เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน

เล่ม ๒

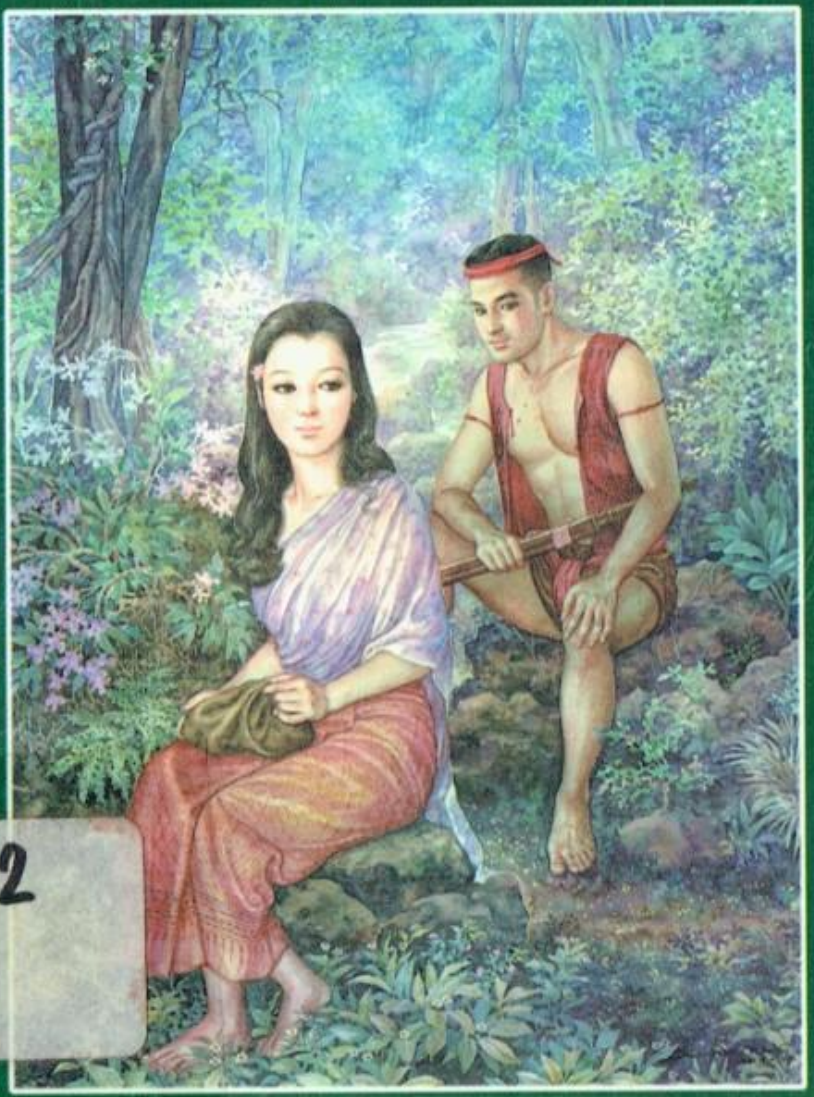

895.9112
1521ส

สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคารพิมพ์จำหน่าย
พุทธศักราช ๒๕๔๔

หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ
สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ
สงขลา

หอสมุดแห่งชาติ
12 มิ.ย. 2547
กรมศิลปากร

เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

เล่ม ๒

สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคารพิมพ์จำหน่าย

พุทธศักราช ๒๕๔๔

เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน
เลขหมู่หนังสือ ๘๙๕.๙๑๑๒

ISBN 974-419-378-6

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.๒๔๖๐
โรงพิมพ์ไทยพิมพ์จำหน่าย
พิมพ์ครั้งที่สิบแปด ๒,๐๐๐ เล่ม พ.ศ.๒๕๔๔
สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคารพิมพ์จำหน่าย

จัดพิมพ์โดย : **สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร**
๘๔ ถนนอัษฎางค์ แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

จัดจำหน่ายโดย : **บริษัท บูรพาสาส์น (๑๙๙๑) จำกัด**
๑๑๖-๑๑๘ ถนนเจริญกรุง แขวงวังบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐
โทร. ๒๒๒๓๙๔๓, ๒๒๒๗๐๓๗, ๒๒๓๗๙๗๕, ๖๒๓๗๔๙๘-๙
โทรสาร ๒๒๑๙๔๔๖ e-mail address : burapasarn@yahoo.com

พิมพ์ที่ : **โสภณการพิมพ์**
๑๑๗/๙๔-๙๕ หมู่ ๖ ถนนเอกชัย แขวงบางบอน เขตบางขุนเทียน กรุงเทพฯ
นายโสภณ วงศ์วาสนา ผู้พิมพ์โฆษณา พ.ศ.๒๕๔๔ โทร. ๘๙๙๐๓๐๘

ภาพปก : พรชีวินทร์ มลิพันธุ์

ราคาชุดละ ๔๐๐ บาท

คำนำ

สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคารได้มาแจ้งกองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากรว่า มีความประสงค์จะขออนุญาตพิมพ์หนังสือ **เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน** เพื่อจำหน่ายเผยแพร่ กรมศิลปากรพิจารณาแล้วเห็นควรอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ดังประสงค์

เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนนี้ เป็นที่นิยมในหมู่ชาวไทยทุกเพศทุกวัยมาเป็นเวลาช้านาน ด้วยเหตุผลตามที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงพระนิพนธ์ไว้ในหนังสือสาส์นสมเด็จว่า "... เอาเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนมาอ่านเล่นในเวลาว่าง เห็นว่าเป็นเรื่องดี และแต่งดีอย่างเอกทีเดียว เคยอ่านมาแล้วนับครั้งไม่ถ้วนก็ยังอ่านสนุกไม่รู้จักเบื่ออยู่นั่นเอง มารู้สึกว่ามีประโยชน์อยู่ในหนังสือเรื่องนี้อีกอย่างหนึ่ง"

เค้าเรื่องขุนช้างขุนแผนนี้สันนิษฐานว่าเคยเกิดขึ้นจริงในสมัยกรุงศรีอยุธยา แล้วมีผู้จดจำเล่าสืบต่อกันมา เนื่องจากเรื่องราวของขุนช้างขุนแผนมีปรากฏในหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่า แต่มีการดัดแปลงเพิ่มเติมจนมีลักษณะคล้ายนิทานเพื่อให้เนื้อเรื่องสนุกสนานชวนติดตามยิ่งขึ้น คุณค่าของเรื่องขุนช้างขุนแผน นอกจากจะมีเนื้อเรื่องที่สนุกสนานแล้ว รายละเอียดในการดำเนินเรื่องยังสะท้อนภาพการดำเนินชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมในครั้งอดีตได้อย่างชัดเจนยิ่ง

เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นวรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระราชนิพนธ์ร่วมกับกวีแห่งราชสำนัก พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระราชนิพนธ์ตอนพลายแก้วเป็นชู้กับนางพิม ตอนขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างและเข้าห้องนางแก้วกิริยา และตอนนางวันทองหึงกับนางลาวทอง พระบาทสมเด็จพระ

นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ทรงพระราชนิพนธ์ตอนชุนช้างขอนางพิม และตอนขุนแผนพานางวันทองหนีสุนทรภู่แต่งตอนกำเนิดพลายงาม นอกจากนั้นยังมีกวีอื่นๆ ช่วยกันแต่งอีกมาก เนื่องด้วยความงดงามในการใช้ถ้อยคำของกวีเอกในครั้งนั้น วรรณคดีสโมสรในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ยกย่องวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผนว่าเป็นยอดแห่งกลอนเสภา

อนึ่ง ในการพิมพ์ครั้งนี้ สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคารได้นำ **"ตำนานเสภา"** และ **"ว่าด้วยชำระหนังสือเสภา"** พระนิพนธ์ของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพมารวมพิมพ์ไว้ด้วย

กรมศิลปากรหวังว่า เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน จักอำนวยคุณประโยชน์แก่นักเรียน นิสิต นักศึกษา และประชาชนผู้สนใจโดยทั่วกัน

นาวาอากาศเอก

(อาวุธ เงินชูกลิ่น)
อธิบดีกรมศิลปากร

กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร
๒๖ มกราคม ๒๕๔๔

เลขท้อง สน.
เลขหมู่ 895.9112 ข 521 ส
ลงทะเบียน ล.2 พ.ศ. 2547 ฉ. 11833 ฉบับที่ 2
NATIONAL LIBRARY OF THAILAND
31111006279309

สารบาญ

หน้า

ดำนานเสภา

ว่าด้วยการชำระหนังสือเสภา

อธิบาย

ตอนที่ ๒๖ เชียงใหม่ชิงนางสร้อยทอง ๑

เจ้าเชียงใหม่ให้ไปสืบข่าวเมืองล้านช้าง ๑

เจ้าเชียงใหม่ทราบว่าจะส่งนางสร้อยทอง
ไปกรุงศรีอยุธยา ๒

เจ้าเชียงใหม่ให้แสนดรีเพชรกล้ายกทัพไปดักทาง ๒

เจ้าล้านช้างเตรียมส่งนางสร้อยทอง ๓

นางเกสรครวญ ๔

นางสร้อยทองครวญ ๔

นางเกสรจัดของ ๕

นางเกสรให้โอวาทแก่นางสร้อยทอง ๕

เตรียมกระบวนส่งนางสร้อยทอง ๘

นางสร้อยทองทูลลาเจ้าล้านช้าง ๙

เจ้าล้านช้างพานางสร้อยทองไปส่ง ๑๐

พระท้ายน้ำกึงกำกงทูลลาเจ้าล้านช้าง ๑๑

นางสร้อยทองออกจากเวียงจันทน์ ๑๒

นางสร้องทองชมดง ๑๓

นางสร้อยทองถึงเขาภูเวียง ๑๔

แสนดรีเพชรล้อมจับพวกไทยและลาว ๑๔

แสนดรีเพชรพานางสร้อยทองไปเมืองเชียงใหม่ ๑๕

หน้า

เจ้าเชียงใหม่รับนางสร้อยทอง ๑๙

เจ้าเชียงใหม่ชมโฉมนางสร้อยทอง ๑๙

นางสร้อยทองครวญ ๒๐

ตอนที่ ๒๗ พลายงามอาสา ๒๑

พระเจ้าเชียงใหม่หาอุบายสู้ศึกไทย ๒๑

ท้าวพระยาลาวขอให้อุบายยั่วไทยให้รีบยกไป ๒๑

พระเจ้าเชียงใหม่มีพระราชสาส์นท้าสมเด็จพระพันวษา ๒๑

ลาวส่งราชสาส์นเชียงใหม่ที่ด่านเมืองสวรรคโลก ๒๒

กรมการสวรรคโลกส่งราชสาส์นลงมากรุง ๒๒

เจ้าพระยาจักรีทูลสาส์นเชียงใหม่ ๒๕

สมเด็จพระพันวษาจะเสด็จยกกองทัพกำลังกริ้ว ๒๖

เสนาบดีทูลขอให้หาผู้อาสา ๒๗

พลายงามขอให้จมื่นศรีนำอาสา ๒๙

จมื่นศรีลองวิชาพลายงาม ๓๐

จมื่นศรีพาพลายงามเข้ารับอาสา ๓๒

พลายงามทูลขอโทษขุนแผน ๓๓

สมเด็จพระพันวษาโปรดให้ขุนแผนพ้นโทษ ๓๓

ขุนแผนทูลขอนักโทษ ๓๕ คน เป็นทหารอาสา ๓๔

ขุนแผนกับนางแก้วกิริยามาอยู่บ้านจมื่นศรี ๓๗

สมเด็จพระพันวษาปล่อยนางลาวทอง ๓๘

ขุนแผนพาพลายงามกับพวกอาสาลองวิชาถวาย ๔๐

นางทองประศรีเข้ามาอยู่กรุง ๔๔

ขุนแผนพลายงามเตรียมยกทัพ ๔๕

ขุนแผนพลายงามทูลลา ๔๘

หน้า

ขุนแผนพลายงามปลอมเข้าเมืองเชียงใหม่ ๘๖
ขุนแผนพลายงามพบดาหลอ ดารัก ๘๘
ดาหลอ ดารัก บอกพระท้ายน้ำให้เตรียมตัว ๙๐
ขุนแผนพลายงามแก้พระท้ายน้ำออกจากคุก ๙๑
ไทยแย่งม้าโรงใน ๙๒
ขุนแผนปักหนังสือท้า ๙๒
ไทยแย่งช้างงา ๙๓
ทหารอาสาหลงรบกับขุนแผน ๙๓
พวกลาวรู้ว่าพระท้ายน้ำหนี ๙๕
พระเจ้าเชียงใหม่ได้หนังสือขุนแผนท้า ๙๖
พระเจ้าเชียงใหม่ให้ไปสืบทัพไทย ๙๘
พระเจ้าเชียงใหม่ให้เตรียมทัพเชียงใหม่ ๙๙
ทัพม้าแสนตรีเพชร ๑๐๐
ทัพช้างท้าวกรุงกาพ ๑๐๑
ขุนแผนตั้งค่าย ๑๐๓
ขุนแผนพลายงามยกทัพ ๑๐๔
พลายงามรบแสนตรีเพชร ๑๐๖
ทัพแสนตรีเพชรแตก ๑๑๐
ขุนแผนรบท้าวกรุงกาพ ๑๑๐
ขุนแผนฆ่าท้าวกรุงกาพตาย ๑๑๒
ขุนแผนฆ่าแสนตรีเพชรตาย ๑๑๔
ทัพเชียงใหม่แตก ๑๑๔
พระเจ้าเชียงใหม่ให้รักษาเมือง ๑๑๕

หน้า

ตอนที่ ๓๐ ขุนแผนพลายงามจับพระเจ้าเชียงใหม่ ๑๑๘

ขุนแผนพลายงามคิดเข้าตีเมืองเชียงใหม่ ๑๑๘

ขุนแผนจัดทัพผี ๑๑๙

ทัพผีรบกัน ๑๑๙

เกิดวิปริตในเมืองเชียงใหม่ ๑๒๐

นางอัปสรมเหสีห้ามพระเจ้าเชียงใหม่ ๑๒๑

พระเจ้าเชียงใหม่ไม่ฟังห้าม ๑๒๒

ขุนแผนยกทัพเข้าประชิดเมือง ๑๒๒

ขุนแผนพลายงามลอบเข้าเมือง ๑๒๓

ขุนแผนพลายงามเข้าวังพระเจ้าเชียงใหม่ ๑๒๔

ขุนแผนพลายงามขึ้นดำหนัก ๑๒๖

ขุนแผนพลายงามชมนางสนม ๑๒๖

ขุนแผนพลายงามชมห้องประทม ๑๒๗

ขุนแผนพลายงามชมห้องมเหสี ๑๒๘

ขุนแผนพลายงามจับพระเจ้าเชียงใหม่ ๑๒๙

พระเจ้าเชียงใหม่ยอมแพ้ ๑๓๑

ขุนแผนพลายงามกลับมาค่าย ๑๓๒

พระเจ้าเชียงใหม่บอกความมเหสี ๑๓๒

พระเจ้าเชียงใหม่บอกความเสนา ๑๓๔

พระเจ้าเชียงใหม่รับกองทัพไทยเข้าอยู่ในเมือง ๑๓๔

ตอนที่ ๓๑ ขุนแผนพลายงามยกทัพกลับ ๑๓๖

ขุนแผนพลายงามมีใบบอกมากรุง ๑๓๖

สมเด็จพระพันวษาสั่งให้กวาดครัวลาว ๑๓๘

พระเจ้าเชียงใหม่กับนางอัปสรครวญ ๑๓๙

หน้า

นางวันทองมาช่วยแต่งงาน ๑๘๓
รดน้ำพระไวยกับนางศรีมาลา ๑๘๔
สมเด็จพระพันวษาให้พานางสร้อยฟ้าไปประทาน
พระไวย ๑๘๖
ชุนช้างมาช่วยแต่งงาน ๑๘๘
ขุนช้างเมาเหล้า ๑๘๘
ขุนช้างวิวาทกับพระไวย ๑๘๙
พระไวยทุบตีขุนช้างสลบ ๑๘๙
นางวันทองครวญถึงขุนช้าง ๑๙๑
ขุนช้างเข้าเฝ้า ๑๙๑
พระไวยตอบแทนท้าวนาง ๑๙๒
พระพิจิตรบุษบาลากลับเมือง ๑๙๒
นางบุษบาสอนลูก ๑๙๓
พระไวยเข้าห้องนางศรีมาลา ๑๙๕
ตอนที่ ๓๔ ขุนช้างเป็นโทษ ๑๙๗
ขุนช้างทูลฟ้องพระไวย ๑๙๗
สมเด็จพระพันวษาทรงชำระความขุนช้างกับพระไวย ๑๙๙
พระไวยขอพิสูจน์ ๑๙๙
สมเด็จพระพันวษาตรัสสั่งให้ดำน้ำพิสูจน์ ๒๐๒
ทำพิธีพิสูจน์ ๒๐๓
สมเด็จพระพันวษาเสด็จทอดพระเนตรดำน้ำพิสูจน์ ๒๐๔
ขุนช้างแพ้พิสูจน์ครั้งที่ ๑ ๒๐๕
ขุนช้างแพ้พิสูจน์ครั้งที่ ๒ ๒๐๕
สมเด็จพระพันวษาตรัสสั่งให้ประหารชีวิตขุนช้าง ๒๐๖

หน้า

ขุนช้างทำเป็นบ้า ๒๐๖
ขุนช้างเข้าคุก ๒๐๗
นางวันทองมาเยี่ยมขุนช้าง ๒๐๘
นางวันทองไปอ้อนวอนพระไวยให้ทูลขอโทษ ๒๑๐
พระไวยทูลขอโทษขุนช้าง ๒๑๒
สมเด็จพระพันวษาประทานโทษขุนช้าง ๒๑๔
พระไวยรับขุนช้างมาให้นางวันทอง ๒๑๕
ขุนช้างนางวันทองกลับเมืองสุพรรณ ๒๑๖
ตอนที่ ๓๕ ขุนช้างถวายฎีกา ๒๑๗
พระไวยคิดจะพรากนางวันทองจากขุนช้าง ๒๑๗
พระไวยสะกดคนขึ้นเรือนขุนช้าง ๒๑๙
พระไวยอ้อนวอนนางวันทอง ๒๒๐
พระไวยพานางวันทองมาบ้าน ๒๒๑
ขุนช้างค้นหานางวันทอง ๒๒๒
พระไวยให้ไปบอกขุนช้าง ๒๒๔
ขุนช้างถวายฎีกา ๒๒๕
ขุนแผนเข้าหานางวันทอง ๒๒๖
นางวันทองฝันร้าย ๒๒๘
ขุนแผนทำนายฝัน ๒๒๙
สมเด็จพระพันวษาทรงชำระความเรื่องนางวันทอง ๒๓๐
สมเด็จพระพันวษาตรัสสั่งให้นางวันทองเลือกอยู่กับ
ผู้ใดข้างหนึ่ง ๒๓๒
นางวันทองทูลเป็นกลาง ไม่รับเลือกจะอยู่กับใคร ๒๓๓

หน้า

นางสร้อยฟ้าไปหาเถนขวาด ๒๘๑
เถนขวาดทำเสน่ห์ ๒๘๒
พระไวยครวญถึงนางสร้อยฟ้า ๒๘๓
พระไวยไปหานางสร้อยฟ้า ๒๘๔
สมเด็จพระพันวษาทรงสังเกตอาการพระไวย ๒๘๖
ตอนที่ ๓๘ พระไวยถูกเสน่ห์ ๒๘๗
นางสร้อยฟ้าคิดใส่ความนางศรีมาลา ๒๘๗
พระไวยกลับจากเฝ้า ๒๘๗
นางสร้อยฟ้าใส่ความว่านางศรีมาลาโดนลัม ๒๘๘
พระไวยดีนางศรีมาลา ๒๘๘
พระไวยดีถูกพลายชุมพล ๒๘๘
พลายชุมพลหนีไปเมืองกาญจน์บุรี ๒๙๐
นางทองประศรีครวญถึงพลายชุมพล ๒๙๑
พลายชุมพลบอกขุนแผนว่าพระไวยถูกเสน่ห์ ๒๙๕
พลายชุมพลถามแม่ถึงวงศ์ญาติ ๒๙๖
พลายชุมพลหนีไปเมืองสุโขทัย ๒๙๖
พลายชุมพลไปหาตายาย ๒๙๘
พระยาสุโขทัยพาพลายชุมพลไปฝากพระสังฆราชา ๓๐๑
นางศรีมาลาครวญ ๓๐๒
นางศรีมาลาใช้อ้ายทิดไปเมืองพิจิตร ๓๐๓
อ้ายทิดบอกพระพิจิตรนางบุษบาว่า นางศรีมาลา
เป็นไข้หนัก ๓๐๓
พระพิจิตรบุษบาลงมากรุงศรีอยุธยา ๓๐๔

หน้า

ตอนที่ ๓๙ ขุนแผนส่องกระจก ๓๐๖

ขุนแผนเข้ามากรุงศรีอยุธยา ๓๐๖

ขุนแผนพระพิจิตรนางบุษบาไปบ้านพระไวย ๓๐๖

นางศรีมาลาฟ้องพ่อแม่ ๓๐๖

พระพิจิตรต่อว่าพระไวย ๓๐๗

ขุนแผนทำกระจกมนตร์ ๓๐๙

พระไวยลำเลิกขุนแผน ๓๐๙

ขุนแผนโกรธพระไวย ๓๐๙

นางทองประศรีโกรธขุนแผน ๓๐๙

พระไวยทะเลาะกับแม่ยาย ๓๑๐

ขุนแผนตัดพระไวย ๓๑๓

พระพิจิตรกับนางบุษบากลับ ๓๑๕

ขุนแผนท้าพระไวย ๓๑๕

ขุนแผนปลอบนางศรีมาลา ๓๑๖

ขุนแผนกลับเมืองกาญจน์บุรี ๓๑๖

พลายชุมพลบวชเณร ๓๑๗

เณรชุมพลถามข่าวขุนแผน ๓๑๘

ขุนแผนชวนเณรชุมพลแก้แค้นพระไวย ๓๑๙

เณรชุมพลสึก ๓๒๑

พลายชุมพลได้ม้ากับดาบของดา ๓๒๑

พลายชุมพลออกจากเมืองสุโขทัย ๓๒๓

พลายชุมพลแต่งทัพหุ่น ๓๒๓

พลายชุมพลแปลงเป็นมอญมาตั้งที่เดิมบาง ๓๒๓

เมืองสุพรรณบอกข่าวศึกเข้ามากรุงฯ ๓๒๓

หน้า

ตอนที่ ๔๐ พระไวยแตกทัพ ๓๒๕

สมเด็จพระพันวษาทรงทราบข่าวศึก ๓๒๕

สมเด็จพระพันวษาตรัสให้ขุนแผนไปรบ ๓๒๖

พันเภาเชิญตราไปเมืองกาญจน์บุรี ๓๒๖

ขุนแผนเตรียมทัพ ๓๒๖

นางแก้วกิริยาห้ามขุนแผน ๓๒๗

ขุนแผนยกทัพ ๓๒๗

ขุนแผนกับพระสุพรรณยกไปตั้งที่นางบวช ๓๒๘

พลายชุมพลให้พรายแปลงไปสืบข่าวขุนแผน ๓๒๘

พลายชุมพลปล้นค่ายขุนแผน ๓๓๐

ขุนแผนแกล้งให้พลายชุมพลจับได้ ๓๓๑

พระสุพรรณพันเภาแตกทัพ ๓๓๑

ขุนแผนพลายชุมพลยกมาตั้งบ้านตาลาน ๓๓๑

พันเภาหนีมากรุง ๓๓๒

พันเภาทูลว่ามอญจับขุนแผน ๓๓๒

สมเด็จพระพันวษาให้พระไวยไปรบ ๓๓๓

พระไวยเตรียมทัพ ๓๓๔

นางทองประศรีครวญอาลัยขุนแผน ๓๓๔

พระไวยสั่งนางสร้อยฟ้าศรีมาลา ๓๓๕

พระไวยยกทัพ ๓๓๕

พระไวยผูกหุ่น ๓๓๖

นางเปรตวันทองแปลงตัวมาคอยพระไวย ๓๓๖

พระไวยเกี้ยวนางแปลง ๓๓๗

นางเปรตวันทองห้ามทัพ ๓๓๘

หน้า

พระไวยครวญถึงแม่ ๓๓๘
พระไวยยกไปตั้งบางกระทิง ๓๓๙
ขุนแผนพลายชุมพลเตรียมรบ ๓๓๙
กองทัพพระไวยพลายชุมพลรบกัน ๓๔๐
พระไวยเจรจาทัพกับพลายชุมพล ๓๔๑
พระไวยกับพลายชุมพลสู้กัน ๓๔๒
ขุนแผนจะฟันพระไวย ๓๔๒
พระไวยหนีขุนแผน ๓๔๓
พระไวยเข้าเฝ้า ๓๔๓
สมเด็จพระพันวษาทรงชำระพระไวย ๓๔๔
สมเด็จพระพันวษาตรัสสั่งให้นางศรีมาลา
ไปรับขุนแผน ๓๔๕
นางทองประศรีแค้นขุนแผน ๓๔๖
ตอนที่ ๔๑ พลายชุมพลจับเสน่ห์ ๓๔๗
นางสร้อยฟ้าให้ดักทำร้ายนางศรีมาลา ๓๔๗
พรายมัดลาวที่คอยทำร้ายนางศรีมาลา ๓๔๗
นางศรีมาลาไปถึงค่ายขุนแผน ๓๔๘
นางศรีมาลารับขุนแผนพลายชุมพลเข้ากรุง ๓๔๘
ขุนแผนพลายชุมพลเข้าเฝ้า ๓๔๘
สมเด็จพระพันวษาทรงชำระขุนแผน ๓๔๙
สมเด็จพระพันวษาให้ขุนแผนหาหลักฐาน ๓๕๐
พลายชุมพลอาสาจับเสน่ห์ ๓๕๐
พลายชุมพลพระหมื่นศรีแปลงเป็นแขก ๓๕๑
พลายชุมพลลวงมอมเถนขวาด ๓๕๒

หน้า

พลายชุมพลจับเถนขวาดเณรจิ๋ว ๓๕๕
เถนขวาดนำขุดรูป ๓๕๕
นางทองประศรีหายถูกเสน่ห์ ๓๕๖
พระหมื่นศรีนำเถนเณรฝากทิมดำรวจ ๓๕๖
เถนขวาดแกล้งทำตาย ๓๕๗
เถนขวาดหนี ๓๕๗
สมเด็จพระพันวษาทรงชำระนางสร้อยฟ้า ๓๕๙
นางสร้อยฟ้าใส่ความนางศรีมาลา ๓๖๐
สมเด็จพระพันวษาทรงชำระนางศรีมาลา ๓๖๑
นางศรีมาลาขอพิสูจน์ ๓๖๒
สมเด็จพระพันวษาดรัสสั่งให้นางสร้อยฟ้า
ศรีมาลาลุยไฟ ๓๖๓
ตอนที่ ๔๒ นางสร้อยฟ้าศรีมาลาลุยไฟ ๓๖๔
สมเด็จพระพันวษาเสด็จออกทอดพระเนตรลุยไฟ ๓๖๔
นางทองประศรีเข้าเฝ้า ๓๖๔
สมเด็จพระพันวษาให้ขุนแผนพระไวยพลายชุมพล
ปฏิญาณเป็นกลาง ๓๖๔
พราหมณ์ทำพิธีพิสูจน์ ๓๖๔
คนมาดูลุยไฟ ๓๖๖
นางศรีมาลาลุยไฟชนะ ๓๖๖
นางสร้อยฟ้าลุยไฟแพ้ ๓๖๖
นางสร้อยฟ้าถูกด่าว่า ๓๖๗
สมเด็จพระพันวษาดรัสสั่งให้ประหารชีวิต
นางสร้อยฟ้า ๓๖๘

หน้า

นางสร้อยฟ้าวิงวอนนางศรีมาลาให้ทูลขอโทษ ๓๖๘
นางศรีมาลาทูลขอชีวิตนางสร้อยฟ้า ๓๖๙
สมเด็จพระพันวษาตรัสสั่งให้ขับนางสร้อยฟ้า
เสียจากกรุง ๓๗๐
สมเด็จพระพันวษาประทานบำเหน็จนางศรีมาลา ๓๗๐
นางสร้อยฟ้าลาพระไวย ๓๗๑
นางสร้อยฟ้าลานางทองประศรี ๓๗๓
นางสร้อยฟ้าลาขุนแผนพลายชุมพล ๓๗๓
นางสร้อยฟ้าลานางศรีมาลา ๓๗๓
นางสร้อยฟ้าสั่งเรือน ๓๗๔
นางสร้อยฟ้าออกจากเมือง ๓๗๕
นางสร้อยฟ้าพบกับเถนขวาด ๓๗๖
เถนขวาดพานางสร้อยฟ้าไปเมืองเชียงใหม่ ๓๗๘
กำเนิดพลายเพชรลูกนางศรีมาลา ๓๗๙
กำเนิดพลายยงลูกนางสร้อยฟ้า ๓๗๙

ตอนที่ ๔๓ จระเข้เถนขวาด ๓๘๐

เถนขวาดเป็นสังฆราชา ๓๘๐
เถนขวาดคิดจะแก้แค้นพลายชุมพล ๓๘๐
เถนขวาดลานางสร้อยฟ้า ๓๘๒
เถนขวาดสั่งเณรจิ๋ว ๓๘๓
เถนขวาดเห็นลางร้าย ๓๘๔
เถนขวาดแปลงเป็นแร้ง ๓๘๔
เถนขวาดแปลงเป็นจระเข้ ๓๘๕
จระเข้เถนขวาดสู้หมอที่เมืองอ่างทอง ๓๘๕

หน้า

จระเข้เถนขวาดลงมาจากเมืองอ่างทอง ๓๙๖

จระเข้เถนขวาดกัดคนไหว้พระวัดป่าโมก ๓๙๗

จระเข้เถนขวาดลงมากรุงศรีอยุธยา ๓๙๐

จระเข้เถนขวาดมาถึงหน้าตำหนักแพ ๓๙๐

สมเด็จพระพันวษาให้หมอจับจระเข้เถนขวาด ๓๙๑

จระเข้เถนขวาดฆ่าหมอจระเข้ตาย ๓๙๑

สมเด็จพระพันวษาตรัสถามพระไวย ๓๙๒

พลายชุมพลอาสาจับจระเข้เถนขวาด ๓๙๒

ขุนแผนแต่งตัวพลายชุมพล ๓๙๓

สมเด็จพระพันวษาเสด็จทอดพระเนตรจับจระเข้ ๓๙๔

พลายชุมพลสู้กับจระเข้เถนขวาด ๓๙๕

เถรขวาดแปลงตัวหนี ๓๙๗

พลายชุมพลจับเถรขวาดได้ ๓๙๘

สมเด็จพระพันวษาให้ชำระเถรขวาด ๓๙๘

ประหารชีวิตเถรขวาด ๔๐๑

สมเด็จพระพันวษาทรงตั้งพลายชุมพลเป็น
หลวงนายฤทธิ์ ๔๐๒

ตำนานเสภา

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ประเพณีการขับเสภามีแต่ครั้งกรุงเก่า แต่จะมีขึ้นเมื่อใด แลเหตุใดจึงเอาเรื่องขุนช้างขุนแผนมาแต่งเป็นกลอนขับเสภา ทั้ง ๒ ข้อนี้ยังไม่พบอธิบายปรากฏเป็นแน่ชัด แม้แต่คำที่เรียกว่า "เสภา" คำนี้ มูลศัพท์จะเป็นภาษาใด แลแปลว่ากระไรก็ยังสืบไม่ได้ความ คำ "เสภา" นี้ นอกจากที่เรียกการขับร้องเรื่องขุนช้างขุนแผนอย่างเราเข้าใจกัน มีที่ใช้อย่างอื่นแต่เป็นชื่อเพลงปี่พาทย์เรียกว่า "เสภานอก" เพลง ๑ "เสภาใน" เพลง ๑ "เสภากลาง" เพลง ๑ ชวนให้สันนิษฐานว่า "เสภา" จะเป็นชื่อลำนำที่เอามาใช้ให้เป็นทำนองขับเรื่องขุนช้างขุนแผน แต่ผู้ชำนาญดนตรีกล่าวยืนยันว่า ลำนำที่ขับเสภาไม่ได้ใกล้กับเพลงเสภาเลย ด้วยเหตุนี้จึงเป็นอันยังแปลไม่ออก ว่าคำที่ว่า "เสภา" นี้จะแปลความว่ากระไร แต่มีเรื่องราวที่ปรากฏอยู่ในหนังสือต่างๆ บ้าง ข้าพเจ้าเคยได้สดับคำผู้หลักผู้ใหญ่เล่ามาบ้าง สังเกตเห็นในกระบวนกลอนแลถ้อยคำที่ปรากฏอยู่หนังสือเสภาบ้าง ประกอบกับความสันนิษฐานเห็นมีเค้าเงื่อนพอจะคาดคะเนตำนานของเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนได้อยู่ ข้าพเจ้าจะลองเก็บเนื้อความมาร้อยกรองแสดงโดยอัตตโนมัติประกอบด้วยเหตุผล ซึ่งจะชี้แจงไว้ให้ปรากฏแก่ท่านทั้งหลาย

ว่าด้วยมูลเหตุของขับเสภา

ถ้าว่าโดยประเพณีของการขับเสภา ถึงไม่ปรากฏเหตุเดิมแน่นอน ก็พอสันนิษฐานได้ว่า มูลเหตุคงเนื่องมาแต่เล่านิทานให้คนฟัง อันเป็นประเพณีมีมาแต่ดึกดำบรรพ์ที่เดียว แม้ในคัมภีร์สารัตถสมุจจัยซึ่งแต่งมากกว่า ๗๐๐ ปี ยังกล่าวในตอนอธิบายเหตุแห่งมงคลสูตรว่า ในครั้งพระพุทธกาลนั้น ตามเมืองในมัชฌิมประเทศ มักมีคนไปรับจ้างเล่านิทานให้ฟังกันในที่ประชุมชน เช่นที่ศาลาพักคนเดินทางเป็นต้น เกิดแต่คนทั้งหลายได้ฟังนิทาน จึงโจทย์เป็นปัญหากันขึ้นว่าอะไรเป็นมงคล เป็นปัญหาแพร่หลายไปจนถึงเทวดาไปทูลถามพระพุทธองค์ จึงได้ทรงแสดงมงคลสูตร ประเพณีการรับจ้างเล่านิทานให้คนฟังดังกล่าวมานี้ แม้ในสยามประเทศก็มีมาแต่โบราณ จนนับเป็นการมหรสพอย่าง ๑ ซึ่งมักมีในการงาน เช่นงานโกนจุกในตอนค่ำ เมื่อพระสวดมนต์แล้ว ก็หาคนไปเล่านิทานให้แขกฟังเป็นประเพณีมาเก่าแก่ แลยังมีลงมาจนถึงในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์นี้ ขับเสภาก็คือเล่านิทานนั้นเอง แลประเพณีมีเสภาก็มีในงานอย่างเดียวกับที่เล่านิทานนั้น จึงเห็นว่าเนื่องมาจากเล่านิทาน ขับเสภาผิดกับเล่านิทานแต่เอานิทานมาผูกเป็นกลอน สำเนียงที่เล่าใช้ขับเป็นลำนำ แลขับกันเฉพาะเรื่องขุนช้างขุนแผนเรื่องเดียว เสภาผิดกับเล่านิทานที่เป็นสามัญอยู่แต่เท่านี้ ถ้าจะลองสันนิษฐานว่าเหตุใดจึงมีคนคิดขับเสภาขึ้นแทนเล่านิทาน ก็ดูเหมือนพอจะเห็นเหตุได้ คือเพราะเล่านิทานฟังกันมานานๆ เข้าออกจะจืด จึงมีคนคิดจะเล่าให้แปลก โดยกระบวนแต่งเป็นบทกลอนว่าให้คล้องกัน ให้น่าฟังกว่าที่เล่านิทานอย่างสามัญประการ ๑ เมื่อเป็นบทกลอนจึงว่าเป็นทำนองลำนำตามวิสัยการว่าบทกลอนให้ไพเราะขึ้นกว่าเล่านิทานอีกประการ ๑ ข้อที่ขับแต่เรื่องขุนช้างขุนแผนเรื่องเดียวนั้น คงจะเป็นด้วยนิทานเรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นเรื่องที่ชอบกันแพร่หลายในครั้ง

กรุงเก่ายิ่งกว่านิทานเรื่องอื่นๆ ด้วยเป็นเรื่องสนุกจับใจแลถือกันว่าเป็นเรื่องจริง จึงเกิดขับเสภาขึ้นด้วยประการฉนี้

ว่าด้วยเรื่องขุนช้างขุนแผน

เรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นเรื่องจริงเกิดขึ้นในครั้งกรุงเก่า เนื้อความปรากฏจดไว้ในหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่า นับเป็นเรื่องในพระราชพงศาวดารมีอยู่ดังนี้ ว่า

"ในลำดับนั้นต่อไปนี้ พระราชบุตร พระราชนัดดา เชื้อพระราชวงศ์ของพระเจ้าอู่ทองรามาธิบดี ได้ครองราชสมบัติในกรุงเทพทวาราวดีเป็นลำดับไปหลายพระองค์ จนถึงพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ ๑ ทรงพระนามว่าพระพันวษา ภาษาพะม่าเรียกว่าพระเจ้าวาตะถ่อง แปลว่าสำลีพันหนึ่ง พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้มีพระราชประวัติพิสดาร แต่กล่าวได้โดยเอกเทศ พระองค์มีพระมเหสีทรงพระนามว่าสุริยวงษาเทวี มีพระราชโอรสองค์ ๑ ด้วยพระมเหสี มีพระนามว่า พระบรมกุมาร"

"ครั้นอยู่มา พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุดลานช้าง มุ่งหมายจะเป็นสัมพันธมิตรสนิทสนมกับกรุงเทพทวาราวดี จึงส่งพระราชธิดาองค์หนึ่งซึ่งมีพระรูปลักษณะงามเลิศพึ่งเจริญพระชนม์ได้ ๑๖ พรรษา พร้อมด้วยข้าหลวงสาวใช้ข้าทาสบริวาร กับเครื่องราชบรรณาการเป็นอันมาก มีราชทูตเชิญพระราชสาสน์ พร้อมด้วยเสนาอำมาตย์คุมโยธาทวยหาญเชิญพระราชธิดามาถวายพระพันวษา ณ กรุงเทพทวาราวดีครั้นมาถึงในกลางทาง ข่าวนี้รู้ขึ้นไปถึงนครเชียงใหม่ พระเจ้าโพธิสารราชกุมารผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดินนครเชียงใหม่ในเวลานั้น ไม่ชอบให้กรุงศรีสัตนาคนหุดลานช้างมาเป็นมิตรไมตรีกับกรุงเทพทวาราวดี อยากจะให้กรุงศรีสัตนา-

คนหุดลานช้างไปเป็นสัมพันธมิตรสนิทกับนครเชียงใหม่ จึงคุมกองทัพลงมาซุ่มอยู่ ยกเข้าแย่งชิงพระราชธิดานั้นไปได้ ฝ่ายพวกพลกรุงศรีสัตนาคนหุดที่พ่ายแพ้แตกหนีก็รีบกลับไปทูลแจ้งเหตุแก่พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุด-ลานช้างให้ทรงทราบทุกประการ"

"ครั้นประพฤติเหตุนี้ ทราบเข้ามาถึงพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระพันวษาก็ทรงพระพิโรธยิ่งนัก จึงตรัสแก่เสนาอำมาตย์ทั้งปวงว่า เจ้านครเชียงใหม่ดูหมิ่นเดชานุภาพของเรา เป็นผู้ไม่ตั้งอยู่ในยุติธรรม มาแย่งชิงนางผู้ที่เขาจำนงใจจะมาให้แก่เราดังนี้ก็ผิดต่อกฺรรมบถมนุษยวินัย จำจะยกขึ้นไปปราบปรามเจ้านครเชียงใหม่ให้ยำเกรงฝีมือทหารไทย ไม่ให้ประพฤติพาลทุจจริตดูหมิ่นต่อเราสืบไป จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งให้เตรียมทัพ แลตรัสสั่งพระหมื่นศรีมหาดเล็กผู้เป็นขุนนางข้าหลวงเดิมคนสนิทไว้พระไทย ให้เลือกจัดหาทหารที่มีฝีมือกล้าศึกสงครามเข้ามาถวาย"

"พระหมื่นศรีจึงกราบทูลว่า ในทหารไทยในเวลานี้ผู้ใดจะเป็นทหารเอกยอดดีไปกว่าขุนแผนนั้นไม่มี ด้วยขุนแผนเป็นผู้รู้เวทมนต์ เชี่ยวชาญใจกล้าหาญเป็นยอดเสนา แลมีใจกตัญญูกตเวที รู้พระเดชพระคุณเจ้าหาตัวเปรียบได้ยาก บัดนี้ขุนแผนเป็นโทษต้องรับพระราชอาญาจำอยู่ ณ คุก ถ้าโปรดให้ขุนแผนเป็นทัพหน้ายกขึ้นไปตีเชียงใหม่ในครั้งนี้คงจะมีชัยชนะโดยง่าย ไม่ต้องให้ร้อนถึงทัพหลวงแลทัพหลังเพียงปานใด สมเด็จพระพันวษาก็ทรงรฦกได้ถึงขุนแผน ด้วยทรงทราบว่าเป็นทหารมีฝีมือมาแต่ก่อน จึงทรงพระกรุณาโปรดให้ขุนแผนพ้นโทษ มีรับสั่งให้พระหมื่นศรีนำขุนแผนเข้ามาเฝ้าโดยเร็ว พระหมื่นศรีได้รับสั่งแล้วก็ไปบอกนครบาลให้ถอดขุนแผนจากเรือนจำ นำตัวเข้ามาหมอบเฝ้าถวายบังคมต่อหน้าพระที่นั่งในท้องพระโรง ในขณะนั้นสมเด็จพระพันวษาจึงมีพระราชโองการตรัสถามขุนแผนว่า เฮ้ยอ้ายขุนแผนเองจะอาสากูยกขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ ปราบปรามเจ้าโยนกอันธพาลให้เห็นฝีมือของทหารไทย รับนางคืนมาให้กูจะได้ฤามิได้ประการใด ขุนแผนจึงกราบบังคมทูลว่า ข้าพระบาทผู้เป็นข้าทหาร

ชีวิตอยู่ในใต้ฝ่าพระบาทของพระองค์ผู้ทรงพระเดชพระคุณปกเกล้ามาแต่ปู่แลบิดา ข้าพระองค์ขอรับอาสาขึ้นไปตีนครเชียงใหม่ ปราบเจ้าโยนกให้กลัวเกรงพระเดชานุภาพของพระองค์ รับราชธิดาพระเจ้าลานช้างคืนมาถวายจงได้ ถ้าตีนครเชียงใหม่ไม่ได้แล้วขอถวายชีวิต สมเด็จพระพันวษาได้ทรงฟังขุนแผนกราบทูลรับอาสาแขงแรงดังนั้นก็ดีพระไทยนัก จึงโปรดตั้งให้ขุนแผนเป็นแม่ทัพ ถืออาญาสิทธิคุมกองทัพทหารไทยยกขึ้นไปตีนครเชียงใหม่ ขุนแผนจึงกราบถวายบังคมลายกกองทัพขึ้นไปถึงเมืองพิจิตร จึงแวะเข้าหาพระพิจิตรเจ้าเมือง ขอให้ส่งดาบเวทวิเศษกับม้าวิเศษที่ฝากไว้แต่ก่อนมาคืนให้ จะไปใช้ในการรบศึก ดาบวิเศษของขุนแผนนั้น ในภายหลังต่อๆ มามีผู้เรียกว่า ดาบฟ้าฟื้นมีฤทธิเดชนัก ม้าวิเศษนั้นเรียกว่าม้าสีหมอก ขับขี่เข้าสู้สงครามหลบหลีกข้าศึกได้แคล่วคล่องว่องไวนัก ขุนแผนได้ดาบเวทวิเศษแลม้าวิเศษแล้ว ก็ลาเจ้าเมืองพิจิตรรีบยกขึ้นไปถึงแดนนครเชียงใหม่ ฝ่ายเจ้านครเชียงใหม่รู้ว่ากองทัพกรุงศรีอยุธยายกขึ้นมาจึงแต่งกองทัพให้ยกออกมาสู้รบด้านทาน ขุนแผนแม่ทัพก็ขับพลทหารไทยเข้าต่อตีพลลาวยวนเชียงใหม่โดยสามารถ กองทัพเชียงใหม่ก็แตกพ่ายแพ้หนีกลับเข้าเมือง จะปิดประตูลงเขื่อนก็ไม่ทัน ขุนแผนก็ยกติดตามรบรุกบุกบันเข้าเมืองได้ ไล่ฆ่าฟันพลลาวล้มตายลงเป็นอันมาก ฝ่ายเจ้านครเชียงใหม่เห็นข้าศึกเข้าเมืองได้ก็ตกใจไม่มีขวัญ จึงขึ้นม้าหนีออกนอกเมืองไป ขุนแผนจึงคุมทหารเข้าล้อมวัง ไปจับอรรคสาธุเทวีมเหสีพระเจ้าเชียงใหม่ กับราชธิดาอันมีนามว่าเจ้าแว่นฟ้าทอง กับนางสนมน้อยใหญ่ของพระเจ้านครเชียงใหม่ให้รวบรวมไว้พร้อมด้วยกัน และให้เชิญนางสร้อยทองราชธิดาพระเจ้านครลานช้างที่เจ้านครเชียงใหม่ไปแย่งชิงมาไว้ให้ออกมาจากหอคำ จึงเชิญนางสร้อยทองพระราชธิดาพระเจ้าลานช้าง กับมเหสีราชธิดาพระเจ้านครเชียงใหม่ที่จับไว้ได้ เลิกกองทัพกลับลงมาถวายพระเจ้ากรุงศรี-อยุธยา แลกราบทูลข้อราชการทัพที่มีไชยชนะนั้นให้ทรงทราบทุกประการ สมเด็จพระพันวษาก็มีพระไทยยินดีนัก จึงทรงพระดำริถึงทศพิธราชธรรม

ตรัสว่า ซึ่งเจ้านครเชียงใหม่สู้ฝีมือกองทัพไทยมิได้ หนีออกจากเมืองไป ทิ้งเมืองให้ว่างเปล่าไว้ไม่มีเจ้าปกครองดังนั้นไม่ควร สมณะชีพราหมณ์ ราษฎรจะได้ความเดือดร้อน จึงทรงตั้งอำมาตย์ผู้ใหญ่ ให้เป็นข้าหลวงขึ้นไปเกลี้ยกล่อมราษฎรพลเมืองเชียงใหม่ไม่ให้แตกตื่นวุ่นวาย ให้เสนาข้าราชการชาวเมืองเชียงใหม่นั้นไปติดตามเชิญพระเจ้าเชียงใหม่ กลับเข้ามาครอบครองบ้านเมืองอยู่เป็นปรกติดามเดิมดังเก่า"

"ในขณะนั้น พระองค์จึงทรงโปรดพระราชทานบำเหน็จรางวัล เป็นต้นว่าเงินทอง สิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภค แก่ขุนแผนผู้เป็นแม่ทัพ แลนายทัพนายกองตลอดจนพลโยธาทวยหาญ ผู้ไปรบศึกมีไชยชนะมาในครั้งนั้นเป็นอันมาก ครั้นแล้วพระองค์จึงทรงตั้งนางสร้อยทองราชธิดาพระเจ้าศรีสัตนาคนหุตลานช้าง เป็นพระมเหสีซ้าย แลตั้งนางแว่นฟ้าทองราชธิดาเจ้านครเชียงใหม่เป็นพระสนมเอก แต่มเหสีเจ้านครเชียงใหม่ผู้เป็นมารดาของนางแว่นฟ้าทองพระสนมเอกนั้น โปรดแต่งข้าหลวงพร้อมด้วยพวกพลพาขึ้นไปส่งต่อพระเจ้านครเชียงใหม่ โดยพระไทยทรงพระกรุณาฝ่ายข้าคนชายหญิงชาวนครลานช้างแลชาวนครเชียงใหม่นั้น ก็ทรงโปรดให้ตั้งทำมาหากินอยู่ตามภูมิลำเนา ในกรุงศรีอยุธยา"

"ฝ่ายขุนแผนซึ่งเป็นทหารเอกยอดดีมีชื่อเสียงปรากฏในกรุงศรี-อยุธยาในครั้งนั้นเมื่อคิดเห็นว่าตนแก่ชราแล้ว จึงนำดาบเวทวิเศษของตนเข้าถวายสมเด็จพระพันวษา เพื่อเป็นพระแสงทรงสำหรับพระเจ้าแผ่นดินต่อไป พระองค์ทรงรับไว้เป็นพระแสงทรงสำหรับพระองค์ แล้วจึงทรงประสิทธิประสาทนามว่า "พระแสงปราบศัตรู แลทรงตั้งนามพระแสงขรรค์แต่ครั้งพระยาแกรกนั้นว่าพระขรรค์ไชยศรี โปรดให้มหาดเล็กเชิญดามเสด็จซ้ายขวา แลมีรับสั่งให้เชิญพระรูปพระยาแกรกกับมงกุฎของพระยาแกรกเข้าไว้ในหอพระที่นมัสการในพระราชวัง พระรูปพระยาแกรกกับมงกุฎทรงยังมีปรากฏอยู่จนตราบเท่าทุกวันนี้"

"พระพันวษาครองราชสมบัติมาได้ ๒๕ พรรษา เมื่อแรกได้ราชสมบัติ

พระชนมายุ ๑๕ พรรษา รวมพระชนมายุ ๔๐ พรรษา เสด็จสวรรคต"

ในคำให้การของชาวกรุงเก่ามีเรื่องขุนช้างขุนแผนปรากฏอยู่เท่านี้ นอกจากคำให้การชาวกรุงเก่า หนังสือเรื่องอื่นที่แต่งครั้งกรุงเก่ากล่าวถึงเสภามีบ้าง แต่ยังไม่พบที่เล่าเรื่องขุนช้างขุนแผน มีในหนังสือพงศาวดารเหนือก็กล่าวเพียงว่า สมเด็จพระพันวษาได้เสวยราชย์เมื่อนั้นๆ อันพระนามที่เรียกว่า "พระพันวษา" น่าจะเป็นพระนามประกอบพระเกียรติยศสำหรับเรียกสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินในสมัย ๑ ดังเราเรียกว่า "สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว" มิใช่เป็นพระนามเฉพาะพระองค์หนึ่งพระองค์ใด เพราะคำเดียวกันนี้ในชั้นหลังต่อมา มาใช้เป็นพระนามสำหรับพระเกียรติยศสมเด็จพระบรมราชชนนีว่า "สมเด็จพระพันปีหลวง" แลที่เรียกสมเด็จพระอรรคมเหสีว่า "สมเด็จพระพันวษา" ก็มีในบางรัชชกาล เช่นพระอรรคมเหสีของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกษฐครั้งกรุงเก่า แลสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินีในรัชชกาลที่ ๒ คนทั้งหลายก็เรียกว่า "สมเด็จพระพันวษา" จึงเห็นว่ามิใช่เป็นพระนามเฉภาะพระองค์พระเจ้าแผ่นดินพระองค์หนึ่งพระองค์ใดแต่ก่อนมา

เรื่องขุนช้างขุนแผนที่ปรากฏในคำให้การชาวกรุงเก่าดังกล่าวมานี้ มีหลักฐานที่จะเทียบให้รู้ศักราชได้ว่า เรื่องขุนช้างขุนแผนเกิดมีขึ้นเมื่อใด คือในหนังสือนั้น แห่ง ๑ กล่าวว่า สมเด็จพระพันวษาเป็นพระราชบิดาของพระบรมกุมาร ต่อมากล่าวว่า พระบรมกุมารเมื่อได้เสวยราชสมบัติมีมเหสีชื่อว่าศรีสุดาจันทร์แลนางนี้เมื่อพระราชสามีสวรรคตแล้ว ชิงราช-สมบัติให้แก่ชู้ เทียบกับพระราชพงศาวดาร พระบรมกุมารก็คือสมเด็จพระไชยราชาธิราช สมเด็จพระพันวษานั้นก็คือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ โดยหลักฐานอันนี้ประมาณว่า ขุนแผนมีตัวอยู่ในรัชชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ระหว่างจุลศักราช ๘๙๓ จน ๘๙๑ ปี แลมีเนื้อความประกอบในพงศาวดารเชียงใหม่ว่า ในยุคนั้นพระเมืองแก้วเป็นพระเจ้าเชียงใหม่ ทำศึกกับกรุงศรีอยุธยาอยู่หลายคราว แลยังมีเนื้อความประกอบชอบกลอีกอย่าง ๑ ที่ในต้นหนังสือเสภานี้เองลงศักราชไว้ว่า "ร้อยสี่สิบเจ็ดปี"

ถ้าสันนิษฐานว่า เดิมเขียนเป็นตัวหนังสือว่า "แปดร้อยสี่สิบเจ็ดปี" ภายหลังตกคำ**แปด**ไปเสีย ถ้าวางจุลศักราช ๘๔๗ เป็นปีขุนแผนเกิด ขุนแผนเกิดในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ อายุได้ ๖ ขวบ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ผ่านพิภพจึงได้รับราชการในแผ่นดินนั้นดูก็เข้ากันได้ แต่ที่ในคำให้การชาวกรุงเก่ากล่าวอีกแห่ง ๑ ว่า ท้าวโพธิสารเป็นเจ้าเชียงใหม่ในครั้งนั้น ท้าวโพธิสารนี้ที่จริงเป็นเจ้าลานช้าง เป็นแต่ราชบุตรเขยพระเจ้าเชียงใหม่ แลเป็นพระชนกของพระไชยเชษฐาที่ขอพระเทพกระษัตรี คราวทำสงครามกับพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ลงมาตรงราวแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เห็นจะเอาชื่อโพธิสารมาใส่ผิดฟังไม่ได้ควรฟังเป็นหลักฐานแต่ว่ามีเค้าเงื่อนว่า เรื่องขุนช้างขุนแผนนั้น เป็นเรื่องเกิดในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ระหว่าง พ.ศ.๒๐๓๔ กับ ๒๐๗๒ แลอนุโลมต่อมาได้อีกอย่าง ๑ เสภาคงจะเกิดมีขึ้นภายหลังรัชชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ นับด้วยร้อยปี เมื่อเรื่องขุนช้างขุนแผนเล่ากันจนกลายเป็นนิทานไปแล้ว ถ้าประมาณว่าเสภาพึ่งมามีขึ้นในตอนหลัง ไม่ก่อนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็เห็นจะไม่ผิด

ตัวเรื่องขุนช้างขุนแผนที่เล่าในคำให้การชาวกรุงเก่า แม้สังเขปเพียงนั้นยังเห็นได้ว่าไม่ตรงกับเรื่องขุนช้างขุนแผนที่เราขับเสภากัน ความข้อนี้ไม่อัศจรรย์อันใด ด้วยเรื่องขุนช้างขุนแผนเอามาเล่าเป็นนิทานกันเสียช้านานหลายร้อยปี แลซ้ำมาแต่งเป็นกลอนเสภาในชั้นหลังอีก คงตกแต่งเรื่องให้พิภากึกก้องสนุกสนานขึ้น แลต่อเติมยืดยาวออกทุกที เชื่อได้ว่าเรื่องในเสภาคงคลาดเคลื่อนจากเรื่องเดิมเสียมาก แต่คงจะยังมีเค้ามูลเรื่องเดิมอยู่บ้าง ถ้าจะลองประมาณเค้าเรื่องเดิม เท่าที่ยุติต้องด้วยเหตุผลเรื่องข้างตอนต้นเห็นจะตรงตามที่ปรากฏในเสภา คือขุนช้าง ขุนแผน นางวันทอง ๓ คนนี้เป็นชาวสุพรรณ นางวันทองเป็นชู้กับขุนแผนแต่เมื่อยังเป็นพลายแก้ว แล้วทำนองจะขอสู่กันไว้แต่ยังไม่ทันแต่งงาน ในระยะนี้พลายแก้วต้องเกณฑ์ไปทัพ (ไม่จำเป็นต้องเป็นแม่ทัพ) หายไปเสียนาน

ทางนี้ขุนช้างพยายามจนได้นางวันทองไปเป็นเมีย พลายแก้วกลับจากทัพได้เป็นที่ขุนแผนสท้าน ตำแหน่งปลัดซ้ายกรมตำรวจภูบาล จึงลักนางวันทองไป ขุนช้างติดตามขุนแผนทำร้ายขุนช้างอย่างไรอย่างหนึ่ง ขุนช้างจึงเข้ามากล่าวโทษขุนแผน สมเด็จพระพันวษาให้ข้าหลวงออกติดตามขุนแผนฆ่าข้าหลวงเสียแล้วจึงหนีขึ้นไปเมืองเหนือ แต่ลงปลายเข้าหาพระพิจิตรโดยดี พระพิจิตรจึงบอกส่งลงมากรุงฯ น่าสงสัยว่า จะเป็นในตอนนี้เองที่มีรับสั่งให้ฆ่านางวันทอง ฐานเป็นหญิงสองใจ แล้วเอาขุนแผนจำคุกไว้โดยโทษที่ฆ่าข้าหลวง แต่ลดหย่อนเพราะเข้ามาลุแก่โทษ อยู่มาเกิดศึกเชียงใหม่เวลาเสาะหาทหาร จมื่นศรีฯ ทูลยกย่องขุนแผน ขุนแผนจึงพ้นโทษด้วยจะให้ไปทำการศึก ขุนแผนไปรบพุ่งมีไชยชนะ จึงเลยมีชื่อเสียงเป็นคนสำคัญ น่าเข้าใจว่าทำนองเรื่องขุนช้างขุนแผนเดิมจะมีเท่านี้เอง นอกจากนี้เห็นจะเป็นของแต่งประกอบขึ้นในตอนเมื่อเป็นนิทานและเป็นเสภาในภายหลัง

ว่าด้วยหนังสือเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

หนังสือกลอนของโบราณ ที่เกิดขึ้นด้วยเอานิทานมาแต่งเป็นกลอนสำหรับขับลำนำ ไม่ใช่มีแต่เรื่องขุนช้างขุนแผนเรื่องเดียว หนังสือเรื่องตำนานและเรื่องชาดกต่างๆ ที่แต่งเป็นกลอนสำหรับสวดก็เป็นของเกิดขึ้นโดยนัยเดียวกัน คือเอาเรื่องนิทานที่สำหรับเล่ามาแต่งเป็นกลอนสำหรับอ่าน เมื่ออ่านก็ทำทำนองเป็นลำนำเช่นอ่านตามศาลาและวิหาร อันเป็นเหตุให้เรียกว่า "โอ้เอ้วิหารราย" นั้นเป็นต้น ก็คือเล่านิทานให้คนฟังนั้นเอง หนังสือสวดนั้นเชื่อได้ว่ามีมาก่อนหนังสือเสภาช้านานและมีแพร่หลายจนถึงเมืองลาวข้างฝ่ายเหนือ ถ้าเอาเรื่องตำนานและชาดกมาแต่งเป็นหนังสือ

สำหรับแอ่วโดยทำนองเดียวกัน แต่เมื่อพิเคราะห์ดูว่า การที่เอาเรื่องขุนช้างขุนแผนมาแต่งเป็นกลอนเสภา จะเอาแบบอย่างมาจากหนังสือ สวด หรืออย่างไร สันนิษฐานเห็นว่า น่าจะเป็นการเกิดขึ้นทางหนึ่งต่างหาก ไม่ได้เอาอย่างจากหนังสือสวด เกิดขึ้นแต่การที่เล่านิทานกันตามบ้านนั้นเอง

ลักษณะนิทานที่เล่ากันแต่โบราณ หรือแม้ตลอดลงมาจนในปัจจุบันทุกวันนี้ผิดกับชาดกอันเป็นต้นเค้าของหนังสือสวดในข้อสำคัญอย่าง ๑ ที่นิทานมักหยาบและโลน ข้อนี้ไม่ใช่เพราะคนเล่าและคนฟังนิทานมีอัชฌาสัยชอบหยาบและโลนทั่วไป ความจริงน่าจะเกิดแต่คติในทางอาถรรพณ์มีมาแต่ดึกดำบรรพ์ ที่ถือว่าถ้าปีศาจเอ็นดูอยากได้ผู้ใด ก็อาจบันดาลให้ล้มตายเอาตัวไปเลี้ยงดูใช้สอยในเมืองผี จึงเกิดวิธีแก้โดยอาการที่กระทำให้ปีศาจเห็นว่าเป็นคนหยาบคนโลน ไม่ควรปีศาจจะเอาไปเลี้ยงดู คติอันนี้เป็นเหตุให้เกิดความประพฤติหลายอย่าง ที่ยังถือลงมาจนในชั้นหลัง เป็นต้นว่าทางเมืองเชียงใหม่ ถ้าลูกเจ้าหลานนายเกิดมามักให้ชื่อ ๒ ชื่อ ชื่อ ๑ เป็นสามัญสำหรับตัว อีกชื่อ ๑ สำหรับเรียกให้ผีเกลียดเช่นชื่อว่า "อึ่ง" บ้าง "กบ" บ้าง "เขียด" บ้าง ลักษณะที่คนเล่นเพลงปรบไก่ก็ดี เทพทองก็ดี ซึ่งไม่มีอะไรนอกจากเกี้ยวกันโดยกระบวนหยาบช้า ถึงขุดโคตรเค้าเหล่ากอด่ากันเล่นต่อหน้าธารกำนัล ก็ชื่อว่ามาแต่คติอันเดียวกัน โดยประสงค์จะให้ปีศาจรังเกียจบุคคลหรือวัตถุที่เป็นเหตุแห่งมหรสพ ด้วยเหตุนี้ ในงานสมโภชพญาช้างเผือกมาถึงพระนคร จึงต้องมีเทพทองเป็นของขาดไม่ได้มาจนตราบเท่าทุกวันนี้ ยังอีกอย่าง ๑ เช่นเด็กผูกขุนเพ็ดก็ดี รือที่คนทำขุนเพ็ดไปถวายเจ้าก็ดี ก็น่าจะมาโดยคติอันเดียวกัน โดยประสงค์จะให้ผีชังเด็กนั้น และให้เจ้าชังคนที่เอาขุนเพ็ดถวาย ไม่ต้องการเอาไปเมืองผี มิใช่ถวายพระเจ้าจะชอบพอขุนเพ็ดอย่างใด การเล่านิทานเป็นมหรสพโดยเฉพาะในงานเรียกขวัญเช่นงานโกนจุก ที่เล่านิทานเรื่องหยาบ ๆ ก็จะเนื่องด้วยเรื่องจะให้ผีรังกียจเด็กที่โกนจุกนั้น อยู่ในคติอันเดียวกับนิทานที่เล่ากันจึงมักจะกลาย และจึงให้อภัยกันโดยประเพณีที่กล่าวมาแล้ว ครั้น

เคยกันชินมาก็เลยเป็นธรรมเนียมจนกลายเป็นของขบขัน ถึงเรื่องขุนช้าง-ขุนแผนเมื่อยังเล่ากันเป็นนิทาน ก็คงเล่าอย่างหยาบๆ ข้อนี้ยังเห็นได้แม้จนบทเสภาที่ขับกันในพื้นบ้านเมืองก็อยู่ข้างหยาบ แต่ไม่หยาบอย่างสามหาวเหมือนนิทานอื่นๆ ทั้งตัวเรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นเรื่องที่สนุกจับใจคนยิ่งกว่าเรื่องนิทานอื่นๆ ทั้งสิ้น เห็นจะเป็นด้วยเหตุนี้จึงได้นิยมแต่ในเรื่องขุนช้างขุนแผนเรื่องเดียว

ในชั้นแรกที่จะเกิดเสภา ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่า เห็นจะแต่งเป็นกลอนแต่บทที่สำคัญในเรื่องขุนช้างขุนแผน เช่นบทสังวาส บทพ้อ บทชมโฉมและชมดง เป็นต้น เมื่อเล่านิทานไปถึงตรงนั้น จึงว่ากลอนแทรกเป็นทำนองนิทานทรงเครื่อง เหตุใดจึงเห็นดังนี้ อธิบายว่า เพราะแต่เดิมเรื่องขุนช้างขุนแผนเล่าเป็นนิทาน และธรรมดาเล่านิทานนั้น จะเล่าคนเดียวก็ตามหรือผลัดกันเล่าหลายคนก็ตาม คงต้องเล่าแต่ต้นจนจบเรื่องนิทานทุกเรื่อง นิทานเรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นเรื่องยืดยาว ที่จะแต่งกลอนให้จบเรื่องในคราวเดียวยาวนักแม้แต่งได้ก็จะเล่าให้จบเรื่องในคืนเดียวไม่ได้จึงสันนิษฐานในชั้นแรกเมื่อจะเกิดเสภา เห็นจะแต่งเป็นกลอนเพียงบทสำหรับว่าสลับแต่ในตอนที่สำคัญ แล้วเล่านิทานต่อไปจนจบเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน กลอนที่แต่งชั้นนี้ อาจจะเป็นกลอนสดคิดขึ้นว่าในเวลาเล่านิทานนั้น ครั้นเมื่อคนฟังชอบ ต่อมาอีกชั้น ๑ จึงมีกวีคิดแต่งเป็นกลอนทั้งตัวนิทานเอาไปขับเป็นเสภา จึงเกิดหนังสือเสภามาแต่นั้น แต่เรื่องนิทานขุนช้างขุนแผนเป็นเรื่องยาวดังกล่าวมาแล้ว เมื่อแต่งเป็นกลอนและขับเป็นลำนำด้วยก็เป็นอันพ้นวิสัยที่จะขับให้ตลอดเรื่องได้ในคืนเดียว บทเสภาที่แต่งขึ้นจึงแต่งแต่เป็นตอนพอขับคืน ๑ เมื่อเอาอย่างกันแพร่หลายแต่งกันขึ้นหลายคนใครชอบใจจะขับตอนไหนก็แต่งเป็นกลอนเฉภาะตอนที่ขับนั้น ด้วยเหตุนี้ บทเสภาเดิมทั้งที่แต่งครั้งกรุงเก่า หรือแม้ที่แต่งขึ้นในกรุงรัตนโกสินทร ตามแบบอย่างครั้งกรุงเก่าจึงเป็นท่อนเป็นตอน ไม่เป็นเรื่องติดต่อกันเหมือนกับบทละคร การที่เอาบทเสภามารวมติดต่อกันให้

เป็นเรื่องอย่างหนังสือเสภาที่ลงพิมพ์ มีหลักฐานที่รู้ได้ว่าพึ่งเอามารวมกันในชั้นหลังเมื่อราวรัชชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทรนี้ ดังจะอธิบายต่อไปข้างหน้า

หนังสือเสภาที่แต่งเมื่อครั้งกรุงเก่าเห็นจะศูนย์เสียแทบหมด ด้วยหนังสือเสภาผิดกับหนังสือบทละครและหนังสือสวด เพราะลักษณะการเล่นละครและสวดต้องอาศัยหนังสือ ใครเล่นละครก็จำต้องมีหนังสือบทสำหรับโรง ถ้าไม่มีหนังสือก็เล่นละครไม่ได้ หนังสือสวดก็ต้องใช้ในเวลาสวดโดยทำนองเดียวกัน แต่หนังสือเสภาไม่เช่นนั้น แต่งขึ้นสำหรับให้คนขับท่องพอจำได้ จำได้แล้วก็ไม่ต้องใช้หนังสือ ใช่แต่เท่านั้น ใครแต่งหนังสือเสภาขึ้นสำหรับขับหากิน น่าจะปิดหนังสือด้วยซ้ำไปเพราะกลัวผู้อื่นจะได้ไปขับแข่งดน จะให้อ่านท่องก็เห็นจะเฉพาะที่เป็นศิษย์หา หนังสือเสภาย่อมจะมีน้อย และเป็นของปกปิดกัน จึงสาบศูนย์ง่าย ไม่เหลือลงมามากเหมือนหนังสือบทละครและหนังสือสวดครั้งกรุงเก่า

บทเสภาครั้งกรุงเก่าที่ได้มาถึงกรุงรัตนโกสินทรนี้ ได้มาด้วยมีคนเสภาครั้งกรุงเก่าเหลือมาบ้าง แต่บทที่คนเสภาเหล่านั้นจะได้หนังสือมาฤๅจำมาได้ก็จะไม่กี่ตอน สักว่าได้มาพอเป็นเชื้อบทเสภาที่ขับกันในกรุงรัตนโกสินทรนี้ แม้ในชั้นสำนวนเก่า ได้สังเกตสำนวนดู เชื่อได้ว่าเป็นของที่มาคิดแต่งขึ้นใหม่ในกรุงรัตนโกสินทรทั้งนั้น

ตำนานเสภาชั้นกรุงรัตนโกสินทร มีหลักฐานพอจะรู้เรื่องราวได้ถ้วนถี่ดีกว่าครั้งกรุงเก่าหลายอย่าง ข้าพเจ้าได้พบหนังสือ ซึ่งนับว่าเป็นจดหมายเหตุในเรื่องเสภามีอยู่ ๒ ฉะบับ คือกลอนสุนทรภู่แต่งไว้ในบทเสภาตอนโกนจุกพลายงามแห่ง ๑ กลอนท้ายไหว้ครูเสภาใครแต่งหาทราบไม่ นายอยู่เสภาชาวอ่างทองว่าให้ข้าพเจ้าฟังได้ให้จดไว้อีกฉะบับ ๑ หนังสือกลอน ๒ ฉะบับนี้ ให้เค้าเงื่อนทางวินิจฉัยตำนานเสภาหลายข้อ ดังจะอธิบายต่อไป

กลอนของสุนทรภู่

สมภารรับกลับมายังอาวาส
หาเสภามาทั่วที่ตัวดี
ดูทำนองพองคอเสียงอ้อแอ้
ตารองศรีดีแต่ขันรู้ครันครบ
แล้วนายทั่งดังโด่งเสียงโว่งโวก
ฝ่ายนายเพชร์เม็ดมากลากช้าช้า
ส่วนนายมาพระยานนท์คนตลก
ตาทองอยู่รู้ว่าภาษาลาว
เสียงพิณพาทย์พวกพ้องทองประศรี
ท่านตามีช่างประทัดถนัดรบ
พวกคนแก่ชอบหูว่ารู้จบ
กรับกระทบทำหลอกแล้วกลอกตา
ว่ากระโชกกระชั้นขันหนักหนา
ตั้งสามวาสองศอกเหมือนบอกยาว
ว่าหยกหยกหยาบช้าคนฮาฉาว
ส่งกราวเซิดเพลงโหน่งเหน่งไปฯ

กลอนไหว้ครู

๏ ที่นี้จะไหว้ตาครูสน
ไหว้ครูมีช่างประทัดถัดลงมา
จะไหว้ตาครูเหล่ชอบเฮฮา
ตาทองอยู่ครูละครกลอนสำคัญ
เมื่อครั้งพระจอมนรินทร์แผ่นดินลับ
มาเมื่อพระองค์ทรงไชย
ทั้งปรบไก่ครึ่งท่อนกลอนไม่ขัด
ว่าไปมิใช่ไวปัญญา
ดลกโขนหนังเล่นเห็นไม่ขาด
ให้เรียนรู้เป็นครูไว้ทุกคน

๏ ที่นี้จะไหว้ครูปี่พาทย์
ทั้งครูแก้วครูพักเป็นหลักไชย
เป็นนายประดูครูคนทุกแหล่งหล้า
ครูเพ็งเก่งว่าข้างสุพรรณ
พันรักษาราตรีดีขยัน
ตาหลวงสุวรรณรองศรีที่บรรไลย
เสภาขับยังหามีปี่พาทย์ไม่
ก็เกิดคนดีในอยุธยา
ข้าพเจ้าไม่สันทัดพึ่งหัดว่า
ครูชื่อว่ามาพระยานนท์
ฆ้องระนาดส่งได้ไม่ขัดสน
ฦๅกระเดื่องเลื่องจนบรรไลยไป ฯ

ฆ้องระนาดฦๅดีปี่ไฉน
ครูทองอินนั่นแลใครไม่เทียมทัน

มือก็ดอดหนอดหนักขยักขย่อน ตาพูนมอญมิใช่ชั่วตัวขยัน
ครูมีแขกคนนี้เขาดีครัน เป่าทะยอยลอยลั่นบรรเลงฦๅ
รับตาเกดปรอทยอดเสภา ทั้งครูน้อยเจรจาคนนับถือ
อีกครูแจ้งแต่งอักษรขจรฦๅ ครูอ่อนว่าพิมระบือชื่อขจร
ครั้นจะร่ำไปนักก็จักช้า ที่นี้จะว่าเสภาตามครูสอน
ข้าพเจ้าพลั้งพลาดบาทบทกลอน ขออภัยเถิดอย่าค่อนนินทาเลยฯ[๑]

ชื่อครูเสภาที่ปรากฏในกลอนทั้ง ๒ ฉะบับนี้ ที่ปรากฏชื่อในกลอนของสุนทรภู่เป็นคนเสภามีชื่อเสียงในครั้งรัชชกาลที่ ๒ สุนทรภู่ได้เคยฟังคนเหล่านั้นขับ จึงรู้ว่าทำนองของใครเป็นอย่างไร ส่วนชื่อครูเสภาที่ปรากฏในกลอนไหว้ครูนั้น เห็นได้ว่ารวบรวมชื่อคนเสภาเก่าใหม่บรรดาที่มีชื่อเสียงโด่งดัง ทั้งที่มีตัวอยู่และที่ตายไปเสียแล้วมาระบุไว้ ที่ซ้ำกับในบาญชีของสุนทรภู่ก็หลายคน แลรู้ได้ว่าแต่งทีหลังกลอนของสุนทรภู่ เพราะอ้างถึงครูเสภาร่วมกับสุนทรภู่ เช่นนายมาพระยานนท์เป็นต้น แต่ในฉะบับไหว้ครูบอกว่าตายเสียแล้ว จึงรู้ว่าแต่งทีหลัง

ในกลอนทั้ง ๒ ฉะบับมีชื่อครูเสภา ๑๔ คน ครูปี่พาทย์ ๕ คนได้ลองสืบประวัติได้แต่บางคน[๒] คือ

๑. ครูทองอยู่ มีชื่อทั้งในกลอนสุนทรภู่แลการไหว้ครู คนนี้ได้ความว่าเป็นคนสำคัญทีเดียว เดิมเป็นตัวละครพระเอกของเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์แต่ในรัชชกาลที่ ๑ ครั้นเมื่อหัดละครหลวงในรัชกาลที่ ๒ ได้เป็นครูนายโรงละครหลวงรุ่นใหญ่ เช่น เจ้าจอมมารดาแย้มอิเหนาเป็นต้น และว่าเป็นที่ปรึกษาหารือของเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีในการคิดแบบ

---

๑ กลอนไหว้ครูนี้พิเคราะห์ดูความ เข้าใจว่าแต่ง ๒ คราว ไหว้ครูเสภาข้างตอนต้น เห็นจะแต่งก่อนตอนไหว้ครูปี่พาทย์นาน ชื่อครูเสภาชั้นหลัง เช่น ครูแจ้ง จึงมาปนอยู่ในตอนไหว้ครูปี่พาทย์

๒. ประวัติครูเสภาและครูปี่พาทย์ตอนนี้ สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัติวงศ์ได้ทรงช่วยสืบประทาน

ใช้บทรำละครที่ใช้รำกันมาจนทุกวันนี้นัยว่า ครั้งนั้นเมื่อทรงพระราชนิพนธ์บทละครแล้ว พระราชทานออกไปที่เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ๆ เอาพระฉายบานใหญ่มาตั้ง ทรงลองจัดวิธีรำให้เข้ากับบทกับครูทองอยู่ด้วยกัน เมื่อเห็นว่าอย่างไรเรียบร้อยดีแล้ว จึงมอบให้ครูทองอยู่ถ่ายมาฝึกหัดละครต่อมาในรัชชกาลที่ ๓ ครูทองอยู่นี้ได้เป็นครูละครที่ฝึกหัดขึ้นตามวังเจ้านายเกือบจะทุกแห่ง เรียกได้ว่าเป็นครูละครทั้งเมือง ถึงมีชื่อบูชากันในคำไหว้ครูละครจนตราบเท่าทุกวันนี้ มีครูนางอีกคน ๑ ชื่อว่าครูรุ่ง เป็นคู่กับครูทองอยู่ แต่เห็นจะขับเสภาไม่เป็น ส่วนครูทองอยู่นั้น ยังดีในทางเสภาด้วยอีกทาง ๑ จึงมีชื่อในพวกครูเสภาด้วย

๒. ครูแจ้ง คนนี้เป็นรุ่นหลัง มีอายุอยู่มาจนถึงรัชชกาลที่ ๕ บ้านอยู่หลังวัดระฆังฯ แต่เดิมมีชื่อเสียงในการเล่นเพลง ถึงอ้างชื่อไว้บทเสภาตอนทำศพนางวันทอง ว่าหานายแจ้งมาว่าเพลงกับยายมา คือครูแจ้งคนนี้เอง มีเรื่องเล่ากันมาว่า ครูแจ้งกับยายมานี้เป็นคนเพลงที่เลื่องฤๅกันในรัชชกาลที่ ๓ อยู่มาไปเล่นเพลงครั้ง ๑ ยายมาด่าถึงมารดาครูแจ้งด้วยข้อความอย่างไรอย่างหนึ่ง ซึ่งครูแจ้งแก้ไม่ตก ขัดใจจึงเลิกเพลงหันมาเล่นเสภา และเป็นนักสวดด้วย ได้แต่งเสภาไว้หลายตอน ดังจะปรากฏบางตอนในเสภาฉะบับนี้ ด้วยแต่งกลอนดี แต่กระเดียดจะหยาบ เห็นจะเป็นเพราะเคยเล่นเพลงปรบไก่ ถึงลำสวดที่สวดกันมาในชั้นหลังว่าเป็นลำของครูแจ้งประดิษฐ์ขึ้นก็มี จึงนับว่า ครูแจ้งเป็นครูเสภาสำคัญอีกคน ๑

๓. ครูปี่พาทย์ชื่อว่าครูมีแขกนั้น คือเป็นเชื้อแขกชื่อมี ว่าเล่นเครื่องดุริยดนตรีได้เกือบทุกอย่าง เป็นคนฉลาดสามารถแต่งเพลงดนตรีด้วย มีชื่อลำลือเพลงของครูมีดังนี้ คือ ทะยอยใน, ทะยอยนอก ๓ ชั้น เป็นต้น ยังเล่นกันอยู่จนทุกวันนี้ทั่วทุกวง แทบจะถือกันว่า ถ้าใครเล่น ๒ เพลงนี้ไม่ได้ นับว่ายังไม่เป็น ครูมีนี้ทำนองจะถนัดปี่ จึงปรากฏในคำไหว้ครูว่า

"ครูมีแขกคนนี้เขาดีครัน เป่าทะยอยลอยลั่นบรรเลงฦๅ" แต่ทะยอยซึ่งว่าในที่นี้ เป็นอีกเพลง ๑ ไม่ใช่ทะยอยนอก ทะยอยใน ที่กล่าวมาแล้ว ปี่เป่าแต่เลาเดียว พวกปี่พาทย์เรียกกันว่า "ทะยอยเดี่ยว" เป็นเพลงครูมีแต่งเหมือนกัน ครูมีนี้ดีมาแต่ในรัชชกาลที่ ๓ เมื่อในรัชชกาลที่ ๔ เจ้านายหลายพระองค์ มีพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว กรม-พระเทเวศร์ฯ กรมหลวงวงศาฯ เป็นต้น ทรงรวบรวมคนหัดปี่พาทย์ขึ้นเล่นประชันวงกัน ครูมีคนนี้ได้เป็นครูปี่พาทย์ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงพระราชทานบรรดาศักดิเป็นที่พระประดิษฐไพเราะ ตำแหน่งปลัดจางวางมหาดเล็ก ได้ว่ากรมปี่พาทย์ฝ่ายพระบวรราชวัง อยู่มาถึงรัชชกาลที่ ๕ ได้เป็นครูมโหรีของสมเด็จกรมพระยาสุดารัตนราชประยูร

ทีนี้จะอธิบายตำนานเสภาที่วินิจฉัยได้ความจากกลอนทั้ง ๒ ฉะบับนั้นต่อไปคือได้ความว่า ครูเสภาที่เก่าแก่ก่อนคนในกรุงรัตนโกสินทรนี้ชื่อนายสน เป็นนายประดู อาจจะเป็นคนเสภามาแต่ครั้งกรุงเก่ามาเป็นครูเสภาในครั้งรัชชกาลที่ ๑ ตายเสียก่อนสุนทรภู่แต่งกลอน จึงมิได้กล่าวถึงชื่อ จึงรู้ได้ว่าเป็นครูเสภาแต่ครั้งรัชชกาลที่ ๑ ข้อนี้ที่เป็นเหตุให้เห็นว่ามีคนเสภากรุงเก่าเป็นเชื้อลงมาในกรุงรัตนโกสินทร ครูเสภาที่สุนทรภู่ออกชื่อ ๖ คนนั้น เป็นครูเสภาครั้งรัชกาลที่ ๒ คน เหล่านี้ประมาณอายุดูเห็นว่าเกิดไม่ทันที่จะเป็นเสภาครั้งกรุงเก่า คงเป็นคนเสภารุ่นแรกที่หัดขึ้นในกรุงรัตนโกสินทร ต่อลงมายังมีครูเสภารุ่นหลังที่ดีขึ้นเมื่อในรัชกาลที่ ๓ ปรากฏชื่อในกลอนไหว้ครูก็หลายคน

ครูเสภาทั้งปวงนี้มิใช่แต่ขับเสภาได้อย่างเดียว อาจจะแต่งบทเสภาได้ด้วยจึงยกย่องว่าเป็นครูเสภา หนังสือเสภารุ่นแรกที่เกิดขึ้นในกรุงรัตนโกสินทร คงเป็นของครูเสภาเหล่านี้แต่งขึ้นโดยมาก มีตัวอย่างสำนวนที่ยังจะสังเกตเห็นได้ ในหนังสือเสภาที่พิมพ์หลายแห่ง เช่นตอนที่ ๑ ในเล่มนี้ (ทั้งมีสำนวนใหม่ซ่อมเสียบ้างแล้ว) ยังสังเกตได้ว่าคล้ายกลอนครั้งกรุงเก่าไม่สู้ถือสัมผัสเป็นสำคัญ ความที่ว่าก็อยู่ข้างจะเร่อร่า เสภา

สำนวนเดิมในกรุงรัตนโกสินทรที่กล่าวนี้ ก็คงแต่งกันเป็นตอนๆ เหมือนอย่างครั้งกรุงเก่า จึงมีเนื้อความกล่าวไว้ในกลอนว่า

"ท่านดามีช่างประทัดถนัดรบ" หมายความว่า ชอบขับตอน
พลายแก้วไปตีเมืองเชียงทอง ฤๅตอนขุนแผนตีเมืองเชียงใหม่
"ดาทองอยู่รู้ว่าภาษาลาว" หมายความว่า ชอบขับตอน
นางลาวทอง ฤๅตอนนางสร้อยฟ้าศรีมาลา

"ครูอ่อนว่าพิมระบือชื่อขจร" หมายความว่า ชอบขับตอน
พลายแก้วเป็นชู้กับนางพิมพ์ ดังนี้

หนังสือเสภา พึ่งมาเป็นหนังสือดีวิเศษขึ้นเมื่อในรัชชกาลที่ ๒ ความข้อนี้มีหลักฐานรู้ได้แน่นอน แม้ในกลอนไหว้ครูที่ว่ามาแล้ว ยังกล่าวถึงว่า

"เมื่อครั้งพระจอมนรินทร์แผ่นดินลับ เสภาขับยังหามีปี่พาทย์ไม่
มาเมื่อพระองค์ทรงไชย ก็เกิดคนดีในอยุธยา"

ตรงนี้หมายความว่า เมื่อก่อนรัชชกาลที่ ๒ เสภายังขับกันอย่างเล่านิทาน ไม่มีส่งปี่พาทย์ ลักษณะขับเสภาในชั้นนั้น เข้าใจว่าเห็นจะขับแต่ ๒ คนขึ้นไป วิธีขับผลัดกันคนละตอน ให้คน ๑ ได้มีเวลาพักฤๅ มิฉะนั้นถ้าเป็นคนเสภาเก่ง ๆ เจ้าของงานเลือกเรื่องให้ว่าตอนใดตอนหนึ่ง ให้แต่งกลอนสดโต้กันอย่างว่าเพลงปรบไก่ อย่างนี้เรียกว่าเสภาดัน เคยได้ยินว่ามีกันแต่ก่อน ครั้นเมื่อมีวิธีส่งปี่พาทย์แล้ว จึงขับแต่คนเดียวเป็นพื้นด้วยเวลาปี่พาทย์ทำ ผู้ขับเสภาได้พัก

แต่เมื่อในรัชกาลที่ ๒ ไม่ใช่เปลี่ยนแปลงกระบวนเสภา แต่ให้มีวิธีส่งปี่พาทย์ขึ้นเท่านั้น ถึงบทเสภาเองก็แต่งใหม่ในสมัยนั้นโดยมาก บทเสภาที่นับถือกันว่าวิเศษในทุกวันนี้เป็นบทแต่งครั้งรัชกาลที่ ๒ แทบทั้งนั้น ที่เป็นพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลยทรงเองก็มีความข้อนี้ข้าพเจ้าได้เคยทูลถาม สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์ว่า "ได้ยินเขาพูดกันว่าบทเสภานั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลยทรงพระราชนิพนธ์ จริงหรืออย่างไร" สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ มีรับสั่ง

แก่ข้าพเจ้าว่า "ทรงพระราชนิพนธ์จริง ไม่ทรงอย่างเปิดเผย แต่ช่วยกันแต่งหลายคน" ข้าพเจ้าได้สดับกระแสรับสั่งมาดังนี้ ยังนึกเสียดายว่าครั้งนั้น หนักปากไปเสีย ถ้าได้ทูลถามชื่อผู้แต่งไว้ให้ได้หมดและให้รู้ว่า ใครแต่งตอนไหนด้วยก็จะดีทีเดียว เมื่อมาอยากรู้ขึ้นในเวลานี้ ได้แต่สังเกตสำนวนกลอน เข้าใจว่าจะมีพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่เมื่อยังเป็นกรมได้ทรงพระราชนิพนธ์ด้วยอีกพระองค์ ๑ แต่ที่จำสำนวนได้แน่นอนนั้นคือสุนทรภู่ อีกคน ๑ แต่งตอนกำเนิดพลายงาม ตั้งแต่พลายงามเกิดจนถวายตัวเป็นมหาดเล็ก เป็นกลอนสำนวนสุนทรภู่เป็นแน่ไม่มีที่สงสัย ส่วนพระราชนิพนธ์ในรัชชกาลที่ ๒ นั้น กล่าวกันมาว่าทรงตอนพลายแก้วเป็นชู้กับนางพิม อยู่ในตอนที่ ๔ เล่ม ๑ นี้ตอน ๑ กับตอนขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างและเข้าห้องนางแก้วกิริยาอยู่ตอนที่ ๑๗ ในเล่ม ๒ ฉะบับนี้อีกตอน ๑ แต่ข้าพเจ้าสังเกตสำนวนกลอนเห็นว่า ตอนนางวันทองหึงกับนางลาวทองเมื่อขุนแผนกลับมาถึงบ้าน อยู่ในตอนที่ ๑๓ เล่ม ๑ นี้ ดูเหมือนจะเป็นพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ อีกตอน ๑ ส่วนพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เข้าใจว่าจะเป็นตอนขุนช้างขอนางพิมและตอนขุนแผนพานางวันทองหนี อยู่ต่อพระราชนิพนธ์ทั้ง ๒ ตอน ผู้ที่แต่งเสภาครั้งรัชชกาลที่ ๒ ถึงไม่รู้จักตัวได้หมดก็เชื่อได้ว่าคงอยู่ในพวกกวีที่มีชื่อเสียงในรัชชกาลนั้น ซึ่งเป็นผู้ที่ทรงหารือเวลาทรงพระราชนิพนธ์บทกลอน หรืออีกนัย ๑ ก็คือพวกกวีชุดเดียวกันกับที่แต่งหนังสือบทละครในรัชชกาลที่ ๒ มีเรื่องอิเหนาและรามเกียรติ์เป็นต้นนั้นเอง ที่แต่งบทเสภาถ้าสังเกตดูทำนองกลอนก็จะเห็นได้ว่า กลอนเสภาที่ตอนดีๆ คล้ายๆ กันกับบทละครในรัชชกาลที่ ๒ ไม่ห่างไกลกันนัก ผิดแต่ในข้อสำคัญที่เสภาไม่มีบังคับเหมือนอย่างบทละครที่จะต้องแต่งให้เข้ากับกระบวนคนรำ แต่งเสภาบทจะยาวสั้นอย่างไรแล้วแต่จุใจของผู้แต่งอยากจะว่าอย่างไรก็ว่าได้สิ้นกระแสความ อีกประการ ๑ สำนวนเสภาแต่งเป็นอย่างเล่านิทาน ถือเป็นข้อสำคัญ อยู่ที่จะต้องแต่งให้เห็นเป็นเรื่อง

จริงจัง เป็นต้นว่า ถ้อยคำสำนวนที่พูดจากันในเสภาแต่ง คำของคนชะนิดไร ก็ให้เหมือนถ้อยคำคนชะนิดนั้นและพูดจาตามวิสัยของคนชะนิดนั้น แม้กล่าวถึงที่ทางไปมาในเรื่องเสภาก็ว่าให้ถูกแผนที่สมจริง ข้อนี้ข้าพเจ้าเคยไปตามท้องที่ที่อ้างในเสภาหลายแห่ง ได้ลองสอบสวนเห็นกล่าวถูกต้องโดยมากดูเหมือนแต่งบทเสภาจะถึง ต้องสอบถามแผนที่กันมิใช่น้อยว่าโดยย่อ การแต่งบทเสภามีกระบวนที่จะแต่งได้กว้างขวางกว่าบทละคร ทั้งเนื้อเรื่องขุนช้างขุนแผนเองก็เป็นเรื่องสนุก มีท่าทางที่จะแต่งเล่นได้หลายอย่าง ประกอบกับที่ไม่เปิดเผยชื่อผู้แต่งให้ปรากฏ ผู้แต่งได้อิสระเต็มที่ ด้วยเหตุเหล่านี้ พวกกวีที่แต่งบทเสภา จึงแต่งประกวดกันเต็มฝีปากว่าเผ็ดร้อนถึงอกถึงใจ เป็นหนังสือซึ่งให้เห็นสำนวนกวีต่างๆ กันเป็นอย่างดี หนังสือเสภาจึงวิเศษในกระบวนหนังสือกลอน ผิดกับหนังสือเรื่องอื่นที่แต่งมาก่อนแล้ว หรือที่แต่งในยุคเดียวกันนั้น จะเปรียบเทียบกับเสภาไม่ได้สักเรื่องเดียว หนังสือเสภาจึงเป็นเสน่ห์ ใครอ่านแล้วย่อมชอบติดใจ ตั้งแต่เดิมมาจนกาลบัดนี้

หนังสือเสภาที่แต่งเมื่อครั้งรัชชกาลที่ ๒ ก็แต่งเป็นตอนๆ แล้วแต่กวีคนใดจะพอใจแต่งเรื่องตอนไหน ก็รับไปแต่งตอน ๑ ดูเหมือนจะกะพอขับคืน ๑ ประมาณราว ๒ เล่มสมุดไทย ข้อนี้รู้ได้โดยสังเกตสำนวนหนังสือและได้ทราบมาว่า เมื่อแต่งแล้วเอาเข้ามาขับถวายตัวเวลาทรงเครื่องใหญ่ จึงเป็นประเพณีมีขับเสภาถวายเวลาทรงเครื่องใหญ่ มาในรัชชกาลหลังๆ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จผ่านพิภพ ก็ทรงเจริญแบบอย่างครั้งรัชชกาลที่ ๒ โปรดให้ขอแรงกวีแต่งเสภาเรื่องพระราชพงศาวดารขึ้นอีกเรื่อง ๑ สำหรับขับถวายเวลาทรงเครื่องใหญ่ ใครจะแต่งบ้างหาทราบไม่ แต่สุนทรภู่ยังมีชีวิตอยู่ได้แต่งด้วย เสียดายที่หนังสือเสภาพระราชพงศาวดารแต่งคราวนั้น ฉะบับสูญหายเสียหมด มีแต่ที่จำกันไว้ได้เป็นตอนๆ พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) ได้รวบรวมพิมพ์ขึ้นคราว ๑ แต่อ่านสู้เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนไม่ได้ ด้วยเนื้อเรื่องหนังสือ

พระราชพงศาวดารไม่ชวนแต่งเสภาเหมือนเรื่องขุนช้างขุนแผน นอกจากเรื่องพระราชพงศาวดารยังมีเสภาเรื่องเชียงเมี่ยง คือเรื่องศรีธนญไชยอีกเรื่อง ๑ เข้าใจว่าแต่งขึ้นเมื่อในรัชกาลที่ ๔ เหมือนกัน แต่จะแต่งขึ้นเมื่อไรและใครจะแต่งหาทราบไม่ มีแต่ต้นฉะบับอยู่ในหอพระสมุดฯ สังเกตสำนวนกลอนและลายมืออาลักษณที่เขียนเป็นครั้งรัชชกาลที่ ๔ ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ขอแรงกวีแต่งเสภาเรื่องนิทราชาคริดอีกเรื่อง ๑ โดยทำนองเดียวกับที่แต่งเสภามาในครั้งรัชชกาลที่ ๒ และที่ ๔ ปรากฏตัวผู้แต่ง ๑๑ คน คือ

ตอนที่ ๑ หลวงพิศณุเสนี (ทองอยู่ ครูเสภา) ภายหลังเป็นพระราชมนู

ตอนที่ ๒ พระยามหาอำมาตย์ (หรุ่น)

ตอนที่ ๓ ขุนวิสูตรเสนี (จาง)

ตอนที่ ๔ ขุนพินิจจัย (อยู่) ภายหลังเป็นหลวง ภิรมย์โกษา

ตอนที่ ๕ หลวงบรรหารอรรถคดี (สุด) ภายหลังเป็นพระภิรมย์ราชา

ตอนที่ ๖ ขุนวิสุทธากร (ม.ร.ว.หนู) ภายหลังเป็นพระยาอิศรพันธุ์โสภณ

ตอนที่ ๗ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย)

ตอนที่ ๘ ขุนท่องสื่อ (ช่วง) ภายหลังเป็นหลวงมงคลรัตน

ตอนที่ ๙ หลวงเสนีพิทักษ์ (อ่วม) ภายหลังเป็นพระยาราชวรานุกูล

ตอนที่ ๑๐ หลวงสโมสรพลการ (ทัด) เดี๋ยวนี้เป็นพระยาสโมสรสรรพาการ

ตอนที่ ๑๑ หลวงจักรปาณี (ฤกษ์ เปรียญ) ที่แต่งนิราศพระปฐมเจดีย์

หนังสือที่เรียกว่าเสภาหลวง จึงมี ๔ เรื่องด้วยกันดังแสดงมานี้ แต่เสภาเรื่องนิทราชาคริด ที่ในหอพระสมุดฯ มีฉะบับอยู่เพียง ๕ ตอน

ข้างต้น ถ้าตอนอื่นของท่านผู้ใดมี และยอมให้หอพระสมุดฯ คัดลอกรักษาไว้จะขอบคุณเป็นอันมาก

หนังสือเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนที่เราอ่านกันทุกวันนี้ ไม่ใช่แต่งแต่เมื่อในรัชชกาลที่ ๒ ทั้งหมด บทที่แต่งต่อมาเมื่อในรัชชกาลที่ ๓ ก็มีหลายตอน ข้อนี้รู้ได้ด้วยสังเกตในตัวความที่กล่าวในเรื่องเสภานั้นจะยกตัวอย่าง ดังเช่นตอนแต่งงานพลายแก้วกับนางพิมในตอนที่ ๗ เล่ม ๑ นี้ กล่าวตรงขุนช้างแต่งตัวเมื่อจะไปเป็นเพื่อนบ่าวพลายแก้วในเสภาว่า

"คิดแล้วอาบน้ำนุ่งผ้า ยกทองของพระยาละครให้" ตรงนี้เป็นสำคัญว่าแต่งในรัชชกาลที่ ๒ ด้วยพระยาละครฯ มีแต่ในรัชชกาลนั้น รัชชกาลที่ ๑ และรัชชกาลที่ ๓ เป็นเจ้าพระยาทั้ง ๒ รัชชกาล ต่อมาตอนขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างก็สังเกตได้ว่าแต่งในรัชชกาลที่ ๒ ด้วยชมเรือนขุนช้างว่า

"เครื่องแก้วแพรวพรันอยู่ก่ายกอง ฉากสองชั้นม่านมุลี่มี"

เพราะเล่นเครื่องแก้วกันเมื่อในรัชชกาลที่ ๒ ส่วนตอนที่รู้ได้ว่าแต่งในรัชชกาลที่ ๓ นั้นเช่นในตอนทำศพนางวันทอง มีกล่าวว่า

"นายแจ้งก็มาเล่นเต้นปรบไก่ ยกไหล่ใส่ทำนองร้องฉ่าฉ่า
รำแต้แก้ไขกับยายมา เฮฮาครื้นครั่นสนั่นไป"

นายแจ้งนี้คือครูแจ้งเสภาชั้นหลัง ที่มีอายุอยู่มาจนรัชชกาลที่ ๕ เป็นคนเพลงดีมีชื่อเสียงในรัชชกาลที่ ๓ จึงรู้ว่าเสภาตอนนี้แต่งเมื่อในรัชชกาลที่ ๓ ตอนอื่นที่มีที่สังเกตอย่างนี้ก็ยังมีอีกแต่ได้ลองตรวจจะให้รู้ชัดให้ตลอดเรื่องว่าตอนไหนแต่งในรัชชกาลที่ ๒ ตอนไหนแต่งในรัชชกาลที่ ๓ รู้ไม่ได้ด้วยไม่มีความเป็นที่สังเกตเสียมาก ลำพังสำนวนกลอนใน ๒ รัชชกาลนั้นไม่ผิดกัน ด้วยกวีครั้งรัชชกาลที่ ๒ ยังอยู่มาในรัชชกาลที่ ๓ โดยมาก กวีที่มีขึ้นในรัชชกาลที่ ๓ ที่แต่งดีถึงกวีครั้งรัชชกาลที่ ๒ ก็มีมาก จึงได้แต่สันนิษฐานโดยตำนาน คือเมื่อในรัชชกาลที่ ๓ นั้น ถึงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่โปรดการฟ้อนรำขับร้องก็จริง แต่ก็ไม่ทรงขัดขวางห้ามปรามมิให้ผู้อื่นเล่นการเหล่านั้น เจ้านายและข้าราชการผู้ใหญ่

เล่นกันขึ้นหลายแห่ง เล่นละครบ้าง มโหรีปี่พาทย์บ้าง เสภานับว่าเป็นส่วนหนึ่งของปี่พาทย์ เพราะเป็นต้นบทส่งลำ จึงเล่นเสภากันแพร่หลายต่อมา บทเสภาสำนวนหลวง ที่แต่งเมื่อในรัชชกาลที่ ๒ เห็นจะได้มาขับให้คนฟังแพร่หลายในตอนนี้ เป็นเหตุให้เกิดนิยมบทเสภาที่แต่งใหม่มาก จึงมีผู้ขวนขวายให้แต่งบทเสภาตอนอื่นๆ ซึ่งยังมิได้แต่งเมื่อในรัชชกาลที่ ๒ เพิ่มเติมขึ้นเมื่อในรัชชกาลที่ ๓ อีกหลายตอน ผู้ที่แต่งเสภาในชั้นหลังนี้จะเป็นใครบ้างไม่ทราบแน่ ทราบแต่ว่าคุณดั่นคน ๑ คุณดั่นนี้เป็นลูกพระเจ้ากรุงธนบุรี ทำราชการทราบว่าได้เป็นที่หลวงมงคลรัตน เป็นผู้มีชื่อเสียงในการเล่นหนัง ว่าพากย์และเจรจาดีนัก เพราะเหตุที่เป็นกวีแต่งถ้อยคำได้เอง นอกจากคุณดั่นผู้ที่แต่งกลอนดีในเวลานั้นยังมีมาก เช่นพวกที่มีชื่อเป็นผู้แต่งเพลงยาววัดพระเชตุพนนั้นเป็นต้น บทเสภาสำนวนหลวงนับว่ามาบริบูรณ์เมื่อในรัชชกาลที่ ๓ แต่งขึ้นแทนบทเดิมเกือบจะตลอดเรื่อง ขุนช้างขุนแผน เมื่อมีบทสำนวนหลวงบริบูรณ์แล้ว เห็นจะมีเจ้านายพระองค์ใดพระองค์ ๑ หรือขุนนางผู้ใหญ่คนใดคนหนึ่ง ที่เล่นเสภาและปี่พาทย์เมื่อในรัชชกาลที่ ๓ คิดอ่านให้รวบรวมบทเสภาเข้าเรียบเรียงเป็นเรื่องติดต่อกัน อย่างฉะบับที่เราได้อ่านกันในทุกวันนี้

เหตุซึ่งรู้ว่าพึ่งเอาเสภามาเรียบเรียงกันเข้าเป็นเรื่องต่อ ภายหลังนั้น เพราะสำนวนเสภาที่แต่งต่างยุคสมัย มีหลักฐานที่จะรู้ได้บ้างดังกล่าวมาแล้ว คือมีสำนวนเดิมที่แต่งก่อนในรัชชกาลที่ ๒ สำนวน ๑ สำนวนที่แต่งในรัชชกาลที่ ๒ สำนวน ๑ สำนวนที่แต่งในรัชชกาลที่ ๓ สำนวน ๑ ในหนังสือเสภาเอาสำนวนเหล่านี้เรียบเรียงคละกัน สำนวนยุคหลังอยู่หน้าสำนวนยุคก่อนก็มี ดังเช่นสำนวนสุนทรภู่แต่งตอนกำเนิดพลายงามอยู่หน้าสำนวนเดิม ที่แต่งตอนเจ้าเชียงใหม่ขอนางสร้อยทองนั้นเป็นต้นถ้าได้เรียบเรียงเข้าเป็นเรื่องมาแต่ก่อน สำนวนกลอนคงจะต่อกันตามยุค โดยถานที่แต่งกันต่อมาโดยลำดับยังอีกสถาน ๑ ถ้าพิเคราะห์ดูหนังสือเสภาที่รวบรวมเป็นเรื่องแล้วนี้ก็เห็นได้ว่าของเดิมเป็นท่อนเป็นตอน ผู้แต่งต่างคน

ต่างแต่งตามเรื่องนิทานที่ตนจำได้ ไม่ได้สอบสวนรู้เห็นกัน เรื่องที่กล่าวยังแตกต่างกันอยู่หลายแห่ง แม้ชื่อคนที่เรียกในเรื่องเสภาเรียกผิดกันไปก็มี จะยกตัวอย่าง เช่นเถ้าแก่ที่ขอนางวันทองให้ขุนช้าง ในตอนแรกเรียกชื่อว่า ยายกลอยยาย**สาย** ครั้นต่อมาในตอนหลังๆ เรียกว่ายายกลอยยาย**สา** หลักฐานมีอยู่ดังกล่าวมานี้จึงเชื่อได้แน่ว่า บทเสภาแต่เดิมแต่งเป็นท่อนเป็นตอนไม่ติดต่อกัน และเชื่อได้ว่าพึ่งเอามารวมกันเข้าต่อชั้นหลัง ที่ข้าพเจ้าประมาณว่าจะรวมเสภาเรียบเรียงเข้าเป็นเรื่องเมื่อในรัชชกาลที่ ๓ นั้น เพราะในบทเสภาที่เรียบเรียงเข้าไว้ มีบางตอนที่รู้ได้ว่า แต่งเมื่อในรัชชกาลที่ ๓ นี้ประการ ๑ ยังอีกประการ ๑ หนังสือเสภาที่รวมไว้ได้ในหอพระสมุดสำหรับพระนครมีต่างกันถึง ๘ ฉะบับ ยังฉะบับปลีกต่างหาก เป็นเล่มสมุดไทยราว ๒๐๐ เล่ม ได้ตรวจดูลายมือเขียนไม่พบฝีมือเก่า ถึงเขียนในรัชชกาลที่ ๒ เลยสักเล่มเดียว ฉะบับเก่าที่สุดมีเพียงฝีมืออาลักษณ์ในรัชชกาลที่ ๓ ฉะบับนี้ได้มาจากในพระบรมมหาราชวัง ๒ เล่มสมุดไทย แต่เขียนเป็นเส้นดินสอขาว ถ้ามิใช่ฉะบับหลวง คงเป็นฉะบับของเจ้านาย เช่นกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ซึ่งปรากฏมาว่าโปรดหนังสือ ด้วยเหตุเหล่านี้ข้าพเจ้าจึงเข้าใจว่าการรวบรวมหนังสือเสภาเข้าติดต่อเป็นเรื่องเห็นจะรวมมาแต่เมื่อในรัชชกาลที่ ๓ ที่ว่านี้ประมาณเป็นอย่างสูง อาจจะมารวมต่อเมื่อในต้นรัชชกาลที่ ๔ ก็เป็นได้ และเชื่อว่ารวมเรื่องในครั้งแรกนั้นจบเพียง ๓๘ เล่มสมุดไทย คือตั้งแต่ขึ้นต้นเรื่องมาจนถึงขับนางสร้อยฟ้ากลับไปถึงเมืองเชียงใหม่ ด้วยเห็นสำนวนกลอนเป็นยุติมาเพียงเท่านั้น

เมื่อในรัชชกาลที่ ๔ ถึงหนังสือเสภาได้รวบรวมเข้าเป็นเรื่องแล้วดังกล่าวมาเมื่อหนังสือเสภายังไม่ได้ลงพิมพ์ ฉะบับที่รวบรวมก็มีน้อย และคงมีอยู่แต่ของผู้มีบรรดาศักดิ์ด้วยเหตุนี้ เสภาที่เล่นกันในพื้นเมืองในสมัยนั้น ยังขับเป็น ๒ สำนวน คนเสภาโดยมากยังขับได้แต่สำนวนเดิม มีที่ขับเสภาสำนวนหลวงได้น้อย ในสมัยนั้นจึงยังมีกวีที่ถือคติเนื่องมาแต่รัชชกาลที่ ๓ คิดบทเสภาเพิ่มเติมขึ้นเมื่อในรัชชกาลที่ ๔ อีกหลาย

ตอน คือ ตอนจรเข้เถรขวาด และตอนพลายเพชรพลายบัวเป็นต้น เสภาที่ครูแจ้งแต่งหลายตอนก็แต่งในสมัยนี้ ข้อนี้รู้ได้ด้วยสำนวนกลอนผิดกัน กลอนแต่งชั้นหลังมักชอบเล่นสัมผัสสในเอาอย่างสุนทรภู่ และกระบวนแผนที่ก็ไม่แม่นยำเหมือนแต่งรุ่นก่อน เข้าใจว่าเมื่อในรัชชกาลที่ ๔ คงจะมีใครรวมหนังสือเสภาอีกครั้ง ๑ จึงสำเร็จรูปอย่างฉะบับที่ตีพิมพ์ มีถึงตอนพลายเพชร์พลายบัว คือต่อเรื่องเข้าอีก ๔ เล่มสมุดไทย รวมทั้งเก่าใหม่เป็น ๔๒ เล่ม

ครูเสภาที่ชื่อเสียงปรากฏในรัชชกาลที่ ๔ ก็มีหลายคน คือ

๑. ครูแจ้งที่กล่าวมาแล้ว ที่จริงเมื่อในรัชชกาลที่ ๓ เป็นแต่ร่ำลือกระบวนเพลงมาเป็นครูเสภามีชื่อเสียงเมื่อในรัชชกาลที่ ๔

๒. ครูสิง เป็นบิดาของนายสังจีนปี่พาทย์ ที่ออกไปตายที่เมืองลอนดอน คราวไปกับปี่พาทย์ในเมื่อรัชชกาลที่ ๕ แลนายทองดีที่ได้เป็นหลวงเสนาะดุริยางค์เมื่อภายหลัง ครูสิงนี้ว่า ขับตอนจรเข้เถรขวาดไม่มีตัวสู้เมื่อในรัชชกาลที่ ๔

๓. หลวงพิศณุเสนี (ทองอยู่ เรียกกันแต่ว่า หลวงเพ็ดฉลู) ว่าดีหลายอย่าง ขับก็ดี แต่งเสภาก็ได้ และรู้ลำมากถึงบอกปี่พาทย์ได้ด้วย ถนัดขับตอนขุนแผนรบเมืองเชียงใหม่ หลวงพิศณุเสนีอยู่มาเป็นครูใหญ่อยู่ในรัชชกาลที่ ๕

๔. ครูอินอู ว่าเสียงเพราะนัก ชอบขับตอนสังวาส เป็นคู่ขับกับหลวงพิศณุเสนี (ทองอยู่)

๕. ครูเมือง คนเสภาของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ ชมกันว่ากระบวนขยับกรับเข้ากับวิธีขับ ไม่มีตัวสู้[๑]

แต่การเล่นเสภาเมื่อในรัชชกาลที่ ๔ คลายมาเป็นเล่นคู่กับปี่พาทย์ด้วยเล่นกันขึ้นแพร่หลาย พอใจจะฟังเพลงปี่พาทย์กับเสภาเท่าๆ กัน ไม่

---

๑. ประวัติครูเสภาตอนนี้แลตอนต่อไป ได้ความจากพระประดิษฐไพเราะ (ดาด)

ฟังเสภาเป็นสำคัญเหมือนกับอย่างแต่ก่อน

ต่อมาถึงรัชชกาลที่ ๕ หมอสมิธพิมพ์บทเสภาขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อปีวอก จุลศักราช ๑๒๓๔ พ.ศ.๒๔๑๕ เมื่อมีบทเสภาพิมพ์แล้ว ใครๆ ก็อาจจะหาซื้อบทเสภาสำนวนหลวงได้โดยง่าย แต่นั้นมาพวกเสภาก็หันเข้าขับเสภาสำนวนหลวง คนขับสำนวนนอกมีน้อยลงทุกที บทเสภาก็ไม่ปรากฏว่ามีผู้ใดแต่งขึ้นใหม่ ส่วนกระบวนที่เล่นเสภา เมื่อต่อมาในรัชชกาลที่ ๕ ยังเกิดวิธีพลิกแพลงเล่นห่างออกไปจากเสภาเดิมอีก เช่นมีวิธีเล่นเสภารำคือเล่นเป็นละคร แต่ใช้ขับเสภาแทนต้นบทแลลูกคู่ร้องขับเสภาสลับไปกับการเจรจา และเล่นจำอวด เรื่องเสภาก็ยิ่งขับสั้นเข้า ถึงการที่ขับเสภากันดามอย่างเดิมยังไม่หมด คนเสภาที่มีชื่อเสียงในรัชชกาลที่ ๕ มักเป็นแต่ดีด้วยอย่างอื่น ไม่ปรากฏว่าใครดีในกระบวนแต่งเสภา ได้สืบสวนถึงคนเสภาซึ่งมีชื่อเสียงเมื่อในรัชชกาลที่ ๕ มีปรากฏมาคือ

๑. หลวงพิศณุเสนี (ทองอยู่) ดีมาแต่ในรัชชกาลก่อน ดังกล่าวมาแล้ว มาถึงรัชชกาลที่ ๕ ได้เลื่อนที่เป็นพระราชมนูคนนี้มาเป็นครูเสภาใหญ่ ผู้คนนับถือยิ่งกว่าผู้อื่น มีเรื่องเล่ากันมาว่า ครั้ง ๑ มีงานโกนจุกเจ้าของงานมีพวกพ้องเป็นนายวงปี่พาทย์ แต่เป็นวงที่พึ่งหัดขึ้นใหม่ พอทำเพลงประโคมพระสวดมนต์ฉันเช้าได้ นายวงปี่พาทย์สำคัญว่าจะมีแต่สวดมนต์ฉันเช้า จึงรับเอาปี่พาทย์ไปช่วยงานต่อสวดมนต์จบแล้วเห็นหลวงพิศณุเสนีไป เจ้าของวงปี่พาทย์จึงทราบว่าเจ้าของงานจะมีเสภา ก็ดกใจ ด้วยฉะเพาะถูกคนขับเป็นครูสำคัญด้วย ไม่รู้จะทำอย่างไร จึงแอบคลานเข้าไปกราบหลวงพิศณุเสนีบอกว่า "ได้เท้าได้โปรดด้วย ปี่พาทย์ผมพึ่งหัด" หลวงพิศณุเสนีหันมาถามว่า "ทำเพลงอะไรได้บ้าง" นายวงบอกว่า "ได้แต่จรเข้หางยาวเพลงเดียวเท่านั้นแหละขอรับ" หลวงพิศณุเสนีพยักหน้าแล้วก็นิ่งอยู่ เสภาค่ำวันนั้นขับ ๆ ไปแล้ว หลวงพิศณุเสนีก็หันลงส่งเพลงจรเข้หางยาว ส่งแต่เพลงเดียวตลอดทั้งคืนปล่อยปี่พาทย์รอดตัวมาได้

๒. จ่าเผ่นผยองยิ่ง (โคม เรียกกันว่าจ่าโคม) เป็นน้องหลวงพิศณุเสนี (ทองอยู่) ว่าขับเสภาได้ แต่งกลอนก็ดี แลรู้ลำมาก แต่เป็นครูบอกมะโหรี แลแต่งสักวาเสียเป็นพื้น

๓. หลวงพิศณุเสนี (กล่อม การะเวก) เดิมเป็นนักสวดเสียงเพราะ จึงเรียกว่า กล่อมการะเวก สึกแล้วมาเป็นต้นบทสักวาของกรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณอยู่ก่อน กระบวนร้องว่าเม็ดก้านมาก ร้องเพราะขับเสภาได้ แต่ไม่ลือในกระบวนเสภา

๔. นายเจิมมหาพน เมื่อบวชเทศน์มหาพนล่ำลือ ครั้ง ๑ เอาเรื่องเจ้าพระยามหินทร์ฯ ยกทัพไปรบฮ่อ มาแต่งเป็นเทศน์ แหล่นางกินนร เจ้าพระยามหินทร์ฯ โกรธต้องเลิก ครั้นสึกมาอยู่บ้านบางตะนาวศรี กระบวนขับเสภาว่าพอประมาณ แต่รู้ลำส่งมาก พวกปี่พาทย์กลัว ถ้าพอดีพอร้ายไม่กล้าไปรับเสภานายเจิม

๕. ขุนพลสงคราม (โพ) กำนันบ้านสาย แขวงอ่างทอง อยู่มาจนปลายรัชชกาลที่ ๕ เป็นเสภาอย่างเก่า ว่าขับดีนักแต่ข้าพเจ้าหาได้ฟังไม่

๖. พระแสนท้องฟ้า (ป่อง) เมืองราชบุรี เป็นเสภาของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เสียงดี ขับเพราะ เมื่อข้าพเจ้าแต่งหนังสือเรื่องนี้ตัวก็ยังอยู่อายุได้ ๘๐ เศษ ยังขับเสภาได้ แต่พวกปี่พาทย์เขายิ้มๆ กันว่า กระบวนส่งลำอยู่ข้างจะพลาด

ว่าด้วยการชำระหนังสือเสภา
(ฉะบับพิมพ์ ใน พ.ศ.๒๔๖๐)

หนังสือเสภาซึ่งหอพระสมุดฯ ได้ฉะบับมาสอบ นับแต่ที่เป็นฉะบับสำคัญมี ๔ ฉะบับ คือ ฉะบับที่ได้มาจากในพระบรมมหาราชวัง ฝีมืออาลักษณ์ครั้งรัชชกาลที่ ๓ เขียนฉะบับหนึ่ง ฉะบับสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาดิ ฝีมือเขียนครั้งรัชชกาลที่ ๔ ฉะบับ ๑ ฉะบับหลวงในรัชชกาลที่ ๕ อาลักษณ์เขียนเมื่อปีมะเส็ง จุลศักราช ๑๒๓๑ พ.ศ.๒๔๑๒ ฉะบับ ๑ ฉะบับสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เขียนในรัชชกาลที่ ๕ เมื่อปีมะเส็ง จุลศักราช ๑๒๓๑ พ.ศ.๒๔๑๒ ซึ่งเข้าใจว่าเป็นต้นฉะบับที่หมอสมิธได้ไปพิมพ์ฉะบับ ๑ เสียดายที่ไม่ได้หนังสือเหล่านี้ครบแต่ต้น จนจบสักฉะบับเดียว แต่ก็เป็นประโยชน์ในการสอบสวนได้ทั้งถ้อยคำสำนวนและบทกลอนของเดิมมาก การชำระได้อาศัยหนังสือ ๔ ฉะบับนี้เป็นสำคัญ แต่เมื่อสอบเข้าแล้วเห็นมีข้อควรสังเกตขึ้นอีกอย่าง ๑ ที่หนังสือเสภาแม้เป็นฉะบับสำคัญดังกล่าวมา กระบวนกลอนแลถ้อยคำมีแตกต่างกันทุกฉะบับจึงสันนิษฐานว่า เมื่อแรกรวมบทเสภาเข้าเรียบเรียงเป็นเรื่องหนังสือนั้น ชรอยจะหาหนังสือไม่ได้หมดทุกตอน เพราะมีฉะบับน้อยทำนองอย่างครั้งกรุงเก่า บางตอนเห็นจะต้องให้คนขับเสภามาว่า แล้วจดลงตามที่คนขับจำได้ ความพลาดพลั้งหลงลืมของคนขับเสภาจึงมาปรากฏอยู่ในหนังสือเสภาที่รวบรวมในครั้งแรก ฉะบับทีหลังเป็นของลอกคัดต่อๆ กันมาคงไม่ได้ชำระ หรือถ้าจะชำระก็คงเพียงให้คนขับเสภาตรวจแก้ จึงวิปลาศคลาดเคลื่อนยิ่งขึ้นทุกที จนมาถึงฉะบับที่พิมพ์จำหน่ายกันอยู่ในทุกวันนี้ เรียกได้ว่าหนังสือเสภาเป็นจลาจล เพราะเหตุที่มีผู้แก้ไขด้วยไม่รู้ราคาสำนวนเดิม เปลี่ยนคำเดิมเสียโดยรักจะใส่สัมผัสในบ้าง เปลี่ยนคำที่ตัวไม่เข้าใจออกเสียบ้าง ทำให้ความคลาด

เคลื่อนไปเสียมากชั้น ๑ ซ้ำเวลาพิมพ์การตรวจก็สับเพร่า เป็นเหตุให้เกิดอักขระวิบัติขึ้นด้วยอีกชั้น ๑ ด้วยเหตุทั้งปวงดังกล่าวมานี้ การที่จะชำระหนังสือเสภาฉะบับนี้ จึงเป็นการลำบากยากยิ่งกว่าชำระหนังสืออื่นโดยมาก

หนังสือเสภาที่พิมพ์เป็นฉะบับหอพระสมุดวชิรญาณฉะบับนี้ ดูเหมือนจะเป็นฉะบับที่ได้ชำระสอบสวนเป็นครั้งแรกแต่ขอให้ท่านทั้งหลายเข้าใจว่ากรรมการหอพระสมุดฯ มีความประสงค์จะรักษาหนังสือกลอนที่เป็นอย่างดีในภาษาไทยไว้ให้ถาวรเป็นข้อสำคัญ ยิ่งกว่าจะพยายามรักษาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน ด้วยเหตุนี้ เมื่อพิเคราะห์ดูหนังสือเสภาเก่าที่มีอยู่ เห็นว่าที่เป็นเรื่องดีและกลอนดีมีอยู่เพียง ๓๘ เล่ม ซึ่งเข้าใจว่าเป็นตอนที่ได้รวบรวมขึ้นครั้งแรกคือ ตั้งแต่ต้นมาจนถึงขับนางสร้อยฟ้าไปถึงเมืองเชียงใหม่นั้น จึงยุติว่าจะชำระพิมพ์เพียงเท่านั้น ตอนต่อนั้นไปคือตอนพลายงไปเมืองจีนก็ดี ตอนพลายเพ็ชร์พลายบัวก็ดี เห็นไม่มีสาระในทางวรรณคดี จึงไม่พิมพ์

แต่เมื่อหอพระสมุดฯ รวบรวมบทเสภาในคราวนี้ ได้บทเสภาปลีกมาอีกหลายตอน เป็นของที่กวีแต่ก่อนได้แต่งไว้ บางตอนแทรกเรื่องเข้าใหม่ เช่นตอนจรเข้เถรขวาด บางตอนดัดความในเสภาเดิมไปขยาย เช่นตอนกำเนิดกุมารทองลูกนางบัวคลี่มีอยู่หลายตอนที่แต่งดีน่าฟัง และเข้าใจว่าเขาจะเอาเค้ามูลเรื่องนิทานเดิมมาแต่ง ไม่ใช่คิดขึ้นใหม่ทีเดียว จะทิ้งให้ศูนย์เสียน่าเสียดาย จึงเห็นควรจะเลือกเสภาปลีกฉะเพาะตอนที่แต่งดี รวมเข้าในเสภาฉะบับหอพระสมุดวชิรญาณด้วย แต่การที่รวมนั้น จำจะต้องตัดเสภาเดิมตรงที่ความซ้ำกันออกบ้าง จึงเกิดข้อวินิจฉัยว่า จะเสียดายสำนวนชั้นแรก หรือจะเสียดายสำนวนชั้นหลัง ซึ่งจำจะต้องตัดเสียฝ่าย ๑ แต่เมื่อพิจารณาดูสำนวนทั้ง ๒ ฝ่าย ก็เห็นว่า มีทางที่จะรวบรวมติดต่อกันให้ดีได้ ด้วยความเดิมที่จะต้องตัดจริงๆ ก็น้อยแห่ง แลฉะเพาะเป็นตอนที่ออกเร่อร่า ไม่ถูกตอนที่ดีสักแห่งเดียว ความเดิมที่ดีอาจจะคงไว้ได้ไม่ต้องตัด ด้วยเหตุนี้จึงได้ตกลงรับเสภาปลีกเข้าในเสภาฉะบับนี้บางตอน จะบอกไว้ให้แจ้งตรงที่พิมพ์ ว่าแห่งใดเป็นบทเสภาเพิ่มเข้าใหม่

หนังสือเสภาฉะบับหอพระสมุดวชิรญาณนี้ ว่าโดยกระบวนตัวเรื่องถ้าจะประมาณเป็นเล่มสมุดไทย เห็นจะราว ๔๓ เล่ม พอไล่เลี่ยกับฉะบับพิมพ์แต่ก่อน แต่ผิดกับฉะบับซึ่งพิมพ์มาแล้ว ทั้งที่ตัดของเดิมออกเสียบ้าง แลที่เติมเรื่องตอนอื่นที่ยังไม่ได้พิมพ์เข้าในฉะบับนี้บ้าง แต่ที่ผิดกันนี้เห็นพอจะรับประกันได้ว่า ทั้งกระบวนเรื่องแลกระบวนบทกลอนฉะบับนี้ดีกว่าฉะบับที่พิมพ์มาแต่ก่อนๆ แลได้รักษาสิ่งที่ดีในเสภาไว้ไม่ให้ศูนย์เสียบกพร่องไปสักแห่งเดียว อีกประการ ๑ หนังสือเสภาฉะบับนี้ได้จัดวิธีแบ่งเสียใหม่ให้เป็นตอนด้วยแบ่งเป็นเล่มสมุดไทยอย่างแต่ก่อนไม่เข้ากับวิธีพิมพ์ แลที่แบ่งเป็นตอนดีกว่า เพราะขึ้นต้นลงท้ายได้เหมาะเรื่องแลมักจะเหมาะกับสำนวนผู้แต่งด้วย รวมทั้งเรื่องได้กำหนดเป็น ๔๑ ตอน แลพิมพ์แบ่งเป็น ๓ เล่มสมุด

ว่าโดยกระบวนถ้อยคำ การที่ชำระหนังสือเสภาฉะบับหอพระสมุดวชิรญาณนี้ทำด้วยตั้งใจจะรักษาถ้อยคำให้คงตามของเดิมที่กวีแต่ก่อนได้แต่งไว้ แต่ความจำเป็นที่จะต้องแก้ไขมีอยู่บ้างด้วยเหตุต่างๆ คือ

๑. หนังสือเสภาสำนวนเก่า บางแห่งมีความที่หยาบคาย ด้วยผู้แต่งประสงค์จะขับให้คนฮา ดังเช่นสุนทรภู่บอกไว้ในกลอนว่า

"นายมาพระยานนท์คนตลก ว่าหยกหยกหยาบช้าคนฮาฉาว"

ความหยาบมักมีอยู่ในสำนวนเดิมก่อนพระราชนิพนธ์ พาให้บทเสภาเป็นที่รังเกียจของผู้อ่าน ถึงแต่ก่อนมีบางตอนที่ห้ามกันไม่ให้ผู้หญิงอ่าน ชำระคราวนี้ได้ตัดตรงที่หยาบนั้นออกเสีย ด้วยประสงค์จะให้หนังสือเสภาฉะบับนี้พ้นจากความรังเกียจ แต่ไม่ได้ตัดถึงจะให้เรียบราบทีเดียว เพราะกลอนเสภาดีอยู่ที่สำนวนเล่นกันอย่างปากตลาด บางทีก็พูดสัปดนหรือด่าทอกัน ถ้าไปถือว่าเป็นหยาบคายหรือตัดออกเสียหมด ก็จะเสียสำนวนเสภา จึงคงไว้เพียงเท่าที่จะไม่ถึงน่ารังเกียจ

๒. เรื่องเสภา ที่จริงความขบขันเขามีอยู่ในเนื้อเรื่องบริบูรณ์แล้ว แต่ในหนังสือเสภาสำนวนเดิม มีผู้แต่งบทจำอวดแทรกลงไว้หลายแห่ง เช่น

นักสวดว่าทำนองสิบสองภาษา ในดอนทำศพขุนศรีวิไชยและพันศรโยธานั้น เป็นต้น เห็นจะให้เป็นเครื่องเล่นของคนขับ แต่บทจำอวดที่แทรกเหล่านี้ เมื่อมาอ่านเป็นหนังสือไม่ขบขัน เห็นกลับทำให้เรื่องหนังสือเสีย จึงตัดออกเสียอีกอย่าง ๑

๓. ความที่แต่งเชื่อมตรงหัวต่อ เข้าใจว่าเป็นสำนวนผู้อื่นแต่งเชื่อม เมื่อรวมเสภาเข้าเป็นเรื่องมีหลายแห่ง ที่ตรงหัวต่อนั้นบางแห่งเชื่อมไม่ดี ความไม่เข้ากันบ้าง ซ้ำกันบ้าง ขาดเขินบกพร่องไปบ้าง ได้แก้ไขตรงหัวต่อเหล่านี้บางแห่ง เพื่อให้ความสนิทดีขึ้น

๔. ถ้อยคำและกลอนที่วิปลาศอยู่ แห่งใดได้ฉะบับเก่ามาสอบ ก็แก้ไขไปตามฉะบับเก่า ที่ไม่มีฉะบับเก่าจะสอบ ต้องแก้ไขโดยอัตโนมัติก็มีบ้าง แต่ได้ระวังแก้ไขฉะเพาะแต่ที่รู้ว่าผิดแน่

การชำระหนังสือเสภาฉะบับหอพระสมุดวชิรญาณ มีข้อซึ่งไม่ลุล่วงได้ข้อ ๑ คือในบทเสภาขึ้นต้นว่า "ครั้นว่าไหว้ครูแล้วก็จับบท" ดังนี้ เป็นเหตุให้เห็นว่า คำไหว้ครูของเสภามีอยู่ ซึ่งควรจะเอามาพิมพ์ไว้ในหนังสือเสภาฉะบับนี้ด้วย ได้พยายามสืบหาหนังสือคำไหว้ครูเสภาก็ไม่มีที่ไหน จึงได้ลองถามบรรดาคนขับเสภาทั้งที่ในกรุงแลตามหัวเมืองหลายคน ใครจำไว้ได้อย่างไรก็จดมาสอบกันดูได้ความเพียงพอสันนิษฐานได้ว่า มีบทไหว้ครูของเก่าเห็นจะเป็นของแต่งครั้งกรุงเก่าอยู่บท ๑ เป็นคำบูชาเทวดาในทางไสยศาสตร์ แต่ของเดิมจะยาวสั้นแลขึ้นต้นลงท้ายอย่างไร ศูนย์ไปเสียเกือบหมดแล้ว มีจำกันไว้ได้ติดอยู่ในไหว้ครูของเสภาชั้นหลังแต่ ๒ คำ ว่า

"คงคายมนามาเป็นเกณฑ์ พระสุเมรุหลักโลกสูงระหง
ดินน้ำลมไฟเป็นมั่นคง จึงดำรงได้รอดมาเป็นกาย"

สองคำนี้คงมีอยู่ในคำไหว้ครูที่ยังจำกันได้ทุกๆ คน แต่นอกจากนี้ต่างกันไปหมดจะเอาเป็นแก่นสารอย่างไรก็ไม่ได้สักรายเดียว จะจดไว้พอให้ท่านทั้งหลายเห็นตัวอย่างสักราย ๑ เป็นคำไหว้ครูเสภา ได้มาจากผักไห่ แขวง

กรุงเก่า ที่จัดว่าเป็นหมดจดกว่าของผู้อื่น ว่าดังนี้

สิบนิ้วจะประนมเหนือเกศา

ไหว้พระพุทธพระธรรมล้ำโลกา พระสงฆ์ทรงศีลาว่าโดยจง
คงคายมนามาเป็นเกณฑ์ พระสุเมรุหลักโลกสูงระหง
ดินน้ำลมไฟอันมั่นคง จึงดำรงได้รอดมาเป็นกาย
ไหว้คุณบิดาแลมารดร ครูพักอักษรสิ้นทั้งหลาย
อนึ่งจะบังคมองค์นารายณ์ อันสถิตย์แทบสายสมุทไทย
เอาพระยานาคราชเป็นอาสน์แก้ว หามีเหตุไม่แล้วหาตื่นไม่
ทรงสังข์จักรคทาเกรียงไกร ไวยกูณฐ์มาเป็นพระรามา
อนึ่งจะบังคมบรมพงศ์ ทรงหงศ์เหินระเห็จพระเวหา
ไหว้องค์พระอิศวรเจ้าโลกา พระนารายณ์รามาธิบดี
ไหว้พระฤาษีสิทธิ์แลคนธรรพ์ พระวิศณุกรรม์อันเรืองศรี
สาบสรรเครื่องเล่นในธรณี จึงได้มีปรากฏแต่ก่อนมา ฯ

คำไหว้ครูเสภาและครูปี่พาทย์ของนายอยู่เห็นจะต่อนี้ ข้าพเจ้าสืบเรื่องคำไหว้ครูของเก่าได้ความเพียงเท่านี้ จึงไม่สามารถจะลงคำไหว้ครูไว้ข้างต้นบทเสภาได้

การตรวจชำระหนังสือเสภาฉะบับหอพระสมุดวชิรญาณนี้ ตั้งแต่แรกชำระตลอดจนเวลาพิมพ์ พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา กับข้าพเจ้า ได้ช่วยกันทำมากว่า ๒ ปี หวังใจว่าหนังสือเสภาฉะบับหอพระสมุดวชิรญาณนี้จะเป็นของพอใจของท่านทั้งหลาย

สภานายก

หอพระสมุดวชิรญาณ
วันที่ ๗ สิงหาคม พ.ศ.๒๔๖๐

คำอธิบายบทเสภาเล่ม ๒

เมื่อพิมพ์หนังสือเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเล่มที่ ๑ ข้าพเจ้าได้เล่าเรื่องตำนานเสภา และอธิบายถึงลักษณะการที่ชำระหนังสือเสภาฉะบับหอพระสมุดวชิรญาณ กล่าวไว้โดยพิสดารมีแจ้งอยู่ข้างต้นสมุดเสภาเล่ม ๑ นั้นแล้ว ไม่จำจะต้องอธิบายถึงข้อความซึ่งเป็นอย่างเดียวกันซ้ำใหม่ในเล่ม ๒ นี้อีก จะกล่าวแต่ฉะเพาะข้อความซึ่งเล่มนี้มีแปลก อันสมควรเป็นเครื่องสังเกตของผู้อ่านที่ตรงไหนบ้าง

บทเสภาในเล่ม ๒ นี้ ควรกล่าวอธิบายโดยฉะเพาะมีอยู่บางตอน คือ

ตอนที่ ๑๖ เรื่องกำเนิดกุมารทองบุตรนางบัวคลี่ บทที่พิมพ์ในเล่มนี้เป็นของครูแจ้งแต่ง พวกเสภาชอบขับกันแพร่หลายอยู่ แต่เข้าใจว่ายังไม่เคยพิมพ์มาแต่ก่อน เนื้อเรื่องเสภาตอนนี้ตามหนังสือบทเดิมว่าขุนแผนไปเที่ยวหาโหงพรายตามป่าช้า ไปพบผีตายทั้งกลมชื่ออีมากับอีเพ็ชรคง ขุนแผนจึงขอลูกในท้องมาเลี้ยงเป็นกุมารทอง ความเดิมสั้นเพียง ๔ หน้ากระดาษ ครูแจ้งเอามาขยายความผูกเรื่องให้ขุนแผนไปได้นางบัวคลี่อยู่กินด้วยกันจนมีครรภ์ แล้วเกิดเหตุนางบัวคลี่ตายทั้งกลม ขุนแผนจึงได้กุมารทองมาว่าโดยย่อให้กุมารทองเป็นลูกของขุนแผนจริงๆ พ้นเรื่องกุมารถึงเรื่องตีดาบฟ้าฟื้น และเรื่องซื้อม้าสีหมอกซึ่งมีอยู่ในตอนเดียวกัน ครูแจ้งเป็นแต่แต่งประชันตามเรื่องเดิม ตอนตีดาบฟ้าฟื้นแต่งดีทั้งของเดิมและของครูแจ้ง แต่ของเดิมเอาเรื่องตีดาบไว้ก่อนหากุมารทอง ของครูแจ้งเอาเรื่องตีดาบไว้ทีหลัง ข้าพเจ้าเห็นว่าไม่เป็นบทตอนสำคัญ เพื่อจะไม่ให้ต้องสับบทกันวุ่นวายจึงเอาบทของครูแจ้งพิมพ์ต่อมาจนตลอดเรื่องตีดาบฟ้าฟื้น แต่เรื่องซื้อม้าสีหมอก เห็นว่าบทเดิมเขาว่าเป็นหลักฐานดี ของครูแจ้งแต่งใหม่สู้ไม่ได้ ข้าพเจ้าจึงเอาบทเดิมพิมพ์ ขึ้นแต่ว่า "จะกล่าวถึงหลวงทรงพลกับพันภาณ"

เป็นต้นไปจนจบตอน

บทเสภาของครูแจ้งตอนนี้ มีถ้อยคำเป็นที่สังเกตสมกับความที่กล่าวกันมาว่าแต่งเมื่อในรัชชกาลที่ ๔ ด้วยใช้คำว่า "ปัศดัน" มีอยู่แห่งหนึ่งที่หน้า ๓๑๖ บรรทัดที่ ๔[๑] คำนี้หมายความว่า ดินปืนที่ห่อกระดาษไว้กับกระสุนสำเร็จ สำหรับบรรจุเป็นนัด ๆ ใช้กับปืนแก๊บ เช่น ปืนเอนฟิลด์ เป็นต้น เข้าใจว่าเพิ่งมีในรัชชกาลที่ ๔

ถ้าว่าโดยส่วนบทกลอนของครูแจ้ง เห็นควรยอมว่าเป็นกวีคน ๑ สมกับที่กล่าวไว้ในคำไหว้ครูว่า "ครูแจ้งแต่งอักษรขจรลือ" แต่งดีในกระบวนว่าถึงอัธยาศัยใจคอคนสามัญ แต่ถ้ามีโอกาสมักจะหยาบ ถึงจะหยาบก็ช่างว่า มีในตอนที่ ๑๖ นี้ที่จำต้องตัดออกเสีย ๒ แห่ง ที่ตรงนางศรีจันทร์สอนนางบัวคลี่แห่ง ๑ ตรงอัศจรรย์ขุนแผนเข้าห้องนางบัวคลี่แห่ง ๑

ตอนที่ ๑๗ เมื่อขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างและเข้าห้องนางแก้วกิริยา ตอนนี้กล่าวกันมาว่า เป็นพระราชนิพนธ์ในรัชชกาลที่ ๒ พิเคราะห์ดูสำนวนกลอน เห็นว่ามิใช่สำนวนเดียวตลอดทั้งตอน ถ้าทรงพระราชนิพนธ์ เข้าใจว่าพระราชนิพนธ์เริ่มตั้งแต่ขุนแผนไปถึงบ้านขุนช้าง ขึ้นตรงว่า "มาถึงบ้านขุนช้างเข้ากลางแปลง เป็นเขื่อนแข็งคูรอบขอบโตใหญ่" ไปข้างท้ายตอนนี้ดูเป็นสำนวนอื่นแทรกอยู่หน่อยหนึ่งขึ้นตรงว่า "วันทองต้องลมก็ลืมแค้น ท้าวแขนกั้มเคียงเข้าเรียงหน้า" พระราชนิพนธ์เห็นจะมาลงเพียง "แสนเอ่ย แสนคม คารมนี้หย่อนลงแล้วหรือ" ดูทำนองกลอนเป็นที่สำหรับส่งพิณพาทย์

ตอนที่ ๑๘ เมื่อขุนแผนพานางวันทองหนี ตอนนี้เมื่อพิจารณาไปเข้าใจว่าสำนวนเดียวกับตอนที่ ๑๗ ถ้าตอนที่ ๑๗ เป็นพระราชนิพนธ์

---

(๑) ในการพิมพ์ครั้งนี้ คือ หน้า ๒๙๐ บรรทัดที่ ๑ เล่ม ๑

ตอนที่ ๑๘ ก็เห็นจะเป็นพระราชนิพนธ์เหมือนกัน แต่มีสำนวนอื่นอยู่ตรงนางวันทองครวญถึงตัวอยู่ข้างท้าย บทครวญอย่างที่พิมพ์ในเล่มนี้ พบแต่เสภาฉะบับสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ฉะบับเดียว ฉะบับอื่น ๆ นอกจากนั้นบทครวญตรงนี้ว่าแต่สั้น ๆ

เสภาตอนที่ ๑๗ ที่ ๑๘ ซึ่งกล่าวมานี้ เกือบจะนับถือกันว่าเป็นยอดของบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เป็นตอนที่คนชอบฟังและชอบจำกันมากกว่าตอนอื่นๆ เสภาก็ขับกันแพร่หลายมาก พระแสนท้องฟ้า (ป่อง) เล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ก็ไม่ฟังตอนอื่นนอกจากตอนนี้ ได้ถามต่อไปว่า ถ้าขับให้ท่านฟังจนขุนแผนลงจากเรือนขุนช้างแล้วทำอย่างไร พระแสนท้องฟ้าบอกว่า ก็ต้องย้อนกลับมาขึ้นเรือนใหม่ เหตุที่คนชอบเสภา ๒ ตอนนี้มาก เห็นจะเป็นเพราะในสองตอนนี้มีทำนองเรื่องประกอบกันหลายกระบวน มีทั้งกระบวนชม กระบวนสังวาส กระบวนตัดพ้อ กระบวนโศก กระบวนตลก กระบวนแค้น รวมอยู่ในตอนนี้ เป็นช่องที่ผู้แต่งจะว่าได้หลายกระบวน และแต่งดีได้ถึงอกถึงใจจริงๆ ด้วย เมื่อเลือกฟังกันแต่เฉพาะตอน จึงไม่มีตอนไหนสู้ ๒ ตอนนี้ แต่การชำระฉะบับสำหรับพิมพ์ในครั้งนี้ ชำระ ๒ ตอนที่กล่าวมาเป็นยากยิ่งกว่าตอนอื่น ๆ ในบทเสภาทั้งสิ้น เพราะเป็นตอนที่จำกันได้มากกว่าตอนอื่น ๆ แต่ฉะบับที่หามาได้ ทั้งที่เป็นหนังสือและที่ขอมาจากผู้ที่จำได้ มีพระแสนท้องฟ้าเป็นต้น เป็นถ้อยคำแตกต่างกันเกือบจะทุกฉะบับ จำต้องเลือกว่าอย่างไรเป็นถูกสำหรับที่จะพิมพ์ในฉะบับนี้ ความข้อนี้ได้ทำด้วยความพยายามอย่างที่สุด แต่รู้สึกว่าคงจะไม่พ้นติเตียนได้ ด้วยถ้อยคำตามที่พิมพ์ในฉะบับนี้ คงจะไม่ตรงกับพวกเสภาจำไว้ได้เหมือนกันหมดทุกคน คนนั้นก็จะว่าตรงนี้ผิด คนนี้ก็จะว่าตรงโน้นผิด เพราะต่างคนต่างถือว่าตามที่ตนจำได้นั้นเป็นถูกต้อง ไม่มีหน้าที่ต้องเลือกเชื่อเหมือนผู้ชำระหนังสือ

ตอนที่ ๑๙ เมื่อขุนช้างตามนางวันทอง ตอนนี้สังเกตดูเป็นสำนวนเดียวกับเมื่อขุนช้างขอนางพิม ที่พิมพ์ไว้ในตอนที่ ๕ เล่ม ๑ ถ้าหากตอนพลายแก้วเป็นชู้กับนางพิม และตอนขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างเป็นพระราชนิพนธ์รัชชกาลที่ ๒ ข้าพเจ้าเชื่อว่า ตอนขุนช้าง ๒ ตอนที่กล่าวมาเป็นพระราชนิพนธ์รัชชกาลที่ ๓ ด้วยทำนองกลอนและสำนวนดูคล้ายกับบทละครเรื่องสังข์ศิลป์ไชย และฉะเพาะอยู่ต่อพระราชนิพนธ์รัชชกาลที่ ๒ ด้วยทั้ง ๒ ตอน ความข้อนี้เป็นความคาดคะเนของข้าพเจ้าบอกไว้ให้ท่านผู้อ่านพิจารณาดู

ตอนที่ ๒๓ เมื่อขุนแผนติดคุก มีที่สังเกตแห่ง ๑ ซึ่งรู้ว่าแต่งเมื่อในรัชชกาลที่ ๒ ตรงขุนช้างเล่นหมากรุกกับศรพระยา มีบทศรพระยาว่า "ถึงพระครูก็สู้พ่อไม่ได้ มันเหลือใจกินกันจนชั้นขุน"

ตรงนี้ต้องกับบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์รัชชกาลที่ ๒ ตรงราชาภิเศกพระราม สังฆการีไปนิมนต์พระวสิฐฤาษี ๆ กำลังเล่นหมากรุก มีบทฤาษี ว่า "แต่หนุ่มหนุ่มเมื่อกระนั้นขยันอยู่ อินทร์เดชะพระครูก็สู้ได้"

ตอนที่ ๒๔ กำเนิดพลายงาม ตอนนี้ถ้าใครเคยสังเกตกลอนสุนทรภู่จะเห็นเป็นอย่างเดียวกันหมด ว่าเป็นของสุนทรภู่แต่ง จะเป็นสำนวนผู้อื่นไม่ได้เป็นอันขาด ถ้ายิ่งสังเกตกระบวนกลอนในตอนนี้จะเห็นได้อีกชั้นหนึ่งว่า สุนทรภู่ประจงแต่งตลอดทั้งตอน โดยจะไม่ให้แพ้ของผู้อื่น ดูเหมือนจะกล่าวได้ว่า สำนวนกลอนสุนทรภู่ที่แต่งเรื่องต่าง ๆ ไว้ จะเป็นเรื่องพระอภัยก็ตาม เรื่องลักษณวงศ์หรือเรื่องอะไร ๆ ก็ตาม ไม่ได้ตั้งใจประจงแต่งเหมือนบทเสภาตอนนี้

ตอนที่ ๒๕ เมื่อพระเจ้าล้านช้างถวายนางสร้อยทองแก่สมเด็จพระพันวษา ตอนนี้เป็นสำนวนเก่า ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเป็นเสภาชั้นเดิมก่อนรัชชกาลที่ ๒ คารเป็นตัวอย่างให้สังเกตสำนวนเดิม ตามที่กล่าวไว้ใน

ตำนานเสภาได้อีกตอน ๑

บทเสภาที่พิมพ์ในเล่ม ๒ มีข้อความที่ควรอธิบายเป็นพิเศษเพียงเท่าที่กล่าวมานี้ นอกจากนี้ในกระบวนชำระก็มีที่ต้องตัดและเติมบทเสภาเดิมอยู่บ้างด้วยเหตุต่างๆ เหมือนกับเล่ม ๑ คือที่เชื่อมหัวต่อและตัดที่หยาบหรือแต่งแก้ที่ผิด เป็นต้น

อนึ่งหนังสือเสภาฉะบับเดิมแบ่งส่วนเป็นเล่มสมุดไทย คือเขียนไปหมดเล่มสมุดเพียงไหน ก็นับเพียงนั้นเป็นส่วนหนึ่ง ไม่ได้กำหนดที่ตัวเรื่องเสภาเป็นประมาณเมื่อจะพิมพ์ฉะบับนี้ เห็นว่าลักษณะแบ่งเป็นเล่มสมุดไทยไม่เข้ากับกระบวนพิมพ์ จึงจัดแบ่งใหม่ ใช้วิธีจัดเป็นตอน ตามเนื้อเรื่องเดิมประมาณว่าจะเป็น ๔๑ ตอน แต่เมื่อตรวจสอบเห็นควรแบ่งเป็น ๔๓ ตอน การพิมพ์แบ่งเป็น ๓ เล่มสมุด และได้กะแบ่งเล่มให้ลงพอเหมาะกับเนื้อเรื่อง ด้วยเหตุนี้จำนวนตอนและหน้ากระดาษจึงไม่เท่ากันทุกเล่ม เล่ม ๑ มี ๑๔ ตอน เล่ม ๒ มี ๑๒ ตอน เล่ม ๓ ต่อไป จะมี ๑๗ ตอน จึงจะจบบทเสภาฉะบับหอพระสมุดวชิรญาณ

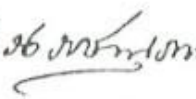

สภานายก

หอพระสมุดวชิรญาณ

วันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๖๐

อธิบายเสภาเล่ม ๓

บทเสภาที่ปรากฏแก่คนทั้งหลาย คือในฉะบับหมอสมิธพิมพ์นั้น เป็นต้น สังเกตดูสำนวนกลอนเข้าใจว่า เมื่อกวีช่วยกันชำระตกแต่งใหม่ในรัชชกาลที่ ๒ ทำแต่ต้นมาเพียงจบตอนกำเนิดพลายงามซึ่งจัดเป็นตอนที่ ๒๔ อยู่ในเล่ม ๒ ของฉะบับหอพระสมุดวชิรญาณนี้ ครั้นกวีมาช่วยกันชำระตกแต่งบทเสภาอีกคราว ๑ เมื่อในรัชชกาลที่ ๓ ไปจับตั้งต้นแต่ตอนแต่งงานพระไวย คือแต่ตอนที่ ๓๓ ในเล่ม ๓ นี้ ไปจบตอนที่ ๔๒ เพียงสิ้นเรื่องนางสร้อยฟ้าศรีมาลาลุยไฟ แต่บทเสภาตอนกลางอันว่าด้วยเรื่องตีเมืองเชียงใหม่ ตั้งแต่พระเจ้าเชียงใหม่ขอนางสร้อยทอง จนสมเด็จพระพันวษาปล่อยพระเจ้าเชียงใหม่กลับไปเมือง เห็นจะไม่ได้ตรวจชำระใหม่ใน ๒ ยุคนั้น สังเกตดูเป็นสำนวนเก่าอยู่ข้างเร่อร่าไม่เรียบร้อยสนิทสนมเหมือนสำนวนในระยะข้างหน้าและข้างหลัง ความข้อนี้ทำนองจะปรากฏแก่กวีเมื่อรวบรวมบทเสภาเข้าเป็นเรื่องเดียวกัน จึงมีกวีในรัชชกาลที่ ๔ มีครูแจ้งเป็นต้น แต่งบทเสภาตอนตีเมืองเชียงใหม่ประชันบทเดิม ได้มาเมื่อหาต้นฉบับสอบชำระเสภาพิมพ์ฉะบับหอพระสมุดวชิรญาณคราวนี้หลายสำนวน มีที่แต่งดีดี จะทิ้งเสียน่าเสียดาย ด้วยการที่กรรมการหอพระสมุดฯ พิมพ์บทเสภาคราวนี้ ประสงค์จะรักษาหนังสือดีในทางวรรณคดีเป็นสำคัญ เพราะฉะนั้นเมื่อตรวจสอบเทียบเคียงกัน เห็นว่าตอนใดบทแต่งประชันเขาแต่งดีกว่าบทเดิม แลดีถึงสมควรจะยกย่องในทางวรรณคดีได้ ก็เอาบทประชันลงแทนบทเดิม เหมือนอย่างตอนกำเนิดกุมารทองลูกนางบัวคลี่ ที่พิมพ์ไว้ในตอนที่ ๑๖ เล่ม ๒ นั้นเป็นตัวอย่าง

บทเสภาในเล่ม ๓ นี้ ที่เป็นบทประชันเลือกมาลงแทนบทเดิม มีบางตอนจะชี้แจงต่อไปโดยลำดับ คือ :-

ตอนที่ ๒๗ เรื่องพลายงามอาสา ใครแต่งหาทราบไม่ ข้างต้นใช้บทเดิมแต่ต่อใหม่ตรงที่สมเด็จพระพันวษากริ้วด้วยไม่มีใครอาสาไปตีเมืองเชียงใหม่ แก้ไขเรื่องที่พลายงามเข้าอาสาให้แยบคายขึ้น

ตอนที่ ๒๘ เรื่องพลายงามได้นางศรีมาลา เป็นสำนวนเดียวกับตอนที่ ๒๗ ต่อมา ความในตอนนี้เขาแก้เนื้อเรื่องแห่งหนึ่ง บทเดิมพอขุนแผนพลายงามขึ้นไปถึงเมืองพิจิตร พระพิจิตรก็ให้นิมนต์พระมาทำพิธีแต่งงานพลายงามกับนางศรีมาลาทำให้เข้าใจว่าได้ขอร้องดกลงกันไว้แต่ก่อนนั้นแล้ว บทที่แต่งประชัน เขาแต่งให้พลายงามไปเห็นศรีมาลาแล้วมีความรักใคร่จึงลอบเข้าหา เห็นว่าที่เขาแก้เป็นเช่นนี้ถูกต้องสมต้นสมปลาย เพราะเมื่อกองทัพกลับ สมเด็จพระพันวษาทรงตั้งพลายงามเป็นจมื่นไวย แล้วมีรับสั่งให้แต่งงานกับนางศรีมาลา ขุนช้างมาช่วยงานจึงเกิดวิวาทกัน ก็ถ้าแต่งงานที่เมืองพิจิตรแล้วทำไมจะมาแต่งงานกันใหม่อีก ถึงคำขุนแผนกราบทูล ในบทเดิมก็ว่า (พระไวย)

"เมื่อไปทัพได้กับศรีมาลา ลูกพระยาพระพิจิตรบุรี แต่รักใคร่ยังมิได้ทำงานการ เขาผ่อนผัดนัดงานมาเดือนสี่" เห็นว่าเรื่องที่ถูกควรเป็นอย่างที่แต่งในบทประชัน แต่หนังสือบทที่ได้มาฉะบับขาดเพียงพลายงามเข้าไปถึงเตียงนอนนางศรีมาลา ต่อนั้นต้องช่วยกันแต่งในหอพระสมุดฯ ไปจนถึงบทพลายงามชมดงจึงต่อบทของครูแจ้งไปจนตลอดตอน

ตอนที่ ๒๙ เรื่องขุนแผนพลายงามแก้พระท้ายน้ำเป็นของครูแจ้งแต่งดูเหมือนจะสมมติได้ว่าตอนนี้เป็นตัวอย่างยอดของสำนวนเสภาครูแจ้ง ส่วนตัวเรื่องแก้ไขบ้าง เช่นวิธีรบแลชื่อแม่ทัพเชียงใหม่ผิดกับในเสภาเดิม แต่เป็นเพียงพลความเท่านั้น

ตอนที่ ๓๐ เรื่องขุนแผนพลายงามสะกดพระเจ้าเชียงใหม่ เป็นของครูแจ้งแต่งเหมือนกับตอนก่อน

ตอนที่ ๓๑ เรื่องขุนแผนพลายงามยกทัพกลับก็เป็นเสภาครูแจ้งเหมือนกัน แต่ต้องแก้ไขในหอพระสมุดฯ หน่อยหนึ่ง ตรงเมื่อขุนแผนพลายงามกลับถึงเมืองพิจิตรให้เรื่องนางศรีมาลาเข้ากับตอนที่ ๒๘

ตอนที่ ๓๒ เรื่องถวายนางสร้อยทองสร้อยฟ้า ตอนนี้เป็นบทเดิมครูแจ้งแต่งเพิ่มเติมเล็กน้อย แต่ข้างท้ายตรงพระเจ้าเชียงใหม่ควญขากลับขึ้นไปเมือง ครูแจ้งเอาแผนที่บางกอกว่าไม่เข้าทีจึงตัดออกเสีย เอาบทเดิมเข้าแทน

บทเสภาฉะบับหอพระสมุดวชิรญาณในเล่ม ๓ มีบทเสภาที่ยังไม่เคยพิมพ์มาแต่ก่อน ในเรื่องดีเมืองเชียงใหม่ ๕ ตอน กับเรื่องจรเข้เถรขวาดอีกตอน ๑ รวมเป็น ๖ ตอนด้วยกัน นอกจากนั้นเป็นบทเดิมทั้งสิ้น เป็นแต่ตรวจชำระให้เรียบร้อยดีขึ้น

บทเสภาตอนที่ ๔๓ เรื่องจรเข้เถรขวาดนั้น ที่จริงเป็นเสภาแต่งแทรกเรื่อง เห็นจะแต่งเมื่อในรัชชกาลที่ ๓ แต่ฉะบับที่พบในคราวนี้มีถึง ๓ ความ ความ ๑ ดูเป็นสำนวนเก่า กลอนไม่สู้ดีนัก ความที่ ๒ เป็นสำนวนแต่งใหม่เกลี้ยงเกลาดีแต่ยังสั้น ครูแจ้งเอาความที่ ๒ นั้น มาแต่งแทรกเสริมขยายให้พิศดารออกไป เป็นอีกความ ๑ ของครูแจ้งดีกว่า ๒ สำนวนที่แต่งมาแต่ก่อน จึงได้เลือกเอามาพิมพ์ในสมุดเล่มนี้

บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนฉะบับหอพระสมุดวชิรญาณ จบเพียงเล่ม ๓ เท่านี้ กรรมการเห็นว่าบทเสภาเดิมต่อนี้ไป ทั้งตัวเรื่องแลสำนวนกลอน ไม่ควรนับว่าเป็นสาระในทางวรรณคดี จึงไม่ชำระพิมพ์

สภานายก

หอพระสมุดวชิรญาณ
วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๖๑

เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

เล่ม ๒

ตอนที่ ๒๖
เจ้าเชียงใหม่ชิงนางสร้อยทอง

๏ จะกล่าวถึงพระเจ้าเชียงใหม่
เจ้าล้านช้างตอบไม่ชอบกล
เราให้ไปขอนางสร้อยทอง
บรรณาการไม่รับกลับคืนมา
อันขอสู่วิสัยจะให้ปัน
นี่พูดจาบิดเบือนทำเชือนชัก
ด้วยกลัวเราจะพลัดเป็นศัตรู
เห็นจะคิดลับลมเป็นคมใน
คิดพลางทางสั่งมหาปาด
จงรีบลอบไปอย่าได้นาน
เขาคิดการบ้านเมืองประการใด
ฟังทั้งเรื่องธิดาพะงางาม
๏ ครานั้นจึงกวานมหาปาด
แต่งตัวเสร็จสรรพฉับไว
พอเช้าตรู่จู่ออกจากเชียงใหม่
ข้าวตากใส่ปากเคี้ยวกินมา
ออกแต่เช้าราวเที่ยงจึงพักม้า
กลางคืนมีแสงเดือนเดือนม้าไป
ม้าอ่อนผ่อนม้าลงกินน้ำ
จนเดือนตกพักผ่อนนอนริมทาง
เล็ดลอดดอดดั้นอรัญวา
เลียบห้วยเหวเขาลำเนาไพร
ล่วงเข้าเขตแคว้นแดนเวียงจันทน์
ทราบความตามบ้านพวกละว้า
ตรองตรึกนึกไปให้ฉงน
แยบยลดูเห็นเป็นมารยา
จะขัดข้องถาให้ก็ไม่ว่า
ตอบแต่ว่าลูกยายังเด็กนัก
ควรผ่อนผันผัดไปให้ประจักษ์
จะอุบายย้ายยักสักอย่างไร
ถ้ายกไปโจมจู่สู้ไม่ได้
จะนิ่งไว้ท่วงทีมิเป็นการ
เอ็งฉลาดใจคอก็กล้าหาญ
ถึงล้านช้างสืบดูให้รู้ความ
ปรึกษาว่าอย่างไรในเค้าสนาม
ใครติดตามขอบ้างถาอย่างไรฯ
กราบบาทบูลลาหาช้าไม่
ข้าวตากใส่ไถ้แล้วผูกม้า
ขับม้าวิ่งไวเข้าในป่า
ไม่หยุดพักชักช้ารีบคลาไคล
พอตกบ่ายไคลคลาหาช้าไม่
ดีเหล็กไฟสูบยามาพลางพลาง
ครั้นหายเหนื่อยเรื่อยร่ำมาผางผาง
พอสว่างขึ้นม้ารีบคลาไคล
ถึงพรานไพรในป่าหาพบไม่
หลีกบ้านน้อยใหญ่ในทางมา
ยังอีกสองวันจะถึงท่า
ว่าชาวอยุธยามาเวียงชัย

มหาปาดนิ่งนึกตรึกตรา
คิดแล้วแต่งกายให้คล้ายไทย
เดินปนไปกับลาวแลชาวใต้
เที่ยวฟังข่าวราชการงานธานี
เห็นโรงใหญ่ยาวสิบเก้าห้อง
พูดจาภาษานั้นเป็นไทย
ทั้งข้าราชการเมืองล้านช้าง
เข้าออกพูดกันจำนรรจา
จะมารับพระราชบุตรี
อีกสิบห้าราตรีจะคลาไคล
เจ็ดวันรีบตะบึงถึงเชียงใหม่
ก้มเกล้ากราบงามลงสามลา
ได้เข้าไปถึงศาลาลูกขุน
พวกไทยในเมืองก็มากครัน
ว่าทหารอยุธยาห้าร้อย
กำหนดอีกสิบห้าราตรี

◎ ครานั้นพระเจ้าเชียงใหม่
เหม่เจ้าธานีศรีสัตนา
ขอนางโดยดีก็มิให้
ดีแล้วเป็นไรจะได้ดู
เฮ้ยเร่งเกณฑ์ทัพในฉับพลัน
กูจะยกไปประชิดดิดแดน
จะตีเมืองล้านช้างให้จงได้
กริ้วก้องท้องพระโรงรจนา

◎ ครานั้นอุปฮาดพระยาแมน
ก้มเกล้าทูลพลันในทันใด
จำจะฟังกิจจาให้ใกล้ใกล้
เข้าในเวียงจันทน์ทันที
ไม่ครั่นคร้ามขามใครในกรุงศรี
จนถึงที่ศาลาลูกขุนใน
มีข้าวของคนผู้อยู่ขวักไขว่
ก็แจ้งใจว่าชาวอยุธยา
พวกขุนนางท้าวแสนก็แน่นหนา
ว่าไทยขึ้นมายังเวียงชัย
ไปเป็นมเหสีเจ้ากรุงใต้
ได้ความแน่แล้วก็กลับมา
ลงจากม้าเข้าในพระโรงหน้า
ทูลว่าข้าพเจ้าไปเวียงจันทน์
เห็นเพี้ยพระยาว้าวุ่นจ้าละหวั่น
โจษกันทั่วไปในธานี
มาคอยรับสร้อยทองผ่องศรี
จะส่งนางไปบุรีศรีอยุธยาฯ
โกรธราวกับไฟไหม้เวหา
ทำย้อนยอกนอกหน้าไม่เกรงกู
ลอบสมคบเอาไทยขึ้นมาขู่
กูมิให้ศัตรูมันดูแคลน
เลือกสรรแต่ที่กล้าสักห้าแสน
แก้แค้นเจ้าบุรีศรีสัตนา
ไม่เอาไว้ให้เหลือสักเส้นหญ้า
ท้าวพระยาข้าเฝ้าก็ตกใจฯ
กับแสนดรีเพชรกล้าเป็นผู้ใหญ่
ขอพระองค์จงได้กรุณา

จะยกไพร่ไปล้อมเมืองล้านช้าง
กว่าจะจัดทัพได้ให้ยาตรา
คำเพี้ยมหาปาดมาทูลบอก
ถ้าจะให้ได้นางมาเวียงชัย
ไปดักอยู่กลางทางที่นางมา
คงจับได้ไทยลาวชาวเวียงจันทน์

◎ ครานั้นพระเจ้าเชียงใหม่
เออเอ็งเร่งรัดจัดโยธา
พบแล้วล้อมจับเอาตัวมา
อย่าให้นางสร้อยทองหมองพระทัย

◎ ครานั้นตรีเพชรกล้าก็รับสั่ง
เลือกทหารตัวดีมีวิชา
พร้อมศาสตราวุธปืนไฟ
ช้างม้าพร้อมสรรพฉับพลัน
รีบรัดตัดมาในป่ากว้าง
รู้แน่ว่าทางนางจะไป
ตรีเพชรจึงสั่งหมู่ทหาร
พอพวกไทยมาใกล้ได้ร่องรอย
แยกออกเป็นหัวละแปดสิบ
จับเป็นเอามาอย่าฆ่าฟัน

◎ จะกล่าวถึงพระเจ้าล้านช้าง
เสด็จออกยังท้องพระโรงชัย
ให้จัดกองอาสาไปตามส่ง
ท้าวพระยาทุกเหล่าเจ้ากระทรวง
พวกสนมกรมวังทั้งตำรวจ
กองอาสาหน้าหลังทั้งแทรกแซง
หนทางที่จะไปไกลหนักหนา
เห็นจะช้าไม่ทันส่งนางไป
เขาจวนจะยกออกไปเมืองใต้
ขอให้ทัพบกยกไปพลัน
เข้าห้อมล้อมเมื่อเวลามาถึงนั่น
นางนั้นก็จะได้มาพาราฯ
ฟังดอบชอบพระทัยเป็นหนักหนา
แสนตรีเพชรกล้าจงยกไป
ไพร่พลอย่าฆ่าให้ตักษัย
รีบรัดเร่งไปอย่าได้ช้าฯ
ถวายบังคมงามสามท่า
ล้วนอยู่คงแกล้วกล้าได้ห้าพัน
หน้าไม้ทวนแทงแข็งขัน
พอรุ่งแจ้งแสงตะวันก็ยกไป
ตรงมาทางภูเวียงเลี่ยงเขาใหญ่
ให้หยุดทัพซุ่มไว้ใกล้เชิงดอย
อย่าไปเที่ยวตามบ้านหากล้วยอ้อย
คอยฟังเสียงปืนสัญญานั้น
ย่องกริบล้อมลัดสกัดกั้น
สั่งกันแล้วก็ซ่อนอยู่กลางไพรฯ
ครั้นจวนวันส่งนางไม่นิ่งได้
สั่งให้ตระเตรียมการทั้งปวง
กึงกำกงหัวหน้าเป็นข้าหลวง
ทบวงการของใครให้จัดแจง
หมอยาหมอนวดตามตำแหน่ง
แต่รุ่งแจ้งพร้อมกันวันจะไป

แล้วดำรัสตรัสสั่งมเหสี
สั่งเสียพนักงานการฝ่ายใน
◎ ครานั้นนางเกสรมารศรี
ชลนัยน์ไหลหลั่งลงถั่งตา
โอ้ว่าสร้อยทองของแม่อา
อีกสามวันขวัญเจ้าจะจากไป
ดังตายจากพรากองค์พระลูกแก้ว
จะหาไหนได้เหมือนพระลูกรัก
อกเอ๋ยเคยเห็นกันเย็นเช้า
แต่เกิดมามิได้ร้างไปห่างไกล
แต่อุ้มท้องแม่ประคองด้วยความรัก
เผ็ดร้อนผ่อนอดทุกเวลา
ครั้นยามปลอดคลอดองค์พระลูกแก้ว
ถนอมชมกินนมแม่ทุกวัน
เจ้าแม่แต่นี้จะลับแล้ว
ไปด้วยได้ก็จะไปกับลูกยา
◎ ครานั้นสร้อยทองผ่องศรี
อนิจจาพระบิดาไม่อาลัย
ขืนเอาไปใจลูกจะขาดวิ่น
ไหนจะไปได้ถึงอยุธยา
เกิดมาไม่เคยพรากจากพระแม่
จะตั้งแต่โศกศัลย์พันทวี
อกเอ๋ยเกิดมาช่างอาภัพ
พ่อแม่แหนหวงดังดวงใจ
หวังจะให้แม่พ่อพอเป็นสุข
บ้านเมืองสุโขมโหพาร์
แก้วพี่ตัวเจ้าเอาใจใส่
เตรียมองค์อรไทจะไคลคลาฯ
มาตำหนักพระบุตรีเสนหา
สวมกอดพระชิดาแล้วร่ำไร
พระบิดาจะให้ไปเมืองใด้
เหมือนดังใจแม่จะขาดอนาถนัก
แต่นี้แล้วจะโศกวิโยคหนัก
เหมือนมาควักแก้วตามารดาไป
ได้ชมเจ้าชื่นจิตพิสมัย
ร่วมใจร่วมสุขทุกวันมา
ระวังเจ้าเฝ้าพิทักษ์รักษา
จำศีลภาวนาเป็นนิรันดร์
อุ้มแล้วค่อยต้องประคองขวัญ
จนชันษาได้หลายปีมา
ดังดวงแก้วตาแตกทั้งซ้ายขวา
ร่ำพลางโศกาด้วยอาลัยฯ
กอดบาทชนนีสะอื้นไห้
จะพรากไปจากอกพระมารดา
คงจะสิ้นชีพเสียในกลางป่า
ด้วยอุราชอกช้ำเสียเต็มที
จะเหลียวแลหาใครที่ไหนนี่
ลูกนี้ไหนจะคงชีวาลัย
สำหรับแต่จะทุกข์ทนหม่นไหม้
กลับจะต้องพรากไปในทันตา
กลับเกิดเข็ญเป็นทุกข์เพราะตัวข้า
ลูกเกิดมาให้มารผลาญผจญ

สาเหตุว้าวุ่นที่ขุ่นหมอง ก็เพราะลูกสร้อยทองนี้เป็นต้น
ทั่วทั้งพระนครได้ร้อนรน จะคงอยู่เป็นคนไปทำไม
พระแม่เจ้าจงทูลพระบิดา ให้ฟันฆ่าลูกเสียให้ดักษัย
จะได้สิ้นสาเหตุเภทภัย ทูลพลางสะอื้นไห้อยู่ไปมาฯ
◎ ครานั้นจึงโฉมนางเกสร สองกรกอดลูกแล้วปลอบว่า
อย่าตรอมใจไปนักนะลูกอา มิใช่พระบิดาจะไม่รัก
เดิมเจ้าเชียงใหม่ให้มาขอ ข่มขู่พระพ่อพูดหาญหัก
เหมือนจะให้เราไปสามิภักดิ์ เห็นเสียศักดิ์เธอไม่บัญชาตาม
เขาจึงพิโรธโกรธเคือง จะยกมาดีเมืองทำหยาบหยาม
แต่ชาวเมืองเรานั้นสิครั่นคร้าม เกิดสงครามน่ากลัวจะเสียที
ก็จะเสียทั้งองค์พระลูกรัก เสียศักดิ์เสียสิ้นบุรีศรี
ร้อนใจไพร่ฟ้าประชาชี ด้วยธานีดกเข็ญเป็นเชลย
เพราะเหตุบ้านเมืองจะเคืองแค้น แสนวิตกเท่านี้ดอกลูกเอ๋ย
หาไม่ไหนเล่าจะละเลย ให้ทรามเชยพลัดพรากต้องจากไป
จะเปลื้องทุกข์พ่อแม่ก็แต่เจ้า เหมือนสำเภาพาข้ามทะเลใหญ่
ทั้งไพร่ฟ้าประชาชนจะพ้นภัย เพราะว่าได้พึ่งองค์พระลูกรัก
อันพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา พระเดชาปราบได้ทั้งไตรจักร
ตัวเจ้าไปเป็นข้าสามิภักดิ์ ก็สมศักดิ์สมยศหมดทั้งปวง
พระองค์ก็ทรงพระเมตตา ตรัสสั่งความมากับข้าหลวง
ว่าจะเลี้ยงแก้วตาสุดาดวง มิให้ใครล้ำล่วงเกียรติยศ
อีกทั้งบุรีศรีสัตนา ก็มิให้ใครมาเบียดเบียนหมด
ไปเถิดแก้วตาอย่าลาลด เหมือนแทนทดคุณชนกชนนี
เกียรติยศจะระบือฦาโลก สร้างวิโยคก็จะเปรมเกษมศรี
คงเป็นสุขทุกทิวาราตรี มารศรีอย่าละห้อยน้อยใจฯ
◎ ครั้นปลอบลูกค่อยคลายวายวิโยค นางจัดเครื่องอุปโภคทั้งน้อยใหญ่
เรียกสี่พี่เลี้ยงของทรามวัย เข้าไปช่วยเลือกของที่ต้องการ

เครื่องประดับสำหรับนางกษัตริย์
มงกุฎแก้วแพรวเพ็ชรเก็จกาญจน์
จุฑามณีวลีทรง
เพชรนิลเพทายหลายสำรับ
แล้วเลือกจัดภูษาผ้าทรง
ยกปักหักทองกรองสุวรรณ
ภาชนะเงินทองของเครื่องต้น
ทั้งสิ่งของต้องพระทัยของเทวี
แล้วเลือกเหล่าสาวสรรกำนัลนาง
เคยสนิทชิดใช้ใจสามิภักดิ์
เบ็ดเสร็จสามสิบห้านารี
แล้วข้าหลวงชั้นสองรองลงมา
พวกขอเฝ้าเหล่าข้าอยู่ในกรม
ให้พี่เลี้ยงจางวางเป็นตัวนาย
แล้วนางสั่งให้จัดซึ่งสิ่งของ
ถ้วนทั่วตัวคนที่จะไป

◎ จัดพลางนางทรงกันแสงโศก
จึงตรัสเรียกโฉมยงองค์อิศดา
กอดลูกทรวงสะท้อนสอนสั่ง
จะพากันไปอยู่ในหมู่ไทย
อันขนบธรรมเนียมของเมืองใต้
อีกบรรดานารีที่พบพักตร์
ที่ใครควรเคารพก็นบนอบ
อย่าโหดไร้ให้เขาพากันชิงชัง
คนเช่นนั้นมันมักเที่ยวแทรกแซง
พอเราหลงปลงอารมณ์สมคะเน
อร่ามรัตน์พรรณรายฉายฉาน
กุณฑลสร้อยสังวาลบานพับ
ธำมรงค์วาวแวงแก้วประดับ
อาภรณ์พร้อมสรรพทุกสิ่งอัน
คลุมบรรทมห่มองค์ทุกสิ่งสรรพ์
แพรพรรณต่างต่างที่อย่างดี
เครื่องสุคนธ์ขันทองกล่องพระศรี
บรรดามีมอบไปให้ลูกรัก
ที่รูปร่างส่งศรีมีศักดิ์
ล้วนสมัครตามดิดพระธิดา
ให้พี่เลี้ยงทั้งสี่เป็นหัวหน้า
โขลนจ่าทาสีก็มากมาย
ก็ระดมมาเลือกได้มากหลาย
คุมเหล่าข้าผู้ชายไปรับใช้
ทั้งเงินทองแจกปูนบำเหน็จให้
มิให้ใครย่นย่อท้อระอาฯ
หวนวิโยคลูกน้อยละห้อยหา
กับพี่เลี้ยงกัลยาเข้าห้องใน
เจ้าจะพรากจากวังไปเวียงใต้
อย่าได้ประมาทนะลูกรัก
ต้องเพียรเอาใจใส่ให้รู้จัก
เป็นผู้หลักผู้ใหญ่ที่ในวัง
ที่ควรชิดคิดชอบอย่าผินหลัง
แต่อย่าพลั้งเผลอคบคนเสเพล
ประจบประแจงด้วยอุบายหลายเล่ห์
ก็ถ่ายเทเอาทรัพย์เสียนับพัน

อันคนชั่วย่อมระคนปนกับดี
ถึงเมืองลาวเมืองไทยไม่ผิดกัน
อนึ่งหญิงรูปทรงที่ส่งศรี
จะผิดกันแน่แท้แต่ที่ใจ
นางกษัตริย์เขาจัดว่าล้ำเลิศ
ถือมั่นสัตย์ธรรม์จรรยา
เพราะว่าเป็นวิสัยในพงศ์พันธุ์
ซึ่งจะผ่าเหล่าไปมิใคร่มี
กษัตริย์ถึงต่างทิศผิดภาษา
ถ้าประเพณีวงศ์เจ้าทรงไว้
แต่ทว่าอย่าลืมนะปลื้มใจ
ถึงพระองค์ทรงพระกรุณา
คำบุราณท่านว่ามาแต่ก่อน
ว่าวิสัยภรรยาประพฤติตัว
อย่างหนึ่งทุจริตคิดร้ายผัว
อีกอย่างหนึ่งการงานคร้านทั้งนั้น
อันหญิงดีที่เป็นภรรยา
หนึ่งเลี้ยงดูภัสดาด้วยปรานี
หนึ่งนั้นเคารพนบนอบผัว
จึงอยู่เย็นเป็นสุขทุกคืนวัน
แต่บริจามหากษัตริย์นั้น
ต้องจงรักภักดีแล้วเกรงกลัว
ตั้งใจสนองรองบาทา
ถึงขัดข้องหมองใจในบางที
เพราะถ้าจอมกษัตริย์ขัดพระทัย
ถ้าหากว่าพระองค์ทรงโปรดปราน
ถ้าดีมีชั่วก็มีอยู่ที่นั่น
เพราะเช่นนั้นขวัญข้าวเจ้าจำไว้
ย่อมมีทั้งผู้ดีมีทั้งไพร่
กับที่ได้อบรมนิยมมา
ประเสริฐด้วยสุริวงศ์พงศา
ทั้งวาจามารยาทสะอาดดี
ฝึกสอนสืบกันมาตามที่
เหตุนี้จึงนิยมชมทั่วไป
อันจะต่างจรรยานั้นหาไม่
ถึงกษัตริย์กรุงไทยคงเมตตา
ว่าถวายเจ้าไปให้เป็นข้า
อย่ากำเริบเดิบใหญ่ให้เมามัว
สำหรับสอนสตรีที่มีผัว
ดีชั่วเจ็ดอย่างต่างต่างกัน
อีกอย่างมัวโลภโมโทสัน
ท่านว่าเมียอุบาทว์ชาติกาลี
กำหนดไว้ในตำราว่าเป็นสี่
หนึ่งร่วมทุกข์สุขมีเสมอกัน
หนึ่งยอมตัวให้ใช้ไม่เดียดฉันท์
ด้วยผัวนั้นวางใจที่ในตัว
ผิดกับหญิงสามัญที่มีผัว
เหมือนอย่างตัวเป็นข้าฝ่าธุลี
ให้ทรงพระกรุณาเป็นราศี
ไม่ควรที่ให้เคืองเบื้องบทมาลย์
มักเกิดภัยอันตรายหลายสถาน
ก็ชุบเลี้ยงสำราญดระการใจ

จึงจะได้ความสุขทุกเวลา
เป็นสุขทั้งบรรดาเหล่าข้าไท
แล้วหันมาว่าแก่สี่พี่เลี้ยง
นึกว่าเจ้าสร้อยทองน้องร่วมครรภ์
เช้าเย็นเห็นหน้ากันเท่านี้
ได้เลี้ยงดูมาแต่ก่อนร่อนชะไร
ถึงจะไปได้ดีมีชื่อเสียง
เอาเป็นที่ปรึกษาหารือ
ให้เจ้าไปสวัสดีมีชัย
จนถึงซึ่งกรุงอยุธยา
สร้อยทองบุตรีกับพี่เลี้ยง
รับพรนางเกสรชนนี
ครั้นพลบค่ำสุริยนสนธยา
สองนางโศกาด้วยอาลัย

๏ ครั้นถึงวันฤกษ์ดีศรีมงคล
ตั้งกระบวนแลสะพรั่งฝั่งคงคา
เหล่าอาสาอาวุธประจำมือ
พร้อมพรั่งนายไพร่ทั้งไทยลาว
เรือกระบวนหน้าหลังทั้งเรือประเทียบ
เรือส่งคนขนของซ้องประดัง
เสนาพระยาลาวผู้ใหญ่น้อย
ทั้งหญิงชายชาวเมืองเนื่องกันมา
ที่ในวังพรั่งพร้อมเหล่านารี
บ้างโศกาอาลัยให้ทำวน

๏ ฝ่ายนางเกสรชนนี
ยังอาลัยลูกยาโศกาพลาง
ญาติวงศ์พงศาได้อาศัย
ทรามวัยจงจำดังรำพัน
เจ้ากล่อมเกลี้ยงเลี้ยงดูอย่าเดียดฉันท์
เป็นเพื่อนยากบากบั่นไปเมืองไกล
จะชั่วดีสี่เจ้าเอาใจใส่
อย่าปล่อยให้เสียหายเมื่อปลายมือ
ตรงทั้งสี่พี่เลี้ยงต้องเชื่อถือ
เขาสัตย์ซื่อเห็นใจแต่ไรมา
อย่าเจ็บไข้เดินทางไปกลางป่า
อยู่เป็นสุขทุกทิวาแลราตรี
หมอบเรียงประณตบทศรี
ค่อยคลายคลี่ซอกช้ำระกำใจ
ชวนธิดาคืนเข้าตำหนักใหญ่
จนหลับไปในที่ศรีไสยาฯ
พวกพหลพลนิกายทั้งซ้ายขวา
ตรงหน้าเวียงจันทน์ฟากพันพราว
บ้างก็ถือธงเทียวเขียวขาว
ถอยเรือยาวเทียบท่าไว้หน้าวัง
จอดเรียบพลพายก็พร้อมพรั่ง
ทั้งสองฟากริมฝั่งดั้งพลับพลา
ต่างคนมาคอยอยู่พร้อมหน้า
ทั้งสองข้างมรรคาล้วนผู้คน
มีพวกพระญาติวงศ์นั้นเป็นต้น
เกลื่อนกล่นพร้อมหน้ามาส่งนางฯ
พอรุ่งแสงสุริย์ศรีสางสาง
ให้สำอางอรองค์สรงวารี

น้ำกุหลาบอาบอบตรลบไป
แล้วตักน้ำร่ำรดหมดราคี
ทรงสุคนธ์ปนปรุงจรุงกลิ่น
ผัดผิวเอี่ยมลออแต่พอควร
กระหมวดมุ่นมวยอย่างนางกษัตริย์
แล้วแซมช่อบุปผามาลี
ภูษาชิ่นยกกนกทอง
สร้อยสอิ้งสังวาลตระการตา
คาดสายเข็มขัดรัดพระองค์
งามผ่องต้องตาสารพัด
ครั้นเสร็จทรงเครื่องเรืองบวร
ตรัสชวนลูกแก้วแววดา
พวกญาติวงศ์พงศามาคอยส่ง
อำนวยพรพระธิดาวิลาวัณย์

๏ ครั้นถึงที่สถิตบิตุรงค์
ยกพานธูปเทียนกับดอกไม้
ยอกรกราบบาทพระบิดา
โศกสะท้อนถอนสะอื้นอยู่ฮักฮัก
กระหม่อมฉันทูลลาฝ่าพระบาท
หวังสนองพระคุณมุลิกา
จะทุกข์สุขอย่างไรไปวันหน้า
ขอแต่ให้พระชนกชนนี
ลูกประมาทพลาดพลั้งบ้างฉันใด
พระบิดุรงค์จงโปรดซึ่งโทษกรณ์
ถึงไปจะได้ความทุกข์ยาก
แต่เหลือที่จะเป็นห่วงบ่วงใย
ลูกไล้ขมิ้นผงส่งฉวี
ขัดสีผุดผ่องละอองนวล
กระแจะจันทน์ประทิ่นกลิ่นหอมหวน
ด้วยนางครวญมิใคร่จะไยดี
ปักปิ่นเพชรรัตน์จำรัสศรี
ทรงกุณฑลมณีมีราคา
สไบกรองเนื้อนุ่มคลุมอังสา
ทองกรซ้ายขวาพาหุรัด
ธำมรงค์ทรงทั้งสองพระหัตถ์
สมเป็นนางกษัตริย์ศวรรยา
จึงนวลนางเกสรเสนหา
ออกมาข้างนอกตำหนักจันทร์
ต่างองค์กลั้นวิโยคโศกศัลย์
แล้วพากันมาเฝ้าเจ้ากรุงไกรฯ
นางสร้อยทองเจ้าทรงกันแสงไห้
คลานไปตั้งลงตรงพระพักตร์
ก้มหน้าซบลงที่ตรงตัก
แล้วหน่วงหนักหักใจอาลัยลา
จะแคล้วคลาดจากไปไกลหนักหนา
เอาชีวาถวายใต้ธุลี
จะกลับมาฤๅมิมาไม่รู้ที่
มีความสุขาสถาพร
ให้ขุ่นเคืองพระทัยมาแต่ก่อน
จากจรอย่าให้กรรมประจำไป
จะย่อท้อต่อลำบากนั้นหาไม่
ที่ในสมเด็จพระมารดา

เช้าเย็นเห็นลูกอยู่เป็นนิจ ต้องปลดปลิดพรากไปไกลหนักหนา
จะเฝ้าแต่ครวญคร่ำร่ำโศกา เกลือกว่าจะด่วนประชวรไป
จงโปรดเกล้าเอาเป็นพระธุระ อย่าให้พระชนนีนั้นดักษัย
ทูลพลางนางทรงโศกาลัย สะอื้นไห้กราบประณตบทมาลย์ฯ

◎ คราน้ันพระเจ้ากรุงศรีสัตนา ฟังลูกทูลลาแสนสงสาร
ดังศรศักดิ์ปักดวงฤดีดาล เสียวสะท้านสะท้อนถอนพระทัย
ให้อัดอั้นอาดูรพูนเทวศ น้ำพระเนตรท่วมถั่งลงหลั่งไหล
สู้แข็งขืนกลืนโศกวิโยคไว้ โลมเล้าเอาใจพระลูกรัก
โอ้ว่าทรามวัยดวงใจพ่อ เจ้าอย่าท้อฤทัยอาลัยหนัก
อันเกิดมาวาสนาย่อมนำชัก ก็ประจักษ์อยู่แล้วนะแก้วตา
พ่อก็แสนแหนหวงดวงสวาดิ แต่บุพเพสันนิพาสวาสนา
ให้เผอิญเกิดเหตุเภทพาลา จึงต้องพรากจากบิดาในครานี้
มิใช่ว่าพลัดพรากไปยากไร้ จะไปได้ที่พำนักเป็นศักดิ์ศรี
อยู่ในที่อยุธยาธานี คงจะมีความสุขทุกเวลา
จงหักใจไปเถิดนะลูกรัก ช่วยชูศักดิ์สุริวงศ์พงศา
เหมือนบำรุงกรุงศรีสัตนา ให้ไพร่ฟ้าสุขเกษมเปรมฤทัย
อย่าวิตกที่ตรงองค์พระแม่ พ่อจะคอยดูแลเอาใจใส่
จงไปสวัสดีอย่ามีภัย อยู่ในอยุธยาธานีฯ

◎ ประสาทพรเสร็จแล้วก็แคล้วคลาด ตรัสประภาษชวนพระมเหสี
พาธิดายาใจจรลี มาที่ชานชาลาข้างหน้าวัง
ต่างองค์ขึ้นทรงยานุมาศ เดียรดาษเสนาทั้งหน้าหลัง
พวกนางในต่างตามห้ามไม่ฟัง คับคั่งลงมาท่านที
หยุดประทับเกยชัยที่ใกล้ฝั่ง แล้วลงเรือที่นั่งหลังคาศรี
พร้อมกระบวนน้ำตามข้ามวารี มาถึงที่พลับพลาท่าหาดทราย
พวกเหล่าเสนาพฤฒามาตย์ ประชาราษฎร์เซ็งแซ่อยู่แหล่หลาย
สามกษัตริย์ยุรยาตรนาดกราย ผันผายขึ้นสู่พลับพลาชัยฯ

๏ เจ้าพระยาจึงพาพระท้ายน้ำ
ก้มเกล้ากราบกรานคลานเข้าไป
พระเจ้าล้านช้างพลางปราศรัย
พระท้ายน้ำจงนำซึ่งกิจจา
ว่าเรานี้ถวายบังคมคัล
ขอฝากฝังธิดายาใจ
ยังย่อมเยาว์การงานพานจะอ่อน
ทั้งธรรมเนียมกรุงใต้ไม่สันทัด
แลบัดนี้กรุงศรีสัตนา
ก็ร่วมแผ่นสุวรรณอันโอพาร
เราจะรักษาถวายข้างฝ่ายเหนือ
ขอให้ช่วยระดมกันกลมเกลียว
เราถวายพรชัยด้วยใจจง
เสวยสุขอดิเรกอเนกเนือง
ตรัสแล้วจึงประทานซึ่งสิ่งของ
สั่งให้พระท้ายน้ำนำยาตรา
แล้วเรียกกึงกำกงเข้ามาสั่ง
จงสำรวจตรวจดูตามลู่ทาง
ตรงต่อแดนไทยลาวชาวเชียงใหม่
ค่ำคืนหยุดหย่อนจะผ่อนพัก
ต่อเข้าเขตโคราชถึงลำชี
จงมอบหมายท้ายน้ำนำจตุรงค์
จงไปดีมาดีมาศรีสวัสดิ์
เมื่อเสร็จส่งองค์นางถึงกรุงไทย
๏ ครานั้นพระท้ายน้ำกึงกำกง
เข้ากระบวนหน้าหลังพรั่งพร้อมกัน
กำกงเสนาข้าหลวงใหญ่
บังคมไหว้ถวายบังคมลา
เออไปให้เป็นสุขทุกถ้วนหน้า
ทูลพระเจ้าอยุธยาภูวไนย
ถึงพระองค์ทรงธรรม์ผู้เป็นใหญ่
ไว้ในใต้เบื้องบทรัช
ขอให้ทรงสั่งสอนแล้วฝึกหัด
จะข้องขัดอย่างไรได้โปรดปราน
กับกรุงศรีอยุธยามหาสถาน
ราชการสองประเทศเหมือนเขตเดียว
ถ้าศึกเสือเกิดกระหนาบคาบเกี่ยว
คงขับเคี่ยวเอาชัยได้ทุกเมือง
ให้พระองค์ทรงยศฟุ้งเฟื่อง
อย่าขุ่นเคืองราคีมาบีฑา
แก้วแหวนเงินทองทั้งเสื้อผ้า
เป็นกองหน้ามาก่อนกระบวนนาง
เจ้าไประไวระวังให้รอบข้าง
ป่ากว้างทางภูเขียวนั้นเปลี่ยวนัก
หน้าหลังระวังระไวให้จงหนัก
เตรียมปืนหลักหักไฟให้มั่นคง
จึงจะพ้นหน้าที่เจ้าตามส่ง
ให้เข้าห้อมล้อมวงแต่นั้นไป
พ้นวิบัติเสี้ยนหนามความเจ็บไข้
อย่าช้าไปรีบลามาเวียงจันทน์ฯ
กราบลงแล้วออกไปทันใดนั่น
คอยเสียงกลองสำคัญให้ยาตรา

พวกลาวชาวด่านบ้านหนองบัว
ถัดไปพวกไทยอยุธยา
กองแซงเดินรายทั้งซ้ายขวา
กระบวนส่วนองค์อนงค์นาง
กึงกำกงเสนามาข้างหลัง
กองหลังกองเสบียงเรียงกันไป
พรั่งพร้อมพหลพลโยธา
พวกตามพระธิดาทั้งข้าคน
๏ ครั้นถึงเวลาได้พิชัยฤกษ์
ขุนโหรสั่งพลันให้ลั่นฆ้อง
จึงกษัตริย์จอมลาวเจ้าล้านช้าง
จูงส่งขึ้นยังหลังคชา
น่าสงสารสองกษัตริย์เมื่อพลัดลูก
พอลูกลับกลับคืนเข้าวังใน
นางเกสรข้อนทรวงพิไรร่ำ
เฝ้าวิโยคโศกศัลย์พันทวี
๏ จะกล่าวถึงสร้อยทองผ่องโสภา
พี่เลี้ยงโลมเล้าจะเอาใจ
สร่างโศกเสียมั่งเถิดนะแม่
ไม้สูงยูงยางสล้างตา
เพราะรกเรื้อเสือสางแลช้างเถื่อน
ถ้าคนไปน้อยตัวเขากลัวกัน
แต่มานี่ถึงเราจะเข้าป่า
เสือสิงห์ก็จะวิ่งกระจัดกระจาย
จะได้ชมพรรณไม้ที่ในป่า
ที่มีผลเปรี้ยวหวานตระการครบ
แต่งตัวกำยำออกนำหน้า
แล้วถึงกองอาสาอยู่หน้าช้าง
ล้วนลาวอาสาทั้งสองข้าง
อยู่ท่ามกลางหว่างพลให้พ้นภัย
คอยระวังโฉมตรูอยู่ใกล้ใกล้
แล้วอาสาวางไว้ข้างท้ายพล
ช้างม้าคั่งคับอยู่สับสน
ก็เกลือกกล่นเข้ากระบวนถ้วนทุกกองฯ
เมฆเบิกรัศมีรพีผ่อง
เสียงประโคมก็กก้องกลองสัญญา
เสด็จพาธิดานางมาข้างหน้า
ให้ยาตราริ้พลสกลไกร
พระทัยผูกโศกศัลย์ไม่กลั้นได้
กันแสงให้ไม่เป็นสมประดี
เช้าค่ำขุ่นข้องให้หมองศรี
หลายราตรีจึงค่อยวายคลายอาลัยฯ
แต่จากมาไม่สร่างกันแสงไห้
ชวนชมมิ่งไม้ในพนา
โน่นแน่จงดูประดูป่า
เขาว่าพ้นไปเป็นไพรวัน
กล่นเกลื่อนอาศัยในไพรสัณฑ์
ไปพบมันน้อยนักมักทำร้าย
ช้างม้าไพร่พลนั้นล้นหลาย
หลบหายเข้าไพรมิให้พบ
มีนานาดูได้ไม่รู้จบ
ที่มีดอกกลิ่นกลบตรลบดง

ถึงว่ามิ่งไม้ในสวนศรี มิได้มีเหมือนในไพรระหง
ประเดี๋ยวหนึ่งจะถึงที่ปากดง แม่จงคอยชมพนมไพร
ที่ชายป่าตอนนี้ยังมีบ้าน เพราะใกล้ด่านพวกละว้ามาทำไร่
ปลูกกล้วยอ้อยน้อยหน่าข่าตะไคร้ ตรงกอไผ่โน่นแน่แลเห็นเรือน
ลูกเล็กเล็กยืนดูอยู่เป็นกลุ่ม ที่ตรงซุ้มยายตามากันเกลื่อน
ตักน้ำท่ามมาให้ไม่ต้องเดือน อยู่กลางเถื่อนช่างกระไรใจเขาดี
ทางริมบ้านชานรอบถึงขอบไร่ ดูเป็นเรือนสวนไสวไปจากนี่
ปลูกมะพร้าวหมากม่วงเป็นท่วงที ต้นลิ้นจี่ส้มสูกลูกลำไย
สวนพลูดูค้างสล้างสลอน ที่ริมรั้วปลูกหม่อนไว้เลี้ยงไหม
ด้วยเป็นบ้านชาวป่าพนาลัย ต้องปลูกให้พอเพียงเลี้ยงชีวา
ถึงที่เปลี่ยวเลี้ยวพันที่คนอยู่ พี่เลี้ยงซื้อชวนดูหมู่ปักษา
จับต้นจันทน์นั่นนกสาลิกา ที่บินมาทางโน้นโน่นแซงแซว
เสียงที่ดังปักปักนกค้อนทอง เสียงดุเหว่าเร่าร้องอยู่แจ้วแจ้ว
นกกระเด็นเด้นไต่ไม้แดงแตว ฝูงนกแก้วร่อนร้องออกก้องไพร
นกกระทาขันจ้าเที่ยวหาคู่ กระลุมพูอยู่รังกำลังไข่
กางเขนเล่นหางอยู่หว่างไม้ ไก่ป่าเปรียวปรื่อกระพือบิน
นกเขาเรียกคูกุ๊กกู๋ก้อง นกขุนทองเพลินพลอดยอดกระถิน
นกกดลดเลี้ยวเที่ยวหากิน นกขมิ้นบินโผจับโพบาย
เหล่าสัตว์จัตุบาทก็กลาดกล่น แลเห็นคนมามากกระดากหาย
เนื้อถึกแล่นโลดโดดดะกาย ตุ่นกระต่ายหลบลี้หนีเข้าพง
แต่พอแลเห็นแปลบก็แวบหาย น่าเสียดายมิได้ชมสมประสงค์
พอแดดกล้ามาถึงที่ปากดง ลมลงชักซื้อชะอื้อเย็น
ยางยูงสูงไสวในพนัส ร่มชัฏแดดในมิใคร่เห็น
น้ำค้างค้างใบไม้ไหลกระเซ็น หนทางเป็นร่องเซาะจำเพาะตัว
เป็นเชิงรกปกคลุมทั้งสองข้าง ที่ตรงกลางทางลึกแทบท่วมหัว
ล้วนแต่เหล่าเถาวัลย์ขึ้นพันพัว ดูน่ากลัวนางประหวั่นพรั่นฤทัย

ได้ยินแซ่แต่เสียงชะนีโหย
นกยูงทองร้องรับระวังไพร
ที่ในดงดรงห้วยละหานน้ำ
สีสันต่างต่างสำอางตา
ไม้ดอกออกดื่นรื่นพนัส
ยมโดยพลับพลวงจวงจันทน์
พิกุลแก้วเกดกฤษณา
พี่เลี้ยงเคียงข้างอรไท
นางสร้อยทองผ่อนคลายวายเทวศ
แต่แรมร้อนผ่อนมาสิบห้าวาร
ให้ปลงช้างตั้งค่ายรายล้อม
พี่เลี้ยงชวนนางพลางจรลี
เย็นฉ่ำน้ำไหลมาพลั่งพลั่ง
เป็นลำธารมาแต่ชานบรรพตา
ที่แดงเหมือนแสงทับทิมสด
ต่างสีซ้อนซับสลับไป
รื่นรื่นแสนสบายพระพายพัด
ครั้นเวลาสายัณห์ลงรอนรอน

◎ จะกล่าวถึงแสนตรีเพชรกล้า
พวกสอดแนมมาแถลงให้แจ้งใจ
ครั้นพลบค่ำรีบรัดจัดทหาร
แยกย้ายหมอบมองย่องเข้ามา
อึดใจเป่าไปได้เจ็ดคาบ
มืดมัวทั่วทิศทุกตำบล
ยางยูงสูงหักกระจักกระจาย
เสียงสนั่นครั่นครื้นพนาวา
โวยโวยอยู่บนต้นไม้ใหญ่
วังเวงใจเปลี่ยวเปล่าเศร้าอุรา
คลาคล่ำหลากเหลือผีเสื้อป่า
บ้างบินมาบินไปในไพรวัน
สารพัดสุกกรมนมสวรรค์
สัตดบันแทงทวยทั้งกล้วยไม้
จำปาดกดอกออกไสว
ชี้ชวนชมไปให้สำราญ
จนล่วงเขตป่าไม้ไพรสาณฑ์
ถึงหมู่บ้านภูเวียงเคียงคีรี
ไพร่พลพรั่งพร้อมกันอึงมี่
ลงสู่ที่สระสรงพระคงคา
ล้นหลั่งถั่งชะง่อนก้อนภูผา
ล้วนศิลาแลเลื่อมละลานใจ
ที่เขียวเหมือนมรกตอันสดใส
แลวิไลเพลิดเพลินตามเนินดอน
หอมดอกไม้ในพนัสแนวสิงขร
บทจรคืนพลับพลาพนาลัยฯ
ซุ่มพลโยธาอยู่ป่าใหญ่
ว่าลาวไทยกับนางอยู่ปางคา
กะด้านแบ่งปันกันทั่วหน้า
ส่วนตรีเพชรกล้าก็อ่านมนตร์
ฟ้าวาบจันทร์อับพยับฝน
ลมวนพัดซ้ำกระหน่ำมา
ฝุ่นทรายปลิวกลุ้มคลุ้มเวหา
พสุธาดังจะคว่ำทำลายไปฯ

๏ ครานั้นบรรดาพวกไทยลาว
ต่างคนตระหนกตกใจ
กำกงแคลงจิตคิดหวาดหวั่น
จะเกิดเหตุอะไรในพงพี
๏ ครานั้นจึงแสนดรีเพชรกล้า
เหล่าทหารพร้อมกันในทันใด
โห่เกรียวเกรียวกรูจู่เข้าล้อม
พระท้ายน้ำเห็นลาวเกรียวกราวมา
มืดมนอนธการไม่เห็นหน้า
จะสู้รบเสียกระบวนด้วยจวนแจ
พวกลาวไล่ลัดสกัดกั้น
บ้างล้มลุกคลุกคลานวิ่งซานซุน
ดรีเพชรจับได้พระท้ายน้ำ
พวกไพร่ไล่ค้นพลโยธา
๏ ครานั้นสร้อยทองผ่องศรี
ร้องกรีดหวีดวิ่งอยู่วุ่นวาย
มืดมัวทั่วสิ้นทั้งดินฟ้า
ต่างคนโศกาอาลัย
๏ ครานั้นดรีเพชรทหารใหญ่
ยังแต่นางสร้อยทองผ่องโสภา
ที่มืดมนอนธการก็เสื่อมหาย
พาทหารมีชื่อถือคบไฟ
ฝ่ายนางสร้อยทองเห็นดรีเพชร
ตกใจไม่เป็นสมประดี
ครั้นนางค่อยดำรงทรงกายา
แม่เจ้าอย่าตระหนกตกพระทัย
ดาขาวตัวสั่นอยู่หวั่นไหว
ทั้งนายไพร่ไม่เป็นสมประดี
พระท้ายน้ำตัวสั่นดังลงผี
ทั้งฟืนไฟไม่มีดับมืดไปฯ
ยิงปืนสัญญาหาช้าไม่
ยิงปืนไฟดึงดังดังประดา
ไล่อ้อมเลี้ยวลัดสกัดหน้า
ตกประหม่านิ่งอึ้งตะลึงแล
ไม่รู้ว่าศัตรูอยู่ไหนแน่
ทั้งนายไพร่วิ่งแต่ไปตามบุญ
พวกไทยหนีกันอยู่ว้าวุ่น
ลาวมากชุลมุนจับมัดมา
ทั้งกึงกำกงตัวเป็นหัวหน้า
ได้มาครบตัวไม่มีตายฯ
กับฝูงนารีสิ้นทั้งหลาย
ได้ยินเสียงพวกผู้ชายอื้ออึงไป
ไม่เห็นหน้าไพรีอยู่ที่ไหน
แซ่เสียงร้องไห้ในพลับพลาฯ
ครั้นจับตัวนายไพร่ได้พร้อมหน้า
จึงร่ายคาถาแล้วเป่าไป
ให้พลรายรอบพลับพลาหาช้าไม่
ตรงเข้าข้างในไปทันที
ดังใครฟันคอเด็ดลงกับที่
พี่เลี้ยงทั้งสี่ประคองไว้
ดรีเพชรบอกมาหาช้าไม่
มิใช่โจรป่ามาย่ำยี

พระเจ้าเชียงอินทร์ปิ่นกษัตริย์
ไปครองเวียงเชียงใหม่ในครั้งนี้
ว่าแล้วให้ผูกช้างม้า
กับทั้งสาวสรรกำนัลใน
ไทยลาวผู้ชายทั้งนายไพร่
พระท้ายน้ำนั้นจำทั้งขื่อคา

๏ น่าสงสารแต่ฝ่ายพระท้ายน้ำ
คิดไปให้ละเหี่ยเสียน้ำใจ
เพราะตัวกูระยำทำสะเพร่า
นึกว่าอ้ายกำกงคงจะดี
จึงเพิกเฉยเลยละพระธิดา
ให้ศัตรูจู่จับเอาตัวไป
ถ้าหากมันฟันเสียให้บรรลัย
นี่มันทำจำจองทั้งขื่อคา
ไหนยังจะขึ้นชื่อฦาชา
ยิ่งคิดยิ่งแค้นแน่นหัวใจ
พวกไพร่บางคนก็ทุกข์ร้อน
อ้ายบางคนที่คะนองร้องเฮฮา
กองทัพรีบเร่งดะเบ็งมา
เข้าในเมืองพลันทันใด
สาวแก่แม่หม้ายตะกายวิ่ง
อะไรนั่นมัดกันมาเป็นปู
เขาบอกว่าชาวใต้ไทยอยุธยา
ตาหลอแกล้งแกว่งล่อล้อพวกลาว
ที่แก่เฒ่าเอากล้วยทิ้งไปให้
ตาหลอเก็บยัดอัดตะพาย
ดรัสใช้ให้มาเชิญโฉมศรี
จะทรงโศกีไปว่าไร
พานางยาตราหาช้าไม่
นางสร้อยทองร้องไห้สะอื้นมา
ที่จับได้ใส่โดงกไว้ถ้วนหน้า
ให้จูงตามกันมาในกลางไพรฯ
ลาวมันจำจูงมาน้ำตาไหล
ควรหรือเป็นได้ถึงเพียงนี้
หลงไว้ใจลาวไม่พอที่
เห็นท่วงทีเจ้ามันนั้นวางใจ
มิรู้ว่าจะมามีเหตุใหญ่
ที่ไหนจะได้คืนอยุธยา
ไม่เสียใจตายเสียยังดีกว่า
จะเอาหน้าไปแฝงไว้แห่งใด
ว่าจับทหารอยุธยาเอามาได้
ไม่แลดูหน้าใครในทางมา
เฝ้าสะท้อนถอนใจไม่เงยหน้า
ใจกล้าเล่นหัวไม่กลัวใคร
ไม่ช้าก็ถึงเมืองเชียงใหม่
ลาวไพร่พลเมืองเนื่องมาดู
ชายหญิงเบียดเสียดเป็นหมู่หมู่
ถามไถ่จะใคร่รู้ซึ่งเรื่องราว
ต่างก็เรียกกันมาอยู่มี่ฉาว
จนสาวสาวหลบเมินสะเทินอาย
บักไทยใครหิวกินให้หาย
เดินส่ายมาหน้าทำตาโพลง

จะดูไทยหรือลาวยาวหรือสั้น
ดารักหยักรั้งนั่งโก้งโค้ง
มึงไม่เคยเห็นเด้นมาดู
อีพวกลาวขากทุดกุดหัวไทย
◎ ครั้นถึงศาลาลูกขุนใน
กึงกำท้ายน้ำจำครบมา
อันนางสร้อยทองผ่องโสภา
ให้ยืนช้างอยู่หน้าศาลาใน
เพี้ยพระยาผู้ใหญ่ก็ไต่ถาม
จึงถามพระท้ายน้ำตามคดี
จึงขึ้นมารับเอานางไป
เขาถวายเจ้ากรุงอยุธยา
◎ ครานั้นพระท้ายน้ำ
ตริตรึกนึกอยู่แต่ในใจ
ตัวเรานี้มันคงฟันฆ่า
ไม่ควรของ้อไหว้ให้ความมัน
◎ ขุนนางทั้งปวงก็ขัดใจ
จองหองสุดใจไทยอยุธยา
ท้ายน้ำกำกงก็เอามา
พวกขุนนางต่างคนก็เข้าไป
◎ ครานั้นพระเจ้าเชียงอินทร์
ทอดพระเนตรเห็นตรีเพชรพลัน
ทรงพระสรวลตบหัดถ์อยู่ฉัดฉาน
ถามตรีเพชรพลันมิทันช้า
◎ ครานั้นตรีเพชรจึงกราบทูล
นี่ชื่อพระท้ายน้ำนำพลไกร
อีลาวร้องบักนั่นจะตายโหง
นี่แหละเฮ้ยเสือโคร่งของเมืองไทย
จะเอาแมวหรือหนูกูจะให้
ดูมันไม่ได้ขายหน้าตาฯ
พวกขุนนางน้อยใหญ่อยู่พร้อมหน้า
พวกอาสามัดกันเป็นหลั่นไป
ยังหาได้ลงจากช้างไม่
กว่าจะได้รับสั่งพระภูมี
ตรีเพชรบอกความเป็นถ้วนถี่
เดิมทีอย่างไรให้การมา
คิดอ่านอย่างไรให้เร่งว่า
หรือว่าสู่ขอประการใดฯ
ต้องจำแค้นขัดอัชฌาสัย
บอกมันหรือไม่ก็เหมือนกัน
ถึงจะม้วยชีวาก็ไม่พรั่น
ก็นิ่งอั้นไม่บอกออกวาจาฯ
เป็นใดไม่เว้าอ้ายตายห่า
เย็นแล้วก็พากันคลาไคล
คุมไว้ข้างหน้าชาลาใหญ่
เฝ้าพระเจ้าเชียงใหม่พร้อมหน้ากันฯ
ปิ่นพิภพเชียงใหม่ไอศวรรย์
ทั้งพระท้ายน้ำนั้นที่จำมา
ลุกทะยานจับพระแสงแกว่งเงื้องำ
สร้อยทองได้มาหรือว่าไรฯ
ขอเดชะนเรนทร์สูรผู้เป็นใหญ่
เป็นนายพวกไทยอยุธยา

นั่นกำกงตัวนายฝ่ายล้านช้าง คุมกระบวนส่งนางมากลางป่า
องค์นางสร้อยทองก็ได้มา ยังอยู่ศาลาลูกขุนใน
พวกนางกำนัลนั้นหลายร้อย เงินทองเพชรพลอยเป็นไหนไหน
ไพร่พลเจ็ดร้อยทั้งลาวไทย ให้จำไว้ทั้งหมดไม่ลดกันฯ

๏ ครานั้นเจ้าเชียงอินทร์ปิ่นภพ ฟังไม่จบคำทูลเป็นมูลมั่น
ไม่เห็นนางสร้อยทองที่ปองนั้น ก็หุนหันด่าว่าเสนาใน
ลืมพระท้ายน้ำและกำกง หาได้ทรงไต่ถามเนื้อความไม่
ดุด่าอื้ออึงคะนึงไป นี่มึงทำอย่างไรอ้ายเสนา
ธรรมเนียมที่ไหนจะใคร่รู้ ให้ไพร่ดูนางเล่นเห็นทั่วหน้า
ทำไมจึงมิให้อ่อนเข้ามา ควรแล้วหรือว่าประการใด
ก็รู้ว่านางนี้เป็นที่รัก ชั่วนักเสนาทั้งน้อยใหญ่
มัวจะเอาแต่หน้าไม่ว่าใคร เฆี่ยนให้แทบตายเอาหวายมา
รั้ววังไม่มีหรือไฉน สร้อยทองผ่องใสอยู่ไหนหวา
เหตุใดให้คอยอยู่ศาลา ปราสาทแก้วรจนานั้นของใคร
หรือมึงเห็นว่าไม่ควรคู่ ที่นางจะอยู่นั้นไม่ได้
อ้ายพวกไทยขี้ข้าเอามาไย ส่งไปไว้คุกจงทุกคนฯ

๏ พวกข้าเฝ้าตระหนกตกประหม่า พระสุรเสียงดังฟ้าคำรนฝน
กรมเมืองคุมไทยไปบัดดล กรมวังอลวนถอยออกมา
ไปบอกล่าวท้าวนางที่ข้างใน รับสั่งให้รับนางอยู่ข้างหน้า
กริ้วนักเชิญไปอย่าได้ช้า ท้าวนางต่างพากันตกใจ
โขลนจ่าทนายเรือนเกลื่อนกล่น ต่างคนวุ่นวิ่งไม่นิ่งได้
ท้าวนางออกหน้าพากันไป ถึงศาลาในก็กราบกราน
เชิญนางสร้อยทองผ่องโสภา ลีลาลงจากคชสาร
รับขึ้นทรงสีวิกากาญจน์ พามาหน้าฉานพระโรงคัลฯ

๏ ครานั้นพระเจ้าเชียงใหม่ เห็นวอมาใกล้ให้ป่วนปั่น
กระทืบบาทดวาดอยู่นี่นั่น พากันมาไยในที่นี้

ผู้ชายพายเรืออยู่เต็มไป
ช่างกระไรรั้ววังดังไม่มี
ท้าวนางต่างพากันหวาดหวั่น
รีบเร่งเข้าวังทั้งไพร่นาย

◎ ครานั้นจึงพระเจ้าเชียงอินทร์
คะนึงนางมิได้ว่างฤทัยปอง
ประทับที่แท่นสุวรรณบรรจถรณ์
กระซิบสั่งสาวสรรกำนัลใน

◎ นางในได้ฟังรับสั่งใช้
ช่วยกันจัดแจงแต่งกายา
ครั้นถึงนอบนบอภิวันท์
เจ้าขรัวนายทูลความตามทำนอง

◎ ครานั้นเจ้าเชียงอินทร์ปิ่นนคร
เพ่งพิศโฉมนางไม่วางตา
เสียอยู่แต่ดูยังเป็นเด็ก
นึกละอายเหล่าสุรางค์นางกำนัล
อย่าเลยจำจะงดอดใจไว้
เรื่องนางนี้ทีเจ้าอยุธยา
จำจะต้องคิดอ่านการศึกก่อน
เมื่อเสร็จสิ้นเหตุการณ์รำคาญเคือง
คิดพลางทางภิปรายทายทัก
จะเลี้ยงเจ้าเป็นใหญ่ในเรือนทอง
วันหน้าถ้าเจ้าคิดถึงบิดร
จะหากันเมื่อไรก็ไปมา
ว่าแล้วจึงดำรัสตรัสสั่ง
ทั้งสมบัติวัดถาแลข้าไท
จะดูเล่นหรือไรไฉนนี่
อีพวกนี้น่าเมี่ยนให้เจียนตาย
ความกลัวตัวสั่นมิ่งขวัญหาย
คอยรับสั่งจะถวายนางสร้อยทองฯ
สมถวิลกระหยิ่มยิ้มย่อง
เสด็จขึ้นจากท้องพระโรงชัย
ให้อาวรณ์ร้อนรนไม่ทนได้
นางสร้อยทองอยู่ไหนไปเรียกมาฯ
รีบไปบอกคุณท้าวจะเอาหน้า
แล้วนำนางขึ้นมามนเทียรทอง
หมอบอยู่ริมฉากชั้นที่กั้นห้อง
ถวายนางสร้อยทองผ่องโสภาฯ
เห็นบังอรนึกรักเป็นหนักหนา
ลักขณาเพริศพริ้งทุกสิ่งอัน
ร่างเล็กไม่สมภิรมย์ขวัญ
แสนกระสันครวญใคร่อยู่ไปมา
จะช้านานเท่าไรไปหนักหนา
จะโกรธายกทัพมาถึงเมือง
ตัดรอนไพรินให้สิ้นเรื่อง
พอนางเชื่องคงได้ชมสมใจปอง
นงลักษณ์ตัวเจ้าอย่าเศร้าหมอง
ให้ครอบครองสมบัติกษัตรา
สองนครมิใช่ไกลหนักหนา
กัลยาอย่าประหวั่นพรั่นใจ
ดำหนักทองสองหลังให้จัดให้
เอาใจให้เป็นสุขทุกสิ่งอันฯ

๏ ครานั้นนวลนางสร้อยทอง หม่นหมองวิโยคโศกศัลย์
อยู่ในห้องร้องไห้ไม่วายวัน นางรำพันค่ำเช้าเฝ้าโศกา
นิจจาเอ๋ยจากแม่ไปเมืองใต้ ก็ร้องไห้ร่ำรักกันหนักหนา
ลงไปไม่ถึงอยุธยา เขาจับมาเชียงใหม่ในกลางดัน
ปานนี้พ่อแม่จะคิดถึง หลงรำพึงว่าลูกเกษมสันต์
หมายใจว่าจะได้พึ่งพากัน ด้วยสำคัญว่าลูกไปได้ดี
ถ้ารู้ว่าเขาจับมาเชียงใหม่ จะคั่งแค้นแน่นใจกระไรนี่
หรือจะยกโยธามาราวี ด้วยปรานีจะรับเอากลับไป
ลูกนี้สุดที่จะคิดแล้ว น้ำตาหลั่งถั่งแถวสะอื้นไห้
นี่เนื้อว่าเวรกรรมได้ทำไว้ นางมิได้เป็นสุขทุกราตรีฯ

ตอนที่ ๒๗
พลายงามอาสา

๏ จะกล่าวถึงพระเจ้าเชียงใหม่
ไม่วายเว้นนึกคะนึงถึงไพรี
ด้วยล้านช้างข้างหนึ่งก็โกรธา
ถ้าสองข้างด่างยกมาพร้อมพรัก
จำจะคิดชิงชัยข้างไทยก่อน
ถ้าเสร็จสิ้นศึกไทยข้างใต้นั้น
แต่นิ่งนึกตรึกไตรอยู่ในที่
เสด็จออกท้องพระโรงรจนา
จึงปรึกษาเสนาข้าเฝ้า
เดิมเจ้าอยุธยาทำอาธรรม์
ฝ่ายเราไปสั่งดักกักทาง
ถ้ารู้ข่าวราวเรื่องถึงเมืองไทย
เราจะเตรียมกำลังตั้งต่อสู้
จงปรึกษาว่ากันให้แน่นอน

๏ ครานั้นเสนาพระยาลาว
ปรึกษากันพร้อมมูลแล้วทูลไป
เห็นจะจู่ลงไปไม่ชนะ
จะเป็นศึกใหญ่มาดาประดัง
ขอให้คิดอ่านการอุบาย
ให้รีบมาอย่าทันจะพร้อมพรัก

๏ พระเจ้าเชียงใหม่ได้ฟังทูล
จึงได้แต่งสาราว่าท้าทาย
เสร็จสรรพพับใส่ลงในกล่อง
คุมไพร่ร้อยถ้วนล้วนขี่ม้า
แต่ได้นางมาไว้ในกรุงศรี
เห็นจะมีศึกมาไม่ช้านัก
ฝ่ายข้างอยุธยาก็โกรธหนัก
จะหาญหักต่อสู้ดูยากครัน
ต้องรีบรัดตัดรอนผ่อนผัน
ล้านช้างก็คงพรั่นไม่อาจมา
จนสุริย์ศรีเรืองแรงแสงกล้า
ท้าวพระยานอบน้อมอยู่พร้อมกัน
ชาวเราจะเห็นเป็นไฉนนั่น
มาชิงมิ่งเมียขวัญของกูไป
รับนางจับพวกมันมาได้
เห็นจะยกทัพใหญ่มาราญรอน
ฤๅจะจู่ลงไปทำไทยก่อน
จะตัดรอนคิดอ่านประการใดฯ
พระยาท้าวแสนหลวงเป็นผู้ใหญ่
อันศึกไทยไพรีมีกำลัง
แต่ถ้าละช้าไว้ให้พร้อมพรั่ง
ที่จะหวังต่อสู้ดูยากนัก
ท้าทายยั่วไทยให้โกรธหนัก
จึงจะหักศึกไทยได้ง่ายดายฯ
เค้ามูลเห็นสมอารมณ์หมาย
ให้หยาบคายหมายยั่วให้โกรธา
มอบให้แสนกำกองดรีเพชรกล้า
ไปส่งด่านอยุธยาธานีฯ

๏ ครานั้นดรีเพชรแสนกำกอง
เรียกไพร่ได้ครบตามบาญชี
ได้ข้าวดากใส่ไถ้ตะพายแล่ง
ทวนดูพู่ระยับจับนัยน์ตา
ข้ามห้วยแม่ทามาเมืองนคร
ค่ำเข้าเขตเถินเดินพร้อมมูล
ม้าคนหิวหอบอยู่บอบแบบ
แดดร้อนผ่อนพักเป็นเพลา
พอหายเหนื่อยขึ้นม้าพากันไป
สามวันดั้นมาไม่รอรั้ง

๏ ครานั้นนายบุญเป็นขุนไกร
จึงเรียกพวกไพร่เวรเกณฑ์จำเนียร
ถือศาสตราอาวุธอยู่พร้อมหน้า
แต่งตัวโพกหัวพันชมพู
บ้างปิดประตูด่านงุ่นงานไป
ไปไหนเหวยเฮ้ยสูอย่าได้ช้า
ถ้าดีมานี่แต่สองม้า
บ้างแกว่งดาบถือปืนออกยืนยัน

๏ ฝ่ายว่าพวกลาวเห็นชาวด่าน
จึงพากันหยุดยั้งรั้งม้าไว้
เราเป็นแต่ผู้น้อยที่นำสาร
เพชรกล้ากำกองแต่สองม้า
เรื่องราวกล่าวด้วยพระท้ายน้ำ
เจ้าเราให้สารมากรุงไทย

๏ ฝ่ายว่าขุนด่านรับสารมา
เห็นมิใช่กองทัพกลับพร้อมมูล
ทั้งสองรับราชสารศรี
แล้วขึ้นขี่ม้าตามกันหลามมา
เครื่องม้าเสื้อแสงแดงดาดป่า
ข้ามท่าน้ำได้ไปลำพูน
ไม่หยุดหย่อนขับควบเข้าไพรศูนย์
แสงจันทร์จำรูญจำรัสฟ้า
ขึ้นเขาซ่องแคบแล้วลงป่า
หยุดให้ม้ากินหญ้าหากำลัง
สะบัดย่างวางใหญ่ไม่เหลียวหลัง
จนกระทั่งถึงด่านบ้านท่าเกวียนฯ
เห็นลาวสงสัยว่าศึกเสี้ยน
ออกยืนขวางทางเดียนดรงประดู
โน่นแน่ลาวขี่ม้ามาเป็นหมู่
แลดูแดงเถือกมะเหรือกมา
ยัดปืนใหญ่หยิบชุดจุดไว้ท่า
ดีร้ายเร่งว่าให้รู้พลัน
ร้ายแล้วยกมากูไม่พรั่น
ต่างพากันเตรียมตัวออกทั่วไปฯ
อาจหาญยืนขวางหนทางใหญ่
บอกให้แจ้งใจมิได้ช้า
จะมาเว้าชาวด่านแจ้งการหวา
เข้าไปส่งสาราแล้วว่าไป
กับไพร่ต้องจองจำอยู่เชียงใหม่
สูจงรีบส่งไปให้กราบทูลฯ
ไปตามดูหมู่ม้าเข้าป่าศูนย์
ให้นายพูนนายหมวดอยู่ตรวจตรา

ขุนไกรได้สารขึ้นม้าใช้
ข้ามทุ่งชะเลียมเร่งตะเบ็งมา
ถึงสังคโลกพลันทันใด
ขุนนางกรมการนั่งศาลมี
จีนแสไม่แก้ยอมให้ปรับ
พอเห็นขุนด่านกรมการร้อง
ขุนไกรตรงมาศาลากลาง
ส่งกล่องใส่ลานสารตรา
◎ ครานั้นจึงท่านเจ้าพระยา
กรมการถ้วนหน้าปรึกษากัน
ชิงนางมิหนำซ้ำจับทหาร
แล้วยังมีสารมาฮึกฮัก
แต่ทว่าหญ้าแพรกจะแหลกก่อน
อย่าดูเบาเราต้องรีบส่งไป
อ้ายลาวเจ้ากรรมทำแล้วหวา
เสร็จสรรพไส่กลักถักเป็นเกลียว
แต่ให้พันมโนเป็นนายใหญ่
หาบโพล่แฟ้มยุ่งกรุ่งกริ่งมา
ให้แก้หน้าจากท่าตะเบ็งพาย
ตละเล่มเต็มเหนี่ยวเสียงเกรียกกราว
พอเช้าดรู่ลงมาถึงท่าเกษม
อิ่มแล้วรีบร้อนไม่นอนใจ
ครั้นพ้นวัดใหม่ไปบ้านดรุ
เข้าพิจิตรวังจันทร์น้ำดันส้า
เออเรือขายเหล้าชาวเราฉวย
ยกขึ้นเรือได้ไหไม่เล็ก
สะบัดย่างวางใหญ่เข้าในป่า
บ่ายหน้าม้าตรงลงธานี
ลงจูงม้าคลาไคลไปเร็วรี่
ปรึกษาคดีอีเม้ยทอง
ว่าไสบวยพวยรับแต่คล่องคล่อง
เยี่ยมมองอยู่ไยไม่เข้ามา
แหวกทางหมอบคลานเข้าไปหา
แล้วเล่าแจ้งกิจจาทุกสิ่งอันฯ
ทั้งเวียงวังคลังนาที่อยู่นั่น
เกิดเหตุสำคัญหนักหนานัก
ทำการอาจองทะนงศักดิ์
ไม่รู้จักเหมือนริ้นบินเข้าไฟ
ต้องยกทัพขับด้อนจะร้อนไพร่
ถ้านิ่งไว้เข้าร้ายตายทีเดียว
เขียนบอกปิดตราสักประเดี๋ยว
เคี่ยวครั่งติดประจำซ้ำตีตรา
ถือบอกไปกับไพร่ยี่สิบห้า
ลงเรือเก้าวากัญญายาว
เดือนหงายน้ำฟุ้งเป็นฟองขาว
โห่ฉาวฉ่าลั่นสนั่นไป
หุงต้มกินเปรมทั้งนายไพร่
พันมโนนายใหญ่นั่งโยกมา
ลุถึงท่ากงลงพิงหวา
รับวาเฮ้ยโขนโดนเรือเจ๊ก
พะซี้ไปใส่บวยฉวยเหวยเด็ก
ถีบเรือเจ๊กเจ้าของร้องโล่ไป

มึงบึกกูบึกสะอึกคว้า
จะร่ำพรรณนาให้ช้าไย

◎ พอเรือจอดทอดถึงที่หน้าท่า
ทั้งบ่าวไพร่ตามไปอยู่พร้อมกัน
จุปากเจาะเจาะกระเดาะลิ้น
ทำกรีดกรายชายตาร่าเริง
งุ่มง่ามข้ามฉนวนประดูดิน
ชายพกหลกลุ่ยหุยหม่อมตา
พ่อเอ๋ยชาวบ้านนอกถือบอกมา
ดูเป็นตะกร้าใส่ไข่นก
เสียเงินให้สลึงเขาจึงปล่อย
เที่ยวถามหาศาลาลูกขุนใน
เห็นหัวพันนายเวรเกณฑ์เมืองรั้ง
พอนายเวรสวนออกนอกศาลา
นายเวรต่อยกลักกับพนักผาง
อ่านดูรู้ข้อราชการ
ฝ่ายท่านเจ้าพระยาจักรี
ทราบเรื่องราชสารรำคาญใจ

◎ จะกล่าวถึงพระองค์ผู้ทรงภพ
สถิตในห้องแก้วแพรวไพรฑูรย์
แต่เหตุการราชสารหาทราบไม่
ด้วยเทพเจ้าสิงสู่อยู่อัตรา
ประทับอยู่ข้างในได้เวลา
จะเสด็จออกท้องพระโรงคัล
น้ำกุหลาบอาบอบตรลบกลิ่น
ฝ่ายนางพนักงานก็คลานมา
เรือกัญญาหน้าโขนเข้าโดนไผ่
เจ็ดวันมาได้ถึงท่าครันฯ
พันมโนรีบมาขมีขมัน
เห็นสาวชาววังนั้นก็ชอบเชิง
หอมกลิ่นแหงนหงายเหมือนควายเบิ่ง
หลงละเลิงลดเลี้ยวเกี้ยวพานมา
ดาถินนายประดูครู่เอาผ้า
ยั่นอ้ายบ้าลอยชายคาดได้พก
มึงซ่อนอะไรหวาเอาผ้าปก
สกปรกชาวเหนือมันเหลือใจ
หน้าจ๋อยกลับมาทั้งนายไพร่
เขาซื้บอกให้ก็ดรงมา
พันมโนก็นั่งลงตรงหน้า
กราบไหว้วางตราอยู่ลนลาน
ชักบอกออกวางกับราชสาร
ก็รีบมาเรียนท่านลูกขุนใน
เอกอรรคอธิบดีเป็นใหญ่
สั่งให้รีบคัดจะกราบทูลฯ
เลิศลบโภไคยมไหศูรย์
ไพบูลย์พูนสุขทุกเวลา
ให้รุ่มร้อนฤทัยเป็นหนักหนา
รักษาพระองค์ผู้ทรงธรรม์
สามโมงนาฬิกาดีฆ้องลั่น
จรจรัลไปสรงพระคงคา
หอมประทิ่นพระสุคนธ์ปนบุปผา
ถวายภูษาทรงอลงการ

ทรงเครื่องเสร็จสรรพจับพระขรรค์
นางในใจภักดิ์พนักงาน
เสวยเสร็จพระเสด็จลีลาศ
นางในตามชิดติดพระองค์
พระสูตรรูดกร่างขุนนางเฝ้า
กราบถวายบังคมบรมราช
แตรสังข์กระทั่งถวายเสียง
ตำรวจในไล่คนพันประดู
๏ ครานั้นเจ้าพระยาจักรี
กราบทูลขึ้นพลันมิทันช้า
บัดนี้เชียงใหม่มีราชสาร
พระยาเกษตรสงครามรามณรงค์
เรื่องราวกล่าวด้วยพระท้ายน้ำ
ได้ทรงฟังยังมิทันอ่านสารา
กระทืบบาทผาดพระสุรเสียงก้อง
เหม่อ้ายลาวจองหองคะนองใจ
๏ ขอเดชะในสารว่าทรงเดช
ตั้งอยู่ในสัตย์สุจริตธรรม์
ฦๅเดชทุกเขตอาณาจักร
ในดำรับข้างที่มีมานาน
ว่าพระเจ้ากษัตริย์ศึกองค์นี้
ดังอวตารมาผลาญศึกคะนอง
เดิมให้ราชทูตจำทูลสาร
ตามโบราณราชประเพณี
หวังพระทัยจะได้ซึ่งองค์เอก
ยังเยาว์อยู่มิควรภิรมย์ครอง
เพชรกุดั่นพรรณรายฉายฉาน
ถวายพานพระศรีแล้วกราบลง
ผุดผาดดังพระยาราชหงส์
ตรงขึ้นบรรยงก์รัตนาสน์
ดู้เข่าดึกดักแทบถมปักขาด
ทั้งอำมาตย์เสนาพระยาครู
ขุนนางหมอบเรียงเคียงเป็นหมู่
คอยดูเข้าออกบอกไปมาฯ
ได้ทีก็ประนมก้มเกศา
อันชีวาอยู่ใต้บาทบงสุ์
มอบให้นายด่านท่าเกวียนส่ง
ให้พันมโนจำนงนั้นถือมา
เชียงใหม่จับจำยังไม่ฆ่า
ก็โกรธาทลุ่มกลัดขัดพระทัย
พระแท่นทองสนั่นหวั่นไหว
มันพูดว่ากระไรให้บอกพลันฯ
ครองนิเวศน์เชียงใหม่มไหศวรรย์
เป็นมหันต์อิสโรอันโอพาร
ปรปักษ์ย่อท้อไม่ต่อต้าน
จารจารึกไว้ในแผ่นทอง
เป็นโมฬีเลื่องโลกไม่มีสอง
มิให้ข้องเคืองขุ่นระคายมี
ไปขอองค์เยาวมาลย์โฉมศรี
บุตรีล้านช้างนางสร้อยทอง
มาอภิเษกสู่สมภิรมย์สอง
จึงยังไม่รับรองมาแนบองค์

แต่เดิมมากรุงไทยอยู่ในสัตย์
ให้พระท้ายน้ำนำจัตุรงค์
ไม่เกรงเราผู้เป็นเจ้านัคเรศ
ยังซ้ำกลับรับองค์พระธิดา
จึงได้เกณฑ์กองทัพออกรับรบ
พระท้ายน้ำนายทัพกับพวกไทย
ครั้นจะไม่บอกมาว่าให้แจ้ง
อันโฉมยงองค์ราชบุตรี
ถ้าประสงค์ซึ่งองค์อัคเรศ
ขอเชิญเจ้าอยุธยามาประจัญ
มีชัยก็จะได้นางสร้อยทอง
พระท้ายน้ำเราจำเอาไว้พลาง
ครบสามเดือนจะฆ่าทั้งห้าร้อย
จะไว้ยศให้ปรากฏกัลปา
จะกำหนดสงครามตามแบบอย่าง
กว่าจะได้รบพุ่งเจ้ากรุงไทย
แล้วจึงจะอภิเษกให้ปรากฏ
ว่าชนช้างได้นางเป็นศรีเมือง
◎ ครานั้นพระองค์ได้ทรงฟัง
ให้ร้อนรุ่มกลุ้มพระทัยดังไฟกัลป
เป็นครู่หนึ่งจึงเปล่งสิงหนาท
ฉวยชักพระแสงออกแกว่งไกว
หน้าซีดตัวสั่นอยู่งันงก
บ้างแอบเสาท้องพระโรงหมอบโค้งคุด
ความกลัวดังจะแทรกแผ่นดินดัน
เปล่งพระสุรเสียงประเปรี้ยงดัง
มาวิบัติถือจิตด้วยฤทธิ์หลง
ตั้นดงล่วงแดนของเรามา
โอหังบังเหตุแล้วมิสา
สร้อยทองเสน่หาของเราไป
ดีดลบชิงนางนั้นไว้ได้
เราจับจำคุกไว้ไม่ฆ่าดี
จะเคลือบแคลงเราว่าพานางหนี
รับมาไว้ในที่ดำหนักจันทน์
ละนิเวศน์ยกมาอย่าได้พรั่น
ตัวต่อตัวสู้กันบนหลังช้าง
ไปสมสองสัมผัสไม่ขัดขวาง
เป็นจำนำฝ่ายข้างอยุธยา
เราคอยฟังอย่างไรให้เร่งว่า
ฤๅเกรงภัยไม่มาก็ว่าไป
อันองค์นางยังหาร่วมภิรมย์ไม่
ให้ประจักษ์ฤทธิไกรใครรุ่งเรือง
เกียรติยศระบือฦๅเลื่อง
อ่านสารสิ้นเรื่องบังคมคัลฯ
แค้นคั่งเคืองขัดจนอัดอั้น
จะเผาผลาญชีวันให้บรรลัย
กระทืบบาทสนั่นหวั่นไหว
ข้าเฝ้าน้อยใหญ่ก็ถอยทรุด
บ้างล่วมหมากพลัดตกพกไม่หยุด
อุตลุดหวั่นไหวไปทั้งวัง
บางคนลนลานคลานถอยหลัง
นักสนมแน่นนั่งก็ตกใจ

เหม่เหม่อ้ายเชียงใหม่ใจพาล
หยาบช้าท้าให้ไปชิงชัย
อ้ายบ้านเล็กเมืองน้อยร้อยประเทศ
มันเหมือนหนึ่งลูกมฤตี
ตัวกูผู้เป็นหลักนัคเรศ
อ้ายนี่โมหันธ์อันธการ
เชียงใหม่ใหญ่เท่าสักหยิบมือ
จะพลอยพาโคตรวงศ์ปลงชีวิต
เคลือบแฝงแกล้งว่าขอนางไว้
เมื่อตัวนางล้านช้างเขาให้กู
ถ้ามันมีอำนาจดังราชสาร
นี่เพราะเขารู้เช่นเห็นจัญไร
ชิงนางกลางคันแล้วมิหนำ
เอาไว้ไยให้หนักพระธรณี
อีกสามวันกูจะยกไปเชียงใหม่
เกณฑ์เมืองขึ้นน้อยใหญ่อย่าได้นับ
อ้ายพวกเชียงใหม่อย่าไว้มัน
จนให้เมืองมันร้างว่างผู้คน

◎ คราน้ันจตุสดมภ์กรมทั้งสี่
สะกิดกันตัวสั่นหวั่นสะท้าน
ขอเดชะพระองค์ผู้ทรงเดช
บารมีทรงบำเพ็ญเห็นไพบูลย์
ซึ่งพระองค์ทรงคิดกิจสงคราม
ขอพระราชทานโทษจงโปรดปราน
อันข้อราชการแต่เพียงนี้
กับรบพุ่งพวกลาวชาวพงไพร
จับพวกพลทหารของกูได้
กำเริบนี่กระไรใช่พอดี
บังเหตุจะสู้กับกูนี่
จะมาสู้ราชสีห์ให้วายปราณ
ทุกประเทศมิได้รอต่อต้าน
กรรมของมันบันดาลให้หลงคิด
ไม่พอครือทัพไทยจะไปติด
อวดฤทธิ์จะประจญชนช้างกู
ดังว่าเขายกให้ไม่อดสู
ทูตมาก็รู้อยู่ทั่วไป
เขากลัวโพธิสมภารไม่ขัดได้
เขาจึงยกลูกให้เสียเมืองนี้
จับพระท้ายน้ำทำปั่นปี้
เหวยพระยาจักรีเร่งเตรียมทัพ
ถ้าดีเมืองไม่ได้กูไม่กลับ
เร่งขับตามไปให้สิ้นพล
พบที่ไหนไล่ฟันเสียให้ป่น
รื้อจนกำแพงล้อมป้อมปราการฯ
ฟังคดีรับสั่งดังศรผลาญ
ให้ท่านอธิบดีจักรีทูล
ปิ่นปักนัคเรศมไหศูรย์
จึงเพิ่มพูนประโยชน์โพธิ์สมภาร
ก็เห็นว่าเสี้ยนหนามไม่ต่อต้าน
จะหนักหน่วงโพธิญาณให้นานไป
หาควรที่จะถึงเสด็จไม่
ใช่เสนาข้าใช้จะไม่มี

เห็นพระเกียรติยศจะถดถอย เชียงใหม่กลับจะพลอยได้ราศี
ว่าเป็นคู่สู้พระองค์ทรงธรณี ไม่ควรที่แผ่นฟ้าลงมาดิน
ครั้งเมื่อสมเด็จพระรามา หนุมานอาสาก็เสร็จสิ้น
จนได้นางสีดาคืนธานินทร์ อสุรินย่นย่อท้อทด
ครั้งนี้ถ้าเสด็จไปเชียงใหม่ ดกทหารกรุงไกรนี้สิ้นหมด
ขอพระองค์ทรงชัยจงไว้ยศ ให้ปรากฏเหมือนครั้งพระรามาฯ
◎ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงศักดิ์ ปิ่นปักหลักโลกนาถา
ได้ฟังคำทูลเป็นมูลมา พระตรึกตรานิ่งนึกในพระทัย
จึงตรัสถามเสนาข้าเฝ้า นี่ออเจ้าคิดเห็นเป็นไฉน
เมื่อมาทานทัดขัดกูไว้ ใครจะอาสาไปก็ว่ามาฯ
◎ ครานั้นบรรดาท่านผู้ใหญ่ จนใจด้วยไม่มีผู้อาสา
มิรู้ที่จะสนองพระบัญชา ก็หมอบนิ่งก้มหน้าไปตามกัน
พระองค์ทรงพิโรธกระทืบบาท สุรเสียงสิงหนาทดังฟ้าลั่น
อย่างไรเล่าเอาจริงก็นิ่งงัน เปล่าทั้งนั้นพูดเล่นไม่เป็นงาน
ดีแต่ฉ้อไพร่ไพล่เงินกิน ปลอกปลิ้นลิ้นลมประสมประสาน
เลี้ยงเสียเบี้ยหวัดไม่ต้องการ มีศฤงคารยศศักดิ์หนักแผ่นดิน
กริ้วพลางทางเสด็จเข้าวังใน ขุนนางน้อยใหญ่กลับไปสิ้น
พรั่นตัวทุกคนเป็นมลทิน ด้วยได้ยินประภาษคาดโทษทัณฑ์ฯ
◎ จะกล่าวถึงพลายงามทรามสวาดิ เฉลียวฉลาดแกล้วกล้าวิชาขยัน
เรืองฤทธิ์ประสิทธิทุกสิ่งอัน หมายประจัญสงครามไม่ขามใคร
อยู่กับพระหมื่นศรีมาปีกว่า เจ้าอุดส่าห์ฝากตัวให้รักใคร่
จนเธอเลี้ยงเป็นลูกด้วยถูกใจ สารพัดจัดให้ได้สุขสบาย
วันนั้นรู้คดีว่ามีศึก คะเนนึกเห็นจะสมอารมณ์หมาย
จะอ้อนวอนพึ่งบุญคุณพระนาย เบี่ยงบ่ายให้ได้รับอาสาไป
ถ้ากระไรจะได้ทูลขอพ่อ คิดขึ้นมาน้ำตาคลอสะอื้นไห้
โอ้กรรมพ่อทำมาอย่างไร จึงต้องไปทนทุกข์ทรมาน

ดิดดุกมาแต่ลูกอยู่ในท้อง
เสียแรงร่วมยากมาเป็นช้านาน
เป็นหลายปีดีดักไม่อินัง
แต่ตัวลูกจักแหล่นจะบรรลัย
สะอื้นพลางทางคิดถึงคุณพระ
ข้าพเจ้าจะดำริตริการ
ขอให้ได้สมอารมณ์คิด
อธิษฐานเสร็จพลันแล้ววันทา
เห็นพระหมื่นศรีอยู่หอกลาง
ลูกเมียหมอบนั่งสะพรั่งไป
เล่าความถึงกริ้วด้วยเรื่องทัพ
เตรียมทัพหลวงไว้ทั้งไพร่นาย
พลายงามแอบฟังพระหมื่นศรี
พลางร่ายพระเวทให้เมตตา
ดูคุณพ่อเป็นไรไม่สบาย
เกณฑ์ทัพจับกันเป็นโกลี

◎ พระหมื่นศรีว่าเออพลายงามเอ๋ย
วันนี้พระองค์ผู้ทรงชัย
นิ่งหมดไม่มีใครอาสา
เสด็จออกพรุ่งนี้เข้าทีจน
ถ้าไม่มีผู้ใดใครอาสา
จะพากันวุ่นวายตายระยำ

◎ พลายงามฟังความก็สมคิด
คุณพ่ออย่าได้เป็นทำวน
ลูกนี้จะรับอาสาไป
จะจับเจ้าเชียงใหม่ไอ้ตัวดี
แม่วันทองช่างกระไรไม่สงสาร
ครั้นถึงบ้านแล้วแม่ก็แชไป
หาคิดถึงความหลังของพ่อไม่
เพราะเหตุไอ้ขุนช้างเป็นตัวมาร
เดชะความสัตย์อธิษฐาน
คิดอ่านขอโทษให้บิดา
อย่าให้ผิดมุ่งมาดปรารถนา
พอเพลาพลบค่ำเข้าได้ไฟ
แสงเทียนสว่างกระจ่างไข
พระหมื่นศรีทีใจไม่สบาย
รับสั่งเสร็จสรรพให้บัดรหมาย
วุ่นวายอึกทึกทั้งพารา
พอได้ทีก็คลานเข้าไปหา
วันทาแล้วถามไปทันที
ได้ยินว่าวุ่นวายทั้งกรุงศรี
ลูกนี้อยากรู้เป็นอย่างไรฯ
รบพุ่งเราจะเคยก็หาไม่
ตรัสไถ่ถามทั่วทุกตัวคน
กริ้วดังฟ้าผ่าโกลาหล
เอากุศลเสี่ยงสุดแต่บุญกรรม
พ่อนี้เห็นว่าไม่เป็นสำ
หน้าดำอยู่ทั่วทุกตัวคนฯ
หมอบซิดแล้วตอบอนุสนธิ์
จงผ่อนปรนเพ็ดทูลให้ชอบที
ทำเมืองเชียงใหม่ให้ปันปี้
มิให้มีลำบากแก่ไพร่พล

เสียแรงลูกเรียนรู้แต่ครูมา
ให้มีชื่อฤๅทั่วทั้งสากล
◎ ครานั้นพระหมื่นศรีผู้ปรีชา
ซึ่งเจ้าจะกล้าอาสาไป
ด้วยตัวเจ้ายังเล็กเด็กหนักหนา
ไม่เคยเห็นวิชาอาคม
ลูกเอ๋ยการศึกนี้ลึกนัก
ถ้าเหมือนพ่อก็พอจะไว้ใจ
ไปเพ็ดทูลถ้าดีก็มีหน้า
จะเสียทีที่ลำบากพากเพียร
ตรองดูให้ดีนะลูกรัก
เอ็นดูอยู่ว่าเจ้าเป็นลูกชาย
มิใช่แกล้งเกียดกันฉันทา
อย่าประมาทคาดได้ด้วยไม่กลัว
◎ เจ้าพลายนบนอบดอบวาจา
ด้วยยังไม่เห็นดีของพลายงาม
เป็นลูกศิษย์มีครูรู้เที่ยงแท้
ถ้าจะให้ปรากฏจะทดลอง
ว่าแล้วยกมือขึ้นไหว้ครู
หายตัวไปพลันมิทันช้า
พระหมื่นศรีค่อยมีน้ำใจมา
พอจะเอาการได้ไม่เสียพันธุ์
เจ้าพลายก็คลายให้คนเห็น
โดทะมื่นยืนหยัดดัดกายา
แต่บรรดาลูกเมียพระหมื่นศรี
แต่พระหมื่นศรีรู้ทีกล
จะอาสาทำศึกเสียสักหน
ว่าเป็นคนชาติทหารอันชาญชัยฯ
ฟังพลายงามว่ายังสงสัย
พ่อนี้ยังไม่ไว้อารมณ์
จะทูลความอาสาเห็นไม่สม
เจ้าสะสมร่ำเรียนไว้อย่างไร
เอาแต่โวหารหักนั้นไม่ได้
ฤๅพ่อเจ้าเขาให้ตำรับเรียน
เคลื่อนคลาดก็จะพากันถูกเฆี่ยน
ไปพลั้งพลาดแล้วเจียนพากันตาย
จะหาญหักเพ็ดทูลมิใช่ง่าย
พ่อหมายจะปลูกฝังให้เป็นตัว
เกรงแต่ว่าจะไปไม่รอดชั่ว
จงถ่ายเทดูให้ทั่วถึงทางความฯ
คุณพ่อว่าเพราะรักจึงหักห้าม
มิใช่ลูกว่าตามใจคะนอง
ท่านทำนายไว้แน่ไม่เป็นสอง
ให้ถ่องแท้ได้เห็นเป็นแก่ตา
ให้สิงสู่แล้วอ่านพระคาถา
ต่อหน้าคนผู้อยู่ทั้งนั้น
หัวเราะร่าเออเช่นนี้ดีขยัน
คลายเวทพูดกันเถิดลูกยา
กลับเป็นเสือโคร่งตัวคร่ำคร่า
ทำท่าเหมือนจะโดดโลดไล่คน
ตกใจวิ่งหนีอยู่สับสน
ไม่ร้อนรนหัวร่ององันไป

พลายงามก็คลายฤทธิ์มนตร์
พระหมื่นศรีเปรมปริ่มยิ้มละไม
เอาการแน่แล้วลูกแก้วพ่อ
เมื่อแรกพ่อแคลงใจจึงไม่ตาม
อย่างนี้พระองค์ก็คงโปรด
ทั้งพระหลวงเจ้าพระยาได้หน้าเกรียว
พูดกันสองคนจนสว่าง
ก็เลยเตรียมไปเฝ้าไม่เข้านอน
๏ พระหมื่นศรีขึ้นขี่คานหาม
เข้าไปในศาลาลูกขุนนั้น
กำลังท่านกลาโหมจักรี
จึงพระหมื่นศรีผู้ปรีชา
กราบเรียนความพลันในทันที
ลูกขุนแผนแสนสะท้านหลานขุนไกร
วิชากล้าแกล้วแคล่วคล่อง
ท่านผู้ใหญ่ได้ฟังก็เปรมปรีดิ์
หน่วยก้านหาญเหี้ยมอยู่เจียวเจ้า
เป็นลูกหลานทหารถึงสองคน
ดูคมคายคล้ายกับขุนแผนพ่อ
นี่แน่เจ้าจะเข้ารับราชการ
เราจะช่วยยกย่องให้มียศ
ถ้าดีได้เชียงใหม่ไหนครอบครัว
พูดจาหารือกันเสร็จสรรพ
จวนเสด็จออกท้องพระโรงชัย
๏ จะกล่าวถึงพระองค์ทรงสวัสดิ์
ครั้นรุ่งแจ้งแสงศรีสุริยา
กลับกลายเป็นคนลงนั่งไหว้
ลูบหลังลูบไหล่เจ้าพลายงาม
เจ้าเป็นต่อนักเลงอย่าเกรงขาม
พึ่งเห็นความรู้ดีฉะนี้เจียว
ไม่พักทรงพิโรธเป็นสองเที่ยว
เพราะเจ้าคนเดียวได้รอดดอน
สุริยาเยื้องย่างเยี่ยมศิงขร
ได้เวลาพาจรจากบ้านพลันฯ
เจ้าพลายเดินตามขมีขมัน
ท่านผู้ใหญ่พร้อมกันอยู่ศาลา
จตุสดมภ์ทั้งสี่นั่งปรึกษา
ก็พาตัวพลายงามตามเข้าไป
ว่าคนดีจะเข้ามาอาสาได้
ซื่อพลายงามว่องไวใจคอดี
ล่องหนหายตัวได้ถ้วนถี่
เจ้าพระยาจักรีว่าชอบกล
ลาดเลาก็เห็นจะเป็นผล
ฤทธิ์เดชเวทมนตร์คงได้การ
ทั้งน้ำใจในคอก็อาจหาญ
ถ้าเชี่ยวชาญเหมือนว่าแล้วอย่ากลัว
ปรากฏเลื่องฦาระบือทั่ว
ทั้งควายวัวเหลือหลายสบายใจ
เป็นลำดับแต่ล้วนท่านผู้ใหญ่
ก็เตรียมเฝ้าเข้าไปได้เวลาฯ
เนาในปรางค์รัตน์จำรัสหล้า
พระผ่านฟ้าสระสรงทรงเครื่องพลัน

ให้เร่าร้อนพระทัยด้วยไพรี
ขุนนางหมอบราบกราบพร้อมกัน
ทอดพระเนตรเห็นข้าราชการ
เป็นอย่างไรนิ่งอยู่กูคอยฟัง
อ้ายเลขทาสเลขสมกรมนอกใน
จะได้ตั้งแต่งมันให้ทันที

◎ ครานั้นจมื่นศรีเสาวรักษ์ราช
ขอเดชะพระองค์ผู้ทรงธรรม์
กระหม่อมฉันออกไปไต่ถาม
เป็นบุตรขุนแผนแสนศักดา
กระหม่อมฉันสงสัยได้ทดลอง
เป็นคนดีมีวิชาอาการ

◎ พระองค์ทรงฟังพระหมื่นศรี
ตัวมันอยู่ไหนอย่าได้ช้า
พระหมื่นศรีเหลียวหลังสั่งให้เรียก
ค่อยคลานผ่านหมู่หุ้มแพรไป
ถึงหน้าพระที่นั่งก็บังคม
ผูกพระทัยให้ทรงพระเมตตา

◎ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงเดช
จึงมีสีหนาทประภาษไป
โคตรเค้าเหล่ามึงเป็นทหาร
แม้นมึงทำลาวได้ดังใจปอง
จะได้หรือมิได้ให้ว่ามา
น้ำใจในคอก็พ่อมัน

◎ ครานั้นจึงโฉมเจ้าพลายงาม
ขอเดชะพระองค์ทรงศักดา
พระเสด็จออกที่สุทธาศวรรย์
เสียงแตรแซ่สนั่นเสนาะวัง
พระพักตร์เผือดเดือดดาลดังจะคลั่ง
ใครจะอาสามั่งหรือไม่มี
มันจะอาสาได้กระมังนี่
ถอดออเจ้าเหล่านี้ลงแทนมันฯ
อภิวาททูลไปมิได้พรั่น
อันชีวันอยู่ใต้พระบาทา
ได้นายพลายงามจะอาสา
ให้ร่ำเรียนวิชามาเชี่ยวชาญ
ก็แคล่วคล่องสามารถอาจหาญ
แล้วเหล่าปราณก็เคยสงครามมาฯ
เปรมปรีดิ์ดำรัสตรัสให้หา
เรียกให้กูดูหน้าให้เต็มใจ
เจ้าพลายงามสำเหนียกหาช้าไม่
นายเวรแหวกช่องให้เป็นทางมา
ปลงอารมณ์ร่ายเวทพระคาถา
หมอบนิ่งภาวนาอยู่ในใจฯ
ทอดพระเนตรพอเห็นให้รักใคร่
เฮ้ยไอ้พลายงามทรามคะนอง
อุตส่าห์ทำราชการให้แคล่วคล่อง
เงินทองยศอย่างจะรางวัล
กูดูหน้าดาก็คมสัน
นิ่งอั้นอยู่ไยให้ว่ามาฯ
ฟังความรับสั่งใส่เกศา
อันชีวาอยู่ใต้ฝ่าละออง

กระหม่อมฉันจะขอรับอาสา เอาพระเดชามาปกป้อง
จะจับเจ้าเชียงใหม่ใจคะนอง มิให้ต้องร้อนใจแก่ไพร่พล
ขอพระราชทานโทษโปรดบิดา ไปเป็นคู่ปรึกษากันกลางหน
ทั้งจะได้ช่วยเหลือเผื่ออับจน แก้กลศึกสู้ศัตรูนั้น
แม้นว่าได้ร่วมคิดกับบิดา จะขอรับอาสาจนอาสัญ
ถ้าพ่ายแพ้แก่พวกเชียงใหม่มัน ขอถวายชีวันทั้งโคตรปราณฯ
◎ ครานั้นสมเด็จนเรนทร์สูร ฟังทูลตบพระหัตถ์อยู่ฉัดฉาน
ทรงพระสรวลร่วนรื่นชื่นบาน เออเอ็งเอาการมิเสียที
อนิจจาอ้ายขุนแผนแสนอาภัพ ดกอับเสียคนแทบปันปี้
ติดคุกทุกข์ยากมาหลายปี กูนี้ก็ชั่วมัวลืมไป
ให้บังอกบังใจกระไรหนอ อ้ายพลายงามมาขอจึงนึกได้
ครั้งขออีลาวทองกูหมองใจ จำไว้ช้านานถึงป่านนี้
ดูดู่ขุนนางทั้งน้อยใหญ่ พากันนิ่งเสียได้ไม่พอที่
ทาระกำมันมาสิบห้าปี ช่างไม่มีผู้ใดใครชอบพอ
เหตุด้วยอ้ายนี่ไม่มีทรัพย์ เนื้อความมันจึงลับไปเจียวหนอ
ถ้ามั่งมีไม่จนคนก็ปรอ มึงขอกูขอไม่เว้นวัน
นับประสาหาคนไปสู้ศึก ก็ไม่มีใครนึกถึงมันนั่น
ด้วยอิจฉาว่าวิชาไม่เท่ามัน มันไล่ฟันเอาเมื่อตามขุนช้างไป
ความกลัวงิ่งหัวเป็นดอกล่อ รู้จักฝีมือพ่อฤๅหาไม่
พระยายมฟังว่าช้าอยู่ไย จงสั่งให้ไปถอดอ้ายแผนมาฯ
◎ ท่านเจ้ากรมยมราชได้รับสั่ง ถวายบังคมคัลด้วยหรรษา
รีบออกนอกพระโรงรัตนา ให้หานรบาลแล้วสั่งพลัน
ไปถอดขุนแผนเป็นการด่วน เวลาจวนพามาขมีขมัน
ให้ทันเฝ้าองค์พระทรงธรรม์ นรบาลงกงันรีบออกไป
ถึงคุกเร่งรัดพัสดี ถอดกันทันทีไม่ช้าได้
แล้วพาขุนแผนผู้แว่นไว เข้าในวังนั่งไหว้ท่านเจ้าคุณ

ท่านพระยายมราชก็ทักถาม
พลายงามทูลขอพ่อเป็นบุญ
อนิจจาผมเผ้ายาวเลื้อยดิน
เข้าไปเฝ้าเถิดเจ้าจะช้าการ

๏ พระองค์ทรงศักดิ์กวักพระหัตถ์
หมอบหน้าพลายงามทรามวัย
พระองค์ทรงตรัสประภาษไป
มึงจำเพาะเคราะห์ร้ายมาหลายปี
บัดนี้มีศึกข้างเชียงใหม่
มันจะขอพ่อไปเป็นเพื่อนตาย
ตัวมึงกูเคยได้เชื่อถือ
กูนี้ชั่วมัวเอามึงจำไว้
มึงจะเอาผู้คนสักกี่หมื่น
จะเอาไพร่ในกรุงฤๅหัวเมือง

๏ ครานั้นขุนแผนแสนสุภาพ
ขอเดชะพระองค์ผู้ทรงชัย
กระหม่อมฉันพ่อลูกขออาสา
มิต้องให้ไพร่ยากไปมากมาย
ขอพระราชทานแต่ไพร่ราบ
อันพวกพลจะประจญประจัญบาน
มีสามสิบห้าคนล้วนทนคง
ได้ร่ำเรียนรู้ครบเชิงรบรุก

๏ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงภพ
เออเขดแขวงเชียงใหม่สิใหญ่ครัน
ผู้คนเอ็งจะเอาไปเท่านี้
จะรบราฆ่าฟันมันไม่เปลือง
บอกความขุนแผนว่าแสนวุ่น
ทรงการุญยกโทษโปรดประทาน
ผิดหน้าตาสิ้นน่าสงสาร
ว่าแล้วก็คลานพาเข้าไปฯ
ตรัสเรียกขุนแผนเข้ามาใกล้
บังคมไหว้กราบงามลงสามที
เอออ้ายขุนแผนไม่พอที่
วันนี้สิ้นเคราะห์เพราะลูกชาย
อ้ายลูกมันจะไปดีถวาย
ปรึกษากับลูกชายก็เป็นไร
ไม้มือไม่มีใครหักได้
ลืมไปใช่ว่าจะแค้นเคือง
ให้เร่งกะวันคืนอย่าร่ำเรื่อง
วัวต่างช้างเครื่องให้หมายไปฯ
ก้มกราบแล้วทูลเฉลยไข
ซึ่งโปรดให้ไปทัพกับเจ้าพลาย
ดีเชียงใหม่มาทูลถวาย
ครั้นกะเกณฑ์วุ่นวายจะช้าการ
พอหามหาบเสบียงเลี้ยงอาหาร
ขอประทานคนโทษที่ในคุก
ยืนยงสามารถอาจอุก
เห็นมีทุกความรู้ครูด่างกันฯ
ฟังขุนแผนพูดจบเห็นขบขัน
คนมันมากมายเป็นหลายเมือง
ถึงว่าได้คนดีที่ปราดเปรื่อง
กูเห็นเครื่องจะยับกลับลงมา

มันดีดีอย่างไรว่าไวว่อง
พระยายมว่าไรอย่าได้ช้า
สั่งเสร็จพระเสด็จเข้าในที่
พวกขุนนางออกมาพร้อมหน้ากัน
บ้างทักทายปราศรัยเป็นไมตรี
ให้ศีลให้พรสั่งสอนพลาง
ท่านเจ้ากรมยมราชก็เรียกหา
ให้จดหมายรายชื่อลงบัญชี
แล้วสั่งให้ประแดงไปถอดมา
ต่อหน้าขุนแผนแสนสะท้าน
◎ ข้าพเจ้าอ้ายพุกอยู่ลุกแก
โทษปล้นให้รำระบำป่า
ถัดไปอ้ายมีบ้านยี่ล้น
แทงถูกอีชังกำลังเยี่ยว
ถัดไปไอ้ปานบ้านชีหน
ผูกคอตาจ่ายกับยายรด
ถัดนั้นอ้ายจันสามพันตึง
พวกปล้นขุนศรีวิไชย
ถัดมาข้าชื่ออ้ายคงเครา
ปล้นบ้านบางภาษีเมื่อปีกลาย
ต่อมาข้านี้อ้ายสีอาด
คนไทยไล่ปล้นบ้านละว้า
ถัดไปอ้ายทองอยู่ซ่องขวาก
ขึ้นย่องเบาเอาบาดรผ้าพาดเณร
ที่นั่งถัดไปอ้ายช้างดำ
เก็บเงินทองของข้าวบรรดามี
มะรืนนี้เอามาลองกันต่อหน้า
ไปถอดทั้งสามสิบห้าให้แก่มัน
ภูมีแสนสุขเกษมสันต์
ขุนแผนนั้นไหว้ทั่วตัวขุนนาง
ล้วนยินดีเชยชมกันต่างต่าง
เคราะห์โศกสิ้นสร่างแล้วคราวนี้
ทั้งพ่อลูกตามมากับจมื่นศรี
ครบคนโทษที่พระราชทาน
ตรวจตัวทั่วหน้าให้นับอ่าน
สอบคำให้การให้ขานมาฯ
เมียชื่ออีแตพระเจ้าข้า
ให้อีมารำรื้อไปมือเดียว
เมียชื่ออีผลปล้นตาเขียว
ปากเบี้ยวล้มหงายน้ำลายฟด
เมียชื่ออีสนปล้นบางปลากด
เอาไฟจดจุดขนหล่นร่วงไป
เมียชื่ออีอึ่งบ้านเหมืองใหม่
เอาไม้เสียบก้นแกจนตาย
เมียชื่ออีเต่าบ้านหนองหวาย
ได้ทรัพย์จับควายผูกต่างมา
เมียชื่ออีกงราดพระเจ้าข้า
แล้วเข่นฆ่าตาปานบ้านตาลเอน
ผัวอีมากฆ่าลาวชื่อท้าวเสน
ทุบตาเถนแล้วซ้ำปล้ำหลวงชี
อยู่บ้านถ้ำย่องเบาเจ้าภาษี
ของดีดีไม่น้อยทั้งพลอยเพชร

ถัดมาอ้ายบัวหัวกระโหลก
แล้วตีอ้ายดูกจมูกเฟ็ด
ถัดมาข้าชื่ออ้ายแดงโม
ปล้นซีดักขนนขนพอแรง
อ้ายอินเสือเหลืองเมืองชัยนาท
เที่ยวปล้นฆ่าคนสักร้อยปลาย
อ้ายมอญมือด่างบางโฉลง
ลักถ้วนลักถี่ทั้งดีเรือ
ถัดไปอ้ายทองอยู่หนองฟูก
กลางวันปิดเรือนเหมือนชะมบ
อ้ายมากสากเหล็กปล้นเจ๊กกือ
ถัดไปอ้ายกุ้งคุ้งตะเภา
อ้ายสงผัวอีคงอยู่กงคอน
ถัดไปอ้ายกร่างอยู่บางเหี้ย
อ้ายกลิ้งผัวอีกลักดักขนน
อ้ายเภาผัวอีพานบ้านนาเกลือ
อ้ายจั่วผัวอีปรางบางน้ำชน
อ้ายแมวผัวอีมาอยู่ท่าเกวียน
พิจารณาเป็นสัดย์ซัดทอดฟ้อง
ถัดไปอ้ายมั่นผัวอีจันทิพ
หาได้แทงแกไม่ดังให้การ
อ้ายจันผัวอีจานบ้านกะเพรา
ยิงปืนปึงปังประดังโห่
ถัดมานั้นอ้ายสานกเล็ก
สกัดตีโคต่างทางโคราช
อ้ายมากหนวดผัวอีขวดอยู่บางพลี

โทษปล้นซีโคกที่ปากเกร็ด
ฟันดาสายขายเป็ดบ้านดีกแดง
เมียชื่ออีโตบ้านชุมแสง
ฆ่าขุนทิพย์แสงเจ้าทรัพย์ตาย
เมียชื่ออีปาดบ้านขนาย
ลักควายแทงกินสิ้นเป็นเบือ
เมียชื่ออีโค่งเป็นชาวเหนือ
ครกกระบากสากกระเบือไล่เก็บครบ
เมียชื่ออีดูกลูกดาจบ
แต่พอพลบคนเดียวเที่ยวย่องเบา
เมียมันตาปรือชื่ออีเสา
ฟันผัวแย่งอีเม้าเอาเป็นเมีย
ตีชิงผ้าผ่อนฆ่ามอญเสีย
หาเมียมิได้ไล่ดีเรือ
ลักควายขายคนปล้นเรือเหนือ
เอายาเบื่อหลวงโชฎึกเก็บตึกเตียน
ขึ้นย่องเบาหมื่นธนขนเอาเลี่ยน
เข้าบ้านพิดเพียนปล้นปลอมริบ
เก็บเอาข้าวของนางทองกระหมิบ
อยู่น้ำดิบปล้นตีหลวงซีเภา
นครบาลสอบแก้เป็นแผลเก่า
โทษปล้นจีนเก๊าเผาโรงเจ๊ก
แล้วเอาสันพร้าโต้ต่อยหัวเด็ก
อยู่คุ้งถลุงเหล็กผัวอีดี
แทงอ้ายชั้วผัวอีปาดล้มกลิ้งดิ่
โทษดีเดิมบางเอากลางวัน

อ้ายเกิดกระดูกดำผัวอีคำด่าง
ปล้นละว้าป่าดงคงกระพัน
สิริคนโทษซึ่งโปรดมา
อยู่ยงคงกระพันทั้งฟันแทง
ทำกรรมต้องจำมาช้านาน
พลายงามทูลขอพ่อออกพัน

◎ ครั้นตรวจตราสำเร็จเสร็จทั่ว
ให้แก่ขุนแผนแสนศักดา
ให้พ่อชนะมารผลาญศัตรู
ทั้งลูกชายพลายงามไปราญรอน
แล้วหันหน้ามาสั่งพวกทนาย
ทั้งส้มสูกลูกไม้ให้ครันครึก
พวกทนายขนของมากองเกลื่อน
ขุนแผนจึงจัดแจงแล้วแบ่งปัน
ด่างผลัดผ้าเก่าเอาโยนเสีย
บางคนเปลื้องกระสอบดูชอบกล
ชวนกันกินของร้องโมทนา
ถ้าหากพ่อไม่ขอออกจากคุก
จะเป็นข้าของนายจนตายจาก
ฝ่ายว่าขุนแผนผู้แว่นไว
พระหมื่นศรีขี่ม้านำมาบ้าน
พลายงามเดินตามขุนแผนมา
พระหมื่นศรีจัดที่ให้พักอยู่
พวกไพร่สามสิบห้าเฮฮากัน

◎ จะกล่าวถึงนางแก้วกิริยา
อาศัยทับหับเผยเคยหลับนอน
โทษสะดมกรมช้างกับหมอมั่น
กระหำไขว้ไข่ดันเป็นทองแดง
ครบสามสิบห้าล้วนกล้าแข็ง
เรี่ยวแรงทรหดอดทน
สิ้นกรรมบันดาลจึงให้ผล
จึงปล่อยโปรดโทษคนทั้งนี้มาฯ
จึงมอบตัวไพร่ทั้งสามสิบห้า
ท่านพระยายมราชก็อวยพร
เชิดชูพระยศปรากฏกระฉ่อน
ดีนครเชียงใหม่ให้สมนึก
จงเลือกหาผ้าลายที่ในตึก
แจกพวกอาสาศึกให้ทั่วกัน
พระยายมดักเตือนให้เลือกสรร
แจกให้ไพร่นั้นทุกตัวคน
ทุดกูขายหน้าเมียไม่ปิดกัน
มันช่างจนเหลือจนได้พ้นทุกข์
ตั้งแต่นี้วันหน้าจะเป็นสุข
ก็สิ้นคิดติดคุกจนตายไป
ใช้สอยน้อยมากจะทำให้
กราบกรานท่านผู้ใหญ่แล้วอำลา
ผู้คนอลหม่านเป็นหนักหนา
พวกไพร่สามสิบห้าก็มาพลัน
แต่งสำรับเลี้ยงดูเกษมสันต์
พลุกพล่านจนตะวันลงรอนรอนฯ
เจ้าติดตามผัวมาอยู่แต่ก่อน
ตั้งอุทรเดิบใหญ่ได้สิบเดือน

ครั้นผัวพันทุกข์จากคุกได้ หม้อกละออมโอ่งไหกองไว้เกลื่อน
ผ้าขี้ริ้วผ่อนขาดกลาดทั้งเรือน เคยเป็นเพื่อนเมื่อยากจะจากกัน
พิษฐานให้ทานคนโทษแล้ว ผ่องแผ้วตามมาหาผัวขวัญ
พระหมื่นศรีดีใจบอกไปพลัน อยู่ด้วยกันอย่ากลัวผัวไปทัพ
แล้วชวนขุนแผนกับเจ้าพลาย ทั้งสามนายนั่งพร้อมล้อมลำดับ
เรียกให้เมียน้อยยกสำรับ กินเสร็จสรรพพระหมื่นศรีก็ชี้แจง
เกลอเอ่ยน่าอดสูดูเผ้าผม ทำรุงรังช่างสมอ้ายใจแข็ง
จะเป็นเจ๊กก็ใช่ไทยก็แคลง มันระแวงคล้ายละว้าน่าขันครัน
ขุนแผนหัวร่อคุณพ่อช่างว่า แล้วลุกมาเสกน้ำที่ในขัน
ชุบตัดมหาดไทยใส่น้ำมัน เสร็จพลันอาบน้ำชำระกาย
ทาแป้งแต่งตัวเอี่ยมสะอาด นุ่งลายผ้าคาดดูเฉิดฉาย
แล้วกลับมาหน้าหอของพระนาย ทั้งเจ้าพลายสามคนสนทนา
ขุนแผนวอนไหว้พระหมื่นศรี ว่าลูกนี้ตั้งใจจะอาสา
ยังเป็นห่วงบ่วงใยด้วยมารดา คร่อแคร่แก่ชราลงทุกวัน
อยู่บ้านกาญจน์บุรีไม่มีสุข จะเฝ้าทุกข์ถึงลูกกับหลานขวัญ
ถ้ารับมาเลี้ยงดูอยู่ด้วยกัน ถึงลูกไปทัพนั้นจะนอนใจ
พระหมื่นศรีฟังคำขุนแผนว่า โมทนาข้าจะเป็นธุระให้
รับมาจะลำบากยากอะไร พรุ่งนี้ข้าจะให้ไปรับมา
แล้วพูดกันสามคนจนดึกดื่น ครั้นเที่ยงคืนก็เข้าในเคหา
ต่างระงับหลับไหลไสยา จนเวลารุ่งแจ้งแสงตะวันฯ

◎ จะกล่าวถึงสมเด็จพระพันวษา ตรัสเรียกลาวทองมาขมีขมัน
อ้ายพลายงามอาสามันกล้าครัน แล้วทูลขอพ่อมันพ้นจากคุก
มึงทรมานมากว่าสิบปี กูเห็นมึงนี้ไม่มีสุข
จะโปรดยกโทษให้พ้นทุกข์ อย่าปักสะดึงกรึงกรุกเร่งออกไป
ลาวทองได้ฟังรับสั่งโปรด ปราโมทย์ยินดีจะมีไหน
ถวายบังคมลามาทันใด ออกไปกราบลาหม่อมป้าโต

เพื่อนฝูงร้องไปจะได้ลาภ
นางสีนางพรมแม่ส้มโอ
แล้วลาเจ้าขรัวนายกรายเข้าห้อง
ทั้งกระแจะจันทน์ปรุงจรุงใจ
นุ่งยกดอกกลมห่มม่วงอ่อน
ก้มแลดูกายไม่วายคิด
จัดแจงหีบหมากเครื่องนากทอง
ใส่เครื่องประดับวับแวววาม
อีถึงถือหีบรีบตามนาย
เพื่อนทักถามไถ่ไม่ได้ยิน

◎ ขุนแผนครั้นเห็นนางลาวทอง
ร้องเรียกทันทีด้วยดีใจ
ลาวทองฟังคำจำเสียงได้
กอดตีนร่ำไห้ฟายน้ำตา
ครั้นติดตามมาหาผัวรัก
ไม่กล้าเข้าไปในประตู
โอ้โอ่เจ้าประคุณของเมียแก้ว
ตั้งแต่เมียถูกขังอยู่วังใน
ยามกินกินข้าวไม่เป็นคำ
ยามนอนนอนคิดจิตผูกพัน
ปักสะดึงกรึงไหมมิได้หยุด
ได้แต่โศกเศร้าทั้งเช้าเย็น
พูดพลางทางแลแล้วถามผัว
ขุนแผนจึงบอกออกมาพลัน
เมียข้าเมื่อพาวันทองหนี
นั่นลูกพี่ที่เขาทูลขอมา
ค่อยกระซิบกระซาบนางมีโหว่
เพื่อนฝูงอักโขจะลาไป
หวีหัวกระจกส่องน้ำมันใส่
หวังจะให้ชื่นอารมณ์ชมชิด
เทพพนมห่มซ้อนดูวิจิตร
ใส่จริตเยื้องย่างสำอางงาม
ถาดรองขันน้ำทำอย่างห้าม
ออกประตูข้างข้ามประดูดิน
อีกห้าคนขวนขวายเก็บของสิ้น
มาถึงถิ่นบ้านขึ้นบนบันไดฯ
เจียนจะแปลกเจียวน้องนึกขึ้นได้
แปลกพี่ไปฤาเจ้าไม่เข้ามา
เข้าใกล้ผัวรักรู้จักหน้า
ท่านโปรดโทษข้าข้าจึงรู้
แปลกไปไม่รู้จักจึงยืนอยู่
แลดูพ่อซูบผิดรูปไป
เหมือนตายแล้วเกิดมาหากันใหม่
เฝ้าแต่ร่ำร้องไห้ไม่วายวัน
ต้องฝืนกลืนกับน้ำร่ำโศกศัลย์
แทบจะกลั่นใจตายไม่วายเว้น
จะสิ้นสุดเมื่อไรไม่แลเห็น
ตั้งแต่เป็นทุกข์มาช้านานครัน
ทูลหัวใครนั่งข้างหลังนั่น
นางนั้นชื่อแก้วกิริยา
ครั้นติดคุกนางนี้อยู่รักษา
ชื่อพลายงามมารดาคือวันทอง

ว่าแล้วก็พากันเข้าเรือน ข้าวของกองเกลื่อนอยู่ในห้อง
ต่างปรึกษาหารือตามทำนอง ปรองดองมิได้คิดจิตฉันทาฯ

๏ ขุนแผนออกมาหน้าหอนั่ง พลันสั่งทหารสามสิบห้า
ให้แต่งตัวตัดผมสมหน้าตา เตรียมผ้านุ่งห่มให้คมคาย
ขาดเหลือพึ่งพระจอมิ่นศรี พรุ่งนี้จะได้ไปลองถวาย
พระหมื่นศรีขุนแผนกับลูกชาย ทั้งสามนายสนทนาจนราตรีฯ

๏ ครั้นรุ่งเช้าข้าวปลาหากินเสร็จ จวนเสด็จออกต่างก็เร็วรี่
เข้าวังพร้อมกันในทันที วันนี้ชาวเมืองนั้นเลื่องลือ
ว่าจะลองความรู้พวกอาสา ต่างแตกตื่นกันมาออกอึงอื้อ
ไทยจีนมอญพม่าข่าลาวลื้อ จูงมือลูกหลานซานเข้าไป
ยัดเยียดเสียดแทรกเข้าประดู นมจู้เบียดบีบกันเหลวไหล
เจ้าหนุ่มหนุ่มที่ลำพองคะนองใจ เข้าคว้าไขว่สาวสาวออกราวเกรียว
บ้างกระซากผ้าห่มฉวยนมหนับ พวกตำรวจหวดขวับเอาเต็มเหนี่ยว
จับตัวได้ใส่คาทำหน้าเซียว ที่เลี่ยงเลี้ยวหลบได้ไพล่เข้าวัง
ยัดเยียดเบียดกันอยู่ชั้นนอก พอเวลาเสด็จออกก็พร้อมพรั่ง
สังข์แตรแซ่เสียงสนั่นดัง ถวายบังคมกราบลงพร้อมกันฯ

๏ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงฤทธิ์ เสด็จสถิตพระที่นั่งสุทธาศวรรย์
พระสูตรรูดกร่างกระจ่างพลัน ดังองค์พระสุริยันเมื่อเยี่ยมรถ
ตรัสเรียกขุนแผนพลายงาม ทหารสามสิบห้าเข้ามาหมด
ต่างคลานเข้าเฝ้าองค์พระทรงยศ น้อมประณตดาษดาหน้าพระลาน
ทนายเลือกดีวงดรงพระที่นั่ง เอาเชือกหนังขึงขอบรอบหน้าฉาน
ข้างในล้วนบรรดาข้าราชการ วงนอกไพร่บ้านพลเมือง
เสียงระเบ็งเซ็งแซ่ทั้งแก่หนุ่ม มามั่วสุมคับคั่งนั่งเนื่อง
บ้างยงโย่แยงแย่แลชำเลือง บ้างยักเยื้องหยุกหยิกคะยิกกัน
พวกตำรวจเรียงรายถือหวายห้าม รอบทั้งท้องสนามเป็นกวดขัน
ฝ่ายว่าพระองค์ผู้ทรงธรรม์ สั่งขุนแผนให้สรรกันเข้ามาฯ

◎ นายบัวหัวกระโหลกบ้านโคกขาม ถวายบังคมงามแล้วออกหน้า
นอนหงายร่ายมนตร์ภาวนา ให้เอาขวานผ่าเป็นหลายซ้ำ
โปกโปกขวานกระดอนนอนพยัก ไม่แตกหักลุกมาหน้าแดงก่ำ
นายคงเคราเข้านั่งบริกรรม ให้เอาหอกกรอกดำเข้าจำเพาะ
ถูกตรงยอดอกไม่ฟกช้ำ แทงซ้ำหลายทีที่เหมาะเหมาะ
เสียงอักอักพยักหน้านั่งหัวเราะ จนด้ามหอกหักเดาะไม่ทานทน
นายมอญนอนเปลือยเอาเลื่อยชัก เลื่อยหักฟันเยินพะเนินย่น
ให้เปลี่ยนหน้ามาเลื่อยก็หลายคน เป็นหลายหนไม่เข้าเปล่าทั้งนั้น
นายช้างดำกำลังดังช้างสาร ถวายบังคมคลานมาไม่พรั่น
กระโดดสูงสามวาตาเป็นมัน แข่งขันข้อลำดำทมิฬ
นายสีอาดคลาดแคล้วแล้วไม่แตก หอกชัดเจ็ดแบกพุ่งจนสิ้น
ไม่ถูกเพื่อนเชือนไถลไปปักดิน นายอินอึดใจแล้วหายตัว
นายทองลองให้เอาปืนยิง ยืนนิ่งคอยรับจับลูกตะกั่ว
นายจันนั้นแปลกเข้าแบกวัว นายบัวทำคล้ายเป็นหลายคน
นายแดงโมทำโตได้เหมือนยักษ์ คึกคักกลอกตาดูหน้าย่น
นายจั่วหัวหูดพิกล เอาไฟลนทนได้ไฟวับวับ
ลองถวายสิ้นทั้งสามสิบห้า ต่างสำแดงวิชาเป็นลำดับ
แล้วมาหมอบเรียงเคียงคำนับ รับสั่งให้ประทานรางวัลพลัน
คนหนึ่งเงินตราห้าตำลึง กับผ้าสำรับหนึ่งให้จัดสรร
ทั้งเพิ่มนอกออกไปให้ต่างกัน ตามไม้มือมันใครเอกโท
ยังอ้ายพลายงามจะอาสา ดีจริงฤๅว่ามันโยโส
ดูตัวก็ไม่ใหญ่ใจมันโต เฮ้ยอ้ายแผนลองโต้กับลูกดูฯ

◎ คราน้ันขุนแผนพลายงาม ถวายบังคมตามกันทั้งคู่
ที่คนดูลุกยืนตื่นกันกรู คอยดูพ่อลูกจะลองกัน
เจ้าพลายงามขออภัยพ่อขุนแผน แล้วจับทวนทอดแขนดูขบขัน
ขุนแผนดาบสองมือถือยืนยัน ชักท่าทางวางหันเข้าสู้ทวน

กลองแขกติงทั่งตั้งเพลงรำ
ชั้นเชิงกรีดกรายหลายกระบวน
ดูข้างพลายงามก็ไวว่อง
ได้ทีหนีไล่พัลวัน
ถูกฉับไม่เข้าเปล่าทั้งนั้น
แต่พอห่างวางทวนกับปัถพี
ลุกโพลงโผงผางกลางสนาม
ลามไหม้ไล่คนทั้งหลายนั้น
ตกใจหน้าซีดทุกตัวคน
เป็นน้ำไหลไฟดับอยู่วับวู
ชมปรอพ่อลูกนี้เอาจริง
ฝ่ายขุนแผนแสกซ้ำพร่ำตะบึง
อ้ายตัวใหญ่มีหงอนเท่าท่อนซุง
บริวารมากมายมาก่ายเกน
เที่ยวเลี้ยวไล่ไชชอนไปทุกแห่ง
เหล่าผู้หญิงวิ่งหนีพัลวัน
ผ้าผ่อนล่อนหลุดสะดุดล้ม
พลายงามขว้างตะกรุดไปทันใด
ตีนหยิกปากจิกปีกป้องรับ
ฝูงคนกล่นเกลื่อนกันมาดู
บรรดางูบริวารสิ้นทั้งหลาย
พลายงามตัวเอกเสกก้อนดิน
ซับมันชันหูชูงวง
เงยแหงนแปรันแปร่มาคว้างคว้าง
เหยียบขึ้นปลายงาขาคร่อมคอ
ฟันกระชากหน้าผากระย่ำยับ
ไม่เพลี่ยงพล้ำถ้อยทีถี่ถ้วน
สับสวนท่าทางสันทัดกัน
ดูทำนองขุนแผนก็แข็งขัน
กลับแทงแย้งฟันกันคนละที
เจ้าพลายหันเยื้องย่องทำนองหนี
อัญชลีร่ายเวทเป็นไฟกัลป์
เปลวฟู่วู่วามเสียงสนั่น
คนผู้อยู่นั่นก็หนีกรู
ขุนแผนอ่านมนตร์ฝนตกซู่
เสียงคนดูฮาลั่นสนั่นอึง
วิชาเขายวดยิ่งไม่มีถึง
ประเดี๋ยวหนึ่งเป็นงูซูโพนเพน
เลื้อยพุ่งตาแดงดังแสงเสน
แผ่พังพานพ่านเพ่นสักสองพัน
พวกคนดูแอบแฝงเป็นจ้าละหวั่น
ตัวสั่นหน้าซีดกรีดกราดไป
เหยียบทับกันจมออกเหลวไหล
เป็นนกกดตัวใหญ่ไล่ตามงู
งูขยับเลี้ยวฉกนกจิกสู้
นกกดคาบงูซูร่อนบิน
ก็พลอยหายสาบสูญไปหมดสิ้น
นกหายกลายปลิ้นไปเป็นช้าง
งายาวขาวช่วงทั้งสองข้าง
ขุนแผนยืนขวางรำขอรับ
ช้างร้ายแรงหล่อเอาขอสับ
จนตาหลับแหงนหงายท้ายดิดดิน

ช้างหายพลายงามทรามคะนอง
บริกรรมสำแดงแปลงกายิน
ขุนแผนหายกลายกลับเป็นเสือโคร่ง
ล่อควายบ่ายมาหน้าที่ประทับ
ชุลมุนผลุนผลันถลันโลด
สู้กันฟื่นเฝือจนเหงื่อย้อย
พ่อเป็นนกแก้วแจ้วส่งเสียง
บินไปจับต้นไม้อยู่ใกล้กัน
แต่บรรดาคนผู้ดูจนเพลิน
เออช่างศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์เวทมนตร์
พระองค์ตบพระหัตถ์อยู่ฉัดฉาน
อ้ายคู่นี้ใช้ได้ไม่อมเออ
ทีนี้จะได้ดูอ้ายเชียงใหม่
จะสู้กับลูกกูอยากดูมัน
สิ้นพุงมึงเท่านั้นแล้วฤาหวา
ขอเดชะพระองค์ผู้ทรงชัย
ทูลแล้วพ่อลูกก็คลายมนตร์
พระพันวษาปราโมทย์โปรดปราน
ฮ้าเฮ้ยอ้ายขุนแผนพลายงาม
ดูหน้านิ่วหิวเหนื่อยจะเลื่อยล้า
แล้วจึงตรัสสั่งคลังวิเศษ
แพรจีนดวงพุดตาลส่านสีแดง
ให้คลังมหาสมบัติจัดเงินตรา
มึงทั้งสองใช้ของเหล่านี้ไป
ขุนแผนพลายงามความยินดี
ด้วยทรงพระกรุณาสง่างาม
มีวิชาสำรองไม่รู้สิ้น
เปลี่ยนปลิ้นกลับกลายเป็นควายรับ
เขี้ยวโง้งโดดหลอกกลอกกลับ
ตบขวับขวิดผึงทะลึ่งลอย
เสือโดดควายขวิดชิดไม่ถอย
ต่างปละปล่อยกลายกลับไปฉับพลัน
ลูกเลี่ยงเป็นสาลิกานั่น
รู้พูดสารพันภาษาคน
สรรเสริญสองนายทุกแห่งหน
ข้าศึกไหนจะทนฤทธาเธอ
เบิกบานทรงพระสรวลสำรวลเร่อ
ฤทธิ์เดชมันเสมอสมานกัน
มันอวดอิทธิ์ฤทธิ์ไกรอย่างไรนั่น
ไม่ถึงวันก็จะวิ่งเข้าป่าไป
นกแก้วสาลิกาก็ทูลไข
ยังไม่สิ้นตำราของอาจารย์
กลับเป็นคนมาหมอบอยู่หน้าฉาน
ให้เลื่อนเครื่องประทานแล้วตรัสมา
มึงลูกพ่อต่อตามกันหนักหนา
กินข้าวปลาเสียทีให้มีแรง
ให้จัดเสื้อโหมดเทศอย่างก้านแย่ง
ทั้งสมปักตามตำแหน่งขุนนางใน
ห้าชั่งเอามาประทานให้
กว่าจะได้บำเหน็จเสร็จสงคราม
ถวายบังคมอยู่ที่กลางสนาม
คนผู้ดูหลามไปทั้งวังฯ

๏ ครานั้นสมเด็จพระพันวษา ดรัสเรียกโหราเข้ามาสั่ง
ให้คูณหารฤกษ์ยามตามกำลัง วันไรจะตั้งให้ยาดรา
พระโหราหาฤกษ์แล้วทูลพลัน ขึ้นเจ็ดค่ำนั้นเป็นเศษห้า
ได้ฤกษ์เบิกพยุหเสนา เวลาสี่โมงเช้าเก้านาที
ปลอดทั้งผีหลวงห่วงวัน ยามนั้นได้เมื่อพระฤาษี
แค้นขัดมัดมือลิงกาลี จะไปดีบ้านเมืองย่อมมีชัย
พระองค์ทรงฟังก็สั่งพลัน ไปให้ทันฤกษ์พาอย่าช้าได้
มันขอแต่ไพร่ราบหาบของไป ก็เกณฑ์ไพร่ให้มันเจ็ดสิบคน
สั่งเสร็จพระเสด็จเข้าในวัง ขุนนางลุกสะพรั่งอยู่สับสน
ออกบอบแบบแสบท้องจนเด็มทน อลวนกลับบ้านสำราญใจ
พวกคนดูโจษกันสนั่นมา ไม่เลือกหน้าไทยเจ๊กเด็กผู้ใหญ่
เขาดีจริงยิ่งยวดในกรุงไกร แปลงตัวไปได้ดังเทวดา
ชั่วพ่อชั่วแม่ไม่เคยเห็น แต่รำเต้นนั้นก็ดูมาหนักหนา
วันนี้ได้เห็นเป็นบุญตา เรากำเนิดเกิดมาไม่เสียทีฯ

๏ ฝ่ายว่าขุนแผนแสนสะท้าน กลับมาอยู่บ้านพระหมื่นศรี
ครั้นรุ่งเช้าเข้าไปอัญชลี บอกคดีได้ข่าวบ่าวมันมา
ว่าบัดนี้คุณแม่ทองประศรี มาแต่กาญจน์บุรีอยู่เดหา
เพราะฝ่าเท้าเจ้าคุณกรุณา ลูกกับบุตรภรรยาจะลาไป
พระหมื่นศรีเมตตาสั่งข้าคน ให้ช่วยขนข้าวของไปส่งให้
พ่อลูกกราบลาแล้วคลาไคล ภรรยาข้าไทก็ไปตาม
พวกทหารสามสิบห้ามาติดกัน เดินดาเต็มถนนจนล้นหลาม
ชาวดลาดแลดูไม่รู้ความ กระซิบถามเพื่อนกันว่านั่นใคร
บ้างบอกว่าพวกนี้ที่พ้นโทษ โปรดให้ไปทัพจับเชียงใหม่
ขุนแผนมาถึงบ้านวัดตะไกร ก็เข้าไปไหว้กราบท่านมารดาฯ

๏ ครานั้นนวลนางทองประศรี เห็นลูกยินดีเป็นหนักหนา
ลูบหน้าลูบหลังถั่งน้ำตา เออเหมือนมาเกิดใหม่ได้พบกัน

กูขอบใจออแก้วกิริยา
เอ็งจงเป็นพี่น้องลาวทองนั้น
อนิจจาน่ารักออพลายงาม
นี่แลบุราณท่านกล่าวไว้
แล้วหันมาหาขุนแผนแสนสะท้าน
ช่างผอมซูบวิปริตผิดทั้งกาย
สิ้นเคราะห์โศกโรคภัยเถิดแก้วแม่
ร้อยปีพันปีอย่ามีทุกข์

◎ ขุนแผนรับพรของมารดา

ขนของขึ้นเรือนเกลื่อนนอกชาน
เรือนเหย้าเก่าเกเรจะเชคว่ำ
ทำกันจนตะวันลงรอนรอน

◎ ฝ่ายเจ้ากรมสัสดีก็มีหมาย

เป็นการจวนด่วนวิ่งไม่นิ่งนาน
บ้างเร่งรัดมัดผูกลูกเมียมา
ผัดผ่อนไม่ได้ไม่ฟังกัน
จึงสั่งให้นายสมุหบาญชี
ลูกเมียหาข้าวสารอยู่ลานลน
หาได้ตามยากตามมี
ที่ในบ้านขุนแผนออกแน่นนัน

◎ คราน้นขุนแผนแสนศักดา

จะปลุกเครื่องให้เรืองฤทธิไกร
ให้ทหารปลูกศาลขึ้นฉับพลัน
หัวหมูเป็ดไก่ทั้งเหล้ายา
เอาผ้าขาวปูลาดดาดเพดาน
ในมณฑลนั้นให้อยู่แต่ผู้ชาย
มันอุตส่าห์ติดตัวตามผัวขวัญ
อย่าขึ้งเคียดเดียดฉันท์กันวุ่นไป
เพียรติดตามทูลขอพ่อจนได้
ว่าเป็นชายมิให้ดูหมิ่นชาย
ยิ่งสงสารดูไปใจคอหาย
นี่หากว่าไม่ตายเสียในคุก
ตั้งแต่นี้มีแต่ให้เป็นสุข
จงเป็นสุขราบเท่าเข้านิพพานฯ
แล้วออกมาเร่งรัดให้จัดบ้าน
ให้ปลูกร้านพวกไพร่จะได้นอน
เอาไม้ค้ำจุนดูพออยู่ก่อน
ต่างพักผ่อนลืมทุกข์สุขสำราญฯ
ทุกตัวนายหมวดหมู่อยู่อลหม่าน
เอาที่บ้านใกล้ไกล้จะได้ทัน
อุตลุดฉุดคร่าจ้าละหวั่น
ครบครันเบ็ดเสร็จเจ็ดสิบคน
ไปส่งที่ขุนแผนออกสับสน
อลวนจัดแจงปัจจุบัน
ให้ทันทีตามส่งกันดังสั่น
พร้อมเพรียงสามวันจะครรไลฯ
คิดกับลูกยาหาช้าไม่
จึงชวนกันออกไปที่ป่าซ้า
ดั้งบายศรีสามชั้นทั้งซ้ายขวา
เครื่องเซ่นจัดหามาเรียงราย
นมัสการจุดธูปเทียนถวาย
วงสายสิญจน์รอบเป็นขอบคัน

ทั้งพ่อลูกเข้านั่งกลางมณฑล
ชุมนุมเทวดามาพร้อมกัน
ทั้งพระเพลิงพระพายกรุงพาลี
อีกพระไพรเจ้าป่าพนารักษ์
พระคเณศร์พินายทั้งซ้ายขวา
ทั้งคุณแก้วสามประการอันชาญชิด
คุณครูอุปัชฌาย์อาจารย์
ขออัญเชิญช่วยมาอวยพร
แล้วร่ายคาถามหาเวท
ว่านยาผ้าประเจียดมงคลนั้น
เดชะพระเวทอันเชี่ยวชาญ
แล้วตั้งกองอัคคีทั้งสี่ทิศ
เปลวลุกคึกคึกไม่ขาดสาย
จึงเอาพระภควำที่ทำไว้
ในขันนั้นใส่น้ำมันหอม
พระนั่งขึ้นได้ในบัดดล
ล่องหนกำบังจังงังครบ
ปลุกเครื่องเสร็จพลันอัญชลี
ผีตายฟ้าผ่าทั้งห่าโหง
ผีตายคลอดลูกผูกคอตาย
ฝูงผีมิอาจจะซุ่มซ่อน
พากันเกลื่อนกลาดดาษดา
บรรดาผู้นั่งอยู่ในมณฑล
พลายงามขุนแผนแสนสำราญ
เนื้อพล่าปลายำทำตามมี
ข้างนอกยังนั่งล้อมอยู่พร้อมพรัก

อ่านมนตร์โองการอันกวดขัน
ทุกช่องชั้นอินทร์พรหมยมยักษ์
พระภูมิเจ้าที่อันมีศักดิ์
พระนารายณ์ทรงจักรศิวาทิตย์
ขอเชิญลงมาให้ศักดิ์สิทธิ์
บิดามารดาสถาวร
พระโองการบพิตรอดิศร
ให้เรืองฤทธิ์ขจรทุกสิ่งอัน
ปลุกเครื่องวิเศษทุกสิ่งสรรพ์
ตะกรุดโทนน้ำมันอันเรืองฤทธิ์
เครื่องอานกลิ้งไปดังใครบิด
เอาเครื่องวางกลางมิดในกองไฟ
ชั้นแต่เส้นด้ายหาไหม้ไม่
ใส่ขันสำริดประสิทธิมนตร์
เสกพร้อมเป่าลงไปสามหน
น้ำมันนั้นทาทนทั้งทุบตี
อุปเท่ห์เล่ห์จบเป็นถ้วนถี่
อ่านมนตร์เรียกผีพวกภูตพราย
อยู่ในหลุมในโลงสิ้นทั้งหลาย
ผีนายผีไพร่ให้รีบมา
ด้วยเร่าร้อนฤทธิ์เวทพระคาถา
พร้อมหน้ามาที่พิธีการ
เห็นผีทุกคนออกพลุกพล่าน
เอาเหล้าข้าวใส่กระบาลออกเซ่นวัก
ฝูงผีเข้ามากินหนักกว่าหนัก
ชักชวนกันกินสิ้นทั้งปวง

ที่อดอยากปากไหม้ไส้ขม ด่างชื่นชมรับเอาเครื่องบวงสรวง
ล้อมกินปลิ้นตาอ้าปากกลวง ดวงเหล้าเติมบ่อยอร่อยครัน
เสร็จแล้วพ่อลูกก็สั่งผี ว่าพวกท่านวันนี้จงจัดสรร
มาอาสาศึกใหญ่ไปด้วยกัน ให้ทันฤกษ์พาเวลาเพล
พวกผีดีใจไปซิพ่อ ลูกจะขอเป็นบ่าวให้กราวเขน
อันทัพผีมิให้ต้องกะเกณฑ์ จะเข้านอกออกเวรให้ทันการฯ

◎ ครานั้นขุนแผนกับพลายงาม เสร็จพิธีมีความเกษมสานต์
จึงจัดแจงแบ่งปันซึ่งเครื่องอาน แจกทหารกับไพร่ให้ผูกพัน
พวกพลทั้งสิ้นก็ยินดี เห็นอย่างนี้ละคุณพ่อใจคอมั่น
ถึงจะให้ไปไหนก็ไปกัน จะสู้คนร้อยพันไม่พรั่นใจ
ครั้นเสร็จสรรพกลับพากันมาบ้าน ขุนแผนเรียกทหารเข้ามาใกล้
ศัสตราอาวุธจงเลือกใช้ ใครถนัดอย่างไหนเอาไปพลัน
บางคนฉวยดาบชักวาบวับ ที่บางคนก็จับเอากั้นหยั่น
บ้างเข้ามาคว้าปืนถือยืนยัน บางคนนั้นร้องบอกขอหอกยาว
อ้ายเฉยว่าฉันเคยแต่ไม้พลอง อ้ายมาว่าฉันคล่องก็เพลงหลาว
อ้ายเพ็ดว่าพร้าก็พอกับคอลาว อ้ายทิดสาคว้าง้าวออกลองรำ
ด่างคนเลือกหาเครื่องอาวุธ อุตลุดสับสนอยู่จนค่ำ
แล้วแจกจ่ายเสื้อผ้ายาประจำ กระบอกน้ำถุงไถ้ใส่ข้าวปลา
ที่พวกหาบหาไม้มาทำคาน จักสานโพล่แฟ้มแซมตะกร้า
ที่ได้เป็นนายหมวดคอยตรวจตรา เสียงเฮฮาครึกครื้นรื่นเริงกันฯ

◎ ฝ่ายนางทองประศรีกระปรี้กระเปร่า ตั้งแต่เช้าจัดเสบียงเสียงสนั่น
พริกเกลือข้าวปลาสารพัน ใครเซือนช้าด่าลั่นไม่เลือกตัว
นางแก้วกิริยากับลาวทอง จัดของเครื่องใช้ให้แก่ผัว
ปรึกษากันปรองดองไม่หมองมัว ด้วยความกลัวผัวรักจักทุกข์ร้อน
หีบหมากเครื่องนากอยู่ในกลี่ ซองบุหรี่ย่ามใหญ่ใส่ผ้าผ่อน
เสื้อผ้าจัดพับที่หลับนอน มุ้งหมอนพร้อมสิ้นทุกสิ้นอัน

ข้าวของขนมาไว้หน้าเรือน
ส่วนว่าของนายพลายงามนั้น
๏ ครั้นรุ่งเช้าจะเข้าไปทูลลา
จัดพานธูปเทียนแลดอกไม้
เวลาสี่โมงเศษเสด็จออก
เสด็จประทับเหนืออาสน์ราชบัลลังก์
๏ คราน้ันเจ้าพระยาจักรี
กราบทูลเบิกไปมิได้ช้า
ดอกไม้ธูปเทียนทองของถวาย
กราบถวายบังคมลาฝ่าละออง
๏ คราน้ันสมเด็จนเรนทร์สูร
เฮ้ยขุนแผนพลายงามทั้งสองรา
จงไปดีมาดีศรีสวัสดิ์
ให้ศัตรูพ่ายแพ้แก่ฤทธิไกร
ตรัสพลางทางสั่งพนักงาน
ทั้งกระบี่บั้งทองของนานา
อีกทั้งม้าต้นคนละม้า
พวกไพร่ให้ผ้าคนละสำรับ
๏ คราน้ันขุนแผนกับลูกยา
หาธูปเทียนใส่พานคลานเข้าไป
ลูกหลานจะมาลาคุณแม่
อันลาวทองกับเจ้าแก้วกิริยา
ถ้าทุกข์ร้อนก่อนลูกกลับมาถึง
พระหมื่นศรีแลเธอเป็นเกลอแท้
เหย้าเรือนรุงรังจะพังคว่ำ
ขอแต่ให้คุณแม่อยู่สำราญ
กองเกลื่อนบ่าวข้าจ้าละหวั่น
พระหมื่นศรีจัดสรรทุกสิ่งไปฯ
ขุนแผนลูกยาไม่ช้าได้
ไปหาท่านผู้ใหญ่ที่ในวัง
พระโรงนอกเสียงแตรแซ่กระทั่ง
มีรับสั่งไต่ถามความนานาฯ
ได้ทีก็ประนมก้มเกศา
ขอเดชะพระบาทามาปกครอง
ของขุนแผนนายพลายงามทั้งสอง
ไปราชการศึกสนองพระเดชาฯ
ฟังทูลทรงพระสรวลสำรวลร่า
ซึ่งอาสาทำชอบกูขอบใจ
พันวิบัติเสี้ยนหนามความเจ็บไข้
มีชัยได้เวียงเชียงใหม่มา
พระราชทานเครื่องยศกับเสื้อผ้า
เงินตราเตรียมไปใช้การทัพ
เครื่องอานพานหน้าให้พร้อมสรรพ
สั่งเสร็จเสด็จกลับเข้าวังในฯ
เสด็จขึ้นกลับมาหาช้าไม่
กราบไหว้ทองประศรีผู้มารดา
จงอยู่ดูแลซึ่งเคหา
คุณแม่ได้เมตตาช่วยดูแล
จะหมายพึ่งผู้ใดให้เป็นแน่
คุณแม่เจ็บไข้จงไหว้วาน
พอจะทำเงินมีอยู่ที่บ้าน
ถึงลูกไปช้านานไม่ร้อนใจฯ

895.911
ม52/ส
ล.2

◎ คร้านั้นทองประศรีผู้มารดา ฟังลูกหลานลาน้ำตาไหล
ลูบหลังลูบหน้าแล้วว่าไป อย่าเป็นห่วงเป็นใยเลยทางนี้
เมียเจ้านั้นไซร้ไว้ธุระแม่ จะดูแลสารพัดให้ถ้วนถี่
ทั้งเรือนเหย้าข้าวของบรรดามี ได้พึ่งพระหมื่นศรีก็ดีแล้ว
แม่ขัดขวางอย่างไรจะไปหา เจ้าตั้งหน้าไปเถิดนะลูกแก้ว
ทุกข์โศกโรคภัยให้คลาดแคล้ว จงผ่องแผ้วพูนสุขทุกเวลา
ให้เจ้าชนะมารผลาญศัตรู ใครอย่ารอต่อสู้ได้สักหน้า
อองามเจ้าอย่าห่างข้างบิดา ยังเด็กนักเด็กหนาย่าห่วงนัก
อย่าประมาทอาจหาญการรบสู้ ขุนไกรปู่นั้นแต่หนุ่มคุ้มฟันหัก
แกมิได้หมิ่นศึกทำฮึกฮัก เบาหนักตรองดูให้รู้ความ
อนึ่งพวกพลไพร่ที่ไปด้วย ใครเดือดร้อนผ่อนช่วยอย่าหยาบหยาม
อุตส่าห์เอาอกใจให้งดงาม ไปรบพุ่งเหมือนดามกันเป็นดาย
ถ้าใจเดียวเกลียวกลมกันหนึ่งแน่ ถึงน้อยก็ไม่แพ้ที่มากหลาย
ท่านว่าป่าพึ่งเสือเรือพึ่งพาย เราเป็นนายก็ต้องพึ่งซึ่งไพร่พล
อนึ่งความกตัญญูรู้คุณเจ้า ทุกค่ำเช้าน็กไว้จะให้ผล
ให้รุ่งเรืองฤทธิ์เดชทั้งเวทมนตร์ เจ้าจงสนใจจำคำย่าไว้ฯ

◎ ขุนแผนพลายงามความยินดี รับพรทองประศรีแล้วกราบไหว้
ขุนแผนกลับมาสั่งข้าไท แล้วเข้าไปในห้องทั้งสองนาง
เจ้าลาวทองกับเจ้าแก้วกิริยา จงอุตส่าห์ปรองดองอย่าหมองหมาง
ไปทัพถ้าข้างบ้านเกิดรานทาง มักเป็นลางให้ร้ายฝ่ายผู้ไป
การกินอยู่ดูแลแม่ทองประศรี อย่าให้มีทุกข์ยากลำบากได้
เจ้าแก้วก็อลักเอลื่ออยู่เหลือใจ ท้องไส้จงระวังจะนั่งนอน
เมื่อคลอดลูกลาวทองน้องช่วยดู ทั้งฟืนไฟให้อยู่แลผ้าผ่อน
ให้บ่าวมันคั้นส้มต้มน้ำร้อน เอาผ้าซ้อนเปลลูกผูกเห่ช้า
อันที่จะทำมิ่งสิ่งขวัญ เรื่องนั้นมอบไว้ให้คุณย่า
ด้วยท่านเป็นผู้ใหญ่ได้เคยมา ถึงหยูกยาสารพันท่านเข้าใจ

อนึ่งพี่นึกได้ไปคราวนี้
ด้วยเดินทางไม่ห่างสุโขทัย
จะสั่งเสียอย่างไรไปถึงบ้าง
พี่จะรับไปให้ดังใจปอง

๏ ครานั้นลาวทองแก้วกิริยา
จะร้องไห้กลัวลางในกลางคัน
พ่ออย่าได้รำพึงถึงตัวน้อง
รับการงานให้ท่านคุณแม่ใช้
ถ้าขึ้นไปได้พบกับพ่อแม่
แล้วผัวเมียต่างคนสนทนา

๏ ฝ่ายว่าขุนแผนแสนศักดา
บ้วนปากล้างหน้าแล้วคลาไคล
ที่ตำบลวัดใหม่ไชยชุมพล
ผู้คนพร้อมพรั่งอยู่คั่งคับ
ทองประศรีลาวทองแก้วกิริยา
ทั้งบ่าวไพร่พวกพงศ์วงศ์วาน
พระหมื่นศรีดีจริงไม่นิ่งได้
ขาดเหลือเจือจานสารพัด
ของใหญ่ให้เอาขึ้นหลังช้าง
ที่เบาเบาเหล่าของต้องการใช้
ครั้นจัดเสร็จเรียบร้อยคอยเวลา
พอถ้วนนาทีสี่โมงปลาย

๏ ครานั้นนางแก้วกิริยา
ท้องแก่อลักเอลื่อก็เหลือทน
ทองประศรีว้าวุ่นเรียกขุนแผน
ขุนแผนทำน้ำสะเดาะให้ทันใด
ท่วงทีจะได้พบท่านผู้ใหญ่
ไปเชียงใหม่ก็จะผ่านบ้านจอมทอง
ฤๅสองนางเจ้าอยากฝากข้าวของ
ถ้าได้ช่องคงพบประสบกันฯ
ฟังว่าอกใจให้ไหวหวั่น
อุดส่าห์กลั้นโศกาแล้วว่าไป
จะปรองดองผูกสมัครรักใคร่
จะตั้งใจปฏิบัติเป็นอัตรา
จงบอกแต่ว่าลูกเป็นสุขา
ด้วยสนิทเสนหาต่างอาลัยฯ
ตื่นขึ้นเวลาปัจจุสมัย
ชวนลูกออกไปตระเตรียมทัพ
เป็นมงคลเคยตั้งตามตำรับ
ขุนแผนกับลูกยาตรวจตราการ
ก็ตามมาจัดเสบียงเลี้ยงอาหาร
ตามไปส่งพลุกพล่านทั้งลานวัด
พาลูกเมียบ่าวไพร่ไปเป็นขนัด
แล้วช่วยจัดของข้าวจะเอาไป
วัวต่างนั้นบรรทุกเสบียงใส่
ให้พวกไพร่หาบหามตามติดนาย
โหราเหยียบเงาเอาชั้นฉาย
ถึงฤกษ์จะขยายกระบวนพลฯ
แต่เช้ามาหาสำรับอยู่สับสน
เจ็บท้องร้องทุรนจะขาดใจ
แล้วลุกแล่นมาประคองทั้งสองไหล่
กลืนเข้าไปพอตลอดคลอดลูกชาย

ประจวบฤกษ์ดิถีกรีธาทัพ
ทองประศรีอุ้มแอบไว้แนบกาย
แล้วเรียกเรือมารับกลับเข้าบ้าน
พระหมื่นศรีรับว่าอย่าพะวง

◎ ครานั้นขุนแผนแสนศักดา
สบยามตามตำราว่าฤกษ์ดี
ยกจากวัดใหม่ไชยชุมพล
พระสงฆ์ส่งสวดชยันโต
โห่ร้องฆ้องลั่นมาหึ่งหึ่ง
กองหลังศรีอาจราชอาญา
บ้างคอนกระสอบหอบกัญชา
บ้างเหล้าใส่กระบอกหอกคอนไป
บ้างห่อใบกระท่อมตะพายแล่ง
ถุนกระท่อมในห่อพอดึงดึง

◎ ขุนแผนพลายงามตามกันมา
พอพ้นถิ่นก็สิ้นแสงตะวัน
นายกำนันก็ชวนลูกบ้านช่อง
ไฟฟืนดื่นไปทั้งใต้เทียน
พวกกองทัพทั้งสิ้นกินข้าวปลา
แล้วกำนันไปจัดที่วัดพลัน
รุ่งเช้าข้าวปลาหากินสรรพ
พ้นทุ่งเข้าป่ามาทางดอน
มาถึงบ้านดาบก่งธนู
พ่อลูกนั่งเล่นเย็นเย็นลม

◎ ขุนแผนจึงเรียกเจ้าพลายงาม
หมากพลูธูปเทียนเอาถือไป
ด้องดำรับว่าประเสริฐเลิศหลาย
ให้ซื่อพลายชุมพลรณรงค์
ด้วยห่วงหลานลูกสะใภ้ไม่อยู่ส่ง
จงวางใจให้ฉันไว้ทางนี้ฯ
ดูท้องฟ้าเห็นจำรัสรัศมี
สั่งให้ตีฆ้องชัยไว้เดโช
พวกพหลพร้อมพรั่งดั้งโห่
ออกทุ่งโพธิ์สามต้นขับพลมา
นายจันสามพันตึงเป็นกองหน้า
พวกทหารสามสิบห้าด่างคลาไหล
ดุ้งก่าใส่ย่ามตามเหงื่อไหล
ล้าเมื่อไรใส่อีกไม่อื้ออึง
เงี่ยนยาหน้าแห้งตะแคงขึง
ค่อยมีแรงเดินดิ่งถึงเพื่อนกันฯ
ชักม้าข้ามทุ่งมุ่งไพรสัณฑ์
ผ่อนผันหยุดพักพิตเพียน
แบกสำรับเนืองนองไม่ต้องเฆี่ยน
เยี่ยมเยียนกองทัพสับสนกัน
ชาวบ้านเอามาเลี้ยงที่นั่น
ให้พวกกองทัพนั้นอาศัยนอน
ขับกันรีบไปไม่หยุดหย่อน
พอแดดกล้าหน้าร้อนอ่อนระทม
พักร้อนเข้าอยู่อาศัยร่ม
เชยชมลูกชายสบายใจฯ
เดินตามไปที่ด้นไทรใหญ่
ถึงด้นพระไทรก็กราบลง

บอกว่าฟ้าฟื้นของพ่อฝัง
ดาบนี้มีฤทธิ์ปราบณรงค์
พลายงามก็ขุดดินลงไป
ส่งให้พ่อชักวาบปลาบนัยน์ตา
ดาบนี้ต่อไปจะให้เจ้า
อันฟ้าฟื้นเล่มนี้ดียิ่งนัก
ถึงพระแสงทรงองค์กษัตริย์
จะฝึกเจ้าให้ใช้เสียให้เคย

๏ กลับถึงที่สำนักแล้วพักผ่อน
เดือนกันทั้งสิ้นกินข้าวปลา
ค่ำลงหยุดนอนลพบุรี
ตัดบางขามข้ามบ้านด่านโพธิ์ชัย
ตรงมาหัวแดนภูเขาทอง
ตัดลงชายดอนร้อนไม่เบา
ขุนแผนก็สั่งให้หยุดพัก
บรรดาพวกพหลพลรบ
ลางคนหาเขียงหั่นกัญชา
บ้างมีแต่กัญชามานั่งลง
ที่ไม่มีขอซื้อสามมื้อสลึง
อยากหวานเมาง่วงล้วงกระโปรง
พวกขี้ยาขึงผ้าขึ้นบังมิด
สิ้นเนื้อเหลือขี้ลงรีรวน
เพื่อนกันขอปันหุนละบาท
อ้ายที่เงี่ยนเด็มอ่อนวอนร่ำไร
เอาดาบหอกออกแลกกับขี้ยา
พอแก้เงี่ยนเหียนห้อยค่อยสบาย
ไว้แต่ครั้งพระพิจิตรเขาบอกส่ง
ฝังไว้ตรงกิ่งทิศบูรพา
พบดาบดีใจเป็นหนักหนา
ขุนแผนทูนเกศาด้วยสุดรัก
รบพุ่งจะได้เอาไปเป็นหลัก
ดาบอื่นสักหมื่นแสนไม่แม้นเลย
ไม่เทียมทัดของเราดอกเจ้าเอ๋ย
ชมเชยดาบพลางทางเดินมาฯ
ตะวันรอนแดดบ่ายลงชายป่า
พอเพลาลมดกยกต่อไป
เข้ายกจากที่อีกพักใหญ่
ล่วงเข้าแขวงไกล้อู่ตะเภา
หนองบัวห้วยเฉียงเลี่ยงชายเขา
พอย่างเข้าทุ่งหลวงเพลาพลบ
ที่ล้าเลื่อยเหนื่อยหนักนอนสลบ
จุดคบกองไฟไว้เป็นวง
นั่งชักตุ้งก่าจนคอก่ง
ผลัดกันหั่นส่งใส่ไฟโพลง
พอส่งถึงรับหั่นชักควันโขมง
บ้างโก้งโค้งค้นหาพุทรากวน
ลงนอนซิดกองไฟใส่กล้องง่วน
จวนหมดอุตส่าห์สงวนไว้
คราวขาดกลัวตายหาขายไม่
ได้แต่ขี้สองชั้นพอกันตาย
จนชั้นขันล้างหน้าก็ยื่นขาย
กินอยู่พูวายแล้วหลับนอนฯ

ตอนที่ ๒๘
พลายงามได้นางศรีมาลา

๏ จะกล่าวถึงโฉมเจ้าพลายงาม
กำหนัดหนุ่มกลุ้มใจให้อาวรณ์
ฝันว่านารีพึ่งรุ่นสาว
สองเต้าเด่งดั้งดังดอกบัว
พอภิปรายทายทักชักสนิท
ก็ลุกรีบตามติดเข้าชิดกาย
เคลิ้มผวาคว้ากอดขุนแผนพ่อ
ขุนแผนตื่นฟื้นตัวก็ผลักมือ
เจ้าพลายกลัวพ่อใจคอหวั่น
รุ่นสาวขาวอร่ามงามสุดใจ

๏ ขุนแผนฟังความพลายงามเล่า
ฝันเช่นนี้มีตำรับแต่บุราณ
ฤๅจะถูกลูกเจ้าบ้านผ่านเมือง
บอกกันทั่วหน้าบรรดามี
ว่าแล้วเตือนกันกินข้าวปลา
ไม่หยุดหย่อนร้อนเหลือเหื่อกระเด็น

๏ ฝ่ายว่านวลนางศรีมาลา
ว่าลงสระเล่นน้ำสำราญครัน
ผุดขึ้นพันน้ำงามสะอาด
เด็ดได้ดีใจว่ายกลับมา
ลืมตาคว้าดูดอกบัวหาย
ปลุกอีเม้ยแก้ฝันหวั่นอารมณ์
ดอกบัวคือผัวมิใช่อื่น
ไม่เหมือนอีเม้ยทายให้นายดี
เพลายามสามหลับอยู่กับหมอน
เทพเจ้าจึงสังหรให้เห็นตัว
ผิวขาวคมคายมิใช่ชั่ว
มายืนยิ้มยั่วแล้วเยื้องกราย
นางเบือนบิดทำทีจะหนีหน่าย
คว้าเข้าเจ้าก็หายไปกับมือ
พูดจ้อนี่เจ้าไม่เมตตาฤๅ
ร้องฮื้อพลายงามทำอะไร
บอกว่าฝันเห็นผู้หญิงลูกวิ่งไล่
จึงเผลอไปขอโทษได้โปรดปรานฯ
เอ๊ะออเจ้าช่างฝันดูขันจ้าน
ใครฝันมักบันดาลได้เมียดี
ทำนายพลางย่างเยื้องออกจากที่
วันนี้ถึงพิจิตรไม่ทันเย็น
รีบยกยาดราชะมักเขม้น
พอแลเห็นเมืองแวะเข้าวัดจันทร์ฯ
คืนวันนั้นนิทราก็ใฝ่ฝัน
เห็นบุษบันดอกหนึ่งดูพึงตา
นางโผนผาดออกไปด้วยหรรษา
กอดแนบแอบอุราประคองดม
เสียดายนี่กระไรไม่ได้สม
อีเม้ยชมว่าฝันของนายดี
มิพรุ่งนี้ก็มะรืนคงถึงนี่
ฝันอย่างนี้ได้ทายมาหลายคน

ศรีมาลาว่าไฮ้อีมอญถ่อย
อุดริทำนายทายสัประดน
ถ้ามีหน้ามาเกี้ยวก็คงเก้อ
อยู่คนเดียวไม่สบายเอาชายมา
อีเม้ยมอญคะนองร้องอุยย่าย
ยังไม่พบปะก็พูดไป
บ่าวนายสัพยอกหยอกเย้า
ไปดูการบ้านเรือนเหมือนทุกวัน

◎ ครานั้นขุนแผนแสนสงคราม
จะเข้าไปในจวนชวนลูกชาย
ถือถาดหมากคนโทเป็นยศอย่าง
พลายงามคิดถึงฝันปั่นป่วนใจ
ที่เหล่าร้านขายผ้ามีหน้าถัง
ร้านถ้วยชามรามไหมมีอุดม
สิ่งของทองเหลืองทั้งเครื่องแก้ว
พวกลูกสาวชาวร้านพานสันทัด
ทาขมิ้นเหลืองจ้อยสอยไรจุก
แต่ละหน้าหน้านวลชวนบำรุง
นุ่งลายห่มสีไม่มีเศร้า
คนหนึ่งรุ่นสาวขาวสำอาง
ครั้นเข้าใกล้แลเขม้นเป็นแต่แม้น
ทั้งนมคล้อยหน่อยหนึ่งจึงผิดกัน
นางนิมิดติดใจมิได้ลืม
สู้เดินเมินหน้าไม่อาลัย

◎ พระพิจิตรนั่งเล่นอยู่หอขวาง
เอ๊ะข้าหลวงมาทำไมหลายคนครัน
เอาผ้วผ้อยมาพูดไม่เป็นผล
ถึงใครใครให้จนเทวดา
อย่าเพ้อเลยไม่อยากปรารถนา
เขาย่อมว่ามันเป็นเจ้าหัวใจ
อย่ามาพูดเลยนายหาเชื่อไม่
ถึงตัวเข้าเมื่อไรได้ดูกัน
รุ่งเช้าศรีมาลาก็ผายผัน
นึกถึงฝันพรั่งใจไม่รู้วายฯ
พักอยู่อารามจนดกบ่าย
แล้วย่างกรายบ่าวตามออกหลามไป
เดินมาตามทางกับบ่าวไพร่
เข้าในย่านตลาดก็แลชม
ลายสุหรัดมัดตั้งทั้งผ้าห่ม
สะสมสินค้าสารพัด
เป็นถ่องแถวคนผู้ดูแออัด
ทำเหยาะหยัดกิริยาท่าชาวกรุง
มีแทบทุกหน้าถังบ้างเย็บถุง
ใส่กลิ่มหอมฟุ้งสองฟากทาง
ผัดหน้าจับเขม่าเหมือนชาวล่าง
ดูคล้ายนางคืนนี้เป็นนวลจันทร์
ไม่อ้อนแอ้นเหมือนนางที่ในฝัน
นอกจากนั้นตละอย่างต่างต่างไป
ยิ่งป่วนปลื้มถึงฝันให้หวั่นไหว
ล่วงตลาดเข้าไปในจวนพลันฯ
เห็นคนเดินมาสล้างก็นึกหวั่น
ที่เดินหน้ามานั่นดังพระยา

ครั้นดูไปจำได้ว่าขุนแผน ดีใจลุกแล่นลงมาหา
จูงมือขึ้นจวนชวนพูดจา ขุนแผนวันทากับลูกชาย
พระพิจิตรเรียกศรีบุษบา ขุนแผนเขามาไปไหนหาย
บุษบาเยี่ยมหน้าเห็นสองนาย ยิ้มพรายออกมาด้วยดีใจ
นั่งลงไต่ถามความทุกข์ยาก แต่ไปจากแม่ได้แต่ร้องไห้
มิรู้ที่จะถามข่าวคราวใคร ด้วยทางไกลเหลือไกลมิได้รู้
จะเป็นตายหายลับไปหลายปี วันนี้แลหวังว่ายังอยู่
เห็นเจ้าเหมือนใครให้แก้วชู ด้วยเอ็นดูเหมือนลูกจึงผูกใจ
วันทองท้องแก่ไปแต่นี่ คลอดง่ายดายดีฤาเจ็บไข้
ลูกเป็นชายหญิงอย่างกระไร เดี๋ยวนี้อยู่ไหนไม่พามาฯ

◎ ขุนแผนเล่าความไปตามเรื่อง

เขาผ่อนปรนจนถึงอยุธยา เมื่อส่งไปจากเมืองก็สุขา
เป็นความกับขุนช้างก็ชนะ โปรดประทานโทษาไม่ฆ่าดี
เผอิญกรรมดามัดวิบัตินี้ ลูกไปอยู่บ้านพระจมื่นศรี
ให้ทูลขอลาวทองต้องติดคุก ไปเห็นชั่วเป็นดีไม่ควรการ
วันทองท้องแก่เหลือกันดาร ทนทุกข์โทษแทบถึงประหาร
อ้ายขุนช้างบังอาจฉุดเอาไป ทรมานว้าเหว่อยู่เอกา
จนคลอดลูกชายคนนี้มา ก็ไม่มีผู้ใดจะดามว่า
มันจะเอาไปฆ่าในป่าใหญ่ ชันษาเจ้าได้ถึงสิบปี
หนีไปอยู่บ้านกาญจน์บุรี พรายช่วยไว้ได้ไม่เป็นผี
พอมีศึกเจ้าสะอึกเข้าอาสา แม่ทองประศรีเลี้ยงไว้ให้เรียนรู้
จึงเป็นเหตุให้พระองค์ทรงเอ็นดู แต่ตัวข้านี้ยังติดคุกอยู่
ก็โปรดให้พลายงามด้วยความชอบ ได้ช่องคูทูลขอพ่อออกมา
ประทานคนโทษที่มีวิชา รับสั่งมอบการศึกให้ปรึกษา
ที่มานี่จะยกไปเชียงใหม่ สามสิบห้าลูกหาบเจ็ดสิบคน
นึกถึงคุณปกเกล้าเมื่อคราวจน ไปจับอ้ายลาวตีให้ปี้ป่น
จึงแวะวนเข้ามานมัสการฯ

◎ ครานั้นพระพิจิตรบุษบา
อนิจจาเคราะห์ร้ายแทบวายปราณ
นี่หากลูกยากล้าทูลขอ
หาไม่ก็จะตายอยู่ในคุก
ผัวเมียชอบอารมณ์ชมเปาะ
ชาติทหารเหมือนพ่อไม่ย่อแยง
แค้นใจแต่ท้องบุษบา
คิดคิดขึ้นมาน่าเสียดาย
ว่าพลางร้องเรียกลูกสาวมา
ออกมาหาพี่ชายอย่าอายกัน
พี่เชื้อมาแต่ไหนไม่รู้จัก
เห็นหนุ่มน้อยหน้านวลชวนคะนอง
อีเม้ยรับขยับเข้ายืนชิด
นั่นเป็นไรใครบนเทวดา
ศรีมาลาว่าชิอีขี้เค้า
ขืนว่าแล้วจะด่าให้ระยำ
พอพระพิจิตรเรียกซ้ำมา
นางอุทัจอัดใจมิใคร่เดิน
ยกมือไหว้ขุนแผนกับพลายงาม
พลายงามรับไหว้ชายแลมา
คนนี้แลแน่แล้วที่เราฝัน
น้องเอ๋ยรูปร่างช่างกระไร
ดังพระจันทร์วันเพ็ญเมื่อผ่องผุด
สองแก้มแย้มเหมือนจะยั่วเรียม
ทั้งจริตกิริยามารยาท
อ่อนชะอ้อนเหมือนจะวอนให้ประวิง
ฟังขุนแผนว่าน่าสงสาร
นมนานน้อยฤๅแต่ทนทุกข์
หวังจะแทนคุณพ่อสู้บั่นบุก
เจ้าให้พ่อเป็นสุขมิเสียแรง
หน้าตาเหมาะเจาะใจกล้าแข็ง
ดูกล้องแกล้งนึกรักเฝ้าทักทาย
เป็นผู้หญิงเสียข้าขันใจหาย
ถ้าแม้นชายจะให้ไปด้วยพลัน
ศรีมาลาเอ๋ยนั่งทำไมนั่น
ศรีมาลาหวั่นหวั่นแล้วแอบมอง
ค่อยค่อยผลักบานประตูดูตามช่อง
สองคนพ่อลูกประหลาดตา
มือสะกิดเย้าเยาะหัวเราะร่า
อีเม้ยทายแล้วอย่าว่าไม่ผิดคำ
ว่าได้ว่าเอาไม่เป็นสำ
ค้อนชักหน้าคว่ำแล้วยิ้มเมิน
ขานเจ้าขาค่อยเยื่ยมเฟี้ยมแฝงเขิน
ก้มสะเทินทรุดนั่งบังมารดา
ให้วาบหวามอารมณ์แล้วก้มหน้า
พอสบตาก็ตะลึงละลานใจ
รูปโฉมโนมพรรณหาผิดไม่
ถึงนางในกรุงศรีไม่มีเทียม
บริสุทธิ์โอภาสสะอาดเอี่ยม
งามเสงี่ยมราศีผู้ดีจริง
ก็ฉลาดไว้วางอย่างผู้หญิง
จะยิ้มพรายก็พริ้งยิ่งเพราตา

ดูไหนไม่ขัดแต่สักอย่าง
พอแลลอดสอดรับจับนัยน์ตา
หญิงอื่นหมื่นแสนที่เคยเห็น
ถ้าแม้นได้ร่วมรักสักอึกใจ
นึกพลางเจ้าพลายร่ายพระเวท
ศรีมาลาต้องมนตร์ขนลุกเกรียว
พอสบเนตรให้สะท้านละลานจิต
อกอ่อนร้อนรุ่มดังสุมไฟ
แอบช่องมองดูอยู่ข้างใน
ความรักมีแต่ซักกระตุ้นเตือน
ชะชายคนนี้มิเสียแรง
ดูเนื้อตัวหน้าตาดังทาทอง
รู้สึกตัวนึกอายระคายเขิน
อีเม้ยยิ้มกริ่มตามไปถามนาย
ออกไปไหว้พี่มาแต่กรุง
ฤๅผีสางทักทายนายดกใจ
ผีมาแต่กรุงฤๅบ้านนอก
ขอผัดหน่อยคอยตะวันให้ดกดิน
ศรีมาลาต่อยหัวลงต่ำเหงาะ
นี่แลสัญชาติไพร่ที่ไหนมี
เย้ากันจนตะวันนั้นเย็นลง
บุษบาเห็นช้าจึงเกริ่นไป
ศรีมาลาฟังว่าก็ลุกไป
จัดสำรับอุดมทั้งต้มแกง
นางยกชามข้าวบ่าวยกสำรับ
ครั้นถึงจัดวางข้างบิดา
นี่คู่สร้างของเรากระมังหนา
ดังว่าเจ้าจะดัดเอาหทัย
ก็หาจับใจเป็นเช่นนี้ไม่
จะตายไปก็ไม่คิดสักนิดเดียว
ประสบเนตรเป้าไปให้ซ่านเสียว
ชำเลืองเหลียวแลมาประหม่าใจ
ยิ่งต่อตาก็ยิ่งคิดพิศมัย
ไม่อยู่ได้นางก็ลาเข้ามาเรือน
ยิ่งเพ่งพิศพาใจอาลัยเลื่อน
ฟั่นเฟือนดังจะคลั่งตั้งตามอง
ดังหนึ่งแกล้งหล่อเหลาไม่เศร้าหมอง
ไม่ขัดข้องสวยสมช่างคมคาย
ไถลเดินเลยเข้าในห้องหาย
วันนี้ดูไม่สบายเป็นอย่างไร
แล้ววิ่งกลับเข้ามุ้งเหมือนเป็นไข้
ฉันจะบนบวงให้กระบาลกิน
อย่าหลอนหลอกจงคลายให้หายสิ้น
ปัดยุงริ้นแล้วจะเช่นในมุ้งนี้
เฝ้าค่อนเคาะร่ำไปไม่บัดสี
เช่นผีในมุ้งมอญจัญไร
ศรีมาลายิ่งพะวงหลงใหล
เป็นอย่างไรสำรับไม่จัดแจง
ช่วยดูแลข้าไทให้ดกแต่ง
ฝาชีแดงปิดปกแล้วยกมา
ใจวับวับมิใคร่ออกไปนอกฝา
ไม่อาจเงยดูหน้าเจ้าพลายงาม

พระพิจิตรก็ชวนกันกินข้าว
ตะลึงแลศรีมาลาคว้าแต่ชาม
กลัวเนื้อความจะฟุ้งสะดุ้งคิด
พระพิจิตรรู้ทีทำดัดพ้อ
กินอะไรไม่อร่อยฤๅพ่อฤๅ
รสชาดปิ้งจี่มันจืดจาง
แล้วจึงชักชวนทั้งสองนาย
บ้านมีอยู่ไยในอาราม
อิ่มเสร็จแล้วสั่งศรีมาลา
ที่นอนน้อยกำมะหยี่นั้นสองอัน

◎ ขุนแผนถามพระพิจิตรพลัน

พระพิจิตรบอกว่าสีหมอกม้า
เนื้อหนังพานติดจะเหี่ยวคร่ำ
ข้าก็ช่วยเยี่ยมเยียนเวียนมาไป
ขุนแผนจึงชวนลูกชายพลัน
ว่าพลางทางออกนอกประตู
อ้ายจันครั้นเห็นยกมือไหว้
พ่อลูกเข้าไปใกล้อาชา

◎ สีหมอกม้าหญ้ามนต์เข้าดลใจ

ลงดีนโปกโปกโขกแผ่นดิน
เลียชมดมทั่วทั้งกายา
ลูบหลังสีหมอกแล้วบอกไป
ไปติดคุกจนลูกทูลขอโทษ
เจ้าพลายนี้ลูกวันทองน้องยา
สีหมอกฟังเหลียวหน้าหาวันทอง
มิรู้ที่จะถามความหนักเบา
เจ้าพลายร้อนเร่าประหวั่นหวาม
กลืนข้าวเหมือนหนามอยู่ในคอ
เหลือบดูพระพิจิตรแล้วดูพ่อ
อย่างไรหนอกินอยู่ดูระคาง
ชาวเหนือฝีมือไม่เหมือนล่าง
หัวเราะพลางหยอกเย้าเจ้าพลายงาม
ค้างที่นี่เถิดสบายอย่าเกรงขาม
มาอยู่ตามชอบใจในหอนั้น
ให้จัดแจงฟูกผ้าทุกสิ่งสรรพ์
เสื่ออ่อนสองชั้นจัดออกมาฯ
สีหมอกนั้นอยู่ดีฤๅเจ้าขา
อยู่ดีแต่ชราถนัดใจ
อันหญ้าน้ำค่ำเช้าหาขาดไม่
เกณฑ์ให้ไอ้จันมันเลี้ยงดู
ไปเยี่ยมม้าด้วยกันเสียสักครู่
ตรงไปที่อยู่สีหมอกม้า
ฉันเลี้ยงไว้อ้วนพีดีหนักหนา
ขุนแผนเสกหญ้าให้ม้ากินฯ
จำได้รู้ภาษาพูดจาสิ้น
เพียงจะดิ้นหลุดแหล่งด้วยดีใจ
ขุนแผนกอดม้าน้ำตาไหล
ข้านี้ต้องราชภัยพึ่งพ้นมา
ท่านปล่อยโปรดจึงได้มาเห็นหน้า
ที่ท่านรับบุกป่ามากับเรา
ไม่เห็นน้องอยู่ไหนให้สร้อยเศร้า
เฝ้าแต่ดูลูกพ่อคลอน้ำตาฯ

◎ ขุนแผนบอกว่าข้าจะไปทัพ หมายจะรับไปด้วยช่วยอาสา
เพราะได้เคยเห็นใจแต่ไรมา จะไปได้ฤๅว่าท่านหย่อนแรง
สีหมอกดีใจจะไปทัพ เต้นหรับร้องร่าดัดขาแข้ง
ดังบอกว่าข้าจะไปอย่าได้แคลง ขุนแผนแจ้งท่วงทีก็ดีใจ
จึงเลือกเด็ดยอดหญ้ามาเต็มมือ ถือเสกด้วยพระเวทมุขใหญ่
ป้อนม้ากินหญ้าในทันใด ระงับโศกโรคภัยให้บรรเทา
เดชะพระเวทวิเศษขลัง สีหมอกมีกำลังขึ้นดังเก่า
ผูกเครื่องเรืองอร่ามงามเพริศเพรา ขุนแผนขี่เหยาะเหย่าออกมาพลัน
ลองขับน้อยใหญ่ทั้งไล่หนี ท่วงทีไวว่องคล่องขยัน
ถึงม้าหนุ่มจะเปรียบไม่เทียบทัน สารพันถูกทำนองด้วยว่องไว
ขุนแผนดีใจลงจากหลัง เรียกอ้ายจันมาสั่งหาช้าไม่
เอ็งดูให้อิ่มหน่ำสำราญใจ จะขี่ไปในรุ่งพรุ่งนี้เช้าฯ
◎ ครั้นสั่งแล้วขุนแผนแสนศักดา เรียกลูกชายมาแถลงเล่า
พ่อเกรงว่าช้าอยู่เหมือนดูเบา เราจะยกให้รุ่งขึ้นพรุ่งนี้
ด้วยปลอดสิ้นทักทินยมขันธ์ เป็นฤกษ์เสาร์เก้าชั้นวิเศษศรี
มีดบะจะชนะแก่ไพรี เจ้านี้จะเห็นเป็นอย่างไร
พลายงามความอาลัยศรีมาลา ไม่รับมาว่าจะจากพิจิตรได้
จะแจ้งข้อกลัวพ่อไม่ตามใจ จึงแก้ไขเบือนบิดคิดเจรจา
ว่าไพร่พลบอบช้ำระกำอก จะด่วนยกไปไหนนี่เจ้าขา
ขอให้ไพร่พักสักเวลา พอหายเหนื่อยเมื่อยล้าจึงคลาไคล
ขุนแผนว่าดูเอาเถิดเจ้าพลาย จะหยุดหาความสบายก็เป็นได้
การรับสั่งว่ายากลำบากไย ที่ไหนจะเหมือนบ้านเรือนตน
เจ้าพลายงามตอบว่าหามิได้ ลูกจะใคร่ปลุกเครื่องอีกสักหน
ด้วยยังหย่อนฤทธิ์เดชทั้งเวทมนตร์ ขอพักพลปลุกเครื่องเสียสักนิด
ขุนแผนว่าถ้าไปเสียให้ทัน พรุ่งนี้เป็นวันมหาสิทธิ์
จะปลุกเครื่องก็เรืองอิทธิฤทธิ์ ประกอบกิจกับฤกษ์ที่เบิกไพร

อันพิธีในเรื่องเครื่องปลุกอาน
ด้วยบ้านเมืองผู้คนกล่นเกลื่อนไป
เจ้าพลายว่าป่าไม้จะปลุกฤทธิ์
อยู่ในพาราป่าช้ามี
ขุนแผนรู้ว่าบิดก็คิดเคือง
ธุระสิ่งไรมีจะรีรอ
พลายงามคร้ามพ่อไม่ต่อเถียง
แล้วพ่อลูกก็พากันคลาไคล
ขุนแผนพลายงามพระพิจิตร
ถึงเรื่องรบพุ่งแลทุ่งทาง

◎ ครั้นสิ้นแสงสุริยนสนธยา
เคลื่อนคล้อยลอยฟ้านภาลัย
พระพายพามาลาละอองกลิ่น
ศรีมาลาอาวรณ์นอนใจตรอม
โอ้พ่อพลายงามของน้อยเอ่ย
ว่าน้องนี้มีจิตคิดรำพึง
พ่อชายตามาสบเมื่อน้องแล
ดูลาดเลาเจ้าก็ใคร่จะเป็นมิตร
อกน้องยากนักด้วยเป็นหญิง
แม้นเป็นชายพ่อพลายเป็นสัตรี
นึกพลางนางนอนสะท้อนท้อ
ให้เฟื่องฟุ้งพลุ่งพล่านรำคาญใจ

◎ พระพิจิตรขุนแผนพลายงาม
พระพิจิตรว่าเช้าเจ้าจะจร
ว่าแล้วก็ลุกไปเข้าเรือน
ชวนพ่อเข้านอนวอนพูดจา
ทำในบ้านไม่เหมือนในป่าใหญ่
จะระงับดับใจไม่สู้ดี
ไม่ประสิทธิ์เหมือนหนึ่งป่าช้าผี
ก็เป็นที่สงัดเงียบปากคอ
เอ็งห่วงเมืองอยู่ทำไมไฉนหนอ
พ่อพูดมิฟังช่างกระไร
พูดเลี่ยงว่าธุระหามีไม่
ขึ้นจวนใหญ่พลายน้อยคะนึงนาง
ชอบชิดพูดจากันต่างต่าง
พูดพลางต่างหัวร่อกันเรื่อยไปฯ
พระจันทราแย้มเยี่ยมเหลี่ยมไศล
หมดเมฆปัถไหมไม่หมองมอม
รวยรินรสร่อนขจรหอม
ถนอมแนบหมอนข้างเคียงคะนึง
ใครเลยจะเอ็นดูให้รู้ถึง
ดังศรตรึงทรวงโศกวิโยคคิด
จะรู้แน่ฤๅจะแหนงแคลงในจิต
ฤๅวิปริตคิดว่าไม่ปรานี
ต้องซ่อนรักหนักนิ่งอยู่กับที่
ค่ำวันนี้เป็นดายจะหมายไป
น้ำตาคลอมิใคร่จะเคลิ้มได้
นึกอาลัยไปจนหลับกับที่นอนฯ
พูดกันจนยามไม่หยุดหย่อน
จงพักผ่อนเสียเถิดทั้งสองรา
พลายงามฟั่นเฟือนเป็นหนักหนา
คุณพ่อขานี่ดึกแล้วกระมัง

ฉันวันนี้อย่างไรไม่สบาย
จะนอนเสียแต่หัวค่ำเอากำลัง
◎ ขุนแผนนึกในใจอ้ายเจ้าชู้
กรรมกรรมเจียวจะทำเป็นอย่างไร
คิดแล้วก็ทำเป็นมารยา
คอยจับแยบคายลูกชายนั้น
◎ เจ้าพลายก่ายหมอนทำนอนนิ่ง
กำเริบรักหนักแน่นแสนระทม
ปานนี้เนื้ออ่อนจะนอนสนิท
ดูทีเหมือนจะมีซึ่งเมตตา
อันความรักหนักแน่นในอกพี่
แม้นรู้เค้าเจ้าก็เห็นจะอาลัย
เขาย่อมว่าถ้ามีมิตรใจ
พี่รักเจ้าเท่าเทียมดวงชีวิต
จะวนเวียนเพียรพูดให้ถึงปาก
ด้วยพรุ่งนี้ก็จะไปไม่อยู่นาน
ถ้าจะไว้สู่ขอต่อขากลับ
ด้วยความรักหนักใจเสียเต็มที
จำจะคิดเข้าสนิทให้สมน้ำ
แม้นมิได้ศรีมาลายาใจ
ตามแต่บุญกรรมเถิดน้องแก้ว
ถ้าแม้นแก้วพี่มิเมตตา
ยิ่งนึกยิ่งดรมอารมณ์หมอง
น้ำค้างพร่างพร้อยละห้อยใจ
ฟังพ่อรอหูดูจนใกล้
ขุนแผนรู้แยบคายเจ้าพลายงาม
ระส่ำระสายเหน็ดเหนื่อยเมื่อยสันหลัง
จะได้ตั้งหน้ายกแต่เช้าไปฯ
มันสำคัญว่ากูหารู้ไม่
มันจะแกล้งให้ผู้ใหญ่ผิดใจกัน
หลับตานอนนิ่งไม่พลิกผัน
ไม่วางใจให้หวั่นในอารมณ์ฯ
สุดประวิงอกไหม้ไส้พุงขม
ไอ้เจ้านมพวงพี่ศรีมาลา
ฤๅดวงจิตจะนึกเสนหา
แต่ทว่าเป็นหญิงก็นิ่งไว้
ข้อนี้เจ้าจะรู้ฤๅหาไม่
คงมิให้เสียทีพี่หมายชิด
แล้วคงไม่สาบสูญมิตรจิต
นี่จะคิดฉันใดให้เป็นการ
ก็สุดยากเชิงรักสมัครสมาน
จะพึ่งพานผู้ใดก็ไม่มี
เห็นตัวพี่นี้จะยับลงเป็นผี
จะทวีขึ้นทุกวันจนบรรลัย
จึงจะคิดทำศึกต่อไปได้
ซึ่งจะไปเชียงใหม่อย่าสงกา
คนหลับแล้วจะลอบเข้าไปหา
ก็ตามแต่เวราจะเป็นไป
แสงเดือนเด่นส่องสว่างไสว
เสียงไก่แก้วขันกระชั้นยาม
ไม่ไว้ใจแคลงคลำแล้วทำถาม
ไม่ตอบความนิ่งอยู่จะดูที

เจ้าพลายสำคัญว่าพ่อหลับ
พอออกนอกห้องได้ก็ยินดี

◎ ขุนแผนลุกมองแล้วย่องตาม
พลายงามแก้เก้อละเมาเดา
วันนี้มันให้ปวดแต่ท้องเยี่ยว
จะปลุกพ่อขอยารับประทาน
อ้ายโรคกล่อนเช่นนี้มันขี้ถ่อย
ว่าพลางทางจูงมือลูกชาย

◎ เจ้าพลายงามขัดใจไม่เป็นสุข
แค้นพ่อเหมือนหัวอกจะฟกฟัง
เป็นไรมีดีแล้วว่าไม่หลับ
พลางร่ายมนต์ขลังสั่งนิทรา
เป่าต้องขุนแผนแสนสนิท
หลับสนิทแน่วนิ่งลงจริงจัง
ขยับเท้าก้าวย่างออกจากห้อง
พระพายพัดบุปผาพาขจร

◎ มาถึงเรือนที่ศรีมาลาอยู่
หลังนี้ดอกกระมังยืนชั่งใจ
คิดพลางทางร่ายมนตร์สะกด
สะเดาะกลอนถอนหลุดแล้วมองเมียง
อัจกลับตามวางกระจ่างแสง
เครื่องแป้งจัดตั้งไว้หลังม้า
เครื่องนากเครื่องทองสองสำรับ
โถขี้ผึ้งแป้งร่ำน้ำมันตานี
โตกพานหีบปัดจัดตั้งซ้อน
เครื่องไหว้พระนั้นจัดอัฒจันทร์
ค่อยขยับลุกย่องมาจากที่
หมายว่าหนีพ้นพ่อรอบังเงาฯ
พอทันถามออกมาทำไมเจ้า
ฉันจะออกไปเบาที่นอกชาน
หลายเที่ยวแล้วด้วยกล่อนมันสังหาร
ขุนแผนว่าไม่ได้การแล้วเจ้าพลาย
หมอสักร้อยรักษาก็ไม่หาย
ย่างกรายเข้าห้องต้องระวังฯ
ล้มนอนแล้วก็ลุกทะลึ่งนั่ง
กระไรช่างแกล้งได้ไม่เมตตา
จะคอยจับให้ได้ก็ไม่ว่า
ตั้งสมาธิปลงตรงภวังค์
ก็เคลิ้มจิตด้วยพระเวทวิเศษขลัง
พลายงามสมหวังสิ้นอาวรณ์
พระจันทร์ส่องแสงจำรัสประภัสสร
รวยรินรสร่อนระรื่นไปฯ
แอบบังเงาดูด้วยสงสัย
แสงไฟวับวามตามตะเกียง
หลับหมดเงียบดีไม่มีเสียง
เลี่ยงเข้าในห้องย่องเดินมา
เจ้าตกแต่งเครื่องเรือนไว้หนักหนา
ขันล้างหน้าพานรองของผู้ดี
เรียงลำดับวางไว้เป็นที่ที่
โต๊ะหวีตั้งเรียงไว้เคียงกัน
ทั้งผ้าผ่อนพับเรียบทุกสิ่งสรรพ์
คันฉ่องแกะงาเป็นหน้าพรหม

กระจกใหญ่ใส่ตั้งทั้งไม้สอย อุบะห้อยรื่นรวยดูสวยสม
สะอาดสะอ้านลานตาน่านิยม พลางชมม่านกางข้างที่นอน
พื้นไหมใส่ทองเป็นลายปัก น่ารักรูปร่างบางชะอ้อน
ปักระเด่นเป็นไข้ใจอาวรณ์ ทุรนร้อนรักนุชบุษบา
เอาไฟเผาเข้าลักพระน้องนาฏ โอบอุ้มใส่ราชรถา
ระเด่นแกล้งแปลงเป็นจรกา ปักเป็นบุษบาเจ้าจาบัลย์
พระรีบเร่งชักรถถึงคีรี เข้าสู่ถ้ำมณีภิรมย์ขวัญ
สองกษัตริย์เชยชมสมสู่กัน พอรุ่งแสงสุริยันก็จากนาง
เข้ามาเมืองจะเปลื้องความสงสัย สั่งพี่เลี้ยงไว้มิให้ห่าง
ผลกรรมจำจากจะพรากร้าง เผอิญข้างนางนึกนิยมไป
ออกทรงรถชมพรรณบุปผา ปักปะดาระกาหลาอันเป็นใหญ่
ให้ลมเพชรหึงลั่นสนั่นไพร พัดพาอรไทไปทั้งรถ
ครั้นไกลไปตกกลางป่า บุษบายิ่งแสนโศกกำสรด
คิดถึงพระองค์ผู้ทรงยศ นางระทดระทวยแทบทำลายชนม์
ปักเป็นระเด่นเที่ยวดามหา ค้นคว้าจบแหล่งทุกแห่งหน
พระวงศาแยกย้ายหลายตำบล แปลงตนเป็นปันจุเหร็จไพร
ฉลาดนักปักงามนี้น้อยฤๅ ช่างฟัดคือเรื่องพี่หาผิดไม่
อันองค์บุษบายาใจ พิเคราะห์ไปเหมือนเจ้าศรีมาลา
อันอกของระเด่นมนตรี เหมือนอกพี่นี้ที่โหยหา
คล้ายระเด่นกับพระนุชบุษบา แต่ไม่มีจรกาจึงผิดกัน
ถ้าใครเป็นจรกาเข้ามาแกล้ง พี่ไม่แปลงอย่างเช่นระเด่นนั่น
จะจิกหัวจรกาเอามาฟัน แล้วสรวลสันด์ผันแปรแลชำเลือง
เดียงจีนดีนดั้งบนตัวสิงห์ ฉลุลายพรายพริ้งพร้อมทั้งเครื่อง
แลวิจิตรปิดทองดูรองเรือง มุ้งเหลืองแพรดอกกระเด็นลอย
หน้าระบายลายทับสลับสี มุ้งผู้ดีมีแส้หางม้าห้อย
เปิดมุ้งเมียงมองเห็นน้องน้อย เจ้าหลับผอยเพ่งพิศจิตทะยาน

พักตร์พริ้มเหมือนยิ้มอยู่ทั้งหลับ
เจ้านิทรามารยาทไม่มีปาน
ค่อยประคองลองจูบเจ้าทั้งหลับ
พอต้องเต้าตัวสั่นให้ฟั่นเฟือน
จับแล้ววางเล่าเฝ้ากลัดกลุ้ม
จะปลุกนางกลัวร้องย่องห่างไป

◎ ครานั้นศรีมาลานารี
ลืมตาเห็นชายอยู่ปลายเตียง
นึกสำคัญในจิตคิดว่าฝัน
นี่อย่างไรใจกล้าเข้ามาตาม
เจ้าพลายได้ฟังเข้านั่งอิง
ดกใจเพียงจะดิ้นสิ้นใจตาย

◎ อีเม้ยรับหลับอยู่ที่เฉลียง
ลุกขึ้นด้วยตระหนกดกใจ
เห็นเจ้าหนุ่มอุ้มนางวางบนตัก
ก็แจ้งใจในเหตุปัจจุบัน
พ่อเอาผ้าชุบน้ำนี้ลูบหน้า
แล้วปลอบโยนตามใจให้สบาย
ว่าแล้วปิดห้องย่องกลับไป
คอยดูผู้คนจะไปมา

◎ จะกล่าวถึงท่านพระพิจิตร
จะเกิดเหตุอะไรไม่รู้ความ
กูแว่วแว่วเหมือนเสียงศรีมาลา
อีเม้ยเอ่ยตอบไปทันใด
ปัดไปปัดมาไม่ทันดู
ฉันปัดมันพลัดลงจากมุ้ง
ประทีปจับหน้านวลชวนสมาน
ยิ่งคิดก็ยิ่งสร้านสวาทเดือน
หอมกระไรใจวับขยับเขยื้อน
ค่อยลูบเลื่อนโลมเล้าละลานใจ
ด้วยรุ่นหนุ่มชู้สาวหาเคยไม่
คลายเวทแล้วก็ไอให้สำเนียงฯ
รู้สึกสมประดีได้ยินเสียง
เจ้ามองเมียงจำได้ว่าพลายงาม
ไม่หวาดหวั่นยิ้มแล้วก็ทักถาม
จะเกิดความงามหน้าพากันอาย
นางรู้ว่าคนจริงมิ่งขวัญหาย
ร้องว้ายแล้วก็ซบสลบไปฯ
ได้ยินเสียงนายร้องก็จำได้
เข้าห้องในมองเมียงถึงเตียงพลัน
รู้จักว่าเจ้าพลายที่หมายมั่น
มาฉวยขันน้ำส่งให้เจ้าพลาย
ลูบไล้ไปมากว่าจะหาย
ถ้าขืนใจแล้วจะตายในพริบตา
อีเม้ยยิ้มละไมอยู่ในหน้า
ด้วยสงสารศรีมาลากับพลายงามฯ
หลับสนิทเสียงลูกดกใจหวาม
จึงร้องถามอีเม้ยเฮ้ยเป็นไร
มึงลืมตาขึ้นฟังมั่งฤๅไม่
นายท่านเรียกฉันไปให้ปัดยุง
จิ้งจกมันอยู่ที่ในอุ้ง
ถูกพุงเธอจึงร้องออกก้องเรือน

พระพิจิตรว่าดูอีมอญถ่อย
บุษบาว่าฉันก็ได้เตือน
๏ ฝ่ายว่าขุนแผนพ่ออยู่หอนั่ง
ออพลายหายแล้วไม่แคล้วกัน
อ้ายลูกเจ้ากรรมมาทำเข็ญ
แต่ดริดรองแก้ไขสิ้นไส้พุง
๏ ครานั้นนารีศรีมาลา
ได้สติลืมตาด้วยอาวรณ์
มือหนึ่งลูบน้ำชโลมหน้า
ใจเต้นหวามหวามด้วยความกลัว
จึงค่อยเคลื่อนเลื่อนตัวลงจากตัก
ค่อยกระดิกพลิกตัวเข้าข้างใน
๏ ครานั้นพลายงามทรามสวาท
ด้วยอาการอย่างไรยังไม่รู้
จึงหยิบพัดหางปลามารำเพย
เมื่อตะกี้พี่วิตกนี่กระไร
พี่บนบวงเทวดาคงมาช่วย
ท่านเอ็นดูโฉมฉายกับพลายงาม
แต่แลพบสบตาเมื่อมาถึง
ทุรนร้อนรักรึงคะนึงปอง
เหลือที่พี่จะโศกโรครักร้าง
เชิญเจ้าผินหน้ามาหาพี่ชาย
๏ ครานั้นนวลนางศรีมาลา
แต่หากมารยาแกล้งว่าไป
เป็นผู้ดีช่างไม่มีอัชฌาสัย
รู้จักกันก็ไม่ทันล่วงเวลา
สักหน่อยอ่อนจะเลยเป็นกลากเกลื้อน
มันเซือนไม่ดูแลแต่กลางวันฯ
สะดุ้งฟื้นตื่นฟังใจหวั่นหวั่น
อ้ายขี้เค้าคงถลันไปเข้ามุ้ง
พรุ่งนี้ทีเห็นจะเกิดยุ่ง
คืนยังรุ่งไม่ระงับหลับนอนฯ
ค่อยฟื้นตื่นมายังเหนื่อยอ่อน
เห็นเจ้าพลายกอดซ้อนไว้ทั้งตัว
นางประหม่าขนพองสยองหัว
ยังมึนมัวมิรู้ที่จะหนีไป
ละอายนักนิ่งนอนถอนใจใหญ่
เจ้าแกล้งหันหลังให้ไม่แลดูฯ
ยังไม่อาจถามทักเป็นสักครู่
เห็นนอนอยู่ดีบดีค่อยมีใจ
น้องเอ๋ยนอนเถิดจะพัดให้
ถ้าบรรลัยพี่ชายจะตายตาม
จึงรอดด้วยเทพไทมิได้ห้าม
เพราะเห็นความรักพี่มีต่อน้อง
พี่เหมือนหนึ่งกับปลามาติดข้อง
ถ้าเจ้าไม่ปรองดองก็ถ้าตาย
ช่วยรักษาพี่บ้างพอห่างหาย
พูดภิปรายพอให้พี่มีน้ำใจฯ
ได้ฟังวาจายิ่งรักใคร่
นี่อยากรู้ว่าใครให้เข้ามา
ไม่เกรงใจพ่อแม่แต่สักหน้า
จะมาฆ่าแท้แท้แก้ว่ารัก

รักจริงนิ่งไยมิไปขอ
ล่วงเกินแล้วมาเชิญให้ทายทัก
◎ อนิจจาแก้วตาช่างว่าได้
พี่กล้ามาถึงตัวไม่กลัวตาย
ถ้าสามารถอาจขอต่อพ่อแม่
ท่วงทีก็จะสมอารมณ์คิด
เมื่อนั่งกินข้าวเย็นเห็นฤาเปล่า
แต่สุดคิดเพราะดิดราชการ
ถ้าร้างรักหักใจไปจากเจ้า
คงบรรลัยไม่ทันเป็นไมตรี
เพราะขัดขวางอย่างอื่นไม่คิดเห็น
ถ้าเจ้าไม่ปรานีพี่ยอมตาย
◎ ศรีมาลาฟังความพลายงามว่า
นึกถึงตัวกลัวอายยิ่งร้ายนัก
ถึงเพียงนี้แล้วที่ไหนจะไปจาก
ทั้งใจนางความรักก็ดักเตือน
อ้อชาวกรุงศรีเช่นนี้เจียว
จะว่าไรแก้ไขได้ทุกความ
ขึ้นมาถึงพิจิตรติดผู้หญิง
ไปทัพก็ไม่ไปไถลรอ
ไม่คบค้าก็ว่าจะบรรลัย
ถ้าหญิงใดใจเบาให้เจ้าเชือน
ปล่อยนางร้างเปล่าอยู่ข้างนี้
ให้เสียตัวชั่วช้าระยำยับ
ฉันขอขอบคุณที่อุตส่าห์รักษาไข้
ถ้าพ่อแม่รู้ความจะลามนุง
บอกแม่พ่อเป็นผู้ใหญ่ให้ประจักษ์
นี่จะให้ใครสมัครไปทักทายฯ
ไม่เห็นใจฤาว่ารักสมัครหมาย
ก็เพราะรักโฉมฉายกว่าชีวิต
แน่แล้วพี่จะขอต่อพระพิจิตร
ท่านเป็นมิตรกับบิดามาช้านาน
ท่านหยอกเย้าพี่อย่างว่าลูกหลาน
จะต้องคุมพวกทหารไปพรุ่งนี้
ทุกค่ำเช้าจะระทมดังตรมฝี
ใช่ว่าพี่จงจิตจะคิดร้าย
จำเป็นจึงเข้ามาหาโฉมฉาย
ขอฝากกายไว้ในห้องของน้องรักฯ
นางตรึกตราทุกสิ่งจริงประจักษ์
เหมือนชวนชักชายไว้ที่ในเรือน
ยากที่จะผัดวันประกันเลื่อน
จึงลุกเบือนหน้าค้อนเจ้าพลายงาม
ฉลาดเฉลียวลิ้นลมเป็นคมหนาม
มิน่าหญิงวิ่งตามกันปรอปรอ
ครั้นติดทัพกลับนิ่งไม่สู่ขอ
จนแม่พ่อหลับไหลเข้าในเรือน
ชาวบ้านนอกที่ไหนใครจะเหมือน
ไม่ถึงเดือนก็จะทิ้งวิ่งไปทัพ
ต่อให้คอยร้อยปีไม่มีกลับ
เพราะสับปลับหลงเสน่ห์เล่ห์ชาวกรุง
ไปเสียเถิดพ่อไปจะใกล้รุ่ง
จะโกรธยุ่งไม่ให้ดังใจปองฯ

๏ น้องเอ๋ยที่จะไปอย่าได้คิด
พี่ไม่ลวงหลอกดอกนะน้อง
ปรานีพี่เถิดเจ้าอย่าเฝ้าตื้อ
ว่าพลางอิงแอบเข้าแนบกาย
๏ ศรีมาลาป้องปัดสะบัดเบี่ยง
สัญญาว่าแต่ปากยากอะไร
ถ้าจริงใจก็ให้ความสัตย์ก่อน
เชื่อได้จึงจะปลงลงเป็นมิตร
๏ จริงจริงกระนั้นฤาน้องแก้ว
พี่จะให้ความสัตย์ปัฏิญาณ
ถ้าพี่นี้ทิ้งขว้างร้างหย่า
ขอให้มีอันเป็นเห็นจริงจัง
พี่ให้สัตย์ปัฏิญาณอย่างนี้แล้ว
เชิญเจ้าช่วยรับรักพี่หนักครัน
๏ เห็นแล้วหม่อมพี่ที่รักน้อง
แต่ฉันยังเป็นไข้ให้สะท้าน
เจ้าพลายรู้ใจไข้มารยา
ประจงจูบลูบลอดในสไบ
ทั้งหนุ่มสาวคราวแรกภิรมย์รัก
กำเริบรักเหลือทนทุรนร้อน
เหมือนเกิดพายุกล้ามาเป็นคลื่น
พอฟ้าแลบแปลบเปรี้ยงลงทันควัน
นทีตีฟองนองฝั่งฝา
โลกธาตุหวาดไหวในกมล
๏ คราวั้นนวลนางศรีมาลา
แอบผัวเคียงข้างไม่ห่างไกล
สิ้นชีวิตก็จะตายอยู่ในห้อง
จะครอบครองเป็นคู่อยู่จนตาย
ได้ถูกถือแล้วเช่นนี้ไม่หนีหน่าย
เจ้าพลายจับต้องจะลองใจฯ
เขาว่าแล้วยังเมียงเข้ามาใกล้
อย่าด่วนได้นะจงยั้งชั่งใจคิด
ให้แน่นอนภายหน้าว่าสุจริต
ถ้าเบือนบิดอย่าสำรวยให้ป่วยการฯ
มันก็แล้วมิให้น้องต้องว่าขาน
ขอบันดาลเทพดาจงมาฟัง
ไม่เลี้ยงเจ้าศรีมาลาไปวันหลัง
ลงนรกดกกระทั่งถึงโลกันต์
น้องแก้วยังสงสัยฤาไรนั่น
จะหวาดหวั่นต่อไปไม่ต้องการฯ
คงปรองดองร่วมรักสมัครสมาน
ขอผัดพอนานนานจะตามใจ
ไม่รอช้ากอดรัดกระหวัดไขว่
นางผลักไสอยู่จนพับกับที่นอน
ไม่ประจักษ์เสน่หามาแต่ก่อน
พอร่วมหมอนก็เห็นเป็นอัศจรรย์
ครืนครืนฟ้าร้องก้องสนั่น
สะเทือนลั่นดินฟ้าจลาจล
ท้องฟ้าโปรยปรายด้วยสายฝน
ทั้งสองคนรสรักประจักษ์ใจฯ
เสนหาพะวงหลงใหล
เอาสไบซับเนื้อที่เหื่อนอง

พัดพลางถามผัวกลัวอิดโรย
เจ้าพลายสร้วมสอดกอดประคอง
กินอยู่ไม่ต้องกล่าวทั้งคาวหวาน
ด่างคะนึงคลึงเคล้าเฝ้ากระซิบ

๏ จวนอรุณเรื่อฟ้านภาแผ้ว
ศรีมาลาตื่นก่อนถอนฤทัย
นางล้างหน้าทาแป้งแล้วหวีหัว
ตื่นเถิดจวนจะแจ้งแสงตะวัน
เจ้าพลายตื่นฟื้นตัวมัวแต่จูบ
จะเหินห่างนางไปให้เสียดาย
ศรีมาลาพาไปที่เครื่องแป้ง
เจือกระแจะปรุงประที่นกลิ่นจวงจันทน์
เจ้าพลายประแป้งแต่งตัวแล้ว
นั่งลงอุ้มนางวางตักไว้

๏ ครานั้นนวลนางศรีมาลา
นึกได้เหลียวหน้ามาว่าวอน
เรื่องของเราผู้ใหญ่ไม่รู้ความ
พ่อไปเผื่อใครจะขอร้อง
ถึงน้องจะยากเข็ญเป็นอย่างไร
เสร็จราชการทัพจงกลับมา
พลายงามความอาลัยใจละเหี่ย
พี่นี้เหลือที่จะห่วงใย
ถึงกระไรให้ขอพอได้หมั้น
ถ้าหากว่าบิดาไม่ปรองดอง
อย่าวิตกหมกไหม้เลยน้อยแก้ว
เจ้าจงจำคำสัตย์ของพี่ไว้
หิวโหยฤๅข้าจะหาของ
ได้แนบน้องเนื้อนิ่มพี่อิ่มทิพย์
ขึ้นสวรรค์เห็นวิมานอยู่หวิบหวิบ
งุบงิบกันจนม่อยผอยหลับไปฯ
ไก่แก้วขันเร่งปัจจุสสมัย
ด้วยจำใจจะต้องพรากจากผัวนั้น
ค่อยขยับจับตัวผัวปลุกสั่น
อยู่ด้วยกันช้าไปจะได้อาย
โลมลูบอยู่มิใคร่จะผันผาย
ซังตายลุกมาล้างหน้าพลัน
ดกแต่งแป้งร่ำน้ำดอกไม้กลั่น
นางจัดสรรให้ผัวแต่งตัวไป
จะคลาดแคล้วสะท้อนถอนใจใหญ่
ยังอาลัยยิ่งอนาถไม่อาจจรฯ
เจ้าโศกาสะอึกสะอื้นอ้อน
คิดก่อนนะจะไปไกลจากน้อง
ต้องคิดอ่านลากหนามไว้จุกช่อง
อย่าให้ต้องขืนขัดคำบิดา
ก็คงจะเอาใจไว้รอท่า
อย่าเชื่อนช้าให้ม้วยด้วยดรอมใจ
ฟังเมียไม่กลั้นน้ำตาได้
พี่จะไปบอกพ่อให้ขอน้อง
ป้องกันมิให้ใครเกี่ยวข้อง
ถึงจะต้องฟันคอมิขอไป
ไปแล้วพี่หาลืมปลื้มจิตไม่
เสร็จศึกเมื่อไรจะรีบมา

อย่าร้องไห้ไปนักจงฟังพี่
ว่าพลางทางช่วยเช็ดน้ำตา
ศรีมาลาอาลัยใจจะขาด
ผละผัวตัวเจ้าเข้าที่นอน

◎ ครานั้นจึงโฉมเจ้าพลายงาม
รามรามจะใคร่ตามกลับเข้าไป
หักใจเดินออกมานอกห้อง
ถึงหอนั่งตั้งใจจะไสยา

◎ ครานั้นขุนแผนแสนศักดา
เจ้าพลายทำเฉยเอ่ยดอบไป
ขุนแผนว่าเวจไหนในเมืองนี้
หน้าตาทาแป้งเป็นเม็ดเม็ด
มาอยู่บ้านพระพิจิตรผู้บิดา
เอ็งนี้จ้วงจาบละลาบละล้วง
หากว่าติดนิดหนึ่งด้วยการทัพ
ไม่ถูกหวายลายพร้อยก็เป็นบุญ

◎ ครานั้นพลายงามทรามสวาดิ
คิดไปได้ทีก็ดีใจ
ด้วยความรักอักอ่วนเหลือกำลัง
มิรู้ที่จะสลัดตัดทิ้ง
จะพึ่งบุญคุณพ่อช่วยขอสู่
คิดไปไม่ตลอดจะวอดวาย
อ่อนก็เป็นมิตรจิตไม่คิดแหนง
ลูกได้ให้คำมั่นเป็นสัญญา
ถึงกระไรได้หมั้นพอกันเท็จ
คุณพ่อโปรดด้วยช่วยปรองดอง
พรุ่งนี้ใครเห็นจะผิดหน้า
แล้วจูบซ้ายย้ายขวาจะลาจร
นางมิอาจดูหน้าดังแต่ก่อน
ลงแอบหมอนซ่อนหน้าโศกาลัยฯ
แลตามเมียขวัญให้หวั่นไหว
แต่จนใจจะสว่างกระจ่างฟ้า
ค่อยค่อยย่องบังเงาเข้าริมฝา
เห็นบิดาดื่นอยู่ก็ตกใจฯ
เห็นพลายงามถามว่ามาแต่ไหน
ฉันปวดท้องลงบันไดไปที่เวจ
ถึงกับมีเครื่องแป้งแต่งไว้เสร็จ
กูรู้เช่นเห็นเท็จอย่าหลอกลวง
พระคุณท่านมีมาเป็นใหญ่หลวง
บังอาจล่วงลูกท่านผู้มีคุณ
หาไม่กูจะขับลงใต้ถุน
ทำวุ่นแล้วจะว่าประการใดฯ
ฟังพ่อบริภาษหาเถียงไม่
กราบไหว้ว่าลูกนี้ผิดจริง
ราวจะคลั่งจะไคล้ไปทุกสิ่ง
ถ้าขืนนิ่งไปศึกนึกว่าตาย
ก็ว่าจะไม่อยู่เมื่อดอนบ่าย
จึงปีนป่ายเข้าห้องน้องศรีมาลา
คุณพ่อก็เห็นแป้งที่ประหน้า
ว่าจะบอกบิดาให้ขอร้อง
การเบ็ดเสร็จไว้ว่าเมื่อขาล่อง
จะได้คล่องอกใจไปราวีฯ

๏ ครานั้นขุนแผนแสนสนิท
การทั้งปวงล่วงเลยถึงเพียงนี้
อองามก็หลงจนงงงวย
ดกกระไดพลอยโผนโจนตามบุญ
อ้ายลูกนอกพ่อก่อความร้อน
เอาแต่ใจหนุ่มตะกรุมตะกราม
ถ้าไม่รักพระพิจิตรผู้บิดา
ลูกของท่านท่านรักดังดวงใจ
ก็จะต้องแก้ไขเสียให้หาย
ถ้าวันหน้าทิ้งขว้างนางศรีมาลา
เจ้าพลายดีใจกราบไหว้พ่อ
ว่างพลางล้างหน้าทั้งสองนาย

๏ จะกล่าวถึงนวลนางศรีมาลา
กอดหมอนถอนใจให้ฟั่นเฟือน
อีเม้ยเห็นนายยังหายเงียบ
เห็นนายเฉยเลยทำเหมือนเป็นทุกข์
อนิจจาขัดสนช่างจนยาก
ยังมาซ้ำฝันเห็นให้เป็นไป
กลับไปเมื่อใกล้จะสว่าง
เบี้ยหอยแต่สักร้อยก็ไม่มี
นายตื่นจะต้องขึ้นค่าตัวใช้
น่าเอ็นดูเธอสู้เหาะลงมา

๏ ศรีมาลาไม่อินังกำลังเฉย
ลุกขึ้นด่อยหัวตัวจัญไร
มึงอย่าพูดมากปากสำรวย
ว่าพลางเจียนหมากแล้วจีบพลู
นิ่งคิดใคร่ครวญดูถ้วนถี่
จะทิ้งไปไม่ดีเป็นเนรคุณ
ไม่ช่วยไปข้างหน้าจะว้าวุ่น
ทำเป็นหุนหันโกรธเจ้าพลายงาม
เมื่อแต่ก่อนทำไมไม่ไต่ถาม
เกิดความแล้วมาง้อพ่อทำไม
กูหาพักพูดจาให้มึงไม่
มึงทำให้เสียตัวเหมือนชั่วช้า
อย่าให้ท่านอับอายขายหน้า
กูมิฆ่าอย่านับว่าเป็นชาย
ข้อนั้นมิให้มีที่เสียหาย
แล้วเยื้องกรายออกมาอยู่หน้าเรือนฯ
โศกาอาลัยใครจะเหมือน
นอนแชเชือนอยู่จนเช้าเจ้าไม่ลุก
ค่อยย่องเกรียบไถลเข้าไปปลุก
ลงนั่งปุกแกล้งสะท้อนแล้วถอนใจ
แต่จะหาใส่ปากมิใคร่ได้
ว่าเทพไทเธอมาเมื่อคืนนี้
ไปกลางทางเธออยากหมากบุหรี่
จะเอาที่ไหนไปให้เทวดา
ด้วยสงสารเทพไทเป็นหนักหนา
ถ้านายไม่เมตตาจะเสียใจฯ
ฟังอีเม้ยแก้ฝันไม่กลั้นได้
ไม่มีเลือกเสือกไปเที่ยวล่วงรู้
มานั่งช่วยกันทำเสียสักครู่
บุหรี่มีในตู้เอาแก้มัด

เย็บกระทงประจงเจียนฝาชี
ทั้งของกินระหว่างทางอัตคัด
จัดเสร็จซ่อนใส่ในตะกร้า
เอ็งเอาไปให้ดีอีเม้ยรับ
◎ ครานั้นพระพิจิตรบุษบา
เบิกเสบียงเลี้ยงกันอึงคะนึง
พอนั่งลงบุษบาก็เรียกไป
พ่อแผนจะไปแต่ในงาย
อีเม้ยบอกไปใจคอหาย
ยังปวดแสบเต็มที่เห็นยี่ตา
ทิ้งนายมานั่งดั้งสำออย
ชาติอีมอญหน้าเป็นเห็นแก่กิน
◎ เจ้าพลายได้ฟังนั่งนึกขัน
คงรู้เห็นเป็นใจกับศรีมาลา
ที่เข้าไปช่วยเหลือเมื่อนางแน่
นิ่งนึกตรึกตรองเห็นช่องดี
คุณแม่แก้ผงเข้าตาช้ำ
กระดุกหนังตาช่วยไปด้วยกัน
◎ บุษบาได้ฟังนั่งหัวร่อ
อีเม้ยมึงจำเอาตำรา
แล้วหันหน้ามาพูดกับขุนแผน
มีลูกก็ไม่เห็นเป็นผู้ชาย
◎ ครานั้นขุนแผนแสนศักดา
ลูกได้พึ่งฝ่าเท้าเมื่อคราวจน
แต่ตริตรองจะสนองพระคุณตอบ
ยังไม่เห็นสิ่งใดในปัญญา
ใส่หมากพลูบุหรี่ที่นางจัด
ใส่ขวดอัดผูกผ้าตราประทับ
แล้วเอาผ้าซ้อนซ้ำเป็นลำดับ
ของคำนับเทวดาที่หามึงฯ
สั่งผู้คนจนเวลาสักโมงครึ่ง
ครั้นเสร็จจึงออกมาหาสองนาย
ศรีมาลาเป็นไรไปไหนหาย
สายแล้วสำรับไม่ยกมา
ผงเข้าตานายเมื่อล้างหน้า
บุษบาว่ามึงเป็นแต่เล่นลิ้น
สักหน่อยตาอ่อนจะบวมปลิ้น
น้ำขมิ้นไม่เอาไปให้หยอดตาฯ
อีคนนี้สำคัญมันหนักหนา
นึกหน้าได้แล้วเมื่อคืนนี้
แล้วช่วยปดพ่อแม่เป็นถ้วนถี่
ได้ทีบอกบุษบาพลัน
ถ้าลืมตาในน้ำดีขยัน
ทำอย่างนั้นก็จะหายระคายตาฯ
พ่อคุณอารีดีนักหนา
ไปบอกศรีมาลาเหมือนพ่อพลาย
แม่นี้แค้นตัวเองมิรู้หาย
ยังเสียดายอยากได้ไว้สักคนฯ
เห็นสบท่าตอบต่ออนุสนธิ์
มีพระคุณเป็นพ้นคณนา
คิดดูรอบคอบเป็นหนักหนา
จนขึ้นมาถึงพิจิตรบุรี

มาถึงก็รำพึงแต่เย็นวาน
คุณพ่อแม่ลูกชายนั้นไม่มี
ให้แทนคุณต่างตัวทั้งพ่อแม่
คุณพ่อจะเห็นเป็นอย่างไร
๏ ครานั้นพระพิจิตรบิดา
ยิ้มแล้วตอบความตามเรื่องราว
เจ้าว่าข้าก็เห็นว่าเป็นมิตร
แต่เป็นชาวบ้านนอกยังออกเกรง
เป็นแต่คนซื่อซื่อไม่ดื้อดึง
ฉวยวันหน้าถ้าลูกไม่ถูกใจ
๏ ขุนแผนนบนอบตอบพระพิจิตร
เอาทานบาดคาดทานบนจนออพลาย
อันเช่นศรีมาลานารี
ทั้งรูปร่างท่วงทีกิริยา
ถึงอองามจะเป็นเจ้าพระยา
ทั้งตัวลูกก็อยู่จะดูไป
๏ พระพิจิตรจึงว่าถ้ากระนั้น
แต่บุษบาจะว่าข้าใจเบา
๏ บุษบาได้ฟังนั่งอมยิ้ม
แต่คิดคิดก็ตะขิดตะขวงใจ
จึงว่าลูกข้าก็คนเดียว
ขอไปแม่จะได้ที่ไหนแทน
เพราะรักเจ้าล้นเหลือเหมือนเนื้อไข
แต่ทว่าข้าจะบอกออกตรงตรง
มีธุระทางไกลไปเมืองลาว
ถ้ากระไรไปถูกลูกเจ้านาย
เห็นการสมควรเป็นถ้วนถี่
อองามนี้ลูกจะยกให้ช่วงใช้
ตามแต่จะดีด่าหาว่าไม่
ใจเด็กก็สมัครรักฝ่าเท้าฯ
ฟังว่าเต็มใจให้ลูกสาว
อย่าต้องกล่าวอุปไมยไปเป็นเพลง
ที่จริงจิตคิดดูก็เหมาะเหมง
ลูกข้าเองมันไม่สู้รู้อะไร
จะเอาถึงชาวกรุงนั้นไม่ได้
เจ้าจะทำฉันใดอย่าให้อายฯ
ข้อนั้นลูกก็คิดเป็นเหลือหลาย
หายวิตกแล้วลูกจึงพูดจา
ถึงที่ในกรุงศรีก็สุดหา
พอลูกมาเห็นลูกก็ถูกใจ
แขกไปใครมาก็รับได้
คงมิให้อับอายขายฝ่าเท้าฯ
พอเชื่อกันวางใจที่ในเจ้า
ลูกของเขาเจ้าถามบ้างเป็นไรฯ
ใจสมัครรักปิ้มจะบอกให้
เป็นผู้ใหญ่จู่ลู่จะดูแคลน
ขับเคี่ยวมาแต่น้อยคอยหวงแหน
พ่อแผนก็จำเพราะมาเจาะจง
ไม่ขัดได้จำตามความประสงค์
ยังนึกสงสัยบ้างทางเจ้าพลาย
สาวสาวทางนั้นมันมากหลาย
ที่พูดกันมันจะกลายเป็นเหลวเลอะ

จะทำให้เสียหายฝ่ายผู้ใหญ่
เขาจะว่าข้านี้เป็นคนเคอะ
ที่ว่านี้มิใช่จะตัดรอน
จะควักแก้วตาไปให้เจ้าพลาย
๏ คราน้ันจึงโฉมเจ้าพลายงาม
ถ้าหากท่านผู้ใหญ่ได้ดกลง
ถึงจะไปนอกฟ้าป่าหิมพานต์
แม้จะให้สัญญาปิดดราแดง
ถึงเด็กอยู่รู้พระคุณแต่หนหลัง
จะขอเป็นเกือกทองรองบาทา
ขุนแผนพ่อพูดต่อเจ้าพลายงาม
เห็นจะไม่โกหกพกลม
ลูกคิดว่าถ้าหมั้นต่อกันไว้
เหมือนตัวไปใจอยู่ด้วยคู่มี
วันนี้ก็ประเสริฐเลิศดิถี
แล้วจึงทำเหย้าเรือนหาเดือนวัน
ด้วยจะต้องไปทัพรับอาสา
คุณพ่อแม่เมตตาได้การุญ
๏ คราน้ันจึงท่านพระพิจิตร
รับทองหมั้นไว้มิได้ช้า
เจ้าคิดอ่านการศึกเอาเชียงใหม่
ยังจะต้องคุมทัพกลับธานี
๏ ครั้นตกลงปลงใจให้กันแล้ว
สำรับพร้อมล้อมนั่งกินข้าวปลา
เลี้ยงดูกันสำเร็จเสร็จสรรพ
พระพิจิตรมาส่งลงบันได
เกิดระกำช้ำใจกันไปเถอะ
ช่างชมเชอะไม่รู้จะดูชาย
รักเจ้ามาแต่ก่อนนั้นเหลือหลาย
ก็เบี่ยงบ่ายอย่างไรให้มั่นคงฯ
คิดแล้วกล่าวความตามประสงค์
ที่ตรงดีฉันนั้นอย่างแคลง
อันที่การนอกใจอย่าได้แหนง
จะขืดแกงไดให้ในสัญญา
พ่อแม่เล่าให้ฟังเป็นหนักหนา
คุณแม่พ่อขออย่าได้ปรารมภ์
ความที่มันสัญญาน่าจะสม
แต่นานนมหนักไปก็ไม่ดี
ถึงห่างไกลก็พะวงตรงที่นี่
อย่างนี้เป็นทำนองที่ป้องกัน
จงปรานีรับรองซึ่งของหมั้น
การเหล่านั้นฝากไว้ในเจ้าคุณ
การของลูกข้างหน้ายังว้าวุ่น
ให้อุ่นอกเช่นครั้งแต่หลังมาฯ
ทั้งบุษบาสมคิดก็หรรษา
พระพิจิตรจึงว่าเป็นไรมี
ถ้าคล่องใจคงสำเร็จราวเดือนยี่
ก็เดือนสี่แลประมาณการวิวาห์ฯ
ต่างคนผ่องแผ้วเป็นหนักหนา
สนทนาเบิกบานสำราญใจ
พ่อลูกลากลับหาช้าไม่
ออกจากจวนไปยังวัดจันทร์ฯ

๏ ฝ่ายอีเม้ยดักทางอยู่ห่างบ้าน
กระแอมไอให้เสียงเป็นสำคัญ
จึงหลีกเข้าข้างทางหว่างดันไม้
อีเม้ยบอกว่าตะกร้านี้
เจ้าพลายยิ้มแล้วว่าข้าอยากได้
รับตะกร้ามาให้ไพร่แบกตาม
แล้วค่อยงุบงิบกระซิบสั่ง
ถ้านายยังร้องไห้ไม่เสบย
ปลอบโยนนางไว้อย่าให้เศร้า
ให้เป็นสุขค่ำเช้าจนเรามา
ว่าแล้วเท่านั้นก็ผันผาย
รีบตามบิดามาวัดจันทร์
๏ ครั้นเรียกคนสำรวจตรวจถ้วน
พระพิจิตรมาช่วยอวยสวัสดี
กองหน้านายจันสามพันดึง
กองหลวงกองเสบียงเรียงกันมา
พวกชาวบ้านร้านตลาดดาษดื่น
ที่ตามวัดก็พระประน้ำมนต์
๏ จะกล่าวถึงโฉมเจ้าพลายงาม
ยังง่วงเหงาหาวนอนนั่งคลอนแคลน
โอ้ว่าศรีมาลาแก้วดาพี่
เหมือนใจพี่ที่นึกคะนึงนวล
ที่พูดกันเมื่อเช้าถ้าเจ้ารู้
เห็นจะวายหวาดหวั่นพรั่นฤทัย
ค่ำเช้าเจ้าคะนึงถึงตัวพี่
ตระเตรียมจัดแจงแต่งเรือนชาน
พอขุนแผนเดินผ่านพ้นที่นั่น
เจ้าพลายหันมาดูก็รู้ที
ถามว่ามาทำไมจนถึงนี่
มีของดีจะขายพ่อพลายงาม
จะถูกแพงเท่าไรไม่ต้องถาม
เอาเงินสามตำลึงส่งให้อีเม้ย
กลับหลังเข้าเรือนอย่าเชือนเฉย
เจ้าคนเคยปฏิบัติอยู่อัตรา
ตัวเจ้าจงพิทักษ์รักษา
เงินตราข้าจะเติมเพิ่มรางวัล
เจ้าพลายปรีดิ์เปรมเกษมสันต์
แล้วช่วยกันจัดพหลพลโยธีฯ
จัดกระบวนหน้าหลังดั้งตามที่
แล้วคลายคลี่พหลพลโยธา
พอฆ้องหึ่งโห่กระหน่ำออกนำหน้า
ราชอาญาองหลังนั้นรั้งพล
แตกตื่นมาดูอยู่สับสน
ขุนด่านนำส่งจนพ้นพรมแดนฯ
ขี่ม้ามาตามพ่อขุนแผน
ทรวงแสนกระสันโศกวิโยคครวญ
ป่านฉะนี้จะเศร้าเฝ้าโหยหวน
ใครจะชวนโฉมฉายให้คลายใจ
ว่าขอสู่แม่พ่อก็ยกให้
นั่งนับวันไปจนถึงงาน
พอมีที่แก้ไขได้คิดอ่าน
แก้รำคาญแบ่งเบาที่เศร้าใจ

เออเมื่อคิดขึ้นมาก็น่ารู้ ว่าเนื้อคู่คิดเห็นเป็นไฉน
จะตกแต่งหอห้องทำนองใด ใครจะเป็นที่ปรึกษาหารือนาง
คู่คิดเจ้าก็มีแต่อีเม้ย มันเป็นไพร่ไม่เคยคงพานขวาง
จะชวนซื้อหาใหม่ไปทุกทาง ของเก่ามีดีบ้างไม่นำพา
เครื่องเรือนในห้องของน้องแก้ว ล้วนดีดีมีแล้วก็หนักหนา
พี่ยังได้ชมเล่นเห็นแก่ตา จะต้องหาใหม่นั้นมิเพียงไร
เตียงนอนค่อนจะแคบอยู่สักนิด แต่ก็ดีที่ชิดพิศมัย
ถึงหนาวร้อนก็ไม่นอนห่างกันไป อย่าต้องหาเตียงใหม่เลยน้องรัก
ม่านกรองทองทับสลับสี เรื่องระเด่นมนตรีที่เจ้าปัก
มันถูกเรื่องของเราเข้าทีนัก จะเยื้องยักปักใหม่ไม่ต้องการ
ถ้ากระไรปักต่อก็จะดี เดิมเมื่อดรงสีกชีอีกสักม่าน
ยังเครื่องแป้งแต่งไว้ไม่มีปาน ขันพานขวดน้อยน้อยน่าเอ็นดู
เมื่อคืนนี้ตอนดึกยังนึกได้ เจ้าพาไปนั่งเรียงอยู่เคียงคู่
เครื่องเชี่ยนหมากนากทองของโฉมตรู ยังติดตาพี่อยู่ทุกสิ่งอัน
พี่จะปลูกหอใหม่ให้ใหญ่กว้าง ทั้งของนางของพี่จะจัดสรร
ของของพี่มีมากหลากหลากกัน เครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์ก็ดีดี
ยังเครื่องรางปลุกเสกล้วนเลขยันต์ ฤาขวัญเข้าเจ้ารังเกียจด้วยเกลียดผี
ก็ไว้ที่อื่นได้เป็นไรมี พี่จะสร้างหอน้อยเป็นหอพระ
ที่ในห้องของเราเอาพรมปู วางหมอนคู่เคียงไว้ไม่เกะกะ
ไว้นอนเล่นเย็นเช้านะเจ้านะ พี่จะเฝ้าถนอมกล่อมน้องยา
ถึงจะนั่งกินข้าวทั้งเช้าเย็น เราอย่าให้ใครเห็นจะดีกว่า
ได้หยอกเอินพูดเล่นเจรจา กินข้าวปลาเอิบอิ่มกระหยิ่มใจ
ทำไมกับเรื่องเครื่องเรือนชาน จะเบิกบานก็ที่ชิดพิศมัย
ชั้นชั่วเสื่ออ่อนกับหมอนใบ ก็คงได้ความสุขทุกคืนวัน
กำลังง่วงดวงจิตคิดเลื่อนเปื้อน เจ้าพลายฟั่นเฟือนเหมือนกับฝัน
สำคัญว่าเนื้อคู่อยู่ด้วยกัน ยิ่งยั่วยวนสรวลสันด์จำนรรจา

พี่ยังทุกข์อยู่นิดคิดไม่ถูก
พี่เห็นเขาเจ็บท้องร้องเต็มประดา
เขาว่ามดถ่อหมอตำแย
ถ้าหากไม่คอยนั่งระวังดู
พี่จะคอยถือตระบองมองกำกับ
เคลิ้มฟาดแซ่ม้าปาประดน

◎ ม้าผลุนขุนแผนเจียนจะตก
พอรั้งอยู่เหลียวมาโกรธหน้าแดง
เจ้าพลายตกใจไม่มีขวัญ
ลูกหลับไหลฝันไปว่าศรีมาลา
เห็นยายหมอตำแยแกมักง่าย
เกรงจะเป็นอันตรายวายวาง
เพราะเคลิ้มเขลาเมามัวด้วยความฝัน
สีหมอกก็ได้มีพระคุณเมา

◎ คราน้ันขุนแผนแสนสนิท
นี่แลรักซักพาให้อาวรณ์
ว่าแล้วนิ่งนึกตรึกตรา
ด้วยพึ่งแรกรู้จักความรักนั้น
ลูกเอ๋ยยังไม่เคยรู้รสร้าย
อันเจ็บปวดยวดยิ่งทุกสิ่งมี
จะว่าเขาอื่นไกลไปไยเล่า
ต้องทุกข์ยากมากมายมาหลายพัก
เมื่อหนุ่มสาวคราวอยู่เป็นชู้ชื่น
จนร่วมหอคลึงเคล้าทุกเช้าเย็น
พอไปทัพกลับมาเห็นหน้านิด
ต้องคับแค้นเพียงจะดิ้นสิ้นชีวัน

เผื่อเจ้าจะมีลูกในวันหน้า
แก้วตาจะอย่างไรก็ไม่รู้
มันเชือนแชข่มขยำทำจู่ลู่
เคยลากถูกจนตายมาหลายคน
ถ้าสับปลับเอาอย่างนี้ดีให้ปัน
ถูกกันม้าพ่อเข้าพอแรงฯ
หากแอบอกอยู่ที่ด้วยขี่แข็ง
นี่มึงแกล้งฤๅไรให้ว่ามา
บอกความพ่อพลันไม่มุสา
เจ้าจะคลอดลูกยาเจ็บครวญคราง
ทำจู่ลู่ดูดายเมื่อลูกขวาง
ลูกตีแกดังผางพอถูกม้า
ใช่จะแกล้งดีรันไม่มุสา
คุณพ่อได้เมตตาที่โทษกรณ์ฯ
ฟังลูกคิดคิดก็ใจอ่อน
ร้อนทั้งหลับตื่นทุกคืนวัน
อองามหลงศรีมาลาจนใฝ่ฝัน
ก็สำคัญทุกอย่างแต่ข้างดี
ที่ความรักกลับกลายแล้วหน่ายหนี
ไม่เท่าที่เจ็บช้ำระกำรัก
ถึงแม่เจ้าพ่อก็ช้ำระกำหนัก
จักแหล่นเลือดตาจะกระเด็น
ดังจะกลืนไว้ได้มิใช่เล่น
ไม่คิดเห็นว่าจะพรากไปจากกัน
มันปลดปลิดผลาญรักหักสะบั้น
แต่โศกศัลย์โหยหาอยู่กว่าปี

สู้พากเพียรพยายามตามมาได้
ทนลำบากยากไร้ในพงพี
พอพ้นภัยหมายใจว่าพ้นทุกข์
เกิดวิบากผลกรรมมานำชัก
ความแค้นแสนที่จะซอกช้ำ
เพราะตัวต้องทนทุกข์อยู่คุกใน
โอ้ว่าเจ้าวันทองน้องแก้ว
ด้วยเริศร้างห่างนานเสียเต็มที
ฤๅว่ายังมีจิตคิดคะนึง
พี่คิดถึงเช้าเย็นไม่เว้นวาง

◎ กองทัพยกออกนอกพิจิตร
บางแห่งใหญ่โตมโหฬาร์
ดูจากหลังม้าเห็นคลาคล่ำ
ชะโดดุกอ้ายด้องขึ้นล่องลอย
เทโพเทพาทั้งปลาช่อน
สลิดสลาดปลาตะเพียนเวียนกราย
ที่บางแห่งปลาชุมเหล่ากุมภา
พอได้ยินเสียงคนข้างบนอึง
ยังเหล่าปักษาทิชาชาติ
กระทุงทองล่องลอยนทีธาร
อ้ายงั่วดำดันลงค้นปลา
นกยางยืนมองจ้องประจำ
ฝูงเหยี่ยวเที่ยวว่อนทั้งร่อนบิน
นกตระกรุมหัวเหม่เที่ยวเร่มอง
นกฝักบัวซ้อนหอยและปากห่าง
ฝูงนกเกลื่อนกลาดดาษดา
เที่ยวบุกป่าฝ่าไพรพากันหนี
ไม่อาลัยชีวีเพราะความรัก
จะร่วมสุขอยู่เย็นเป็นแหล่งหลัก
ให้อ้ายมารผลาญรักระยำไป
ก็มิรู้ว่าจะทำอย่างไรได้
ต้องเจ็บใจตรมมากว่าสิบปี
จะลืมพี่เสียแล้วกระมังนี่
ปานนี้จะหลงบุญอ้ายขุนช้าง
นึกถึงเพื่อนยากที่จากบ้าง
รำพึงพลางถอนใจอยู่ไปมาฯ
ต้องเลียบชิดบึงบางที่ขวางหน้า
เป็นที่ปลาอาศัยทั้งใหญ่น้อย
บ้างโดดดำโผล่ผุดแล้วมุดถอย
ฝูงปลาสร้อยเป็นหมู่ดูคลับคล้าย
เนื้ออ่อนนวลจันทร์พรรณสวาย
หลากหลายว่ายแหวกอยู่ในบึง
ไล่ปลาฟาดหางดังผางผึง
ก็จมดิ่งหลีกหลบลงกบดาน
เกลื่อนกลาดหาปลาเป็นอาหาร
เหนียงยานปากอ้าเอาราน้ำ
ทั้งเหล่านกกระสาก็คลาคล่ำ
พอพลบค่ำนกแขวกแกรกแกรกร้อง
โฉบเฉี่ยวปลากินที่ในหนอง
ขามันยาวก้าวท่องย่องสุ่มปลา
หลายอย่างต่างพรรณกันหนักหนา
ดูมาไม่สิ้นในถิ่นทาง

ยังพืชพรรณบุปผาลดาชาติ
ล้วนผลิดอกออกใบในบึงบาง
ที่บางแห่งโกมุทบุษบัน
บ้างชูดอกออกฝักแล้วชักใบ
เหล่าบัวสายรายกอกันห่างห่าง
ทั้งกระจับดับเต่าเถาสันดะวา
พอเช้าดรู่หมู่ภมรร่อนมาถึง
เที่ยวซอกซอนเกสรบุษบัน
ลมพัดเฉื่อยฉ่ำน้ำกระเพื่อม
ถึงแดดร้อนลมรื่นชื่นฤทัย

◎ พอพ้นแนวหนองคลองบึงบาง
เป็นพงแขมแกมอ้อกอหญ้าคา
เห็นแต่นกกระจาบคาบทำรัง
ทางกันดารน้ำท่าสารพัด
พ้นป่าพงลงทางข้างตลิ่ง
เข้าทางป่าไม้ไพรพนา
ทั้งนายไพร่ไปวัดมหาธาตุ
ขอให้มีชัยสวัสดี
เจ้าพระยาพิษณุโลกกรมการ
พอพักไพร่หายเหนื่อยเมื่อยล้า
ผู้รั้งกรมการด่านทาง
ยกข้ามฟากจากเมืองพิชัยไป
วันหนึ่งถึงเมืองสัชนาลัย
เลี้ยงดูรับรองตามท้องตรา

◎ ยกออกนอกเมืองสวรรคโลก
เจ้าพลายกระสันพันทวี
ก็ประหลาดมากมายเป็นหลายอย่าง
ต่างต่างน่าชมภิรมย์ใจ
เป็นพืชพรรณติดต่อก่อไสว
แลไปล้วนโกมุทจนสุดตา
พอสางสางก็ตระการบานบุปผา
ในคงคาหลายอย่างต่างต่างพรรณ
หึ่งหึ่งฟังจำเรียงเสียงสนั่น
เสาะสรรรสหวานดระการใจ
แลละเลื่อมริ้วริ้วปลิวไสว
ทั้งนายไพร่เพลิดเพลินเดินชมมาฯ
ก็เลี้ยวลัดตัดทางมากลางป่า
ทั้งซ้ายขวาสูงปรกดูรกชัฏ
ไม่มีทั้งสิงสาราสัตว์
ก็เร่งรัดรี้พลด้นเดินมา
ถึงปากพิงเลี้ยวข้ามไปข้างขวา
ถึงพาราพิษณุโลกโอฆบุรี
ไหว้พระชินราชชินสีห์
แล้วมาที่ศาลากลางวางท้องตรา
อลหม่านเลี้ยงดูกันทั่วหน้า
ก็ยกพลต่อมาเมืองพิชัย
ด่างเมืองต้อนรับไม่นิ่งได้
ถึงบ้านไกรป่าแฝกแล้วแยกมา
กรมการผู้ใหญ่ก็พร้อมหน้า
พักอยู่สามเวลาในธานีฯ
ข้ามโคกเข้าป่าพนาศรี
รำลึกถึงนารีศรีมาลา

ถ้าแม้นแก้วแววตามาด้วยพี่
คิดพลางเดินพลางตามทางมา
แลเห็นเขาเงาเงื้อมชะง่อนชะโงก
โครมครึกกึกก้องท้องพนานต์
เป็นชะวากวุ้งเวิ้งตะเพิงพัก
บ้างใสสดหยดย้อยเหมือนพลอยนิล
ตรงตระพักเพิงผาศิลาเผิน
ที่หุบห้วยเหวหินบิ่นทลาย
บ้างเป็นยอดกอดก่ายตะเกะตะกะ
ขยุกขยิกหยดหยอดเป็นยอดย้อย
บ้างงอกเง้าเป็นเงี่ยงบ้างเกลี้ยงกลม
บ้างปอกแป้วเป็นพูดูลิบลิบ
เหล่ามิ่งไม้ไทรโศกอยู่ริมห้วย
น้ำใสแลซึ่งถึงพื้นดิน
สัตบุษย์บัวแดงขึ้นแฝงฝัก
แพงพวยพุ่งพาดพันสันตะวา
สาหร่ายเรียงเคียงทับกระจับจอก
ภุมรินบินเคล้าสุมามาลย์
ชมพลางทางเดินเนินพนม
แลดูหมู่วิหคนกนานา
คุ่มขาบเขาขันสนั่นป่า
กระลิงจับกิ่งประโลงแล
ค้อนทองจับบนต้นกระถิน
นกยูงจับยางแผ่หางฟ้อน
กระจาบจ้อยโจนจับกระเจาเจ่า
นกกระไนไก่ฟ้าพญาลอ
จะชวนชี้ชมไม้ไพรพฤกษา
ข้ามท่าเขินเขาลำเนาธาร
เป็นกรวยโกรกน้ำสาดกระเซ็นซ่าน
พลุ่งพล่านมาแต่ยอดศิขรินทร์
แง่ชะงักเงื้อมชะง่อนล้วนก้อนหิน
บ้างเหมือนกลิ่นพู่ร้อยห้อยเรียงราย
ชะงักเงิ่นเงื้อมงอกชะแง้หงาย
เป็นวุ่งโว้งโพรงพรายดูลายพร้อย
ตะขรุตะขระเหี้ยนหักเป็นหินห้อย
บ้างแหลมลอยเลื่อมสลับระยับยิบ
บ้างโปปมเป็นปุ่มกะปุบกะปิบ
โล่งตะลิบแลตลอดยอดศิขรินทร์
ลมชวยหล่นลอยกระแสสินธุ์
ฟุ้งกลิ่นสุมามาลย์บานระย้า
พรรณผักพาดผ่านก้านบุปผา
ลอยคงคาทอดยอดไปตามธาร
ผักบุ้งงอกยอดชูดูสะอ้าน
ในธาราปลาพล่านตระการตา
รื่นร่มพรรณไม้ใบหนา
สาลิกาพูดจ้ออยู่จอแจ
กระสาจับกระสังส่งเสียงแซ่
คับแคไต่คางริมทางจร
แก้วจับแก้วกินแล้วบินร่อน
กระทุงทองจับกระท้อนทำอ่อนคอ
แซงแซวเขาจับสนดูซอมซ่อ
นกกรอดพลอดจ้ออยู่กิ่งจัน

นกเขาจับเงื้อมเขาแล้วเคล้าคู่ จู้หุกกูจู้ฮุกกูเฝ้าคูขัน
อัญชันจับกิ่งด้นชิงชัน เบญจวรรณจับเจ่าเถาวัลย์เปรียง
ไก่ป่าวิ่งกรากกระต๊ากลั่น ตัวผู้ขันเอกอีเอ๊กวิเวกเสียง
เข้ากินขุยคุ้ยเขี่ยตัวเมียเคียง เห็นคนเลี่ยงลัดแลงเข้าแฝงกอ
นกกระทาราแด้แผ่ปีกปัก ขันชักปักกะจาดกะจ้าจ้อ
เห็นตัวเมียเขี่ยจังหรีดเข้ากรีดกรอ ปักก้อป่องร่าดูน่าชม
เดินพลางชมพลางมากลางชัฏ ชักม้าหลีกลัดเข้าร่มร่ม
ตะวันชายบ่ายรังบังพนม เพลาลมดกดัดออกทางเดียน
ไฟป่าครอกหญ้าพึ่งแตกอ่อน แผ่นดินล่อนแลโล่งตะลิบเลี่ยน
หมู่สัตว์จัตุบาทออกวาดเวียน บ้างหยอกกันหันเหียนหาคู่เคียง
พยัคฆ์มีกำลังทะลวงโลด ทะลึ่งโดดเท้าถีบปีบปะเปรี้ยง
มฤคกลัวตัวยอบลงหมอบเมียง บ้างหลีกเลี่ยงหลบเพริดเตลิดไป
ริมทางกว่างทองดูผ่องผุด ยั้งหยุดหย่งกีบปีบเสียงใส
กระทิงถีกโทนเที่ยวอยู่ในไพร กระบือเบิ่งเถลิงไล่กันดาษดง
อิเห็นเม่นหมีหมู่ชะมด กระจงจดจ้องกีบดูหยิบหย่ง
ละมั่งระมาดผาดเผ่นออกจากพง กะสู้ส่งชัดกระทิงออกวิ่งโทง
เสือดาวเดาะเราะรายหมายละมั่ง ช้างพังชักผากกระชากโผง
สมันเมินเดินดุ่มจากพุ่มโพรง ออกเลียดินกินโป่งอร่อยไป
ตัดข้ามเขตระแหงมาแขวงเถิน เดินเลยหาเยื้องเข้าเมืองไม่
สิบสี่วันดั้นเดินดามเนินไพร เกือบจะถึงเชียงใหม่อีกสองวัน
หยุดหนองโคกเด่าไม่เข้าบ้าน พักทหารตั้งกองริมหนองนั่น
ชักหนามวงรอบเป็นขอบคัน กำชับกันมิให้ใครเที่ยวไปมาฯ

๏ ครานั้นขุนแผนแสนสงคราม เรียกลูกชายพลายงามมาปรึกษา
เราเกือบถึงเชียงใหม่ใกล้พารา จะด่วนเข้ายุทธนาไม่สู้ดี
มันจับพระท้ายน้ำจำเอาไว้ เราดรงไปคงหั่นบั่นเกศี
จะคิดลอบเข้าไปในบุรี ดูท่วงทีแก้ไขเอาไทยมา

แล้วจึงเข้าประชิดติดนคร พ่อกับเจ้าเข้าไปแต่สองรา
ต้องปลอมตัวเป็นลาวพวกชาวเมือง จำจะรีบเข้าไปอย่าได้นาน

◎ เจ้าพลายงามเห็นชอบตอบบิดา ถ้าเรายกโยธาผ่าเข้าไป
จะระบือลือเลื่องทั้งเมืองใหญ่ อ้ายคนต้องจองจำจะรำคาญ
ถ้าเราลอบเข้าไปให้พบก่อน เป็นกำลังรบลาวชาวบุรี
ปรึกษากันทั้งสองเห็นต้องใจ จงซุ่มซ่อนนอนนั่งระวังตน
ครั้นกำชับสั่งพลทุกคนทั่ว ประจงคาดเครื่องอ่านทาว่านยา
พลายงามจับดาบขยับยืน บ่ายหน้ามาสู่บูรพทิศ
ขยับยืนภาวนานัยน์ตาหลับ นิมิตดูลมกลาออกขวายาว
พ่อลูกลัดเลาะละเมาะเหมือง พอเห็นไร่แดงเข้าแฝงไม้

◎ จะยกกลับจับกล่าวลาวพ่อลูก ปลูกผักฟักแฟงทั้งแตงกวา
เมื่อจะถึงที่ตายวายชีวิต คิดจะคืนกลับหลังแต่ยังวัน
ดาพ่อถือดาบงามย่ามตะพาย เอาน้ำเต้าสอดด้ามซ้ำห้อยมา
เราผันผ่อนเช่นนี้จะดีกว่า ไปเที่ยวหาพวกไทยให้พบพาน
เราหาเครื่องแต่งตัวเอาตามบ้าน หรือเจ้าจะคิดอ่านประการใดฯ
คุณพ่อว่าต้องจิตหาผิดไม่ มันเห็นไทยพวกลาวจะร้าวราน
มิทันได้คนโทษจะฉาวฉาน มันประหารตายสิ้นสิเสียที
จะได้ผ่อนผู้คนให้พ้นที่ ทั้งไทยลาวราวสักสี่ห้าร้อยคน
แล้วเหลียวไปข้างหลังสั่งพหล คอยดูผู้คนจะไปมา
พ่อลูกแต่งตัวงามสง่า แล้วโพกผ้าประเจียดประจุฤทธิ์
ขุนแผนจับฟ้าฟื้นอันศักดิ์สิทธิ์ ตั้งจิตหมายมาตราพิฆาตลาว
ตามตำรับบุราณอาจารย์กล่าว ก็ยกก้าวตีนขวาออกคลาไคล
แยกเยื้องเสียหาเข้าหนทางไม่ ริมทางลาวชาวไร่เดินไปมาฯ
ออกไปปลูกห้างไร่อยู่ชายป่า ถั่วงากล้วยกล้ายเป็นหลายพรรณ
ให้หงุดหงิดง่านใจอยู่ไหวหวั่น ก็ชวนกันออกเดินดำเนินมา
ลูกชายถือทวนขึ้นพาดบ่า โพกชมพูดูสง่าพากันเดิน

ตาพ่อเฒ่าออกหน้ามาดุ่มดุ่ม
เมื่อถึงวันจะบรรลัยให้บังเอิญ
โอหนออ่อเจ้าสาวคำเอ่ย
ขอให้ข้อยเบิ่งนางที่ด่างแดน
เพี้ยงเอ่ยปู่เจ้าในเขาเขิน
เหล้าเข้มไก่หมูจะบูชา
◎ พ่อลูกร้องขับรับกันมา
ขุนแผนเห็นลาวซ่องร้องแต่ไกล
เห็นหรือไม่เล่านะเจ้าพ่อ
มันถึงที่มรณาแล้วอย่ากลัว
ด่างถอดดาบจากฝักยืนหยักรั้ง
ดังองคดหนุมานชาญฉกรรจ์
ขุนแผนฟันป่ายพลายงามฟาด
เลือดพุ่งโชนเชี่ยวสองเกลียวคอ
เหลือกตาหน้าเผือดเลือดไหลนอง
หยิบเอาหัวมาต่อคอเข้าไว้
ขุนแผนชัดข้าวสารอ่านมนตร์ปลุก
เคารพราบกราบเท้าทั้งสองรา
สองผีหมอบราบแล้วกราบกราน
นั่นลูกข้อยชื่อน้อยศรีวิไชย
ขุนแผนว่าขนานมะโนใหญ่
จะขึ้นไปประจญปล้นพารา
ผีคำนับรับแล้วก็ล้มลง
เอาดาบตัดผมพลันด้วยทันที
พ่อลูกนุ่งห่มใส่ผมช้อง
ขุนแผนหยิบย่ามใหญ่ใส่ไหล่มา
เจ้าลูกหนุ่มตามไปไม่ห่างเหิน
เจ้าลูกเพลินรับซอพ่อรับแคน
ข้อยอยากเชยสาวเวียงที่เชียงแสน
ข้อยแค่นใจตายแล้วแก้วพี่อา
ช่วยชักเชิญสาวเวียงมาเคียงข้า
จะเช่นส้าบวงสรวงเข้าแทรกใจฯ
ใกล้พฤกษาที่ขุนแผนเข้าอาศัย
กระซิบบอกลูกให้ระวังตัว
อ้ายลาวซอแลไปไม่มีหัว
จิกหัวฟันเสียให้พร้อมกัน
พอลาวเดินมากระทั่งถึงที่นั่น
ทะลึ่งถลันด้วยกำลังไม่รั้งรอ
ฉะฉาดหัวเด็ดกระเด็นปร่อ
ลาวลูกพ่อล้มดิ้นลงสิ้นใจ
ทั้งสองยินดีจะมีไหน
สนิทนั่งตั้งใจภาวนา
ผีลาวผุดลุกขึ้นต่อหน้า
ขุนแผนว่าสองผีมีนามใด
กระผมชื่อขนานมะโนใหญ่
เจ้าประสงค์สิ่งไรจึงขึ้นมา
เราตั้งใจมุ่งมาดรปรารถนา
เจ้าช่วยพาตัวเราเข้าบุรี
พ่อลูกตรงเข้าเปลื้องเอาผ้าผี
สีชมพูโพกเกล้าก็เอามา
โพกสะพองเหมือนลาวชาติชาวป่า
พลายงามคว้าทวนถือติดมือพลัน

ทั้งลูกทั้งพ่อหัวร่อร่า
ถึงโคกเต่าเข้าเพลาจะสายัณห์
บ้างก็เข้าซ่อนซุ่มในพุ่มชิด
ขุนแผนไม่แวะวงตรงเข้าไป
พากันมองดูไม่รู้จัก
ขุนแผนร้องว่าอย่างไรไม่ไหวติง
เจ้าประคุณนุ่งห่มใส่ผมยาว
ลูกได้แอบพินิจพิจารณา
พ่อลูกปลดผมแล้วเปลื้องผ้า
ถ้าช้าอยู่มันจะรู้ซึ่งเงื่อนงำ
ⓘ ทหารรับจับจัดผูกช้างม้า
อย่าอื้อฉาวชาวเมืองจะเฟื่องฟุ้ง
ให้แฝงพุ่มซุ่มซ่อนนอนจนค่ำ
สองคืนสองวันดั้นเดินทาง
ก็หยุดทัพจับจัดตัดไม้ปัก
สงบทัพยับยั้งตั้งมั่นไว้
ข้างม้าหญ้าน้ำก็สำราญ
เอากูบอานเรียบเรียงเข้าเคียงกัน
ก็พากันเดินมาขมีขมัน
พวกอาสาทั้งนั้นก็ตกใจ
สำคัญคิดว่าเป็นลาวพวกชาวไร่
พวกอาสาสงสัยว่าลาวจริง
ไม่มีใครถามทักต่างแอบนิ่ง
ทหารรู้กรูวิ่งมาวันทา
ช่างเหมือนลาวจริงจังไม่กังขา
ช่างแปลกหน้าแปลงกายคล้ายพุงดำ
แล้วสั่งว่าเราจะไปเสียในค่ำ
ลาวจะล่ำลือดังไปทั้งกรุงฯ
แล้วก็ยกโยธามากลางทุ่ง
พอจวนรุ่งเข้าดงปลงม้าช้าง
กลางคืนร่ำรุดไปจนใกล้สว่าง
กระทั่งถึงบึงกว้างเข้าทันใด
ชักหน้ามวงรอบขอบบึงใหญ่
ด้วยทางใกล้จวนถึงสักครึ่งวัน
พวกทหารพักผ่อนนอนที่นั่น
ให้สองท่านแม่ทัพนั้นยับยั้งฯ

ตอนที่ ๒๙
ขุนแผนแก้พระท้ายน้ำ

๏ จะกล่าวถึงพระนายท้ายน้ำ
เป็นกึ่งปีมิได้ออกนอกฝาบัง
แสนรันทดอดอยากลำบากกาย
ไม่ถูกน้ำเนื้อตัวก็มัวมอม
โอ้ว่าพระทูลกระหม่อมแก้ว
ต้องทนทุกข์ทรมานมานานครัน
ทั้งเพี้ยกึงกำกงที่ส่งนาง
ทนลำบากยากแค้นแสนเวทนา
พระท้ายน้ำร่ำไห้ใจจะขาด
เหมือนมาอยู่ในนรกตกทั้งเป็น
แต่อ้ายหลอออสามันผาสุก
ช่างหน้าเป็นเล่นหัวมัวเสบย
ตาหลอว่าคุณพ่อก็ติดคุก
ต้องแช่มชื่นกลืนกล้ำด้วยจำใจ
พระท้ายน้ำร่ำว่าอ้ายหลอเอ๋ย
ประหลาดนักนอนพระทัยไม่ใช้คน
ตาหลอว่าคุณพ่ออย่าดิ้นโดด
ถึงจะยกโยธามาประจัญ
ฝีมือศึกสอยดาวท้าวกรุงกาพ
ผิดพ่อแผนแม้นใช้ผู้ใดมา
เมื่อเรายกแกยังนั่งติดคุก
ขุนนางไทยใครอื่นสักหมื่นพัน
พระท้ายน้ำฟังคำของตาหลอ
กูเล็งไม่เห็นใครในแผ่นดิน
ลาวมันจำครบไว้ในคุกขัง
แทบจะคลั่งไคล้ไปด้วยใจตรอม
แต่ร้องไห้ไม่วายจนผ่ายผอม
ต้องอดออมเฝ้าสะอื้นทุกคืนวัน
จะทิ้งลูกเสียแล้วฤาไรนั่น
พระทรงธรรม์มิได้ใช้ผู้ใดมา
ก็ครวญครางขุ่นคอยละห้อยหา
กินน้ำตาต่างข้าวทุกเช้าเย็น
โอ้อนาถยากแค้นนี้แสนเข็ญ
ไม่ว่างเว้นโพยภัยกระไรเลย
มาปรับทุกข์กันบ้างเป็นไรเหวย
ดูเชิงเฉยไม่ช้ำระกำใจ
ถึงจะทุกข์จะทำอย่างไรได้
จะดิ้นรนร้องไห้ก็ไม่พ้น
ท่านละเลยเรานี้ให้ปี้ป่น
ให้กรูกรีรี้พลมาแก้กัน
คุณกับโทษมันก็เท่ากันอยู่นั่น
ลาวขยันมิใช่เล่นเห็นแก่ตา
ทหารปราบเมืองแมนแสนเพชรกล้า
เหมือนเร่งให้มันฆ่าเสียเร็วพลัน
จะขุกเข็ญเป็นดายอย่างไรนั่น
เห็นไม่ทันมือลาวชาวเชียงอินทร์
เอออ้ายพ่อเอ็งว่าก็จริงสิ้น
ที่จะภิญโญยิ่งขุนแผนไป

เจ้าประคุณเทวาสุราฤทธิ์
จงช่วยดับทุกข์ทนดลพระทัย
แต่ปรับทุกข์สองคนจนค่ำลง
อ้ายผู้คุมเข้มงวดเที่ยวตรวจตรา
พระท้ายน้ำกำกงพวกอาสา
ให้คนโทษดีเกราะเคาะไม้
แต่กำกงท้ายน้ำมันจำนั่ง
หาวนอนอ่อนคอลงทับคา

๏ คืนนั้นพระท้ายน้ำระกำจิต
กระหมวดมุ่นมวยผมดูสมทรง
ถือสังข์ทรงศักดิ์ทักขิณาวัฏ
ใส่ตุ้มหูห่มสไบไขวักระโจม
บรรจงจีบโจงข้างแล้ววางชาย
เหาะลอยคล้อยลงดรงท้ายเมือง
เอาน้ำสังข์โอสถรดเกศา
แล้วซ้ำสาดราดรดหมดทุกคน
พราหมณ์ก็คลายหายวับไปกับตา
คิดว่าจำหลุดกายสบายใจ
นิ่งนึกตรึกดูรู้ว่าฝัน
กระซิบปลุกตาหลอพ่อกูอา
ตาหลอว่าคุณพ่อฝันอย่างไร
จงตรองคำทำนายทายให้ดี

๏ ตาหลอยิ้มพลางทางทำนาย
คงจะพ้นพันธนาไม่ช้าวัน
พิเคราะห์ฤกษ์ก็งามเป็นยามเสาร์
ซุบซิบกันสองคนสนทนา
ซึ่งสถิตในเศวตฉัตรใหญ่
ให้ทรงใช้ให้พ่อขุนแผนมา
อัสดงแดดดับลงลับหล้า
ใส่ขื่อคาร้อยแหล่งทุกแห่งไป
มันจำห้าประการหมดหาลดไม่
นั่งยามตามไฟไม่นิทรา
ต้องบ่ายเบนเอนหลังเข้าพิงฝา
ภาวนาไปจนม่อยผอยหลับลงฯ
เกิดนิมิตเห็นพราหมณ์งามระหง
จิ้มประจงเจิมหน้าอุณาโลม
สังวาลรัดเจ็ดเส้นเห็นเฉิดโฉม
ผ้าขาวโขมพัสตรนุ่งดูรุ่งเรือง
พรรณรายรัศมีสีเนื้อเหลือง
เปิดตะรางย่างเยื้องเข้าใกล้ตน
เครื่องพันธนาทั้งปวงก็ร่วงหล่น
เครื่องจำตนร่วงกราวทั้งลาวไทย
สะดุ้งฟื้นตื่นผวาหาช้าไม่
พอหวาดไหวตัวดึงอยู่ตรึงตรา
นิมิตนี้สำคัญเป็นหนักหนา
ลุกขึ้นมาช่วยทำนายทายฝันที
พระท้ายนั้นเล่าให้เป็นถ้วนถี่
นิมิตนี้ล้ำเลิศประเสริฐครันฯ
ไม่ตายในเชียงใหม่แล้วแม่นมั่น
เห็นสำคัญคนดีจะมีมา
ที่นี้เรารอดแท้แน่หนักหนา
จนเวลายามสองร้องเรียกยาม

ถึงชื่อใครลนลานขึ้นขานรับ
ใครไม่ขานเฆี่ยนสิ้นดิ้นโครมคราม
ครั้นเสร็จแล้วตีเกราะเคาะฆ้อง
ผลัดกันลุกปลุกกันนั่งระวังตน
๏ นายร้อยพะทำมะรงตรงเข้าคุก
ตาหลอกับตารักบักจันดี
ตาหลอนึกถึงฝันท่านท้ายน้ำ
ผู้คุมตามกันมาลนลาน
ฉวยกระชากหมากดิบหยิบใส่กระจาด
เสียงฉุ่งฉิ่งวิ่งเลยไม่หลีกใคร
โซ่ดรวนโกร่งกร่างตามทางมา
บ้างโกรธาด่าเปรี้ยงเสียงเกรียวกราว
ครั้นถึงทุ่งมุ่งตรงลงขอบหนอง
ผู้คุมนั่งบังสุมทุมพุ่มพุทรา
๏ จะกล่าวถึงขุนแผนแสนสะท้าน
ให้ผลัดกันลุกนั่งระวังระไว
อย่าเที่ยวไปเที่ยวมาคอยท่าเรา
ไปคิดอ่านแก้ไทยในคุกนั้น
เอารีบร้นมาให้พ้นจากพารา
พวกทหารด่างคำนับรับถ้อยคำ
สั่งเสร็จขุนแผนกับลูกชาย
โพกประเจียดเคยประจญรณรงค์
แล้วนุ่งผ้าลาวเหมือนชาวไร่
ผูกพันกระสันเครื่องเรืองเดชะ
ขุนแผนจับดาบกรายสะพายย่าม
ดูดังสองสิงหราชกาจฉกรรจ์
เสียงโวยวายเป็นลำดับตลอดหลาม
ร้องเรียกตามโทษทั่วทุกตัวคน
เสียงสนั่นลั่นก้องโกลาหล
ประจวบจนรุ่งแจ้งแสงระวีฯ
จ่ายคนโทษไปทุกตำแหน่งที่
อ้ายเหล่านี้เกี่ยวหญ้าหาเดียวดาน
ร้องรำปรีดิ์เปรมเกษมสานต์
เดินผ่านล้วงตลาดวินาศไป
เขาโขกพลาดกับฉวยเอากล้วยไข่
เจออะไรไขว่คว้ามาเป็นราว
เข้าร้านไหนแม่ค้าก็ฉ่าฉาว
ข้ามสะพานย่านยาวเหย่าเหย่ามา
กำเริบร้องรำเดียวแล้วเกี่ยวหญ้า
แล้วปูผ้านอนเล่นเย็นหลับไปฯ
กำชับสั่งพวกทหารทั้งน้อยใหญ่
อยู่แต่ในที่ชุมประชุมกัน
ข้าสองคนจะเข้าไปเขตขัณฑ์
กับพวกลาวเวียงจันทน์ที่มันจำ
เราคงมาถึงนี่พรุ่งนี้ค่ำ
แล้วสั่งกำชับกันให้มั่นคง
ต่างคนแต่งกายงามระหง
สอดสวมเสื้อลงเป็นองค์พระ
เอาช้องในสีชมพูโพกศีรษะ
เข็มขัดปะขมองพรายคาดกายพลัน
เจ้าพลายงามแบกทวนดูแข็งขัน
เยื้องกรายผายผันเข้ากรุงไกรฯ

◎ เดินปนมากับลาวชาวพารา
ด้วยฤทธิ์ผีแรงมนตร์เข้าดลใจ
นางสาวสาวชาบ้านในชานเมือง
ให้วาบวับจับใจไม่วางตา
พวกสาวแส้แม่หม้ายทั้งยายเฒ่า
จงหยุดยั้งนั่งเล่นก่อนเป็นไร
ปีศาจน้อยศรีวิไชยที่ไปด้วย
สาวเอยเพื่อนว่าจงปรานี
จิตข้อยนี้มักเจ้าหนักหนา
ไปเที่ยวเบิ่งเมืองเล่นพอเย็นรอน
พูดพลางเดินพลางตามทางมา
เห็นโฉมฉายพลายน้อยเป็นนวลจันทร์
จึงทักทายแน่นายที่เดินหลัง
อยากได้อะไรมั่งก็นั่งลง
เจ้าพลายรับจับมือรื้อสะกิด
บ้านเฮือนเพื่อนอยู่ใดอยากได้ความ
เจ้าพลายชายดาว่าพี่มัก
ชมดชม้อยเชือนชายชม้ายงอน
นางแม่หม้ายขายหมากปากคะนอง
เจ้าหนุ่มน้อยรูปดีสีชมพู
นางสาวอ่องร้องห้ามนางสาวฟัก
เพราะรูปร่างของสูไม่สู้ดี
นางสาวผักตอบว่าอย่ากั้นกาง
เพื่อนบ่เคยเชยชู้รู้อะไร
มีแต่ลมหายใจใครจะมัก
ยังหนุ่มเหมือนเพื่อนนี้ขึ้งมงาย
หามีใครสงกาสังเกตไม่
เห็นเป็นลาวชาวไร่เข้าพารา
ชำเลืองดูพลายน้อยเสนหา
เจ้าพลายเดินเมินหน้าไม่ดูใคร
ทักว่าเจ้าหนุ่มน้อยจะไปไหน
ข้อยจะให้หมากพลูบุหรี่ดี
ก็ช่วยตอบคำลาวนางสาวศรี
ธุระมีจะไปในนคร
แต่เดี๋ยวนี้พี่จะลาเจ้าไปก่อน
กลับมานอนจึงจะเข้ามาเว้ากัน
ถึงแม่ค้าขายของล้วนคมสัน
คิดสำคัญว่าลาวชาวป่าดง
ไม่เอื้นมั่งนั่งบิ้งตะลึงหลง
แล้วยื่นส่งดอกไม้ให้พลายงาม
นางลาวบิดเบือนสะบัดประหวัดหวาม
จะใคร่ตามหนุ่มน้อยไปแนบนอน
นางลาวรักทำทอดฤทัยถอน
ยิ้มแล้วก้มคอค้อนตะแคงดู
ร้องทักออกไปไม่อดสู
เพื่อนจะอยากหมากพลูของดูมี
เขาบ่มักแม่หม้ายจึงหน่ายหนี
ไปเรียกเขาเข้าชี้บ่อายใจ
สาวนางอย่างสูสู้ข้อยบ่ได้
ทำนองในนางสาวเหมือนลาวดาย
เชิงเยื้องยักอย่าประมาทชาติแม่หม้าย
ถูกแต่ปลายเงื่อนกระทกจะงกไปฯ

๏ ขุนแผนพลายงามตามกันมา
สองสูอยู่บ้านถิ่นฐานใด
ผีที่ไปด้วยช่วยขุนแผน
เขาลือว่าจับไทยไว้พารา
อยากจะไปเบิ่งเล่นว่าเป็นหยัง
พวกลาวบอกตามจริงไม่กริ่งใจ
แต่ตัวนายตร่ำตรากไม่ลากใช้
เพื่อนจะเบิ่งบักไทยไปท้องนา
ขุนแผนชื่นชมสมปรารถนา
พ่อลูกสองราพากันจร
เห็นพวกไทยไขว่คว้างอยู่กลางบึง
เห็นผู้คุมคลุมหัวมัวหลับตา
๏ ตารักกับตาหลอพอแลไป
พ่อลูกเดินเข้าไปพะใกล้กัน
แต่แรกเห็นเป็นลาวชาวบ้านป่า
เอ๊ะพ่อขุนแผนแล้วแม่นแท้
พอเข้าใกล้ตาหลอว่าพ่อเรา
ซบหน้ากลิ้งเกลือกเสือกไป
ขุนแผนว่าตาหลอกับตารัก
โศกเศร้าแต่เท่านั้นจงกลั้นกลืน
ตาหลอกับตารักได้ฟังว่า
พ่อแผนลูกนี้แสนทรมาน
มันใช้จับจ่ายหวายล่อหลัง
หลังลูกกว่าร้อยรอยระยำ
ทั้งเจ็บใจเจ็บเนื้อเหลือพรรณนา
เดชะบุญเจ้าประคุณขึ้นมาทัน
ถึงไหนแม่ค้าก็ปราศรัย
มีธุระสิ่งไรจึงได้มา
พูดแทนว่าเราเป็นชาวป่า
ข้อยบ่เคยเห็นหน้าไอ้บักไทย
เขาจำขังคนโทษไว้ที่ไหน
เขาจำไว้ในตะรางข้างโรงม้า
พวกไพร่นั้นเขาคุมไปเกี่ยวหญ้า
มันกลับมาสายัณห์ตะวันรอน
ว่ากระนั้นฉันจะลาท่านไปก่อน
ก็รีบร้อนตรงมุ่งไปทุ่งนา
ก็ย่างเหยาะเดาะดิ่งเข้าไปหา
จึงเลาะลัดตัดมาที่ไทยพลันฯ
เจ้าสองรามาแต่ไหนดูคมสัน
ตาหลอผันหน้าพิศพินิจแล
ครั้นดูซ้ำจำหน้าถนัดแน่
พาตารักรีบแร่ไปทันใด
โถมเข้ากอดตีนแล้วร้องไห้
เป็นครู่หนึ่งจึงได้สติคืน
อย่าอึงนักอ้ายผู้คุมมันจะตื่น
ฉวยคนอื่นมันเห็นไม่เป็นการ
เช็ดน้ำตาล่อยล่อยค่อยเล่าขาน
ถูกจองจำทำประจานให้เจ็บช้ำ
เหลือกำลังข้าวเช้าเป็นข้าวค่ำ
พระท้ายน้ำจำครบทุกคืนวัน
คิดจะฆ่าตัวเสียให้อาสัญ
พ่อหนุ่มน้อยคนนั้นนั่นลูกใครฯ

๏ ครานั้นขุนแผนแสนสงคราม ก็ชี้แจงแจ้งความหาช้าไม่
คนนี้มิใช่ผู้อื่นไกล ลูกคนใหญ่เกิดแต่แม่วันทอง
พระนายถวายเป็นมหาดเล็ก ถึงตัวเด็กใจใหญ่ไม่มีสอง
เขาองอาจอาสาฝ่าละออง ข้าพ้นจากจำจองเพราะเจ้าพลาย
ทูลขอคนโทษก็โปรดปราน สามสิบห้ากล้าหาญสิ้นทั้งหลาย
จะขึ้นมาแก้ไขให้พ้นตาย บอกพระนายท้ายน้ำให้รู้ตัว
บอกทั้งพวกลาวชาวเวียงจันทน์ กับพวกเราเหล่านั้นเสียให้ทั่ว
คืนนี้จะเข้าไปอย่าได้กลัว คอยช่วยกันหั่นหัวอ้ายผู้คุม
อย่าเห็นแก่หลับใหลให้ชักช้า จะเข้าไปในเวลาสักห้าทุ่ม
มัวพูดกันมันเห็นจะจับกุม แต่กลางวันนั้นจะซุ่มอยู่ไหนดีฯ
๏ ดาหลอว่าคุณพ่ออย่าเป็นทุกข์ วัดหนังหลังคุกเห็นชอบที่
กุฎีร้างริมสระพระไม่มี ทั้งดาบีไม่เห็นใครเที่ยวไปมา
ว่าพลางทางชี้ตำแหน่งให้ ตรงไปหลังเมืองเยื้องข้างขวา
ก็จะเห็นตะรางข้างโรงม้า วัดหนังหลังศาลาตรงเข้าไปฯ
๏ ขุนแผนรู้ตำแหน่งแจ้งกิจจา พูดกันนักจักช้าเห็นไม่ได้
พ่อลูกสองราก็คลาไคล ตัดทุ่งมุ่งไม้ที่หมู่ยาง
สังเกตดูผู้คนตามทางมา แวะข้างขวาข้ามย่านสะพานขวาง
หลีกคนด้นเดินเสียนอกทาง ผ่านตะรางเห็นถนัดวัดรุงรัง
ร้างรกปกคลุมด้วยพุ่มหนาม เอออารามนี้แน่แลวัดหนัง
ตรงเข้ากุฎีคร่ำคร่ามีฝาบัง ต่างนอนนั่งคอยท่าเวลากาลฯ
๏ พอสายัณห์ตะวันลงปลายไม้ ผู้คุมเรียกคนไปเสียงมี่ฉาน
พวกคนโทษวิ่งรี่ตะลีตะลาน จับสาแหรกแบกคานเข้าทุกคน
สวบสาบหาบหญ้ามาเป็นกลุ่ม อ้ายผู้คุมถือหวายแล้วไล่กัน
เสียงฉุ่งฉิ่งวิ่งออกอลวน หาบหญ้าผ่าถนนตลาดมา
แม่ค้าเห็นคนพวงล่วงเข้าตลาด บ้างยกกระจาดหับกระชังระวังผ้า
พวกที่นั่งร้านรายขายกุ้งปลา ถือกะโล่โวยวายตั้งท่าคอย

ตาหลอหัวพวงล้วงปลาไหล ตารักร่าคว้าใส่เอาปลาสร้อย
อ้ายลูกแล่งแย่งคว้าปลาเล็กน้อย เขาโขกคอยหลบหน้าแล้วด่าทอ
ตาหลอหัวเราะร่าออกราแต้ วันนี้แลพ่อจะสั่งปิสังก้อ
เขาตีตบหลบขนเอาจนพอ ทั้งสัมกล้วยมะละกอก็พอการ
เสียงโซ่ดรวนโกร่งกร่างวางกันอึง นางคนหนึ่งรำมะก้าออกหน้าบ้าน
ฉวยไม้คานดีผลับแกะจับคาน พลัดดกร้านล้มเค้ลงเก้กัง
พวกแม่ค้าด่าเปรี้ยงเสียงเกรี้ยวโกรธ อ้ายคนโทษวันนี้เป็นปีสัง
จึงเริงร่ากล้าหาญออกดึงดัง จะไปเรียนเฒี่ยนหลังเสียให้เลอะ
ตาหลอว่าพ่อไม่อยากกลัว จะฟ้องใครไสหัวมึงไปเถอะ
ไม่พรั่นพรึงมึงดอกอีหน้าเคอะ เชอะเข้ามากูจะใส่ให้นอนคราง
พ้นดลาดพอเวลาจะสายัณห์ ก็ชวนกันวุ่นวิ่งมากริ่งกร่าง
หิ้วปลาหาบหญ้ามาตามทาง ถึงตะรางวางหญ้าลงหากิน
ชวนกันตั้งหม้อข้าวเผาปลาดุก ประเดี๋ยวใจก็สุกอยู่เสร็จสิ้น
คดข้าวใส่กระบายให้นายกิน พอตะวันตกดินลงทันใด
นายร้อยคอยนับคนโทษถ้วน ตรวจตรวนแล้วก็ร้อยด้วยโซ่ใหญ่
ตะเกียงตามสามแห่งออกแดงไป กุญแจใส่ลั่นกลอนซ้อนสองชั้นฯ

◎ พอผู้คุมสามคนขึ้นบนร้าน ตาหลอคลานหานายขมีขมัน
กระซิบบอกพระนายท้ายน้ำพลัน คุณพ่อฝันแน่นักประจักษ์ตา
ที่พูดกับกระผมสมทุกสิ่ง ขุนแผนมาจริงเจียวพ่อขา
กับลูกชายแปลงกายเป็นลาวมา กระผมยืนเกี่ยวหญ้าผ่าเข้าไป
ใส่ผมยาวเหมือนลาวสนิทนัก แต่กระผมกับอ้ายรักยังจำได้
ถามถึงคุณเจียวขอรับกับพวกไทย ข้าพเจ้าเล่าให้ทุกสิ่งอัน
เธอให้บอกให้ทั่วเตรียมตัวท่า คืนวันนี้จะเข้ามาเป็นแม่นมั่น
จะสะกดให้หมดทั้งคุกนั้น สะเดาะกุญแจแก้กันให้พ้นไปฯ

◎ พระท้ายน้ำฟังคำตาหลอเล่า ดังใครเอาน้ำทิพย์มารดให้
สว่างอกอิ่มเอิบกำเริบใจ ดุจได้ไปผ่านพิมานอินทร์

เฮ้ยอ้ายหลอออโม้โซ่มันยาว ค่อยค่อยสาวกระซิบบอกกันให้สิ้น
พวกเชียงใหม่อย่าให้มันได้ยิน พ่อจะมาพาบินไปคืนนี้
ค่อยงุบงิบกระซิบกันต่อไป ลาวไทยที่ติดตรวนรู้ถ้วนถี่
พวกคนโทษทั้งสิ้นก็ยินดี เตรียมตัวไว้ไม่มีใครนิทราฯ
๏ คราน้ันขุนแผนแสนสนิท เรืองฤทธิ์เชี่ยวชาญหาญกล้า
กับพลายงามลูกรักอันศักดา ดูเวลาปลอดห่วงกาลทัณฑ์
เห็นดาวดวงสะกดหมดจดแจ่ม พระจันทร์แรมลับสิ้นดินสวรรค์
ดึกได้ฤกษ์งามยามสำคัญ ก็แต่งตัวจัดสรรให้มั่นคง
ปลดเปลื้องเครื่องลาวลงใส่ย่าม นุ่งม่วงสีครามงามระหง
เข็มขัดขมองโขมดคาดดูอาจอง แล้วประจงโพกประเจียดประจุฤทธิ์
ใส่เสื้อลงเลขยันต์ย้อมว่านยา เสกจันทน์เจิมหน้าปกาสิต
จับดาบย่างกรายบ่ายตามทิศ แล้วยกเมฆได้นิมิตเหมือนรูปคน
ลมจันทกลาล่องคล่องข้างซ้าย ก็ก้าวกรายซ้ายก่อนออกจรถนน
แล้วร่ายเวทจังงังกำบังตน เดินรีบร้นถึงตะรางสว่างไฟ
ขุนแผนอ่านอาคมสะดมคน ทั้งตะรางครางกรนไม่ทนได้
กระซิบสั่งโหงพรายทั้งหลายไป สะกดอ้ายนายคุกเสียทุกคน
แล้วแก้มนตร์พวกไทยที่ในคุก ราวกับปลุกตื่นเตือนกันเกลื่อนกล่น
สะเดาะประตูเปิดกว้างทั้งล่างบน ทั้งสองคนเข้าไปมิได้ช้าฯ
๏ ขุนแผนเสกข้าวสารหว่านซัดซ้ำ เครื่องจำหลุดกายทั้งซ้ายขวา
ร่วงกราวเท้ามือทั้งขื่อคา ด่างทะลึ่งลุกถลาทั้งลาวไทย
พระท้ายน้ำกำกงตรงออกมา วันทาขุนแผนทั้งนายไพร่
อ้ายลางคนขุ่นแค้นแสนเจ็บใจ ใครข่มเหงน็กได้ไล่ฟาดฟัน
อ้ายผู้คุมสามนายที่ร้ายกาจ ฟันผลัวะฉัวะฉาดขาดสะบั้น
เลือดอาบดาบมันและฟันมัน มันดุดันด่าเฆี่ยนพ่อเจียนตาย
ยังอ้ายผู้กำกับอยู่ทับนอก อ้ายขี้ครอกเฆี่ยนพ่อถึงสองหวาย
ดาหลอขึ้นทับคร่าฝาทลาย เอาดาบป่ายปุบดิ้นสิ้นชีวี

ตารักแค้นใจอ้ายตรวจเพลิง
จะเอามันไว้ไยอ้ายอัปรีย์
อ้ายคนโทษโกรธใครไล่พิฆาต
ที่ไม่ถูกฆ่าฟันก็ฟั่นเฟือน

◎ ครั้นออกจากตะรางมาข้างนอก
พวกเราถูกรัดรึงไว้ตรึงตรา
จะคลุกคลีหนีไล่ไม่ถนัด
ต้องลักม้าไปบ้างต่างตีนตน
พวกฉันจะไปดูด้วยรู้แห่ง
โรงซ้ายม้าทวนล้วนสำคัญ

◎ ขุนแผนร้องว่าช้าตาเฒ่า
ไปเจอลาวก็จะฉาวทั้งเวียงชัย
จึงสั่งตาหลอให้นำหน้า
ถึงโรงม้าชัดปาข้าวสารปราย
อ้ายพวกลาวเฝ้าม้าพากันหลับ
เปิดประตูกรูเข้าไปไม่คิดกลัว
บ้างฉวยคว้าผ้าแพรแก้ผ้านุ่ง
ทั้งเงินทองของดีที่พอใจ
ขุนแผนร้องเหวยเฮ้ยอย่าช้า
เครื่องใครใส่มันเข้าทันที
ตาหลอเลือกม้าดีให้สี่นาย
พระท้ายน้ำขับม้านำหน้าพลัน
ม้าขุนแผนพลายงามตามต้อนหลัง
ครั้นถึงที่สี่แพรกจะแยกทาง
เอาถ่านมาจารึกอักษรศรี
ใครมาพบอักษรอย่านอนใจ
มันตรวจหวดหลังเปิงจนป่นปี้
แกฟันทิ้งกลิ้งคี่อยู่คาเรือน
ฟันเสียหัวขาดออกกลาดเกลื่อน
ละเมอกรนป่นเปื้อนเหมือนป่าช้าฯ
ตาหลอจึงบอกขุนแผนว่า
จนง่อยเปลี้ยเสียขาไปหลายคน
ฉวยมันตัดทางดีสิปี้ป่น
ได้ถ้วนคนตามพ่อพอจะทัน
โรงข้างขวาม้าแซงนั้นแข็งขัน
เอาให้ครบขากันทุกคนไปฯ
แต่ลำพังพวกเจ้าเห็นไม่ได้
มันจะไล่เอาแหลกขี้แตกตาย
แล้วต่างคนตามมาสิ้นทั้งหลาย
แล้วสั่งพรายให้กำบังระวังตัว
กอดประกับกรนดังทั้งเมียผัว
เที่ยวค้นของมองทั่วทุกสิ่งไป
รูดเอาถุงเมียหมดปลดเอาไถ้
พบที่ไหนฉวยคว้าไม่ปรานี
ต่างก็มาแก้ม้าขมันขมี
แล้วขึ้นขี่พร้อมหน้าถ้วนขากัน
ล้วนแยบคายขี่ถูกผูกเครื่องมั่น
ถัดนั้นกำกงมาตรงกลาง
กระทืบโกลนกังกังสะบัดย่าง
ขุนแผนถากไม้ทองหลางคาบหลักไว้
ให้ชาวบุรีรู้ระบิลสิ้นสงสัย
จงรีบเอาเข้าไปให้นายมึง

ครั้นสำเร็จเสร็จปักหลักสารา
ดามกันสะบัดย่างวางปรึงปรึง
๏ ตาโม้กับตามาทั้งตาหลอ
อ้ายพวกลาวเลี้ยงช้างอยู่กลางดอน
เราจะต้องรบรับยับยั้ง
ล้วนแต่ดีฝีงาดูน่ากลัว
๏ ขุนแผนร้องว่าเออดาเฒ่า
คิดจะเข้าเอาช้างก็ชอบกล
ถ้าแม้นได้ช้างงามมาหลายหลัง
ควาญหมอเราก็มีดีมากนาย
แน่ตาหลอคุมไพร่ไปสักร้อย
ชิงช้างทั้งจำลองสัปคับ
๏ ตาหลอรับนับคนได้ร้อยเศษ
ถึงก็ยั้งตั้งโห่ขึ้นสามลา
ทำแต่ให้ดกใจไม่ฆ่าฟัน
เข้าควักล้วงช่วงชิงวิ่งโกรงกราง
ประโคนพานหน้าหลังหนังชะนัก
บรรดาของต้องการกว้านจนพอ
ช้างถูกลูกดิ่งวิ่งชิงคลอง
พวกไทยลาวตัวลือฝีมือดี
ครู่หนึ่งถึงที่ขุนแผนคอย
บอกว่าลูกไปได้ช้างมา
ขุนแผนฟังตาหลอหัวร่อร่า
กำลังดึกดาวกระจ่างน้ำค้างริน
๏ ฝ่ายข้างทหารสามสิบห้า
สำคัญคิดว่าลาวชาวนคร
เผ่นขึ้นหลังม้ากระทืบผึง
มาถึงทางจะออกนอกนครฯ
ว่าคุณพ่ออย่าเพ่อรีบไปก่อน
ล้วนงางอนงามงามสามสิบตัว
ถ้าช้างมีขี่มั่งจะยังชั่ว
ฉันรู้ที่ทอดทั่วทุกตำบลฯ
ถ้าพวกเรารู้ตำแหน่งแห่งหน
ด้วยผู้คนของเราไม่มากมาย
พอจะได้เป็นกำลังเราทั้งหลาย
ไว้ดันแดกแหกค่ายทลายทัพ
อ้ายลาวน้อยจงกลุ้มเข้ารุมจับ
เอาให้ได้พร้อมสรรพแล้วขับมาฯ
สังเกตที่ได้ชัดเดินลัดป่า
ตรงเข้าคว้าจับเอาอ้ายชาวช้าง
มัดศอกติดกันทั้งสองข้าง
เครื่องเคราขนพลางไม่รั้งรอ
อานจำหลักทั้งแหย่งกระแชงขอ
แล้วขึ้นคอไล่วิ่งลูกดิ่งดี
บ้างก็ร้องแหกป่ามาอึงมี่
ทั้งหมอควาญขับขี่ไม่มีช้า
ตาหลอตามรอยเข้าไปหา
ล้วนว่องไวใหญ่กล้างาลากดิน
สั่งให้เดินช้างม้ามาทั้งสิ้น
ก็เข้าถิ่นจะถึงที่บึงบอนฯ
ได้ยินอื้ออึงมาป่ากระฉ่อน
ก็รีบร้อนแต่งตัวทั่วทุกคน

พรหมศรสำมะยังสั่งอาสา
ถ้าได้ยินกลองน้อยแล้วถอยดน
สั่งกันเสร็จสรรพจับอาวุธ
พรหมศรคุมอาสาแยกขวาไป
ครั้นถึงที่แถบทางหว่างช่องแคบ
แต่ล้วนคนหัวไม้ใจแน่นอน
พอพระนายท้ายน้ำที่นำหน้า
สำมะยังสั่งให้โห่ขึ้นสามที
เผ่นขึ้นงาช้างง้างฟันคอ
ตาหลอยกขอขึ้นรำรับ
หล่นปุกลุกขึ้นได้ใส่พวกม้า
เสื้อขาดพลาดท่าควบม้าปรึง
ทั้งพวกลาวไทยไม่รู้ตัว
ขุนแผนคิดว่าลาวมาดักทาง
เจ้าพลายกระทืบแผงแข่งบิดา
ธรรมเถียรวิ่งถลันมาทันใด
ขุนแผนตวาดอำนาจครุฑ
พรหมศรสำมะยังยืนจังกา
ถูกอกขุนแผนเข้าต้ำอัก
ขุนแผนเห็นหอกหักชักนางกระเบา
ไม่เข้าหนังสำมะยังวิ่งเข้าแก้
ชั้นเสื้อนอกหอกดาบก็ไม่กิน
นายโดดกับนายเสือเงื้อหอกง่า
สำมะยังธรรมเถียรเปลี่ยนแปลกใจ
พิโรธแรงแกว่งดาบทะลวงไล่
ใครนั่นหนอคุณพ่อดอกกระมัง
เราคอยท่าตัดทัพให้ยับย่น
ม้องกระแตรีบรันเร่งเข้าไป
คาดตะกรุดโพกประเจียดมงคลใส่
สำมะยังคุมไพร่แยกซ้ายจร
ด่างเข้าไปแอบในพุ่มแล้วซุ่มซ่อน
มิได้หย่อนย่อท้อต่อไพรี
ขับม้าเดินเฉยเลยพ้นที่
ออกจากพงตรงรี่เข้าตัดทัพ
ถูกดาหลอพอเลือดเป็นยางหนับ
ฟาดขวับถูกถนัดพลัดตกตึง
เอาดาบปาพระท้ายน้ำเข้าต้ำผึง
กระทืบโกลนโผนทะลึ่งไปตามช้าง
พากันกลัวโดดวิ่งทิ้งดาบผาง
กระทืบม้าผ่ากลางวางเข้าไป
ฟันฟาดศัสตราเข้าลุยไล่
กับพวกไพร่กรูพร้อมล้อมเข้ามา
ดาบหลุดหักล้มลงจมหญ้า
หยักรั้งตั้งท่าแล้วแทงเอา
หอกหักยู่ไปไม่ยักเข้า
แทงอ้ายเฒ่าพรหมศรลงนอนดิ้น
แร่เข้าฟันเจ้าพลายคล้ายฟันหิน
หักบิ่นยู่พับยับย่อยไป
ขุนแผนปาลงต้ำฉาดพลาดไถล
นี่อย่างไรคงทนพ้นกำลัง
เหลือบไปเห็นขุนแผนก็ถอยหลัง
เออออ้ายสำมะยังดอกฤาไร

พวกทหารเห็นแม่นขุนแผนนาย ใจหายทิ้งดาบลงกราบไหว้
ไม่รู้ว่าคุณพ่อขออภัย คิดว่าลาวเชียงใหม่มันยกมา
แทงคุณพ่อกับพ่อพลายเป็นหลายที โทษลูกถึงที่จะสังขาร์
ขุนแผนชอบใจไม่โกรธา ว่าแกล้วกล้าเช่นนี้แลดีครัน
ครั้นรู้จักตัวกันทั่วหน้า ให้ลดเลี้ยวเที่ยวหากันจ้าละหวั่น
ทั้งพวกช้างพวกม้าตามมาพลัน เสียงเพรียกเรียกกันอึงคะนึง
กำกงกับพระนายท้ายน้ำนั้น ด้วยความกลัวตัวสั่นจนมาถึง
ประทับทอดม้าช้างวางกันอึง พร้อมกันอยู่ที่บึงสบายใจฯ

◎ ครั้นรุ่งรางสางแสงพระสุริเยนทร์ เยื้องพระเมรุเลื่อนล่องส่องแสงใส
พวกพนักงานลาวชาวเวียงชัย จะเบิกไขคนโทษไปทำงาน
ถึงประตูจู่เดินมาดุ่มดุ่ม เห็นผู้คุมหัวขาดอยู่กลาดย่าน
ต่างตกใจไปค้นวิ่งลนลาน พบซมซานยังไม่ตายก็หลายคน
เรือนนายตรวจหักแหกของแตกหาย กระจัดกระจายไปทุกเรือนออกเกลื่อนกล่น
เข้าไปในตะรางที่ข้างบน เห็นผู้คนหายไปทั้งไทยลาว
นายร้อยพะทำมะรงลงกลิ้งกลาด บ้างหัวขาดเหลือกตาดูหน้าขาว
โซ่ตรวนหลุดกองทั้งสองราว คาขื่อมือเท้าเกะกะไป
โซ่พันยังลั่นกุญแจติด ตรวนก็ชิดหาเห็นรอยตัดไม่
ขื่อลิ่มก็ยังดีนี่กระไร ประหลาดใจโดดตะรางวางวิ่งมา
ฝ่ายอ้ายลาวเฝ้าม้าทั้งผัวเมีย ลุกขึ้นนั่งงัวเงียยังแก้ผ้า
ครั้นส่งมนตร์เหลียวคว้างเห็นว่างตา หมอนมุ้งกระบุงตะกร้าก็หายไป
เมียแลดูผัวเห็นตัวเปล่า เอ๊ะใครเอาผ้านุ่งไปเสียไหน
ผัวแลดูเมียเสียน้ำใจ ผ้าผ่อนล่อนกระไรไม่ติดกาย
ผัวเมียตื่อกตกประหม่า นางเมียไม่มีผ้าคว้าเสื่อหวาย
ผัวขยุ้มกุมจุ่นอยู่วุ่นวาย ฉวยกระสอบสวมกายคล้ายกางเกง
ทั้งโรงเหนือโรงใต้ไม่มีม้า พวกคนเลี้ยงวิ่งร่ามาเหยงเหยง
อ้ายบางคนแก้ผ้ามาโทงเทง โรงกูเองก็หายตายแล้วเรา

กำลังพวกเลี้ยงม้าจ้าละหวั่น
พูดกันฟั่นเฟือนเหมือนกับเมา
พบกันเข้าทุกคนที่ดั้นทาง
จะพากันเข้าไปในศาลา
ก็รู้ว่าหนังสือฝีมือไทย
อ่านดูรู้แจ้งไม่แคลงคลาง

◎ ครานั้นแสนท้าวเหล่าพระยา
กำลังว่าราชการงานเวียงชัย
บ้างนุ่งเสื่อใส่กระสอบวิ่งหอบโครง
ก็ร้องทักถามไปไม่ได้การ
ผ้าผ่อนล่อนแก่นแล่นออกฉาว
คนดีหรือบ้ามาทำไม
พอพวกนั้นเข้าไปในศาลา
ปากสั่นคอสั่นให้ครั่นคร้าม
ว่าสาธุเจ้าประคุณบุญปกหัว
เมื่อยามดึกคนดีมีเข้ามา
สะเดาะโซ่กุญแจเข้าแก้ไทย
นายตรวจนายตรามันฆ่าตาย
ฝ่ายพวกกองช้างก็กราบเรียน
เข้าแก้แหล่งลักช้างทั้งเครื่องอาน
อ้ายพวกม้าปากสั่นรันเรียนไป
มันสะกดข้าพเจ้าหลับเมามัว
แล้วเลือกม้าดีดีมีกำลัง
ประมาณม้าทั้งหลายที่หายไป
แล้วมาพบไม้หลักปักกลางทาง
ว่ากล่าวหยาบช้าถึงท้าทาย
ก็พบกันกับอ้ายพวกนายคุกเข้า
พออ้ายเฒ่าเลี้ยงช้างวางวิ่งมา
เล่าคดีถี่ห่างกันพร้อมหน้า
มาพบหลักอักขราเข้ากลางทาง
ตรงเข้าไปถอนชักหลักทองหลาง
ก็แบกวางเข้ามาศาลาในฯ
นั่งอยู่บนศาลาลูกขุนใหญ่
แลไปเห็นคนวิ่งลนลาน
บ้างโล้งโต้งแก้ผ้ามางุ่นง่าน
อ้ายพวกนั้นจัณฑาลเป็นสิใด
ใครฉกชิงวิ่งราวฤาไฉน
นายเวรไปถามดูให้รู้ความ
หมอบกรานคลานเข้ามาออกงุ่มง่าม
ฟังถามด่างก็แจ้งแห่งกิจจา
โทษตัวข้อยนี้เป็นหนักหนา
สะกดฆ่าผู้คุมเสียมากมาย
ทั้งพวกล้านช้างไปเสียสูญหาย
เจ้าประคุณทั้งหลายได้โปรดปราน
มันผูกมัดรัดเมี่ยนกระหม่อมฉาน
เอาช้างใหญ่ไปประมาณสามสิบตัว
ว่าสาธุคุณผู้ใหญ่ได้ปกหัว
แก้ผ้าผ่อนล่อนตัวไม่ว่าใคร
ทั้งเครื่องอานเบาะหนังหาเหลือไม่
นับได้เป็นม้าห้าร้อยปลาย
ปิดหนังสืออวดอ้างไว้มากหลาย
จะทำลายเชียงอินทร์ให้สิ้นกรุงฯ

๏ พระยาลาวฟังแถลงแจ้งคดี
ต่างพิโรธโกรธใจดังไฟฟุ้ง
ครั้นรู้แจ้งประจักษ์ในอักขรา
เพี้ยกวานตามหลังมาพรั่งพรู

๏ ครานั้นเจ้าเชียงอินทร์ปิ่นพุงดำ
สถิตแท่นสุวรรณอันอำไพ
พร้อมหมู่แสนท้าวเหล่าพระยา
เห็นข้าเฝ้าเข้ามาดูลนลาน

๏ เพี้ยกวานกราบทูลมูลเหตุ
เมื่อคืนนี้มีโจรอหังการ์
ซ้ำลักเอาม้าห้าร้อยถ้วน
แล้วออกไปชิงช้างที่กลางไพร
อ้ายคนโทษพวกลาวชาวล้านช้าง
มันปักหนังสือท้าว่าไม่กลัว

๏ เจ้าเชียงใหม่ได้ฟังดังไฟผลาญ
เฮ้ยอ่านไปให้แจ้งแห่งสำคัญ

๏ ฝ่ายว่าพันจามล่ามพนักงาน
ว่าพระจอมนครินทร์ปิ่นกรุงไทย
เราฤๅชื่อพระยาแผนพิฆาต
กับพลายงามลูกรักอันศักดา
ด้วยลาวชิงสร้อยทองของท่านไว้
เราเข้ามาแก้ไขไทยเหล่านี้
ให้พวกเรารอดพ้นทนทุกข์ก่อน
จะรอเราให้เข้ามาชิงชัย
ถ้ารักชีวิตคิดถึงซึ่งพวกพ้อง
ส่งให้แล้วคำนับรับว่ากลัว
อ้ายพวกไทยแล้วนี่ที่ทำยุ่ง
จับหนังสือถือมุ่งเขม้นดู
ต่างคนผลัดผ้าไม่ช้าอยู่
กรูเข้าท้องพระโรงด้วยทันใดฯ
ฤทธิ์ล้ำลึกจบพิภพไหว
อยู่ที่ในพระโรงรัตน์ชัชวาล
บัญชาตรัสประภาษอยู่ฉาดฉาน
เฮ้ยเพี้ยกวานเอาไม้อะไรมาฯ
ว่าสาธุทรงเดชโปรดเกศา
มาแก้ชาวอยุธยาพาหนีไป
เลือกแต่ล้วนตัวดีที่สูงใหญ่
เอาไปได้งามงามสามสิบตัว
ก็พลอยหนีหมดตะรางพระทูนหัว
ได้ค้นคว้าหาทั่วก็ไม่ทันฯ
ร้องเรียกล่ามพนักงานขมีขมัน
หนังสือนั้นมันท้าว่ากระไรฯ
คลานมารับจับอ่านหาช้าไม่
บัญชาใช้ให้ทหารพระกาฬมา
คุมพวกไพร่อาทมาตสามสิบห้า
ยกมาจะประหารผลาญบุรี
แล้วจับไทยจองจำทำปันปี้
กับพวกที่ล้านช้างส่งนางไป
จะหลบลี้หนีซ่อนนั้นหาไม่
ฤๅจะตามก็ไปที่บึงบัว
จงทูนนางสร้อยทองไปบนหัว
จึงจะปลอดรอดตัวไม่มรณาฯ

๏ คร้านั้นเจ้าเชียงใหม่ครั้นได้ฟัง
เหม่อ้ายไทยขี้ถังอหังการ์
เฮ้ยบรรดาแสนท้าวเหล่าพระยา
ฤๅพรั่นตัวกลัวเราจะตามแจ
กับพวกมันสามสิบสักหยิบมือ
ล้อมฟันเสียไม่ทันจะพริบตา
๏ คร้านั้นพระยาจันทรังสี
คิดพลางทางทูลไปทันใด
ถ้าไม่ดีไหนจะมีหนังสือท้า
เรายกไปคงได้ถึงรบกัน
แต่อ้ายพวกมาตามสามสิบห้า
อ้ายห้าร้อยที่มันมาลักพาไป
มันเสมือนหมู่เนื้อเสือเคยทับ
สามสิบห้าถึงจะกล้าเป็นเอกโท
ขอให้แด่งม้าใช้ออกไปดู
จึงค่อยยกกองทัพขับพลไกร
๏ คร้านั้นเจ้าเชียงอินทร์ปิ่นพิภพ
จึงตรัสสั่งมุงกะยองกองพาชี
รีบไปสืบดูให้รู้แท้
ถ้ามันอยู่สูมาอย่านอนใจ
๏ คร้านั้นมุงกะยองมองไล่
ผูกม้าโผนธรณีสีจันทน์
ปล่อยใหญ่ใสห้อไม่ย่อหย่อน
ลงจากม้าดอดดุ่มเข้าพุ่มไพร
ประมาณคนเบ็ดเสร็จเจ็ดร้อยกว่า
แต่แลไปไม่เห็นตั้งค่ายคู
แค้นคั่งราวกับไฟไหม้เวหา
มาอวดกล้าท้าทายหยาบคายแท้
ซึ่งมันว่ายังจะจริงกระนั้นแน่
จึงพูดแก้ขู่ไว้ให้รอช้า
อ้ายที่หนีคุกฤๅจะสู้หน้า
ซึ่งเราว่าใครจะเห็นเป็นอย่างไรฯ
ผู้ว่าที่สมุหทหารใหญ่
มันท้าไว้ถ้อยคำก็สำคัญ
อ้ายคนที่ยกมาจะแข็งขัน
ด้วยว่ามันอิ่มเอิบกำเริบใจ
ถึงดีแท้ก็จะมาทำไมได้
ทั้งลาวไทยไม่มีอ้วนล้วนพุงโร
ไหนจะกลับหันหน้าเข้ามาโต้
อ้ายคนโซก็จะพาอ้ายกล้าไป
ถ้ามันยังตั้งอยู่ที่บึงใหญ่
เข้าลุยไล่เสียให้แหลกเป็นผงคลีฯ
ฟังจบตรึกตรองเห็นต้องที่
จงเลือกหาม้าดีขี่ออกไป
มันหนีแน่ฤๅยังอยู่ที่บึงใหญ่
เราจะได้เกณฑ์ทัพไปจับมันฯ
รับสั่งแล้วรีบไปขมีขมัน
ขึ้นกระทบแผงผันผยองไป
พอแดดอ่อนก็ถึงที่บึงใหญ่
ขึ้นบนต้นไม้ลอบแลดู
เห็นทางท่าไม่หนีทีจะสู้
สังเกตรู้แน่ชัดถนัดตา

ลงจากต้นไม้มารี่หรับ
พอตะวันอัสดงก็ปลงม้า
ครั้นถึงหน้าที่นั่งบังคมทูล
ข้าพเจ้าเล็ดลอดดอดเข้าไป
ทั้งนายไพร่ใหญ่น้อยเจ็ดร้อยกว่า
แต่อย่างไรไม่เห็นตั้งค่ายคู

◎ ครานั้นพระองค์ได้ทรงฟัง
เหม่เหม่อ้ายไทยใจฉกรรจ์
ไม่พอครือมือลาวชาวเชียงใหม่
เพียงหักไม้คนละกิ่งทิ้งสมทบ
ดำรัสตรัสประภาษอยู่ฉาดฉาน
จงเร่งยกพหลพลโยธา
อันเพี้ยปราบเมืองแมนแสนกำกอง
ยกเป็นปีกซ้ายขวาคลาไคล
แสนตรีแพชรกล้าขี่ม้าคล่อง
เป็นแม่ทัพสินธพไปรบรับ

◎ พระยาจันทรังสีได้รับสั่ง
เร่งเรียกพลไกรทั้งไพร่นาย
ทัพม้าห้าพันสกรรจ์หมด
เคยฝึกฝนทนทานชำนาญยุทธ
บ้างถือทวนถือเสน่าเกาทัณฑ์
มีนายกองนายหมวดคอยตรวจตรา
เพชรกล้าประทานม้าพระที่นั่ง
ชื่อว่าเหมรัศมีสีจันทร์
แผงข้างเขียนนางกินนรรำ
อานปรุลายฉลุจำหลักลอย
ขึ้นพาชีขี่ขับไปกลางป่า
ตรงเข้ามายังท้องพระโรงชัย
ตามมูลเหตุแจ้งแถลงไข
เห็นลาวไทยลุกนั่งอยู่พรั่งพรู
เห็นทางท่ารั้งรอจะต่อสู้
มันตั้งอยู่ที่บึงทางครึ่งวันฯ
แผดเสียงเปรี้ยงดังสนั่นลั่น
เจ็ดร้อยน้อยฤๅนั่นมาขันรบ
สักอึดใจก็จะมัดดังรัดกบ
ก็จะกลบเสียได้ไม่คณนา
สั่งท้าวกรุงกาพตรีเพชรกล้า
ไปจับจิกหัวมาให้หน้าใจ
ทั้งสองเคยเคี่ยวเข็ญเป็นผู้ใหญ่
ให้กรุงกาพนั้นไชรัเป็นแม่ทัพ
เคยทำนองหักโหมเข้าโจมจับ
ให้พร้อมสรรพพรุ่งนี้สี่โมงปลายฯ
ออกมานั่งศาลาให้บัตรหมาย
จัดจ่ายช้างม้าเครื่องอาวุธ
ใจคอทรหดเป็นที่สุด
ทั้งซ้ายขวาอุดลุดล้วนขี่ม้า
เรี่ยวแรงแข็งขันเคยอาสา
พร้อมสรรพทัพหน้าได้ห้าพัน
มีกำลังไวว่องคล่องขยัน
ผูกเครื่องกุดั่นประดับพลอย
โกลนคร่ำโพทองทั้งพู่ห้อย
ควาญประจำจูงคอยจะยาตราฯ

๏ กรุงกาพทัพใหญ่ยกไว้ก่อน กล่าวถึงทัพอัสดรตรีเพชรกล้า
อันแม่ทัพคนนี้มีศักดา อยู่คงศาสตราวิชาดี
แขนขวาสักรงเป็นองค์นารายณ์ แขนซ้ายสักชาดเป็นราชสีห์
ขาขวาหมึกสักพยัคฆี ขาซ้ายสักหมีมีกำลัง
สักอุระรูปพระโมคคลา ภควัมปิดตานั้นสักหลัง
สีข้างสักอักขระนะจังงัง ศีรษะฝังพลอยนิลเม็ดจินดา
ฝังเข็มเล่มทองไว้สองไหล่ ฝังเพชรเม็ดใหญ่ไว้แสกหน้า
ฝังก้อนเหล็กไหลไว้อุรา ข้างหลังฝังเทียนคล้าแก้วตาแมว
เป็นโปเปาปุบปับยิบทั้งกาย ดูเรี่ยรายรอยร่องเป็นถ่องแถว
แต่เกิดมาอาวุธไม่พ่องแพว ไม่มีแนวหนามขีดสักนิดเดียว
สูงใหญ่รูปร่างเหมือนอย่างเสือ กำลังเหลือเนื้อหนังก็แน่นเหนียว
หนวดโง้งโก่งฟั่นพันเป็นเกลียว ฟันขาวปากเขียวดังปลิงควาย
นัยน์ตาดำคล้ำคล้ายกับตาเสือ ขอบตาแดงเรื่อดังชาดป้าย
คิ้วกระหมวดหนวดแดงดูแรงร้าย ผมมุ่นมวยคล้ายกับโยคี
แต่รุ่นหนุ่มคุ้มใหญ่ไม่อาบน้ำ เพื่อนดำแต่ว่านยาทาขัดสี
ไม่นอนด้วยภรรยาทั้งตาปี ด่อศึกมีเมื่อไรได้อาบน้ำ
จะไปทัพจึงหาบรรดาว่าน มาเสกอ่านอาคมถมถนำ
เครื่องรางตะกรุดลงองค์ภควัม บริกรรมเสกเป่าเข้าทันใด
แล้วตักน้ำดื่นท่ามาใส่ขัน หยิบเครื่องอานว่านนั้นเอาลงใส่
เสกเดือดพล่านพลั่งดังตั้งไฟ เห็นประจักษ์วักได้ใส่หัวพลัน
หยิบเครื่องอานว่านยาขึ้นมาไว้ เพชรกล้าลงไปในแม่ขัน
ประจงจบเคารพแล้วอาบพลัน ดูสำคัญในนทีจะมีลาง
ถ้าจะเกิดอันตรายวายชีวิต ในนิมิตน้ำแดงเป็นแสงฝาง
ถ้าไม่ชนะไม่แพ้แต่ปานกลาง น้ำเป็นอย่างสีรงลงละลาย
ถ้าจะไปมีชัยแก่ข้าศึก น้ำเลื่อมดังผลึกวิเชียรฉาย
ครั้งนั้นขาดชันษาชะดาตาย นิมิตสายชลธีเป็นสีแดง

เพชรกล้ามุ่งเขม้นเห็นนิมิต รู้แท้แน่จิตประจักษ์แจ้ง
น้ำอย่างสีฝางลางร้ายแรง นึกแสยงสยดสยอนถอนฤทัย
เป็นสุดทุกข์ลุกออกมาผลัดผ้า ประหนึ่งว่าไม่ดำรงทรงกายได้
แล้วนึกว่าชาติทหารอันชาญชัย ถึงบรรลัยก็ให้ลือฝีมือลาว
อึดฮัดจัดแจงแต่งกายา วันจันทร์นุ่งผ้ายกพื้นขาว
คาดตะกรุดเครื่องรางปรอทวาว ใส่แหวนเพชรเม็ดพราวเหมือนดาวราย
ประเจียดประจงจับตะแบงมาน สอดสังวาสสะอิ้งรัดจำรัสฉาย
โพกผ้าขลิบพื้นขาวดาวกระจาย เข็มขัดสายทองถักล้วนอักขรา
จบจับประคำทองเข้าคล้องคอ ผงดินสอเสกเสริมแล้วเจิมหน้า
ถือง้าวก้าวย่างสามขุมมา เผ่นขึ้นหลังม้าสง่างาม
ท่วงทีองอาจดังราชสีห์ สมกับที่ชาญชัยในสนาม
ขยับยกเมฆในได้ฤกษ์ยาม ให้โห่สามลาเลิกโยธาไป
แม่ทัพสัปทนคนกางกั้น เสียงฝีเท้าม้าลั่นแผ่นดินไหว
พวกพลโห่ร้องคะนองใจ เป็นโกลาหลในอรัญวาฯ

◎ จะกล่าวถึงกองทัพท้าวกรุงกาพ ทหารแม่ทัพใหญ่ใจกล้า

ด่างเร่งรัดจัดแจงแต่งโยธา สั่งให้ผูกช้างงาเข้าฉับพลัน
กรมช้างเร่งรัดจัดช้างดั้ง ล้วนพ่วงพีมีกำลังผูกเครื่องมั่น
ควาญหมอท้ายคอคนสำคัญ ทหารนั้นนั่งกลางข้างละคน
มีอาวุธพร้อมสรรพสำหรับช้าง มายืนข้างสองแถวแนวถนน
สวมสอดเสื้อลงใส่มงคล ล้วนอยู่ยงคงทนซึ่งศาสตรา
บ้างอยู่ด้วยรากไม้ไพลว่าน บ้างอยู่ด้วยโอมอ่านพระคาถา
บ้างอยู่ด้วยเลขยันต์น้ำมันทา บ้างอยู่ด้วยสุราอาพัดกิน
บ้างอยู่ด้วยเขี้ยวงาแก้วตาสัตว์ บ้างอยู่ด้วยกำจัดทองแดงหิน
บ้างอยู่ด้วยเนื้อหนังฝังเพชรนิล ล้วนอยู่สิ้นทุกคนทนศาสตรา
เพี้ยปราบเมืองแมนแสนเสนี คุมกองโยธีข้างปีกขวา
ขึ้นขี่คอคชสารดระห่านงา โพกผ้าสีทับทิมริมขลิบทอง

ใส่เสื้อสีชมพูดูแดงฉาด
ฝ่ายข้างปีกซ้ายนายกำกอง
ใส่เสื้อกำมะหยี่สีดอง
ทั้งสองล้วนอยู่คงลงเลขยันต์
แต่ล้วนเหล่าทหารชำนาญยุทธ์
นายสอยดาวคุมสกรรจ์ก็พันปลาย
ขี่พลายแก้วมิ่งเมืองผูกเครื่องมั่น
หมวกโหมดลงยันต์กั้นสัปทน
ที่นั่งรองขององค์เจ้าเชียงใหม่
สำหรับทรงชิงชัยกับไพรี
สูงหกศอกกำมางารัดทอง
หางยาวหูใหญ่ใจฉกรรจ์
จะย่างย่องว่องไวใช้กิริยา
อยู่ปีนฟืนไฟไม่ดิ้นรน
ผูกสะพักปักดระพองด้วยทองแล่ง
พานหน้าท้ายลายดาวเป็นดอกกลม
สายชะนักถักไหมกลางใส่เบาะ
ควาญใส่เสื้อแดงแย่งชิงดวง

◎ คราน้ันกรุงกาพชำนาญทัพ
นุ่งยกอย่างลาวขาวดอกแดง
สายสังวาลภควัมประคำคล้อง
เสื้อในลงยันต์กันอาวุธ
เหน็บกริชตรงลงคมประจุขาด
ใส่หมวกถักไหมทองกรองดาชุน
เอาน้ำพระสรงองค์นารายณ์
ควาญเทียบช้างประทับเข้ารับรอง
ขลิบดาดต้นแขนไว้ทั้งสอง
โพกทับทิมขลิบทองอยู่เหมือนกัน
ประคำทองคล้องคอดูแข็งขัน
คุมพลข้างละพันทั้งขวาซ้าย
ถือศาสตราอาวุธเป็นเหล่าหลาย
เป็นทัพหลังรั้งท้ายสำรวจพล
ใส่เสื้อจีบสีจันทร์หนังไก่ย่น
พร้อมพรั่งทั้งพหลพลโยธี
ประทานให้แม่ทัพนั้นขับขี่
ชื่อพลายพลิกธรณีมีน้ำมัน
ดระพองผายท้ายด้อยดังช้างปั้น
โขมดหัวสองชั้นคั่นมงคล
หนังหนาหน้ายักษ์ชักเนื้อย่น
หางสะพัดปันช่นเส้นขนกลม
พู่แดงห้อยหูดูงามสม
สองข้างแนบแบบถมด้วยเงินยวง
ขอเกราะปลายง้าวคมขาวช่วง
ใส่หมวกโหมดม่วงทะมัดทะแมงฯ
จบจับเครื่องอานเข้าตกแต่ง
ใส่เสื้อกรองทองแล่งเป็นแย่งครุฑ
แหวนทองปัทมราชคาดตะกรุด
เข็มขัดขุดขมองพรายเป็นลายดุน
แล้วซ้ำคาดราดคดหนามขนุน
สะพายดาบญี่ปุ่นฝักหุ้มทอง
มาพรมกายกรายกรากออกจากห้อง
ก็ย่างย่องขึ้นคอจับขอกราย

ภาวนาตาเขม้นเห็นนิมิต วิปริตเป็นรูปคนหัวหาย
จะยกต่อคอแขนไม่ติดกาย เป็นลางร้ายวิปริตก็ผิดใจ
ครั้นจะทูลขอรั้งรออยู่ ก็อดสูโยธาบรรดาไพร่
เกิดเป็นคนใครจะพ้นที่บรรลัย ก็แข็งใจไปตามแต่เวรา
ขาขยับไสช้างพอย่างกราย เห็นลูกนกตกตายลงต่อหน้า
นกแสกแถกเสียดศีรษะมา แร้งกาบินจับสัปทน
วันนั้นท้าวกรุงกาพสะท้านจิต โอ้ชีวิตกูนี้คงปี้ป่น
จำใจได้ฤกษ์ให้เลิกพล ขานโห่สามหนแล้วยกไป
ดูชายธงตรงลิ่วไม่ปลิวสะบัด ลมก็จัดวิปลาสไม่หวาดไหว
ทั้งเสียงโห่ก็ไม่ก้องให้หมองใจ สะทึกสะท้อนถอนฤทัยมาในดงฯ

๏ จะกล่าวถึงขุนแผนแสนสนิท เรืองฤทธิ์พริ้งเพริศระเหิดระหง
กับเจ้าพลายท้ายน้ำกึงกำกง นั่งปรึกษาการณรงค์กับโยธา
เห็นผงคลีกลุ้มกลบดลบบน ชะรอยลาวยกพลมาหนักหนา
ขุนแผนนิ่งระงับหลับตา พิจารณารู้แน่ในทางปราณ
นี่ลาวยกทัพหมื่นมาดื่นป่า ก็บัญชาสั่งให้ไพร่ทหาร
ไปตัดอ้อแขมมาอย่าเนิ่นนาน ปักขนาบหน้ากระดานด้านท้ายบึง
แล้วปักแยกแหกฉีกเป็นปีกกา เอาไม้มาขีดคูดูขังขึง
ทั้งหอรบหอคอยร้อยแขมกรึง ดูประหนึ่งปักเล่นไม่แน่นแฟ้น
พอแม่ทัพจับชัดข้าวสารปร่อ แขมอ้อกลายไปเป็นไม้แก่น
เชิงเทินรอบขอบขันไม่คลอนแคลน ปีกกาชักปักแน่นกว่าไม้จริง
ที่รอยขีดกลับเป็นคูดูลึกซึ้ง อยู่ข้างบึงขวางดงตรงดลิ่ง
ถึงจะต้องปืนใหญ่ไม่ไหวติง ทั้งหอรบครบสิ่งสำเร็จการ
ขุนแผนสั่งพวกไพร่ในกองทัพ กำชับเตรียมตัวทั่วทุกด้าน
แต่ตัวนายสี่คนอยู่บนร้าน ให้กองด่านดูลาวจะเข้ามาฯ

๏ จะขอหยุดยับยั้งข้างขุนแผน กล่าวถึงทัพนายแสนตรีเพชรกล้า
รีบร้อนต้อนข้บกองทัพม้า มาถึงป่าดอนตะแบกจะแยกทาง

ดูไปไกลประมาณสามสิบเส้น
ทั้งขวาซ้ายรายชักปีกกากาง
ครั้นถึงที่เห็นสนามตามตำรับ
แล้วปักธงยิงปืนเป็นสำคัญ
๏ ครานั้นขุนแผนแสนทหาร
ร้องประกาศบอกกันนั่นเป็นไร
เรากับลูกรักอันศักดา
ท่านทั้งสองคอยดูอยู่ในทัพ
แต่บรรดาพวกลาวบ่าวของท่าน
แต่บรรดาพวกไทยใจทมิพ
เจ้าพลายงามยกไปเป็นทัพหน้า
เราจะยกทัพใหญ่หนุนไปพลัน
ถ้าพลลาวเหลือล้นพ้นประมาณ
จะรบราฆ่ามันให้บรรลัย
สั่งแล้วขุนแผนกับลูกชาย
นุ่งผ้าตามตำรารณรงค์
เสื้อลงเลขยันต์ใส่ชั้นใน
แหวนมณฑปนพเก้าดูวาววาม
สวมสายประคำทองเข้าคล้องคอ
ใส่หมวกขลิบตาดพระราชทาน
ภาวนาดาเขม้นเห็นเมฆฉาย
สีกรร่อนติดบนเมฆี
เอานายเพชรเจ็ดปานเป็นควาญท้าย
พลายงามขึ้นขี่ม้าสีจันทร์
ยิงปืนสัญญาขึ้นห้าตึง
นายปลอดโบกธงเป็นมงคล
แลเห็นค่ายไทยทั้งใหญ่กว้าง
ขุดคูข้างขอบบึงไปถึงกัน
ก็หยุดทัพยับยั้งลงตั้งมั่น
ให้โห่สามลาลั่นสนั่นไปฯ
ได้ยินลาวโห่ขานสะท้านไหว
ลาวยกทัพใหญ่มาดั่งดับ
จะยกพลโยธาออกเคี่ยวขับ
เราจะรับมือลาวชาวเชียงอินทร์
ประจำการอยู่ในค่ายวงสายสิญจน์
จงขี่ม้ามาสิ้นให้ครบกัน
คุมพวกสามสิบห้าล้วนแข็งขัน
ถ้าได้ทีดีตะบันบุกเข้าไป
เราจะไสคชสารเข้าลุยไล่
จงตั้งใจอย่าประมาทต้องอาจอง
แต่งกายคาดเครื่องเรืองระหง
เข็มขัดลงยันต์คาดสะอาดงาม
เสื้อนอกดอกใหญ่ทองอร่าม
สังวาลสามสายแย่งตะแบงมาน
ทั้งลูกพ่อองอาจชาติทหาร
ถือฟ้าฟื้นยืนตระหง่านสง่าดี
นิมิตเป็นรูปนารายณ์เรืองศรี
ขุนแผนขึ้นคอขี่คชฉกรรจ์
ใส่เสื้อลายสีแดงแสงเฉิดฉัน
สั่งให้ลั่นฆ้องฤกษ์แล้วเลิกพล
ฆ้องหึ่งขานโห่ขึ้นสามหน
ก็รีบร้นโยธาคลาไคลฯ

◎ พอสองทัพถึงกันประกันหน้า ลาวก็แยกปีกกาออกหวั่นไหว
แสนตรีเพชรกล้าทอดตาไป เห็นทัพไทยลิบลิบสักหยิบมือ
มันเสมือนแมลงเม่ามาเข้าไฟ นี่เข้าใจว่าจะรอดไปแล้วหรือ
สั่งให้ขับอัสดรต้อนพลฮือ คนละมือก็จะยับทั้งทัพไทย
เอาเหวยเอาวาโยธาทัพ จับเอาตัวมันให้จงได้
อย่าให้มันปลอดรอดหนีไป กระทืบม้าผ่าไล่ไพร่พลมา
เข้าล้อมหน้าล้อมหลังประดังฟัน พวกไทยตัวกลั่นล้วนแกล้วกล้า
เจ้าพลายสั่งตั้งโห่ขึ้นสามลา กระทืบม้าฝ่าฟันประจันรับ
ลาวแทงเข้าด้วยทวนสวนสกัด ไทยปัดทวนพลาดฟาดฟันฉับ
พวกลาวแร่แก้กันไทยฟันยับ โถมจับล้มคะมำคว่ำโก้งโค้ง
ไล่ตะบันฟันฟัดสกัดสะแกง ลาวแทงไทยผลุงสะดุ้งโหยง
ไม่เข้าไทยไทยกระทืบอยู่โกรงโกรง ไล่ทันฟันโป้งเข้าหลังปึง
ลาวเงื้อทวนใหญ่แทงไทยปราด ไทยฟาดคันทวนสวนแทงผึง
หัวถลำคว่ำถลาดกม้าดึง ยิ่งตายยิ่งตะบึงเข้าบุกบันฯ

◎ เจ้าพลายกับพวกสามสิบห้า คว้างคว้างวางมาดังกังหัน
เห็นลาวล้อมเข้าใกล้ออกไล่ฟัน ลาวเข้ารันรุมตีไม่หนีไทย
ลาวแทงไทยฟันตะบันฆ่า ที่อยู่เหยียบกันเข้ามาหาถอยไม่
เป็นกลุ่มกลุ่มหุ้มห้อมล้อมเข้าไว้ จนเต็มทีพวกไทยหัวไหล่ล้า
เจ้าพลายขับสีจันทร์เข้าฟันฟาด ดาบลงยันต์ฟันขาดดังฟ้าผ่า
ถึงลาวคาดเครื่องอานกินว่านยา ถูกดาบมรณาลงดาษดิน
ลาวรุมกลุ้มแทงเสียงอึกอัก ทวนหักหอกยู่บู้บิ่น
บุกตะบันฟันขนาบดาบไม่กิน เจ้าพลายฟาดขาดดิ้นสิ้นเป็นเบือ
พวกลาวหวาดหวั่นพรั่นชะงัก ดังสุนัขพาหมู่เข้าสู้เสือ
ร้องว่าดาบเราบ่เข้าเนื้อ กูฟันซั้นแต่เสื้อบ่เข้ามัน
เจ้าพลายแกว่งดาบอยู่วาบวาว พวกลาวถอยท้อย่อขยั้น
ดังพญาสีหราชกาจฉกรรจ์ เข้าผกผันเผ่นคว้างกลางฝูงวัว

เข้าไหนลาวหนีอยู่มี่ฉาว
เกรงสง่าไม่กล้าเข้าใกล้ตัว
◎ ครานั้นจึงแสนดรีเพชรกล้า
เห็นไพร่พลเรรวนป่วนปั่นไป
เท้ากระทืบแผงข้างผางผางลั่น
เสียงตวาดประกาศก้องเป็นโกลา
เห็นรูปร่างสำอางละออตา
แน่ะเจ้านายทหารชาญสงคราม
พึ่งรุ่นหนุ่มร่างน้อยกระจิริด
เป็นเผ่าพงศ์วงศ์วานท่านผู้ใด
◎ ครานั้นพลายงามทรามคะนอง
อันตัวเราเป็นทหารอยุธยา
บิดาชื่อพระยาแผนพิฆาต
ตัวเราเป็นศิษย์บิดุรงค์
ท่านนี้มีนามกรใด
ถึงยังมีมิตายก็เต็มชรา
◎ ครานั้นเพชรกล้าได้ฟังถาม
ซึ่งถามเราจะเล่าให้เข้าใจ
เราเป็นเชื้อเจ้าท้าวคำแมน
เป็นเชื้อชาติทหารชาญศักดา
พระครูผู้บอกวิทยา
สถิตยังเขาคำถ้ำวัวแดง
เจ้าหนุ่มน้อยนี้หรือชื่อพลายงาม
ดละแกล้งหล่อเหลาเพราพริ้ง
จะเปรียบลูกก็อ่อนกว่าลูกเล็ก
ไม่ควรจะรบสู้กับปู่ดา
พวกลาวต่างขยั้นสั่นหัว
ด้วยความกลัวชีวันจะบรรลัยฯ
ขับด้อนโยธาอยู่หวั่นไหว
เพชรกล้าขัดใจกระโจนมา
เร่งรุกบุกบันขึ้นมาหน้า
มาจนหน้าม้าเจ้าพลายงาม
เพชรกล้าเข้าใกล้แล้วไต่ถาม
เจ้านี้มีนามกรไร
เจ้าเป็นศิษย์ศึกษาอาจารย์ไหน
จงบอกไปให้แจ้งแห่งกิจจาฯ
ร้องตอบคดีดรีเพชรกล้า
ชื่อว่าพลายงามมาตามวงศ์
พระราชทานตั้งนามตามประสงค์
เผ่าพงศ์วงศ์พลายหลายชั่วมา
ครั้นจะถามถึงผู้ใหญ่ก็เกินหน้า
แต่เรียนรู้ครูบาอาจารย์ใดฯ
ก็ซื่นชอบตอบความหาช้าไม่
เจ้าชาวใต้ไม่รู้จู่ขึ้นมา
มียศเป็นแสนดรีเพชรกล้า
ในลานนาใครใครไม่ต่อแรง
ชื่อว่าศรีแก้วฟ้ากล้าแข็ง
ทุกหนแห่งเลื่องลือนับถือจริง
ช่างสมรูปสมนามดูงามยิ่ง
รูปร่างอย่างผู้หญิงพริ้งพรายตา
จะเปรียบหลานพานจะเด็กกว่าหลานข้า
กลับไปบอกบิดามารอนราญ

จะได้เป็นขวัญตาโยธาทัพ
ยังเด็กอยู่คอยดูวิชาการ
๏ ครานั้นพลายงามทรามคะนอง
แน่เธออย่าเพ่ออหังการ์
ตัวท่านแก่กายอย่างควายเฒ่า
ฝีมือใครไพร่ลาวแหลกเป็นเบือ
ถ้าไม่ดีที่ไหนใครจะมา
ให้ปรากฏฤทธิ์ว่าดีแท้
ขออภัยอย่าเพ่อให้ถึงบิดา
มาลองดูสักหนให้คนลือ
๏ ครานั้นแสนตรีเพชรกล้า
เหม่อ้ายนี่หนักหนาว่าไม่ฟัง
เท้ากระทืบระทบโกลนโผนผก
ท่วงทีขี่ม้าสง่างาม
๏ ฝ่ายเจ้าพลายงามทรามสง่า
ก็ชักม้ารับร่ายย้ายกระบวน
เพชรกล้ารำง้าววาววาววับ
สองนายร่ายรำตามทำนอง
แล้วยกรำทำท่าหงส์สองคอ
แล้วรำท่ามังกรซ้อนวิเชียร
เพชรกล้าถือง้าวยาวกว่าดาบ
เพชรกล้าขัดใจไล่คลุกคลี
เพชรกล้าได้ท่าปาลงฉาด
พลายงามตามชิดติดตะบัน
หยุ่นเปล่าหาเข้าตรีเพชรไม่
เจ้าพลายผันฟันบ่าเพชรกล้าปึง
เห็นฉบับแบบไว้ในทหาร
เฮ้ยหลานพ่ออยู่ไหนไปบอกมาฯ
ร้องตอบต่อคดีตรีเพชรกล้า
เจรจาหมิ่นประมาทเราชาติเชื้อ
อันตัวเราถึงเด็กเล็กลูกเสือ
อย่าหลงเชื่อว่าผู้ใหญ่จะไม่แพ้
จะขอลองวิชากับดาแก่
ฤาเป็นแต่ปากกล้ากว่าฝีมือ
แต่ลูกยาท่านจะชนะฤา
จะปลกเปลี้ยเสียชื่อดอกกระมังฯ
โกรธาดาแดงดังแสงคร่ั
มาโอหังอวดรู้สู้สงคราม
มุ่นหมกขับคว้างมากลางสนาม
รำง้าวก้าวตามกระบวนทวนฯ
เห็นตรีเพชรขับม้ามาปั่นป่วน
แล้วหันหวนว่องไวในทำนอง
เจ้าพลายรำดาบรับสองมือป้อง
ม้าผยองผันผกวกวนเวียน
เยื้องล่อเลี้ยวฟันหันเหียน
ผลัดเปลี่ยนว่องไวไม่เสียที
เจ้าพลายฉาบเข้าฟันแล้วผันหนี
เจ้าพลายรำทำทีให้ไล่ทัน
เจ้าพลายหลบลาวพลาดคะมำหัน
สบท่าผ่าฟันลงต่ำตึง
เยื้องขยับกลับใส่เจ้าพลายผึง
เนื้อประหนึ่งหินผาศิลาแลง

แสนดรีเพชรกล้าง่าง้าวกราย
ราวกับเกาหลังให้ยิ่งได้แรง
เอาดาบฟาดฉาดฟันตะบันส่ง
เพชรกล้ากลับด้ามเข้าตำทุบ
๏ แสนดรีเพชรกล้าระอาจิต
นึ่งนึกตรึกตราแต่ในใจ
ช่างกล้าแข็งแรงฤทธิ์นั้นเกินร่าง
มันสู้ผู้ใหญ่ไหวมันจริง
จะรบรันฟันฟาดด้วยศาสตรา
ต้องใช้มนตร์ทางในให้มันแพ้
หลับตาภาวนาร่ายพระเวท
เรียกมหาอาโปเป่าออกไป
พิลึกลั่นท้นท่วมทั่วจังหวัด
พวกทัพไทยต่างคนตะลนตะลาน
ทั้งขี่ม้าหยั่งขาไม่ถึงที่
เหล่าพวกอาสาระอาใจ
๏ คราน้ันพลายงามเจ้าความคิด
อ่านคาถาเป่าปัดไปบัดดล
แล้วอ่านมนตร์ดลเรียกเดโชธาตุ
โพลงพลุ่งทุ่งเถือกเป็นเปลวไฟ
พวกลาวเห็นไฟไหม้ลามมา
กัมปนาทหวาดหวั่นตัวสั่นท้าว
๏ คราน้ันเพชรกล้าเป็นจ่าศึก
ระงับกายร่ายพระเวทวิทยา
ก็เกิดเป็นเมฆตั้งขึ้นบังปก
สักห่าใหญ่ไหลดาดแผ่นดินดง
ฟันเจ้าพลายงามพรวดดังกรวดแกร่ง
ฟันตะแบงบุกไปไล่ตะครุบ
เป็นหลายหนทนคงไม่บุ้บุบ
ถูกเนื้อยุบพอขยายก็หายไปฯ
สุดคิดที่จะเอาชนะได้
ชะเด็กไทยคนนี้มันดีจริง
ดูแต่หน้าท่าทางอย่างผู้หญิง
ด้วยเชิงชิงชัยชาญชำนาญแท้
เห็นทางท่าเอาชัยบ่ได้แน่
ก็ชักม้าราแด้ออกยืนไกล
อันวิเศษเชี่ยวชาญอาจารย์ให้
เป็นน้ำไหลพลุ่งพลั่งดังท่อธาร
ลมก็พัดเป็นระลอกกระฉอกฉาน
ตะเกียกตะกายว่ายขานขึ้นต้นไม้
ด้วยนทีโชนเชี่ยวเป็นเกลียวไหล
ต่างร้องบอกนายไปให้แก้มนตร์ฯ
เรืองฤทธิ์ลือแจ้งทุกแห่งหน
ก็ทดท้นน้ำแห้งทุกแห่งไป
เป่าปราดไปเป็นเพลิงเถกิงไหม้
วาบวามลามไล่ไพร่พลลาว
กระทืบม้าหนีพล่านออกฉานฉาว
ร้องเรียกจ้าวนายช่วยข้าด้วยราฯ
เห็นไฟไหม้คึกคึกมาเต็มป่า
เรียกมหาวลาหกให้ดกลง
แล้วฝนตกโซมซ่าป่าระหง
ดับไฟไหม้พงนั้นสูญไป

เหล่าพวกอาสาโยธาหาญ
เข้ามั่วสุมกลุ่มกลมใต้ร่มไม้
◎ ครานั้นพลายงามความสามารถ
อ่านอาคมเรียกลมที่ในกาย
ด้วยอาคมเกิดเป็นลมเพชรหึง
ที่หยดหยาดขาดสายหายทันใด
แล้วเอาก้อนกรวดมาซัดปราย
ตกต้องลาวพลตะลนตะลาน
บ้างขับม้าเข้าพุ่มคลุมหัวร้อง
เป็นแผลเหือดเลือดไหลไปทุกคน
◎ ครานั้นจึงแสนตรีเพชรกล้า
แสนพิโรธโกรธใจดังไฟรุม
เกิดเป็นดารางกลางอากาศ
เม็ดฝนกรวดทรายหายทันใด
เราประจญบนหลังอาชาไนย
อันจะเข้ารบรุกกันคลุกคลี
ให้เอาม้าไปซุ่มเสียพุ่มชัฏ
ให้พร้อมสรรพเครื่องยุทธ์อาวุธยาว
พวกเราเอาแต่แรงแทงมันส่ง
ด้วยข้างเรากว่าพันมันน้อยนัก
◎ ทหารลาวกราวลงจากหลังม้า
เข้าล้อมหน้าล้อมหลังออกพรั่งพรู
เหล่าพวกอาสาเข้าฝ่าฟัน
หัวขาดตัวขาดเลือดสาดแดง
เกลื่อนกลุ้มหุ้มไทยไว้เป็นหมู่
พวกอาสาฟันฟอนจนอ่อนใจ
หนาวสะท้านทุกคนไม่ทนได้
ถูกเม็ดใหญ่ลูกเห็บเจ็บแทบตายฯ
ชาญฉลาดเฉลียวเลิศเฉิดฉาย
ระบายวาโยธาตุเป่าปราดไป
ดึงดึงพัดฝนไม่หล่นได้
ด้วยพระเวทฤทธิไกรอันชัยชาญ
เป็นเม็ดฝนกรวดทรายกระเซ็นซ่าน
อลหม่านหนีซุกไปทุกคน
บ้างถูกต้องเจ็บปวดเม็ดกรวดฝน
เหลือทนเต็มประดาแก้ผ้าคลุมฯ
เห็นโยธาหน้าฟกอกเป็นตุ่ม
ประชุมนิ้วเหนือเกล้าแล้วเป่าไป
กั้นหยาดเม็ดฝนไม่หล่นได้
แล้วสั่งไพร่ให้ลงจากพาชี
ดีแท้ก็แต่ไล่กับขับหนี
การว่องไวไม่ดีเหมือนเดินเท้า
เลือกจัดแต่ล้วนทวนแหลนหลาว
สกัดก้าวห้อมล้อมให้พร้อมพรัก
ถึงอยู่คงก็ถูกกระดูกหัก
เอาเสียพักเดียวเถิดอ้ายพ่อกูฯ
วิ่งผลุนหมุนมาเป็นหมู่หมู่
เกรียวกรูทิ่มตำกระหน่ำแทง
ถูกลาวขาดสะบั้นสะพายแล่ง
พวกกองหลังยังแซงแข่งเข้าไป
หอกยู่แทงเปล่าหาเข้าไม่
ยิ่งบรรลัยก็ยิ่งรุมกลุ้มเข้ามา

จนไหล่ตกยกมือขึ้นไม่ไหว
ลูกฟันมันจนสิ้นแรงระอา
๏ ครานั้นจึงโฉมเจ้าพลายงาม
เห็นพวกอาสาบรรดาพล
จึงรูดเอาใบมะขามมาสามกำ
ตั้งโกฏิแสนแน่นป่ามาฮือฮือ
ด้วยยาวราวก้อยไม่ต่อยไทย
พิษสงเหล็กในดังใครเคาะ
พวกลาวอาวุธหลุดมือถือ
เหลือทนลุกล้มลงกัมฟุบ
พอเต็มกลั้นผุดฟ่อต่อต่อยซ้ำ
เพชรกล้าตาปิดพิษเหล็กใน
หน้าตาล้วนแต่คาเหล็กในต่อ
บ่าวนายพ่ายหนีวิ่งกรีกรู
๏ ครานั้นท่านท้าวกรุงกาพ
กะปลกกะเปลี้ยเสียทีหนีซอกซอน
๏ ฝ่ายว่าขุนแผนแสนสะท้าน
ก็ขับกุญชรต้อนโยธา
จึงร้องว่าฮ้าท่านฤๅทัพหลวง
ดูช้างม้ารี้พลพ้นประมาณ
๏ ครานั้นกรุงกาพชาญกำแหง
สุนี้พระยาแผนแล้วแม่นใจ
เข้ามาลักช้างม้าพาคนหนี
ซ้ำปักหนังสือท้าว่าหยาบคาย
อยุธยาช้างม้าไม่มีฤๅ
เรายกพลมาประจญจับโจรไพร
อิดใจเรียกนายพ่อพลายขา
ตายหนึ่งหมุนมาห้าหกคนฯ
เชี่ยวชาญการสงครามไม่ย่อย่น
เหนื่อยจนไหล่ตกไม่ยกมือ
เสกซ้ำเป็นต่อบินปร๋อปรื๋อ
ดูออกคล่ำดำปื้อไปทุกละเมาะ
จำเพราะลาวกราวไล่ใส่เปาะเปาะ
ถูกเหมาะเหมาะล้มทับกันยับยุบ
เอาแต่มือตบสู้อยู่ปับปุบ
โดดผลุบลงในน้ำดำหนีไป
ไม่กลับคำต่อยปันทนไม่ได้
ทั้งม้าม่อยต่อยไล่ไปพรั่งพรู
ม้าลาพาห้อชักไม่อยู่
พวกไทยไล่ลู่ตะลุมบอนฯ
เห็นทหารเพชรกล้าวิ่งว้าว่อน
ก็ไสช้างวางต้อนโยธามาฯ
เห็นกรุงกาพเข้าด้วยช่วยทัพหน้า
ไสช้างขวางหน้าเจ้ากรุงกาพ
จึงเลยล่วงขับช้างมากลางทหาร
นี่จะไปรบราญบ้านเมืองใดฯ
ได้ฟังคำเสียดแทงให้หมั่นไส้
มายกความถามไถ่ไม่มีอาย
แล้วเข่นฆ่าราตีคนทั้งหลาย
ตัวไม่เป็นผู้ร้ายดอกฤๅไร
จึงดึงดื้อมาปล้นจนเชียงใหม่
ถ้าคืนของกลางให้จะรอดตัวฯ

๏ คร้านั้นขุนแผนแสนสะท้าน
ช่างพูดได้ไม่คิดถึงเงาตัว
ซึ่งล้านช้างส่งนางไปกรุงไทย
ลอบไปฉกชิงนางไว้กลางคัน
ข้าหลวงไทยที่มารับก็จับจำ
กระทำความข่มเหงไม่เกรงใจ
เจ้าท่านนั้นแลเป็นโจรป่า
ถ้ารักตัวกลัวว่าจะวายวาง
๏ กรุงกาพฯทหารใหญ่ครั้นได้ฟัง
จะดอบเหมือนล้มไม้ลงทับกาย
จึงแกล้งกลบเกลื่อนเป็นเงื่อนงำ
เพราะเจ้าเวียงจันทน์นั้นไม่ดี
มีสารามาถวายองค์สร้อยทอง
แล้วกลับยกยักย้ายถวายไทย
จนติดพันประจญรณรงค์
อย่าช้ามาชนช้างกันกลางคัน
ถ้าแม้นเราแพ้ท่านในการณรงค์
ถ้าแม้นท่านเสียท่าปราชัย
ว่าพลางทางสั่งปีกซ้ายขวา
ให้รายล้อมพวกไทยใจทมิพ
๏ คร้านั้นขุนแผนแสนวิเศษ
จึงร้องสั่งทหารอันชาญชัย
สำมะยังรั้งรับกับปีกขวา
ธรรมเถียรคอยทัพรับหลังมัน
สั่งแล้วไสสีห์คชเดช
ให้คงทนทั้งตัวทั่วสรรพางค์
ได้ฟังท้าวกรุงกาพก็ยิ้มหัว
ทำความชั่วถึงปิดไม่มิดควัน
เจ้าเชียงใหม่เมามืดด้วยโมหันธ์
จับพวกส่งลงทันฑกรรมไว้
เฒ่ายนขับยับระยำทั้งนายไพร่
ยังท้าให้ยกพลมาชนช้าง
เอาชีวาแลกสัตรีไม่มีอย่าง
ให้ส่งนางคืนไปจะไม่ตายฯ
แค้นดังอสุนีบาตฟาดสาย
ด้วยเจ้านายทำความไม่งามดี
อันถ้อยคำอาจเอื้นเห็นเกินที่
เป็นพาลีสองหน้ามาแต่ไร
แก่พระผู้ครองเมืองเชียงใหม่
เราจึงได้อาฆาตวิวาทกัน
มากล่าวไยให้ส่งองค์นางนั่น
ถ้าใครดีชีวันไม่บรรลัย
ก็ควรละจะส่งสร้อยทองให้
สร้อยทองต้องเอาไว้ในเชียงอินทร์
ทั้งกองกลางช้างม้าดากันสิ้น
อย่าให้ปลิ้นหนีพล่านออกด้านใครฯ
ขจรเดชลือเลื่องกระเดื่องไหว
อย่าคลุกคลีดีให้เป็นด้านกัน
พรหมศรรับราปีกซ้ายนั่น
ตัวเราจะประจัญเข้าชนช้าง
ร่ายพระเวทเป่าตระพองงาสองข้าง
แล้วไสวางช้างมุ่งท้าวกรุงกาพฯ

◎ ครานั้นกรุงกาพชาญชัยศรี ไสพลายพลิกธรณีมาง่านง่าน
กรายของ้าวรำด้วยชำนาญ คชสารสองปะทะเข้าประงา
ด้วยช้างลาวกำลังที่คลั่งเมา เมื่อยกออกกรอกเหล้าไว้หนักหนา
คชเดชยั่งยืนชื่นนัยน์ตา บ่มมันกลั่นกล้าไม่กลัวช้าง
ครั้นพลายพลิกธรณีรี่เข้าชิด คชเดชก็ขวิดปลายงาผาง
พอช้างลาวเบนเสยเข้าเกยคาง ช้างไทยได้ล่างเข้าหว่างคอ
นายเจ็ดปานพานกระแชงแทงต้ำเฮือก ถูกช้างลาวหน้าเสือกหงายท้ายย่อ
ขุนแผนคะยิกใหญ่ไม่รั้งรอ ช้างไทยเป็นต่อดันตะบึง
ช้างลาวถอยหลังยั้งไม่ถนัด เพียรจะงัดช้างไทยใส่ผึงผึง
ช้างไทยดันแดกกระแทกดึง ช้างลาวถอยดึงทุกทีไป
กรุงกาพเหนี่ยวสับให้กลับหัน ช้างไทยดันไม่ฝืนคืนมาได้
ด้วยช้างลาวเมาสุราเป็นบ้าใจ ครั้นเจ็บหนักยักไหล่สลัดคว้าง
ขุนแผนเห็นได้ทีไม่รีรอ รำของ้าวฟาดลงฉาดผาง
ถูกกรุงกาพชานชบทบคอช้าง ไม่เข้าคอพอเป็นยางออกซ้ำซ้ำ
กรุงกาพฟื้นคืนลุกขึ้นมาได้ ขุนแผนไสช้างกระชั้นไล่ฟันร่ำ
จนดีนหลุดจากชะนักหัวปักป่า ขุนแผนซ้ำลงอีกฉาดพลาดตกตึง
ขุนแผนไสช้างเข้าร้องเอาพ่อ ช้างก็ปร่อปราดแปรันแล่นเข้าถึง
ม้วนงวงหลับตาลงงาตึง ตีตะบึงแทงตะบันดันจนแบน
พอถอนงาคว้าผีขึ้นโยนขวับ ดกลงมางารับแล้วร้องแปร้น
ไส้ทะลักหักแหกหัวแตกแตน ช้างลาวแล่นหนีออกนอกโยธา
สำมะยังคุมไพร่ไล่ขนาบ ตีกองปราบเมืองแมนข้างปีกขวา
พรหมศรต้อนพลกล่นเกลื่อนมา เข้ารบราปีกซ้ายนายกำกอง
สองข้างต่างโถมเข้าโจมตี ถ้อยทีหนีไล่กันไวว่อง
ลาวแทงไทยจับเข้ารับรอง ไทยฟันลาวป้องจ้องเข้ารับ
พวกไทยไล่ทันฟันตะบึง นั่นปึงนี่ปังข้างหนึ่งปับ
สำมะยังโถมเข้าเอานายทัพ นายปราบรับฟันปังดังเหล็กเพชร

สำมะยังเป่าไปให้ประจุขาด เอาดาบฟาดขาดสะบั้นกระเด็นเด็ด
ดาบล่อนเลือดฝาดดังชาดเช็ด อ้ายลาวเข็ดคิดขยาดไม่อาจรบ
พรหมศรเสกคาถาว่าถอนโบสถ์ โดดแทงกำกองเข้าท้องกบ
ชักกั้นหยั่นฟันครวญลงซานซบ ทับศพผีนายลงก่ายกัน
สอยดาวเห็นแม่ทัพอัปรา นายทั้งปีกซ้ายขวาก็อาสัญ
ก็ขับไสช้างงาเข้ามาพลัน เอางาวฟันพวกไทยไล่ตะลุย
ธรรมเถียรยืนดูอยู่ท่ามกลาง ขัดใจไสช้างมาฉุยฉุย
อ้ายพลายแก้วมิ่งเมืองไม่เงื่องงุย เอางาชุ่ยสอยดาวเข้าราวนม
นายสอยดาวทรงกายพอหายขัด เอาขอคัดงาหันฟันประสม
ไทยเป่าโอ้ฟ้าผ่ามาตามลม ฟันลาวง้าวจมลงครึ่งคอ
แล้วเหยียบโจนโผนทะยานฟันควาญท้าย อ้ายลาวบ่าวนายไม่เหลือหลอ
ฉัวะฉาดขาดเด็ดทั้งสองคอ พวกพลย่นย่อเข้าป่าไปฯ

◎ จะกล่าวถึงแสนดรีเพชรกล้า สิ้นพิษต่อลืมตาขึ้นมาได้
แลเห็นทัพแตกตายกระจายไป ก็ขัดใจขับม้ามาทันที
ร้องว่าฮ้าเจ้าพลายนายแผนนั้น มิสำคัญคิดเอาว่าเราหนี
ด้วยตัวต่อต่อยตาเอาพาชี มันแล่นลี้ซักฉุดไม่หยุดยั้ง
เรากลับมากล้าดีมาลองฤทธิ์ อย่าได้คิดว่าเราจะถอยหลัง
มาตรแม้นแพ้นายวายชีวัง จะให้ชื่อลือดังทั้งแผ่นดินฯ

◎ ครานั้นขุนแผนแสนศักดา ได้ฟังคำเพชรกล้าพูดบ้าบิ่น
จึงร้องตอบคำไปให้ได้ยิน ยังเล่นลิ้นลอยหน้ามาท้าทาย
เราเห็นทำศักดากับทารก ยังต้องยกธงล่าเข้าป่าหาย
แพ้ลูกกะจิริดไม่คิดอาย จะมาหมายต่อสู่ผู้บิดา
นี่แน่นายอายลาวพวกบ่าวไพร่ จึงซ่องแซ่งแข็งใจมาแก้หน้า
ด้วยจนตรอกออกไม่ได้แข็งใจมา ในครั้งนี้ชีวาไม่คงชนม์ฯ

◎ เพชรกล้าตาเขียวให้เกรี้ยวโกรธ ดังถูกหอกกรอกโสตสักแสนหน
เดือดดาลไม่ทันอ่านพระเวทมนตร์ ก็ขับม้าผ่าพลเข้าชิงชัย

ขุนแผนดวาดอำนาจยักษ์
แล้วยกเงื้อง้าวฟาดฉาดลงไป
ตาหลอว่าคุณพ่อดิฉันเอง
ดารักว่าฉันด้วยช่วยลนลาน
นายโห้สามหอกกรอกด้วยทวน
ทิ้งทวนเข้าปะทะฉะด้วยพร้า
ราวกับฟาดทองแดงแทงก้อนหิน
แม้กระดูกก็ไม่หักแต่สักอัน
ตาหลอว่าคุณพ่อพ่อพลายขา
จะฟันแทงสักเท่าไรก็ไม่ตาย
ขุนแผนร้องว่าอย่ามี่ฉาว
ถึงมาตรแม้นอยู่ยงมันคงทน
ตาหลอกับดารักยืนหยักรั้ง
นายโม้กับนายเม้าเอาหลาวมา
หลายคนช่วยกันดันกระดอก
หน้าเผือดเลือดแดงดังแทงวัว

◎ พวกโยธาบรรดาที่เหลือตาย
พวกม้าเร็วรีบตะบึงถึงบุรินทร์
ว่าสาธุโยธาทั้งห้าทัพ
เหล่าพวกที่หลบลี้มิมรณา

◎ ท่านผู้ใหญ่ได้ฟังพวกม้าเร็ว
วิ่งมางกงกด้วยตกใจ
เห็นจอมนครเรศเกศเชียงอินทร์
อำมาตย์หมอบยอบกรานคลานเข้ามา
ว่าเพชรกล้าสอยดาวท้าวกรุงกาพ
ยกออกไปรบรับกับพวกไทย
เพชรกล้าง่าชะงักไม่ไหวได้
ถูกหัวไหล่ลาวล้มลงจมอาน
วิ่งถลันฟันเป้งลงด้วยขวาน
เอาพลองกระทุ้งพุงกรานให้ตกม้า
เหล็กม้วนไม่เข้าตรีเพชรกล้า
นายปานขวานฟ้าเอาดาบฟัน
หักบิ่นยู่ย่นไปจนกั่น
คงกระพันชาตรีดีทั่วกาย
อ้ายเพชรกล้าคนนี้ดีใจหาย
ยังนอนหายใจอยู่ดูพิกล
เฮ้ยพวกเราเอาหลาวทะลวงก้น
แยงให้จนถึงคอคงมรณา
พวยทะลึ่งดึงดังเข้าแก้ผ้า
ผ่าทวารเข้าปร๊อดตลอดตัว
เอาไม้ตอกกังกังกระทั่งหัว
ถูกรูรั่วเลือดราดลงดาดดินฯ
บ้างหลบลี้หนีหายเข้าป่าสิ้น
บอกระบิลแสนท้าวเหล่าพระยา
ตายยับสิ้นแล้วพระเจ้าข้า
ไม่ทราบว่ามาได้สักเท่าไรฯ
เอาผ้ากราบคาดเอวหาช้าไม่
ตรงเข้าในท้องพระโรงรจนา
สถิตแท่นมณีนิลข้างฝ่ายหน้า
วันทาทูลพลันในทันใด
ทหารปราบเมืองแมนทั้งนายไพร่
บรรลัยย่อยยับอัปรา

พวกทหารน้อยใหญ่ทั้งไพร่นาย
ยังแตกซ่านซ่อนเร้นไม่เห็นมา
๏ คร้านั้นเจ้าเชียงอินทร์ปิ่นนครเรศ
ดังพระกาพจะผลาญให้วายชนม์
แต่มานะกษัตริย์ตรัสประภาษ
ให้เร่งรัดจัดรักษาซึ่งเวียงชัย
ปิดทวารทั้งนั้นให้มั่นคง
ปืนหามแล่นเอาจุกทุกเสมา
ที่ขอบค่ายนั้นให้รายปืนจ่ารง
เอาปะขาวกวาดวัดทั้งฉัตรชัย
บนกำแพงทวารข้างด้านใต้
แม้ข้าศึกฮึกโหมโจมเข้ามา
ในกำแพงถากถางหนทางเดิน
ที่ตรงหว่างวางปืนกองฟืนไฟ
ให้กรมเมืองร้องป่าวชาวประชา
นั่งยามตามไฟเที่ยวสอดมอง
ผลัดกันลุกปลุกกันนั่งระวังไฟ
เหล่าบ้านนอกกำแพงทุกแห่งนั้น
สระบ่อท่อธารบ้านของใคร
ข้าวปลานาไร่ของใครมี
แต่บรรดาแสนท้าวเหล่าเพี้ยกวาน
ถ้าศึกเข้าด้านใครอย่าไว้มัน
๏ คร้านั้นแสนท้าวเหล่าพระยา
อื้ออึงเอะอะกะเกณฑ์ไป
ให้กรมเมืองร้องป่าวชาวประชา
บ้างตั้งค่ายรายรอบที่ขอบคู
ที่เหลือตายหลบลี้หนีเข้าป่า
ไม่ทราบว่ามากน้อยกี่ร้อยคนฯ
ได้ฟังเหตุว่าทัพนั้นยับปัน
พระพักตร์หม่นหมองสลดระทดใจ
ประกาศสั่งเสนาทั้งน้อยใหญ่
ให้ตั้งค่ายรายไปรอบพารา
ลงเขื่อนไม้แก่นให้แน่นหนา
คาบศิลาใส่ดับลำดับไว้
ที่ช่องดรงประดูกลางวางปืนใหญ่
จุกใส่ให้ทุกช่องทวารา
จงเอาชุงแขวนไว้ให้หนักหนา
เอามีดพร้าดัดทับให้ยับไป
แถวถนนบนเชิงเทินให้กว้างใหญ่
คั่วกรวดทรายไว้ให้ทุกกอง
ผู้ดีไพร่ให้เข้ามาทุกบ้านช่อง
ตีฆ้องตรวจตระเวนกะเกณฑ์กัน
ถ้าเกิดขึ้นเรือนใครจะอาสัญ
ให้ผ่อนผันคนมาในธานี
ขุดไขน้ำเข้าให้เต็มที่
ให้ขนมาไว้ที่นี่สิ้นทั้งนั้น
คอยระวังการงานให้แข็งขัน
เอาไปฟันเสียบเสียให้สาใจฯ
รับสั่งออกมาหาช้าไม่
ลากปืนใหญ่จุกจ้องช่องประดู
ทั้งชายหญิงวิ่งมาเป็นหมู่หมู่
บ้างเกณฑ์คนขึ้นอยู่บนกำแพง

เอาฟืนใส่ไฟก่อเอาหม้อตั้ง คั่วกรดทรายรายระวังไปทุกแห่ง
ให้มีสารวัดเที่ยวจัดแจง ดีม่องป่องแป่งออกรอบไป
ชุลมุนวุ่นฉาวพวกชาวบ้าน บ้างอุ้มลูกจูงหลานอยู่ขวักไขว่
เซี่ยนขันโตกพานในบ้านใคร บ้างขุดได้ฝังดินสิ้นทั้งนั้น
ลูกแหวนรวงทองของสะอาด บ้างเย็บไถ่ใส่คาดบั้นเอวมั่น
บ้างเอาผ้าปะในไว้อีกชั้น ของสำคัญซ่อนซุกไว้ทุกคน
ที่แม่หม้ายยายแก่รำมะก้า เอาห่อผ้าใส่หนีบไว้กลีบก้น
ให้นึกกลัวพวกไทยจะไล่ค้น เอาซุกซนลงไว้ได้พริกเกลือ
บ้างซ่อนใส่มวยผมผ้าห่มนอน บ้างซุกไว้ในหมอนซ่อนในเสื่อ
บ้างเอาชันปะไว้ใต้ท้องเรือ ไม่ให้เหลือสักนิดเอาติดไป
ที่รู้ว่าลูกผัวของตัวตาย ทั้งสาวแส้แม่หม้ายร่ำร้องไห้
ออกอัดแอแซ่เสียงทั้งเวียงชัย ด้วยกวาดกันเข้ามาไว้ในกำแพง
ข้างในวังชุลมุนกันวุ่นวาย เจ้านายทุกองค์ทรงกรรแสง
ทั้งหม่อมคุณวุ่นว่อนข้อนอกแดง บ้างฝังแฝงของไว้ได้ตึกรามฯ

◎ ส่วนพระเจ้าเชียงอินทร์ปิ่นเชียงใหม่ พูดเอาใจลูกเต้าเหล่าหม่อมห้าม

อ้ายศึกนิดพวกเราเบาสงคราม เข้ารบรุมซุ่มซ่ามจึงเสียที
เฮ้ยฝีมือของกูสูคอยเบิ่ง จะลุยไล่ให้เปิดแหกป่าหนี
กับอ้ายพวกห้าร้อยน้อยเท่านี้ จะขยี้เสียให้ยับลงกับเท้า
จะร้องไห้ทำไมให้เป็นลาง ทัพขุนนางฤาจะสู้กูเป็นเจ้า
ถ้าขืนจะรุกรานบ้านเมืองเรา ระดมเอาเสียสักวันก็บรรลัย
พระดรัสพลางทางเสด็จออกข้างหน้า ประกาศสั่งเสนาทั้งน้อยใหญ่
ให้เร่งรัดจัดเตรียมให้พร้อมไว้ เอาเชียงใหม่เป็นค่ายได้สำคัญ
ถ้าแม้นมันบุกตะบึงถึงบุรี อย่าเพ่ออออกต่อตีให้ตั้งมั่น
ข้างเรามีข้าวปลาสารพัน พวกมันนั้นจะได้อะไรกิน
เหล่าบ้านนอกธานีมียุ้งข้าว เอาไฟเผายุ้งฉางล้างให้สิ้น
ดัดกำลังพวกไอ้ใจทมิฬ มันจะบินไปข้างไหนได้เห็นกัน

พอเสบียงเลี้ยงท้องมันหมดตัว
อ้ายศึกสักหยิบมือไม่ครือครัน
◎ ครานั้นเสนีสี่จตุสดมภ์
ซึ่งพระองค์ทรงดำริตริตรา
จะมีชัยอาศัยเพราะเสบียง
ข้าวดากมันจะมีกี่ทะนาน
ถึงโดยมันมาล้อมเราอ้อมนอก
ไม่กี่วันก็จะวิ่งเป็นชิงธง
ไม่พักต้องรบรับขับเคี่ยว
อ้ายห้าร้อยเป็นเชลยมันเคยกลัว
แต่บรรดาเพี้ยกวานท่านผู้ใหญ่
ออกมานั่งสั่งความตามอุบาย
จึงออกไปจกหัวเอาดาบหั่น
พวกเราทำเสียไม่ทันจะพริบตาฯ
ถวายบังคมเห็นชอบกันพร้อมหน้า
คงสมดังบัญชาทุกประการ
ตัดลำเลียงเสียให้หมดอดอาหาร
หมดข้าวสารก็จะสิ้นกำลังลง
อย่าให้ออกไปหาเสบียงส่ง
คอยสกัดปากดงคงได้ตัว
โห่สักเกรียวก็จะบุกเที่ยวซุกหัว
จับเป็นเอาให้ทั่วทั้งไพร่นาย
ปรึกษาเห็นพร้อมใจสิ้นทั้งหลาย
เอากำแพงเป็นค่ายรายเขื่อนคูฯ

ตอนที่ ๓๐
ขุนแผนพลายงามจับเจ้าเชียงใหม่

๏ จะกล่าวถึงขุนแผนแสนสนิท
เห็นทัพลาวแตกพ่ายกระจายพรู
พอจวนเย็นเรียกทัพกลับเข้าค่าย
พวกทหารพูดจาเฮฮากัน
ขุนแผนบอกลูกชายเจ้าพลายกล้า
ควรกรูกรีรี้พลสกลไกร
อย่าให้มันหยุดยั้งตั้งตัวได้
ด้วยเสบียงเลี้ยงไพร่เราไม่มี
๏ คราน้ันจึงโฉมเจ้าพลายงาม
จะเนิ่นช้าอาหารกันดารครัน
พอรู้ข่าวก็จะหนาวสะท้านจิต
ถ้าเราไม่เข้าไปถึงพารา
เอาทัพเราเข้าประชิดติดเวียงชัย
ถ้าจับเจ้าเชียงใหม่ได้สมนึก
พ่อลูกพูดจาปรึกษากัน
สั่งให้พวกอาสาพากันไป
วงสายสิญจน์เสกลงเลขยันต์
เป็ดไก่เด่าหมูแลสุรา
สั่งแล้วขุนแผนแสนสนิท
ใส่มงคลมนตร์เสกข้าวสารพลัน
จุดเทียนติดศาลอ่านคาถา
ทั้งปู่เจ้าเขาเขินเนินคีรี
เรืองฤทธิ์ราวีไม่มีสู้
ที่เหลืออยู่พวกไทยไล่ตามฟัน
หุงต้มล้มควายกินจ้าละหวั่น
จนสิ้นแสงสุริยันลงทันใด
จะเฉยช้าอยู่ที่นี่หาดีไม่
เข้าประชิดติดเชียงใหม่ให้ทันที
เข้าลุยไล่รีบทำให้ปั่นปี้
ต้องคลุกคลีเสียให้ได้ในสองวันฯ
ฟังความเห็นจริงทุกสิ่งสรรพ์
ด้วยลาวนั้นที่ไหนจะยกมา
เห็นจะปิดประตูน้ำค้ำประตูท่า
จะรอให้มันมาเห็นจะลึก
แล้วสะกดเข้าไปเมื่อยามดึก
จะดัดศึกสิ้นลำบากไม่ยากใจ
พอแสงจันทร์ส่องสว่างกระจ่างไข
ตัดไม้ปลูกศาลขึ้นเพียงดา
เครื่องเซ่นสารพันให้จัดหา
ทั้งข้าวปลาอาหารทุกสิ่งอัน
ประชุมฤทธิ์ปลุกด้วขมีขมัน
เหน็บมีดหมอจรจรัลมาทันที
เรียกบรรดาโหงพรายโขมดผี
เชิญมารับบัตรพลีพลีการฯ

๏ จะกล่าวถึงภูตพรายผีตายโหง ที่ป่าโป่งรังรุกข์ทุกสถาน
ทั้งปู่เจ้าเขาถ้ำทุกลำธาร ต้องมนตร์อลหม่านไปทั้งดง
พวกผีไทยไปทัพกับขุนแผน ต่างเที่ยวแล่นเรียกหาทุกป่าระหง
ผีลาวครั่นคร้ามขามฤทธิรงค์ ต่างก็ตรงมาที่พิธีกรรม์
แต่ล้วนผีดาษดื่นสักหมื่นแสน ดูออกแน่นคั่งคึกพิลึกลั่น
ล้อมศาลรอบรายเป็นหลายชั้น คนทั้งนั้นนั่งเขม้นไม่เห็นกาย
แต่ขุนแผนแสนสนิทเรืองฤทธิ์ เห็นผีสะพรั่งสิ้นทั้งหลาย
ที่ร้ายกาจผาดแผลงแกล้งอุบาย เป็นสัตว์ร้ายต่างต่างวางเข้ามา
ขุนแผนเสกซัดข้าวสารปราย ผีร้ายหมอบกราดลงดาดป่า
ซ้ำเป่าอาคมลมจินดา ให้ฝูงผีมีเมตตาไปทุกตน
ขุนแผนว่าข้าแต่เทพารักษ์ อันเรืองฤทธิ์สิทธิศักดิ์ทุกแห่งหน
ท่านจงยกพยุหบาตรปิศาจพล ไปประจญอารักษ์หลักเชียงอินทร์
ด้วยว่าเจ้าเชียงใหม่ไม่ครองธรรม ถึงกรรมเมืองจะแหลกแตกสิ้น
จงช่วยพวกเรามาอาสาแผ่นดิน เชิญมากินเครื่องเซ่นอย่าเว้นตัว
เทพเจ้าเหล่าโขมดมายา ต้องมนตร์จินดาก็ยิ้มหัว
ต่างรับอาสาว่าอย่ากลัว จะช่วยท่านเรียงตัวทั่วทั้งนั้น
กินเครื่องเซ่นเสพสุราแล้วลาแล่น ออกเหยียดยัดอัดแน่นในไพรสัณฑ์
แผลงฤทธิ์บิดร่างต่างต่างกัน แผ่นดินลั่นดังจะล่มถล่มทลาย
สนั่นเมืองเปรื่องเปรี้ยงเสียงปีศาจ ดังพสุธาฟ้าฟาดไม่ขาดสาย
เหมือนจะล่มเมืองคว่ำให้ทำลาย เข้ารุมรายล้อมรอบขอบบุรีฯ

๏ ฝ่ายว่าอารักษ์หลักเชียงใหม่ พระเสื้อเมืองเรืองไชยแลเจ้าผี
สถิตศาลน้อยใหญ่ในธานี ที่ได้รับเครื่องพลีเจ้าเชียงอินทร์
เห็นผีไพรไทยมาเป็นสามารถ ก็เกณฑ์กวาดผีบ้านทุกฐานถิ่น
ผีป่าช้าอยู่ในใต้แผ่นดิน เรียกมาสิ้นให้สู้หมู่ผีไพร
ด่างดนสำแดงแผลงฤทธิรุทร บ้างพุ่งชัดอาวุธอยู่หวั่นไหว
บ้างฉวยได้ม้าช้างขว้างออกไป คว้าดอกไม้เท่าซุงเอาพุ่งโยน

ถูกผีป่าล้มคว่ำคะมำกลิ้ง ผีไทยผลุนหนุนวิ่งมาผาดโผน
เอากอหนาดฟาดไล่ดังไฟโชน พวกผีป่ากลับกระโจนเข้าโรมรันฯ

๏ เดิมเชียงอินทร์เป็นปิ่นเอกราช ชะดาขาดนครอ่อนอาถรรพณ์
จะเสื่อมสิ้นยศอย่างแต่ปางบรรพ์ เป็นประจันตประเทศเขตกรุงไทย
ผีป่าจึงแข็งแรงร้ายกาจ ผีเมืองมิอาจจะสู้ได้
ก็ถอยปันย่นยับอัปราชัย ผีป่าเข้าไปไล่ลุยเมือง
เทพทุกศาลสิงออกวิ่งพล่าน กำพูฉัดรพระกาฬโดดศาลเปรื่อง
ไม่หลอเหลือทั้งพระเสื้อพระทรงเมือง หอเครื่องเจดคุกบุกหนีไป
พวกเหล่าผีเล็กน้อยพลอยวิ่งว่อน ทั้งนครเสียงมี่ผีร้องไห้
บ้างอุ้มลูกจูงหลานซานเข้าไพร เพราะผีป่าเข้าได้ในนครฯ

๏ เวลานั้นเจ้าเชียงใหม่เธอไสยาสน์ ครั้นทัพผีวิปลาศเกิดสังหรณ์
ทั้งตระกูลประยูรญาติราษฎร พากันนอนใฝ่ฝันออกฟั่นเฟือน
เห็นเป็นกองทัพไทยไล่ฟันลาว ขุนนางเจ้าชาวบุรีหนีเข้าเถื่อน
ดื่นแช่แก้ฝันกันทุกเรือน หลากจิตนิมิตเหมือนกันทั้งนั้น
บ้างก็ว่าเวลาเคาะระฆัง ได้ยินดังคึกคึกพึลึกลั่น
เห็นชะรอยภูตผีเราหนีมัน ต่างวิตกอกสั่นทุกคนไปฯ

๏ พระเจ้าเชียงใหม่ฟื้นดื่นนิทรา ลุกผวาหวั่นหวาดพระทัยไหว
ก็ทราบว่าผีบ้านย่านผีไพร อยู่ไม่ได้หนีออกนอกบุรี
แสนวิตกอกเมืองจะเคืองเข็ญ ต้องยากเย็นผู้คนจะป่นปี้
นี่เพราะกูทำความไม่งามดี ไปชักให้ไพรีมีขึ้นมา
แล้วหวนมานะนึกกลับฮึกเหิม อายุกูก็เยี่ยมหกสิบห้า
ถึงจะครองเมืองไปก็ไม่ช้า ไม่ขายหน้ายอมไทยให้อัประมาณ
อันชาติเสือถึงจะตายลายก็อยู่ ให้ใครดูรู้ชาติว่าอาจหาญ
ชาติกษัตริย์ถึงจะป่นจนวายปราณ มิให้พานชื่อชั่วว่ากลัวใคร
ถึงชีวันบรรลัยจะไว้ยศ ให้ปรากฏทั่วโลกวิสัย
เหมือนทศเศียรสุริวงศ์ทรงฤทธิ์ไกร ถูกลักล้วงดวงใจไปให้ราม

แม้นรักชีวิตรักวงศ์จะส่งนาง เธอสู้ตายวายวางไม่คิดขาม
จึงเลื่องชื่อลือยศปรากฏนาม มีเรื่องความในนิพนธ์จนทุกวัน
ถ้ากลัวเขาเราส่งสร้อยทองให้ ก็คงไม่เกิดเข็ญเป็นมหันต์
สู้บรรลัยไว้ยศเหมือนทศกัณฐ์ ให้ลือลั่นชั่วหล้าฟ้าแลดิน
ตริพลางทางเสด็จออกข้างหน้า ดำรัสสั่งเสนาทั้งปวงสิ้น
ให้คอยระวังระไวพวกไพริน เราเอาเวียงเชียงอินทร์เป็นเรือนตายฯ

๏ อำมาตย์รับโองการคลานออกมา ต่างเข้มงวดตรวจตราคนทั้งหลาย
ทุกค่ายคูปิดประตูหอรบราย กะทะทรายตั้งคั่วทั่วกำแพง
ทั้งหญิงชายก็ให้มาขึ้นหน้าที่ กองอัคคีให้สว่างกระจ่างแสง
ให้เหล่าสารวัดคอยจัดแจง ทั่วตำแหน่งเกณฑ์ตรวจทุกหมวดกรมฯ

๏ คราวนั้นนางอัปสรสุมาลี มเหสีเชียงอินทร์ปิ่นสนม
เห็นบ้านเมืองวิปริตผิดนิยม จะแหลกล่มเสียกระมังในครั้งนี้
จำจะไปเพ็ดทูลมูลเหตุ ให้ทรงเดชวินิจฉัยให้ต้องที่
คิดพลางย่างเยื้องจรลี ไปเฝ้าเจ้าธานีในทันใด
ครั้นถึงกราบกั้มประนมกร บังอรซบเศียรสะอื้นให้
แล้วกราบทูลสามีพิรี้พิไร ขอพระองค์จงได้กรุณา
เป็นความสัตย์สุจริตไม่คิดหึง หมายจะพึ่งภูวไนยจนสังขาร์
อันซึ่งศึกประชิดดิดพารา ด้วยสาเหตุเนื้อเคราะห์เพราะสร้อยทอง
จะเอานางไว้ไยในพารา ให้ไพร่ฟ้าทุกข์ทนหม่นหมอง
เดืองระคายบาทาฝ่าละออง ขอพระองค์จงตรองในพระทัย
พระสนมแน่งนวลควรประคอง งามกว่าเจ้าสร้อยทองไม่นับได้
ไม่ควรจะขุ่นเดืองกับเมืองไทย ถ้าส่งสร้อยทองให้กับนายทัพ
ที่คนเขาเขาก็คืนเอาไปได้ เห็นพวกไทยจะเลิกกองทัพกลับ
ทั้งวังเวียงเชียงใหม่ไม่ย่อยยับ เหมือนพระดับความเข็ญเย็นประชา
ให้หมดสิ้นเสี้ยนหนามได้ความสุข ดัดยุคเสียอย่างนี้จะดีกว่า
ขอพระองค์ทรงพระกรุณา ให้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินสิ้นทุกข์ภัยฯ

๏ ครานั้นเจ้าเชียงอินทร์บดินทร์สูร ฟังทูลก็สะท้อนถอนใจใหญ่
นึกสงสารสายสมรอ่อนพระทัย ประเดี๋ยวใจหวนพิโรธโกรธขึ้นมา
น้องเอ๋ยพี่ไม่เคยให้ใครหยาม เข้าเวียงจันท์ทำความให้ข้ามหน้า
ยังมิหนำซ้ำพวกอยุธยา หยาบช้ามาประชิดติดนคร
ถ้าขอนางโดยดีพี่จะให้ นี่มันไม่ยำเกรงข่มเหงก่อน
บังอาจลักช้างม้าฆ่าราษฎร ลือกระฉ่อนออกดังทั้งแดนไตร
มันเขียนหนังสือท้าว่าประจาน มิใช่พระในวิหารจะอดได้
จึงได้เกิดรบพุ่งกันยุ่งไป ลาวบรรลัยมากมายไปหลายคน
ซึ่งจะส่งองค์นางไปเดี๋ยวนี้ เหลือที่จะทำได้ให้ขัดสน
ไม่ขอส่งคงสู้จนวายชนม์ เกิดเป็นคนถึงกรรมก็จำตายฯ

๏ ครานั้นนางอัปสรสุมาลี ได้ฟังคำสามีก็ใจหาย
ช่างดึงดันโกรธเกรี้ยวไปเดียวดาย จะทานทัดมากมายก็ไม่ควร
เคารพราบกราบลาพระสามี เทวีเสด็จมาโดยด่วน
ทอดองค์ลงกับแท่นแสนรัญจวน ยิ่งปั่นป่วนโศกเศร้าเสียพระทัย
กรกอดลูกน้อยเจ้าสร้อยฟ้า นางโศกาสะอึกสะอื้นไห้
แม่ไปทูลพระองค์ผู้ทรงชัย เธอดื้อดึงขึ้นไปไม่นำพา
ทั้งนี้เพราะเคราะห์กรรมนำนิยม จะให้ล่มโลกลาวตลอดหล้า
ทั้งหญิงชายก็จะฟายแต่น้ำตา คงยากเย็นเป็นข้าพวกไทยแท้
แสนวิตกโอ้อกเจ้าแม่เอ๋ย จะเป็นเชลยเขาเสียแล้วนะแก้วแม่
จึงเผอิญให้กษัตริย์วิบัติแปร ที่ชั่วแน่กลับเห็นว่าเป็นดี
ตรัสพลางทางข้อนพระทรวงร่ำ แสนระกำดังจะม้วยไปเป็นผี
เจ้าครอกน้อยสร้อยฟ้านารี ก็โศกีลูกแม่นิ่งแน่ไป
กำนัลนางต่างเอาสุคนธ์สรง ค่อยซุ่มซื่นฟื้นองค์คืนมาได้
แต่โศกแล้วโศกเล่าเฝ้าร่ำไร ร้องไห้ข้อนอกจนฟกแดงฯ

๏ จะกล่าวถึงขุนแผนแสนสนิท เรืองฤทธิ์ลือทั่วกลัวแสยง
พอรุ่งแสงทินกรขึ้นร้อนแรง ก็จัดแจงกองทัพกำชับการ

ให้เร่งผูกอัสดรกุญชรชาติ จะยกยาตราพลพหลหาญ
ล่วงลัดดัดตรงเข้าดงดาน ประชิดชานเชียงใหม่ในวันนี้ฯ
◎ พวกอาสารับสั่งไม่รั้งรา ต่างไปผูกช้างม้าอยู่อึงมี่
จับอาวุธวุ่นวิ่งเป็นสิงคลี ประจำที่พยุหบาตรจะยาตรา
ให้พระนายทายน้ำนั้นนำศึก ขี่พลายประกายพรึกมาข้างหน้า
เพี้ยกึงกำกงถัดลงมา ขี่พลายพลิกพสุธามากลางพล
ขุนแผนขี่พลายศรีคชเดช พลายงามขี่พลายเกดุด้อนพหล
พวกอาสาร่าเริงทุกตัวคน รีบร้นโยธาคลาไคล
โห่สนั่นลั่นก้องท้องอรัญ ครึ่งวันก็กระทั่งถึงเชียงใหม่
ให้หยุดทัพยับยั้งตั้งพลไว้ นายไพร่พร้อมพรั่งอยู่คั่งคับ
เอาอ้อแขมมากระหนาบคาบเข้าไว้ ขัดข้าวสารหว่านไปเป็นค่ายดับ
ปักรายหลายชั้นกันหน้าทัพ สำหรับรับปืนใหญ่ในบุรีฯ
◎ ในชานเวียงเสียงสนั่นออกหวั่นไหว เห็นทัพไทยมาประชิดดิดกรุงศรี
พวกลาวระวังตัวทั่วธานี เข้าประจำหน้าที่สิ้นทั้งนั้น
บ้างเคี่ยวขันหลอมตะกั่วคั่วทราย ตั้งเตารายบนกำแพงไว้แข็งขัน
กองไฟรอบเมืองเนื่องเนื่องกัน ส่งแสงแดงฉันทั้งเวียงชัย
องค์พระเจ้าเชียงอินทร์ปิ่นนัครา ออกมาสั่งเสนาผู้น้อยใหญ่
ให้ระแวดระวังตั้งใจ ดูอย่าให้ผู้คนปนเข้ามา
เอาหอกดาบปืนผาอาวุธ เครื่องยุทธ์เตรียมไว้ให้แน่นหนา
ชั้นแมวหนูสุนัขนกกา แม้นเข้าเมืองจับฆ่าให้วายชนม์
ให้เสนีสี่นายแยกย้ายไป ตรวจไพร่โยธาโกลาหล
รอบจังหวัดอัดแอแต่ล้วนคน ทุกถนนหนทางสว่างไฟฯ
◎ คราน้ันขุนแผนแสนสนิท เรืองฤทธิ์ลือจบพิภพไหว
กับลูกชายพลายงามทรามวัย พอดึกได้สามยามดามดำรา
ฟ้าขาวดาวดวงสะกดแจ่ม พระจันทร์แรมรีบดับลงลับหล้า
พ่อลูกจัดแจงแต่งกายา นุ่งผ้าม่วงดำประจำกาย

สะเอวคาดราตคดก็สีดำ
ใส่เสื้อยันต์ลงองค์นารายณ์
ประจงจับจบประเจียดประจุพระ
ทั้งพ่อลูกผัดผงที่ลงยันต์
ขึงขังทั้งคู่ดูสง่า
จบคำนับจับดาบปราบสงคราม
ตรงเข้าไปในป่าแล้วปลุกตัว
ขยับยืนยกเมฆดูนิมิต
สี่หัดถ์ทรงศาสตราคทาเพชร
ลมสองคลองคล่องขวาเวลาจร
กุมารทองโหงพรายรายรอบข้าง
ร่ายเวทจังงังกำบังตน
ปิ่นข้ามเนินคูประตูค่าย
ล้วนต้องมนตร์ง่วงหงับหลับคะมำ
ยืนมองช่องประตูคนผู้ไขว่
ทหารปืนยืนเป็นพวกใส่หมวกแดง
ขุนแผนกับลูกชายร่ายพระเวท
แล้วขึ้นคอผีกุมารอันชาญชัย
ผาดโผนโจนข้ามกำแพงเมือง
ขุนแผนเป่าซ้ำกระหน่ำมนตร์
แล้วตรงมาถึงวังเจ้าเชียงใหม่
ให้ถอนลิ่มถอดสลักชักกลอน

๏ ผู้หญิงลาวท้าวนางแลโขลนจ่า
ทั้งคุณหม่อมจอมเจ้าแลสาวใช้
ขุนแผนพลายงามตามกันจร
ขึ้นตำหนักเจ้าหม่อมจอมมารดา
คล้องประคำตะกรุดทองทั้งสองสาย
เข็มขัดขมองพรายคาดกายพัน
โพกศีรษะทะมัดทะแมงดูแข็งขัน
แล้วเสกจันทน์เจิมหน้าสง่างาม
ดังพญาสีหราชเรืองสนาม
บ่ายหน้ามาตามยามอาทิตย์
เป่าทั่วด้วยคาถาประกาสิต
เห็นรูปนารายณ์เรืองฤทธิ์ติดอัมพร
พร้อมเสร็จจักรสังข์พระแสงศร
ก็ก้าวเท้าขวาก่อนทั้งสองคน
พ่อลูกเยื้องย่างมาทางถนน
ไม่มีคนทายทักแต่สักคำ
อ้ายพวกลาวบ่าวนายอยู่คลาคล่ำ
ขุนแผนนำหน้าไปใกล้กำแพง
กองไฟไว้สว่างกระจ่างแสง
เสียงฆ้องป่องแป่งออกรอบไป
อันวิเศษสองนายใช้พรายได้
ผีก็แผลงฤทธิไกรวิสัยตน
เปรื่องเดียวเข้าได้ไม่ขัดสน
สะกดคนหลับรอบขอบนคร
ขุนแผนใช้พรายลาวเข้าไปก่อน
ทั้งพ่อลูกบทจรเข้าวังในฯ
แลมาหาเห็นขุนแผนไม่
จรลีสีไหล่กันไปมา
เที่ยวทุกตรอกซอกซอนทั้งซ้ายขวา
จะดูท่าชาววังเป็นอย่างไร

บ้างซุบซิบสนทนาถึงข้าศึก บ้างข้อนอกเข้าสะอึกสะอื้นไห้
บ้างจับเบี้ยบนผีพิรี้พิไร บ้างเย็บไถ้คาดแน่นใส่แหวนทอง
ทุกหนแห่งแสยงสยดทั่ว ไม่มีหัวมีแต่ไห้ไปทุกห้อง
พ่อลูกเล็ดลอดเที่ยวสอดมอง เห็นหม่นหมองเวทนาในอารมณ์
แต่พวกเล่นจับคู่ไม่สู้ทุกข์ ยังสนุกรื่นรวยทำสวยสม
บ้างไปมาหาคู่ที่เคยชม เชยแก้มแนมนมกระนี้กระนั้น
บ้างขึ้นหามาสู่เหมือนผู้ชาย แยบคายลิ้นลมเป็นคมสัน
บ้างหวงหึงบึงบอนควักค้อนกัน บ้างแดกดันทุ่งเถียงเสียงอลวน
ที่ลางนางทอดตัวเกาหัวแกรก ถ้าเมืองแตกเรานี้คงปี้ป่น
ลางนางบ้างว่าอย่าร้อนรน ของยังมีที่ดนไม่จนนาน
บ้างว่าถ้าดกไปเมืองใต้ ทำอย่างไรจึงจะดีให้วิถาร
ที่ลางนางนอกคอกบอกอาการ อย่าเกียจคร้านโต้ตอบชอบทุกคน
ที่คนโง่ถามว่าโต้อย่างไรขา ถ้าผัวด่าด่าโต้ฤายังฉงน
ใครเขาให้โต้ปากอยากสัประดน ให้เอาตนโต้ดอกบอกตามการ
ซึ่งโต้ตอบอย่างนี้ไม่มีครู ด้วยด่างคู่ด่างวิสัยหลายสถาน
ถ้าโต้ตอบชอบใจแล้วไม่นาน ต้องซมซานฝากตัวกลัวจนงอ
แน่พวกเรานะอย่าเอาที่ผัวไพร่ เหมือนกับเหยียบขี้ไก่มันไม่ฝ่อ
ปะนายมุลขุนนางวางให้พอ เข้าเคลียคลอเคล้าคลึงให้ถึงใจ
ทั้งนวดฟั้นปรนนิบัติพัดวี ทำให้ดีขี้คร้านจะหลงใหล
ยิ่งกว่ายาแฝดฝังเข้ายังใจ ท่านผู้หญิงทิ้งไล่เสียเลเพ
ยิ่งงกงันฟันหักยิ่งรักสาว กลัวจะซานลานลาวเจ้าเสน่ห์
อุตส่าห์เฝ้าเอาใจใช้อุปเท่ห์ แก่ขี้เหร่ดีนักยิ่งรักเมีย
ระวังแต่อ้ายหนุ่มกระจุ่มกระจิ๋ม มันมักซิมแล้วเฉยเลยทิ้งเสีย
ถ้าไม่ช่วยตัวได้อย่าให้เยีย ทำปัวเปียเสียพอป่องพร่องราคาฯ

◎ ครานั้นขุนแผนแสนประเสริฐ เลื่องชื่อฦาเลิศดลอดหล้า
กับลูกชายหงายแหงนดูดารา พอเพลาดาวธงเข้าตรงรถ

ดูอากาศแผ้วผ่องเป็นคลองช้าง แจ่มกระจ่างเด่นดาวดวงสะกด
พระจันทรร่อนดับลับบรรพต กำหนดต้องฤกษ์พาดำราเรียน
พ่อลูกเสกขัดข้าวสารกราว พวกแสนสาวล้มเกลือกลงเสือกเศียร
ที่นั่งขึงแข็งดาหน้าวิงเวียน จนล้มพาดดาษเดียรลำดับกัน
ที่ลุกขึ้นกึกกักมาตักน้ำ ต้องอาคมล้มคะมำคว่ำทับขัน
ลางนางเช็ดไรใส่น้ำมัน สำลีพันไม้คาหลับตาไป
ลางนางปักสะดึงตรึงตาชุน ง่วงงุนหลับตามือคาไหม
ที่ปั่นฝ้ายกรอหลอดลงกอดไน ที่นั่งยามตามไฟไม่สมประดี
ขุนแผนสั่งผีโขมดกุมารทอง จงเข้าไปในห้องประสาทศรี
สะกดพระยาลาวเจ้าธานี มเหสีลูกสาวชาวพนักงานฯ

◎ ผีคำนับรับคำทำเดชา พอพริบตาเดี๋ยวหนึ่งถึงราชฐาน
ขึ้นบนตำหนักพลันมิทันนาน เข้ากดทับหลับซานไปทุกคน
ด้วยเทวดารักษากำพูฉัตร ผีไทยไล่กำจัดเข้าไพรสณฑ์
กุมารจึงเข้าไปได้ใกล้ตน ทับเจ้าภูวดลไว้ดึงดรา
องค์พระเจ้าเชียงใหม่ชัยศรี ครั้นต้องมนตร์ดลผีให้มืดหน้า
ดังใครปลิดจิตปลิวจากกายา ลงนิทราแน่นิ่งไม่ดิ้งองค์ฯ

◎ ขุนแผนกับลูกยาศักดาเดช ร่ายพระเวทเป่าลมประสมส่ง
แล้วเยื้องย่างอย่างสองพยัคฆ์ยง ตรงเข้าเรือนทองห้องสุวรรณ
อเนกแน่นล้วนแสนสุรางค์ราช ต้องอาคมล้มกลาดเป็นหลั่นหลั่น
ดูงามถ้วนล้วนเหล่าพระกำนัล ผิวพรรณพึงชมสมสะคราญ
ผ้าผวยเทพประนมห่มนอน ฟูกหมอนเสื่อสาดสะอาดสะอ้าน
กลิ่นฟุ้งมุ้งแพรแลละลาน พนักงานต่างต่างทุกอย่างไป
พ่อลูกจรจรัลเข้าชั้นสอง ประทีปส่องแสงสว่างกระจ่างไข
พระสนมล้มหลับระเนนใน ล้วนวิไลเลิศล้ำดูสำอาง
ละม่อมเหมาะเพราะกรอมหอมห่ม บ้างเปิดนมขาวช่วงอล่างฉ่าง
ดูสองแก้มแจ่มเจียนผิวมะปราง ล้วนแต่อย่างสาวใหญ่ไว้ท่วงที

สนิทนิ่งเหนือหมอนที่นอนนาง
มุ้งน้อยน้อยห้อยพู่ประดูมี
พ่อลูกจรจรัลเข้าชั้นสาม
ทั้งสองย่างยุรยาตรดูอาจอง
ล้วนรุ่นรุ่นรูปเรี่ยมจำเริญลักษณ์
ห่มแพรสีมีวลัยใส่สวมกร
ใส่ตุ้มหูซ้ายขวาระย้าย้อย
ดังประทุมดูมเด่งเคร่งครัด
เจ้าพลายงามเดินหลังดั้งดาเขม้น
เอามือซ้อนเข้าที่พุ่มประทุมพวง
ขุนแผนเห็นลูกเข้าไปเคล้าคลอ
นี่ของหลวงนะอย่าเข้าไปเคล้าคลึง
ไม่ควรนะเจ้าเราเป็นไพร่
ยิ่งจะให้เชี่ยวชาญการสงคราม
เจ้าพลายงามบอกความกับบิดา
เพียงลักหลับลูบต้องประคองคลำ
เออนะเจ้าเราขอเสียคืนเดียว
ถ้าเสร็จศึกแล้วจะนึกเอานางใด

◎ พ่อลูกไคลคลามาทั้งสอง
เสกสะเดาะลิ่มลั่นออกทันที
เข้าปรางค์ทองชมห้องปราสาทศรี
มีม่านทองสองไขใส่เชือกชัก
เพดานเขียนลายทองเป็นถ่องแถว
โคมปัดอัจกลับระยับย้อย
หน้าพระแท่นล้วนแต่แสนสาวสุรางค์
ดูรูปเรียบกระทัดรัดจำรัสตา
ดูสำอางอ่อนสะอาดลาดกำมะหยี่
ล้วนแพรบางด่างสีดูสมทรง
ประทีปอัจกลับตามงามระหง
เห็นอนงค์แน่งน้อยสนิทนอน
ผิวพักตร์ผ่องเกลี้ยงเพียงอัปสร
เอาสร้อยอ่อนทำสายสะอิ้งรัด
เอวบางร่างน้อยนมถนัด
จำปาทัดถันได้ไม่ลอดทรวง
เสียดายเป็นที่นั่งรองของหลวง
ไม่โรยร่วงกลีบกลัดกำดัดดึง
เอามือห่อป่ายหลังลงดังผึง
ถ้าแม้นนึกลึกซึ้งสิเสียความ
เขาก็ได้เป็นนางระวางห้าม
มาดุคามลามลวนอย่าควรทำ
แวะเข้ามาชมเล่าเห็นขำขำ
ไม่ได้นึกลึกล้ำละเลิงใจ
ช่วยกันเคี่ยวแข็งข้อเอาให้ได้
เว้นแต่หม่อมยอมให้ทุกนารีฯ
ถึงห้องทองที่ประทมเจ้ากรุงศรี
ตรงขึ้นที่อัฒจันทร์บนชั้นพัก
เธอเทียบที่ประทมไว้สมศักดิ์
ที่ฝาทำจำหลักเป็นลายลอย
ระย้าแก้วแพรวพรายสายโซ่ห้อย
แสงสว่างพร่างพร้อยดูพรายตา
อนงค์นางอยู่งานขนานหน้า
โสภานิ่มนวลควรจะชม

ขนงเนตรเกศแก้มแจ่มจำรัส
มีสุจหนี่ที่นอนหมอนพรม
ทองวลัยใส่แขนแหวนสอดก้อย
ใส่ตุ้มหูเฟื่องห้อยพลอยทับทิม
เหล่านางดีดสีที่ข้างแท่น
งามระหงทรงศรีฉวีวรรณ
คนระนาดนอนหลับทับคนฆ้อง
คนโทนทับหลับไหลไม่สมประดี

◎ พ่อลูกชมพลางย่างย่อง
แหวกวิสูตรสุวรรณอันบวร
เห็นสองนางต่างองค์บรรทมหลับ
งามจริงพริ้งพร้อมละม่อมละไม
เพ่งพินิจพิศทรงพระองค์ใหญ่
ดูผิวพักตร์ก็ยังผ่องละอองดี
เห็นอนงค์จะเป็นองค์ชนนี
พึ่งเป็นสาวรุ่นร่างกระจ่างดวง
เหมือนโกมุทพึ่งผุดหลังชลา
เจ้าพลายแลเล็งเพ่งไม่พริบ
สนิทนิ่งเหนือหมอนดังท่อนแก้ว
งามขนงก่งค้อมละม่อมละไม
นาสิกดละทรงพระแสงขอ
สองปรางอย่างผิวผลมะปราง
งามระหงทรงศรีไม่พีผอม
กระหมวดมุ่นเกศาก็น่าชม
กุณฑลสองข้างพร่างแสงเพชร
กำไลกรทองร่อนรูปนาคี
ถันก็ทัดกันทั้งคู่ดูงามสม
ล้วนแต่ห่มแพรสีมีชลิบริม
ผูกสายสร้อยสิบนิ้วเจ้านุ่มนิ่ม
ดูหน้าตาจิ้มลิ้มดังลูกจันทน์
ละม้ายแม้นเหมือนตุ๊กตาปั้น
ประดับกายคล้ายกันทุกนารี
นางคนร้องนอนทับกระจับปี่
นางคนสีซอทับคนกรับนอนฯ
ขึ้นพระแท่นในห้องข้างซ้ายก่อน
เข้าในที่บรรจถรณ์ด้วยทันใด
อัจกลับขับผิวดูผ่องใส
เป็นนวลปลั่งดังใยสำลีซี
แลวิไลเลิศลักษณ์เป็นศักดิ์ศรี
แต่ตรงที่พระถันนั้นพร่องทรวง
นางโฉมยงองค์นี้เป็นลูกหลวง
ดูสองถันนั้นเป็นพวงผกาทิพย์
พอต้องตาเตือนใจจะให้หยิบ
พ่อกระซิบห้ามปรามก็ขามใจ
พระพักตร์แผ้วมิได้มีรอยฝีไฝ
แต่เนตรหลับยังวิไลประหลาดนาง
โอษฐ์ลออเรี่ยมริมเหมือนจิ้มฝาง
ดูทรงศอคอคางอย่างกลึงกลม
เพริศพร้อมแต่บาทจนถึงผม
ปักปิ่นทองถมราชาวดี
สังวาลประดับสลับเม็ดพลอยต่างสี
ธำมรงค์เรือนมณีสีพร่างพราย

ผ้านุ่งถุงยกกนกกรอง
มเหสีทรงยกกนกกลาย
พระเทพีมีบุตรจนเป็นสาว
กระทัดรัดผิวเรี่ยมเอี่ยมละออง

◎ ชมพลางย่างมาพระแท่นใหญ่
แต่ล้วนเครื่องทองคำดูสำอาง
แลเห็นเจ้าเชียงอินทร์ปิ่นไอศวรรย์
ดูขาวนวลอ้วนกลมสมทรวดทรง
คลุมบรรทมถมเถือกด้วยทองชุด
ภูษาทรงพื้นแดงแย่งทรงข้าวบิณฑ์
พลายงามก็กรายเข้าซ้ายองค์
หยิบเอาพระแสงวางข้างที่มา
แล้วสองนายเข้าประจำทั้งซ้ายขวา
ขุนแผนเป่ามนตร์ประทับขับกุมาร
ขุนแผนกระทืบเตียงทองร้องดวาด
ฝ่ายว่าท้าวเจ้าฟ้ามลาว์วงศ์
ลืมพระเนตรเห็นไทยอยู่ในที่
นึกมานะจะประจญรณยุทธ์
ดังใครเอาดรีเพชรมาเด็ดเศียร
ชีวิตกูดกอยู่ในมือมาร
จะออกปากวอนง้อขอชีวิต
ลุกขึ้นนั่งนิ่งไม่ดิงกาย

◎ ครานั้นขุนแผนแสนสนิท
หากมานะนั่งนิ่งไม่ดิงองค์
ฮ้าเฮ้ยพระยาปัจจามิตร
องค์พระจอมมงกุฎอยุธยา
ห่มแพรริ้วทองจำรัสฉาย
ห่มแพรเหลืองลายมะลิทอง
ยังดูราวสักสิบหกไม่บกพร่อง
ควรประคองไว้ถนอมเป็นจอมนางฯ
ตรงเข้าไปรวบรูดวิสูตรกร่าง
พระแสงวางข้างที่มีหลายองค์
สถิตบรรจถรณ์ประเทืองเรืองระหง
ควรเป็นวงศ์อิศเรศเกศเชียงอินทร์
เป็นเครือครุฑยุดนาคดูเฉิดฉิน
ดูงามสิ้นสมศักดิ์กษัตรา
ขุนแผนแสนฤทธิ์เข้าเบื้องขวา
จนสิ้นราชศาสตราจะรอนราญ
ดังพญาสีหราชอาจหาญ
ผีก็คลานเคลื่อนดนลงพ้นองค์
ด้วยอำนาจพญาครุฑสุดเสียงส่ง
สะดุ้งองค์ทรงประหม่าสง่าครุฑ
พระอินทรีย์เสียวสั่นพรั่นที่สุด
คว้าหาอาวุธไม่พบพาน
พระทัยเจียนจะแยกแตกฉาน
ไม่ช้านานมันคงม่าชีวาวาย
ก็ละอายแก่จิตไม่คิดหมาย
มาตรหมายว่าไม่มีชีวีคงฯ
เห็นเจ้าเชียงอินทร์สิ้นคิดตะลึงหลง
ขุนแผนส่งสุรเสียงประเปรี้ยงมา
ตัวเป็นคนพาลผิดริษยา
มิได้มาย่ำยีเมืองเชียงอินทร์

เจ้าฟ้าสัตนาคนหุต
ตัวกระทำจัญไรใจทมิพ
ทั้งพวกไทยมารับก็จับจำ
แล้วมีสารไปท้าถึงธานี
ไม่เจียมตัวเป็นประจันตประเทศ
จึงตรัสใช้เราทหารแต่ปานกลาง
อย่านั่งก้มหน้านิ่งไม่ดิงกาย
แผ่นดินลาวนี้จะเห็นเป็นของใคร
◎ ครานั้นเจ้าเชียงใหม่ครั้นได้ฟัง
สุดฤทธิ์ที่จะคิดประจัญบาน
จะต่อตีก็ไม่มีอาวุธสู้
จะผุดลุกหนีไปก็ไม่พ้น
กลัวตายคลายมานะละทิฐิ
นี่แน่ะท่านสองทหารอันชาญชัย
ถ้าท่านไว้ชีวิตคิดเมตตา
สร้อยทองข่อยบ่ได้ไปวี่แวว
จะอ่อนน้อมยอมถวายเจ้านายแล้ว
ทั้งเวียงชัยไพร่ฟ้าข้าบุรี
◎ ครานั้นขุนแผนกับพลายงาม
เห็นเต็มหวั่นครั่นคร้ามความมรณา
จึงตอบว่าวาจาของเจ้าตรัส
หรือเห็นเข้าที่คับจึงรับแพ้
◎ เจ้าเชียงใหม่ได้ฟังจึงตอบถ้อย
ทุกสิ่งสิ้นสารพัดเป็นสัจจัง
ถ้าขืนคดหดเหี้ยนเหมือนเตียรเต่า
แล้วทนทุกข์ท่วมหัวชั่วกัลปา
ถวายบุตรกรุงไทยดังใจถวิล
ออกชิงไว้ให้สิ้นเสียไมตรี
เมี่ยนขับยับระยำจนป่นปี้
ให้กรูกรีรี้พลมาชนช้าง
ช่างโอหังบังเหตุเสียสิ้นอย่าง
ให้มาล้างชีวันให้บรรลัย
จะยอมตายหรือจะคิดกลับจิตใหม่
จะว่าไรว่ามาอย่านิ่งนานฯ
อุระดังเพลิงไหม้ประลัยผลาญ
ด้วยทหารกรุงไทยอยู่ใกล้ตน
เป็นสุดรู้สุดฤทธิ์ติดขัดสน
ให้อั้นอ้นจนจิตคิดเสียใจ
ดำริแล้วดำรัสตรัสปราศรัย
ข้อยก็ได้พลั้งจิตผิดเสียแล้ว
จะเป็นข้าพระทูลกระหม่อมแก้ว
มิได้แผ้วพานพ้องประเพณี
ทั้งลูกแก้วเมียมิ่งมเหสี
ถวายไว้ได้ธุลีพระบาทาฯ
ได้ฟังความเจ้าเชียงอินทร์สิ้นกังขา
ก็รู้ว่ายอมตัวกลัวเป็นแท้
ยังจะสัตย์สุจริตสนิทแน่
แล้วจะเบือนเชือนแชดอกกระมังฯ
อันคำข้อยเว้าแล้วบ่ถอยหลัง
ชาติกษัตริย์ตรัสดังว่าช้างงา
ขอให้เราสิ้นชีวังสังขาร์
ในมหาโลกันต์แด่วันตาย

จะเชื่อคำข้าเฝ้าเหล่าลูกเมีย ยุให้เสียจริตอย่าคิดหมาย
จะถือสัตย์ให้ตลอดจนวอดวาย ขอให้ท่านสองนายจงวางใจฯ

๏ ขุนแผนฟังท้าวเจ้าเชียงอินทร์ ให้ความสัตย์สมถวิลสิ้นสงสัย
ทั้งสองนายคลายขุ่นลงทันใด เข้านั่งใกล้แล้วกล่าววาจาพลัน
ถ้าเที่ยงตรงคงสัตย์ปฏิญาณ ซึ่งโทษท่านนั้นไว้ให้หม่อมฉัน
จะเบี่ยงบ่ายทูลองค์พระทรงธรรม์ มิให้ท่านอันตรายวายชีวิต
แล้วพ่อลูกก็ถวายพระแสงคืน จงซูซี่นเถิดอย่าช้าระกำจิต
จะทูลลาพระองค์ผู้ทรงฤทธิ์ คืนไปที่สถิตกองทัพไทยฯ

๏ เจ้าเชียงอินทร์คำนับรับพระแสง พระพักตร์แดงมัวหมองค่อยผ่องใส
ถ้าแม้นท่านเมตตาเหมือนว่าไว้ ก็จะรอดบรรลัยด้วยสองนาย
ขอมอบชีวิตไว้ที่ในท่าน ช่วยโปรดปรานเพ็ดทูลขยับขยาย
ให้พระองค์ทรงโปรดโทษเคลื่อนคลาย จะเป็นตายก็เพราะท่านกรุณาฯ

๏ ครานั้นขุนแผนแสนสงคราม กับลูกชายพลายงามงามสง่า
ได้ฟังเจ้าธานีมีเมตตา จึงตอบว่าอย่าแหนงแคลงพระทัย
ที่ทูลรับกับท่านนั้นทุกสิ่ง เป็นคำจริงหามีมุสาไม่
แม้นพระองค์คงสัตย์เหมือนตรัสไว้ คงมิให้ตัวท่านอันตราย
ทั้งสองคนลูกพ่อขอษมา แล้วลุกลาจรจรัลผันผาย
ลงจากปรางค์ย่างเยื้องซ่าเลืองกราย กระซิบสั่งโหงพรายกุมารทอง
เองจงอยู่ดูปรางค์อย่าห่างไกล ประจำเจ้าเชียงใหม่อยู่ในห้อง
สะกดตามทุกรอยคอยสอดมอง เธอจะตรองอย่างไรก็ให้รู้
ลูกเมียมาตะบอยอ้อยอิ่ง เธอตรงไว้ไม่ประวิงให้นิ่งอยู่
ถ้าเชื่อเมียเสียสัตย์เป็นศัตรู เอ็งรีบออกไปบอกกูอย่านอนใจ
สั่งพลางทางแก้สะกดคน ล่องหนออกทางช่องลูกดาลไข
ขุนแผนพลายงามตามกันไป ถึงกองทัพไทยมิได้ช้าฯ

๏ เดินยิ้มเข้าในค่ายไปนั่งลง พระท้ายน้ำกำกงพวกอาสา
ทั้งพวกไพร่ทั้งหลายเห็นนายมา ต่างวันทาไต่ถามความณรงค์

ขุนแผนเล่าแจ้งแถลงความ
ลอบสะกดเข้าได้จนใกล้องค์
เธอตกใจจวนตัวกลัวความตาย
ทั้งเสนาข้าแผ่นดินสิ้นเมืองลาว
ตัวเธอก็ลงถ่อมยอมเป็นข้า
ขอแต่อย่าให้ตายวายปราณ

◎ พวกนายไพร่ได้ฟังขุนแผนว่า
เสร็จศึกเชียงอินทร์สิ้นทุกข์ร้อน
ทั้งนายไพร่พูดจ้อหัวร่อร่า
ขุนแผนกับพลายงามผู้ทรามวัย

◎ ครั้นอุทัยไขประเทืองเรืองรุ่งราง
ฝ่ายพระจอมเชียงอินทร์ปิ่นนัครา
ลดองค์ลงนั่งบัลลังก์รัตน์
พี่นอนหลับไหลในราตรี
ครั้นสะดุ้งจิตฟื้นตื่นผวา
จะแล่นหนีปัจจามิตรก็คิดอาย
ทั้งองค์นางสร้อยทองของสำคัญ
ทั้งเจ้าข้อยสร้อยฟ้าข้าเวียงชัย
พี่ยอมน้อมคำนับรับความผิด
จะถวายสุวรรณบรรณาการ
ก็ขอบใจไพรีที่เข้ามา
ดวงจิตเจ้าอย่าคิดเสียน้ำใจ

◎ ครานั้นนางอัปสรมารศรี
ดังพระกาหจะผลาญให้มรณา
เจ้าประคุณทูลกระหม่อมของเมียแก้ว
เพราะรู้แน่แท้เที่ยงจะเกิดภัย
ที่ไปกับพลายงามดามประสงค์
แล้วปลุกขึ้นจะปลงชีวิตท้าว
ยอมถวายสร้อยทองกับลูกสาว
ทั้งไพร่จ้าวเมียมิ่งแลศฤงคาร
ขอขึ้นอยุธยามหาสถาน
ได้ให้สัตย์ปฏิญาณไว้แน่นอนฯ
ทั้งไทยลาวราวจะพากันบินร่อน
จะร้องละครไปบ้านสำราญใจ
จนเวลาจวบจวนประจุสมัย
ก็เข้าในที่สถิตแล้วนิทราฯ
ส่องสว่างทั่วทศทิศา
เสด็จมาที่สถิตพระเทพี
แล้วดำรัสบอกมิ่งมเหสี
ไพรีเข้ามาได้จนใกล้กาย
คว้าหาอาวุธก็สูญหาย
จึงถวายกรุงลาวกับเจ้าไทย
พระสนมกำนัลทั้งน้อยใหญ่
ถวายไว้ใต้เบื้องบทมาลย์
ขอแต่ชีวิตอย่าสังหาร
ได้ให้สัตย์ปฏิญาณทุกสิ่งไป
เราสัญญาเขาก็กลับไปทัพใหญ่
เพราะมีกรรมทำไว้แต่ก่อนมาฯ
ได้สดับคดีที่ผัวว่า
ก็โศกาข้อนทรวงเข้าร่ำไร
ได้ทูลแล้วหาฟังคำเมียไม่
แต่แรกไทยยกมาถึงธานี

สะกดคุกลักคนปล้นช้างม้า
เพียงคนสามสิบห้ามาเท่านี้
เสนาห้านายไปรบรับ
ทั้งทัพผีก็หนีเข้าซอกซอน
แม้นพระองค์ทรงฤทธิ์คิดปรองดอง
กองทัพก็จะกลับไปกรุงไทย
แต่นี้ไปไหนจะพ้นความฉิบหาย
ฝูงประชาก็จะช้ำระยำเยิน
เหมือนปางหลังครั้งเรื่องนางสีดา
ทศพักตร์รักหลงให้วงศ์วาย
นางมณโฑทูลทัดท้าวขัดเคือง
เหมือนครั้งนี้พระองค์หลงสร้อยทอง
นางสร้อยทองก็ทำนองนางสีดา
ครั้นเมียห้ามก็ว่าหึงจึงจนใจ

◎ เจ้าเชียงใหม่ได้ฟังนางอัปสร

จึงดำรัสตรัสตอบพระเทพี
ใช่พะวงหลงรักนางสร้อยทอง
ไม่เกรงขามข้ามหน้าไปหาไทย
ถ้าแม้นพี่สมัครรักจริง
เป็นกึ่งปีพี่มิได้จะไปมา
ก็รู้ว่าธานีจะมีทัพ
เหมือนเขาเล่นการพนันกันอึงไป
ไม่สมมาดคาดผิดก็แพ้เขา
ไหนไหนก็ได้พลั้งยั้งไม่ทัน
ถึงร้องร่ำน้ำตาเป็นโลหิต
จะถึงเข็ญมันก็เป็นไปตามกาล
เข่นฆ่าผู้คนเสียป่นปี้
แม้นไม่มีดีฤๅจะหาญมาราญรอน
ก็แตกตายก่ายทับเป็นไม้ท่อน
แต่ภูธรดื้อดึงตะบึงไป
ส่งสร้อยทองคืนเสียไปเกลี่ยไกล่
เชียงใหม่จะดำรงคงจำเริญ
ถึงไม่ตายก็จะตกระหกระเหิน
ต้องเป็นทุกข์ฉุกเฉินทั้งไพร่นาย
เกิดมาล้างลงกาให้ฉิบหาย
ต้องฆ่าฟันกันตายลงก่ายกอง
จึงบรรลัยไพร่เมืองได้หม่นหมอง
จึงได้พาพวกพ้องต้องบรรลัย
เกิดมาล้างผลาญเมืองเชียงใหม่
ร่ำพลางสะอื้นไห้ไม่สมประดีฯ
ให้เร่าร้อนฤทัยดังไฟจี้
จะขืนเฝ้าเช้าชี้ไปทำไม
เพราะเคืองข้องเวียงจันท์นั้นข้อใหญ่
เราจึงชิงนางไว้ในพารา
ไหนจะนิ่งเสียไม่ร่วมเสนหา
นิจจาเจ้าเฝ้าว่าให้ช้ำใจ
รบรับหมายจะสู้ศัตรูได้
จะใคร่ดีมีชัยจึงเล่นกัน
จะขืนเฝ้าเสียดแทงมาแกล้งกลั่น
จะโศกศัลย์เสียเปล่าไม่เข้าการ
ความผิดก็ไม่คลายหายร้าวฉาน
ถึงที่ตายวายปราณก็คงตายฯ

๏ ตรัสเสร็จเสด็จออกข้างฝ่ายหน้า พร้อมเหล่าท้าวพระยาสิ้นทั้งหลาย
จึงตรัสเล่าอนุสนธิ์ต้นปลาย ซึ่งถวายเมืองขึ้นกับกรุงไทย
สูไปบอกนายไพร่ให้มันรู้ ให้รื้อค่ายเปิดประตูเมืองเชียงใหม่
ปืนล้อลากกลับเข้าโรงใน แล้วเลิกไล่คนออกเสียนอกวัง
ท้องสนามปรามปราบให้ราบเรียบ ปลูกทำเนียบขึ้นให้ดียี่สิบหลัง
ทำหอกลางขวางรีมีฝาบัง ไม้ไผ่ตั้งเรียงลำทำรั้วราย
สนามเล่นด่างด่างวิ่งช้างม้า เป็นข้างหน้าข้างในให้เฉิดฉาย
เอาผ้าขาวดาดเพดานผูกม่านราย แล้วไปเชิญสองนายกับไพร่มาฯ
๏ ครานั้นพระยาจันทรังสี ได้สดับรับคดีใส่เกศา
ถอยหลังลนลานคลานออกมา สั่งเสนาหลายนายแยกย้ายไป
บ้างเก็บงำปืนผาเลิกหน้าที่ เปิดประตูบูรีอยู่ขวักไขว่
ปล่อยประชาชาวนอกให้ออกไป ข้างในทำทำเนียบเทียบที่ทาง
ปลูกเรือนขวางรีย่ีสิบหลัง ระเนียดบังล้อมไว้ให้ใหญ่กว้าง
ทั้งปลูกโรงน้อยใหญ่ไว้ม้าช้าง ถากถางที่ปราบราบรื่นไป
แล้วบัญชาสั่งเสียพวกเพี้ยกวาน ให้ไปเชิญสองท่านแม่ทัพใหญ่
เข้ามาอยู่ที่เทียบทำเนียบใน ทั้งนายไพร่ไทยลาวชาวเวียงจันท์ฯ
๏ ท้าวหนูผู้เฒ่าเหล่าเพี้ยกวาน จัดเอาคานหามมาขมีขมัน
ถึงกองทัพไทยเข้าไปพลัน อภิวันท์อัญเชิญทั้งสองนาย
ว่าพระจอมเชียงอินทร์ปิ่นไอศวรรย์ ให้มาเชิญสองทั่นนั้นผันผาย
กับทหารลาวไทยทั้งไพร่นาย เข้าไปพักให้สบายในบุรีฯ
๏ ครานั้นขุนแผนแสนสนิท เรืองฤทธิ์แรงราวกับราชสีห์
เห็นเพี้ยกวานคลานมาอัญชลี เชิญเข้าไปอยู่ที่ทำเนียบใน
ชวนเจ้าพลายท้ายน้ำกึงกำกง กับอาสาจัตุรงค์ทั้งนายไพร่
แล้วขุนแผนนำหน้าคลาไคล ขึ้นนั่งในคานหามมาสามนาย
กำกงขี่ม้ามาข้างหลัง สะพรั่งพร้อมโยธามาทั้งหลาย
ครั้นถึงที่ทำเนียบเขาเรียบราย ทั้งไพร่นายก็เข้าพักสำนักใน

ออกสะพรั่งนั่งนอนสลอนหลาม อยู่กันตามตำแหน่งผู้น้อยใหญ่
วิเสทแต่งเครื่องเทียบเพียบไป เลี้ยงกองทัพไทยทุกเพลาฯ

ตอนที่ ๓๑
ขุนแผนพลายงามยกทัพกลับ

◎ คราน้ันขุนแผนแสนสงคราม
บัดนี้มีชัยได้พารา
ให้พระองค์ทรงทราบข่าวคดี
ทั้งตัวเจ้าเชียงอินทร์ปิ่นราชัย
จึงพร้อมใจให้เขียนเป็นสารา
กับสำเนาเข้าผนึกบันทึกความ
ปากกระบอกพอกครั่งประจำตรา
เอ็งไปเลือกม้าดีที่สำคัญ
ไปทางลัดตัดตรงลงระแหง
เสร็จการกลับมาอย่าช้าที

◎ สองนายคำนับรับกระบอก
ได้ข้าวตากกรอกไถ้ไปผูกม้า
ได้ม้าผ่านเผ่นผจญด้นธรณี
ลัดป่าผ่าดงตรงไป
ตรงมาศาลาลูกขุนใน
บัดนี้ท่านขุนแผนแสนศักดา
บอกขานการไปรณรงค์
ว่าบัดนี้มีชัยได้เมืองลาว

◎ คราน้ันท่านเจ้าคุณอธิบดี
สั่งนายเวรทันทีด้วยดีใจ
นุ่งสมปักปูมแดงแย่งนาคราช
จวนเสด็จออกข้างหน้าเวลาเช้า
พระท้ายน้ำพลายงามนั่งปรึกษา
จำจะแจ้งกิจจาไปกรุงไกร
ว่าเราตีเอาเมืองเชียงใหม่ได้
จะโปรดปรานประการใดให้รู้ความ
ประทับตราหนุมานชาญสนาม
ห่อสามชั้นใส่ในกลักพลัน
สั่งนายปานขวานฟ้านายคงมั่น
พากันรีบไปในพรุ่งนี้
พันกำแพงหมายมุ่งเอากรุงศรี
ให้ถึงนี่ปลายเดือนอย่าเคลื่อนคลาฯ
ออกมารีบรัดจัดห่อผ้า
เลือกหาถูกทำนองที่ว่องไว
ต่างขึ้นขี่ควบร่อยแล้วปล่อยใหญ่
พอได้สิบวันครึ่งถึงอยุธยา
เรียนเจ้าคุณผู้ใหญ่อยู่พร้อมหน้า
ให้กระผมถือตรามากราบเท้า
ให้กราบทูลพระองค์ทรงทราบข่าว
จะโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมประการใดฯ
ทราบว่าตีได้เวียงเมืองเชียงใหม่
คัดบอกไวไวมาให้เรา
หยิบผ้ากราบมาคาดบั้นเอวเข้า
ก็รีบไปคอยเฝ้าพระทรงธรรม์ฯ

๏ จะกล่าวถึงพระองค์ผู้ทรงฤทธิ์
พอเวลาสายศรีรวีวรรณ
ประทับเหนือพระที่นั่งบัลลังก์รัตน์
เหล่าอำมาตย์หมื่นหมอบนอบน้อมกาย
๏ ดรานั้นท่านเจ้าคุณอธิบดี
ขอเดชะพระองค์ผู้ทรงธรรม์
บัดนี้ขุนแผนแสนสงคราม
บอกมากราบทูลพระกรุณา
๏ ในบอกว่าขุนแผนแสนสงคราม
อาสาบาทบงสุ์พระทรงธรรม์
ได้เร่งรัดจัดรงค์ทวยหาญ
ให้หยุดทัพยับยั้งตั้งซุ่มไว้
เวลาค่ำลอบเข้าในคุกใหญ่
ช่วยกันฆ่าคนปล้นช้างม้า
ครั้นรุ่งเช้าลาวยกมาห้าทัพ
ข้าพเจ้าขับพลเข้าราวี
ฆ่านายตายลงในที่รบ
ทั้งห้าทัพกลับถอยเข้านคร
แล้วรักษาหน้าที่ไปเสมา
กองไฟไว้สว่างเหมือนกลางวัน
ในคืนนั้นข้าพเจ้ากับพลายงาม
พบกำลังนอนหลับจับตัวไว้
กลัวตายขอถวายองค์สร้อยทอง
ทั้งธิดาเมียมิ่งแลศฤงคาร
ส่วนตัวก็ถ่อมยอมเป็นข้า
ขอแต่อย่าให้ตายวายชีวิต
สถิตที่ข้างในมไหศวรรย์
จรจรัลออกพระโรงพรรณราย
ภายใต้เศวตฉัตรจำรัสฉาย
กราบถวายบังคมอยู่พร้อมกันฯ
กราบทูลทันทีขมีขมัน
ชีวันอยู่ได้พระบาทา
กับนายพลายงามซึ่งอาสา
เสมียนดราคลี่บอกออกอ่านพลันฯ
กับนายพลายงามคนขยัน
คุมพหลพลขันธ์ไปชิงชัย
ยกขึ้นไปถึงชานเมืองเชียงใหม่
แล้วปลอมตัวเข้าไปในพารา
แก้ไขไทยมาได้ถ้วนหน้า
แล้วกลับมาที่ตั้งยั้งโยธี
ไพร่พลคนคับทั้งไพรศรี
ต่อตีรบรุมตะลุมบอน
ไพร่ก็หลบหนีหายกระจายว่อน
ปิดประตูลงกลอนไว้ทุกชั้น
ตรวจตราเข้มงวดกวดขัน
คอยป้องกันตั้งรับกองทัพไทย
ลอบตามขึ้นปราสาทเจ้าเชียงใหม่
แล้วปลุกขึ้นตกใจอยู่ลนลาน
กับพวกพ้องประยูรญาติราชฐาน
ไว้ได้เบื้องบทมาลย์พระทรงฤทธิ์
ถวายราชบรรณาจนดับจิต
ให้ความสัตย์สุจริตทุกสิ่งอัน

เห็นรับเป็นสัจจังพอฟังได้
ข้าพเจ้าตรึกตราปรึกษากัน
ให้ความทราบบาทบงสุ์พระทรงฤทธิ์
ยังยับยั้งฟังพระราชบัญชา

◎ คราน้ันพระองค์ผู้ทรงเดช
ราวกับจอมสุทัศน์สหัสนัยน์
พระพักตร์ผุดผ่องพรรณรังสี
เออกระนี้สิหนอพอได้ยิน
กูเป็นไข้ใจมานี่กว่าปี
ที่มันทำความชอบจะตอบแทน
เจ้าพระยาจักรีจงมีตรา
ส่วนอ้ายเฒ่าเจ้าเมืองเชียงใหม่นั้น
ต้องตามกำหนดบทอัยการ
พวกเสนาข้าเฝ้าเข้ากับนาย
ส่วนบุตรภรรยาข้าทาส
ริบทั้งช้างม้าแลควายวัว
ทั้งบรรดาหญิงชายชาวนคร
ข้อที่มันอ่อนน้อมยอมภักดี
แต่กวาดครัวเอาตัวมาให้หมด
จะได้เป็นเยี่ยงอย่างข้างหน้าไป
อนึ่งนางสร้อยทองผ่องโสภา
กับสร้อยฟ้าธิดาของมันนั้น
ด้วยว่าราชบุตรีศรีสัตนา
จึงจะเป็นเกียรติยศปรากฏไป
จงจัดเรือประเทียบให้เรียบร้อย
เรือรับอ้ายขุนแผนแสนศักดา
จึงงดไว้ไม่ฆ่าให้อาสัญ
ให้นายปานกับนายมั่นถือบอกมา
ถ้าพลั้งผิดได้โปรดเหนือเกศา
จะทรงพระกรุณาประการใดฯ
ทราบเหตุว่าตีเชียงใหม่ได้
มาเชิญให้ไปผ่านพิมานอินทร์
เปรมปรีดิ์ชื่นชมสมถวิล
เป็นปลิดปลดหมดสิ้นที่ขุ่นแค้น
วันนี้หายป่วยด้วยขุนแผน
ทั้งพ่อลูกให้แม้นเสมอกัน
ให้หากองทัพกลับเขตขัณฑ์
ว่าโทษมันถึงอุกฤษฏ์เพราะคิดร้าย
ควรประหารชีวิตให้ฉิบหาย
ก็ล้วนโทษถึงตายไม่เว้นตัว
ต้องตกเป็นคนระบาทว์ด้วยโทษผัว
ครอบครัวเงินทองของที่มี
ต้องกวาดต้อนเป็นเชลยมาตามที่
กูปรานียกให้ชีวิตไว้
ให้ปรากฏแก่ประเทศทั้งน้อยใหญ่
มิให้ใครทุจริตผิดเหมือนกัน
ซึ่งมันกล้าชิงไปเชียงใหม่นั่น
ให้ส่งกันมาอย่างเป็นนางใน
เป็นต้นเหตุรบราทับเชียงใหม่
ว่ามีชัยได้นางนั้นคืนมา
ขึ้นไปคอยรับนางให้ถึงท่า
ก็เอาเรือกัญญาไปสองลำ

ทั้งพ่อลูกความดีมีหนักหนา ให้มันขี่เรือกัญญามาให้ข้า
ให้ลือเลื่องเฟื่องฟุ้งทุกคุ้งน้ำ ว่าไปทำเชียงใหม่ได้บ้านเมือง
อันครอบครัวกับตัวอ้ายเชียงใหม่ เอามัดใส่เรือตามให้หลามเนื่อง
มันอยากทำวุ่นให้ขุ่นเคือง ให้ชาวเมืองดูเล่นเป็นขวัญตาฯ

๏ ท่านเจ้าคุณมหาดไทยชัยชาญ รับพระราชโองการใส่เกศา
ออกจากพระโรงชัยไปศาลา ให้ร่างเรื่องสารตราเข้าฉับพลัน
ขึ้นกระดาษเสร็จสรรพประทับตรา ใส่กลักปิดผ่าสนิทมั่น
สองนายรับตรากราบลาพลัน พากันรีบออกนอกกรุงไกร
ขับม้าลัดไปในไพรสัณฑ์ สิบวันเร่งตะบึงถึงเชียงใหม่
ลงจากม้าหมอบกรานคลานเข้าไป ส่งกลักตราให้ขุนแผนพลันฯ

๏ ขุนแผนคำนับแล้วรับสาร ต่อยกลักชักออกอ่านขมีขมัน
ทราบเรื่องสารตราสารพัน ก็บอกกันถ้วนหน้าบรรดาไทย
แล้วสั่งลูกชายเจ้าพลายงาม เจ้าเข้าไปแจ้งความเจ้าเชียงใหม่
ว่าบัดนี้พระองค์ผู้ทรงชัย ให้กวาดครัวลงไปอยุธยา
เก็บทั้งสมบัติพัสถาน ประทานแต่ชีวิตไม่เข่นฆ่า
ให้บอกกล่าวกันทั่วตัวประชา เราจะรั้งรอท่าสิบห้าวันฯ

๏ พลายงามรับคำแล้วอำลา พวกอาสาตามหลังไปเป็นหลั่น
เข้าไปในท้องพระโรงพลัน อภิวันท์ทูลท้าวเจ้าเชียงอินทร์
ว่ามีตรามาแต่พระราชฐาน ให้กวาดกว้านครัวไปให้เสร็จสิ้น
ด้วยความผิดคิดร้ายในแผ่นดิน ทั้งภูมินทร์เมียมิ่งแลศฤงคาร
ให้เสนารักษาเมืองเชียงใหม่ คุมพระองค์ลงไปยังราชฐาน
ให้ต้องตามจารีตโบราณกาล พระราชทานแต่ชีวันไม่บรรลัยฯ

๏ คราน้นเจ้าเชียงอินทร์ปิ่นนัคเรศ ทราบเหตุว่าจะกวาดไปกรุงได้
แสนวิตกอกร้อนดังนอนไฟ พระพักตร์ไหม้หมองหมดสลดพัน
กล่าวสุนทรวอนว่ากับพลายงาม ก็รู้ความอยู่ว่าโทษเป็นมหันต์
ครั้งนี้ที่จะปลอดรอดชีวัน ก็เพราะทั่นแม่ทัพทั้งสองนาย

เจ้าพลายดอบว่าอย่าเศร้าจิด
จำเป็นจำยากลำบากกาย
๏ สาธุข้อยก็หวังทั้งสองนาย
แม้ได้คืนเชียงอินทร์สิ้นความเคือง
เจ้าพลายงามรับคำแล้วอำลา
เจ้าเชียงใหม่สั่งเสียพวกเพี้ยกวาน
สั่งเสร็จก็เสด็จเยื้องย่าง
พระทัยแสนโศกศัลย์พันทวี
ลดองค์ลงนั่งบัลลังก์รัตน์
ว่าพระจอมมงกุฎอยุธยา
ให้กวาดครัวกับตัวเราลงไป
ทั้งผู้คนใหญ่น้อยจะพลอยยับ
โอ้ว่ากองกรรมมานำจิต
อยู่หลัดหลัดจะมาพลัดไปจากปรางค์
๏ คราน้นนางอัปสรสุมาลัย
แสนสนมกำนัลก็รัญจวน
โอ้อกจะตกไปกรุงล่าง
ต้องตกทุกข์ขุกเข็ญเป็นบ่าวไทย
ลูกเต้าจะกำจัดพลัดพ่อแม่
องค์กษัตริย์จะกำจัดจากศฤงคาร
คุณจอมหม่อมยายข้างฝ่ายใน
ลงกลิ้งเกลือกเสือกดิ้นสิ้นกำลัง
๏ คราน้นเจ้าเชียงใหม่ใจอนาถ
จงกลั้นกลืนโศกเศร้าให้เบาใจ
ถ้าตัวกูตายอยู่ในเมืองใต้
เดชะบุญโทษทัณฑ์ถ้าบรรเทา
ด้วยโทษท่านนั้นอุกฤษฎ์ผิดมากหลาย
จะช่วยทูลเบี่ยงบ่ายให้คืนเมืองฯ
รอดตายก็เพราะท่านช่วยปลดเปลื้อง
จะมอบกายถวายเครื่องบรรณาการ
กลับมาที่อยู่หมู่ทหาร
ให้ร้องป่าวซาวบ้านทั้งบุรี
กลับเข้าไปในปรางค์ปราสาทศรี
มาถึงที่แท่นทองห้องไสยา
ตรัสบอกนางอัปสรเสนหา
มีท้องดรามาถึงท่านแม่ทัพ
คงตกอยู่กรุงไทยมิได้กลับ
ต้องล้มตายก่ายทับไปรวดทาง
ให้กระทำทุจริตไปผิดอย่าง
ตรัสพลางโศกศัลย์รำพันครวญฯ
ได้ฟังคำร่ำไห้พิไรหวน
สุดกำสรวลแสนกำสรดสลดใจ
จะย่อยยับอับปางเป็นไฉน
จะบรรลัยแหลกล่มถมดินดาน
ปู่เฒ่าย่าแก่จะพลัดหลาน
สาวสนมก็จะพล่านไปพลัดวัง
เสียงร้องไห้เซ็งแซ่ดังแตรสังข์
เหมือนนางรังต้องลมระเนนไปฯ
ตรัสประภาษแก่สนมทั้งน้อยใหญ่
มิบรรลัยคงได้มาพาราเรา
เอ็งจึงจะต้องไปเป็นข้าเขา
พวกสูเจ้าคงไม่ดกอยู่เมืองไทย

นี่กองกรรมเราทำไว้ด้วยกัน
จงสู้กรรมไปก่อนอย่าร้อนใจ
๏ ฝ่ายฝูงประชาชาติราษฎร
ดังจะดีดนตายฟายน้ำตา
บ้างเลื่อยกลักจักกระบอกรอกปลาร้า
พริกกะเกลือเนื้อกวางเอาย่างไว้
ครกกระบากสากจ่าปลาร้าปลาแห้ง
เที่ยววิ่งรนค้นหาน้ำตาพรู
บ้างข้อนอกอึกอึกนึกถึงชู้
กำลังมัวหวานมันไม่ทันไร
ลางคนปลูกหอพึ่งขอสู่
ที่ผัวตายเป็นหม้ายอยู่แต่เมีย
ที่นักเลงขับร้องก็ดรองเดรียม
โทนทับกระจับปี่สีซอ
บ้างมีทองของแห้งเครื่องแต่งตน
ทั้งแหวนทองเล็กน้อยหัวพลอยนิล
ที่ของหยาบหยาบเหลือหาบคอน
บ้างฝังแฝงปลอมผีที่วัดไว้
บ้างพ่อแม่แก่เกินเดินไม่รอด
ที่ป่วยเจ็บไข้จับยับระยำ
บ้างดาปู่อยู่บ้านลูกหลานไป
ทั้งลูกเล็กเด็กระจอมอแม
บ้างออกลูกมาสักครู่พึ่งอยู่ไฟ
จะอยู่ก็ไม่ได้ไปก็กลัว
๏ ครั้นจะใกล้เลิกทัพเขาขับต้อน
พวกนางในให้เทวษทวีเคือง
มาตามทันเราทั้งผองอย่าร้องไห้
ถึงร้องไปก็ไม่พ้นทนเวทนาฯ
ก็ทุกข์ร้อนข้อนอกไปทั่วหน้า
ด่างจัดหาของข้าวจะเอาไป
ทั้งน้ำปลาปลาแดกเอาแทรกใส่
บ้างเย็บไถ่ใส่ข้าวตากจัดหมากพลู
หม้อข้าวหม้อแกงกะทะหู
บ้างแลดูหน้าเมียเสียน้ำใจ
บ้างแต่งขันหมากรากพลูอยู่ใหม่ใหม่
เข้าในห้องร้องไห้ทั้งผัวเมีย
พวกผู้ใหญ่ให้อยู่ด้วยกันเสีย
ลงทอดตัวงัวเงียร้องไห้งอ
เคี่ยมเคี้ยเพลี้ยแคนทั้งปี่อ้อ
เตรียมไปขอทานเขาเอามากิน
เอาซุกซนซ่อนไว้ในผ้าซิ่น
บ้างถอดปิ่นที่ปักหักห่อไป
เอาซุกซ่อนไว้ในโพรงต้นไม้ใหญ่
บ้างซุกใส่สระบ่อแลท่อน้ำ
บ้างตาบอดเสียขาอะร้าอะร่ำ
จะปลุกปล้ำกันไปไม่ไหวแท้
เสียงร้องไห้รักกันสนั่นแซ่
บ้างท้องแก่ไปไม่รอดลงทอดตัว
พ่อไปทัพตายเป็นหม้ายผัว
แต่ดีอกชกหัวไปทั่วเมืองฯ
เที่ยวหาบคอนเกลื่อนกล่นถนนเนื่อง
ด่างจัดเครื่องเงินทองข้าวของตน

องค์พระเจ้าเชียงอินทร์ปิ่นราชัย
ให้นางห้ามขึ้นนั่งหลังละคน
คุณท้าวชาววังสั่งโขลนจ่า
พวกสนมกรมวังก็ดั่งดับ
ช้างทรงสร้อยทองกับสร้อยฟ้า
ดาดพื้นสีแดงแย่งทรงข้าวบิณฑ์
ช้างที่นั่งเจ้าเชียงใหม่มเหสี
หมอควาญคนขยันมั่นคง

◎ ครานั้นขุนแผนแสนสนิท
กับพลายงามลูกรักอันศักดา
พระท้ายน้ำกำกงธงอาสา
เหล่าพวกทหารชาญสงคราม
ขุนแผนสั่งกำชับกับพวกไทย
พวกครัวเดินรายมาสายกลาง
ให้บรรดาพวกลาวชาวเวียงจันทน์
คอยกำกับทัพลาวชาวพารา
ช้างเถื่อนมากกว่าต่ออย่าอ้อแอ้
อ้ายพวกไหนสู้รบฤาหลบตัว

◎ ครั้นได้ฤกษ์ให้เลิกโยธาทัพ
พวกทหารขานโห่ขึ้นพร้อมกัน
องค์พระเจ้าเชียงใหม่มเหสี
ขึ้นช้างพร้อมกันด้วยทันใด
ออกช้างทางประตูบูรพทิศ
แลเห็นปรางค์มาศราชวัง
โอ้เสียดายปราสาทราชฐาน
คงย่อยยับเยือกเย็นเป็นป่าช้า

รับสั่งให้ผูกช้างมาเกลื่อนกล่น
ข้าวของกองล้นบนสัปคับ
ให้ขึ้นหน้านั่งประจำอยู่กำกับ
เทียบไว้เป็นอันดับออกดาดดิน
กระโจมทองสองหน้าดูเฉิดฉิน
มีม่านทองป้องสิ้นกำบังองค์
แต่ล้วนขี่กูบทองก่องก่ง
เทียบประทับเกยทรงดรงชลาฯ
เรืองฤทธิเชี่ยวชาญหาญกล้า
ต่างขึ้นคอช้างงาสง่างาม
ก็ขึ้นขี่ช้างงามามทั้งสาม
ขี่ช้างม้ามาตามออกหลามทาง
จัดกันให้แยกกองเดินสองข้าง
ให้กองช้างเดินก่อนผ่อนกันมา
ช่วยป้องกันเดินรายทั้งซ้ายขวา
ให้อาสาต้อนหลังระวังครัว
ดูแลไปทั้งมวลให้ถ้วนทั่ว
ออกสกัดตัดหัวอย่าไว้มันฯ
ดั่งดับพสุธาโกลาลั่น
ยิงปืนครื้นครั่นสนั่นไป
กับสนมนารีทั้งน้อยใหญ่
สั่งให้ท้าวหนูอยู่เฝ้าวัง
เจ้าเชียงอินทร์ผินพิศมาเบื้องหลัง
พระเนตรหลั่งชลนัยน์อาลัยลา
ได้อยู่มาช้านานแต่ปู่ย่า
จะรกร้างโรยราลงทุกวัน

พระปรัศว์ทัดเทียมเทวสถาน ปรางค์มาศดังวิมานเมืองสวรรค์
โอ้แต่นี้สิ้นลับไปฉับพลัน สารพันจะผุพังเป็นรังแร้ง
แสนเสียดายมิ่งไม้ในสวนขวา ทั้งสระแก้วประทุมาจะเหือดแห้ง
ท้องพระโรงก็จะร้างเป็นกลางแปลง ที่นั่งโถงโรงแสงจะทรุดโทรม
นิจจาเอ๋ยเคยออกที่นั่งเย็น จะรกเป็นแฝกพงดงผักโหม
เรือนสนมทุกตำหนักจะหักโทรม ทั้งเสาโคมสี่คันจะอันตราย
โอ้เสียดายโรงรถคชสาร ทั้งโรงพาชีชาญจะฉิบหาย
ป้อมกำแพงก็จะล้มถล่มทลาย กระจัดกระจายทั่วสิ้นทั้งถิ่นเมือง
เสียดายเอ๋ยเคยเล่นสนามจันทร์ นับวันก็จะลุ่มเป็นคลองเหมือง
ที่ท่าวังจะเป็นหาดน้ำขาดเคือง ดินหล้าฟ้าจะเหลืองทั้งเมืองลาวฯ

๏ มเหสีโฉมยงองค์อัปสร ก็อาวรณ์วิดกอกร้อนผ่าว
ดังกริชกรดแกระทรวงให้ร่วงร้าว อารมณ์ราวจะวินาศลงขาดรอน
โอ้ตัวกูอยู่มาในเชียงใหม่ เคยแต่ได้เสพสุขสโมสร
ชั้นแต่มีที่ไปในนคร ก็ทรงวออรชรให้ชูใจ
พวกชะแม่แลหลามมาตามหลัง ทั้งสนมกรมวังล้อมไสว
โอ้อกจะตกไปกรุงไทย จะเดินปนชนไหล่กับไพร่เลว
ชั้นข้าหลวงก็จะล่วงมาบังคับ จะยากยับเจ็บอกเหมือนดกเหว
จนผ้าดีจะไม่มีอยู่พันเอว อกจะแยกแหลกเหลวทุกวันไป
โอ้อยู่เมืองเครื่องเสวยเคยประณีต ตามจารีตมเหสีที่เชียงใหม่
ต้องพลัดพรากจากเมืองไปเคืองใจ คงอดอยากยากไร้ไปตามกัน
ร่ำพลางข้อนกายสยายเกศ ชลเนตร์ไหลลงทรงโศกศัลย์
ทั้งเหล่าสาวสุรางค์นางกำนัล ต่างครวญคร่ำรำพันในทางจรฯ

๏ ครั้นยกออกนอกเวียงเมืองเชียงใหม่ พวกไทยกองทัพก็ขับด้อน
พวกลาวครัวกลัวราบบ้างหาบคอน อุ้มลูกอ่อนจูงลูกแก่ออกแซ่ทาง
บ้างแก่เฒ่าง่อยเปลี้ยบ้างเสียขา เอาเปลหามกันมาอยู่ยุ่งย่าง
ที่ลางพวกผู้ดีไม่มีช้าง เอาวัวควายใส่ด่างบรรทุกไป

ดารักดามาทั้งดาสาย
ใครบิดเบือนเชือนลัดพลัดออกไป
ดารักร้องว่าเอาอ้ายเฒ่าถี
กูกับอ้ายหลอไปขอทาน
กูจำหน้ามันไว้ได้สิ้นเสร็จ
กูจะเฒ่ียนให้ร้องก้องดงรัง
◎ ถึงเวลาอัสดงก็ปลงทัพ
ประทับทอดม้าช้างต่างวัวควาย
ที่ประทับสร้อยทองกับสร้อยฟ้า
มีเพดานม่านทองไว้ป้องกัน
เหล่าพวกครัวหน้านิ่วทั้งหิวอ่อน
ธรรมเถียรนายกองร้องสั่งความ
อ้ายพวกไทยทรหดอดมานาน
เห็นสาวนอนเข้าเสียดเบียดตะแคง
คลำถูกเหี่ยวที่อกก็ยกมือ
อีลาวตื่นคลำดูรู้ว่าไทย
ปะลางทีที่มันไม่เล่นด้วย
ที่นอนใกล้ตกใจไม่สมประดี
ธรรมเถียรนายกองร้องห้ามไป
อย่าตกใจมิใช่เสือหางยาว
อ้ายเสือเลยกระดากมาจากที่
ยังไม่ทันหลับดากองหน้าเกรียว
ครั้นอรุณรุ่งรางสว่างฟ้า
ครั้นอิ่มหนำสำเร็จเสร็จการ
ทั้งพวกวัวควายต่างแลช้างม้า
พวกรั้งทัพขับต้อนค่อนเคี่ยวไป
ถือหวายด้อนมาไม่ปราศรัย
เอาหวายไล่ลุกล้มวิ่งซมซาน
อีพวกนี้ชาวดลาดมักจาดจ้าน
มันเอาคานไล่เฒ่ียนหลังเจียนพัง
คราวนี้จะแก้เผ็ดมันเสียมั่ง
เอาแต่เขากับหนังไปให้นายฯ
ดูสะพรั่งคั่งคับคนทั้งหลาย
ออกเรียงรายแน่นไปในไพรวัน
ทำพลับพลาฝารอบเป็นขอบกั้น
ที่ชั้นนอกคนนั่งระวังยาม
บ้างปลดหาบปลงคอนลงนอนหลาม
ให้ชักหนามวงป้องกองไฟแดง
พอพลบค่ำก็เที่ยวควานไปทุกแห่ง
บ้างเข้าแฝงกูบอานคลานเข้าไป
ปะที่ดึงดึงดื้อเข้าคว้าไขว่
ทำหลับเฉยเลยไปเสียก็มี
พอเข้าฉวยมันก็ร้องออกก้องมี่
สำคัญว่าเสือหมีเข้ากัดลาว
อึงอะไรนั่นหวาออกฉ่าฉาว
มันเป็นเสือสองเท้าหางนิดเดียว
พอกองนี้เงียบไปได้ประเดี๋ยว
อ้ายตัวอื่นไปเกี้ยวเที่ยวรางควาน
หุงข้าวเผาปลากินอลหม่าน
ยกเอาคานใส่บ่าพากันไป
เดินตามกันมาออกไสว
เสียงแต่ลาวร้องไห้ในดงดอนฯ

แอ่ว
◎ โอ้แสนวิตก ระหกระเหิน หาบคอนย่อนเยิ่น ดุ่มเดินเข้ารก
บุกแฝกแหวกคา หย่อมหญ้ากอกอ เหงื่อไคลไหลตก ตะกรกตะกรำ
กินข้าวกะเกลือ กินเหงื่อต่างน้ำ กินเช้าต่อสาย กินงายต่อค่ำ
หยุดบ้างก็บ่ได้ บักไทยตีร่ำ นั่งเยี่ยวบ่ทันสุด มันฉุดมันคล่ำ
ของหกตกคว่ำ ลากร่ำเข้าในรก มันทันมันก็ดี วิ่งหนีมันก็ชก
ริมลู่ริมทาง ย่างย่างหยกหยก ขึ้นปกลงปก อกจะแตกตายเอยฯ

แอ่ว
◎ โอ้หนออกกู เมื่ออยู่เมืองเรา กินค่ำกินเช้า กับข้าวบ่ขัด
สาวแก่แออัด นัดกันออกทุ่ง เที่ยวเก็บผักบุ้ง จับกุ้งจับปลา
หอยโข่งหอยขม งมใส่ตะกร้า ขึ้นบนคันนา มองหารูปู
ขุดตุ่นขุดหนู ขุดรูดักแย้ ฉวยด้วงดักแด้ เที่ยวแหย่รูบึ้ง
จับกบขาเหยียด จับเขียดจับอึ่ง ลิ้นได้ใบหนึ่ง เป็นครึ่งค่อนข้อง
เอามาแจ่วเอามาพล่า แจ่วห้าแจ้วบ่อง จะไปเวียงใด้ ของไม่เคยท้อง
กินเผ็ดกินจืด ท้องปืดท้องป่อง ท้องขึ้นท้องพอง จะลงท้องตายเอยฯ

◎ ครานั้นขุนแผนแสนสนิท เรืองฤทธิ์ราวราชไกรสร
ขี่คชเดชานำหน้าจร รีบร้อนเร่งไปไม่รั้งรา
ค่ำนอนรุ่งเดินดำเนินพล ผู้คนติดตามมาหลามป่า
สิบสี่วันครึ่งตะบึงมา กระทั่งถึงพาราพิจิตรพลัน
ก็หยุดหย่อนผ่อนพักพลโยธา ทอดช้างวางม้าเป็นจ้าละหวั่น
พวกครัวคั่งคับนับร้อยพัน อยู่ที่หลังวัดจันทร์ออกแน่นไป
สั่งให้ทำที่ประทับพลับพลา ให้สร้อยทองสร้อยฟ้าอยู่อาศัย
ทั้งที่อยู่พระยาลาวเจ้าเวียงชัย ส่วนพ่อลูกอาศัยศาลารีฯ
◎ จะกล่าวถึงพระพิจิตรบุษบา แต่ทราบความตามตราพระราชสีห์
ว่าขุนแผนมีชัยได้ธานี ก็ยินดีคอยรับจะกลับมา
เรือประเทียบขึ้นไปได้หลายวัน ให้จอดเรียงเคียงกันไว้หน้าท่า
พวกฝีพายจ่ายเสบียงเลี้ยงข้าวปลา ให้พักอยู่ศาลาข้างหน้าวัด

ที่วัดจันทร์นั้นก็ให้ไปแผ้วถาง
แฝกไม้ข้าวปลาสารพัด
วันนั้นพวกทนายไปสืบถาม
ว่ากองทัพกลับมาถึงธานี
ทั้งผัวเมียรีบรัดผลัดผ้า
ไปบอกขานกรมการมาไวไว
ครั้นปลัดยกกระบัตรมหาดไทย
พระพิจิตรกับนางบุษบา

◎ ครานั้นขุนแผนแสนสงคราม
เห็นพระพิจิตรบุษบามาแต่ไกล
เชื้อเชิญขึ้นนั่งยังศาลา
ว่าแรกถึงชุลมุนยังวุ่นครัน
แต่ครอบครัวผู้คนนั้นล้นหลาย
แต่พอเผลอสักหน่อยคอยเกรียวกราว
ยังสร้อยฟ้าสร้อยทองสองนงเยาว์
ไม่มีใครไว้วางต่างหูดา
คุณพ่อแม่เมตตาการุญ
ยังเป็นสุขทุกทิวาราตรี

◎ ครานั้นพระพิจิตรบุรุษบา
อันพ่อแม่แลธิดายาใจ
นึกเป็นห่วงบ่วงใยอยู่เย็นเช้า
พอรู้ว่ามีชัยได้พารา
ครอบครัวมากมายเป็นก่ายกอง
กรมการเมืองนี้ก็มีครัน
ว่าพลางทางเรียกหลวงปลัด
เข้ามาพร้อมกันในทันใด
ปราบที่ทางกว้างใหญ่ไว้ถนัด
เตรียมจัดไว้วางทุกอย่างมี
ทราบความแล้วรีบมาเร็วรี่
ก็ยินดีชวนกันจะครรไล
แล้วสั่งเหล่าบ่าวข้าหาช้าไม่
จะออกไปต้อนรับกองทัพมา
กรมการผู้ใหญ่มาพร้อมหน้า
ก็ลงจากเคหาพากันไปฯ
กับพลายงามอยู่หน้าศาลาใหญ่
ต่างดีใจไปรับด้วยฉับพลัน
พ่อลูกวันทาทั้งสองท่าน
หมายมั่นว่าจะเข้าไปกราบเท้า
ทั้งหญิงชายเด็กผู้ใหญ่ไพร่จ้าว
ด้วยเป็นลาวระบาดต้องกวาดมา
ข้าพเจ้าต้องพิทักษ์รักษา
จึงคิดว่าจะเข้าไปในพรุ่งนี้
เจ้าประคุณอุตส่าห์มาถึงนี่
ทั้งศรีมาลาอยู่ดีหรือฉันใดฯ
ยิ้มแย้มดอบมาหาช้าไม่
ไม่เจ็บไข้เป็นสุขทุกเวลา
คอยเอาใจช่วยเจ้าอยู่หนักหนา
ก็ตั้งใจคอยท่าทุกคืนวัน
แต่สองคนดูไหวที่ไหนนั่น
จะให้มาช่วยกันมิเป็นไร
ยกกระบัตรกรมการผู้น้อยใหญ่
แล้วออกไปแถลงแจ้งกิจจา

ท่านเอ่ยราชการพานหนักแน่น
ถ้าเกิดเหตุอย่างไรในพารา
ท่านปลัดจัดแจงแบ่งพวกเรา
ด้วยว่าเป็นราชการงานธานี

◎ ขุนแผนพระพิจิตรกรมการ
ขุนพลนั้นรับรองกองทัพไทย
มหาดไทยให้รับเลี้ยงช้างม้า
ขุนเมืองคุมครัวดูรั้วทาง
ขุนวังตั้งประจำที่พลับพลา
ขุนคลังนั้นให้นั่งระวังระไว
ขุนนาหน้าที่เป็นกองกลาง
การต่างต่างวางคนไว้สำรอง
หลวงปลัดยกกระบัตรคอยตรวจตรา
จะส่งทัพกับครัวไปพร้อมกัน
ครั้นวางการเป็นระเบียบเรียบร้อย
พระพิจิตรบุษบาก็คลาไคล

◎ จะกล่าวถึงศรีมาลายาใจ
ค่ำเช้าเฝ้าคะนึงถึงสามี
ถึงยามกินอาลัยฤทัยถอน
ไม่แย้มสรวลพูดเล่นเจรจา
พ่อแม่แลเห็นผิดสังเกต
อีเม้ยรับร้อนใจเข้าในเรือน
เจ้าคุณคุณหญิงจะกริ่งใจ
ต้องแต่งตัวให้ผ่องละอองพักตร์
ให้เขาเห็นเหมือนแต่ก่อนร่อนชะไร
ถึงจะต้องทนไปก็ไม่ช้า

ขุนแผนคุมลาวมาหนักหนา
เราจะพากันผิดคิดให้ดี
ไปช่วยเขารักษาทุกหน้าที่
อย่าให้มีเหตุการณ์รำคาญใจฯ
ปรึกษากันปันด้านหาช้าไม่
ทั้งให้ดูลาวชาวล้านช้าง
โคกระทิงมหิงสาสัตว์ต่างต่าง
ให้จัดวางจุกช่องแลกองไฟ
ทั้งที่บุตรภรรยาเจ้าเชียงใหม่
สิ่งของน้อยใหญ่แลเงินทอง
ประจำฉางจ่ายข้าวและสิ่งข้าว
ทุกหมวดกองสรรพเสร็จสำเร็จพลัน
แล้วกะเกณฑ์นาวามาเลือกสรร
อีกสามวันจะล่องลงกรุงไกร
ตะวันชายบ่ายคล้องพระสุริย์ใส
กลับไปเคหาไม่ช้าทีฯ
แต่เจ้าพลายจากไปให้หมองศรี
อยู่แต่ที่ในห้องนองน้ำตา
ถึงยามนอนใฝ่ฝันประหวั่นหา
เวียนแต่นอนซ่อนหน้ามาเกือบเดือน
ไม่แจ้งเหตุถามลูกก็เลื่อนเปื้อน
กระซิบเตือนนายว่าอย่าโศกนัก
มิใช่นายเจ็บไข้อะไรหนัก
ทายทักพูดเล่นเจรจา
ระงับโศกซ่อนไว้แต่ในหน้า
หม่อมคงมาสมถวิลสิ้นทุกข์ร้อน

ศรีมาลาฟังว่าก็เห็นด้วย
พอกลับเข้าห้องในให้อาวรณ์
คิดถึงผัวให้วิตกอกสะทึก
เฝ้าบนบวงเทพไทให้ป้องกัน
พอได้ข่าวกองทัพกลับมาถึง
เรียกอีเม้ยเข้าไปที่ในเรือน
ถ้าหม่อมพลายถามไถ่จะใคร่รู้
แล้วฟังดูจะพูดจาว่ากระไร
อีเม้ยยิ้มแต้แม่อย่ากลัว
ขอผัดพอพรุ่งนี้มิให้ช้า

◎ ครั้นรุ่งแจ้งสุริยาภาณุมาศ
ขุนแผนกับลูกยาปรึกษากัน
จะไปให้พระพิจิตรบุษบา
แล้วเรียกเหล่าบ่าวพวกบริวาร
ครั้นถึงจึงขึ้นบนเคหา
เจ้าพลายแลหาละล้าละลัง
พวกบ่าวขนของมากองเรียง
พ่อลูกนั่งพลันแล้ววันทา
โอลาวเสื่ออ่อนแลหมอนขวาน
กระบุงหมากขันน้ำมีจอกลอย
กราบเท้าเจ้าประคุณคุณพ่อแม่
แหวนทับทิมวงนี้มีราคา

◎ ครานั้นพระพิจิตรบุษบา
มิเสียแรงรักชอบน่าชอบใจ
แล้วร้องเรียกเฮ้ยอีเม้ยหวา
ว่าขุนแผนกลับมาถึงธานี
สู้ทำฝีนซื่นชวยเหมือนแต่ก่อน
ถึงยามนอนถอนสะอื้นทุกคืนวัน
ไปสู้ศึกจะอย่างไรไฉนนั่น
นับวันคอยเจ้าพลายมาหลายเดือน
ประหนึ่งได้ดวงมณีไม่มีเหมือน
เอ็งอย่าเชือนหาช่องย่องออกไป
จงบอกว่าตัวกูนี้เป็นไข้
เอ็งอย่าให้ใครพะวงสงกา
ไม่ได้ตัวหม่อมพลายละนายด่า
แล้วพูดกันไปมาจนสายัณห์ฯ
ผุดผาดแผ้วกระจ่างสว่างสวรรค์
ให้จัดสรรสิ่งของที่ต้องการ
ทั้งนวลนางศรีมาลายอดสงสาร
ให้ขนพามาบ้านท่านผู้รั้ง
เห็นพระพิจิตรบุษบาอยู่หอนั่ง
ใจหวังอยู่แต่ที่ศรีมาลา
เต็มระเบียงหอขวางที่ข้างหน้า
บอกว่าได้ของมามั่งเล็กน้อย
โตกพานเช่นเชียงใหม่เขาใช้สอย
ทั้งใบเมี่ยงน้ำอ้อยจัดเอามา
พอเป็นแต่ของฝากมาจากป่า
มาให้เจ้าศรีมาลายาใจฯ
ว่าพ่อเอ๋ยอุตส่าห์เอามาให้
ช่างกระไรแผ่เผื่อเหลือจะดี
ไปบอกเจ้าศรีมาลาออกมานี่
ทั้งหม่อมพี่พลายงามก็ตามมา

เขามีใจได้ของเอามาฝาก
อีเม้ยยิ้มละไมแล้วไคลคลา
๏ ครานั้นนวลนางศรีมาลา
หม่อมมาแล้วสิมิใช่ใคร
แต่คิดคิดก็วิตกอกผู้หญิง
ฉวยหม่อมพลายเผลอพล้ำละล่ำละลัก
ต้องอดใจไว้พบเพลาอื่น
บอกอีเม้ยไปพลันมิทันนาน
แล้วลุกมาแอบมองที่ช่องฝา
ดูอ้วนท้วนผึ่งผายสบายดี
ช่างนั่งบังหลังบิดานัยน์ตาจ้อง
นางเปรมปริ่มยิ้มมองเจ้าพลายงาม
๏ ฝ่ายว่าตัวดีอีสาวเม้ย
มาบอกความพระพิจิตรบิดา
ปวดศีรษะตุบตุบแต่กลางคืน
มึนเมื่อยเป็นกำลังเห็นยังนอน
๏ ครานั้นจึงท่านพระพิจิตร
ว่าลูกสาวอายใจไม่ออกมา
จึงผินหน้ามายิ้มกับขุนแผน
พ่อก็อยากพูดจาปรึกษาความ
เราควรจะคิดอ่านการวิวาห์
มีเฟื้องไพจะได้ให้เสียยังแล้ว
พ่อแม่คร่ำคร่าเป็นตายาย
เจ้าคิดหาฤกษ์พาดูเป็นไร
๏ ขุนแผนนบนอบตอบพระพิจิตร
พอคุมทัพกลับไปมิให้นาน
อย่ากระดากให้อ่อนออกมาหา
ไปบอกนางศรีมาลาที่ห้องในฯ
ได้ยินเสียงพูดจาก็จำได้
แทบจะวิ่งออกไปด้วยความรัก
ด้วยเรื่องจริงนั้นผู้ใหญ่ไม่ประจักษ์
ทำบุ้ยใบ้ทายทักจะเสียการ
กลางคืนเห็นจะมาหาถึงบ้าน
เอ็งคิดอ่านบอกป่วยช่วยกูที
แลมาก็เห็นหม่อมพลายพี่
แต่ราศีถูกแดดแผดจนคล้ำ
เฝ้าแต่มองฝาเรือนเหมือนจะถาม
เฝ้าชะแง้แลตามไม่วางตาฯ
ทำหน้าเฉยเดินออกนอกเคหา
วันนี้นายศรีมาลาเธอตัวร้อน
พอนอนดื่นก็ละเหี่ยให้เพลียอ่อน
วอนสั่งให้กราบเท้าทั้งสองราฯ
สำคัญคิดเข้าใจไม่กังขา
เพราะได้หมั้นการวิวาห์กับพลายงาม
มันเหลือแสนไข้พิรุธสุดจะห้าม
ศึกสงครามก็สำเร็จเสร็จกันแล้ว
เป็นฝั่งฝาฝังปลูกให้ลูกแก้ว
ให้ผ่องแผ้วพ้นห่วงที่บ่วงใย
จะล้มตายวันพรุ่งหารู้ไม่
จะได้หาไม้ไล่ปลูกเรือนชานฯ
ลูกมานี่ก็คิดจะว่าขาน
จะขึ้นมาคิดอ่านงานทางนี้

ได้คำนวณฤกษ์พามาแต่วาน
ถูกชะตาร่วมกันขยันดี

◎ พระพิจิตรฟังคำขุนแผนว่า
เดือนสี่ดีแล้วกำหนดงาน
แล้วว่ากับขุนแผนแสนสงคราม
กว่าจะล่องลงไปยังหลายวัน

◎ ครานั้นขุนแผนแสนสนิท
ออพลายสิพรากจากเมียไป
พอมืดค่ำก็จะคลำเข้าไปหา
เกิดเซ็งแซ่แพร่หลายกระจายดัง
นึกพลางตอบความตามทำนอง
ด้วยว่ากองทัพที่กลับมา
ไหนนางสร้อยทองและสร้อยฟ้า
ทั้งต้องคุมครัวลาวชาวพงไพร
พระท้ายน้ำกับพวกที่อยู่นั่น
ว่าพ่อลูกบ่ายเบี่ยงเลี่ยงราชการ
ไหนไหนก็ลำบากมามากแล้ว
จำต้องทนถ่อร่างค้างกาย
ว่าแล้วอำลาท่านทั้งสอง
เจ้าพลายตามไปไม่พูดจา
อนิจจาพ่อก็รู้อยู่แก่ใจ
จะสะกดเข้าไปไม่ต้องกลัว
ดีแล้วเป็นไรได้เห็นกัน
ต่อให้ทำกรงใส่ไว้เป็นลิง
คิดพลางทางเดินทำเมินเฉย
อีเม้ยนั่งยิ้มอยู่ริมทาง
วันอังคารแรมค่ำในเดือนสี่
แล้วแต่บารมีจะโปรดปรานฯ
ปรึกษากับบุษบาแล้วว่าขาน
เรือนชานก็คงเสร็จสำเร็จทัน
จะพักอยู่อารามทำไมนั่น
มาอยู่นี่ด้วยกันก็เป็นไรฯ
นิ่งคิดนึกพรั่นให้หวั่นไหว
ถ้ากลับมาอยู่ใหม่ไหนจะยั้ง
ถ้าหากว่าไม่มิดเหมือนหนหลัง
จะเสียทั้งสองฝ่ายขายหน้าตา
ลูกนี้ขัดข้องอยู่หนักหนา
ทั้งนายไพร่มากกว่าเมื่อขาไป
ทั้งพวกบุตรภรรยาเจ้าเชียงใหม่
มาอยู่ไกลกลัวจะทำให้รำคาญ
จะพากันบอกกล่าวเป็นข่าวขาน
มาอยู่บ้านเป็นสุขสนุกสบาย
อย่าให้มีวี่แววความเสียหาย
ไปจนเสร็จสมหมายที่รับมา
เยื้องย่องกลับลงจากเคหา
ให้แค้นขัดอัชยาบิดาตัว
ว่ารักใคร่ได้เสียเป็นเมียผัว
ยังมามัวกีดกันขันจริงจริง
อย่าสำคัญว่าแคล้วแล้วจะนิ่ง
พอค่ำลงคงจะวิ่งมาหานาง
เลยออกนอกจวนมาจนห่าง
แกล้งอำพรางใช้ไปให้ตามมาฯ

๏ ครั้นถึงวัดจันทร์ตะวันสาย
ขุนแผนเป็นกังวลสนทนา
ไปถึงที่ลี้ลับไม่มีคน
ที่ใต้ต้นเตียนรื่นพื้นทรายซัด
อีเม้ยเลยเดินมาข้างหลัง
เจ้าพลายยิ้มพลางทางว่าไป
ธุระร้อนของเราเจ้าก็รู้
ค่ำเช้าเฝ้าคะนึงถึงนงคราญ
เมื่อเช้าเข้าไปนั่งตั้งตาคอย
ฤๅว่านางขุ่นเคืองด้วยเรื่องไร
เมื่อจะไปได้กำชับกับตัวเจ้า
เจ้าทอดทิ้งคำมั่นที่สัญญา
๏ อีเม้ยสะบัดหน้าว่าพุดโธ่
ไม่เห็นอกนายมั่งช่างกระไร
ซึ่งบอกว่าเจ็บไข้ไม่ออกมา
ตั้งแต่วันหม่อมพลายยกกองทัพ
ไม่เป็นอันกินนอนจนอ่อนเปลี้ย
ฉันต้องอยู่ดูแลทุกเวลา
หม่อมกลับมาถึงนี่ฉันดีใจ
ฉันจึงรีบตั้งหน้าออกมาฟัง
ฉันถ้อยคำมั่นที่สัญญา
ของกำนัลมูลนายออกก่ายไป
๏ ชิชะปากคอช่างพอตัว
แล้วหยิบเงินยื่นให้ไม่ละเลย
อันซึ่งนายเจ็บไข้ไม่สบาย
แต่เป็นยาปลุกเสกลงเลขยันต์
กรมการมากมายมาคอยหา
เจ้าพลายหลบหน้ามาข้างวัด
เห็นด้นพิกุลใหญ่อ้ายถนัด
ก็หลีกลัดเข้านั่งบังต้นไม้
ครั้นถึงจึงนั่งยกมือไหว้
ข้านี้หวังตั้งใจจะพบพาน
ถึงตัวไปใจอยู่แต่ที่บ้าน
นางสำราญอยู่ฤๅประการใด
จะพบพักตร์สักหน่อยก็หาไม่
จึงแกล้งว่าเจ็บไข้ไม่ออกมา
ให้โลมเล้าเอาใจไว้คอยท่า
ฤๅว่าคงวาจาก็ว่าไปฯ
มาพาโลโกรธาก็เป็นได้
ต่อหน้าคนฤๅจะให้ออกไปรับ
ไม่มุสาหลอนหลอกแกล้งกลอกกลับ
เธอก็จับไม่สบายหลายเดือนมา
น้ำตาเรี่ยไม่แห้งไม่แกล้งว่า
เฝ้าพูดจาเอาใจให้ประทัง
เผื่อจะได้หยูกยาลงมามั่ง
จะสั่งให้พยาบาลสถานใด
กลัวแต่ว่าหม่อมดอกไม่จำได้
ส่วนอีไพร่อดแห้งแกล้งเฉยเมยฯ
อย่ามัวมาพ้อเราเลยเจ้าเอ๋ย
นี่แลของนางเม้ยเป็นรางวัล
เรามียาสมุนพรายดีขยัน
กินกลางวันไม่ได้คนไข้ตาย

พอดึกหน่อยจะไปให้ถึงบ้าน
เราจะไปให้ยารักษานาย
ครั้นสัญญาอาณัติกันเสร็จสรรพ
เจ้าพลายกลับมาศาลารี

๏ ครั้นค่ำพลบลบแสงสุริย์ฉาย
พวกนายกองนายหมวดออกตรวจตรา
ฝ่ายเจ้าพลายงามทรามสวาดิ
ทำเป็นเที่ยวดักเดือนเหมือนทุกวัน
แต่พอร่วมเวลาสักยามปลาย
ไปถึงตรงกุฏีชีต้นไทย
พวกอาสามาเล่นอยู่เป็นหมู่
บ้างนั่งมองบ้างเบียดเข้าเสียดซุก
เจ้าพลายนิ่งนึกตรึกตรา
จะทำเป็นเล่นหมากรุกให้คลุกคลี
คิดพลางทางขึ้นบนกุฏี
อ้ายพวกไพร่ให้นายเข้านั่งกลาง
ฝ่ายว่าขุนแผนพ่อรอเจ้าพลาย
ย่องลงจากศาลาแล้วคลาไคล
แต่พอใกล้ได้ยินเสียงเฮฮา
เห็นกำลังเล่นหมากรุกสนุกครัน

๏ ครานั้นจึงโฉมเจ้าพลายงาม
จึงลุกออกจากวงลงบันได
ลูบตัวทาน้ำอบตรลบฟุ้ง
สีขี้ผึ้งเสกละลวยด้วยวิชา
ห่มผ้าของประทานส่านสี
แหวนทับทิมวงใหม่เอาใส่นิ้ว
เจ้าคิดอ่านเปิดรับขยับขยาย
คงจะหายเจ็บไข้ในพรุ่งนี้
อีเม้ยรับลาลุกไปจากที่
มิได้มีใครพะวงสงกาฯ
ไพร่นายพร้อมพรั่งประนังหน้า
ต่างพิทักษ์รักษารอบวัดจันทร์
ชาญฉลาดเล่ห์กลมนตร์ขยัน
ตรวจกองนี้กองนั้นทุกชั้นไป
เจ้าพลายลดเลี้ยวเที่ยวไถล
เห็นจุดได้ตั้งวงเล่นหมากรุก
ทั้งพระเถรเณรดูกันสนุก
ฉุกละหุกเสียงสนั่นลั่นกุฏี
จำจะลวงบิดาว่าอยู่นี่
จนพ่อหลับจึงจะหนีไปหานาง
เฮ้ยขอกูเดินทีแล้วรุกผาง
ทั้งสองข้างอื้ออึงคะนึงไป
เห็นไปหายนึกพะวงสงสัย
เห็นแสงไฟที่กุฏีรี่ไปพลัน
ก็รู้ว่าลูกยาอยู่ที่นั่น
ก็หันกลับคืนมาศาลาลัยฯ
สักสองยามเห็นพอพ่อหลับไหล
ลอบออกไปจัดแจงแต่งกายา
แป้งปรุงประเจิมเฉลิมหน้า
แล้วนุ่งผ้ายกไหมไปล่ปลิว
มือขวาคว้าคลี่พัดด้ามจิ้ว
ถือเชิดหน้าผ้าริ้วแล้วคลาไคล

มาถึงกลางวัดสงัดคน
โหงพรายมาพร้อมห้อมล้อมไป
มินานผ่านมาถึงหน้าจวน
เห็นรั้วรอบขอบชิดสนิทดี
เจ้าพลายร่ายมนตร์มหาสะเดาะ
ประตูบ้านบานระเบิดเปิดออกไป

๏ ฝ่ายว่าทาสีอีเม้ยมอญ
ประตูบ้านลั่นกรุกลุกขึ้นดู
เปิดประตูลงมาพาขึ้นเรือน
นำหน้ามาถึงที่เรือนนาย

๏ ครานั้นพลายงามทรามคะนอง
ค่อยย่องเหยียบเบาเบาเข้าข้างใน
แลเห็นศรีมาลาดวงสมร
นี่แก้วพี่หลับสนิทฤาบิดเบือน
ประจงจูบลูบประคองน้องแก้ว
แต่พี่เฝ้าคิดถึงคะนึงน้อง
ถึงยามกินสิ้นรสหมดโอชา
ถ้าไม่เกรงพระองค์ผู้ทรงธรรม์
เดชะบุญของเรานะเจ้าพี่
มารู้ข่าวว่าเจ้าไม่เบิกบาน
เมื่อนั่งอยู่หน้าเรือนเหมือนกับบ้า
พี่มาดหมายตายเป็นก็ทำเนา
ต้องรั้งรอจนพ่อนั้นหลับไหล
ขอเชิญพุ่มพวงดวงชีวี

๏ ครานั้นนวลนางศรีมาลา
ฟังผัวพูดปลอบชอบอารมณ์
เจ้าพลายร่ายมนตร์ขึ้นมุกใหญ่
เข้าในเมืองพิจิตรบุรี
หน้าหลังทั้งกระบวนล้วนแต่ผี
ประตูมีกลอนลั่นไว้ชั้นใน
กลอนหลุดผลุดเผลาะอยู่หวั่นไหว
เจ้าพลายเข้าได้ในประตูฯ
อยู่บนเรือนถอดกลอนนอนคอยอยู่
พอแลเห็นก็รู้ว่าเจ้าพลาย
คนนอนเกลื่อนหลีกลอดคอยสอดส่าย
แล้วอุบายบ่ายเบี่ยงเลี่ยงหลบไปฯ
ครั้นถึงห้องยินดีจะมีไหน
แสงไฟส่องงามอร่ามเรือน
เจ้านิ่งนอนท่วงทีไม่มีเหมือน
อารมณ์เดือนนั่งเคียงบนเตียงทอง
พี่มาแล้วจงคลายหายหม่นหมอง
ใจปองมิได้คลาดขาดสักวัน
ครั้นเวลาหลับไปก็ใฝ่ฝัน
จะผลุนผลันกลับมาเสียช้านาน
มีชัยได้กลับมาถึงบ้าน
พี่รำคาญกลุ้มอุรามาแต่เช้า
เฝ้าแลมาแลไปไม่เห็นเจ้า
คงจะเข้ามาหาในราตรี
จึงดึกไปพี่พึ่งมาถึงนี่
ผินหน้ามาทางนี้ให้พี่ชมฯ
ทำนิ่งนอนหลับตาเอาผ้าห่ม
สมคิดจิตหวามด้วยความรัก

ลุกขึ้นนั่งเรียงเคียงหน้า
นึกว่าหม่อมล้าเลื่อยยังเหนื่อยนัก
ไปทัพมีชัยได้เมืองลาว
ได้ยินลือเลิศลอยชื่อสร้อยฟ้า
ทำไมกับลูกสาวชาวพิจิตร
เหมือนดอกหญ้าเห็นงามเมื่อยามไร้
นี่คงนึกสมเพชเวทนา
พอเห็นหน้าก็จะเบื่อเหลือรำคาญ
◎ ดูซิค่อนว่านิจจาเจ้า
เป็นสัตย์จริงหญิงอื่นในแดนไตร
แต่จากไปใจพี่อยู่ที่น้อง
ถึงเห็นลาวก็ไม่รู้ดูหน้าตา
อันนางสร้อยฟ้านารี
เขาถวายพระองค์ผู้ทรงชัย
ตัวพี่นี้อุตส่าห์รักษาตัว
เคร่งครัดค่ำเช้าเฝ้าสวดมนต์
ได้แหวนแทนส่วนบุญลงมาให้
โยมจงปลงใจได้เมตตา
ศรีมาลาสรวลสันต์ไม่กลั้นได้
ภิรมย์รักสุขเกษมเปรมปรีดิ์
◎ ฝ่ายนางศรีมาลายาใจ
จึงชวนสามีให้ลีลา
กินพลางต่างคนสนทนา
เจ้าพลายยั่วยวนกวนร่ำไป
จนดาวเดือนเลื่อนลับเวหาศห้อง
จำจากทรามสงวนด้วยจวนเช้า
หันมากราบลงที่ตรงตัก
เห็นจะพักเสียก่อนไม่ย้อนมา
สาวสาวเหล่าเชลยก็หนักหนา
มิไขว่คว้าเข้าบ้างฤาอย่างไร
มันไม่น่าเชยชิดพิศมัย
แต่พอมีดอกไม้ไม่ต้องการ
จึงอุตส่าห์บุกมาจนถึงบ้าน
ไม่อยู่นานห่วงทัพคงกลับไปฯ
มาใส่ความเปล่าเปล่าก็เป็นได้
ทั้งลาวไทยไม่เคยไปคบค้า
หม่นหมองเศร้าสร้อยละห้อยหา
เห็นแต่รูปศรีมาลาประจำใจ
เป็นราชบุตรีเจ้าเชียงใหม่
กับทรามวัยสร้อยทองเป็นสองคน
ถ้าครองไตรโกนหัวก็ชีต้น
แผ่กุศลให้โยมศรีมาลา
บัดนี้ไชรักก็ออกพระวษา
พี่จะลาสิกขาค่ำวันนี้
เจ้าพลายคว้าไขว่ขมันขมี
อยู่ยังที่เดียงทองทั้งสองราฯ
เตรียมสำรับตั้งไว้ที่ข้างฝา
มาเลี้ยงดูโภชนาสำราญใจ
ศรีมาลายิ้มย่องผ่องใส
ไม่หลับไหลผัวเมียเฝ้าเคลียเคล้า
แซ่ซ้องจำเรียงเสียงดุเหว่า
จะเวียนมาหาเจ้าทุกคืนไป

พอคุมทัพกลับถึงอยุธยา
พอเสร็จงานการวิวาห์ดังว่าไว้
ว่าพลางโลมลูบจูบน้อง
อีเม้ยน้ำหน้าพาจรลี
รีบรัดลัดมาหน้าวัดจันทร์
หลีกเลี่ยงหลบหน้าบิดาตัว

◎ ขุนแผนตื่นนอนขึ้นดอนเช้า
นึกว่าเล่นหมากรุกสนุกใจ
ครั้นค่ำลงเจ้าพลายก็หายอีก
พอดึกดึกไปที่ศรีมาลา
ถึงคืนหลังสั่งเสียกันเมียผัว
จนสางสางเจ้าพลายจึงได้ฟื้น

◎ จะกล่าวถึงบุษบาผู้มารดร
ห่วงสำรับคับค้อนให้ร้อนใจ
ลุกขึ้นเปิดหน้าต่างจะล้างหน้า
เอ๊ะเกิดวิปริตผิดแล้วเรา
มาปลุกผัวตัวสั่นท่านเจ้าขา
พึ่งลงจากเรือนไปไม่ทันนาน
โบราณว่าหมาขี้มีมูลฝอย
เราผัวเมียเสียทีไม่มีแวว

◎ คราน้นพระพิจิตรบิดา
ตอบว่าข้าก็คิดเห็นผิดใจ
แต่ครั้งกองทัพบกยกขึ้นไป
จะได่ถามว่ากระไรไม่เข้ายา
วันเมื่อกองทัพกลับมาถึง
นี่คงถึงเนื้อตัวเสียพัวพัน

พี่จะรีบกลับมาหาเจ้าใหม่
เป็นมิให้ห่างหน้าสักราตรี
แล้วออกมาจากห้องของโฉมศรี
เร็วรี่เดินออกมานอกรั้ว
พอถึงนั่นเช้ามืดขมุกขมัว
ชักผ้าคลุมหัวแล้วหลับไปฯ
เห็นเจ้าพลายงามยังหลับไหล
ไม่พะวงสงสัยในลูกยา
หลบหลีกไปเล่นพอเห็นหน้า
ขึ้นหาสมสวาทไม่ขาดคืน
เผลอตัวหลับไปไม่ทันตื่น
ลุกขึ้นล้างหน้าแล้วคลาไคลฯ
คืนนั้นตื่นนอนแต่ก่อนไก่
ด้วยขุนแผนจะไปแต่รุ่งเช้า
เจ้าพลายงามเดินมาก็เห็นเข้า
ลูกเต้าเห็นจะทำให้รำคาญ
เจ้าพลายงามเข้ามาจนในบ้าน
จะเกิดการข้างในอย่างไรแล้ว
ดูร่องรอยมันจะถึงซึ่งลูกแก้ว
อย่าสอดแคล้วเลยจะคิดประการใดฯ
ได้ฟังภรรยาก็นึกได้
ดูอย่างไรอยู่ที่ศรีมาลา
เหมือนเจ็บไข้เดืองขุ่นวุ่นหนักหนา
มิรู้ว่าลอบลักไปรักกัน
ก็อ้ำอึ้งหลบเซือนเหมือนหวาดหวั่น
หาไม่ไหนมันจะขึ้นมา

จะไปโกรธโทษลูกก็ใช่ที่
รู้ล่องหนจังงังบังกายา
ถึงมีกำแพงเพชรสักเจ็ดชั้น
รักใครก็เป่าเอาด้วยมนตร์
แต่ก็ได้สู่ขอเป็นหอห้อง
เพียงแต่มันด่วนได้ไม่เกรงกลัว
ถ้าต่อว่าต่อขานพานอื้อฉาว
เขาก็ยังซื่อตรงคงภักดี
จะขึ้นชื่อลือเสียงศรีมาลา
เป็นนมยานกลิ้งซกอกของเรา
เสร็จปรึกษาหารือกันเมียผัว
ออกมาเรียกหาบ่าวเหล่าทนาย
◎ นาวามาทอดจอดคับคั่ง
กำลังลงเรือแพกันแจจรร
ส่วนเรือประเทียบทองทั้งสองลำ
ขาดเหลือเรียกระเบ็งเร่งรัด
เรือพระท้ายน้ำให้นำหน้า
เรือประเทียบให้พายในสายกลาง
ต่อมาถึงกระบวนส่วนแม่ทัพ
พ่อลูกลงประจำลำละนาย
แล้วถึงเรือสิ่งของต้องพัทธยา
พวกอาสาคุมมาเป็นชุดชุด
เรือเจ้าเชียงใหม่นั้นไปหน้า
แล้วถึงเรือท้าวพระยาข้าคน
ครอบครัวยังเหลือเรือไม่พอ
เครื่องศาสตราอาวุธก็มากมาย
อ้ายคนนี้สำคัญมันหนักหนา
สารพัดทั้งเสน่ห์เล่ห์กล
มันเสกเป่าเท่านั้นก็เปิดปน
ต้องหลงมันทุกคนไม่เว้นตัว
ถึงอย่างไรก็คงต้องมาเป็นผัว
จะมามัวโกรธไปทำไมมี
จะรานร้าวถึงขุนแผนไม่พอที่
เรานี้เป็นใหญ่อย่าใจเบา
ว่าคบชู้สู่หาขายหน้าเขา
ทำเฉยเลยเถิดเจ้าอย่าแพร่งพราย
ก็แต่งตัวจะไปมิให้สาย
แล้วเยื้องกรายตรงมาหน้าวัดจันทร์ฯ
กรมการพร้อมพรั่งอยู่ที่นั่น
จ้าละหวั่นวุ่นไปในลานวัด
พระท้ายน้ำกำกงลงไปจัด
เป็นขนัดในส่วนกระบวนนาง
เรือทหารอาสามาสองข้าง
ส่วนเรือนางสาวใช้ไปข้างท้าย
เรือกัญญามารับก็เฉิดฉาย
พลพายล้วนทหารชำนาญยุทธ์
ถัดมาเรือลาวเป็นที่สุด
อุตลุดขับต้อนไม่ผ่อนปรน
เรือบุตรภรรยามาตามกัน
เรือพลอาสามาข้างท้าย
ทั้งช้างม้าวัวมอสิ้นทั้งหลาย
หมายฝากให้หัวเมืองรักษาไว้ฯ

๏ ครั้นบรรทุกสำเร็จเสร็จสรรพ
ขุนแผนลูกยาพากันไป
ลูกจะขอกราบลาฝ่าเท้า
พอเฝ้าแหนเสร็จสรรพจะกลับมา
พระพิจิตรบุษบานารี
ลงไปให้พระองค์ทรงโปรดปราน
จำเริญจำเริญสุขีศรีสวัสดิ์
ทั้งพ่อลูกอยู่เย็นเป็นนิรันดร์
เมื่อไปทำราชการงานแผ่นดิน
มาปรึกษาหารือเรื่องการงาน
๏ ครานั้นขุนแผนแสนสุภาพ
พ่อลูกอำลาแล้วคลาไคล
นายไพร่พร้อมพรั่งทั้งเรือแพ
ให้สัญญายิงปืนขึ้นสามนัด
เรือกระบวนหน้าหลังดั่งคับ
ข้ามบ้านผ่านเมืองเนื่องเนื่องไป
๏ พวกชายหญิงวิ่งพรูดูกองทัพ
อึงอื้อยกมือขึ้นวันทา
ว่าทรงพระเดชาอานุภาพ
ได้เชลยมาตามออกหลามไป
เห็นเรือแม่ทัพมาพากันชี้
ขุนแผนเขาเคยดีมีความคิด
บางคนไม่รู้จักก็ซักถาม
ที่รู้จักบอกกันนั่นเป็นไร
สำหน้าท่านดาขุนแผนพ่อ
ดูแบบบางร่างน้อยนวลละออง
จะให้ล่องกองทัพกลับกรุงได้
กราบไหว้พระพิจิตรบุษบา
ลงไปเฝ้าสมเด็จพระพันวษา
ตามสัญญาว่าไว้ให้ทันการ
ใจดีอวยพรสุนทรสาร
พระราชทานยศอย่างทั้งรางวัล
สมบูรณ์พูนสมบัติทุกสิ่งสรรพ์
อันดรายขุ่นข้องอย่าพ้องพาน
เสร็จสิ้นแล้วจึงกลับขึ้นมาบ้าน
คิดอ่านให้สำเร็จเสร็จไปฯ
กับพลายงามก้มกราบท่านผู้ใหญ่
ลงในเรือกัญญาที่หน้าวัด
ผู้คนแซงแซ่อยู่แออัด
ออกเรือเป็นขนัดในทันใด
เป็นลำดับล่องตามแม่น้ำไหล
จนเข้าเขตกรุงไกรใกล้พาราฯ
ทั้งสองฝั่งคั่งคับกันหนักหนา
ชมบุญญาบารมีพระทรงชัย
ปราบได้เมืองลาวเจ้าเชียงใหม่
เมืองไหนฤาจะรอต่อบุญฤทธิ์
พ่อลูกคู่นี้ช่างศักดิ์สิทธิ์
เจ้าชีวิตท่านโปรดยกโทษไป
เรือเจ้าพลายงามนั้นลำไหน
เรือกัญญาลำใหญ่พนักทอง
ลำเจ้าพลายพายต่อมาที่สอง
พวกคนดูต่างมองจ้องดูมา

ครั้นเรือคล้อยลอยมาหน้าฉนวน
เห็นรูปร่างพลายงามอร่ามดา
บ้างแลเล็งเพ่งพิศให้ติดใจ
ที่บางคนเล่นเพื่อนเคยเชือนชิด
นางคนหนึ่งใส่ไคล้ใครเห็นบ้าง
นี่แกล้งทำให้ประวิงฤๅจริงใจ
บ้างว่าเช่นเราเขาไม่ขอ
อย่าใจเดิบเกินตัวไปป้วเปีย
ที่ดรงลำเรือกัญญาดาขุนแผน
ที่เป็นสาวทึนทึกนึกละอาย
คนผู้ดูหลามตามตลิ่ง
พวกไปทัพกลับมาเฮฮาไป
พวกผู้หญิงปั่นป่วนกันหนักหนา
บ้างชมว่าเท่านี้ช่างมีฤทธิ์
ถ้าแม้นได้แล้วจะกอดไว้ให้ติด
มากลับใจได้คิดว่าผิดไป
เจ้าพลายช่างเล่นดาเอาข้าได้
ไม่ทันไรกลับมาจะหาเมีย
มีแต่กรอกินเปล่าให้เราเสีย
ละห้อยละเหี่ยถึงเขาก็เปล่าดาย
ชะแง้แหงนดูแต่พวกแม่หม้าย
ได้เจ้าพลายฤๅพ่อก็พอใจ
ทั้งชายหญิงไทยเจ๊กเด็กผู้ใหญ่
ถึงกรุงไกรพันทุกข์สนุกสบายฯ

ตอนที่ ๓๒
ถวายนางสร้อยทองสร้อยฟ้า

๏ คร้านั้นขุนแผนแสนเสนี
จึงปรึกษาหารือกับลูกชาย
ไปจอดนาวาที่ท่าคั่น
ส่วนเรือประเทียบทองทั้งสองไชร้
แล้วสั่งขุนหมื่นพนักงาน
เสร็จพลันชวนกันจรลี
กราบเรียนเจ้าพระยาจักรี
รับนางมาถึงซึ่งกรุงไกร
แต่พวกครัวลาวเป็นชาวไพร
ทั้งวัวควายเกวียนต่างแลช้างม้า
ครั้นจะให้รวบรวมเอาลงมา
ให้ยับยั้งคอยฟังดราสำคัญ
อนึ่งพวกลาวชาวเวียงจันทน์
รับแต่กึงกำกงนั้นลงมา

๏ คร้านั้นเจ้าพระยาจักรี
ให้จดความตามบอกมิทันนาน
แล้วยิ้มย่องหันหน้ามาชมเชย
เจ้าพ่อลูกสองคนพันปัญญา
สักอึดใจได้เมืองเชียงใหม่สิ้น
ได้ดังพระประสงค์คงโปรดปราน
แล้วเรียกนครบาลมาบอกกล่าว
ด้วยเป็นโทษยังไม่โปรดในคดี

๏ คร้านั้นท่านเจ้ากรมยมราช
โจมใจอาจฟาดใจกล้าทะลวงฟัน
ถึงกรุงศรีชื่นชมสมหมาย
ให้ผู้คนทั้งหลายทั้งลาวไทย
อยู่ด้วยกันกับเรือเจ้าเชียงใหม่
ให้เข้าไปจอดท่าวาสุกรี
ประจำชานพระฉนวนเป็นถ้วนถี่
เข้าไปที่ศาลาลูกขุนใน
ว่าบัดนี้กระบวนเรือทั้งน้อยใหญ่
ทั้งตัวเจ้าเชียงใหม่ก็เอามา
มอบไว้เมืองพิจิตรนั้นหนักหนา
เครื่องศาสตราอาวุธสารพัน
ก็เกรงจะชักช้าจึงผ่อนผัน
พณหัวเจ้าท่านจะบัญชา
ที่มาส่งนางนั้นสามร้อยกว่า
แล้วแต่พระกรุณาจะโปรดปรานฯ
ฟังคดีปรีดิ์เปรมเกษมสานต์
จะได้อ่านกราบทูลพระกรุณา
เจ้าเอ๋ยไม่เสียทีที่อาสา
ช่างแกล้วกล้าศึกเสือเหลือประมาณ
ทั้งแผ่นดินเราเห็นเป็นยอดทหาร
บำเหน็จบำนาญจะรวยด้วยความดี
ท่านจงจำเจ้าลาวไว้ตามที่
กว่าจะมีรับสั่งพระทรงธรรม์ฯ
ก็จัดแจงเพชฌฆาตที่เข้มขัน
ราชมัลยิ่งยวดตำรวจใน

ถือหวายอ้ายถนัดมัดเท่าแขน คาดราดคดแน่นทั้งนายไพร่
เอาโซ่ตรวนขื่อคามาทันใด ตำแหน่งใครใครก็ไปไม่รอรั้ง
เอาเครื่องจำจำจองเจ้าเชียงใหม่ นายไพร่นั่งห้อมล้อมหน้าหลัง
งำเมืองเพชรปาณีเสียงมี่ดัง ราชศักดิ์ปลัดวังเกณฑ์กันมาฯ

๏ ครานั้นเจ้าเชียงอินทร์สิ้นความคิด ดังชีวิตจะม้วยดับสังขาร์
หวาดหวั่นพรั่นตัวกลัวอาญา ตกประหม่าหน้าซีดสลดใจ
แลเห็นเพชฌฆาตราชมัล สำคัญว่าชีวิตหารอดไม่
เหงื่อกาพซ่านทั่วทั้งตัวไป ทอดอาลัยก้มหน้าไม่พาทีฯ

๏ ครั้นสายแสงอโณทัยได้เวลา ฝ่ายท่านเจ้าพระยาราชสีห์
ทั้งเจ้าพระยามหาเสนาบดี จตุสดมภ์กรมทั้งสี่ก็เข้าวัง
ข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือน กล่นเกลื่อนซ้ายขวามาพร้อมพรั่ง
ท่านจักรีเข้าไปถึงในวัง จึงสั่งขุนแผนกับลูกชาย
เจ้าคอยท่าอยู่หน้าพระโรงทอง เราจะกราบทูลฉลองเรื่องถวาย
ให้ทรงทราบอนุสนธิ์ต้นปลาย แล้วจะเบิกสองนายเฝ้าบาทบงสุ์
พระองค์คงจะรับสั่งถาม ถึงการณรงค์สงครามตามประสงค์
จงตรองตรึกนึกไว้ให้ทุกกระทง อย่าลืมหลงเค้ามูลทูลตามจริง
เรารำคาญแต่ฝ่ายพระท้ายน้ำ ด้วยว่าทำต้องดำหนิตริกริ่ง
หากแต่ได้ชัยชนะพอพะพิง จงรอนิ่งอยู่ที่ทิมริมประดู
ครั้นว่าจวนเวลาพวกข้าเฝ้า ต่างก็เข้าไปคอยทุกหมวดหมู่
มหาดเล็กกรมวังพรั่งพรู เข้าสู่พระโรงชัยอันไพบูลย์ฯ

๏ จะกล่าวถึงพระองค์ดำรงโลก ระงับโศกราษฎรให้ร้อนสูญ
เนาในปรางค์รัตน์จำรัสจรูญ เพิ่มพูนสุขาสถาพร
ล้วนเหล่าสาวสนมกำนัลนาง เคียงข้างพระแท่นบรรจถรณ์
พอสุริย์ฉายสายส่องช่องบัญชร บทจรจากห้องบรรทมพลัน
เสด็จสู่ที่ทรงสรงสนาน สุคนธารหอมฟุ้งทั้งปรุงกลั่น
ทรงภูษาพื้นแดงแย่งสุบรรณ รัดพระองค์ดวงกุดั่นเด่นมณี

พระหัดถ์ซ้ายทรงพระขรรค์อันบวร
นางเชิญเครื่องเนื่องตามจรลี
ประทับพระที่นั่งบัลลังก์อาสน์
ให้เบิกหมู่ข้าเฝ้าท้าวพระยา
เจ้าพระยาพระหลวงกระทรวงการ
เข้าเฝ้าพระองค์ทรงภพไตร

๏ ครานั้นเจ้าพระยาจักรี
ขอเดชะพระองค์ผู้ทรงธรรม์
ขุนแผนพลายงามที่ไปทัพ
คุมเรือประเทียบทองทั้งสองมา
ได้เงินทองของส่วนพัทธยา
ครัวลาวได้มารวมห้าพัน
ปืนใหญ่สองร้อยน้อยสามพัน
ดาบเชลยพันสองเป็นของพล
ช้างสามร้อยห้าม้าแปดร้อย
ทั้งนายไพร่ไม่เป็นอันตราย
อันตัวเจ้าเชียงใหม่ใจพาล
ควรมิควรฉันใดในคดี

๏ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงศักดิ์
ฟังทูลเรื่องขุนแผนแสนสำราญ
อ้ายเชียงอินทร์ดูหมิ่นกูหนักหนา
มันอวดดีเป็นไรไม่ไว้ยศ
การสงครามครั้งนี้มิใช่เล่น
เพราะเรื่องมันยุ่งยากลำบากใจ
ด้วยมันจับพวกเราเอาไปไว้
อ้ายพ่อลูกเล็ดลอดดอดไปทัน
บทจรออกจากข้างในที่
พระภูมีออกพระโรงรัตนา
งามดังเทวราชไตรตรึงษา
เข้ามาในท้องพระโรงชัย
คุกคลานพรั่งพรูดูไสว
บังคมไหว้แล้วก็หมอบอยู่พร้อมกันฯ
อัญชลีทูลไปทันใดนั่น
ชีวันอยู่ได้พระบาทา
ยกกลับจัดรุงค์มาถึงท่า
ทั้งพระยาเชียงใหม่ใจฉกรรจ์
เงินตราเบ็ดเสร็จเจ็ดสิบกำปั่น
แต่สกรรจ์พันร้อยห้าสิบคน
ทวนนั้นพันถ้วนล้วนพู่ขน
ดาบโรงแสงต้นห้าร้อยปลาย
โคกระบือใหญ่น้อยนั้นมากหลาย
สบายด้วยเดชะพระบารมี
ให้จำไว้ห้าประการตามที่
แล้วแต่พระภูมีจะโปรดปรานฯ
ปิ่นปักอยุธยามหาสถาน
ดังได้ผ่านเมืองสวรรค์ชั้นโสพส
วันนี้จะดูหน้าให้ปรากฏ
พอได้ตัวหัวหดไปทันใด
พิเคราะห์ไปก็เห็นเป็นศึกใหญ่
มิใช่ไปรบราอย่างสามัญ
รู้ว่าไปก็คงฆ่าเสียอาสัญ
แก้กันว่องไวได้คนเรา

กับอนึ่งถึงกระบวนที่รบพุ่ง
จะฆ่าฟันมันอย่างไรให้บางเบา
อ้ายพ่อลูกมันดีที่กลศึก
เหมือนดัดต้นสาเหตุเภทภัย
ต้องยกย่องว่าดีมีความชอบ
จงเรียกตัวมันมาอย่าได้นาน

๏ ครานั้นท่านเจ้าคุณได้รับสั่ง
เรียกท้ายน้ำขุนแผนแสนศักดา
ตำรวจวังคลานคล้อยถอยออกมา
ว่าพระจอมนรินทร์ปิ่นภูวดล

๏ ขุนแผนกับลูกชายพลายงาม
นุ่งสมปักเข้าพลันในทันที
น่าสงสารแต่ฝ่ายพระท้ายน้ำ
ผลัดสมปักตัวสั่นพรั่นฤทัย
ขุนแผนพลายงามเข้ามาก่อน
กราบกรานคลานตามตำรวจวัง

๏ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงเดช
จึงมีสีหนาทประภาษมา
มิเสียแรงเป็นชายชาติทหาร
ครั้งนี้กูใช้ไปสงคราม
เมืองเชียงใหม่ไพร่ฟ้าก็กว่าแสน
ข้าศึกฮึกหาญไม่ทานทน
ดีหนักหนากล้าจับเจ้าเชียงใหม่
ไหนว่ารบมากมายที่ปลายบึง

๏ ครานั้นขุนแผนแสนสามารถ
ด้วยเดชะพระองค์ทรงภพไตร
ถ้ามัวมุ่งล้อมเมืองก็เปลืองเปล่า
มันมากหมายหลายเท่าเราที่ไป
ลอดสะอึกเข้าไปจับเจ้าเชียงใหม่
พอจับได้ก็เสร็จสำเร็จการ
ควรประกอบยศศักดิ์อัครฐาน
อ้ายหน้าด้านท้ายน้ำก็เอามาฯ
เหลียวบอกตำรวจวังที่อยู่หน้า
กับลูกยาพลายงามทั้งสามคน
แจ้งกิจจาขุนแผนนั้นเป็นต้น
ให้หาท่านสามคนในบัดนี้ฯ
ได้ฟังความปรีดิ์เปรมเกษมศรี
รีบรี่มายังท้องพระโรงชัย
ได้ยินคำกรมวังดังจับไข้
เผลอไผลตามมาละล้าละลัง
พระท้ายน้ำค่อยผ่อนมาทีหลัง
ต่างหมอบซม้อยคอยฟังพระบัญชาฯ
ทอดพระเนตรพ่อลูกก็หรรษา
ดูราขุนแผนกับพลายงาม
ชำนิชำนาญชาญชัยในสนาม
มีไพร่ไปแต่สามสิบห้าคน
ไปไล่แล่นลุยลาวเอาแหลกป่น
ได้คนคืนเมืองเพราะมือมึง
มึงคิดอ่านอย่างไรเมื่อไปถึง
อย่าอ้ำอึ้งจงเล่าให้เข้าใจฯ
อภิวาททูลแจ้งแถลงไข
จึงมีชัยได้สิ้นทั้งพารา

เกล้ากระหม่อมอาสาไปคราวนี้
ได้อาศัยในคุณวิทยา
ขึ้นไปถึงบึงใหญ่ให้หยุดพัก
แล้วปรึกษายินยอมพร้อมใจกัน
ปลอมลาวเข้าไปสะกดคน
พบพระท้ายน้ำนั้นไม่ครั่นคร้าม
พวกเวียงจันทน์ก็พาออกมาด้วย
แล้วเข้าไปในโรงแสงแย่งศาสตรา
แล้วไปชิงช้างงาเอามาค่าย
เกล้ากระหม่อมพร้อมกันออกประจญ
ในวันนั้นกระหม่อมฉันกับพลายงาม
จับได้เจ้าเชียงใหม่ในหอคำ
ขอเป็นข้าทูลละอองรองพระบาท
แต่นั้นมากิริยาก็คงตรง

◎ คราวนั้นสมเด็จนเรนท์สูร
มิเสียทีอ้ายนี่เหล่าขุนไกร
อันตัวอ้ายเฒ่าเจ้าเชียงใหม่
ถึงมันองอาจอหังกา
ด้วยเมืองมันนั้นเป็นเอกเทศ
เมื่ออ่อนน้อมยอมถวายบรรณาการ
ถ้าอาฆาตเอามันไปฟันฆ่า
ไว้มันกลับทุจริตผิดต่อไป
อ้ายขุนแผนพลายงามมีความชอบ
ขุนแผนให้ไปรั้งกาญจน์บุรี
สัปทนคนโทถาดหมากทอง
สำหรับใช้ไปณรงค์สงคราม
กับทหารตัวดีสามสิบห้า
กับบารมีพระองค์ผู้ทรงธรรม์
ซุ่มสำนักคนผู้อยู่ที่นั่น
กระหม่อมฉันสองคนกับพลายงาม
ขึ้นบนคุกใหญ่ในยามสาม
ทั้งนายไพร่ต่างตามกันออกมา
ช่วยกันฟันผู้คุมเสียหนักหนา
ทั้งลักม้าโรงในได้ครบคน
เวลาบ่ายลาวยกมาสับสน
ลาวป่นแตกทัพยับระยำ
สะกดตามเข้าวังเวลาค่ำ
ก็ยอมทำสัตย์ให้ด้วยใจจง
มอบกายถวายราชย์ตามประสงค์
จงทราบเบื้องบาทบงสุ์พระทรงชัยฯ
ฟังทูลยินดีจะมีไหน
ทั้งลูกหลานชาญชัยไวปัญญา
จะปล่อยไปดอกกูไม่เข่นฆ่า
จะว่ามันเป็นขบถก็เป็นพาล
อยู่นอกเขตอยุธยามหาสถาน
ก็ไม่ควรล้างผลาญให้บรรลัย
ใครจะเชื่ออยุธยาต่อไปได้
จึงควรให้ลงโทษถึงชีวี
กูจะตอบแทนมึงให้ถึงที่
มีเจียดกระบี่เครื่องยศให้งดงาม
ช้างจำลองของประทานทั้งคานหาม
ให้สมตามความชอบที่มีมา

ให้เป็นที่พระสุรินทฦาชัย มไหสูรย์ภักดีมีสง่า
แล้วดรัสสั่งคลังในมิได้ช้า เติมเงินดราสิบห้าชั่งเป็นรางวัล
ทั้งเสื้อผ้าสมปักปูมส่าน พระราชทานมากมายหลายหลั่น
ส่วนอ้ายลูกชายพลายงามนั้น จะให้มันมียศปรากฏไป
ยังหนุ่มแน่นว่องไวมิใช่น้อย ควรเอาไว้ใช้สอยให้ใกล้ใกล้
จะตั้งแต่งให้มึงให้ถึงใจ ให้สมที่มีชัยได้เมืองมา
ให้เป็นจมื่นไวยวรนาถ หัวหมื่นมหาดเล็กเวรข้างฝ่ายขวา
พระราชทานเครื่องยศแลเงินดรา ปูมส่านเสื้อผ้าสารพัน
แล้วดรัสว่าอ้ายไวยพึ่งได้ดี บ้านช่องมันจะมีที่ไหนนั่น
หัวหมื่นมีแต่ตัวก็ชั่วครัน ต้องทำบ้านให้มันเสียครั้งนี้
ดูก่อนเจ้ากรมยมราช จงบาดรหมายนายอำเภอไปเหยียบที่
หาบ้านให้อ้ายไวยในบุรี ดูท่วงทีพอให้ใกล้ใกล้วัง
แล้วดรัสสั่งเจ้ากรมทหารใน ไปปลูกเหย้าเรือนให้สักห้าหลัง
ทั้งเรือนครัวรั้วรอบขอบกำบัง ให้สมกับกูตั้งเป็นหมื่นไวยฯ

◎ เบื้อนพระพักตร์มาพบพระท้ายน้ำ กริ้วซ้ำดังจะฆ่าให้ดักษัย
มีพระสีหนาทประภาษไป เหม่อ้ายท้ายน้ำมึงทำงาม
เสียงแรงกูรักใคร่ให้เป็นพระ มิรู้จะขี้ขลาดชาติสำสาม
ให้กูหลงไว้ใจในสงคราม จนอ้ายลาวเอาไปล่ามดังผูกลิง
ช่างไม่คิดสู้มันให้พรั่นท้อ ทุดกระไรใจคอเป็นผู้หญิง
ช่างชาติชั่วสิ้นทีอัปรีย์จริง ไปนั่งนิ่งให้มันจับยิ่งอับอาย
ถ้ามิได้ช่วยไอ้ขุนแผนรบ จะจำครบผูกเมี่ยนเสียสองหวาย
อ้ายคนชั่วชาติข้าขายหน้านาย จงหมายถอดเป็นไพร่ใช้เฝ้าประตูฯ

◎ แล้วดรัสสั่งเจ้ากรมตำรวจหน้า ไปเอาพระยาเชียงใหม่มานี่หรู
ส่วนพระยาธรรมาก็ไปดู ให้รับสองนางสู่ที่วังใน
ตำรวจรีบมาบอกผู้รักษา พระโองการให้หาเจ้าเชียงใหม่
เข้าหิ้วปีกซ้ายขวาพาเข้าไป บังคมไหว้หมอบพรั่นสั่นสะท้านฯ

๏ คร้านั้นพระปิ่นนรินทร์ราช
เหวยพระยาเชียงใหม่น้ำใจพาล
เข้าชิงนางจับไทยแล้วไม่หนำ
โทษทัณฑ์นั้นอย่างไรที่ใจฮึก
๏ เจ้าเชียงใหม่ได้ฟังพระโองการ
เหงื่อตกอกร้อนดังเพลิงลน
สารภาพกราบทูลสนองไป
อันความผิดพลั้งแต่หลังมา
ถ้าทรงพระกรุณาไม่ฆ่าฟัน
ขอเป็นข้าบาทบงสุ์พระทรงฤทธิ์
ขอถวายสมบัติกษัตรา
ไว้ในใต้เบื้องบทมาลย์
๏ คร้านั้นพระองค์ผู้ทรงภพ
เมื่อออเจ้ารู้ตัวกลัวภัย
จะให้กลับไปครองเมืองเชียงใหม่
ตามเยี่ยงอย่างเจ้าประเทศเขตธานี
ดรัสพลางทางสั่งท่านผู้ใหญ่
จงพาเจ้าเชียงใหม่ไปสาบาน
แล้วจัดแจงแต่งบ้านรับแขกเมือง
ให้เป็นที่อาศัยในพารา
จ่ายเสบียงอาหารการกินอยู่
พวกบ่าวไพร่ให้มีที่หลับนอน
๏ แล้วดรัสสั่งพลันในทันใด
ทั้งอ้ายพวกหาบหามตามโยธา
แล้วให้ยกราชการงานเมือง
สังกัดไว้ในอาทมาตนั้น
มีพระสีหนาทอยู่ฉาดฉาน
ตัวทำการไม่สมอารมณ์นึก
ยังซ้ำมีสารมาท้าทำศึก
อย่านิ่งนึกเร่งว่ามาบัดดลฯ
หนาวสะท้านซ่านเสียวทุกขุมขน
เหมือนจะดั้นดำไปใต้พสุธา
พระทรงชัยได้โปรดเหนือเกศา
ข้าพระบาทโทษถึงซึ่งชีวิต
พระราชทานโทษทัณฑ์ที่ทำผิด
รักษาสัตย์สุจริตจนวายปราณ
อีกทั้งลานนามหาสถาน
พึ่งพระโพธิสมภารสืบต่อไปฯ
ฟังจบตรัสตอบเจ้าเชียงใหม่
เราจะยกโทษให้ในครั้งนี้
จงตั้งใจสัตย์ซื่อต่อกรุงศรี
รักษาให้ไมตรีจีรังกาล
ทั้งฝ่ายมหาดไทยแลทหาร
อธิษฐานถือน้ำทำสัจจา
กั้นฝาเฝืองเป็นข้างในแลข้างหน้า
ทั้งเจ้าข้าอย่าให้ได้เดือดร้อน
เครื่องเสื่อสาดลาดปูแลผ้าผ่อน
นครบาลดูอย่าให้ใครบีฑาฯ
ยังพวกไพร่ไปทัพสามสิบห้า
เอาเงินตราผ้าให้เป็นรางวัล
ปลดเปลื้องหน้าที่ทุกสิ่งสรรพ์
ต่อมีทัพขับขันจึงเรียกใช้

ให้มันมีตราภูมิคุ้มห้ามขาด
ทำบาญชีมีนายหมวดกองไว้
ส่วนนายไพร่พวกลาวชาวล้านช้าง
จงเบิกเงินเสื้อผ้ามาให้มัน
ครั้นสิ้นข้อดำรัสดรัสเสร็จ
ขึ้นจากพระโรงคัลพรรณราย

◎ ฝ่ายพระยาธรรมาธิบดี
บอกแก่ท้าวนางที่ข้างใน
แล้วสั่งให้จัดสีวิกากาญจน์
พร้อมพรั่งทั้งคู่ดูสำอาง
จึงเชิญนางสร้อยทองผ่องศรี
วอหลังนารีศรีสร้อยฟ้า
แล้วเร่งรัดจัดตำหนักรักษา
มิให้อนาทรร้อนฤทัย

◎ จะกล่าวถึงพระองค์ทรงศักดา
สถิตที่แท่นแก้วแกมสุวรรณ
ครั้นสิ้นแสงสุรยาภาณุมาศ
ดารารายพรายพร่างกลางอัมพร
สว่างไสวในวังดังเมืองสวรรค์
พระพายเฉื่อยเรื่อยพัดมารินริน
สร้อยทองลูกของเจ้าเวียงจันทน์
ว่างามขำล้ำเลิศในล้านช้าง
กับอนึ่งนารีศรีสร้อยฟ้า
รูปร่างจะดระการสักปานใด

◎ ครานั้นท่านท้าววรจันทร์
ไปบอกสองอรไทให้แต่งกาย
ทั้งอากรขนอนตลาดอย่าเก็บได้
ให้ขึ้นแก่จมื่นไวยสิ้นทั้งนั้น
ที่ตามมาส่งนางสร้อยทองนั่น
แล้วส่งไปเวียงจันทน์ทั้งไพร่นาย
พระเสด็จจรจรัลผันผาย
เยื้องกรายคืนเข้าปราสาทชัยฯ
มาถึงที่ประตูวังหาช้าไม่
ให้เกณฑ์กันลงไปรับสองนาง
ผูกม่านลายปักหักทองขวาง
ท้าวนางเฒ่าแก่แช่กันมา
ขึ้นทรงวอจรลีไปข้างหน้า
ท้าวนางนำมายังวังใน
ให้สร้อยทองสร้อยฟ้าอยู่อาศัย
ดั้งใจคอยรับสั่งพระทรงธรรม์ฯ
มิ่งมงกุฎอยุธยามหาสวรรค์
เหล่ากำนัลพระสนมประนมกร
พระจันทร์เคลื่อนเลื่อนราชรถร่อน
ประภัสสรแสงรื่นพื้นแผ่นดิน
ด้วยแสงจันทร์นั้นส่องกระจ่างสิ้น
พระองค์ทรงถวิลถึงสองนาง
เชิดชื่อลือลั่นมากรุงล่าง
ดูหมายมาดสวาทนางทุกแดนไดร
ก็เป็นยอดธิดาเจ้าเชียงใหม่
พระดริพลางดรัสใช้เจ้าขรัวนายฯ
รับสั่งทรงธรรม์แล้วผันผาย
ผัดพักตร์พรรณรายดังนวลจันทร์

กระหมวดมุ่นมวยผมดูสมพักตร์ ปิ่นปักวาวแววแก้วกุดั่น
แซมมวยด้วยบุปผาลาวัณย์ สองกรรณใส่ตุ้มหูพู่ระย้า
สวมใส่กำไลทองทั้งสองกร ธำมรงค์เรียงสลอนทั้งซ้ายขวา
นุ่งยกทองทอละออตา ห่มผ้าพื้นไหมอุไรกรอง
วิไลเลิศเฉิดฉินดังกินรี จรลีตามกันมาทั้งสอง
ขรัวนายนำนางขึ้นปรางค์ทอง เข้าเฝ้าทูลละอองพระบาทา
เจ้าขรัวนายบังคับประนมสนอง นางสร้อยทองหมอบเฝ้าอยู่ฝ่ายขวา
ที่น้อมกายเบื้องซ้ายข้างนี้มา คือนางสร้อยฟ้านารีฯ
◎ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงเดช ทอดพระเนตรรูปทรงทั้งสองศรี
น่าชมสมเป็นราชบุตรี ท่วงทีคนละอย่างดูต่างกัน
พินิจทรงสร้อยทองละอองพักตร์ นรลักษณ์งามเลิศเฉิดฉัน
ละมุนละม่อมพร้อมพริ้งทุกสิ่งอัน สมเป็นขวัญของประเทศเขตลาวกาว
ดูสงบเสงี่ยมงามทรามสวาท มารยาทสนิทสนมสมเป็นสาว
กระนี้ฤาจะมิลือในแดนลาว จนเชียงใหม่ได้ข่าวเข้าซ่วงซิง
แล้วผินพักตร์มาพิศเจ้าสร้อยฟ้า ดูจริตกิริยากระตุ้งกระติ้ง
ท่าทางท่วงทีก็ดีจริง จะเสียอยู่แต่สักสิ่งด้วยรายงอน
หูตากลอกกลมคมคายเหลือ พิศแล้วเบื่อดูได้แต่ร่อนร่อน
จะเปรียบก็เหมือนอย่างนางละคร งามงอนอ้อนแอ้นบั้นเอวกลม
เพราพริ้งเพรียวเหลือดังเรือแข่ง กล้องแกล้งพายจิบก็เจียนล่ม
ดูริมฝีปากบางลูกคางกลม เห็นลาดเลาเจ้าคารมเป็นมั่นคง
ถ้าเป็นม้าก็ม้าขึ้นระวาง ถ้าเป็นช้างก็ช้างอย่างต้องประสงค์
ถึงจะผูกเครื่องทองเป็นรองทรง ถ้าคนขี่ไม่ประจงคงเจ็บตัว
สร้อยทองลูกของเจ้าล้านช้าง ยศอย่างมารยาทจะยังชั่ว
แต่ข้างนางสร้อยฟ้าดูน่ากลัว กระซิบดรัสแก่เจ้าขรัววรจันทร์
แน่ะขรัวนายท่วงทีอีสองคน ดูชอบมาพากลฤาไม่นั่น
สร้อยทองดูทำนองจะดีครัน สร้อยฟ้านั้นท่าทางเหมือนนางละคร

จะเอาไว้เป็นช้างระวางใน
ก็นึกกลัวตัวแก่ไม่แน่นอน
◎ เจ้าขรัวนายได้ฟังรับสั่งถาม
จึงกราบทูลพระองค์ทรงภพไตร
นางสร้อยทองต้องลักษณะนัก
แต่สร้อยฟ้าดูจริตกระบิดกระบวน
ดูท่าทางอย่างเรือต้องระลอก
กระหม่อมฉันเกรงจะขัดพระอัธยา
ถึงแม้ว่ารูปทรงส่งสัณฐาน
จะเป็นเครื่องอักอ่วนกวนพระทัย
ไม่เหมือนนางสร้อยทองผ่องศรี
ดูท่วงทีกิริยานั้นสมทรง
นางสร้อยฟ้าถ้าจะรับราชการ
ขอพระองค์ผู้ทรงภพไตร
◎ ครานั้นภูมินทร์บดินทร์สูร
ข้าก็เบื่อคนจริตกระบิดกระบวน
แต่จะเลี้ยงเพียงเป็นนางพนักงาน
ด้วยมันเป็นลูกสาวท้าวพระยา
อย่าเลยอ้ายพลายงามมีความชอบ
พร้อมสรรพเคหาทั้งข้าไท
ได้นึกอยู่ว่าจะดูหาเมียให้
ปล่อยไว้ฉวยได้คนระยำ
มันก็เป็นจมื่นไวยวรนารถ
ถึงตัวเจ้าเชียงใหม่ในครั้งนี้
เห็นจะไม่ขัดใจเจ้าเชียงใหม่
ให้สำเร็จเสร็จเรื่องอีสร้อยฟ้า
ลองใจขับขี่ดูทีก่อน
ฤาจะควรผันผ่อนประการใดฯ
ก็ทราบความตามพระอัชฌาสัย
เห็นถูกต้องตามพระทัยที่ใคร่ครวญ
นรลักษณ์งามดีถี่ถ้วน
เห็นไม่ควรที่จะเคียงพระบาทา
กลับกลอกกลิ้งกลมคมหนักหนา
เหมือนทรงม้าที่พยศต้องกดไว้
จะโปรดปรานก็ไม่หย่อนผ่อนลงได้
มิให้เบิกบานสำราญองค์
นั่นควรที่จะยกย่องต้องประสงค์
ควรรองบาทบงสุ์พระทรงชัย
เพียงชั้นนางพนักงานเห็นพอได้
จงทรงพระวินิจฉัยให้สมควรฯ
ฟังเจ้าขรัวนายทูลทรงพระสรวล
จึงอักอ่วนคิดไปให้ระอา
ดูก็พานต่ำด้อยจะน้อยหน้า
ให้มีคู่สู่หาเสียเป็นไร
ได้ประกอบยศศักดิ์เป็นไหนไหน
แต่ยังไม่มีเมียจะถือน้ำ
เราจะได้เลี้ยงชุบอุปถัมภ์
มันจะทำเสื่อมเสียวิชาดี
หัวหมื่นมหาดเล็กใช้อยู่ใกล้ที่
มันก็มีคุณรับบำรุงมา
เราขอเขาคงให้ดังเราว่า
ทั้งมีหน้ามีตาอ้ายหมื่นไวย

ดูเหมาะหมดพอสมอารมณ์หมาย เจ้าขรัวนายจะเห็นเป็นไฉน
อ้ายหมื่นไวยได้อีสร้อยฟ้าไป ก็จะได้เป็นกำลังราชการฯ

๏ เจ้าขรัวนายกราบก้มบังคมบาท เคารพรับพระราชบรรหาร
จึงทูลความตามกระแสพระโองการ ซึ่งประทานจมื่นไวยนั้นควรนัก
ครั้งนี้มีชัยได้เมืองลาว ลือข่าวทั่วหล้าอาณาจักร
ถ้าประทานสร้อยฟ้าให้สมรัก ก็จะยิ่งสามิภักดิ์พระทรงชัยฯ

๏ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงเดช ปิ่นปักนครเศศเป็นใหญ่
ฟังขรัวนายทูลสนองต้องพระทัย เอออ้ายไวยมันสมกับสร้อยฟ้า
แล้วหันมาปราศรัยนางสร้อยทอง อย่าหม่นหมองจะเลี้ยงให้งามหน้า
สมเป็นราชบุตรีศรีสัตนา ซึ่งบิดายกให้ด้วยไมตรี
จึงตรัสสั่งคลังในพนักงาน ให้จัดของพระราชทานตามที่
หีบหมากทองลงยาราชาวดี เงินยี่สิบชั่งทั้งขันทอง
แหวนเรือนรังแคนทั้งแหวนงู ตุ้มหูระย้าเพชรเก็จก่อง
ผ้ายกทองยกไหมสไบกรอง ทั้งสิ่งของส่วนพี่เลี้ยงกัลยา
จัดตำหนักให้อยู่ตึกหมู่ใหญ่ ข้าไทเป็นสุขทุกถ้วนหน้า
แล้วตรัสปราศรัยนางสร้อยฟ้า เอ็งก็อย่าอาวรณ์ร้อนฤทัย
ถึงพ่อเอ็งจู่ลู่ให้กูโกรธ กูก็ได้ยกโทษโปรดให้
เมื่อราชการเสร็จสรรพเขากลับไป กูไซร้จะเป็นพ่อออสร้อยฟ้า
จะเลี้ยงดูมิให้ได้อายเพื่อน ถึงจะมีเหย้าเรือนไปวันหน้า
จะตกแต่งให้ดีมีหน้าตา มิให้ใครครหานินทากู
เอ็งจงยับยั้งอยู่วังใน ขรัวนายไปจัดเรือนให้มันอยู่
ฝากเจ้าขรัวนายด้วยจงช่วยดู ทั้งคนผู้บ่าวไพร่ให้สบาย
ถ้าหากมันคิดถึงพ่อแม่ ให้เฒ่าแก่พาไปดังใจหมาย
รับสั่งแล้วจึงท้าวเจ้าขรัวนาย พาสร้อยฟ้าผันผายลงมาพลันฯ

๏ ครั้นรุ่งแสงสุริยาภาณุมาศ โอภาสพรรณรายฉายฉัน
ฝ่ายว่าพระองค์ผู้ทรงธรรม์ จรจรัลออกพระโรงรัตนา

พรั่งพร้อมเสนาข้าเฝ้า
เจ้าเชียงใหม่พันพระราชอาชญา
พระองค์ทรงดำริตริตรา
เห็นว่าเจ้าเชียงใหม่นั้นใจจง
จึงตรัสว่าฮ้าเฮ้ยเจ้าเชียงใหม่
ทั้งบ่าวไพร่ชายหญิงแลศฤงคาร
ไปรักษาพระนิเวศน์เขตขัณฑ์
ถ้าแม้นมีปัจจามิตรมาทิศใด
◎ เจ้าเชียงใหม่ได้ฟังรับสั่งโปรด
ก้มกราบทูลพระองค์ทรงศักดา
ไปเบื้องหน้าถ้าทำให้เคืองขัด
ดัวจำนำคำรับไม่กลับกลาย
◎ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงภพ
เออเจ้าเชียงใหม่ไปพารา
ซึ่งลูกสาวในอกยกให้ข้า
แต่เห็นหน้าข้าก็นึกตั้งใจไว้
มันน่าชมสมกันนี่กระไร
อ้ายพลายงามความรู้ก็เลิศชาย
อย่าเสียใจว่าได้กับต่ำศักดิ์
เป็นหัวหมื่นมหาดเล็กเด็กชา
◎ เจ้าเชียงใหม่ได้ฟังรับสั่งขอ
เสียดายศักดิ์สุริยวงศ์พงศ์พันธุ์
นึกถึงสร้อยฟ้านิจจาเอ๋ย
ครั้นขัดก็จะเคืองเบื้องบาทา
อันลูกสาวเกล้ากระหม่อมถวายขาด
ซึ่งจะพระราชทานจมื่นไวย
ทุกหมู่เหล่าแวดล้อมอยู่พร้อมหน้า
ก็เข้ามาเฝ้าเบื้องบาทบงสุ์
ถึงขอบขัณฑสีมาโดยประสงค์
ควรให้คงยศได้ไม่เสียการ
เราจะให้กลับหลังยังสถาน
ตัวท่านจงคืนเอาขึ้นไป
ป้องกันศึกเสือเหนือใต้
เหลือกำลังก็ให้บอกลงมาฯ
ปราโมทย์ดังจะเหาะขึ้นเวหา
ขอรองพระบาทากว่าจะตาย
แม้นเป็นสัตย์จงประหารให้ฉิบหาย
ขอถวายบุตรไว้ใต้บาทาฯ
ฟังจบทรงพระสรวลสำรวลร่า
แล้วไปมาหากันก็เป็นไร
ก็ขอบใจหนักหนาเจ้าเชียงใหม่
จะขอสร้อยฟ้าให้กับอ้ายพลาย
ลูกสาวเจ้าเชียงใหม่ก็เฉิดฉาย
จะได้เป็นสุขสบายทั้งสองรา
อ้ายพลายงามก็รักเหมือนลูกข้า
จงนึกว่าเราทั้งสองเกี่ยวดองกันฯ
รันทดท้อฤทัยให้ไหวหวั่น
อัดอั้นมิใคร่ออกซึ่งวาจา
ไม่ควรเลยจะระคนลงปนข้า
จึงกราบทูลพระกรุณาด้วยจำใจ
ไว้เป็นข้าฝ่าพระบาทจนดักษัย
ก็สุดแท้แต่พระทัยจะโปรดปราน

อันพระวัยคนนี้ก็มีศักดิ์
ต่อไปคงจะได้ราชการ
๏ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงภพ
แม้นมีเหตุเภทพาลประการใด
ท่านจงคืนหลังยังพารา
ทั้งเจ้าไพร่จงเป็นสุขทุกคืนวัน
๏ ฝ่ายเจ้าเชียงอินทร์ปิ่นประชา
มีรับสั่งโปรดปรานประการใด
๏ ครานั้นนางอัปสรมเหสี
ยินดีที่จะได้ไปพารา
ให้อีไหมไปบอกเจ้าสร้อยฟ้า
สร้อยฟ้าจึงลาขรัวนายพลัน
๏ ครั้นถึงที่สถิตของบิดร
เจ้าเชียงใหม่กอดลูกแล้วโศกา
เพราะมีตัวเจ้าถวายจึงคลายเคือง
จะโปรดปรานประทานให้หมื่นไวย
๏ ครานั้นสร้อยฟ้ามารศรี
สองกรกอดบาทพระบิดา
โอ้ว่าเจ้าประคุณของลูกแก้ว
ถึงดกไร้ใกล้ชนกชนนี
ซึ่งยกลูกถวายถ่ายชีวิต
ท่านจะใช้ตักน้ำหรือหามวอ
แสนทุกข์อยู่แต่ที่จะมีผัว
จะดูการเรือนเหย้าเขาข้างไทย
ก็จะถูกดิฉินยินร้าย
สำหรับเขาค่อนว่าทั้งตาปี
แหลมหลักเปรื่องปราชญ์ชาติทหาร
กระหม่อมฉันจะได้พึ่งเพื่อนสืบไปฯ
ฟังจบตรัสว่าเออเจ้าเชียงใหม่
จะได้ใช้ให้ออไวยไปช่วยกัน
ญาติวงศ์คอยท่าจะโศกศัลย์
พระสั่งเสร็จจรจรัลเข้าวังในฯ
เสด็จขึ้นกลับมาที่อาศัย
ก็เล่าให้เมียแจ้งแห่งกิจจาฯ
ได้ฟังคดีที่ผัวว่า
แต่ทุกข์ถึงธิดาดวงชีวัน
ให้ออกมาทันทีขมีขมัน
เฒ่าแก่โขลนนั้นกำกับมาฯ
นางยอกรกราบบาททั้งซ้ายขวา
ว่าพ่อแม่นี้จะลาเจ้ากลับไป
ได้เมื้อเมืองเจ้าจะดกอยู่กรุงใด้
เหลืออาลัยอยู่แล้วแก้วพ่ออาฯ
ฟังคดีเพียงจะดิ้นสิ้นสังขาร์
ก้มหน้าซบลงแล้วโศกี
จะละลูกเสียแล้วเอาตัวหนี
ก็พอมีเยื่อใยในใจคอ
ลูกไม่คิดบิดเบือนดอกเจ้าพ่อ
ไม่ย่อท้อจะแทนพระคุณไป
พระทูนหัวอกเอ๋ยหาเคยไม่
จะอย่างไรก็ไม่รู้ประเพณี
อัปยศอดอายชาวกรุงศรี
มีแต่จะอับอายขายบาทา

ประการหนึ่งผู้ซึ่งจะเป็นผัว
ประทานไปถ้าเขาไม่มีเมตตา
แม้นจะทำย่ำยีถึงดีตบ
ตัวคนเดียวตกอยู่ในหมู่ไทย
จะได้แต่ร้องไห้ไปจนม้วย
ไหนจะอยู่ไปตลอดคงวอดวาย
◎ ครานั้นเจ้าเชียงใหม่อาลัยลูก
แข็งขืนกลืนกลั้นน้ำตาไว้
เป็นกรรมของเรานะเจ้าเอ๋ย
ครั้งนี้ขัดสนจนใจนัก
ตลอดถึงวงศาคณาญาติ
เป็นเชลยกองทัพเขาจับมา
ถ้าไม่มีตัวเจ้าเข้าถวาย
นี่พอไว้เนื้อเชื่อพระทัย
ซึ่งพระองค์ทรงขอให้พระไวย
แต่จะขัดพระดำรัสเหมือนดูเบา
ข้อนี้ก็ได้มีรับสั่งแล้ว
ด้วยพระองค์ทรงพระกรุณา
ไปวันหน้าถึงว่าจะอาดูร
อนึ่งที่ตัวพระจมื่นไวย
ถึงเมื่อเป็นปรปักษ์จะหักหาญ
เมื่อเราอ่อนเขาก็หย่อนผ่อนให้เบา
คงเห็นกับไมตรีมีแต่หลัง
ถึงเกิดข้อเดืองขัดอัธยา
พ่อจะให้เถรขวาดฉลาดเวท
อยู่เป็นเพื่อนป้องกันอันตราย
มิใช่ตัวเขาสมัครรักใคร่ข้า
ก็จะพาลด่าว่าเอาตามใจ
จะสู้รบหลบหนีไปไหนได้
จะพึ่งใครยามยากลำบากกาย
แม่พ่อพอจะช่วยก็ห่างหาย
นางฟูมฟายชลนาโศกาลัยฯ
พันผูกนั่งสะท้อนถอนใจใหญ่
โลมเล้าเอาใจของลูกรัก
แต่เกิดมาพ่อไม่เคยจะหาญหัก
เจ้าเหมือนที่พึ่งพักของบิดา
ประชาราษฎร์เพื่อนยากมากหนักหนา
เหมือนลูกยาช่วยให้รอดตลอดไป
ก็คงพากันตายอยู่เมืองได้
จึงโปรดให้กลับคืนไปเมืองเรา
มิใช่พ่อพอใจจะให้เจ้า
จึงจำยกให้เขาตามบัญชา
ว่าจะเลี้ยงลูกแก้วให้สมหน้า
จงพึ่งฝ่าบาทบงสุ์พระทรงชัย
จะเฝ้าแหนเพ็ดทูลก็พอได้
เมื่อขึ้นไปย่ำยีบุรีเรา
ด้วยทำการถวายเจ้านายเขา
จนเลยเข้ากันเป็นมิตรสนิทมา
ทั้งเป็นเมียประทานพระผ่านหล้า
เห็นจะไม่ดีด่าให้อับอาย
เธอวิเศษฤทธีดีใจหาย
กับเพี้ยกวานขนานอ้ายด้วยอีกคน

แม่เจ้าเขาคงเลือกเหล่าผู้หญิง
มอบไว้ใช้ชิดคิดกับตน
อันจะเป็นแม่เหย้าเจ้าเรือน
เขาดีจริงสิ่งไรเจ้าไม่เคย
๏ ครานั้นนางอัปสรชนนี
สงสารลูกโลมเล้าเอาใจ
เกิดมาเป็นมนุษย์บุญชน
สุดแท้แต่กรรมที่ทำมา
ถ้าถึงคราวพันเข็ญที่เป็นทุกข์
เป็นธรรมดามาฉะนี้แต่ไรไร
พระพ่อได้เจ้าถวายไถ่โทษ
ดังกัณหาชาลีสองกุมาร
เป็นกุศลผลบุญอันยิ่งใหญ่
ไม่ควรย่อท้อคิดระอิดระอา
ซึ่งภูบาลจะประทานให้มีผัว
เป็นสัตรีมีผัวกันทั่วไป
ถึงเนื้อคู่อยู่ห่างต่างภาษา
สำคัญแต่ที่ให้ได้คนดี
เหมือนเช่นพระอุณรุทนางอุสา
หลับอยู่เทวดาพาอุ้มไป
ถึงตัวแม่เมื่อสาวคราวพวยพุ่ง
พระปู่เฒ่าเจ้าเชียงใหม่ไปขอมา
ถึงพ่อเจ้าเล่าก็ไม่ได้เห็นแม่
ยังอยู่ด้วยกันมาเป็นช้านาน
ด้วยวิสัยในการประเวณี
พอถึงกันก็ประหวัดกำหนัดใน
ที่เชื่อใจได้จริงมาแต่ต้น
ถึงพ่อไปเมืองบนไม่ละเลย
ดูให้เหมือนแม่เจ้าเถิดลูกเอ๋ย
ทรามเชยถามแม่ให้แน่ใจฯ
เรียกสร้อยฟ้านารีเข้าเรือนใหญ่
อย่าร้องไห้ไปนักนะลูกอา
ความทุกข์มิได้พ้นจนสักหน้า
ถึงเวลาสิ้นสุขก็ทุกข์ไป
ก็กลับมีความสุขสืบไปใหม่
จะหวาดหวั่นพรั่นใจไม่ต้องการ
เหมือนเจ้าโปรดพ่อให้ได้คืนสถาน
เพิ่มประโยชน์โพธิญาณพระบิดา
จะค้ำชูตัวไปในภายหน้า
จงก้มหน้าสนองพระคุณไป
เจ้าอย่ากลัวชั่วร้ายหามีไม่
เพราะว่าเป็นวิสัยแห่งโลกีย์
จนหน้าตาไม่รู้จักมักจี่
ก็จะมีความสุขไม่ทุกข์ใจ
ก็อยู่ห่างต่างพาราเป็นไหนไหน
ยังรักใคร่ปรองดองทั้งสองรา
ก็อยู่เวียงเชียงตุงไกลหนักหนา
พึ่งเห็นหน้าพ่อเจ้าต่อวันงาน
ได้ยินแต่ว่ารูปทรงส่งสัณฐาน
มิได้มีร้าวรานประการใด
ย่อมอยู่ที่ดวงจิตพิศมัย
แต่พอได้รู้รสก็หมดกลัว

ยิ่งหนุ่มสาวคราวแรกภิรมย์รัก
มักหลงใหลคลึงเคล้าเฝ้าพันพัว
เมื่อแรกแรกร่วมเรียงเคียงเขนย
ต่อนานวันว่างวายคลายเคล้าคลึง
วิสัยชายคล้ายกับคชสาร
แต่ทว่าบางยกตกน้ำมัน
ธรรมดาสตรีที่มีผัว
เพราะถ้าผัวตัวนั้นยังคุ้มเกรง
ถ้าผัวทิ้งคนเดียวเปลี่ยวอนาถ
หญิงที่ผัวทิ้งขว้างห่างเหไป
ถึงจะหาลูกผัวแก้ตัวใหม่
ด้วยสิ้นพรหมจารีที่จำเพาะ
ด้วยเหตุนี้มีผัวอย่ามัวประมาท
ต้องเอาใจใส่สามีทุกวี่วัน
จงเคารพนบนอบต่อสามี
จะยั่วยวนฤๅว่ามีที่ระคาง
สังเกตุดูอย่างไรชอบใจผัว
ทำให้ได้อย่าให้ต้องบังคับ
อันเป็นเมียจะให้ชอบใจผัว
ทำให้ผัวถูกใจไม่มีทิ้ง
ถ้ารู้จักประกอบให้ชอบลิ้น
คงต้องง้อขอกินทุกวันไป
เป็นต้นต้มตีนหมูให้ชูรส
ดับเหล็กสันในแลไข่ดัน
พยายามเลี้ยงดูให้ชูใจ
เสน่ห์ปลายจวักไม่รู้จักทำ
พอประจักษ์ได้เสียเป็นเมียผัว
ราวกับตัวขึ้นสวรรค์ชั้นไตรตรึงส์
อย่ากลัวเลยจะพิโรธโกรธขึ้ง
นั่นแลจึงจะได้รู้ดูใจกัน
ถ้าหมอควาญรู้ที่ดีขยัน
ต้องรู้จักผ่อนผันจึงเป็นเพลง
ต้องเกรงยำจำกลัวผัวข่มเหง
ถึงคนอื่นครื้นเครงมิเป็นไร
เหมือนสิ้นชาติสิ้นเชื้อที่เนื้อไข
จะเข้าไหนเขากระหยิ่มมักยิ้มเยาะ
ก็ยากนักจักได้ที่มั่นเหมาะ
เหมือนไส้กรวงด้วงเจาะรังเกียจกัน
ถ้าพลั้งพลาดเพียงชีวาจะอาสัญ
ให้ผัวนั้นเมตตาอย่าจืดจาง
กิริยาพาทีอย่าอางขนาง
ไว้ให้ว่างคนผู้อยู่ที่ลับ
ทั้งอยู่กินสิ้นทั่วทุกสิ่งสรรพ
เป็นแม่เรือนเขาจึงนับว่าดีจริง
สิ่งสำคัญนั้นก็ตัวของผู้หญิง
ยังอีกสิ่งก็อาหารดระการใจ
ถึงแก่สิ้นเพราพริ้งไม่ทิ้งได้
จงใส่ใจจัดหาสารพัน
ไข่ไก่สดปลาต้มยำทำขยัน
หั่นให้ชิ้นเล็กเล็กเหมือนเจ๊กทำ
ถึงจะมีเมียใหม่ให้คมขำ
หลงใหลไม่กี่น้ำก็จำคลาย

พ่อเจ้ามีห้ามสักสามร้อย
ปะสาวสาวเจ้าก็ชมลงงมงาย
ทำไมกับสาวสาวอีลาวเคอะ
ยังชมว่าท่านยายแยบคายดี
อันเป็นหญิงสุดแต่สิ่งปรนนิบัติ
แม้นเจ้าทำเหมือนคำของมารดา
๏ ครานั้นจึงโฉมนางสร้อยฟ้า
เจ้าแม่ไปขอให้สวัสดี
ให้แจ้งข่าวเจ้าประคุณว่าเป็นสุข
สั่งพลางด่างองค์ทรงโศกา
๏ ครั้นสุริย์ฉายบ่ายคล้อยลงรำไร
แสนสงสารลูกยายิ่งปรานี
เอาธำมรงค์เก้ายอดถอดให้ลูก
ไว้ต่อเมื่อยากจนพ้นกำลัง
แล้วเลือกสรรนางลาวพวกสาวใช้
กับรุ่นรุ่นรูปดีอีกสี่คน
แล้วสั่งซ้ำกำชับกับสาวไหม
นึกว่านางเป็นน้องร่วมท้องมา
จวนประตูปิดแล้วแก้วแม่เอ๋ย
แม่จงอยู่เป็นสุขทุกนิรันดร์
๏ ครานั้นจึงโฉมเจ้าสร้อยฟ้า
กราบตีนพ่อแม่ให้แดดาล
เย็นนักจักช้าก็มิได้
พระสุริยาจวนพลบจะลบดวง
พวกเฒ่าแก่เดือนตักว่าจักค่ำ
จึงจำจากบิดาแลมารดร
เป็นไรไม่หลุดลอยไปง่ายง่าย
แต่พอหน่ายก็แพ้แม่ทุกที
ถึงจะสวยมันก็เซอะดังซากผี
มิได้มีเหมือนแม่จนแก่ชรา
ใครสันทัดผัวก็รักเป็นหนักหนา
ดีกว่ายาแฝดฝังทั้งดาปีฯ
รับคำมารดาใส่เกศี
ถึงปีแล้วจงใช้ให้คนมา
ก็จะสบายคลายทุกข์ของตัวข้า
เพียงว่าจะสิ้นสมประดีฯ
เจ้าเชียงใหม่กับองค์มเหสี
เวลานี้จวนเจ้าจะเข้าวัง
ถ้าจะขายถูกถูกก็สิบชั่ง
จำนำไว้ในวังพอแก้จน
นางสาวไหมพี่เลี้ยงนั้นเป็นด้น
เอาไว้เป็นเพื่อนดนเถิดลูกอา
เองเอ๋ยอย่าถือใจว่าเป็นข้า
จงอุตส่าห์หมั่นระวังสั่งสอนกัน
อย่าช้าเลยกลับไปเข้าไอศวรรย์
อันดรายราคีอย่ามีพานฯ
ฟังว่าดังอุระจะแตกฉาน
ชลนัยน์ไหลซ่านลงโทรมทรวง
เป็นทุกข์ใจจะรีบเข้าวังหลวง
ให้เป็นห่วงบ่วงใยมิใคร่จร
นางยิ่งซ้ำแสนทุกข์สะท้อนถอน
เฝ้าอาวรณ์โศกเศร้าจนเข้าวังฯ

๏ ครานั้นพระเจ้าเชียงใหม่
แลตามสร้อยฟ้าจนฝาบัง
ทั้งนางอัปสรมเหสี
กระทั่งพวกสาวสรรค์กัลยา
ครั้นว่าค่อยคลายวายโศกา
บอกว่าพระองค์ผู้ทรงชัย
จงไปสั่งพวกลาวบ่าวไพร่
พร้อมพรั่งตั้งแต่ในพรุ่งนี้
๏ ฝ่ายว่าเสนาพระยาลาว
ต่างดีใจรีบรัดไปจัดเรือ
ส่วนพวกพลลาวบ่าวข้า
ช่วยกันยาเรือแพอยู่แจจัน
บ้างไปซื้อเสื้อผ้าหาของกิน
ขะมักเขม้นอารามยามจะไป
พวกพ่อค้ารู้ข่าวลาวจะกลับ
ชวนให้ซื้อของข้าวเอาไปเมือง
ฝ่ายพวกนางลาวเหล่าข้าหลวง
เก็บพับผ้าผ่อนท่อนสไบ
บรรดาพวกที่จะได้กลับไปบ้าน
ที่ต้องอยู่อยุธยาทำตาแดง
เจ้าเชียงใหม่ครั้นเห็นก็สงสาร
สูเอ๋ยอยู่หน่อยกับสร้อยฟ้า
๏ พอรุ่งเช้ากลาโหมมหาดไทย
ผู้คนขนของมานองเนือง
บอกว่ามีพระราชโองการ
ของเหล่านี้ที่ส่งมากรุงไกร
อาลัยลูกยาน้ำตาหลั่ง
แล้วนิ่งนั่งสะอื้นไห้อยู่ไปมา
ก็โศกีร่ำรักเป็นหนักหนา
ต่างก็พลอยโศกาด้วยอาลัย
จึงเรียกเหล่าเสนาเข้ามาใกล้
ยกโทษโปรดให้ไปธานี
ให้เตรียมตัวกลับไปบุรีศรี
ฤกษ์ดีวันมะรืนจะคืนเมือฯ
ทราบข่าวว่าจะได้กลับไปเหนือ
หาพริกเกลือเตรียมเสบียงไปเลี้ยงกัน
ก็ติดตามกันมาจ้าละหวั่น
บางคนนั้นเก็บของมากองไว้
ที่ใครมีหนี้สินรีบใช้ให้
ถึงเหน็ดเหนื่อยเหงื่อไหลไม่ขุ่นเคือง
เอาของหาบหยับหยับมาแน่นเนื่อง
ราคาเฟื้องขายสลึงได้พึงใจ
ห่วงสมบัติต่างรีบหาหีบใส่
แป้งน้ำมันเอาไปให้พอแรง
ต่างเบิกบานยิ้มหัวทั่วทุกแห่ง
หัวอกแห้งใครทักไม่พูดจา
แจกบำเหน็จบำนาญให้หนักหนา
พอปีหน้าข้าจะให้ได้ไปเมืองฯ
ทั้งกรมแสงคลังในมาแน่นเนื่อง
แต่ล้วนเครื่องอุปโภคที่ริบไว้
พระราชทานคืนสิ่งศฤงคารให้
กลับขึ้นไปถึงพิจิตรจงแวะรับ

ช้างม้าพาหนะบ่าวไพร่ คืนไปตามรับสั่งให้เสร็จสรรพ
เอาบาญชีคลี่สำรวจตรวจนับ มอบแล้วต่างกลับไปฉับพลัน
พวกเสนาพระยาลาวชาวเชียงใหม่ ก็รับของขนไปเป็นหลั่นหลั่น
เรียกเรือมาเรียงไว้เคียงกัน เอาของบรรทุกเรียบเพียบทุกลำ
ทั้งของหลวงของเหล่าท้าวพระยา ผู้คนขนมาอยู่คลาคล่ำ
บรรทุกแล้วถอยมาทอดจอดประจำ ในท้องน้ำเสียงลาวออกฉาวไป
ที่ตรงท่าหน้าบ้านตะพานลง ให้จอดเรือลำทรงเจ้าเชียงใหม่
ต่อลงมาข้างท้ายเรือฝ่ายใน ให้จอดเรือพวกไพร่ข้างใต้น้ำ
ครั้นพร้อมเสร็จเจ้าเชียงใหม่มเหสี จรลีลงเรือเมื่อใกล้ค่ำ
เรือพวกท้าวพระยามาประจำ เรียงลำคอยท่าจะคลาไคลฯ

๏ พอดาวประกายพรึกขึ้นพวยพุ่ง ใกล้รุ่งแสงทองจะส่องไข
พระจันทร์เคลื่อนเลื่อนบ่ายลงชายไม้ สกุณไก่ก้องขันสนั่นเมือง
พวกลาวต่างฟื้นตื่นนิทรา หุงข้าวเผาปลากันตามเรื่อง
พออุทัยไขแสงขึ้นแรงเรือง แลประเทืองทั่วฟ้าสุธาธาร
ลงเรือพร้อมพรั่งทั้งนายไพร่ เจ้าเชียงใหม่ลุกออกมานอกม่าน
พอได้ฤกษ์รังสีรวีวาร ให้ออกเรือจากตะพานในทันใด
น้ำขึ้นดีกรรเชียงเสียงครั่นครึก ดกลึกผ่านมาหน้าวังใหญ่
ท้าวคิดถึงลูกยายิ่งอาลัย น้ำตาไหลนิ่งนั่งอยู่ข้างท้าย
เรือตามน้ำขึ้นมาคว้างคว้าง ถึงพะเนียดคล้องช้างก็ใจหาย
เห็นช้างผูกเสาเคียงอยู่เรียงราย โอ้ช้างพลายตามโขลงมาหลงซอง
งวงพาดงาเหงากับเสาจลุง ตาจะมุ่งดูอะไรเมื่อใจหมอง
น้ำตาซาบอาบหน้าอยู่เนืองนอง ทั้งสองข้างมีงาไม่กล้าแทง
ช้างเอ๋ยเคยกล้าอยู่กลางเถื่อน ไม่กลัวเพื่อนแล่นไล่ด้วยใจแข็ง
ความทะนงหลงตัวว่าเรี่ยวแรง ถูกเขาแกล้งปกพาเอามาคล้อง
ด้วยความรักนางพังกำบังตา ติดโขลงตามมาได้คล่องคล่อง
เพราะตัณหาพาหลงดงเข้าซอง จึงมาต้องผูกมัดอยู่อัตรา

คิดถึงเพื่อนก็เหมือนกับตัวเรา แต่ก่อนเก่าสารพันจะหรรษา
สมบัติพัสถานก็ลานตา เมืองไหนไม่มาประมาทแคลน
เพราะหลงรักสร้อยทองปองสวาท พลั้งพลาดจึงทุกข์เสียเหลือแสน
เสียบ้านเสียเมืองได้เคืองแค้น แม้นแต่ลูกสายใจมิได้คืน
ยิ่งคิดยิ่งเหงาเศร้าวิญญา น้ำตาไหลหลั่งนั่งสะอื้น
ถึงบ้านมอญเห็นขอนมอญลงยืน น้ำตื้นให้ถ่อต่อไปพลัน
ผ่านโพธิ์สามต้นเห็นต้นโพธิ์ กิ่งไสวใหญ่โดสูงถะงั่น
สามต้นปลูกเรียงไว้เคียงกัน ต้นหนึ่งนั้นอยู่กลางดูบางใบ
เหี่ยวแห้งรันทดสลดหมอง สองต้นสดชื่นรื่นไสว
เหมือนเราสองจะไปครองซึ่งเวียงชัย ลูกน้อยละห้อยให้เป็นโพธิ์กลาง
โอ้วิบากปากน้ำพระประสบ สักเมื่อไรจะได้พบกับลูกบ้าง
ครวญคร่ำร่ำหามาตามทาง ถึงบ้านขวางท่าคอให้ท้อใจ
เหลียวหน้ามาทางมเหสี ก็เห็นนางโศกีสะอื้นให้
ยิ่งเบื่อบ้านย่านทางหมางฤทัย นกไม้มีดื่นไม่ชื่นชม
ครั้นจวนเย็นจอดหาที่อาศัย เช้าไปแดดร้อนผ่อนพักร่ม
ข้ามบ้านผ่านแขวงเมืองอินทร์พรหม ชัยนาทมโนรมย์ลำดับมา
พันนครสวรรค์แปรไปแควใหญ่ เข้าปากน้ำเกยชัยในสาขา
ถึงบางคลานไม่รอถ่อนาวา จนถึงหน้าเมืองพิจิตรบุรีฯ

◎ ฝ่ายผู้รั้งกรมการทราบสารดรา ด่างก็มารับรองต้องตามที่
มอบของนานาบรรดามี ตามบาญชีสั่งไปให้คืนนั้น
ที่ครอบครัวสิ่งของต้องประสงค์ ก็จัดส่งกรุงศรีขมีขมัน
สำเร็จเสร็จในไม่กี่วัน แล้วบอกบั่นตามคดีที่มีมาฯ

◎ ฝ่ายข้างเจ้าเชียงใหม่ให้จัดกัน พวกหนึ่งนั้นเดินบกยกล่วงหน้า
ให้คุมครัววังด่างแลช้างม้า ไปคอยท่าหน้าเมืองสัชนาลัย
กระบวนเรือน้อยใหญ่ก็ไคลคลา เข้าคลองพิงมาหาช้าไม่
ดกท่ากงลงทางน้ำยมไป พ้นบ้านใหม่ไม่ช้าถึงท่าเรือฯ

๏ ฝ่ายผู้รั้งสังคโลกกรมการ รักษาด่านพระนครข้างตอนเหนือ
ทราบว่าปล่อยเจ้าเชียงใหม่ให้คืนเมือ จัดพริกเกลือข้าวปลาหาเตรียมไว้
ครั้นพวกลาวบ่าวนายถึงพร้อมเพรียง เอาเสบียงอาหารมาจ่ายให้
แล้วตรวจสอบตามบาญชีที่จะไป ทั้งนายไพร่ช้างม้าเครื่องอาวุธ
ให้หลวงพลสงครามตามไปส่ง ถึงปากดงพงแดนเป็นที่สุด
แล้วให้แด่งม้าใช้ไปเร็วรุด บอกเมืองเถินทราบดุจเดียวกันฯ

๏ ครั้นกระบวนพร้อมพรั่งทั้งนายไพร่ เจ้าเชียงใหม่ปรีดิ์เปรมเกษมสันต์
ขึ้นบกยกออกจากเมืองพลัน เจ็ดวันถึงแควันแดนนคร
ท้าวพระยาผู้รักษาเมืองลำปาง ต่างก็มาพร้อมพรั่งดังแต่ก่อน
เจ้าเชียงใหม่ค่อยสบายคลายอาวรณ์ ให้พักผ่อนเหน็ดเหนื่อยที่เมื่อยล้า
ส่วนพระยาข้าเฝ้าเจ้าเชียงใหม่ ก็จัดแจงนายไพร่ให้ล่วงหน้า
รีบไปบอกข่าวชาวพารา ว่าพระเจ้าเชียงใหม่ได้คืนเมืองฯ

๏ ฝ่ายว่าพวกลาวชาวเชียงใหม่ ต่างดีใจพร้อมหน้ามาแน่นเนื่อง
จัดกระบวนแหนแห่แลประเทือง ธงเทียวเขียวเหลืองบรรดามี
ทั้งราชยานคานหามแลวอทอง ฆ้องกลองเครื่องสังคีตดีดสี
แล้วป่าวร้องบอกลาวชาวบุรี มาคอยรับอยู่ที่เมืองลำพูน
ครั้นพระเจ้าเชียงใหม่ไปถึงนั่น ก็พากันมาเฝ้าเจ้าไอศูรย์
ทั้งเสนาอำมาตย์ราชประยูร เพ็ดทูลต้อนรับด้วยยินดีฯ

๏ พอได้ฤกษ์วันดีมีมงคล ต่างดนประณตบทศรี
เชิญเจ้าศวรรยาเข้าธานี ครองบุรีเนาวรัฐเป็นฉัตรชัย
เชิญพระองค์ขึ้นทรงยานมาศ ทั้งนางราชเทวีศรีใส
แห่ออกนอกเมืองลำพูนชัย ไปยังเวียงเชียงใหม่ในวันนั้น
ทั้งสองข้างทางแห่ให้ปักฉัตร ผูกแผงราชวัติขึ้นกางกั้น
เจ้าของบ้านนั่งเรียงอยู่เคียงกัน พอเจ้านายถึงนั่นก็อวยพร
พลางโปรยบุปผามาลัย ยกมือกราบไหว้อยู่สลอน
องค์พระเจ้าเข้าคืนพระนคร เหมือนพระเวสสันดรแต่ก่อนมา

สาธุชยตุภวัง
ให้พ่อเจ้าเป็นสุขทุกเวลา
◎ ครั้นว่ามาถึงนิเวศน์วัง
แต่งบัตรพลีตั้งสลับซับซ้อน
พระสังฆราชเชิญองค์เจ้าเชียงใหม่
มเหสีก็มีซุ้มจำเพาะ
สวดเสร็จสังฆราชเอาบาตรน้ำ
รดสะเดาะเคราะห์ร้ายให้หายพลัน
ครั้นดกบ่ายชายแสงพระสุริยา
ทั้งเสนาข้าเฝ้าเหล่าชาววัง
เชิญองค์เจ้าเชียงใหม่มเหสี
ตั้งบายศรีเครื่องกระยาสารพัด
ให้พระยาจ่าบ้านเป็นผู้ใหญ่
แล้วผูกหัตถ์รัดด้วยถวายพลัน
สมโภชเสร็จเสด็จออกพลับพลา
เตรียมลุกกุยมาทั่วที่ตัวดี
เอิกเกริกอยู่จนสนธยา
เจ้าเชียงอินทร์สำราญบานฤทัย
ชยมังคลังพระเจ้าข้า
ชาวพาราต่างอำนวยอวยพรฯ
พระครูบามานั่งอยู่สลอน
ตามแบบอย่างปางก่อนเคยฟาดเคราะห์
เข้านั่งในซุ้มกล้วยเป็นกรวยเกราะ
แล้วพระสงฆ์สวดสะเดาะขึ้นพร้อมกัน
เสกซ้ำด้วยพระมนต์ดลขยัน
เสียงประโคมครื้นครั่นสนั่นดัง
พระญาดิวงศ์พงศามาพร้อมพรั่ง
ประชุมนั่งในท้องพระโรงรัตน์
สถิตที่แท่นประทับสำหรับกษัตริย์
ประจงจัดหลายอย่างต่างต่างกัน
อวยชัยจำเจริญเชิญพระขวัญ
ตามเยี่ยงอย่างปางบรรพ์ประเพณี
ราษฎรเข้ามาอยู่อึงมี่
ปล้ำประจัญกันที่สนามใน
จึงเลิกงานต่างมาที่อาศัย
ครองเชียงใหม่เป็นสุขทุกวันวารฯ

ตอนที่ ๓๓
แต่งงานพระไวย (พลายงาม)

๏ จะกล่าวถึงพระองค์ผู้ทรงเดช
สถิตแท่นแว่นฟ้าโอพาพาร
ครั้นสุริยงค์ลงลับเมรุมาศ
ทรงพระแสงเพชรประดับสำหรับกร
แสงประทีปโคมแก้วแวววาว
พระดรัสความตามอย่างเป็นทางธรรม์
เบื้อนพระพักตร์มาพบพระกาญจน์บุรี
ด้วยต้องการจะประทานนางสร้อยฟ้า
อ้ายหมื่นไวยกูก็ให้มียศศักดิ์
ยังเสียอยู่แต่เมียมันไม่มี
จะให้สมกับที่มีความชอบ
เป็นขุนนางไม่มีเมียก็เสียครัน
๏ ครานั้นจึงพระกาญจน์บุรี
จึงกราบทูลภูวนัยไปบัดดล
แต่ซึ่งจมื่นไวยใช่ตัวเปล่า
เมื่อไปทัพได้กับศรีมาลา
แต่รักใคร่ยังมิได้ทำงานการ
ได้ทำหมั้นกันไว้ตามประเพณี
๏ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงธรรม์
เมียจมื่นไวยมีชื่อศรีมาลา
จึงตรัสว่าอ้ายพลายงามเป็นหมื่นไวย
ได้สักสิบคนนั้นมันยิ่งดี
จงมีตราหาตัวพระพิจิตรนั้น
จะให้แต่งงานกับอ้ายไวย
มงกุฎเกศอยุธยามหาสถาน
พร้อมขนานพระสนมประณมกร
พระจันทร์ผาดเผ่นจำรัสประภัสสร
บทจรออกท้องพระโรงคัล
พวกขุนนางหมอบเฝ้าเป็นเหล่าหลั่น
แม่นมั่นตามระเบียบโบราณมา
ก็ยิ่งมีพระทัยให้หรรษา
จึงตรัสว่าฮ้าเฮ้ยอ้ายกาญจน์บุรี
พร้อมพรักข้าไทเป็นถ้วนถี่
จะยกอีสร้อยฟ้าให้แก่มัน
ให้ประกอบยศยิ่งทุกสิ่งสรรพ์
จะให้มันมีเมียเสียสักคนฯ
อัญชลีกราบงามสามหน
พระคุณเป็นพ้นคณนา
ข้าพระพุทธเจ้าไม่มุสา
ลูกยาพระพิจิตรบุรี
เขาผ่อนผัดนัดงานมาเดือนสี่
ขอจงทราบธุลีพระบาทาฯ
ได้ฟังขุนแผนนั้นมาทูลว่า
เป็นลูกพระยาพิจิตรบุรี
มีเมียมากสักเท่าไรก็ควรที่
จึงสั่งพระยาราชสีห์ด้วยทันใด
ทั้งลูกสาวมันมาจงได้
ให้รีบรัดเร่งไปในวันนี้

สั่งเสร็จพระเสด็จขึ้นข้างใน
ฝ่ายท่านเจ้าพระยาจักรี
แต่งตราส่งให้นายสวัสดิ์
นายสวัสดิ์กราบกรานรับสารตรา
ครั้นว่ามาถึงเมืองพิจิตร
พระพิจิตรต้อนรับฉับไว

◎ คราน้ันพระพิจิตรบุรี
รู้แจ้งว่าจะแต่งศรีมาลา
พร้อมพรักผู้คนบ่าวข้า
ล่องตรงลงทางบางคลาน
ถึงกรุงจอดบ้านท่านผู้ใหญ่
เจ้าพระยาราชสีห์ผู้ปรีชา
บัดนี้มีรับสั่งให้หามา
ศรีมาลาลูกท่านกับจมื่นไวย

◎ พระพิจิตรรับคำแล้วอำลา
ขุนแผนกราบไหว้ด้วยยินดี
เล่าความตามกระแสแก่พระพิจิตร
จมื่นไวยไม่มีภรรยา
ลูกทูลว่าเมียมีชื่อศรีมาลา
ให้มีตราหาเจ้าคุณมากรุงไกร
มาเกิดเป็นเมียสองไม่ต้องใจ
คุณพ่อขอจงได้เมตตา

◎ คราน้ันจึงท่านพระพิจิตร
เราเป็นข้าโปรดมาประการใด
ว่าแล้วสองข้างต่างปรึกษา
ลงไปเรือเชื้อเชิญแม่ยายนั้น
ขุนนางน้อยใหญ่ลุกจากที่
ออกมานั่งสั่งคดีที่ศาลา
เอ็งรีบรัดขึ้นไปพิจิตรหวา
ลงเรือกัญญาโยนยาวไป
สมคิดวางตราหาช้าไม่
กรมการน้อยใหญ่มาฟังตราฯ
ฟังตราพระราชสีห์ว่าให้หา
จึงบอกบุตรภรรยาให้เตรียมการ
ลงนาวาถอยออกมาจากบ้าน
พ้นผ่านบ้านเมืองเนื่องเนื่องมา
พระพิจิตรคลาไคลขึ้นไปหา
บอกกิจจาพระพิจิตรให้แจ้งใจ
เพราะว่าจะจัดแจงแต่งงานให้
จงรีบไปพบปะพระกาญจน์บุรีฯ
ตรงมาหาขุนแผนขมันขมี
เชิญนั่งที่หอนั่งสั่งสนทนา
ว่าพระองค์ทรงฤทธิ์นั้นดรัสว่า
จะประทานสร้อยฟ้าแก่หมื่นไวย
รับสั่งว่ามีอีกก็มีได้
จะโปรดให้แต่งงานศรีมาลา
จะทานทัดขัดพระทัยก็ไม่กล้า
อย่าว่าลูกกลับกลอกทำนอกใจฯ
ว่าพระองค์ทรงฤทธิ์นั้นเป็นใหญ่
ก็ต้องแล้วแต่พระทัยพระทรงธรรม์
ไปบอกพระไวยมาขมีขมัน
พากันไปยังบ้านจมื่นไวย

พระพิจิตรบุษบากับลูกรัก
จัดครัวชุลมุนวุ่นกันไป
๏ ครั้นรุ่งแจ้งแสงสว่างกระจ่างฟ้า
ขึ้นบนเรือนพระไวยมิได้นาน
เอาพรมเจียมเสื่อสาดมาลาดปู
ทั้งเครื่องแก้วแถวถั่งตั้งอัฒจันทร์
อัจกลับใส่ตะเกียงแขวนเรียงไว้
ทั้งกระโถนขันน้ำประจำวาง
พระพิจิตรว่าแก่พระหมื่นศรี
จะชัดน้ำวันนี้ไม่มีใคร
หล่อนแต่ล้วนชาวในได้เคยเห็น
ได้หุ้มห่อออกไปนั่งฟังสวดมนต์
พระหมื่นศรีว่าได้เป็นไรมี
สาวสาวบ้านฉันนั้นถมไป
๏ ฝ่ายพระไวยอยู่บ้านพระนายศรี
เอามาเป็นเพื่อนบ่าวได้เก้าคน
จึงอาบน้ำชำระแล้วประแป้ง
ห่มกรองทองเรืองประเทืองพราย
เสร็จแล้วออกจากบ้านพระนาย
ครั้นถึงก็ขึ้นนั่งฟังพระธรรม
๏ จะกล่าวถึงวันทองผ่องโสภา
เป็นใหญ่ในบุรีศรีสุพรรณ
ว่าลูกชายพลายงามมีความชอบ
โปรดปรานประทานนางสร้อยฟ้า
เป็นผู้ใหญ่จำจะไปช่วยเขาบ้าง
คิดแล้วก็มาลาสามี
ก็ขึ้นพักอยู่ที่บ้านประทานใหม่
ข้าไทอึกทึกทำการงานฯ
พระหมื่นศรีลีลามาถึงบ้าน
ก็คิดอ่านจัดแจงแต่งเรือนพลัน
หมอนอิงพิงอยู่ดูเป็นหลั่น
ม่านกั้นฉากพับประกับกาง
ค่ำจะได้จุดไฟให้สว่าง
พอกลางวันพร้อมเสร็จในทันใด
ท่านปรานีฉันด้วยช่วยแก้ไข
วานโปรดให้สาวสาวสักสิบคน
แต่พอเป็นเพื่อนสาวกันสักหน
ให้มากมายหลายคนค่อยอุ่นใจ
บ่ายวันนี้ดีฉันจะจัดให้
คุณตาอย่าได้เป็นกังวลฯ
เลือกมหาดเล็กรูปดีอยู่สับสน
แล้วจัดแจงแต่งตนให้แยบคาย
นุ่งยกก้านแย่งดูเฉิดฉาย
ให้พระนายเสมอใจเป็นบ่าวนำ
ผันผายตามถนนคนดูคล่ำ
พระสงฆ์สวดมนต์ร่ำขึ้นพร้อมกันฯ
แต่อยู่กับขุนช้างมาไม่เดียดฉันท์
วันนั้นได้ยินข่าวเขากล่าวมา
ได้ประกอบยศศักดิ์ขึ้นหนักหนา
แล้วจะแต่งศรีมาลาด้วยคราวนี้
ให้ขุนนางรู้จักเป็นศักดิ์ศรี
พรุ่งนี้ฉันจะเข้าไปในเมือง

พระนายพลายงามเขาแต่งงาน
จะไม่ไปมิดีเป็นทีเคือง
๏ ขุนช้างได้ฟังนั่งยิ้มแต้
เขาเป็นนายมหาดเล็กเด็กชา
แม่อย่าไปมือเปล่าเอาเงินทอง
ผัวไม่นิ่งได้เจ้าไปพลาง
ร้อยชั่งผัวจะสั่งไปหน่อยนะ
อย่าพูดจาปราศรัยไอ้บ้ากาม
๏ วันทองบอกว่าอย่าพักสั่ง
แล้วสั่งข้าหาของเข้าไวไว
หยิบผ้ายกอย่างดีสีชมพู
เลือกทองลิ่มเอามาสี่ห้าอัน
ผ้ายกอย่างดีสีชมพู
ตามมีตามจนคนละใบ
แล้วให้ขนฟักแฟงแตงร้าน
ทั้งฟักทองเนื้อดีที่กูเพาะ
ให้ข้าคนขนของลงเรือใหญ่
วันทองลงเรือได้ไพร่จ้ำมา
เข้าลัดดัดทางบางยี่หน
ถึงกรุงจอดตะพานบ้านวัดตะไกร
วันทองเดินหน้ามาตามถนน
พระนายน้อมคำนับต้อนรับพลัน
๏ ครานั้นพระพิจิตรบุษบา
บอกเพื่อนสาวที่หาเอามาไว้
ให้อาบน้ำทาแป้งแต่งกาย
ศรีมาลาผัดหน้าเป็นนวลปราง
ลือสะท้านทั่วกรุงฟุ้งเฟื่อง
ไพร่บ้านพลเมืองจะนินทาฯ
เออแม่เจ้าจะไปผัวไม่ว่า
เบื้องหน้าจะได้พึ่งเขาขุนนาง
ข้าวของไปด้วยช่วยเขาบ้าง
ตัวพี่จะขี่ช้างเข้าไปตาม
ถ้าพบปะอ้ายขุนแผนมันได่ถาม
ถ้าลวนลามแล้วจงด่าให้สาใจฯ
ฉันหานั่งพูดจากับเขาไม่
นางเข้าห้องจ้องไขกำปั่นพลัน
แหวนงูแหวนประดับจับจัดสรร
ทองนั้นจะได้ให้พระหมื่นไวย
แหวนงูแหวนประดับไปรับไหว้
อย่าให้ลูกสะใภ้เขาเย้ยเยาะ
ข้าวเม่าข้าวสารลูกตาลเฉาะ
อีเจาะไปดัดจัดเอามา
บ่าวหลามตามไปอยู่พร้อมหน้า
โยนยาวฉาวฉ่าสนั่นไป
ประเดี๋ยวด้นออกบ้านเจ้าเจ็ดได้
ให้บ่าวไพร่ขนของขึ้นฉับพลัน
ขึ้นบนเรือนใหญ่พระไวยนั่น
แล้วเชิญท่านมารดาเข้าเรือนในฯ
ตะวันบ่ายได้เวลาหาช้าไม่
ได้สิบคนถ้วนล้วนสำอาง
นุ่งลายห่มแพรสีต่างต่าง
นุ่งลายนอกอย่างห่มสีจันทร์

จัดแจงผู้ใหญ่ให้เดินหน้า
เอาหนามส้มเสียดผ้ามาคนละอัน
หุ้มห่อกันออกนอกเคหา
ศรีมาลาเดินกลางอย่างกระบวน
ครั้นถึงน้อมนั่งฟังพระธรรม
สายสิญจน์โยงศรีมาลามาพระไวย
หนุ่มสาวเคียงคั่งเข้านั่งอัด
ปรำลงข้างสีกาห้าหกโอ
อึดอัดยัดเยียดเบียดกันกลม
ที่ไม่ถูกเท้ายันดันเข้ามา
มหาดเล็กโลนโลนโดนกระแทก
ท่านยายสาเต็มทีลุกหนีไป
ท่านขรัวหัวร่อชัดต่อไป
อย่าเติมน้ำอิกเลยเฮ้ยดาจัน
◎ ท่านขรัวหยุดยั้งนั่งนิ่ง
แม่ยายจัดผ้าถักตาชุน
ใส่พานวางไว้ไปจัดแจง
พัดจันทน์ดลับทองของแถมพก
พวกเจ้าบ่าวผลัดผ้ามาแต่งตัว
ครั้นเห็นได้เวลาก็คลาไคล
พวกเจ้าบ่าวเข้าไปในหอนั่ง
ทั้งของเคียงเรียงเรียบเทียบไว้ดี
ล้วนแต่พานเงินงามรองชามข้าว
ครั้นบริโภคอิ่มหนำสำราญ
ล้วนแต่ของดีดีเทียบสี่ชั้น
อิ่มสำเร็จยกสำรับกลับเข้าไป
พวกเพื่อนสาวตามมาเป็นหลั่นหลั่น
สำหรับได้ป้องกันเจ้าหนุ่มกวน
หอมผ้ากลิ่นอบดลบหวน
แต่ละหน้าหน้านวลดังนางใน
พระสดำจับมงคลคู่ใส่
พอม้องใหญ่หึ่งดังตั้งชยันโต
พระสงฆ์เปิดดาละปัตรซัดน้ำโร่
ท่านยายโพสาวนำน้ำเข้าตา
เอาหนามส้มแทงท้องร้องอุยหน่า
ท่านยายสาออกมานั่งบังกันไว้
โอยพ่อขี้จะแดกไม่ทนได้
จนพระไวยศรีมาลามาชิดกัน
พวกผู้ใหญ่หนาวคร่างจนคางสั่น
เต็มทีเท่านั้นเถิดเจ้าคุณฯ
พวกผู้หญิงต่างลุกเข้าเรือนวุ่น
ปักทองสละปะตุ่นกับผ้ายก
เครื่องแป้งอย่างดีหวีกระจก
ให้คนยกมาให้พระหมื่นไวย
ท่านขรัวยถาสัพพีให้
ต่างองค์ต่างไปยังกุฎี
ผู้คนยกโต๊ะตั้งไว้ตามที่
มีกระโถนขันน้ำประจำพาน
แล้วเชิญท่านเพื่อนบ่าวกินอาหาร
แล้วยกโต๊ะของหวานส่งเข้าไป
แกล้งประจงจัดสรรขึ้นซ้อนใส่
ข้างในตั้งพานหมากล้วนนากทอง

สั่งให้ยกสำรับเลวไปเลี้ยงไพร่ อิ่มสำราญบานใจสิ้นทั้งผอง
จุดประทีปแสงประเทืองเรืองรอง มโหรีแซ่ซ้องประสานซอ
ขับกล่อมซ้อมเสียงสำเนียงนวล โหยหวนโอดพันสนั่นหอ
ม้องวงหน่งหนอดสอดเสียงซอ ระนาดตอดลอดล้อบรรเลงลอย
แสนเสนาะเสียงสนั่นสนุกสนาน วิเวกหวานคร่ำครวญหวนละห้อย
พระไวยฟังวังเวงเพลงทยอย ละเลิงลืมตัวม่อยผอยหลับพลันฯ

◎ ครั้นอุทัยไขประเทืองเรืองจำรัส ส่องสว่างกระจ่างจัดแจ่มสวรรค์
พวกคนงานต่างลุกขึ้นปลุกกัน บ้างจัดสรรเทียบเคียงของเลี้ยงพระ
บ้างผ่าฟืนดักน้ำตำพริกขิง ชุลมุนวุ่นวิ่งออกเอะอะ
บ้างซาวหม้อก่อไฟใส่กันกระทะ บ้างยกกระบะหยิบกระบวยล้างถ้วยชามฯ

◎ จะกล่าวถึงพระองค์ผู้ทรงภพ ดิลกลบล้ำเลิศโลกทั้งสาม
สถิตแท่นสุรกาญจน์ตระหง่านงาม หมื่นหม่อมหมอบตามลำดับไป
ทรงคะนึงถึงพระไวยจะแต่งงาน พร้อมข้าราชการทั้งน้อยใหญ่
อีสร้อยฟ้านั้นจะช้าไว้ทำไม เอาส่งไปให้มันเสียวันนี้
ให้พร้อมหน้าขุนนางกลางสนาม จะได้งามเป็นสง่าราศี
ดำรัสสั่งคลังในไปทันที ให้เบิกผ้ามายี่สิบสำรับ
หวีกระจกเครื่องแป้งแต่งให้ครบ แหวนมรกตนพเก้างูประดับ
พานหมากนากทองสองสำรับ กับเงินห้าชั่งทั้งโต๊ะพาน
มันจะไปให้ขี่วอม่านลาย เจ้าขรัวนายช่วยไปส่งให้ถึงบ้าน
เร่งรีบไปพลันให้ทันการ ของประทานให้คนขนตามไป
แล้วตรัสว่าสร้อยฟ้าอย่าเป็นทุกข์ ถ้าเฉินฉุกเบื้องหน้าหาทิ้งไม่
ไปเลี้ยงกันให้ดีอย่ามีภัย เมื่อทุกข์ยากอย่างไรมาบอกกูฯ

◎ ครานั้นจึงโฉมนางสร้อยฟ้า รับพระราชบัญชาก้มหน้าอยู่
น้ำตาไหลหลั่งลงพรั่งพรู แข็งใจจำสู้บังคมลา
เจ้าขรัวศรีสัจจาพาครรไล จึงสั่งให้จัดวอมารอท่า
นางสร้อยฟ้าขึ้นวอละออดา เจ้าขรัวนายนำหน้ามาจากวัง

พวกนางสาวสาวเหล่าโขลนจ่า ก็แบกของตามมาข้างภายหลัง
นางไหมเดินเมียงเคียงระวัง เจ้าสร้อยฟ้านั้นนั่งมาในวอฯ

◎ บ้านพระไวยคนผู้อยู่คับคั่ง พระสงฆ์นั่งสวดมนต์อยู่บนหอ
พวกขุนนางน้อยใหญ่ไปช่วยปรอ เจ้าเณรตั้งบาตรรออยู่เรียงรัน
ท่านผู้หญิงวันทองร้องเรียกบ่าว ให้คดข้าวขาวขาวสักค่อนขัน
เอาทัพพีตะทองมาสองคัน ช่วยกันยกไปวางกลางนอกชาน
พระหมื่นศรีเข้าเรือนเดือนศรีมาลา ออกมาธารณะเสียหน่อยหลาน
ศรีมาลาอายคนพันประมาณ แฝงม่านหน้าม่อยไม่ออกมา
นางวันทองร้องเรียกลูกสะใภ้ แม่แข็งใจไปหน่อยนะแม่หนา
ทำบุญอย่าให้ศูนย์เสียศรัทธา แม่จะเป็นเพื่อนพาเจ้าออกไปฯ

◎ ครานั้นนารีศรีมาลา ได้ยินแม่ผัวว่าไม่ขัดได้
สำลีพันไม้สอยเช็ดรอยไร สอดใส่สร้อยทรงกระทัดรัด
รู้จัดแจงแป้งผัดพอเรื่อเรื่อ ดังนวลเนื้อในผิวใช่นวลผัด
ใส่แหวนมรกตนพรัตน์ ห่มผ้าอัตลัดนุ่งริ้วทอง
งามทรงสมหน้าสง่างาม เดินตามแม่ผัวออกจากห้อง
นางเม้ยรับเคียงข้างคอยประคอง นางเยื้องย่องประจงทรงกายา
เดินออกนอกชานสะท้านใจ พระหมื่นไวยดักข้าวไว้คอยท่า
แล้วส่งคันทารพีให้ศรีมาลา พอสบตาเจ้าก็ม่อยละมุนลง
ศรีมาลาอายใจมิใคร่จะรับ วันทองจับข้อศอกคอยเสือกส่ง
แต่พอคุมเข้าด้วยกันให้มั่นคง ประคองค่อยเทลงในบาตรพลันฯ

◎ ศรีมาลากับพระไวยยังใส่ค้าง พอวอวางเข้ามาขมีขมัน
พระหมื่นไวยเรียกหาบิดาพลัน ให้เชิญท่านท้าวนางไปข้างใน
เจ้าสร้อยฟ้าถึงบ้านแหวกม่านมอง เห็นผัวเมียเขาประคองขันข้าวใส่
ให้เคืองขุ่นงุ่นง่านทะยานใจ แล้วกัดฟันมั่นไว้ไม่วุ่นวายฯ

◎ พระกาญจน์บุรีมารับเจ้าสร้อยฟ้า กับเฒ่าแก่โขลนจ่าสิ้นทั้งหลาย
นำหน้าพานางย่างเยื้องกราย เชิญขรัวนายไปนั่งข้างหลังโน้น

ใส่บาตรแล้วศรีมาลาเข้ามาเรือน พระไวยเดือนสำรับเลี้ยงจ่าโขลน
ชุลมุนแม่ครัววิ่งหัวโดน จัดสำรับจับกระโถนขันน้ำวาง
ข้างฝ่ายในไว้ธุระพระกาญจน์บุรี จัดแจงมิให้มีที่ขัดขวาง
พระหมื่นศรีคอยระวังข้างขุนนาง พระพิจิตรจัดข้างเลี้ยงพระเณร
ครั้นพระสงฆ์ฉันแล้วลูกศิษย์ถ่าย ถวายจีวรเนื้อดีย้อมสีเสน
พระพิจิตรจัดกระจาดอังคาสประเคน พอจวนเพลพระก็ลาไปอารามฯ

◎ จะกลับกล่าวถึงเจ้าจอมหม่อมขุนช้าง พอเรื่อรางแสงทองผ่องอร่าม
สั่งให้ผูกช้างงาสง่างาม เชือกพวนล้วนดามผ้าแดงดี
สั่งแล้วอาบน้ำชำระกาย เยื้องกรายเข้าไปจับกระจกหวี
ให้คิดแค้นใจตัวหัวอัปรีย์ วิ่งไปสีเอามินหม้อมาพอแรง
ปนเข้ากับน้ำมันแล้วปั้นปึก ยังไม่ดำซ้ำอีกออกเป็นแสง
แต่สิ้นมินหม้อกว่าฝาหอยแครง แล้วลุกมาทาแป้งเข้าเป็นฟาย
นุ่งยกอย่างโบราณก้านแย่ง ห่มสำนสีแดงดูเฉิดฉาย
ดูตะวันพอสว่างขึ้นช้างพลาย บ่าวไพร่มากมายตามพรูมาฯ

◎ ขุนช้างไสช้างมาเงิ่นเงิ่น โด่งเดินชิดเฉียดเข้าชายป่า
อ้ายเฒ่าบัวหัวล้านเป็นควาญมา บ่าวข้าตามแน่นแล่นปะเลง
ข้ามหนองขึ้นเนินดุ่มเดินหรับ เหงื่อซับโทรมตัวหัวใสเหน่ง
อ้ายเฒ่าล้านควาญท้ายย้ายตามเพลง คร่อมท้ายตะโพงเก้งตีตะโพง
ขุนช้างขี่คอกรายขอเกราะ ไสช้างเหยาะเหยาะยักเอวโหยง
ตัดลงดรงกรุงออกทุ่งโทง หัวเป็นเงาโง้งโงกเงกมา
ตัดลงกบเจาเอาช้างข้าม เข้าบ้านมหาพราหมณ์เลี้ยวข้างขวา
ดรงเข้าภูเขาทองเดินท้องนา ถึงกรุงศรีอยุธยาพอกลางวันฯ

◎ ขุนช้างวางขึ้นบนหอกลาง พร้อมหน้าขุนนางอยู่ที่นั่น
ขุนนางที่รู้จักทักทายกัน พระไวยผันหน้าค้อนด้วยคิดอาย
ตั้งสำรับเรียงรอบบนหอกลาง เลี้ยงขุนนางมหาดเล็กสิ้นทั้งหลาย
ทั้งของเคียงเรียงรินสุรารายย ขุนช้างซัดส่ำนกรายนั่งสุดคน

วางใหญ่ใส่ซ้ำทั้งสามทับ
ปะหมูไก่ใส่สิ้นกินออกชน
พวกขุนนางเขายุว่าจุจ้าน
ฉวยกระโถนปากแดรแร่ออกไป
มือปิดก้นป้องหน้าทำตาปรือ
พระนายอายหน้าว่าไม่ฟัง

๏ วันทองได้ยินฮาออกมาดู
ออกจากห้องร้องดวาดชาติอัปรีย์

๏ ขุนช้างฟังเมียว่าทำตาปรือ
ลุกขึ้นเด้นดึกดักทำหนักไป
พี่จะเป็นเจ้าขรัวหัวละมาน
พี่เคยเป็นตัวนายหลายแผ่นดิน

๏ วันทองผลักไสพระไวยด่า
นี่คิดอยู่ข้างหนึ่งจึงลำพอง

๏ ขุนช้างกำลังเมายืนเกากัน
จองหองจะถองกูหรืออ้ายพลาย
อ้ายชาติอกตัญญูไม่รู้คุณ
ด่าทอพ่อได้อ้ายใจเจ็ก

๏ พระไวยได้ฟังขุนช้างด่า
อ้ายล้านจะประจานให้เจ็บตัว
เอาละเป็นไรก็เป็นไป
วันทองร้องหวีดวิ่งเข้ากลาง

๏ พวกขุนนางเข้ายึดอยู่อึดอัด
วันทองร้องไห้งอว่าพ่อไวย
ประทานโทษโปรดเถิดพ่อทูนหัว
พ่อเงือดงดอดใจจะได้บุญ

จับดาซ่าซ่านทุกเส้นขน
กระดูกกระเดี้ยวเดี้ยวปันเป็นแป้งไป
ยิ่งทะยานยงโย่ยกโถใส่
ครอบหัวเข้าไว้เดินเก้กัง
เฮ้ยใครดูกูคือท้าวกุดถัง
ลุกขึ้นชัดเซซังสิ้นสมประดีฯ
แสนอดสูดังจะแทรกแผ่นดินหนี
ช่างทำได้ไม่มีละอายใจฯ
อออือเออข้าหาอายไม่
แม่เจ้าไวยช่วยมาเป็นวานรินทร์
หางพานดีนหดไปหมดสิ้น
แล้วแลบลิ้นเกาขาคว้าวันทองฯ
มาเรียกข้าว่าเจ้าไวยอ้ายจองหอง
หาไม่กูกดคอถองให้แทบตายฯ
ทุดอ้ายหมาด่าคนเล่นง่ายง่าย
ฤาเชื่อว่าเป็นนายมหาดเล็ก
คือใครแคะค่อนขุนมาแต่เด็ก
เมื่อเล็กเล็กใครเลี้ยงมึงเป็นตัวฯ
โกรธาตัวสั่นให้คันหัว
วาจาชั่วถอดชื่อกูขุนนาง
ขัดใจกำหมัดชัดปากผาง
ขุนช้างล้มคว่ำคะมำไปฯ
พระไวยขัดใจด่าไม่ปราศรัย
อย่าถือใจคนเมาเลยเจ้าคุณ
ไม่รู้ตัวเต็มประดาจึงว้าวุ่น
จงอย่าหุนหันเห็นแก่มารดาฯ

◎ พระไวยขัดใจว่าเพราะแม่
นี่หากจิตคิดถึงซึ่งมารดา
◎ พระกาญจน์บุรีชี้หน้าว่าวันทอง
ช่างไม่อายไม่เจ็บเท่าเล็บมือ
ผัวเจ้าดูถูกด่าลูกข้า
เขาทำผัวตัวเด้นเป็นชักยนต์
◎ วันทองแค้นขัดสะบัดหน้า
หลับหูหลับตามาว่าเดา
คะข้าแลอีวานรินทร์โขน
พูดเหมือนลูกเล็กเล็กเด็กอมมือ
ซึ่งว่าชังลูกนักรักสามี
มิควรหมิ่นเขาก็หมิ่นเพราะกินเมา
◎ ฝ่ายนายขุนช้างค่อยส่างมึน
ชี้หน้าว่าเฮ้ยอ้ายทรชน
มึงเหมือนทรพีอ้ายขี้ข้า
เมื่อน้อยน้อยยังจะนึกรู้สึกตัว
มิเชื่อพ่อก็อ้ายพลายคลำท้ายทอย
กูคิดว่าจะฉิบหายตายลี้ลับ
◎ ครานั้นพระไวยครั้นได้ฟัง
ษมาแม่แร่ขึ้นบนหอพลัน
อ้ายใจยักษ์หักคอคนทั้งเป็น
เหน็บรั้งจังก้าเรียกข้าไท
พวกทนายหนุ่มหนุ่มเข้ารุมถอง
ถีบตกลงดินดิ้นยันยัน
◎ วันทองโผนโจนจากหอนั่งมา
นิ่งแน่แลเห็นไม่หายใจ
ทำอย่างนี้มีแต่จะขายหน้า
หาไม่ไม่คาระนากับฝีมือฯ
อ่อน้องเจ้าเป็นวานรินทร์ฤๅ
แค่นมาโลมให้เขาลือเล่นกลางคน
ช่างไม่ว่าห้ามปรามกันสักหน
แต่ลูกชายอายคนนั้นทำเนาฯ
เอาจะฆ่าก็ฆ่าเสียเถิดเจ้า
คือใครเล่าเขาโลมให้คนลือ
เป็นตัวโลนเคยเล่นไม่เห็นหรือ
นี่คนดีเจียวยังดื้อเป็นคนเมา
ข้าเห็นดีด้วยเจ้าช้างเมื่อไรเล่า
เขาด่อยเอาก็พอสมกับหน้าคนฯ
ลุกขึนถกเขมรเพียงง่ามก้น
ด่อยกูปากป่นเพราะดึงตัว
มาไล่ขวิดบิดาบังเกิดหัว
กูจิกหัวมึงไปควั่นเอาขอนทับ
ที่ริมไรนั้นเป็นรอยไม้ซีกสับ
มิรู้กลับมาได้ทำดุดันฯ
ลำเลิกถึงความหลังแค้นตัวสั่น
ดิฉันบอกกล่าวท่านทั้งปวงไว้
เพราะบุญมีหนีเร้นจึงรอดได้
เอาหวาอย่าไว้ชีวิตมัน
เอาจนร้องไม่ออกศอกกลุ้มสัน
พวกขุนนางกางกั้นเกะกะไปฯ
วิ่งผวากอดผัวทอดตัวให้
นางร้องไห้โฮโฮโอ้พ่อคุณ

ทั้งนี้รักเมียจึงมาช่วย จนมาม้วยบรรลัยอยู่ใต้ถุน
เขาทุบดังทุบปลาไม่การุญ พ่อสิ้นบุญเสียแล้วกระมังนา
ให้คนหามไปวางไว้กลางบ้าน บ้างทะยานขึ้นเหยียบสองต้นขา
จะนวดฟั้นเท่าไรไม่ลืมตา วันทองทอดกายากับสามี
โอ้พ่อร่มโพธิ์เตี้ยของเมียแก้ว พ่อตายแล้วเมียเห็นจะเป็นผี
อันจะหาน้ำใจในบุรี เห็นสิ้นดีอยู่เพียงพ่อโพธิ์ทอง
แต่อยู่มาเป็นสิบห้าสิบหกปี คำน้อยหนึ่งไม่มีให้เมียหมอง
เมื่อคลอดลูกหนุนหลังนั่งประคอง เห็นเมียร้องพ่อก็ร่ำพิไรวอน
เมื่อคราวเมียจับไข้ไม่กินข้าว พ่อนั่งเฝ้าเคียงคอยตะบอยป้อน
เห็นเมียไม่หลับไหลก็ไม่นอน ครั้นหน้าร้อนพ่อก็พัดกระพือลม
หน้าหนาวหนาวแล่นตลอดอก พ่อกอดกกให้นอนซ้อนผ้าห่ม
ครั้นหน้าฝนฝนฝอยลงพรอยพรม ให้อยู่ร่มปิดรอบหน้าต่างเรือน
อันชายใดในพื้นปัถพี การรักเมียแล้วไม่มีเสมอเหมือน
ถึงรูปชั่วใจช่วงดังดวงเดือน นี่กรรมเดือนให้ตามเมียมาตาย
อนิจจาเมื่อมาผัวเป็นเพื่อน กลับไปเรือนแต่ตัวดูผัวหาย
ร่ำพลางกลิ้งเกลือกลงเสือกกาย ดังจะวายชีวังไปทั้งเป็น
ครั้นโศกคลายคลำผัวตัวยังอ่อน เทพจรเบื้องหลังยังริกเต้น
ทรวงอกอุ่นคลายค่อยหายเย็น เอ๊ะเห็นฤทธิ์เมาค่อยเบาบาง
สั่งบ่าวให้เอาน้ำร้อนรด ลูบหมดไปทั้งภายให้หายส่าง
จะกรอกปากไม่ถนัดคัดลูกคาง ประเดี๋ยวครางออกมาได้หายใจแรงฯ

◎ ขุนช้างฟื้นพลันกัดฟันเกรี้ยว โกรธาดาเขียวร้องเสียงแข็ง
เฮ้ยที่ไม่ว่ามึงอย่าแคลง จะสู้ชนชนกำแพงกว่าจะตาย
ถึงตัวกูบรรลัยกระดูกร้อง อันจะถองเล่นเปล่าเปล่าเจ้าอย่าหมาย
มึงพวกมากฝากไว้เถิดอ้ายพลาย ถ้าเจ้านายไม่เลี้ยงก็แล้วไป
ตัวสั่นเทาเทาเรียกบ่าวข้า จูงมือเมียมาจากบ้านใหญ่
แม่กลับบ้านก่อนอย่าร้อนใจ ผัวจะไปคอยเฝ้าเจ้าชีวิต

วันทองร้องไห้พิไรห้าม
คราวนี้เขาโปรดปรานเชี่ยวชาญชิด
ขุนช้างว่าถ้าพี่ไม่เมาแล้ว
ให้เมียมาสุพรรณในทันที

๏ ครานั้นพระไวยวรนารถ
พวกขุนนางต่างคนก็ลาไป
เจ้าขรัวนายว่าองค์พระทรงเดช
พานางนารีศรีสร้อยฟ้า

๏ ครานั้นพระไวยเจ้าพลายงาม
น้อมกายกราบถวายบังคมไป
คุณท้าวเจ้าขรัวศรีสัจจา
ให้พวกจ่าดานกแก้วกับขาวบาง
นางสาวสาวที่มาตามสามสิบห้า
ผู้น้อยผู้ใหญ่ให้งามตามสมควร

๏ พระนายจัดแจงแต่งเคหา
มีม่านฉากชั้นกั้นกำบัง
แบ่งปันกันกึ่งครึ่งเคหา
ทำฝารอบขอบชิดปิดงำ
ครั้นงานเสร็จแล้วแจกพวกวิเสท
มิให้เขาติฉินนินทา

๏ ฝ่ายว่าพระพิจิตรบุษบา
เข้ามาหาพระไวยไชยชาญ
จะไว้ใจหลวงปลัดกรมการ
พ่อแม่ขึ้นมาลาพระนาย
แต่เกิดมาไม่เคยพรากจากอก
ถ้าพลาดพลั้งยั้งคิดถึงบิดา
จะเกิดความเพ็ดทูลไม่กลัวผิด
จงหยุดยั้งชั่งจิตให้จงดี
น้องแก้วอย่าปรารมภ์ที่ตรงพี่
ฝ่ายขุนช้างวางรี่เข้าวังในฯ
ครั้นเสื่อมคลายวายวิวาทค่อยผ่องใส
พระไวยมานั่งที่ท้าวศรีสัจจา
โปรดเกศดรัสใช้ให้พวกข้า
ออกมาส่งให้พระนายไวยฯ
ฟังความยินดีจะมีไหน
แล้วสั่งให้ตอบแทนพวกท้าวนาง
ให้ผ้าส่านขาวดอกกับนอกอย่าง
พวกโขลนเลวลายฉลางกับริ้วญวน
แพรผ้าให้จบจนครบถ้วน
แล้วก็ชวนกันลาเข้ามาวังฯ
ให้สร้อยฟ้าอยู่ครองนั้นสองหลัง
เตียงนอนเตียงนั่งห้องอาบน้ำ
มิให้พวกศรีมาลามากรายกล้ำ
ให้อยู่จำเพาะพวกเจ้าสร้อยฟ้า
ทั้งเงินตราผ้าขาวเทถ้วนหน้า
จนชั้นข้าในเรือนก็ให้ทานฯ
ครั้นงานแล้วจะลาขึ้นไปบ้าน
ว่าราชการบ้านเมืองนั้นมากมาย
ครั้นนานก็จะพากันฉิบหาย
แต่ไม่วายทำวนด้วยศรีมาลา
มาดกอยู่เมืองใต้ไกลหนักหนา
อนาถาไร้ญาติขาดพงศ์พันธุ์

อนึ่งพระไวยเดี่ยวนี้มีเมียสอง
กลัวจะตั้งหัวคณะระรานกัน
อันจตุระเคหาภิริยาสอง
ไหนจะมีความสบายพ่อพลายงาม
ลูกข้าพร้าคัดปากไม่พูดออก
เพื่อนฝูงเขาด่าว่ากระไร
เหมือนช้างกล้าป่าเดียวมีสองตัว
ใครเงอะงั่งก็จะนั่งน้ำตากระเด็น
๏ ครานั้นโฉมพระนายพลายงาม
เจ้าคุณจงไปให้สวัสดี
ถึงลูกอ่อนไม่ฉลาดจะพลาดผิด
ฉันรักคนที่ไม่มากปากสอพลอ
เจ้าประคุณการุญเป็นหนักหนา
ทั้งอุปถัมภ์พ่อแม่มาแต่ไร
๏ เออพ่อกตัญญูรู้จักคุณ
ค่อยอยู่เถิดแม่พ่อจะขอลา
ครั้นถึงสร้วมสอดกอดลูกแก้ว
จงตั้งใจจงรักภักดี
๏ ครานั้นนารีศรีมาลา
ฉวยลำบากยากเย็นจะเห็นใคร
ถึงผัวจะรักสักเท่าไร
ถ้าเธอไม่เป็นธรรม์จะผันแปร
๏ ครานั้นท่านยายบุษบา
พ่อแม่ก็ได้สั่งไว้ยั่งยืน
แต่ใจแม่นี้ยังกริ่งอยู่สิ่งหนึ่ง
อันเมียสองต้องห้ามตามโบราณ
เห็นจะต้องหวงหึงเป็นแม่นมั่น
พ่อจงหมั่นตรองดูอย่าวู่วาม
ดูเห็นต้องสุภาษิตประดิษฐ์ห้าม
ต้องว่าความเมียรักนั้นร่ำไป
อยู่บ้านนอกไม่ทะเลาะกับใครได้
ก็เอาแต่ร้องไห้ไม่เถียงเป็น
สองเมียร่วมผัวคงเกิดเข็ญ
พ่อจงเป็นดราชูดูให้ดีฯ
ฟังความประนมก้มเกศี
อันตรงที่ศรีมาลาอย่าพรั่นท้อ
ฉันคงคิดถึงคุณแม่แลคุณพ่อ
อันคนฉอดพลอดผลอไม่พอใจ
ฉันหาลืมวาจาที่ว่าไม่
จะสนองคุณไปดังสัญญาฯ
โมทนาบุญแล้วนะพ่อหนา
แล้วลุกมาหาลูกด้วยทันที
พ่อจะลาเจ้าแล้วอย่าหมองศรี
ฝากตัวสามีเจ้าสืบไปฯ
กอดตีนบิดาเข้าร้องไห้
พ่อแม่อยู่ใกล้ได้ดูแล
ก็ยังไม่เหมือนคุณพ่อกับคุณแม่
ตั้งแต่จะระกำทุกค่ำคืนฯ
ปลอบลูกสาวว่าอย่าสะอื้น
หม่อมหมื่นเธอก็รับปฏิญาณ
กลัวจะหึงกันวุ่นวายอายชาวบ้าน
เป็นกับใครก็รำคาญไม่เว้นคน

แม่สอนเจ้ามาแต่น้อยกว่าร้อยพัน
อย่าทำชั่วเพราะว่าตัวของตัวจน
ใครจะด่าเจาะจังก็ชั่งเขา
อันคนดีนานดอกจึงออกตัว
จงอุตส่าห์เสงี่ยมค่อยเจียมตน
จงซื่อตรงต่อผัวรู้กลัวเกรง
ปรนนิบัติอย่าให้ขัดน้ำใจเขา
ข้าวของสารพันหมั่นเก็บไว้
สอนลูกแล้วบอกอีเม้ยรับ
ทั้งอีมีอีรักช่วยดักเตือน
แล้วเรียกข้าผู้ชายที่ใกล้ชิด
เฮ้ยพลัดบ้านเมืองมาอย่าไว้ใจ
ว่าพลางสั่วมสอดกอดลูกแก้ว
แล้วลุกลงเรือนมาทั้งตายาย
พระกาญจน์บุรีศรีมาลามาส่งพ่อ
นั่งซะแง้แลตามจนสุดตา
◎ ครานั้นจึงโฉมจมื่นไวย
น้ำใจช่วงดละดวงศศิธร
ครั้นสิ้นแสงสุริยิงค์อัสดงดับ
พระจันทรจรแจ้งกระจ่างตา
เสียงเรไรหริ่งหริ่งนิ่งนอนวัน
หิ่งห้อยพรอยพราวดูวาวแวว
แมลงผึ้งคลึงเคล้าเอาเกสร
เรณูฟูฟ่องละอองปลิว
โอ้ว่าป่านฉะนี้ศรีมาลา
ว่าพี่นี้คลายรักหักใจจาง
สุดสำคัญเพียงอดนั้นเป็นด้น
เขาเปรียบเทียบจงสู้ทนต้องเกรงกลัว
จงอดเอาอย่าสำออยคอยฟ้องผัว
ถ้าคนชั่วเขาคงเห็นเป็นไปเอง
อย่าให้คนทั้งปวงล่วงข่มเหง
อย่าครื้นเครงด่าว่ากับข้าไท
การเรือนการเหย้าเอาใจใส่
ระวังระไวดูแลอย่าแชเชือน
สั่งกำชับอีจูจงอยู่เพื่อน
เอ็งเป็นคนด้นเรือนมาแต่ไร
ซื่ออ้ายทิดกับอ้ายเต่าเอาไว้ให้
ฉวยเกิดเหตุเภทภัยอย่าทิ้งนาย
แม่จะลาเจ้าแล้วตะวันสาย
พระนายก็ตามส่งลงนาวา
น้ำตาคลอไหลซาบลงอาบหน้า
ลับแหลมแล้วก็มายังห้องนอนฯ
จำเดิมได้อยู่ครองสองสมร
สถาพรพูนสวัสดิ์ทุกเวลา
ลดลับเหลี่ยมพระเมรุภูผา
ดวงดาราไพโรจน์จำรัสแพรว
เสนาะนักจักจั่นสนั่นแจ้ว
อยู่ที่แถวไม้กระถางวางเป็นทิว
ภุมิรินบินร่อนมาลิ่วลิ่ว
พระไวยฉิวฉุนคิดถึงสองนาง
จะนิทรานิ่งนึกคะนึงหมาง
จะระคางขุ่นแค้นไม่ขาดคิด

นึกฤาหนึ่งเล่าเจ้าสร้อยฟ้า นิทราอยู่คนเดียวเปลี่ยวเปล่าจิต
อนึ่งนางยังไม่เคยซายเชยชิด จะไปก่อนเล่าก็คิดถึงศรีมาลา
วันเมื่อจะพรากจากพิจิตร เจ้าก็คิดขอสัตย์ไว้หนักหนา
แต่อักอ่วนป่วนใจอยู่ไปมา จนเวลาเยื้องเยี่ยมสองยามปลาย
พระจันทร์ดรงทรงกลดอยู่หมดเมฆ อดิเรกแพร้วพร่างกระจ่างฉาย
พระหมื่นไวยอาบน้ำชำระกาย แล้วผันผายเข้าห้องของศรีมาลา
เห็นขวัญอ่อนนอนนิ่งสนิทหลับ อัจกลับแสงส่องต้องนวลหน้า
งามทรงสมศรีกิริยา เป็นนวลปลั่งดังทาน้ำยาทอง
พระไวยคิดพิศวาสเพียงขาดจิต เข้าแนบชิดทรุดลงประจงต้อง
ลูบไล้ทั้งหลับประคับประคอง ไฉนน้องจึงนิ่งสนิทนอนฯ
๏ ครานั้นนารีศรีมาลา ลืมตาแล้วลุกขึ้นจากหมอน
เห็นพระนายนึกแค้นด้วยแสนงอน คมค้อนเบือนหน้ามาพาที
หม่อมขามาไยจนค่อนคืน หลับได้ตื่นแล้วฤาจึงมานี่
เมื่อจะมาลาหล่อนแต่โดยดี ฤาหล่อนหลับลอบหนีมากระมังฯ
๏ อนิจจาแก้วตาของพี่เอ่ย อย่างอนว่าไปเลยเจ้าร้อยชั่ง
จริงจริงนะจะเล่าให้เจ้าฟัง เมื่อกี้นั่งเล่นอยู่ที่หอกลาง
พระพายพัดหอมหวนรัญจวนใจ ก็เพลินชมมิ่งไม้ในกระถาง
ครั้นหาวนอนก็จรมาหานาง ไม่ควรคลางแคลงคำระกำใจ
เมื่อจากมาวันนั้นได้สัญญา หาทำหยามข้ามหน้าของน้องไม่
นี่เปล่าเปล่าเดาว่าน่าน้อยใจ มาปรับไหมจูบนางข้างละทีฯ
๏ ไฮ้หม่อมอย่ามาเล่นฉันเช่นนั้น ไม่น่าขันมาปล้ำทำจู๋จี๋
นี่แลโจรจับได้ไม่เฆี่ยนดี ถ้าเบาไม้แล้วไม่มีที่จะรับ
กระนั้นสิหม่อมหมื่นจึงขึ้นหน้า เหตุว่าเขาขี้คร้านจะไปจับ
เชื่อว่าใครไม่เห็นเป็นที่ลับ จึงแกล้งกลับมาพาโลทำโพคลุม
หม่อมขาอย่ามาทำจำใจอยู่ ด้วยรูปฉันมันไม่สู้จะชวยชุ่ม
ที่น่าพูดจงไปพลอดนั่งกอดกุม ที่น่าจูบจงไปจุ้มอยู่จนจางฯ

◎ ชะคารมคารี้เจ้าศรีมาลา ช่างเจรจาดัดพ้อเล่นทุกอย่าง
พี่ยอมแพ้แล้วไม่แก้สำนวนนาง พลางก็กางมือกอดไว้กับกาย
เกิดโกลาฟ้าลั่นสนั่นเสียง เปรี้ยงเปรียงอสนีคะนองสาย
พิรุณโรยโปรยสาดกระเซ็นปราย พระพายพัดพ่างเพียงพิภพพัง
ลั่นพิลึกครึกครื้นคลื่นระลอก แฉะกระฉอกฟองเฟอะขึ้นฟูมฝั่ง
ตลิ่งกระทบกลบกระแทกกระเทือนดัง พอฝนถั่งลมก็ถอยผอยนิทราฯ

ตอนที่ ๓๔
ขุนช้างเป็นโทษ

๏ จะกล่าวถึงพระองค์ผู้ทรงศักดิ์ ปิ่นปักหลักโลกนาถา
สถิตเหนือพระแท่นแว่นฟ้า พอสุริยาเร่งรถขึ้นเรืองรอง
ถึงเวลาพระก็ฟื้นตื่นไสยาสน์ ลงจากอาสน์เสด็จออกนอกห้อง
นางในถ้วนหน้าข้าทูลละออง หมอบชม้อยคอยจ้องประจำงาน
พระชำระสระสรงทรงสุคนธ์ ปรุงปนประทิ่นกลิ่นหอมหวาน
ทรงพระแสงเนาวรัตน์ชัชวาล พระภูบาลออกท้องพระโรงเรือง
ประทับพระที่นั่งบัลลังก์อาสน์ อำมาตย์หมอบนอบน้อมประนมเนื่อง
ตรัสประภาษราชการบ้านเมือง แล้วชำเลืองมาข้างเหล่ามหาดชา*ฯ

๏ ครานั้นขุนช้างเห็นว่างจังหวะ ขอเดชะฝ่าละอองปกเกศา
ชีวิตอยู่ใต้พระบาทา แต่เกล้ากระหม่อมเป็นข้าฝ่าละออง
อยู่ในมหาดชากว่าแปดปี แต่หวายเปรียะยังไม่มีได้ถูกต้อง
บัดนี้จึงมื่นไวยใจคะนอง ทุบถองกระหม่อมฉันแทบบรรลัย
แต่ต่อยแล้วมิหนำซ้ำท้าทาย ถึงเจ้านายของมึงหากลัวไม่
บ่าวไพร่กว่าร้อยต่อยร่ำไป พวกขุนนางขวางไว้จึงไม่ตาย
เมื่อขณะทุบถองร้องด่าว่า ก็ต่อหน้าขุนนางสิ้นทั้งหลาย
ได้ห้ามปรามรู้เห็นเป็นมากมาย แม้นมิสัตย์ขอถวายซึ่งชีวาฯ

๏ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงธรรม ได้ทรงฟังถ้อยคำขุนช้างว่า
พระนึกนึกตรึกความตามกิจจา ข้อที่ว่าทุบตีทีจะจริง

---

* คำ "มหาดชา" ใช้ในหนังสือเสภาหลายแห่ง สันนิษฐานว่าผู้แต่งจะหมายถึง "เด็กชา" ซึ่งเป็นมหาดเล็กพวกหนึ่งมีหน้าที่รับใช้ประจำพระที่นั่ง และพระตำหนัก เวลามีราชการประชุมต้องคอยรับใช้ในที่ประชุมด้วย ดังปรากฏว่าในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้ตั้ง "กรมเด็กชา" ขึ้น มีหน้าที่รักษาพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ส่งน้ำมัน และจุดตะเกียงในพระบรมมหาราชวังทุกแห่ง เมื่อมีงานจรต้องเป็นผู้ดูแลรักษาราชพัสดุต่าง ๆ ที่เป็นของสำหรับพระที่นั่ง มีหน้าที่ยกของต่าง ๆ ในเวลากลางคืนด้วย

อันจะร้องท้าทายถึงนายเจ้า
เหตุที่เกิดความยุ่งขึ้นนุงนิง
ครั้นเต็มเมาเข้าจะว่ามันหยาบคาย
เกินกันแต่ละน้อยค่อยเลียบเคียง
แม้นจะนิ่งความไว้ไม่ไต่ถาม
จะถือว่าเจ้ารักแล้วหนักไป
พระดริเสร็จตรัสสั่งตำรวจใน
ตำรวจรับสั่งวิ่งเป็นสิงคลี
รับสั่งให้หาไปในบัดนี้
พระไวยแจ้งกิจจาเรียกข้าไท
นุ่งสมปักลนลานเป็นการเร็ว
เข้าไปเฝ้าองค์พระทรงธรรม์

◎ ครานั้นพระปิ่นนรินทร์ราช
เหวยอ้ายไวยอย่างไรเมื่อทำงาน
เตะต่อยแล้วมิหนำซ้ำท้าทาย
ใครเล่าเป็นเจ้าของอ้ายช้าง
พวกขุนน้ำขุนนางเข้ากางกั้น
ถีบถองต่อยชกตกบันได

◎ พระไวยทูลตามข้อขอเดชะ
ซึ่งขุนช้างกราบทูลพระกรุณา
ที่ว่าหยาบช้าเป็นสาหัส
ขุนช้างไปช่วยงานเมื่อวานนี้
กล่าวคำหยาบช้าสารพัน
เข้ายุดหยอกมารดาต่อหน้าคน
โป้งโหยงหยาบคายเป็นหลายข้อ
เต็มอายต่อหน้าธารกำนัล
มันจะเสกใส่เอาให้ใหญ่ยิ่ง
เพราะอ้ายนี่ถือหยิ่งว่าพ่อเลี้ยง
อ้ายไวยอายจึงทะเลาะเบาะเถียง
ครั้นด่ามันมันก็เหวี่ยงเอาสาใจ
อ้ายหมื่นไวยก็จะหยามขึ้นหยาบใหญ่
โกรธใครก็จะพาลพาโลตี
ไปหาตัวจมื่นไวยเข้ามานี่
ครั้นถึงที่บ้านบอกพระหมื่นไวย
ขุนช้างทูลคดีเป็นความใหญ่
ลงบันไดเดินเหย่าเข้าวังพลัน
เอาผ้ากราบคาดเอวขมีขมัน
บังคมคัลคอยฟังพระโองการฯ
มีพระสิงหนาทอยู่ฉาดฉาน
จึงฮึกหาญข่มเหงอ้ายขุนช้าง
จ้วงจาบเจ้านายได้ทุกอย่าง
เอ็งอ้างว่าไม่กลัวคือตัวใคร
แต่กระนั้นมึงยังหาฟังไม่
จริงเท็จเป็นกระไรให้ว่ามาฯ
ข้าพระพุทธเจ้าไม่มุสา
เสกแสร้งแกล้งว่าเอาแต่ดี
แม้นเป็นสัตย์จงประหารให้เป็นผี
รับประทานอาหนีเข้าดึงดน
กระหม่อมฉันห้ามปรามเป็นหลายหน
เหลือทนแล้วจึงได้วิวาทกัน
ด่าทอถอดชื่อกระหม่อมฉัน
แล้วเสกสรรลำเลิกโพนทนา

เมื่อครั้งนั้นกระหม่อมฉันได้เจ็ดปี
จนสลบซบอยู่กับพสุธา
ทั้งสลบตบต่อยปะเตะปะตะ
ลากตัวไปในรกยกขอนทับ
เดชะบุญกระหม่อมฉันไม่บรรลัย
ซ่อนตัวอยู่กับท่านอาจารย์นน
เมื่อวานนี้นายขุนช้างอ้างความหลัง
กระหม่อมฉันบอกกล่าวทั้งไพร่นาย
◎ ครานั้นพระองค์ดำรงภพ
ข้างต้นความดูเห็นเป็นอาญา
จำเลยแก้เป็นฉกรรจ์มหันตโทษ
เฮ้ยขุนช้างหมื่นไวยมันให้การ
มึงแกล้งชวนเอาไปในป่าใหญ่
มันสู้นิ่งความมากว่าแปดปี
ข้อหยาบช้าสาหัสเขาปัฏิเสธ
มันบอกกล่าวเล่าทั่วทุกตัวคน
◎ ขุนช้างได้ฟังรับสั่งถาม
ด้วยจริงใจในอกก็ตกใจ
แข็งใจกราบทูลไปทันที
ซึ่งพระไวยกราบทูลพระกรุณา
ซึ่งจะได้ตีฆ่าหามิได้
ถ้าฆ่าตีก็จะมีที่อ้างอิง
ครั้นแกล้กระหม่อมฟ้องหาว่าต่อยตบ
จึงเสกแสร้งใส่เอาเป็นเค้ามูล
กระหม่อมฉันจะได้ว่าหามิได้
ล่อให้พูดจาประสาเมา
ขุนช้างพาไปฆ่าตีที่ในป่า
กลัวตายหมายว่าจะไม่ลับ
แสกศีรษะซ้ำเอาไม้ซีกสับ
แล้วขุนช้างวางกลับไปบ้านตน
ฟื้นขึ้นได้ซานมาหาชีต้น
มิให้คนเห็นตัวด้วยกลัวตาย
พูดดังดังได้ยินสิ้นทั้งหลาย
แม้นมิสัตย์ขอถวายซึ่งชีวาฯ
ฟังจบที่พระไวยให้การว่า
แต่ข้างปลายกลายมานครบาล
จำจะซักข้างโจทก์ให้แตกฉาน
ว่าประมาณอายุสักเจ็ดปี
เอาขอนทับไว้แล้วแล่นหนี
จนวานนี้เอ็งว่าต่อหน้าคน
เกิดวิวาทขึ้นเพราะเหตุนี้เป็นด้น
นี่แนะเฮ้ยเหตุผลเป็นอย่างไรฯ
เห็นว่าความเก่าเกิดก็หวั่นไหว
เหงื่อไหลโชมตัวกลัวอาญา
พระบารมีปกเกล้าเหนือเกศา
ล้วนเสกแสร้งแกล้งว่าใช่ความจริง
แกล้งกล่าวเสกใส่ให้ใหญ่ยิ่ง
ไยจึงนิ่งความไว้ไม่กราบทูล
แกล้งจะกลบความร้ายให้หายสูญ
เอาความเท็จเพ็ดทูลแต่โดยเดา
พระหมื่นไวยยุแยงแกล้งมอมเหล้า
แล้วเอาความร้ายมาป้ายทา

อันที่ท้าถึงเจ้ากล่าวสาหัส
ถ้าแม้นไม่จริงจังดังเจรจา
◎ พระองค์ทรงภพดบพระเพลา
เฮ้ยขุนนางข้าเฝ้าอย่าเข้าใคร
ใครรู้เห็นเป็นอย่างไรให้เร่งว่า
ขุนช้างว่าหมื่นไวยไล่ทุบตี
ข้างหมื่นไวยว่าขุนช้างอ้างความหลัง
เมื่อเล็กเล็กเอาไปล้างให้วางวาย
เมื่อขุนช้างอ้างว่าฆ่าหมื่นไวย
อย่าได้เข้าข้างใครให้เจรจา
◎ บรรดาข้าเฝ้าเหล่าไปงาน
กระหม่อมฉันจำไว้ได้ทุกคน
รับพระราชทานเหล้าจนเมามาย
ขึ้นตั้งท่าอวดดนว่าหนุมาน
พระนายอายหน้าว่าไม่ฟัง
ขุนช้างโป้งปากหากคะนอง
ว่าเมื่อพระไวยอยู่กับมารดา
เอาไม้ซีกสับลงที่ตรงไร
พระไวยขัดใจก็เรียกบ่าว
ซึ่งจะท้าว่ากล่าวถึงเจ้านาย
แต่ขุนช้างกินเหล้าเมาเต็มประดา
ไม่เข้าใครใส่กลเป็นมลทิน
◎ คราน้นพระองค์ผู้ทรงธรรม
วินิจฉัยไปด้วยพระปรีชา
ความโจทก์กล่าวหาเป็นสาหัส
ถ้าไม่เป็นสัตย์โทษโจทก์เหมือนกัน
แม้นมิสัตย์ขอพระองค์ลงโทษา
รับพระราชอาญาจนบรรลัยฯ
กูจะเอาความจริงให้จงได้
บรรดาไปช่วยงานเมื่อวานนี้
อย่าเห็นแก่หน้าขุนนางแลเศรษฐี
พาทีถึงเจ้ากล่าวหยาบคาย
พูดดังดังได้ยินสิ้นทั้งหลาย
บุญตัวไม่ตายจึงรอดมา
เต็มเมาฤาไม่สู้หนักหนา
จงเร่งว่าอย่าได้เห็นกับบุคคลฯ
จึงกราบทูลพระโองการตามเหตุผล
เป็นต้นด้วยขุนช้างไปช่วยงาน
แล้ววุ่นวายว่ากล่าวห้าวหาญ
แล้วพูดจาเกี้ยวพานถึงวันทอง
จึงดึงดังต่อยตีกันมี่ก้อง
ร้องลำเลิกความหลังออกคลั่งไป
ขุนช้างเอาไปฆ่าในป่าใหญ่
เอาขอนทุ่มทับไว้จะให้ตาย
มี่ฉาวชกซ้ำล้มคว่ำหงาย
กระหม่อมฉันทั้งหลายไม่ได้ยิน
จนเปลื้องผ้าจากกายความอายสิ้น
พระภูมินทร์จงทราบพระบาทาฯ
พิเคราะห์คำให้การพยานว่า
ซึ่งข้อที่หยาบช้านั้นสำคัญ
แม้นเป็นสัตย์ก็โทษถึงอาสัญ
อีกข้อนั้นซึ่งหาว่าฆ่าตี

ถ้าแพ้กับทานบนจนกับพยาน
แต่หากเบาด้วยเมาอยู่เต็มที
จำจะซักจมื่นไวยให้กระจ่าง
จึงตรัสว่าฮ้าเฮ้ยอ้ายหมื่นไวย
ไยจึงนิ่งความไว้ไม่กล่าวหา
ที่ป่าไหนมันฆ่าว่าให้ดี
๏ ขอเดชะปกเกล้าปกกระหม่อม
รู้แต่ว่าป่าหลังสุพรรณไป
จะร้องก็ไม่ได้ไกลบ้านคน
เดชะบุญปลดปลอดรอดชีวา
ไม่รู้ว่ารั้วแขวงกรมการ
จึงมิได้ว่าขานมานานนัก
จะอ้างอิงนั้นไม่ได้เป็นในป่า
ถ้าแม้นแพ้แก่สัตย์ดำนัทที
๏ ครานั้นพระองค์ทรงธรณินทร์
จึงมีสีหนาทประภาษพลัน
แล้วตรัสว่าฮ้าเฮ้ยอ้ายขุนช้าง
ถ้าแม้นว่าทำผิดคิดผ่อนปรน
๏ ขุนช้างฟังพระองค์ทรงถามซัก
เหงื่อไหลหน้าหลังลงพรั่งพรู
ขอเดชะฝ่าละอองธุลีบาท
ซึ่งถ้อยคำจมื่นไวยใช่สัจจา
ที่จะได้ดีรันนั้นหามิได้
ขุนนางเข้ากับพระไวยไปทั้งนั้น
กระหม่อมฉันจนใจไร้พวกพ้อง
ถ้าแม้นแพ้จงล้างให้วางวาย
ผู้ทำผิดต้องประหารให้เป็นผี
ไม่รู้สึกสมประดีก็ว่าไป
จะเอาโทษขุนช้างยังไม่ได้
เมื่อแรกไอ้ขุนช้างมันฆ่าตี
พึ่งมาว่าเมื่อเขาฟ้องไม่ต้องที่
มีผู้รู้เห็นบ้างฤาอย่างไรฯ
ด้วยยังย่อมเมื่อเขาทำจำไม่ได้
ครั้นจะอ้างก็ไม่มีใครมา
ครั้นจะหนีก็ไม่พ้นเป็นกลางป่า
จะไปร้องฟ้องหาก็เด็กนัก
โรงศาลอยู่ที่ไหนไม่รู้จัก
จนอารักษ์ดลใจให้พาที
เหลือปัญญาขอพิสูจน์ไปตามที่
ขอถวายชีวีพระทรงธรรม์ฯ
ได้ฟังสิ้นถ้อยคำหมื่นไวยนั่น
อ้ายไวยนั้นมันว่าก็ชอบกล
มึงอย่าพรางเล่าไขไปแต่ต้น
อย่าอั้นอ้นบอกให้หมดอย่าปดกูฯ
เป็นทุกข์นักมือประนมก้มหน้าอยู่
เป็นครู่จึงทูลพระกรุณา
องค์พระหริราชนาถา
เสกแสร้งใส่ว่าสารพัน
กล่าวพอให้กลบความกระหม่อมฉัน
เพราะเป็นพวกเดียวกันกับพระนาย
ได้อยู่ก็แต่ต้องพิสูจน์ถวาย
กระหม่อมฉันขอถวายซึ่งชีวีฯ

◎ คร้านั้นพระองค์ผู้ทรงชัย วินิจฉัยในสำนวนถ้วนถี่
อ้ายขุนช้างเอามุสามาพาที ในคดีพิรุธทุกประการ
แต่พยานร่วมกันยังติดใจ ผิดวิสัยความหลวงกระทรวงศาล
เดี่ยวนี้แพ้ทานบนจนพยาน อ้างเองยังกลับค้านทุกคนไป
ถึงจะพูดจาประสาเมา ก็จัดเอาเป็นข้อพิรุธได้
ถ้าสั่งกรมเมืองให้ติดไม้ ครู่เดียวก็จะได้เท็จจริงกัน
แต่ครั้งนี้อ้ายไวยสิโปรดปราน ไพร่บ้านพลเมืองก็ลือลั่น
จะเป็นเข้ากับอ้ายไวยใส่ความมัน จริงเท็จทั้งนั้นใครจะรู้
จำจะต้องพิสูจน์ตามกระบวน ให้มันสิ้นสำนวนที่ต่อสู้
เท็จจริงข้างใครให้คนดู ตัวกูจึงจะพ้นคนนินทา
จึงตรัสว่าฮ้าเฮ้ยอ้ายขุนช้าง มึงอ้างข้าราชการก็พร้อมหน้า
กูได้ถามความข้อว่าหยาบช้า พวกขุนนางต่างว่าไม่ได้ยิน
อันความฉกรรจ์มหันตโทษ พยานโจทก์กลับเจือจำเลยสิ้น
ครั้นอ้างเขาไม่รับก็กลับลิ้น ปลิ้นไปติดใจค้านพยานตัว
กูเห็นแน่แท้เท็จสิ้นทั้งหมด ถ้าใส่บทแล้วก็โทษถึงตัดหัว
ข้อหยาบช้ามึงมุสาไม่เกรงกลัว แล้วทำชั่วถอดชื่ออ้ายหมื่นไวย
ข้อหาว่าทุบตีข้อนี้รับ ที่ถอดชื่อพอจะปรับกันลงได้
ข้อหยาบช้าโทษมึงถึงบรรลัย จะยกโทษให้ไอ้ขุนช้าง
แต่ข้อหาฆ่าฟันนั้นลับนาน ไม่มีพยานขอพิสูจน์ทั้งสองข้าง
ยังไม่แน่ข้างหมื่นไวยฤๅอ้ายช้าง มิพิสูจน์ไม่กระจ่างซึ่งกิจจา
ปรึกษาเสร็จตรัสสั่งสี่พระครู ไปดูให้โจทก์จำเลยมันจัดหา
เครื่องสำหรับดำน้ำให้ทำมา ไปปักหลักลงที่หน้าดำหนักแพ
เข้ามณฑลกันวันพรุ่งนี้ จนถึงที่วันดำน้ำเจ็ดค่ำแน่
ให้กำกับกันอยู่คอยดูแล ให้พร้อมแต่เวลาบ่ายโมงปลาย
พนักงานกรมไหนให้ไปดู พระครูจัดแจงแต่งบัตรหมาย
คุมตัวไว้ในวังทั้งสองนาย พระสั่งเสร็จผันผายเข้าข้างในฯ

๏ ครานั้นพระครูผู้รับสั่ง
จัดแจงแต่งหมายแยกย้ายไป
ให้ทำมะรงสำรองไว้สองหลัก
เสมียนเขียนฟ้องคำให้การ
มิให้ส่งข้าวปลามาแต่บ้าน
ให้โจทก์จำเลยหาผ้าขาวบาง
หมากพลูใส่กระทงประจงเจียน
เครื่องตั้งสังเวยกรุงพาลี
ผ้าขาวนุ่งผ้าขาวห่มพรมลาด
หม้อข้าวหม้อแกงใหม่และหม้อกรัน
กระติกเหล้าข้าวสารเชิงกรานใหม่
ครกสากคนใช้ไก่พะแนง
ขุนช้างกับพระไวยได้บัญชา
บัดเดี๋ยวใจได้มาสารพัน
เข้ามณฑลเสร็จถึงเจ็ดค่ำ
ที่ตำหนักแพโถงโรงนาวา
คำสาบานแช่งชักอาลักษณ์อ่าน
เอาเชือกผูกเอวไว้ให้ดิบดี
๏ พวกชายหญิงวิ่งพรูดูดำน้ำ
ผู้ใหญ่เด็กเจ๊กฝรั่งทั้งละว้า
นางสาวสาวอยู่ในเรือนเห็นเพื่อนอึง
ชวนเพื่อนเดือนกันให้รีบไป
ที่เฒ่าแก่อยากดูไม่อยู่บ้าน
ที่โรงเรือเหลือหลามคนคราครัน
พวกท้าวนางในวังทั้งปวง
รู้ว่าขุนช้างกับพระนาย
ออกมานั่งยังที่ทิมดาบใหญ่
สั่งให้เรียกหลักนครบาล
แล้วปักมณฑลแลทำศาล
สุภาภารให้อยู่ดูเป็นกลาง
ขุนศาลหาให้กินทั้งสองข้าง
มาปูกลางศาลทั้งสองรองบัตรพลี
ทั้งธูปเทียนดอกไม้บายศรี
มีมะกรูดส้มป่อยกระแจะจันทน์
เสื่อสาดสายสิญจน์ให้จัดสรร
กระโถนขันน้ำตั้งทั้งกระแชง
ข่าตะไคร้หอมกระเทียมพริกแห้ง
ทั้งสองแห่งจัดหาให้เหมือนกัน
ก็รีบสั่งบ่าวข้าขมีขมัน
ถ้วนจบครบครันดังบัญชา
นักการทำไม้หลักไปปักท่า
ทำมะรงหาฆ้องไว้คอยตี
ตระลาการอ่านสำนวนถ้วนถี่
ประจำที่คอยท่าเสด็จมาฯ
ทั้งสาวหนุ่มกลุ้มกล้ำมาหนักหนา
แซกข่ามอญลาวมี่ฉาวไป
ลุกทะลึ่งออกมาไม่ช้าได้
ดูพระไวยกับขุนช้างดำน้ำกัน
อุ้มลูกจูงหลานเป็นจ้าละหวั่น
ยัดเยียดเบียดกันอยู่วุ่นวาย
โขลนจ่าข้าหลวงสิ้นทั้งหลาย
เวลาบ่ายวันนี้จะดำน้ำ

ต่างอาบน้ำทาแป้งแต่งตัว
บ้างหาหมากใส่ซองสองสามคำ
ถึงที่ตำหนักแพแออัด
ออกเพียบแพแซ่ซ้องท้องคงคา
ข้างพวกคนที่เหล่าเป็นชาวเรือ
เรือเล็กเล็กน้อยน้อยออกลอยลำ

๏ จะกล่าวถึงสมเด็จพระพันวษา
เนาในปราสาทแก้วอันแพรวพรรณ
ทรงพระราชดำริดริตรึก
ดำน้ำกับขุนช้างจะอย่างไร
จึงชำระสระสรงทรงเครื่อง
ทรงพระแสงกุดั่นพรรณราย
ขึ้นเกยลาทรงมหายานุมาศ
ประโคมแตรสังข์ประดังกลอง

๏ ครั้นถึงจึงเสด็จขึ้นบนอาสน์
ดำรวจใหญ่ลงในเรือกัญญา
ทำมะรงลงเรือขึ้นเหนือน้ำ
สิ่งอันใดลอยตายในสายชล
พระผู้จอมนรินทร์ปิ่นธรณี
ไปบอกพระครูหวาอย่าช้านาน

๏ พระครูผู้รับสั่งก็บังคับ
พระหมื่นไวยให้ขึ้นข้างเหนือน้ำ
เดิมขุนช้างเป็นโจทก์ก็จริงแล
เป็นสัตย์รับรองท้องสำนวน
กับอนึ่งซึ่งเขาเป็นขุนนาง
ปรึกษาเห็นพร้อมกันในทันใด
หวีหัวนุ่งห่มให้คมขำ
บ้างชักนำเพื่อนฝูงจูงมือมา
เบียดเสียดเยียดยัดกันหนักหนา
คอยท่าว่าเมื่อไรจะได้ดำ
ทั้งใต้เหนือตลอดจอดออกสำ
แน่นแม่น้ำเซ็งแซ่อยู่แจจันฯ
ปี่นปักอยุธยามหาสวรรย์
ฝูงกำนัลนบนอบหมอบแน่นไป
ระลึกถึงพลายงามเป็นความใหญ่
จนบ่ายได้เวลาสามโมงปลาย
อร่ามเรืองเนาวรัตน์จำรัสฉาย
ผันผายจากที่มนเทียรทอง
พร้อมอำมาตย์ราชกระวีมี่ก้อง
มาตามท้องฉนวนลงซึ่งคงคาฯ
หมู่อำมาตย์บังคมก้มหน้า
ทอดทุ่นกระสุนง่าว่าห้ามคน
หลายลำขึ้นล่องออกสับสน
ก็เสือกไสให้พ้นไม่แผ้วพาน
พระจึงมีพระราชบรรหาร
เวลากาลจะอัสดงให้ลงดำฯ
ตามตำรับอัยการโบราณร่ำ
ขุนช้างดำฝ่ายใต้ให้สมควร
แต่ได้ถามคดีกันถี่ถ้วน
ข้อพิสูจน์นี้เป็นส่วนพระหมื่นไวย
ขุนช้างต้องดำข้างฝ่ายใต้
แล้วจึงคุมออกไปนอกมณฑล

พาดำเนินย่างย่องทั้งสองนาย ผู้คุมรายกำกับอยู่สับสน
ชำระตัวสระหัวทั้งสองคน ชนไก่แล้วก็ลงในคงคา
ผู้คุมกุมยึดหางเชือกไว้ จับลำไม้ไผ่คอยพาดบ่า
ที่ริมฝั่งตั้งขันนาพิกา ทำมะรงตั้งท่าเข้าข่มคอ
ตีฆ้องหม่งดำลงทั้งสองข้าง พอขุนช้างดำมุดก็ผุดฝอ
ผู้คุมเอาโซ่ใหญ่เข้าใส่คอ พวกคนดูด่าทอออกเพรียกมา
พวกผู้คุมกลุ้มฉุดไม่ละวาง ขุนช้างร้องโปรดก่อนพุทธิเจ้าข้า
พระไวยคนนี้มีวิชา เป่าซ้ำทำมาให้ต้องตน
ฤทธิ์เดชพระเวทเข้าจับใจ ทนไม่ได้หัวพองสยองขน
เอาจำเลยขึ้นเหนือน้ำดำข้างบน เป่ามนตร์ลงมาข้าติดใจฯ

◎ พระองค์ทรงฟังขุนช้างว่า ชะตาอ้ายเจ้าสำนวนใหญ่
แพ้เขาเฝ้าว่าโว้เว้ไป กลับพาโลว่าอ้ายไวยใช้เวทมนตร์
ด้วยสิ้นคิดมันก็บิดเอาซึ่งหน้า มันแกล้งว่าจะให้ซ้ำดำอีกหน
อ้ายโกหกแผ่นดินลิ้นกะลาวน ชอบแต่เมี่ยนเสียให้ป่นคนเช่นนี้
แต่ซึ่งว่าให้จำเลยขึ้นเหนือน้ำ ถ้อยคำมันร้องนั้นต้องที่
จะดัดสินก็ไม่สิ้นซึ่งราคี ด้วยคดีเกิดขึ้นเพราะตัวมัน
ให้มันขึ้นเหนือน้ำดำอีกที จงจัดแจงเดี๋ยวนี้ขมีขมัน
ถ้าแพ้เขาอีกครั้งอย่าฟังกัน เอาไปฟันเสียบเสียให้สาใจฯ

◎ พระครูรับพระโองการลนลานมา อย่าช้านายช้างมาดำใหม่
เอาเชือกผูกบั้นเอวเร็วพระไวย คุมออกไปยุดหลักทั้งสองนาย
เอาไม้พาดบ่าพลันแล้วลั่นฆ้อง ข่มคอลงทั้งสองแล้วหย่อนสาย
พวกคนดูชุลมุนอยู่วุ่นวาย ทั้งเรือพายแทรกเสียดเข้าเบียดกัน
ด้วยขุนช้างนั้นพิรุธทุจริต พอดำมิดไม่ถึงสักกึ่งกลั้น
บันดาลเห็นเป็นงูเข้ารัดพัน ตัวสั่นกลัวสุดผุดลนลาน
พระกาญจน์บุรีโดดน้ำตามลงไป อุ้มพระไวยขึ้นมาต่อหน้าฉาน
เหล่าพวกผู้คุมนครบาล เอาคลังใส่อ้ายหัวล้านลากขึ้นมาฯ

๏ พระองค์ทรงกริ้วกระทืบบาท
อ้ายเสี้ยนหนามแผ่นดินลิ้นลังกา
แต่กูมันยังคดปดเล่นได้
ลอยหน้าท้าทายถวายชีวิต
บังอาจฆ่าคนได้แล้วไม่สา
อย่าเอาไว้ให้พื้นแผ่นดินรก
มันเอาอ้ายไวยไปฆ่าที่ป่าไหน
สั่งเสร็จเสด็จจากที่นั่งพลัน
๏ ฝ่ายท่านจตุสดมภ์ยมราช
คนโทษถึงมรณาอย่าไว้ใจ
ทำมะรงลงเหล็กตะลีตะลาน
โซ่ตรวนขื่อคาไม่ปรานี
ขุนช้างถูกจำตรวนถ้วนสามชั้น
ผู้คุมรุมไล่ก็ไม่ลุก
ทำมะรงโกรธาคว้ามัดหวาย
ดีซ้ำคว่ำหงายตายซ่างมึง
ขุนช้างเข้าใจเขาไม่ฟัง
อ้าปากแลบลิ้นทำปลิ้นตา
หยิบเอาก้อนขี้หมาไล่ปาคน
ลากตรวนโกรกกรากปากร้องเพลง
ทำมะรงร้องขู่ว่าอุแหม่
อ้ายอัปรีย์เอาขี้เที่ยวไล่ปา
พวกผู้หญิงแลมาหันหน้าหนี
อ้ายพวกหนุ่มคะนองมันร้องเกน
พวกบ่าวมากับนายพลอยขายหน้า
ทำมะรงฉุดคร่าพาตัวไป
ยมราชเอาไปจำให้แน่นหนา
น้อยฤๅฆ่าคนได้ช่างไม่คิด
มันถือใจว่าไม่อาญาสิทธิ์
เดี๋ยวนี้ผิดแพ้เขาเข้าสองยก
แต่กูมันยังกล้ามาโกหก
ไปผ่าอกเสียอย่าให้ดูเยี่ยงกัน
เอามันไปเสียบเสียที่ป่านั่น
ขึ้นยานุมาศผาดผันเข้าวังในฯ
ประกาศสั่งขุนหมื่นน้อยใหญ่
ไปส่งให้เจ้ากระทรวงหลวงพัศดี
ประทุกประทาห้าประการไม่ให้หนี
สี่ทำมะรงจูงมาพาไปคุก
เคยย่างยาวก้าวสั้นก็ล้มปุก
ทำเป็นจุกเจ็บท้องร้องอื้ออึง
ป่ายลงทั้งกำดังต้ำผึง
ผิดก็เสียเฟื้องหนึ่งบอกศาลา
ลุกขึ้นดึงดังทำเป็นบ้า
แก้ผ้านุ่งทิ้งวิ่งโทงเทง
เอาหัวชนเสาเล่นเต้นเหยงเหยง
คนดูอัดวัดเป้งเข้าด้วยคา
กูจะแก้มึงด้วยหวายให้หายบ้า
แก้ผ้าวิ่งโซนออกโพนเพน
สิ้นที่ร้องเบื่อมันเหลือเถน
ไม่โจงกระเบนเสียบ้างนี่อย่างไร
วิ่งพวยฉวยผ้ามานุ่งให้
เอาเข้าในคุกขึงจำตรึงตรา

คาไม้จริงยิงตะปูดูให้มั่น
เอาอิฐหนุนก้นโด่งโยงหัวคา
๏ ขุนช้างต้องพันธนาถึงสาหัส
จะไหวติงก็ไม่ได้ใจสั่นรัว
ผุดปากภาวนาหน้าเป็นหลัง
การะนังยังมุระกุสะไล
หิรูปักขาหิราปักเข
มุดทะกังทั้งกระทะคั้นกะทิ
ทำมะรงโกรธาด่าอึงมี่
เขาจะได้ตรวจคนบ่นวุ่นวาย
ขุนช้างร้องขอโทษอย่าโกรธขึ้ง
จงลดก่อนผ่อนคลายให้หายใจ
เออกระนั้นสิอย่าโกรธโทษถึงตาย
พอให้เขาตรวจตราอย่าอื้ออึง
๏ จะกล่าวถึงวันทองผ่องโสภา
ด้วยผัวไปเป็นความกับลูกชาย
พออ้ายพลับกลับไปร้องไห้งอ
ส่งเข้าคุกประทุกทั้งขื่อคา
เขาเอาไว้สุดคนก้นกระซุง
แขวนจนก้นพันกระดานสงสารนาย
๏ วันทองฟังเล่าบอกข่าวผัว
กลิ้งเกลือกเสือกนอนอ่อนพับ
พวกบ่าวข้อนอกตกตะลึง
นวดเหยียบนัดยาทาน้ำดอกไม้
ลุกขึ้นลนลานคลานเข้าห้อง
เปิดฝาคว้าทองสองสามอัน
โซ่ร้อยแหล่งแกล้งสรรให้แน่นหนา
ใส่ขื่อมือยื้อคร่าให้ดึงตัวฯ
มือรัดเอวโยงเอาโคลงหัว
โอ้ตัวกูถึงวันจะบรรลัย
ปัดดิสังขาเยเผลไพล่
มอลอกอขอไขคัจไฉมิ
สัมดันสันเตเยตะสิ
ต่อยปะเตะตกกะติปากแตกตาย
สวดอะไรอย่างนี้อ้ายฉิบหาย
มึงไม่รู้ฤทธิ์หวายหรืออึงไป
เจ็ดตำลึงสิบสลึงลูกจะให้
แล้วจะให้ค่าลดสิบตำลึง
ครั้นมิทำมุลนายเขาโกรธขึ้ง
ลั่นกุญแจแล้วจึงจะเคลื่อนคลายฯ
อยู่เคหานอนไม่หลับกระสับกระส่าย
จะดีร้ายเป็นอย่างไรจึงไม่มา
คุณพ่อเป็นความแพ้คุณแม่ขา
พระพันวษากริ้วกราดคาดโทษตาย
จำต้องนั่งยังรุ่งจนเช้าสาย
เมื่อฉันมายังไม่คลายอีกขอรับฯ
ทอดตัวร้องไห้จนลมจับ
ดังจะดับชีวันไปทันใด
อื้ออึงอัดแอเข้าแก้ไข
พอลมถอยค่อยได้สติพลัน
ประจงจ้องจับกุญแจไขกำปั่น
แล้วหยิบขันปากสลักดักเงินตรา

ใส่ลงในกระทายเป็นหลายขัน
แล้วส่งให้อีเขียดกระเดียดมา
แล้วจัดแจงสำรองของกำนัล
ให้บ่าวเที่ยวซื้อหาปลาเทโพ
๏ ครั้นถึงจอดเรือแล้วรีบไป
บ้างแบกโต๊ะของกำนัลขันข้าวปลา
ของกำนัลให้ท่านพัศดี
จะขอไปส่งข้าวเจ้าขุนช้าง
พัศดีเรียกทำมะรงเนียม
ทำมะรงรับคำนำลุกเลย
วันทองร้องง้อพ่อทำมะรง
ทำมะรงว่าไปเยี่ยมกันก็ไป
๏ วันทองแข็งใจเข้าในคุก
น่าเกลียดน่ากลัวหนังหัวพอง
เขาใส่คาอาหารไม่พานไส้
เอากล้วยทิ้งชิงกันตัวสั่นงก
สุดแต่มีของให้แล้วไม่เลือก
เป็นหิดฝีพุพองหนองไหลริน
ตัวเล็นเป็นขนไต่บนกระบาล
อุดส่าห์ทนจนถึงกันคุกใน
วันทองเห็นผัวทอดตัวให้
น้ำตาน้ำมูกตละลูกกะแอ
จะเดินเหินเข้าที่ไหนไปอย่าช้า
เอาเงินใส่ในถุงให้โตโต
โอ๊ยลืมไปแล้วเม่ช่วยแก้ไข
ของกำนัลเลือกสรรจัดเอามา
ปากนั้นกอบเบี้ยเกลี่ยปิดหน้า
ทั้งข้าวปลาหาไปใส่ขันโต
เนื้อฉมันน้ำผึ้งเป็นครึ่งโถ
บรรทุกเรือแตงโมแล้วรีบมาฯ
ข้าไทตามหลังมาหนักหนา
ถึงริมคุกขึ้นหาพัศดีกลาง
คุณพ่อได้ปรานีดีฉันบ้าง
คุกตะรางอย่างไรฉันไม่เคย
ช่วยพาพี่แกไปเยี่ยมผัวหน่อยเหวย
เข้าประตูหับเผยถึงคุกใน
ช่วยถอดลงมากินข้าวได้หรือไม่
ถอดไม่ได้โทษอย่างนี้พี่วันทองฯ
แลเห็นคนทนทุกข์สยดสยอง
ผอมกร่องร่างกายคล้ายสัตว์นรก
เห็นวันทองขึ้นไปไหว้ประหลก
ใครมีแรงแย่งฉกเอาไปกิน
จนชั้นเปลือกก็ไม่ปอกขยอกสิ้น
เหม็นกลิ่นราวกับศพดรลบไป
นางก้าวหลีกลนลานไม่ดูได้
ขุนช้างเห็นเมียไปร้องไห้แง
ขุนช้างใส่องอกระป๋อกระแป้
แม่เอ๋ยแม่ทิ้งเสียได้ไม่พุทโธ
แม่เมตตาอย่าให้ตายในตรวนโซ่
แล้วไปหาเจ๊กโล้ซื้อเหล้ามา
แม่จะเดินข้างในหรือข้างหน้า
ทั้งข้าวปลาเหล้าแกล้มหมูแนมญวนฯ

◎ วันทองขัดใจอ้ายคนเคอะ ยังซมเซอะไปจนคอจะเด็ดด้วน
เพราะกินเหล้าจึงต้องเข้าถึงโซ่ตรวน ยังหลงเล่อลามลวนข้างเหล้ายา
ขุนช้างเห็นเมียโกรธขอโทษตัว แม่ต่อยหัวพี่สักโขกก็ไม่ว่า
ใจคอท้อแท้แล้วแม่อา ได้หน้าลืมหลังพลั้งพลาดไป
จะด่าทออย่างไรก็ไม่ว่า เอาเงินตราค่าคุกนั้นมาให้
กับค่าลดสิบตำลึงให้ถึงใจ เสียไหนเสียไปเถิดแม่คุณ
วันทองตอบว่าอย่าปรารมภ์ เงินทองมีถมอย่างว้าวุ่น
ข้าจะเอาออกไปให้นายมุล ถึงเจ้าคุณบ้านนอกก็ปรานีฯ
◎ ทำมะรงให้อ้ายรอดถอดขื่อคา กินข้าวปลาเถิดพี่ช้างอย่าคร่างอี๋
เป็นตายอยู่กับตัวกลัวไยมี จะดันดำดินหนีได้เมื่อไรฯ
◎ ขุนช้างฟังว่าคว้าชามข้าว เปิบใส่ปากเปล่าไม่กลืนได้
เคี้ยวข้าวเป็นแป้งคอแห้งไป เอาน้ำใส่กลั้วคอให้พอกลืน
จะกินได้แต่ละคำเอาน้ำกลั้ว คิดถึงตัววางชามข้าวเฝ้าสะอื้น
วันทองปลอบว่าอุตส่าห์กลืน ขืนใจกินเถิดพ่อพอมีแรง
เห็นผัวยังนั่งคร่างนางช่วยป้อน เอาช้อนตักแกงแย้แก้คอแห้ง
ทั้งเนื้อพล่าปลาไหลไก่พะแนง ขุนช้างแข็งใจกินสิ้นชามโคม
แล้วสั่นหัวบอกพลันเท่านั้นเถิด ประดักประเดิดพี่นักอย่าหักโหม
คิดถึงตัวขึ้นมาน้ำตาโซม โถมกอดคอภรรยาแล้วว่าวาน
แม่คุณทูลหัวจงรีบไป เอาเงินติดท่านข้างในให้ว่าขาน
เพ็ดทูลผ่อนปรนช่วยบนบาน ขอประทานโทษตนให้พ้นภัย
วันทองว่าหาใครไม่ได้ดอก หนามยอกเอาหนามบ่งคงจะได้
วิ่งนักมักล้มก้มซวนไป จะอ้อนวอนพ่อไวยดูสักที
ขุนช้างว่าจริงแท้แม่ทูลหัว จะรอดตัวก็เพราะแม่ช่วยแก้พี่
ถ้าพ้นโทษโปรดถอดรอดชีวี แม่ไปไหนจะให้ขี่ไปต่างวัวฯ
◎ วันทองว่าอย่าสำออยไปหน่อยเลย พวกพ้องข้าไม่เคยขี่คอผัว
สิ้นชีวิตก็ไม่คิดเสียดายตัว อย่ากลัวเลยอย่างไรไม่ทิ้งกัน

ว่าพลางหยิบเงินในกระทาย
ทั้งนายร้อยนายใหญ่ให้ทั่วกัน
ฝากฝังสามีแล้วมิช้า
ให้เงินพัศดีกลางนางรีบไป
โถมเข้าสวมสอดกอดพระไวย
พระหมื่นไวยสงสารกับมารดา
หม่อมแม่ทุกข์เข็ญเป็นอย่างไร
หรือปู่ย่าตายายวายชีวัน
วันทองจึงว่าพ่อทูนเกล้า
เหลียวไม่เห็นใครในครั้งนี้
เห็นแต่ดวงใจพระไวยแม่
เจ้าขุนช้างคนคดประทษร้าย
เหมือนนมยานกลิ้งอกแม่หมกไหม้
ครั้นจะนิ่งให้ตายอายดิดตัว
เหตุเท่านี้จึงนิ่งทิ้งไม่ได้
พ่อคุณจงการุญกับมารดา
พระองค์ทรงพระกรุณา
ขุนช้างสั่งถึงพ่อขออภัย
นอกกว่าพ่อใครจะขอเห็นไม่ได้
อันที่ได้ผิดพลั้งแต่หลังมา

๏ ครานั้นพระไวยพลายงาม
แม่มาอ้อนวอนว่าข้าทำไม
ข้างเขาอีกจะเอาชีวิตข้า
แกล้งใส่ความจะให้ตายวายวาง
เมื่อขุนช้างเขาพาไปฆ่าตี
จะสงสารฉันบ้างก็เป็นไร
ให้กับนายทำมะรงขมีขมัน
คนโทษทัณฑ์ให้ทานทุกคนไป
ก็ลุกลาออกจากในคุกใหญ่
ขึ้นบนเรือนพระไวยมิได้ช้า
ร้องไห้แทบสลบซบหน้า
วันทาทำเป็นถามไปฉับพลัน
อย่าร้องไห้จงบอกออกกับฉัน
ไม่ทันบอกออกก็ร่ำแต่โศกี
ทุกข์แม่เทียมเท่าจะเป็นผี
ซึ่งจะช่วยชีวีให้รอดตาย
ที่จะแก้ทุกข์ร้อนให้ผ่อนหาย
เพราะเช่นนั้นอันตรายจึงถึงตัว
ถึงชั่วดีเขาก็ได้มาเป็นผัว
จะเชิดชื่อลือทั่วชั่วกัลปา
แม่จนใจจึงซานด้านมาหา
ช่วยทูลขอชีวาขุนช้างไว้
คงหาขัดอัธยาพ่อพลายไม่
อย่ามีบาปกรรมไหว้พ่อหมื่นมา
พ่อจงช่วยชีวิตไว้ใช้ต่างข้า
พ่ออย่าผูกเวรานั้นสืบไปฯ
จึงตอบความมารดาหาช้าไม่
ข้ามิได้ฟ้องหานายขุนช้าง
ไปกราบทูลพระพันวษาเอาทุกอย่าง
นี่หากมีที่อ้างจึงพ้นภัย
ความนี้แม่ก็ทราบอยู่เต็มไส้
นี่หากฟื้นขึ้นได้จึงรอดตัว

เมื่อลูกชายจะตายแม่ไม่คิด
จึงเที่ยวท่องร้องไห้ไม่คิดตัว
พระองค์กำลังทรงพระพิโรธ
เหมือนโถมถาผ่าขวางเข้ากลางไฟ
◎ วันทองกอดพระไวยร้องไห้กลิ้ง
เมื่อขุนช้างฆ่าพ่อแทบมรณา
อุดส่าห์พาพ่อไปฝากวัด
แม่ไม่เห็นเจ้าสักวันปิ้มบรรลัย
อันผัวรักก็หาหนักกว่าลูกไม่
ถึงว่ารักจริงจังดังจะกลืน
ซึ่งเคืองขุ่นขุนช้างที่ล้างผลาญ
เอาบุญอย่าอาฆาตจองเวรเลย
เหมือนปล่อยปลาปล่อยเต่าเอากุศล
สู้อุดส่าห์เลี้ยงเจ้าเฝ้าดูแล
เจ้าเกิดมามารดาถนอมเจ้า
อาบน้ำใส่เปลเห่ให้นอน
ขุนช้างอุตส่าห์หาข้าน้อยน้อย
เอาทองคำทำกำไลสร้อยเสมา
ยามตรุษยามสงกรานต์ไปลานวัด
บ่าวเล็กเล็กเหลือหลามตามมากมี
ยามขุนช้างรักใคร่ใครจะเหมือน
แต่ของมีในสุพรรณสิ่งอันใด
ที่ร้ายนั้นก็มีดีก็มาก
อย่าคุมโทษโปรดเถิดให้เป็นตัว
◎ ครานั้นพระไวยก็ใจอ่อน
ครั้นจะนิ่งให้ขุนช้างวางชีวา
แม่รักแต่ชีวิตข้างท่านผัว
เพราะว่ากลัวขุนช้างจะบรรลัย
จะให้ทูลขอโทษอย่างไรได้
เป็นจนใจลูกแล้วนะมารดาฯ
ความทั้งนี้ก็จริงเหมือนเจ้าว่า
มารดาก็แจ้งอยู่เต็มใจ
เอาผ้าตัดทำธงแก้สงสัย
นอนร้องไห้รักร่ำทุกค่ำคืน
ลงบันไดสามขั้นเป็นคนอื่น
ก็ไม่เหมือนพ่อหมื่นของแม่เลย
ก็นมนานมาแล้วนะลูกเอ๋ย
ถ้าพ่อเฉยแล้วไม่ช้าท่านฆ่าแท้
ให้พ้นจากความเข็ญเห็นกับแม่
ตั้งแต่พ่อยังอยู่ในอุทร
บดข้าวสามเวลาอุดส่าห์ป้อน
แต่อ่อนอ่อนจนได้วัฒนามา
ให้พ่อไวยใช้สอยเป็นหนักหนา
ตะกรุดโทนถมยาล้วนอย่างดี
สารพัดใส่กายให้ถ้วนถี่
ให้นางศรีแม่นมนั้นอุ้มไป
ชั่วแต่ดาวกับเดือนไม่ให้ได้
ถ้าชอบใจแล้วไม่ขัดให้ขุ่นมัว
พ่อหากเป็นทารกไม่รู้ทั่ว
เหมือนทูนหัวแทนคุณของมารดาฯ
ได้ฟังมารดรอ้อนวอนว่า
ก็สงสารมารดานั้นสุดใจ

ถ้าบรรลัยไหนจะมีซึ่งความสุข
ผูกคอล้มกัมคอดายวุ่นวายไป
ถึงขุนช้างชั่วช้าเหมือนหมาหมู
จะนิ่งเสียทีเดียวไม่เหลียวแล
คิดแล้วจึงว่าแก่แม่ไป
ครั้นจะขัดเหมือนไม่คิดถึงมารดา
แม่จงกลั้นน้ำตาอย่าร้องไห้
ถ้าท่านโปรดก็จะปลอดไม่วอดวาย

๏ เออพ่อคุณการุญให้จงได้
แม้นพ่อช่วยเห็นไม่ม้วยไปจริงจัง

๏ ชะน้อยฤๅมารดาช่างว่าได้
เห็นว่าลูกนี้จนอ้างบนบาน
เพราะได้เงินสองชั่งจัดตั้งบ้าน
เลี้ยงเมียเลี้ยงข้ามาเป็นกอง

๏ เจ้าประคุณทูนหัวของแม่เอ๋ย
ใจไม่อยู่กับตัวชั่วช้า
อย่าช้าเชิญพ่อไปขอโทษ
จะได้บุญนั้นนับตั้งกัปกัลป์

๏ ครานั้นพระไวยชัยชาญ
จึงปลอบแม่อย่าละเหี่ยเสียน้ำใจ
ร้องสั่งศรีมาลาหาล่วมหมาก
กล้องยาแดงหุ้มปลายนพคุณ
แล้วพระไวยอาบน้ำชำระกาย
นุ่งม่วงสีไพลไหมตะเภา
พลางยิ้มหยอกหยิกแก้มศรีมาลา
ก็รีบออกจากเรือนไม่เชือนแช
จะทุกข์ทุกข์เข็ญเข็ญจนเป็นไข้
บาปกรรมก็จะได้กับเราแท้
เขาก็รู้อยู่ทั่วว่าผัวแม่
ก็ตั้งแต่คนเขาจะนินทา
เป็นจนใจด้วยพระเกิดเกศา
จะแกล้งให้เวทนากับลูกชาย
ลูกจะไปเพ็ดทูลขยับขยาย
ถึงเวรตายแล้วก็จนพ้นกำลังฯ
แม่จะได้ค่าทูลสักสองชั่ง
ประทังคลายโทษเพราะโปรดปรานฯ
นึกว่าไก่แล้วจะล่อด้วยข้าวสาร
เหตุว่าท่านเศรษฐีมีเงินทอง
ปลูกเรือนฝากระดานขึ้นห้าห้อง
เพราะเงินทองสินบนของมารดาฯ
อย่าถือเลยแม่นี้เหมือนคนบ้า
พูดออกมาไม่ทันคิดแม่ผิดครัน
เหมือนหนึ่งโปรดแม่ให้ไปสวรรค์
พ่อจอมขวัญรีบจรอย่านอนใจฯ
ความสงสารมารดาน้ำตาไหล
ลูกจะไปทูลขอดูตามบุญ
ทั้งห่อผ้ากานากรุ่มญี่ปุ่น
บ่าวใส่ยาฉุนทั้งอุดเตา
กรายเข้าเคหาผลัดผ้าเก่า
ห่มหนังไก่เปล่าปักเถาแท้
แล้วรีบมาหอนั่งสั่งท่านแม่
ข้าไทอัดแอตามติดมา

ประเดี๋ยวหนึ่งถึงในพระราชฐาน
ครั้นแสงสุริโยทัยได้เวลา
๏ จะกล่าวถึงพระจอมจักรพรรดิ
สถิตเหนือแท่นแก้วแพรวพรัน
ล้วนแรกรุ่นรูปร่างเหมือนอย่างวาด
บำเรอบาทมุลิกาเจ้าธานี
ครั้นอรุณรุ่งสางสว่างฟ้า
เย็นฉ่ำน้ำกุหลาบอาบพระองค์
พระหัตถ์ซ้ายกรายจับพระแสงเพชร
ประทับเหนือแท่นแก้วอันแววไว
เจ้าพระยาแลพระยาพระหลวง
คอยฟังรับสั่งพระพันปี
พระองค์มีสีหนาทประภาษถาม
ต้องตำแหน่งขุนนางข้างกรมใด
๏ ครานั้นจมื่นไวยวรนารถ
ขอเดชะฝ่าละอองบาทยุคล
ควรมิควรกระหม่อมฉานประทานโทษ
ด้วยขุนช้างโทษถึงมรณา
บัดนี้มารดาข้าพระพุทธเจ้า
เฝ้าวิวอนเช้าค่ำร่ำไรไป
ถ้าไม่รับกราบทูลฝ่าธุลี
ก็สุดแสนสงสารด้วยมารดา
แต่เจ็ดขวบก็พรากจากกันไป
ขอประทานโทษขุนช้างไว้สักที
๏ ครานั้นพระองค์พงศ์กษัตริย์
พระนิ่งนึกตรึกไตรอยู่ไปมา
ทั้งข้าราชการก็พร้อมหน้า
ก็เข้ามาคอยเฝ้าพระทรงธรรม์ฯ
ผ่านสมบัติอยุธยามหาสวรรย์
สะพรั่งพร้อมพระกำนัลนารี
เอี่ยมสะอาดนวลละอองผ่องศรี
บรรทมอยู่ในที่แท่นทองทรง
พระตื่นจากนิทรามาที่สรง
เสร็จทรงภูษาอันอำไพ
จึงเสด็จออกท้องพระโรงใหญ่
พร้อมไปด้วยอำมาตย์ราชกระวี
ทุกกระทรวงเฝ้าประณตบทศรี
เงียบสงัดอยู่ในที่พระโรงชัย
ความฎีการาษฎรเรื่องน้อยใหญ่
ก็ทูลความตามในตำแหน่งดนฯ
เห็นว่างราชการกราบลงสามหน
พระเดชพระคุณเป็นพ้นคณนา
ขอพระองค์ทรงโปรดซึ่งเกศา
ต้องพระราชอาญาอยู่คุกใน
โศกเศร้าแทบชีวิตจะดักษัย
มิได้รับประทานซึ่งข้าวปลา
เห็นท่วงทีมิตายก็เป็นบ้า
กระหม่อมฉันเกิดมาจนบัดนี้
ยังมิได้แทนคุณเท่าเกศี
เหมือนหนึ่งช่วยชีวีของมารดาฯ
ทราบรหัสแห่งคำหมื่นไวยว่า
ครั้นมิไว้ชีวาอ้ายขุนช้าง

อีวันทองผ่ายผอมตรอมใจตาย
ครั้นระคายอายหน้าเพื่อนขุนนาง
นึกว่าเอาใจไว้ใช้สอย
เป็นหน่อเนื้อเชื้อทหารชาญฉกรรจ์
จึงตรัสว่าฮ้าเฮ้ยอ้ายหมื่นไวย
เอาอ้ายช้างเป็นผัวแสนชั่วช้า
โดยอ้ายช้างล้มตายไปเป็นผี
มาเฝ้าเช้าซี้พิรี้พิไร
แต่ลูกเลี้ยงมันยังพาไปฆ่าตี
มาขอไว้ให้หนักพสุธา

◎ ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาท
ซึ่งข้อนายขุนช้างล้างชีวัน
ก็มั่นหมายแก้แค้นแทนขุนช้าง
จะทิ้งให้โศกศัลย์บรรลัย
จึงกลั้นโกรธกราบทูลบทมาลย์
ขอพระองค์ทรงพระกรุณา

◎ จึงตรัสว่าดูราอ้ายหมื่นไวย
จะยกให้ไม่ประหารผลาญชีวี
อีแม่จะได้หายคลายโศกเศร้า
อันคนโทษทุจริตผิดลึกซึ้ง
กูนี้ไม่พอใจให้ใครแก้
ตรัสแล้วสั่งราชรองเมืองไป
แล้วจงส่งตัวให้จมื่นไวย
พระสั่งเสร็จเสด็จจากพระโรงคัล

◎ พระรองเมืองรับพระราชโองการ
บ่าวตามเป็นพรวนชวนพระไวย
อ้ายลูกชายก็จะต้องหมองหมาง
จะสะเทิ้นเหินห่างไปทุกวัน
แต่น้อยน้อยมือศึกมันแข็งขัน
อย่าให้มันละห้อยน้อยวิญญา
อีแม่มึงนั้นกูให้ชังน้ำหน้า
ช่างไม่คิดถึงหน้าอ้ายหมื่นไวย
จะไปดีเสียกับพ่อมึงก็ได้
ให้โปรดอ้ายใจบาปคนหยาบช้า
มึงไม่มีใจโกรธดอกฤาหวา
ชอบแต่ฆ่าอย่าให้ดูเยี่ยงกันฯ
องค์อิศราธิราชรังสรรค์
กระหม่อมฉันก็แสนจะแค้นใจ
แต่มารดามาขวางเป็นข้อใหญ่
ก็เหมือนไม่คิดถึงคุณของมารดา
ขอรับพระราชทานซึ่งโทษา
แก่ข้าพระพุทธเจ้าผู้ภักดีฯ
โทษอ้ายช้างนั้นไซร้ถึงเป็นผี
ทั้งนี้เพราะกูเอ็นดูมึง
เพราะลูกเต้าได้ดีเป็นที่พึ่ง
โทษถึงชีวันจะบรรลัย
มึงจะแทนคุณแม่จึงยกให้
เร่งถอดอ้ายขุนช้างในฉับพลัน
อย่าให้ใครคิดเอาค่าลดลั่น
กรายพระกรจรจรัลเข้าวังในฯ
ลนลานออกมาหาช้าไม่
ตรงไปประทับหับเผยพลัน

ใช้ทนายวุ่นวิ่งเป็นสิงคลี
ให้ทำมะรงไปถอดขุนช้างนั้น
บ้างถอดคาหาไม้มาต่อยขื่อ
ประเดี๋ยวหลุดล่อนกายนายขุนช้าง
ทำมะรงนำมาหน้าหับเผย
กับพระหมื่นไวยนั่งใกล้กัน
ทั้งรักทั้งกลัวหมอบตัวราบ
พระนายอาจใจไม่เจรจา
ขุนช้างงกเงิ่นเดินไม่ได้
ให้พวกบ่าวเข้าหามมาดามกัน
เหมือนตุ๊กตากวางตุ้งดูพุงพลุ้ย
แดดส่องต้องแสงดูแดงวาม

◎ ครู่หนึ่งถึงจวนพระหมื่นไวย
เข้าพยุงจุงผัวให้ไคลคลา
วันทองเจรจาว่ากับผัว
เออแม่ชีวันไม่บรรลัย
ตั้งแต่วันนี้ไปในเบื้องหน้า
ไปศึกเสือเหนือใต้ลูกไม่คิด
พระไวยสั่งสร้อยฟ้าศรีมาลา
บัดเดี๋ยวใจได้มาสารพัน
สำรับคาวของเคียงเรียงวาง
บริโภคอิ่มหน่ำสำราญ
ทั้งผัวเมียอิ่มหน่ำสำราญใจ
ว่าพ่อจงเป็นสุขทุกนิรันดร์
จงผ่องแผ้วแคล้วคลาดราชภัย
ลือเลื่องกระเดื่องดินภิญโญ
รีบไปเรียกพัศดีขมีขมัน
เข้าช่วยกันอึดอัดตัดดรวนพลาง
อึงอื้อโปกโป้งเสียงโกร่งกร่าง
พยุงย่างย่องแย่งแข้งขาพัน
เงยหน้าเห็นพระรองเมืองนั่น
งกงันหมอบกรานคลานเข้ามา
กราบจนหัวคะม่ำตำด้นขา
ก็อำลาท่านราชรองเมืองพลัน
พระไวยให้ทำเปลขมีขมัน
ขุนช้างนั่งมาในนั้นหนวดพรุมพราม
หัวทุยผมเถิกเป็นถ่องง่าม
คนผู้ดูหลามดลอดมาฯ
วันทองเห็นดีใจเป็นหนักหนา
ขุนช้างกอดภรรยาเข้าร่ำไร
เจ้ารอดตัวเพราะพ่อฤามิใช่
เพราะพ่อคุณโปรดให้รอดชีวิต
จะมอบตัวเป็นข้าจนดับจิต
จะตามติดไปทุกอย่างไม่ห่างกัน
จัดสำรับข้าวปลาประจงสรร
แล้วเชิญวันทองให้รับประทาน
ก็เชื้อเชิญขุนช้างกินอาหาร
ยกสำรับของหวานมาวางพลัน
เข้าไปหาพระไวยในเรือนนั่น
นับวันคงจะได้เป็นใหญ่โต
ขอให้เป็นบรมสุโข
จะได้พึ่งร่มโพธิ์พ่อสืบไปฯ

◎ พระไวยน้อมคำนับรับพรพลาง
ยี่สิบชั่งหวังจะแทนคุณพระไวย
พระไวยสั่งว่าอย่าเอาไว้
เอาเงินให้อย่างนี้ไม่ดีครัน

◎ วันทองรู้กิริยาอัชฌาสัย
ครั้นตะวันจวนค่ำก็อำลา
ทั้งหญิงชายพายตะเบ็งเร่งตะบึง
ยายเทพทองมองเห็นแกเต้นรำ
รีบร้อนด้อนรับขึ้นบนเรือน
บนหอนั่งเยียดยัดออกอัดแอ
ขุนช้างสั่งศรพระยาหาน้ำมนต์
นิมนต์สงฆ์สวดสะเดาะที่เคราะห์ร้าย
ขุนช้างเอาเงินทองออกกองให้
พ่อเอาซื้อข้าวใหม่ไว้เลี้ยงกัน
เดี๋ยวนี้มีใช้อยู่ดอกท่าน
เหมือนหนึ่งฉันเอาสินบนกับมารดาฯ
กอบเงินใส่กระทายส่งให้ข้า
ลงนั่งในนาวาข้าเต็มลำ
กระทั่งถึงเมืองสุพรรณไม่ทันค่ำ
ลูกรอดจำมาได้ดีใจแท้
บรรดาเพื่อนเคหามาเยี่ยมแซ่
พูดกันแต่เย็นเยี่ยมเข้ายามปลาย
มารดนเสียให้จัญไรหาย
ซัดน้ำชำระกายถ้วนสามวันฯ

ตอนที่ ๓๕
ขุนช้างถวายฎีกา

๏ จะกล่าวถึงโฉมเจ้าพลายงาม
กลับมาอยู่บ้านสำราญครัน
พร้อมญาติขาดอยู่แต่มารดา
โอ้ว่าแม่วันทองช่างหมองนวล
เออนี่เนื้อเคราะห์กรรมมานำผิด
ฝ่ายพ่อมีบุญเป็นขุนนาง
รูปร่างวิปริตผิดกว่าคน
ทั้งใจคอชั่วโฉดโหดไร้
วันนั้นแพ้กูเมื่อดำน้ำ
แสนแค้นด้วยมารดายังปรานี
แค้นแม่จำจะแก้ให้หายแค้น
หมายจิตคิดจะให้มันบรรลัย
อย่าเลยจะรับแม่กลับมา
พรากให้พ้นคนอุบาทว์ชาติอัปรีย์
อัดอืดฮึดฮัดด้วยขัดใจ
เข้าห้องหวนละห้อยคอยเวลา
เงียบสัตว์จัดุบททวิบาท
น้ำค้างดกกระเซ็นเย็นเยือกใจ
ได้ยินเสียงฆ้องย่ำประจำวัง
คะเนนับย่ำยามได้สามครา
ฟ้าขาวดาวเด่นดวงสว่าง
จึงเซ่นเหล้าข้าวปลาให้พรายกิน
ลงยันต์ราชะเอาปะอก
เป่ามนตร์เบื้องบนชอุ่มมัว
เมื่อเป็นความชนะขุนช้างนั่น
เกษมสันต์สองสมภิรมย์ยวน
นึกนึกตรึกตราละห้อยหวน
ไม่สมควรเคียงคู่กับขุนช้าง
น่าอายมิตรหมองใจไม่หายหมาง
แต่แม่ไปแนบข้างคนจัญไร
ทรพลอัปรีย์ไม่ดีได้
ช่างไปหลงรักใคร่ได้เป็นดี
ก็กริ้วซ้ำจะฆ่าให้เป็นผี
ให้ไปขอชีวีขุนช้างไว้
ไม่ทดแทนอ้ายขุนช้างบ้างไม่ได้
ไม่สมใจจำเพาะเคราะห์มันดี
ให้อยู่ด้วยบิดาเกษมศรี
ยิ่งคิดก็ยิ่งมีความโกรธา
เมื่อไรดะวันจะลับหล้า
จนสุริยาเลี้ยวลับเมรุไกร
ดาวดาษเดือนสว่างกระจ่างไข
สงัดเสียงคนใครไม่พูดจา
ลอยลมล่องดังถึงเคหา
ดูเวลาปลอดห่วงทักทิน
จันทร์กระจ่างทรงกลดหมดเมฆสิ้น
เสกขมิ้นว่านยาเข้าทาตัว
หยิบยกมงคลขึ้นใส่หัว
พรายยั่วยวนใจให้ไคลคลา

จับดาบเคยปราบณรงค์รบ
ลงจากเรือนไปมิได้ช้า
◎ เห็นคนนอนล้อมอ้อมเป็นวง
กองไฟสว่างดังกลางวัน
จึงร่ายมนตรามหาสะกด
ภูตพรายนายขุนช้างวางวิ่งพรู
ทั้งชายหญิงง่วงงมล้มหลับ
จี่ปลาคาไฟมันไหลเลอะ
ใช้พรายถอดกลอนถอนลิ่ม
ย่างเท้าก้าวไปในทันที
มีแต่หลับเพ้อละเมอฝัน
ผู้คนเงียบสำเนียงเสียงแต่กรน
จุดเทียนสะกดข้าวสารปราย
สะเดาะดาลบานเปิดหน้าต่างกาง
หอมหวนอวลอบบุปผาชาติ
เรณูฟูร่อนขจรใจ
ข้าไทนอนหลับลงทับกัน
กระจกฉากหลากสลับวับแวมวาม
ม่านมุลี่มีฉากประจำกั้น
ชมพลางย่างเยื้องชำเลืองมา
นิ่งนอนอยู่บนเตียงเคียงขุนช้าง
เจ็บใจดังหัวใจจะพังพอง
จะใคร่ถีบขุนช้างที่กลางตัว
พลางนั่งลงนอบนบอภิวันท์
โอ้แม่เจ้าประคุณของลูกเอ๋ย
เวรกรรมนำไปไม่รั้งรอ
เสร็จครบบริกรรมพระคาถา
รีบมาถึงบ้านขุนช้างพลันฯ
ประตูลั่นมั่นคงขอบรั่วกั้น
หมายสำคัญตรงมาหน้าประตู
เสื่อมหมดอาถรรพณ์ที่ฝังอยู่
คนผู้ในบ้านก็ซานเซอะ
นอนทับคว่ำหงายก่ายกันเปรอะ
โงกเงอะงุยงมไม่สมประดี
รอยทิ่มถอดหลุดไปจากที่
มิได้มีใครทักแต่สักคน
ทั้งไฟกองป้องกันทุกแห่งหน
มาจนถึงเรือนเจ้าขุนช้าง
ภูตพรายโดดเรือนสะเทือนผาง
ย่างเท้าก้าวขึ้นร้านดอกไม้
เบิกบานก้านกลาดกิ่งไสว
ย่างเท้าก้าวไปไม่โครมคราม
สะเดาะกลอนถอนลั่นถึงชั้นสาม
อร่ามแสงโคมแก้วแววจับตา
อัฒจันทร์เครื่องแก้วก็หนักหนา
เปิดมุ้งเห็นหน้าแม่วันทอง
มันแนบข้างกอดกลมประสมสอง
ขยับจ้องดาบง่าอยากฆ่าฟัน
นึกกลัวจะถูกแม่วันทองนั่น
สะอื้นอั้นอกแค้นน้ำตาคลอ
ไม่ควรเลยจะพรากจากคุณพ่อ
มิพอที่จะต้องพรากก็จากมา

มันไปฉุดมารดาเอามาไว้ อ้ายหัวใสข่มเหงไม่เกรงหน้า
ที่ทำแค้นกูจะแทนให้ทันตา ขอษมาแม่แล้วก็ขับพลาย
เป่าลงด้วยพระเวทวิทยา มารดาก็ฟื้นตื่นโดยง่าย
ดาบใส่ฝักไว้ไม่เคลื่อนคลาย วันทองรู้สึกกายก็ลืมตาฯ
๏ ครานั้นจึงโฉมเจ้าวันทอง ต้องมนตร์มัวหมองเป็นหนักหนา
ตื่นพลางทางซ้ำเลืองนัยน์ตามา เห็นลูกยานั้นยืนอยู่ริมเตียง
สำคัญคิดว่าผู้ร้ายให้นึกกลัว กอดผัวร้องดิ้นจนสิ้นเสียง
ชวนชบหลบลงมาหมอบเมียง พระหมื่นไวยเข้าเคียงห้ามมารดา
อะไรแม่แช่ร้องทั้งห้องนอน ลูกร้อนรำคาญใจจึงมาหา
จะร้องไยใช่โจรผู้ร้ายมา สนทนาด้วยลูกอย่าตกใจฯ
๏ ครานั้นวันทองผ่องโสภา ครั้นรู้ว่าลูกยาหากลัวไม่
ลุกออกมาพลันด้วยทันใด พระหมื่นไวยเข้ากอดเอาบาทา
วันทองประคองสอดกอดลูกรัก ชบพักตร์ร้องไห้ไม่เงยหน้า
เจ้ามาไยปานนี้นี่ลูกอา เขารักษาอยู่ทุกแห่งดำแหน่งใน
ใส่ดาลบ้านช่องกองไฟรอบ พ่อช่างลอบเข้ามากระไรได้
อาจองทะนงตัวไม่กลัวภัย นี่พ่อใช้ฤาว่าเจ้ามาเอง
ขุนช้างดื่นขึ้นมิเป็นการ เขาจะรุกรานพาลข่มเหง
จะเกิดผิดแม่คิดคะนึงเกรง ฉวยสบเพลงพลาดพล้ำมิเป็นการ
มีธุระสิ่งไรในใจเจ้า พ่อจงเล่าแก่แม่แล้วกลับบ้าน
มิควรทำเจ้าอย่าทำให้รำคาญ อย่าหาญเหมือนพ่อนักคะนองใจฯ
๏ จมื่นไวยสารภาพกราบบาทา ลูกมาผิดจริงหาเถียงไม่
รักตัวกลัวผิดแต่คิดไป ก็หักใจเพราะรักแม่วันทอง
ทุกวันนี้ลูกชายสบายยศ พร้อมหมดเมียมิ่งก็มีสอง
มีบ่าวไพร่ใช้สอยทั้งเงินทอง พี่น้องข้างพ่อก็บริบูรณ์
ยังขาดแต่แม่คุณไม่แลเห็น เป็นอยู่ก็เหมือนดายไปหายศูนย์
ข้อนี้ที่ทุกข์ยังเพิ่มพูน ถ้าพร้อมมูลแม่ด้วยจะสำราญ

ลูกมาหมายว่าจะมารับ
แม้จะบังเกิดเหตุเภทพาล
มาอยู่ไยกับอ้ายหินชาติ
ดังทองคำทำเลี่ยมปากกะลา
เหมือนแมลงวันว่อนเคล้าที่เน่าชั่ว
ดอกมะเดื่อฤๅจะเจือดอกพยอม
แม่เลี้ยงลูกมาถึงเจ็ดขวบ
จะคิดถึงลูกบ้างฤาอย่างไร
ถ้าคิดเห็นเอ็นดูว่าลูกเต้า
ให้ลูกคลายอารมณ์ได้ชมเชย

◎ คราน้ันจึงโฉมเจ้าวันทอง
พ่อพลายงามทรามสวาดิของแม่อา
ใช่จะอิ่มเอิบอาบด้วยเงินทอง
ทั้งผู้คนช้างม้าแลข้าไท
ทุกวันนี้ใช่แม่จะผาสุก
ต้องจำจนทนกรรมที่ติดตาม
เมื่อพ่อเจ้าเข้าคุกแม่ท้องแก่
ถึงพ่อเจ้าเล่าไม่รู้ว่าร้ายดี
เมื่อพ่อเจ้ากลับมาแต่เชียงใหม่
เมื่อคราวตัวแม่เป็นคนกลาง
เจ้าเป็นถึงหัวหมื่นมหาดเล็ก
จงเร่งกลับไปคิดกับบิดา
พระองค์คงจะโปรดประทานให้
อันจะมาลักพาไม่ว่ากัน

◎ คราน้ันจึงโฉมเจ้าพลายงาม
คิดบ่ายเบี่ยงเลี่ยงเลี้ยวเบี้ยวบิดไป
เชิญแม่วันทองกลับคืนไปบ้าน
ประการใดก็ตามแต่เวรา
แสนอุบาทว์ใจจิตริษยา
หน้าตาดำเหมือนมินหม้อมอม
มาเกลือกกลั้วประทุมานที่หวานหอม
ว่านักแม่จะตรอมระกำใจ
เคราะห์ประจวบจากแม่หาเห็นไม่
ฤๅหาไม่ใจแม่ไม่คิดเลย
แม่ทูลเกล้าไปเรือนอย่าเชือนเฉย
เหมือนเมื่อครั้งแม่เคยเลี้ยงลูกมาฯ
เศร้าหมองด้วยลูกเป็นหนักหนา
แม่โศกาเกือบเจียนจะบรรลัย
มิใช่ของตัวทำมาแต่ไหน
ไม่รักใคร่เหมือนกับพ่อพลายงาม
มีแต่ทุกข์ใจเจ็บดังเหน็บหนาม
จะขืนความคิดไปก็ใช่ที
เขาฉุดแม่ใช่จะแกล้งแหนงหนี
เป็นหลายปีแม่มาอยู่กับขุนช้าง
ไม่เพ็ดทูลสิ่งไรแต่สักอย่าง
ท่านก็วางบทคืนให้บิดา
มิใช่เด็กดอกจงฟังคำแม่ว่า
ฟ้องหากราบทูลพระทรงธรรม์
จะปรากฏยศไกรเฉิดฉัน
เช่นนั้นใจแม่มิเต็มใจฯ
ฟังความเห็นว่าแม่หาไปไม่
เพราะรักไอ้ขุนช้างกว่าบิดา

จึงว่าอนิจจาลูกมารับ
เหมือนไม่มีรักใคร่ในลูกยา
เสียแรงเป็นลูกผู้ชายไม่อายเพื่อน
แม้นมิไปให้งามก็ตามใจ
จะตัดเอาศีรษะของแม่ไป
แม่อย่าเจรจาให้ช้าที

๏ ครานั้นวันทองผ่องโสภา
ถือดาบฟ้าฟื้นยืนแกว่งไกว
จึงปลอบว่าพลายงามพ่อทรามรัก
จงครวญใคร่ให้เห็นข้อสำคัญ
ด้วยเป็นข้าลักไปไทลักมา
ถ้าเจ้าเห็นเป็นสุขไม่ลุกลาม
ว่าพลางนางลุกออกจากห้อง
พระหมื่นไวยก็พามารดาไป

๏ จะกล่าวถึงเจ้าจอมหม่อมขุนช้าง
อัศจรรย์ฝันแปรแชเชือน
หาหมอมารักษายาเข้าปรอท
ทั้งไส้น้อยไส้ใหญ่แลไส้ตัน
ตกใจตื่นผวาคว้าวันทอง
ลุกขึ้งกงันตัวสั่นรัว
ลืมตาเหลียวหาเจ้าวันทอง
ผ้าผ่อนล่อนแก่นไม่ติดกาย
ตะโกนเรียกในห้องวันทองเอ๋ย
ทั้งข้าวของมากมายก็หายไป
พลางเรียกหาข้าไทอยู่ว้าวุ่น
อีมีอีมาอีสาคร

แม่ยังกลับทัดทานเป็นหนักหนา
อุดส่าห์มารับแล้วยังมิไป
จะพาแม่ไปเรือนให้จงได้
จะบาปกรรมอย่างไรก็ตามที
ทิ้งแต่ตัวไว้ให้อยู่นี่
จวนแจ้งแสงศรีจะรีบไปฯ
เห็นลูกยากัดฟันมันไส้
ตกใจกลัวว่าจะฆ่าฟัน
อย่าฮึกฮักว้าวุ่นทำหุนหัน
แม่นี้พรั่นกลัวแต่จะเกิดความ
เห็นเบื้องหน้าจะอึงแม่จึงห้าม
ก็ตามเถิดมารดาจะคลาไคล
เศร้าหมองโศกาน้ำตาไหล
พอรุ่งแจ้งแสงใสก็ถึงเรือนฯ
นอนครางหลับกรนอยู่ปนเปื้อน
ว่าขี้เรื้อนขึ้นตัวทั่วทั้งนั้น
มันกินปอดดับไตออกไหลลั่น
ฟันฟางก็หักจากปากตัว
ร้องว่าแม่คุณแม่ช่วยผัว
ให้นึกกลัวปรอทจะดอดตาย
ไม่เห็นน้องห้องสว่างตะวันสาย
เห็นม่านขาดเรี่ยรายประหลาดใจ
หาขานรับเช่นเคยสักคำไม่
ปากประตูเปิดไว้ไม่ใส่กลอน
อีอุ่นอีอิ่มอีฉิมอีสอน
นิ่งนอนไยหวามาหากู

บ่าวผู้หญิงวิ่งไปอยู่กงกัน
ด่างคนทรุดนั่งบังประดู
ขุนช้างเห็นข้าไม่มาใกล้
แหงนเถ่อเป้อปังยืนจังก้า
ยายจันง้นงกยกมือไหว้
ไม่นุ่งผ่อนนุ่งผ้าดูน่ากลัว
สองมือปิดขาเหมือนท่าเปรต
ให้นึกอดสูหมู่ข้าไท
ยายจันดกใจเต็มประดา
หยิบยื่นส่งไปให้ทันที
ขุนช้างตัวสั่นเทาบอกบ่าวไพร่
เองไปดูให้รู้ซึ่งแยบคาย
◎ ข้าไทได้ฟังขุนช้างใช้
ทั้งห้องนอกห้องในไม่พบพา
เห็นประตูรั้วบ้านบานเปิดกว้าง
เสาแรกแตกต้นเป็นมลทิน
บอกว่าได้ค้นคว้าหาพบไม่
ข้าเห็นวิปริตผิดท่าทาง
◎ คราน้ันขุนช้างฟังบ่าวบอก
คิดคิดให้แค้นแสนเจ็บใจ
สองหนสามหนก่นแต่หนี
คราวนั้นอ้ายขุนแผนมันแง้นชิง
ไม่คิดว่าจะเป็นเห็นว่าแก่
เอาเถิดเป็นไรก็เป็นไป
◎ จะกล่าวถึงโฉมเจ้าพลายงาม
อ้ายขุนช้างสารพัดเป็นศัตรู
เห็นนายนั้นแก้ผ้ากางขาอยู่
ดกตะลึงแลดูไม่เข้ามา
ขัดใจลุกขึ้นทั้งแก้ผ้า
ย่างเท้าก้าวมาไม่รู้ตัว
นั่นพ่อจะไปไหนพ่อทูนหัว
ขุนช้างมองดูตัวก็ตกใจ
ใครมาเทศน์เอาผ้ากูไปไหน
ยายจันไปเอาผ้าให้ข้าที
เข้าไปฉวยผ้าเอามาคลี่
เมินหนือดสูไม่ดูนาย
เจ้าวันทองไปไหนอย่างไรหาย
พบแล้วอย่าวุ่นวายให้เชิญมาฯ
ด่างเที่ยวค้นด้นไปจะเอาหน้า
ทั่วเคหาแล้วไปค้นจนแผ่นดิน
ผู้คนนอนสล้างไม่ดื่นสิ้น
กินใจกลับมาหาขุนช้าง
แล้วเล่าแจ้งเหตุไปสิ้นทุกอย่าง
ที่นวลนางวันทองนั้นหายไปฯ
เหงื่อออกโซมล้านกระบาลใส
ช่างทำได้ด่างด่างทุกอย่างจริง
พลั้งทีลงไม่รอดนางยอดหญิง
นี่คราวนี้หนีวิ่งไปตามใคร
ยังสาระแนหลบลี้หนีไปไหน
ไม่เอากลับมาได้มิใช่กูฯ
เกรงเนื้อความนั่งนึกตรึกตรองอยู่
ถ้ามันรู้ว่าลักเอาแม่มา

มันก็จะสอดแนมแกมเท็จ
ดูจะระแวงผิดในกิจจา
คิดแล้วเรียกหมื่นวิเศษผล
จงไปบ้านขุนช้างด้วยทันใด
บอกว่าเราจับไข้มาหลายวัน
เมื่อคืนนี้ซ้ำมีอันเป็นมา
พอขณะมารดามาส่งทุกข์
จึงรีบมาเร็วไวดังใจปอง
ไม่ตายคลายคืนฟื้นขึ้นได้
แต่พอให้เคลื่อนคลายหลายเวลา
◎ หมื่นวิเศษรับคำแล้วอำลา
ครั้นถึงแอบดูอยู่แต่ไกล
ขุนช้างนั่งเยี่ยมหน้าต่างเรือน
จะดื้อเดินเข้าไปไม่เป็นการ
◎ คราน้ันเจ้าจอมหม่อมขุนช้าง
เห็นคนคลานเข้ามาเหลือบตาดู
อะไรพอสว่างวางเข้ามา
ลุกขึ้นถกเขมรร้องเกนไป
◎ คราน้ันวิเศษผลคนว่องไว
ร้องตอบไปพลันในทันที
ข้าพเจ้าเป็นบ่าวพระหมื่นไวย
ท่านใช้ให้กระผมมากราบกราน
เจ็บจุกประจุบันมีอันเป็น
ร้องโอดโดดดิ้นเพียงสิ้นใจ
พอพบท่านมารดามาส่งทุกข์
จะกลับขึ้นเคหาเห็นช้านาน
ไปกราบทูลสมเด็จพระพันวษา
มารดาก็จะต้องซึ่งโทษภัย
เอ็งเป็นคนเคยชอบอัชฌาสัย
ไกล่เกลี่ยเสียอย่าให้มันโกรธา
เกรงแม่จะไม่ทันมาเห็นหน้า
เราใช้คนไปหาแม่วันทอง
ร้องปลุกเข้าไปถึงในห้อง
รักษาจนแสงทองสว่างฟ้า
กูขอแม่ไว้พอเห็นหน้า
จึงจะส่งมารดานั้นคืนไปฯ
รีบมาบ้านขุนช้างหาช้าไม่
เห็นผู้คนขวักไขว่ทั้งเรือนชาน
ดูหน้าเผื่อนทีโกรธอยู่งุ่นง่าน
คิดแล้วลงคลานเข้าประดูฯ
นั่งคาหน้าต่างเยี่ยมหน้าอยู่
นี่มาล้อหลอกกูหรืออย่างไร
เด็กหวาจับถองให้จงได้
ทุดอ้ายไพร่ขี้ครอกหลอกผู้ดีฯ
ยกมือขึ้นไหว้ไม่วิ่งหนี
คนดีดอกข้าไหว้ใช่คนพาล
เป็นขุนหมื่นรับใช้อยู่ในบ้าน
ขอประทานคืนนี้พระหมื่นไวย
แก้ไขก็เห็นหาหายไม่
จึงใช้ให้ตัวข้ามาแจ้งการ
ข้าพเจ้าร้องปลุกไปในบ้าน
ท่านจึงรีบไปในกลางคืน

พยาบาลคุณพระนายพอคลายไข้
ให้คำมั่นสั่งมาว่ายั่งยืน
◎ ครานั้นขุนช้างได้ฟังว่า
ดับโมโหโกรธาทำว่าไป
การไข้เจ็บล้มตายไม่วายเว้น
ถ้าขัดสนสิ่งไรที่ไม่มี
ว่าแล้วปิดบานหน้าต่างผาง
ทอดตัวลงกับหมอนถอนฤทัย
เพราะกูแพ้ความจมื่นไวย
พ่อลูกแม่ลูกถูกทำนอง
อ้ายพ่อไปเชียงใหม่มีชัยมา
อ้ายลูกเป็นหมื่นไวยทำไมมี
มันจึงข่มเหงไม่เกรงใจ
ขุนนางน้อยใหญ่เกรงใจกัน
ดามบุญดามกรรมได้ทำมา
ยิ่งคิดเดือดดาลทะยานใจ
ร่างฟองท่องเทียบให้เรียบร้อย
ลงกระดาษพับไว้มิได้ช้า
วันนั้นพอพระปิ่นนรินทร์ราช
ขุนช้างมาถึงซึ่งวังใน
◎ จะกล่าวถึงพระองค์ผู้ทรงเดช
ฝีพายรายเล่มมาเต็มลำ
พอเรือพระที่นั่งประทับที่
ลอยคอชูหนังสือดื้อเข้ามา
เข้าดรงบโทนอันดันกัญญา
มหาดเล็กอยู่งานพัดพลัดตกเรือ
คุณอย่าสงสัยว่าไปอื่น
พอหายเจ็บแล้วจะคืนไม่นอนใจฯ
แค้นดังเลือดดาจะหลั่งไหล
เราก็ไม่ว่าไรสุดแต่ดี
ประจุบันอันเป็นทั้งกรุงศรี
ก็มาเอาที่นี่อย่าเกรงใจ
ขุนช้างเดือดดาลทะยานไส้
ดูดู่เป็นได้เจียววันทอง
มันจึงเหิมใจทำจองหอง
ถึงสองครั้งแล้วเป็นแต่เช่นนี้
ตั้งตัวดังพญาราชสีห์
เห็นกูนี้คนผิดดิดโทษทัณฑ์
จะพึ่งพาใครได้ที่ไหนนั่น
ถึงฟ้องมันก็จะปิดให้มิดไป
จะเฆี่ยนฆ่าหาคิดชีวิดไม่
ฉวยได้กระดานชนวนมา
ถ้อยคำถี่ถ้วนเป็นหนักหนา
อาบน้ำผลัดผ้าแล้วคลาไคล
เสด็จประพาสบัวยังหากลับไม่
ก็คอยจ้องที่ใต้ดำหนักน้ำฯ
เสด็จถึงนิเวศน์พอจวนค่ำ
เรือประจำแหนแห่เซ็งแซ่มา
ขุนช้างก็รี่ลงตีนท่า
ผุดโผล่โงหน้ายึดแคมเรือ
เพื่อนโขกลงด้วยกะลาว่าผี้เสื้อ
ร้องว่าเสือตัวใหญ่ว่ายน้ำมา

ขุนช้างดึงดื้อมือยึดเรือ
สู้ตายขอถวายซึ่งฎีกา
◎ ครานั้นสมเด็จพระพันวษา
ทุดอ้ายจัญไรมิใช่คน
ใช่ที่ใช่ทางวางเข้ามา
เฮ้ยใครรับฟ้องของมันที
มหาดเล็กก็รับเอาฟ้องมา
ลงพระราชอาญาตามว่าไว้
ว่าตั้งแต่วันนี้สืบต่อไป
ถ้าประมาทราชการไม่นำพา
ระวางโทษเบ็ดเสร็จเจ็ดสถาน
ตามกฤษฎีการักษาพระองค์
◎ จะกล่าวถึงขุนแผนแสนสนิท
อยู่บ้านสุขเกษมเปรมใจ
ลาวทองกับเจ้าแก้วกิริยา
เพลิดเพลินจำเริญใจไม่เว้นวาง
นางแก้วลาวทองทั้งสองหลับ
พระจันทรจรแจ่มกระจ่างดี
คิดคะนึงถึงมิตรแต่ก่อนเก่า
ถึงสองครั้งตั้งแต่พรากจากพี่ไป
กูก็ชั่วมัวรักแต่สองนาง
เมื่อดีได้เชียงใหม่ก็โปรดครัน
สารพัดที่จะว่าได้ทุกอย่าง
ไม่ควรเลยเฉยมาไม่อาลัย
จำกูจะไปสู่สวาทน้อง
คิดพลางจัดแจงแต่งกายา
มิใช่เสือกระหม่อมฉานล้านเกศา
แค้นเหลือปัญญาจะทานทนฯ
ทรงพระโกรธาโกลาหล
บนบกบนฝั่งดังไม่มี
ฤๅอ้ายช้างเป็นบ้ากระมังนี่
ดีเสียสามสิบจึงปล่อยไป
ตำรวจคว้าขุนช้างหาวางไม่
พระจึงให้ตั้งกฤษฎีกา
หน้าที่ของผู้ใดให้รักษา
ปล่อยให้ใครเข้ามาในล้อมวง
ถึงประหารชีวิตเป็นผุยผง
แล้วลงจากพระที่นั่งเข้าวังในฯ
เรื่องฤทธิลือจบพิภพไหว
สมสนิทพิศมัยด้วยสองนาง
ปรนนิบัติวัตถาไม่ห่างข้าง
คืนนั้นในกลางซึ่งราตรี
ขุนแผนกลับผวาตื่นฟื้นจากที่
พระพายพัดมาลีตรลบไป
นิจจาเจ้าเหินห่างร้างพิศมัย
ดังเด็ดใจจากร่างก็ราวกัน
ละวางให้วันทองน้องโศกศัลย์
จะเพ็ดทูลคราวนั้นก็คล่องใจ
อ้ายขุนช้างไหนจะโต้จะตอบได้
บัดนี้เล่าเจ้าไวยไปรับมา
เจ้าวันทองจะคอยละห้อยหา
น้ำอบทาหอมฟุ้งจรุงใจ

ออกจากห้องย่องเดินดำเนินมา
เข้าห้องวันทองในทันใด
ลดตัวลงนั่งข้างวันทอง
สั่นปลุกลุกขึ้นเถิดน้องอา
๏ นางวันทองตื่นอยู่รู้สึกตัว
นิ่งดูอารมณ์ที่ชมเชย
แต่นิ่งดูกิริยาเป็นช้านาน
ทั้งรักทั้งแค้นแน่นฤทัย
๏ โอ้เจ้าแก้วแววตาของพี่เอ๋ย
ดังนิ่มน้องหมองใจไม่นำพา
ความรักหนักหน่วงทรวงสวาท
เผอิญเป็นวิปริตพี่ผิดจริง
ว่าพลางเอนแอบลงแนบข้าง
ลูบไล้พิไรปลอบให้ชอบใจ
๏ เจ้าวันทองน้องตื่นจากที่นอน
หม่อมน้อยใจฤๅที่ไม่เจรจา
ชอบผิดพ่อจงคิดคะนึงตรอง
ประหนึ่งว่าวันทองนี้สองใจ
ที่จริงใจถึงไปอยู่เรือนอื่น
ด้วยรักลูกรักผัวยังพัวพัน
แค้นคิดด้วยมิตรไม่รักเลย
เสียแรงร่วมทุกข์ยากกันกลางไพร
พอได้ดีมีสุขลืมทุกข์ยาก
ว่านักก็เครื่องเคืองระคาย
๏ พี่ผิดจริงแล้วเจ้าวันทอง
ใช่จะเพลิดเพลินชื่นเพราะอื่นเชย
ถึงเรือนลูกยาหาช้าไม่
เห็นนางหลับไหลนิ่งนิทรา
เดือนต้องด้วยความเสน่หา
พี่มาหาแล้วอย่านอนเลยฯ
หมายใจว่าผัวก็ทำเฉย
จะรักจริงฤๅจะเปรยเป็นจำใจ
หาว่าขานตอบโต้อย่างไรไม่
ความอาลัยปั่นป่วนยวนวิญญาฯ
เจ้าหลับไหลกระไรเลยเป็นหนักหนา
ฤๅขัดเคืองคิดว่าพี่ทอดทิ้ง
พี่ไม่คลาดคลายรักแต่สักสิ่ง
จะนอนนิ่งถือโทษโกรธอยู่ไย
จูบพลางชวนชิดพิศมัย
เป็นไรจึงไม่ฟื้นตื่นนิทราฯ
โอนอ่อนวอนไหว้พิไรว่า
ใช่ตัวข้านี้จะงอนค่อนพิไร
อันตัวน้องมลทินหาสิ้นไม่
พบไหนก็เป็นแต่เช่นนั้น
คงคิดคืนที่หม่อมเป็นแม่นมั่น
คราวนั้นก็ไปอยู่เพราะจำใจ
ยามมีที่เชยเฉยเสียได้
กินผลไม้ด่างข้าวทุกเพรางาย
ก็เพราะหากหม่อมมีซึ่งที่หมาย
เอ็นดูน้องอย่าให้อายเขาอีกเลยฯ
เหมือนลืมน้องหลงเลือนทำเชือนเฉย
เงยหน้าเถิดจะเล่าอย่าเฝ้าแค้น

เมื่อติดคุกทุกข์ถึงเจ้าทุกเช้าค่ำ ต้องกลืนกล้ำโศกเศร้านั้นเหลือแสน
ซ้ำขุนช้างคิดคดทำทดแทน มันดูแคลนว่าพี่นี้ยากยับ
อาลัยเจ้าเท่ากับดวงชีวิตพี่ คิดจะหนีไปตามเอาเจ้ากลับ
เกรงจะพากันผิดเข้าติดทับ แต่ขยับอยู่จนได้ไปเชียงอินทร์
กลับมาหมายว่าจะไปตาม พอเจ้าไวยเป็นความก็ค้างสิ้น
หัวอกใครได้แค้นในแผ่นดิน ไม่เดือดดิ้นเท่าพี่กับวันทอง
คิดอยู่ว่าจะทูลพระพันวษา เห็นช้ากว่าจะได้มาร่วมห้อง
จะเป็นความอีกก็ตามแต่ทำนอง จึงให้ลูกรับน้องมาร่วมเรือน
จะเป็นตายง่ายยากไม่จากรัก จะฟูมฟักเหมือนเมื่อยู่ในกลางเถื่อน
ขอโทษที่พี่ผิดอย่าบิดเบือน เจ้าเพื่อนเสนหาจงอาลัย
พี่ผิดพี่ก็มาลุแก่โทษ จะคุมโกรธคุมแค้นไปถึงไหน
ความรักที่ยังรักระงมใจ อย่าดัดไม้ดรีดรึงให้ดรอมตาย
ว่าพลางทางแอบเข้าแนบอก ประคองยกของสำคัญมั่นหมาย
เจ้าเนื้อทิพย์หยิบชื่นอารมณ์ชาย ขอสบายสักหน่อยอย่าโกรธาฯ

◎ ใจน้องมิให้หมองอารมณ์หม่อม ไม่ตัดใจให้ดรอมเสนหา
ถ้าตัดรักหักใจแล้วไม่มา หม่อมอย่าว่าเลยฉันไม่คืนคิด
ถึงตัวไปใจยังนับอยู่ว่าผัว น้องนี้กลัวบาปทับเมื่อดับจิต
หญิงเดียวชายครองเป็นสองมิตร ถ้ามิปลิดเสียให้เปลื้องไม่ตามใจ
คราวนั้นเมื่อตามไปกลางป่า หน้าดำเหมือนหนึ่งทามินหม้อไหม้
ชนะความงามหน้าดังเทียนชัย เขาฉุดไปเหมือนลงทะเลลึก
เจ้าพลายงามตามรับเอากลับมา ทีนี้หน้าจะดำเหมือนน้ำหมึก
กำเริบใจด้วยเจ้าไวยกำลังฮึก จะพาแม่ตกลึกให้จำตาย
มิใช่หนุ่มดอกอย่ากลุ้มกำเริบรัก เอาความผิดคิดหักให้เหือดหาย
ถ้ารักน้องป้องปิดให้มิดอาย ฉันกลับกลายแล้วหม่อมจงฟาดฟัน
ไปเพ็ดทูลเสียให้ทูลกระหม่อมแจ้ง น้องจะแต่งบายศรีไว้เชิญขวัญ
ไม่พักวอนดอกจะนอนอยู่ด้วยกัน ไม่เช่นนั้นฉันไม่เลยจะเคยตัวฯ

๏ นิจจาใจเจ้าจะให้พี่เจ็บจิต
เกรงผิดคิดบาปจึงหลาบกลัว
อื่นไกลไหนพี่จะละเล่า
เสียแรงมาว่าวอนจงผ่อนตาม
ว่าพลางคลึงเคล้าเข้าแนบข้าง
ก่ายกอดสอดเกี่ยวพัลวัน
พลิกผลักชักชวนให้ชื่นชิด
สยดสยองพองเสียวแสยงใจ
แมลงภู่เฝ้าเคล้าไม้ในไพรชัฏ
บันดาลคงคาทิพย์กระปริบกระปรอย
อสนีครื้นครั่นสนั่นก้อง
กระเซ็นรอบขอบสระสมุทไท
๏ ครั้นเวลาดึกกำดัดสงัดเงียบ
พระพายโชยเสาวรสจายจร
ดุเหว่าเร้าเสียงสำเนียงก้อง
วันทองน้องนอนสนิททรวง
ฝันว่าพลัดไปในไพรเถื่อน
ลดเลี้ยวเที่ยวหลงในดงรัง
ทั้งสองมองหมอบอยู่ริมทาง
โดดตะครุบคาดคั้นในทันที
สิ้นฝันครั้นตื่นตกประหม่า
เล่าความบอกผัวด้วยกลัวภัย
ได้เตียงเสียงหนูก็กุกกก
ยิ่งหวาดหวั่นพรั่นตัวกลัวมรณา
๏ คราวนั้นขุนแผนแสนสนิท
ครั้งนี้น่าจะมีอันตราย
ดังเอากริชแกระกรีดในอกผัว
พี่นี้ชั่วเพราะหมิ่นประมาทความ
นี่เจ้าว่าดอกจะยั้งไว้ฟังห้าม
อย่าหวงห้ามเสนหาให้ช้าวัน
จูบพลางทางปลอบประโลมขวัญ
วันทองกั้นกีดไว้ไม่ตามใจ
เบือนบิดแบ่งรักหาร่วมไม่
พระพายพัดมาลัยตรลบลอย
ไม่เบิกบานก้านกลัดเกสรสร้อย
พรมพร้อมท้องฟ้านภาลัย
น้ำฟ้าหาต้องดอกไม้ไม่
หวิวใจแล้วก็หลับกับเตียงนอนฯ
ใบไม้แห้งแกร่งเกรียบระรุบร่อน
พระจันทรแจ่มแจ้งกระจ่างดวง
ระฆังฆ้องขานแข่งในวังหลวง
จิตง่วงระงับสู่ภวังค์
เลื่อนเปื้อนไม่รู้ที่จะกลับหลัง
ยังมีพยัคฆร้ายมาราวี
พอนางดั้นป่ามาถึงที่
แล้วฉุดคร่าพาลี่ไปในไพร
หวีดผวากอดผัวสะอื้นให้
ประหลาดใจน้องฝันพรั่นอุรา
แมลงมุมทุ่มอกที่ริมฝา
ดังวิญญานางจะพรากไปจากกายฯ
ฟังความตามนิมิตก็ใจหาย
ฝันร้ายสาหัสดัดดำรา

พิเคราะห์ดูทั้งยามอัฐกาล
มิรู้ที่จะแถลงแจ้งกิจจา
จึงแกล้งเพทุบายทำนายไป
เพราะวิตกหมกไหม้จึงได้เป็น
พรุ่งนี้พี่จะแก้เสนียดฝัน
มิให้เกิดราคีกลียุค

๏ ครั้นว่ารุ่งสางสว่างฟ้า
จะกล่าวถึงพระองค์ผู้ทรงชัย
พร้อมด้วยพระกำนัลนักสนม
ประจำตั้งเครื่องอานอยู่งานพัด
แสนถ่อยใครจถ่อยเหมือนมันบ้าง
เวียนแต่เป็นถ้อยความไม่ข้ามคืน
คราวนั้นฟ้องกันด้วยวันทอง
ดำริพลางทางเสด็จยาตรา
พระสูตรรูดกร่างกระจ่างองค์
ทั้งหน้าหลังเบียดเสียดเยียดยัด
ทอดพระเนตรมาเห็นขุนช้างเฝ้า
พระหมื่นศรีถวายพลันในทันใด
พอทรงจบแจ้งพระทัยในข้อหา
มันเดี่ยวเข็ญทำเป็นอย่างไรกัน
ราวกับไม่มีหญิงเฝ้าชิงกัน
รูปอ้ายช้างชั่วช้าดาบ้องแบว
ใครจะเอาเป็นผัวเขากลัวอาย
คราวนั้นเป็นความกูถามซัก
วันทองกูสิให้กับอ้ายแผน
จมื่นศรีไปเอาตัวมันมาพลัน
ก็บันดาลฤกษ์แรงเป็นหนักหนา
กอดเมียเมินหน้าน้ำตากระเด็น
ฝันอย่างนี้มิใช่จะเกิดเข็ญ
เนื้อเย็นอยู่กับผัวอย่ากลัวทุกข์
แล้วทำมิ่งสิ่งขวัญให้เป็นสุข
อย่าเป็นทุกข์เลยเจ้าจงเบาใจฯ
สุริยาแย้มเยี่ยมเหลี่ยมไศล
เนาในพระที่นั่งบัลลังก์รัตน์
หมอบประนมเฝ้าแหนแน่นขนัด
ทรงเครื่องขัดขุนช้างแต่กลางคืน
ทุกอย่างที่จะชั่วอ้ายหัวลื่น
น้ำยืนหยั่งไม่ถึงยังดึงมา
นี่มันฟ้องใครอีกอ้ายชาติข้า
ออกมาพระที่นั่งจักรพรรดิ
ขุนนางกราบลงเป็นขนัด
หมอบอัดถัดกันเป็นหลั่นไป
เออใครเอาฟ้องมันไปไว้ไหน
รับไว้คลี่ทอดพระเนตรพลัน
ก็โกรธาเคืองขุ่นหุนหัน
อีวันทองคนเดียวไม่รู้แล้ว
หรืออีวันทองนั้นมันมีแก้ว
ไม่เห็นแววที่ว่ามันจะรัก
หัวหูดูเหมือนควายที่ดกปลัก
ตกหนักอยู่กับเฒ่าศรีประจัน
ไยแล่นมาอยู่กับอ้ายช้างนั่น
ทั้งวันทองขุนแผนอ้ายหมื่นไวยฯ

๏ ฝ่ายพระหมื่นศรีได้รับสั่ง
สั่งเวรกรมวังในทันใด
ขึ้นไปบนเรือนพระหมื่นไวย
ขุนช้างฟ้องร้องฎีกาพระทรงธรรม์
๏ คราน้ันวันทองเจ้าพลายงาม
ขุนแผนเรียกวันทองเข้าห้องใน
สีข้ีผึ้งสีปากกินหมากเวทย์
น้ำมันพลายน้ำมันจันทน์สรรเสกปน
แล้วทำผงอิทธิเจเข้าเจิมพักตร์
เสกกระแจะจวงจันทน์น้ำมันทา
๏ คราน้ันทองประศรีผู้มารดา
เด็กเอ๋ยวิ่งตามมาไวไว
พลายชุมพลกอดก้นทองประศรี
ลุกขึ้นโขย่งโก้งโค้งคลาน
ครั้นถึงยั้งอยู่ประตูวัง
ขุนแผนวันทองพระหมื่นไวย
๏ คราน้ันพระองค์ผู้ทรงเดช
เห็นสามราเข้ามาอัญชลี
ด้วยเดชะพระเวทวิเศษประสิทธิ์
ตรัสถามอย่างความราษฎร
เมื่อมึงกลับมาแต่ป่าใหญ่
ครั้นกูขัดใจให้จำจอง
ทำไมไม่อยู่กับอ้ายแผน
เดิมมึงรักอ้ายแผนแล่นตามไป
อยู่กับอ้ายช้างไม่อยู่ได้
ดูยักใหม่ย้ายเก่าเฝ้าเปลี่ยนตัว
ถอยหลังออกมาไม่ช้าได้
ตำรวจในวิ่งตะบึงมาถึงพลัน
แจ้งข้อรับสั่งไปขมีขมัน
ให้หาทั้งสามท่านนั้นเข้าไปฯ
ได้ฟังความคร้ามครั่นหวั่นไหว
ไม่ไว้ใจจึงเสกด้วยเวทมนตร์
ซึ่งวิเศษสารพัดแก้ขัดสน
เคยคุ้มขังบังตนแต่ไรมา
คนเห็นคนทักรักทุกหน้า
เสร็จแล้วก็พาวันทองไปฯ
ครั้นได้แจ้งกิจจาไม่นิ่งได้
ลงบันไดงันงกดกนอกชาน
กูมิใช่ช้างขี่ดอกลูกหลาน
ซมซานโฮกฮากอ้าปากไป
ผู้รับสั่งเร่งรุดไม่หยุดได้
เข้าไปเฝ้าองค์พระภูมีฯ
ปิ่นปักนัคเรศเรืองศรี
พระปรานีเหมือนลูกในอุทร
เผอิญคิดรักใคร่พระทัยอ่อน
ฮ้าเฮ้ยดูก่อนอีวันทอง
กูสิให้ไอ้แผนประสมสอง
ตัวของมึงไปอยู่แห่งไร
แล่นไปอยู่กับอ้ายช้างใหม่
ครั้นยกให้สิเด่นกลับเล่นตัว
เกิดรังเกียจเกลียดใจด้วยชังหัว
ดกว่าชั่วแล้วมึงไม่ไยดีฯ

๏ คร้านั้นวันทองได้รับสั่ง
หัวสยองพองพรั่นทันที
ขอเดชะละอองธุลีบาท
เมื่อกระหม่อมฉันมาแต่อารัญ
ครั้นอยู่มาขุนแผนด้องจำจอง
อยู่ที่เคหาหน้าวัดตะไกร
มีรับสั่งโปรดปรานประทานให้
ยี้อยุดฉุดคร่าทำสามานย์
ด้วยขุนช้างอ้างว่ารับสั่งให้
จนใจจะมิไปก็สุดฤทธิ์
๏ คร้านั้นพระองค์ผู้ทรงภพ
มีพระสิงหนาทดวาดมา
ดกว่ากูหาเป็นเจ้าชีวิตไม่
เป็นไม่มีอาญาสิทธิ์คิดดึงโดน
เลี้ยงมึงไม่ได้อ้ายใจร้าย
แล้วกลับความถามข้างวันทองพลัน
ก็ช้านานประมาณได้สิบแปดปี
นี่มึงหนีมันมาฤๅว่าไร
๏ วันทองฟังถามให้คร้ามครั่น
ขอเดชะพระองค์ทรงศักดา
ครั้งนี้จมื่นไวยนั้นไปรับ
มิใช่ย้อนยอกทำนอกใจ
แต่มานั้นเวลาสักสองยาม
ขอพระองค์จงทรงพระปรานี
๏ คร้านั้นพระองค์ผู้ทรงเดช
อ้ายหมื่นไวยทำใจอหังการ
ละล้าละลังประนมก้มเกศี
ทูลคดีพระองค์ผู้ทรงธรรม์
องค์หิรัรักษ์ราชรังสรรค์
ครั้งนั้นโปรดประทานขุนแผนไป
กระหม่อมฉันมีท้องนั้นเดิบใหญ่
ขุนช้างไปบอกว่าพระโองการ
กระหม่อมฉันไม่ไปก็หักหาญ
เพื่อนบ้านจะช่วยก็สุดคิด
ใครจะขัดขืนไว้ก็กลัวผิด
ชีวิตอยู่ได้พระบาทาฯ
ฟังจบกริ้วขุนช้างเป็นหนักหนา
อ้ายบ้าเย่อหยิ่งอ้ายลิงโลน
มึงถือใจว่าเป็นเจ้าที่โรงโขน
เที่ยวทำโจรใจคะนองจองหองครัน
ชอบแต่เฒ่ียนสองหวายตลอดสัน
เออเมื่อมันฉุดคร่าพามึงไป
ครั้งนี้ทำไมมึงจึงมาได้
ฤๅว่าใครไปรับเอามึงมาฯ
บังคมคัลประนมก้มเกศา
พระอาญาเป็นพ้นล้นเกล้าไป
กระหม่อมฉันจึงกลับคืนมาได้
ขุนแผนก็มิได้ประเวณี
ขุนช้างจึงหาความว่าหลบหนี
ชีวีอยู่ได้พระบาทาฯ
ฟังเหตุขุ่นเคืองเป็นหนักหนา
ดกว่าบ้านเมืองไม่มีนาย

จะปรึกษาดราสินให้ไม่ได้
ถ้าฉวยเกิดฆ่าฟันกันล้มตาย
อีวันทองกูให้อ้ายแผนไป
ฉุดมันขึ้นช้างอ้างถึงกู
ซอบดบให้สลบลงกับที่
มะพร้าวห้าวยัดปากให้สาใจ
มึงถือว่าอีวันทองเป็นแม่ตัว
ไปรับไยไม่ไปในกลางวัน
มันเหมือนวัวเคยขาม้าเคยขี่
อ้ายช้างมันก็ฟ้องเป็นสองนัย
เป็นราคีข้อผิดมีติดตัว
ถ้าอ้ายไวยอยากจะใคร่ได้แม่มา
อัยการศาลโรงก็มีอยู่
ซอบทวนด้วยลวดให้ปวดไป
มันเกิดเหตุทั้งนี้ก็เพราะหญิง
จำจะตัดรากใหญ่ให้หล่นพรู
อีวันทองตัวมันเหมือนรากแก้ว
ใครจะควรสู่สมอยู่กลมเกลียว
เฮ้ยอีวันทองว่ากระไร
อย่าพะวังกังขาเป็นราคี
ถ้ารักใหม่ก็ไปอยู่กับอ้ายช้าง
อย่าเวียนวนไปให้คนมันหมิ่นแคลน

◎ ครานั้นวันทองฟังรับสั่ง
ครั้นจะทูลกลัวพระราชอาญา
พระหมื่นไวยใช้ไปให้แม่ว่า
วันทองหมองจิตคิดเวียนวน
จึงทำตามน้ำใจเอาง่ายง่าย
อันตรายไพร่เมืองก็เคืองกู
อ้ายช้างบังอาจใจทำจู่ลู่
ตะคอกขู่อีวันทองให้ตกใจ
เมี่ยนตีเสียให้ยับไม่นับได้
อ้ายหมื่นไวยก็โทษถึงฉกรรจ์
ไม่เกรงกลัวเว้โว้ทำโมหันธ์
อ้ายแผนพ่อนั้นก็เป็นใจ
ถึงบอกกูว่าดีหาเชื่อไม่
ว่าอ้ายไวยลักแม่ให้บิดา
หมองมัวมลทินอยู่หนักหนา
ชวนพ่อฟ้องหาเอาเป็นไร
ฤๅว่ากูตัดสินให้ไม่ได้
ปรับไหมให้เท่ากับชายชู้
จึงหึงหวงช่วงชิงยุ่งยิ่งอยู่
ให้ลูกดอกดกอยู่แต่กิ่งเดียว
ถ้าดัดโคนขาดแล้วก็ใบเหี่ยว
ให้เด็ดเดี่ยวรู้กันแต่วันนี้
มึงตั้งใจปลดปลงให้ตรงที่
เพราะมึงมีผัวสองกูต้องแค้น
ถ้ารักเก่าเข้าข้างอ้ายขุนแผน
ถ้าแม้นมึงรักไหนให้ว่ามาฯ
ให้ละล้าละลังเป็นหนักหนา
ขุนช้างแลดูดายักคิ้วลน
บุ้ยปากตรงบิดาเป็นหลายหน
เป็นจนใจนิ่งอยู่ไม่ทูลไปฯ

๏ ครานั้นพระองค์ทรงธรณินทร์
พระตรัสความถามซักไปทันใด
จะรักชู้ชังผัวมึงกลัวอาย
ตามใจกูจะให้ดังวาจา
๏ นางวันทองรับพระราชโองการ
อกุศลดลมัวให้ชั่วใจ
คิดคะนึงตะลึงตะลานอก
ให้อุทัจอัดอั้นตันอุรา
จะว่ารักขุนช้างกระไรได้
รักพ่อลูกห่วงดังดวงชีวิต
อย่าเลยจะทูลเป็นกลางไว้
คิดแล้วเท่านั้นมิทันนาน
ความรักขุนแผนก็แสนรัก
สู้ลำบากบุกป่ามาด้วยกัน
ขุนช้างแต่อยู่ด้วยกันมา
เงินทองกองไว้มิให้ใคร
จมื่นไวยเล่าก็เลือดที่ในอก
ทูลพลางตัวนางเริ่มระรัว
๏ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงภพ
เหมือนดินประสิวปลิวติดกับเปลวไฟ
จะว่ารักข้างไหนไม่ว่าได้
ออกนั่นเข้านี้มีสำรอง
จอกแหนแพเสาสำเภาใหญ่
เหมือนมหาสมุทรสุดซึ้งซึก
อิฐผาหาหาบมาทุ่มถม
อีแสนถ่อยจัญไรใจทมิพ
หาได้ยินวันทองทูลขึ้นไม่
ฤๅมึงไม่รักใครให้ว่ามา
จะอยู่ด้วยลูกชายก็ไม่ว่า
แต่นี้เบื้องหน้าขาดเด็ดไปฯ
ให้บันดาลบังจิตหาคิดไม่
ด้วยสิ้นในอายุที่เกิดมา
ดังตัวตกพระสุเมรุภูผา
เกรงผิดภายหน้าก็สุดคิด
ที่จริงใจมิได้รักแต่สักหนิด
แม้นทูลผิดจะพิโรธไม่โปรดปราน
ตามพระทัยท้าวจะแยกให้แตกฉาน
นางก้มกรานแล้วก็ทูลไปฉับพลัน
ด้วยร่วมยากมานักไม่เดียดฉันท์
สารพันอดออมถนอมใจ
คำหนักหาได้ว่าให้เคืองไม่
ข้าไทใช้สอยเหมือนของตัว
ก็หยิบยกรักเท่ากันกับผัว
ความกลัวพระอาญาเป็นพ้นไปฯ
ฟังจบแค้นคั่งดังเพลิงไหม้
ดูดู่เป็นได้อีวันทอง
น้ำใจจะประดังเข้าทั้งสอง
ยิ่งกว่าท้องทะเลอันล้ำลึก
จะทอดถมเท่าไรไม่รู้สึก
น้ำลึกเหลือจะหยั่งกระทั่งดิน
ก็จ่อมจมศูนย์หายไปหมดสิ้น
ดังเพชรนิลเกิดขึ้นในอาจม

รูปงามนามเพราะน้อยไปหรือ ใจไม่ซื่อสมศักดิ์เท่าเส้นผม
แต่ใจสัตว์มันยังมีที่นิยม สมาคมก็แต่ถึงฤดูมัน
มึงนี้ถ่อยยิ่งกว่าถ่อยอีท้ายเมือง จะเอาเรื่องไม่ได้สักสิ่งสรรพ์
ละโมบมากตัณหาตาเป็นมัน สักร้อยพันให้มึงไม่ถึงใจ
ว่าหญิงชั่วผัวยังคราวละคนเดียว หาตามตอมกันเกรียวเหมือนมึงไม่
หนักแผ่นดินกูจะอยู่ไย อ้ายไวยมึงอย่านับว่ามารดา
กูเลี้ยงมึงถึงให้เป็นหัวหมื่น คนอื่นรู้ว่าแม่ก็ขายหน้า
อ้ายขุนช้างขุนแผนทั้งสองรา กูจะหาเมียให้อย่าอาลัย
หญิงกาลกิณีอีแพศยา มันไม่น่าเชยชิดพิสมัย
ที่รูปรวยสวยสมมีถมไป มึงตัดใจเสียเถิดอีคนนี้
เร่งเร็วเหวยพระยายมราช ไปฟันฟาดเสียให้มันเป็นผี
อกเอาขวานผ่าอย่าปรานี อย่าให้มีโลหิตติดดินกู
เอาใบตองรองไว้ให้หมากิน ตกดินจะอัปรีย์กาลีอยู่
ฟันให้หญิงชายทั้งหลายดู สั่งเสร็จเสด็จสู่ปราสาทชัยฯ

ตอนที่ ๓๖
ฆ่านางวันทอง

๏ ครานั้นวันทองสยองหัว
ขุนช้างขุนแผนพระหมื่นไวย
บรรดาข้าราชการที่หมอบเฝ้า
จะเพ็ดทูลอย่างไรไม่ชอบกล
พระยายมราชก็สั่งพลัน
พระหมื่นไวยขุนแผนแล่นตามมา
ขุนช้างลุกถลาหน้าคว่ำ
ลุกได้จากเสาเหย่าเหย่าไป
ทองประศรีคอยอยู่รู้กิจจา
ลุกรีบตามมาแข้งขาเพลีย
ให้ไปบอกลาวทองแก้วกิริยา
น้ำตาน้ำมูกตละลูกนก

๏ ขุนช้างสะดุดอิฐตีนขวิดไป
ลุกขึ้นไม่เช็ดระเห็จมา
อ้ายบ่าวร้องว้ายคุณนายขา
ขุนช้างเหลียวหลังอ้ายจังไร
อ้าวบ่าวมันชี้ว่าขี้หมา
ขุนช้างไม่ฟังว่าช่างกู

๏ ครั้นถึงที่หัวตะแลงแกง
วันทองสิ้นกำลังลงนั่งพิง
ขุนแผนสุดแสนสงสารน้อง
อัดอั้นนิ่งอึ้งตะลึงตะไล
นางแก้วกิริยาเจ้าลาวทอง
ทั้งนางสร้อยฟ้าศรีมาลา
ความกลัวตัวสั่นอยู่หวั่นไหว
ก็ตระหนกตกใจไปทุกคน
ต่างสร้อยเศร้าหัวพองสยองขน
จำจนด้วยกลัวพระอาญา
ให้คุมวันทองจูงไปข้างหน้า
ลูกพ่อคลอน้ำตาด้วยอาลัย
ล้มคะมำดำเสาเสือกไถล
ร้องไห้งุ่มง่ามมาตามเมีย
ดีอกตกประหม่าหน้าเสีย
น้ำตาไหลเรี่ยดัวสั่นงก
สร้อยฟ้าศรีมาลาทั้งห้าหก
ดีอกตกใจต่างไคลคลาฯ
หัวไถลล้มคว่ำดำขี้หมา
แมลงวันฉ่าตอมฉู่เหม็นอู้ไป
เซ็ดขี้หมาเสียก่อนเถิดข้าไหว้
ขี้หมาที่ไหนมาติดกู
ตั้งแต่หน้าตลอดขวัญแมลงวันฉู่
ผู้คนตามพรูร้องเหม็นจริงฯ
คนผู้ดูแดงทั้งชายหญิง
พระไวยวิ่งเข้าประคองวันทองไว้
นั่งลงข้างวันทองน้ำตาไหล
สะอื้นให้ไม่ออกซึ่งวาจา
ทั้งสองโศกเศร้าเป็นหนักหนา
ต่างคนจะขมาหาดอกไม้

คนดูล้อมพร้อมพรั่งดังกำแพง
ขุนช้างแหวกคนด้นเข้าไป
ฝูงคนหลีกวิ่งทั้งหญิงชาย
อ้ายหนุ่มหนุ่มเหม็นนักมักผลักรุน
พระไวยแลไปเห็นขุนช้าง
แล้วกดหัวลงไว้ฉวยไม้พลอง
พระยายมห้ามว่าอย่าพระไวย
ฉวยขุนช้างคร่าออกมานอกวง
ถ้ารู้กูหาไปห้ามไม่
ลุกขึ้นเดะส่งตรงออกมา
ฝ่ายขุนแผนแล่นไล่ไปซกซ้ำ
แกโกรธาด่าทอใช่พอดี

◎ ครานั้นจึงโฉมเจ้าวันทอง
ส้วมกอดลูกยาด้วยอาลัย
วันนี้แม่จะลาพ่อพลายแล้ว
พอบ่ายก็จะตายลงถมดิน
เกิดมาไม่เหมือนกับเขาอื่น
แต่น้อยน้อยลอยลิ่วไปตามลม
ให้แต่เฝ้าทุกข์ถึงคะนึงหา
เจ้าก็ไม่ศูนย์หายวายชีวี
มิเสียแรงฟักฟูมอุ้มท้อง
อยู่ในท้องก็เหมือนเพื่อนมารดา
ผ่าแดดแผดฝนทนลำบาก
หนามไหน่ไขว่เกี่ยวเที่ยวเลี้ยวลัด
พ่อพาขี่ม้าไม่ขับควบ
พอแดดเผาเข้าร่มพนมวัน
ตะแลงแกงจนหามีที่ยืนไม่
ว่าอีพ่อข้าไหว้เอาแต่บุญ
เหม็นขี้หมาออกจะตายแล้วพี่ขุน
เซซุนเข้าไปถึงวันทอง
ความโกรธโดดผางดรงเข้าถอง
ทั้งสองมือเปื้อนขี้ดีผลุงลง
จะทุบตีมันไยอ้ายคนหลง
นั่งลงเหม็นมือก็โกรธา
อ้ายจัญไรมือกูล้วนขี้หมา
ขุนช้างว่าลูกตายแล้วคราวนี้
ขุนช้างล้มหัวดำทองประศรี
ขุนช้างลุกจากที่หนีออกไปฯ
เศร้าหมองสะอึกสะอื้นไห้
น้ำตาหลั่งไหลลงรินริน
จะจำจากลูกแก้วไปศูนย์สิ้น
ผินหน้ามาแม่จะขอชม
มิได้ชื่นเชยชิดสนิทสนม
ต้องตรอมตรมพรากแม่แต่เจ็ดปี
นึกว่าแม่จะไม่ได้เห็นผี
กลับมาได้เผาผีของมารดา
ข้ามหนองแนวเขาลำเนาป่า
ทนทุกข์เวทนาในป่าชัฏ
ปลิงทากร่านรินมันกินกัด
แม่คอยปัดระวังให้แต่ในครรภ์
ขยับยวบกลัวเจ้าจะหวาดหวั่น
เห็นจะอ่อนผ่อนผันลงกินน้ำ

ค่อยกลืนแต่พอชื่นไม่กลืนหนัก
เมื่อเขาส่งลงมาต้องจองจำ
ด้วยเป็นห่วงบ่วงใยในลูกรัก
จะนั่งนักเจ้าจักอนาทร
เจ้าคลอดรอดแล้วจึงคลายใจ
เจ็ดปีแม่ประคองไม่หมองมัว
เขาดีต่อยปล่อยหลงในดงชัฏ
พอเห็นแล้วก็ต้องพรากจากมารดา
กุศลหนหลังยังค้ำจุน
เที่ยวติดตามแม่พ่อพอพร้อมครบ
เหมือนอุดส่าห์ดั้นด้นพ้นป่าชัฏ
สำคัญคิดว่าจะสุขทุกเวลา
พ่อจะเห็นมารดาสักครึ่งวัน
จะได้แต่คิดถึงคะนึงนาน
เมื่อเวลาเขาฆ่าแม่คอขาด
เจ้าดูหน้าเสียแต่แม่ยังเป็น
ร่ำพลางนางกอดพระหมื่นไวย
ง่วงหงุบฟุบลงกับพสุธา
◎ พระไวยร้องไห้อยู่เคียงแม่
เข้านวดแม่แก้ไขอยู่วุ่นวาย
โอ้เจ้าประคุณของลูกเอ๋ย
ผูกเปลเห่ช้าให้ลูกนอน
ประโลมลูบจูบจอมกระหม่อมแก้ว
ขมิ้นทาพาเข้านอนชม
คราวลูกเสาะแสะแม่โศกเศร้า
กางมุ้งยุงริ้นทั้งเรือดไร
กลัวลูกจะสำลักทุกเช้าค่ำ
แสนระกำก็ระวังจะนั่งนอน
จะเดินหนักเกรงท้องขยักขย่อน
ครั้นนอนนักกลัวจะเหนื่อยอนาถตัว
เฝ้าถนอมกล่อมไกวพ่อทูลหัว
ขุนช้างชั่วลักลูกไปลับตา
กุศลชัดให้เจ้าคืนมาเห็นหน้า
แต่นั้นมาช้านานจึงพานพบ
ให้ลูกแก้วมีบุญประจวบจบ
กลับมาต้องทำศพของมารดา
พอเห็นแสงจันทร์จำรัสพระเวหา
พอสายฟ้าฟาดลั่นจมดินดาน
พ้นนั้นศูนย์เปล่าเป็นเถ้าถ่าน
กลับไปบ้านเถิดลูกอย่ารอเย็น
จะอนาถไม่น่าจะแลเห็น
นึกถึงจะได้เห็นหน้ามารดา
น้ำตาไหลซบเซาไม่เงยหน้า
กอดลูกยาแน่นิ่งไม่ดิ้งกายฯ
เห็นมารดานิ่งแน่ก็ใจหาย
นางค่อยคลายเจ้าก็ร่ำพิไรวอน
แม่เคยเลี้ยงลูกแล้วสั่งสอน
ป้อนข้าวอาบน้ำให้กินนม
อาบน้ำให้แล้วก็มุ่นผม
แม่ปรารมภ์ระวังซึ่งโพยภัย
หยูกยาปลาข้าวเอาใจใส่
แม่มิให้ลูกน้อยอนาทร

ครั้นลูกเดิบใหญ่ได้เจ็ดขวบ
ขุนช้างลวงไปในป่าดอน
ปวดเจ็บเหน็บชาไปทั้งกาย
จะเป็นเหยื่อเสือสัตว์มันกัดกิน
ช่วยฉุดชักผลักขอนขุนช้างให้
ต้องพลัดพรากจากแม่แต่นั้นมา
คนเดียวบุกไปในไพรสัณฑ์
บุญปลอดรอดสัตว์ในกลางไพร
แสนยากใครจะยากเท่าลูกน้อย
ถึงใครจนก็ไม่เหมือนที่ลูกจน
ได้เห็นแม่ก็แต่ยังเด็กเด็ก
ถามย่าย่าเล่าจึงเข้าใจ
ป่ากว้างช้างเสือก็เหลือหลาย
อดอยากข้าวปลาสารพัด
ยามนอนกลางไพรใจอนาถ
ลมจัดพัดต้องใบไม้ปลิว
ครั้นถึงพ่อพ่อก็จนต้องทนทุกข์
จึงพากเพียรเรียนวิชามาบำรุง
ข้าไทเงินทองก็กองเกลื่อน
ได้เห็นหน้าบิดาทุกราตรี
คิดถึงจึงไปรับแม่กลับมา
มิรู้ว่าพาแม่มาบรรลัย
เคราะห์ประจวบตัวลูกถูกหลอกหลอน
เอาไม้ขอนทุ่มทับไว้กับดิน
ครั้งนั้นลูกก็หมายว่าศูนย์สิ้น
เทพไทไพรสิณฑ์ท่านเมตตา
ลูกจึงกลับมาได้ไม่สังขาร์
เดินป่าหนามตำระกำใจ
แต่สุพรรณถึงกาญจน์บุรีได้
ย่าเลี้ยงดูไว้จึงเป็นคน
ยากร้อยพันเท่าทุกแห่งหน
ทรพลพ่อแม่ไม่เห็นใคร
หน้าพ่อเมื่อแต่เล็กหาเห็นไม่
หนีย่ามาในพนมชัฏ*
ยุงริ้นบินด่ายมันตอมกัด
หนามไหน่ไม้ลัดเป็นรอยริ้ว
น้ำค้างสาดกระเซ็นมาเย็นฉิว
เดินเดียวเปลี่ยวลิ่วมาถึงกรุง
ติดคุกขัดสนจนผ้านุ่ง
ไปรบพุ่งมีชัยจนได้ดี
บ้านเรือนยศศักดิ์เกษมศรี
ยังขาดแต่แม่นี้ไปอยู่ไกล
หมายว่าจะยกย่องให้ผ่องใส
ดังลูกฆ่าแม่ให้มรณา

---

* ตอนกำเนิดพลายงามว่านางทองประศรีพาพลายงามไปหาขุนแผน ตอนนี้ว่าพลายงามหนีนางทองประศรีไป เป็นเพราะเมื่อผู้แต่งต่างไม่รู้กัน

จึงหันมาว่าเหวยเพชฌฆาต
ขอตายแทนตัวของมารดา
เป็นเพราะกูรับแม่กลับมา
ว่าพลางกลิ้งเกลือกเสือกไป
๏ ครั้นค่อยฟื้นคืนขอขมาโทษ
เมื่อเด็กอยู่ยังไม่รู้ซึ่งกิจจา
หยิกกัดปัดตีแล้วเถียงด่า
อย่าให้เป็นเวรกรรมของลูกไป
โอ้ตะวันกระไรช่างรีบบ่าย
เจ็บไข้ฤาจะได้หาหยูกยา
สิ่งของเชี่ยนขันจะซื้อขาย
จะจำหน่ายให้หมอพอสินบน
นี่มิได้รักษาพยาบาล
พระไวยอกใจดังไฟเลีย
๏ ขุนแผนแสนโศกสงสารน้อง
นางหันมากอดเท้าเข้าจาบัลย์
สะท้อนสะทึกสะอึกสะอื้นไห้
เสียแรงทรมานตัวทั้งผัวเมีย
เที่ยวอาศัยในดงพงชัฏ
ขุดเผือกมันกินตามถิ่นรก
ข้ามห้วยดรวยโดรกชะโงกชะงัก
ระวังนางล้างทัพเสียนับพัน
ถึงสุดแสนลำบากยากไร้
จนพฤกษาหายากกินรากบัว
แปดเดือนเรือนชานมิได้เห็น
ครั้นมีครรภ์ลูกยามาสมทบ
มาฟันฟาดเรานี้จะดีกว่า
อย่าให้แม่ข้านี้บรรลัย
ท่านจึงลงอาญาเป็นข้อใหญ่
สะอื้นไห้อยู่กับตีนของมารดาฯ
แม่จงได้โปรดซึ่งเกศา
ได้เอื้อมสูงต่ำว่าให้เคืองใจ
มารดาจงงดอดโทษให้
ไหว้แล้วไหว้เล่าเฝ้าโศกา
จะเร่งให้แม่ตายไม่เห็นหน้า
รักษาแม่มิให้ได้ร้อนรน
ทั้งข้าไทวัวควายที่เกลื่อนกล่น
แต่ชั้นจนตัวลูกกระทั่งเมีย
เนื้อกรรมตามผลาญประหารเสีย
ละห้อยละเหี่ยเพียงจะม้วยไปด้วยกันฯ
นิ่งนั่งฟังวันทองให้อัดอั้น
ขุนแผนนั้นซบหน้ากับหลังเมีย
ออกปากน้ำตาไหลลงราดเรี่ย
เขี่ยดินเลี้ยงกันเหมือนหนึ่งนก
สู้ผลัดผ้านุ่งทำมุ้งปก
ดกยากเท่าไรไม่ไกลกัน
หักใบไม้คลุมเป็นซุ้มกั้น
แต่สักวันมิได้พรากไปจากตัว
เจ้าสู้จนทนได้ไปกับผัว
ชั้นชั่วข้าวสักเม็ดไม่พานพบ
แสนเข็ญพาน้องวันทองหลบ
ก็ปรารภควรระวังแต่ตั้งท้อง

พี่ขับม้าพาพอสะบัดย่าง
ค่ำเช้าพี่เฝ้าประคับประคอง
จึงพาเจ้าเข้าหาพระพิจิตร
ถ้าเขาฆ่าเสียในป่าทั้งสองคน
ไหนไหนทุกข์ยากนั้นมากมาย
ก็บังเอิญไม่ตายวายชีวี
ครั้นชนะโปรดปรานประทานให้
ไม่เสียทีที่อุตส่าห์พยายาม
ทนลำบากตรากตรำทุกค่ำเช้า
อ้ายขุนช้างซิงซ้ำกระหน่ำทุกข์
เหมือนเจ้าตายจากพี่ทีหนึ่งแล้ว
อยู่ในคุกทุกข์ถึงคะนึงตรอง
ทุกข์ถึงเพื่อนยากเจ้าจากพี่
หญิงชายตายเป็นประการใด
พ่อพลายงามตามพบมาบอกเล่า
หมายว่าออกได้จะตามดู
เดชะบุญพลายงามมาตามขอ
กลับมาจากเชียงใหม่ได้เสบย
ครั้นลูกรักชักพาเจ้ามาห้อง
ก็เย็นใจอยู่ว่าภัยจะไม่มี
ได้พบผัวพูดกันแต่กลางคืน
ก็เกิดความลามวุ่นขุ่นระคาย
อกเอ๋ยเคยยากก็หนักหนา
ร้อยทัพพันทัพไม่อับจน
ถึงศาสตราอาวุธเป็นห่าฝน
ฝีมือลาวเชียงใหม่ไม่มีเกิน
กลัวกระเทือนครรภ์นางจะหมางหมอง
จนเห็นท้องแก่เกรงจลาจล
ก็ได้รองชีวิตไม่ขัดสน
ไม่น้อยใจเหมือนมาจนในครั้งนี้
ก็ก้มหน้าพากันตายในเมืองผี
ถึงกรุงศรีอยุธยาได้ว่าความ
พี่ดีใจว่าสิ้นซึ่งเสี้ยนหนาม
แต่เวรตามตัวต้องไปติดคุก
ทั้งห่วงเจ้าท้องไส้ไม่มีสุข
ดังไฟลุกขึ้นในอกสักหกกอง
ต้องคลาศแคล้วพี่ดั้งแต่เศร้าหมอง
สองทุกข์สามทุกข์เข้าทับใจ
ไปคลอดลูกร้ายดีหาเห็นไม่
เป็นหลายปีล่วงไปมิได้รู้
จึงรู้ว่าตัวเจ้านี้ยังอยู่
สู้กันอีกสักครั้งไม่ฟังเลย
ก็พอไปเชียงใหม่มิใช่เฉย
เพอิญเลยลืมเจ้าเสียจวนปี
เหมือนวันทองเกิดใหม่ได้พบพี่
จะอยู่ดีด้วยกันคุ้มวันตาย
พอนอนดื่นไม่ทันดะวันสาย
ลงปลายน้องรักจักวายชนม์
ศึกเสือสู้มาเป็นหลายหน
ไพร่พลกองทัพไม่ยับเยิน
ก็คุ้มคนไว้ได้ไม่ฉุกเฉิน
แดกดะเพิ่นเพราะพระเวทย์วิเศษดี

แต่ชั้นม้าอาวุธก็ไม่เข้า
จนเลื่องชื่อลือชาทั้งธานี
คนอื่นหมื่นแสนก็คุ้มรอด
จำเพาะเด็ดดวงจิตปลิดเอาไป
แม้นข้าศึกสะอึกมาล้อมกรุง
แต่คนเดียวจะอาสาเข้าฝ่าฟัน
นี่จนใจด้วยพระทูนกระหม่อมแก้ว
เสด็จกลับเข้าวังไม่รั้งรอ
โอ้พระคุณทูนกระหม่อมของลูกเอ๋ย
ถ้าโปรดปรานประทานซึ่งชีวา
แขกฝรั่งลาวล้อฤๅมอญพม่า
จะขอแต่วันทองที่ต้องใจ
อยู่นี่พี่จะเข้าไปทูลขอ
ครั้งขอลาวทองต้องขื่อคา
จะเอาความกระบือไปรื้อรบ
จะต้องโทษกับน้องเป็นสองตาย
ตายไปเมื่อไรจะได้เกิด
นรกมืดมิดเมียคิดกลัว
ขุนแผนฟังคำที่ร่ำว่า
สุดคิดอัดอั้นให้ตันใจ
ฝูงคนมาดูอยู่ที่นั่น
ทั้งหนุ่มสาวเฒ่าชราน้ำตาริน
ดังป่ารังประดังด้วยลมกล้า
ที่ใจอ่อนเป็นลมล้มซบซวน

◎ นางแก้วลาวทองศรีมาลา
ได้เมี่ยงหมากใส่พานคลานเข้าไป
เอาไฟเผาไฟดับลงกับที่
ครั้นนี้คิดมาน่าน้อยใจ
ยอดรักคนเดียวไม่คุ้มได้
ช่างกระไรพ้นที่จะป้องกัน
อย่าหมายมุ่งว่าจะได้ไอศวรรย์
ให้สิบพันสิบหมื่นไม่ย่อท้อ
ได้สั่งแล้วว่ามิให้ผู้ใดขอ
คอน้องเด็ดด้วยพระอาญา
กระไรเลยกริ้วกราดเป็นหนักหนา
พระจะทรงปรารถนาที่เมืองใด
จะผูกคอมันมาถวายให้
เป็นไรก็ตามแต่เวรา
วันทองว่าอย่าพ่ออย่าหาญกล้า
ครั้งนี้อาญาเมียถึงตาย
เกลื่อนกลบความวัวไม่ทันหาย
พ่ออย่าหมายเลขเลยว่าเมียจะเป็นตัว
อยู่ทำบุญให้เถิดพ่อทูนหัว
ผัวอยู่จะได้สร้างกุศลไป
ไม่ออกปากพูดจาต่อไปได้
สุดอาลัยล้มผางลงกลางดิน
ไม่อาจกลั้นโศกได้ร้องไห้สิ้น
ได้ยินแต่ร้องไห้พิไรครวญ
พัดสาขากิ่งก้านสะท้านป่วน
ด้วยเห็นจวนตะวันบ่ายลงชายไพรฯ
สร้อยฟ้าโศกาสะอื้นไห้
กราบไหว้วอนว่าษมาพลัน

นางแก้วว่าข้าษมาพี่
เสียตัวร่วมผัวมาด้วยกัน
ขออภัยอย่าได้ผูกเวรน้อง
พี่ได้ล่วงเกินบ้างเป็นอย่างไร
นางแก้วรับษมาน้ำตานอง
น้องได้ล่วงเกินแต่ก่อนมา
วันทองรับษมาเจ้าลาวทอง
พี่ก็ขอษมาอย่าราคี
สร้อยฟ้าศรีมาลาสะอื้นไห้
ลูกได้ผิดพลั้งแต่หลังมา
อย่าเป็นเวรกรรมกับตัวข้า
วันทองรับษมายิ่งอาลัย

◎ นางวันทองน้องเรียกเอาดอกไม้

ลูกจะลามารดาในวันนี้
แต่ลูกอยู่กับพ่อขุนแผน
จนถึงเวลาเขาฆ่าฟัน
ทองประศรีงันงกยกมือรับ
พอฟื้นตัวพร่ำว่าอย่าทิ้งบุญ
หาดอกไม้ให้แม่ออไวเอ๋ย
ออแผนร้องไห้ทำไมนา
ศรีมาลาไปหาข้าวสุกข้าวสาร
แล้วจะได้ทำบุญสุนธรรม
ชุมพลหลานคลานเข้าไปหาย่า
นึกถึงนางวันทองร้องไห้ไป
เขาจะล้มจะตายอ้ายพลายน้อย
คายหมากจากปากให้หลานอม
อย่าให้มีเวราเมื่อหน้านั่น
น้องขึ้งเคียดเดียดฉันท์ประการใด
วันทองว่าพี่หาถือไม่
ขออภัยเจ้าแก้วกิริยา
ลาวทองโศกเศร้าเข้าไปหา
พี่จงอดโทษาในวันนี้
น้องเอ๋ยพี่ได้ว่าเป็นถ้วนถี่
ต่างคนต่างก็มีซึ่งน้ำตา
พิไรพลางทางขอษมาว่า
จนถึงวันชีวาแม่บรรลัย
ก้มหน้าลงแล้วก็ร้องไห้
น้ำตาไหลโซมหน้าด้วยปรานีฯ
คลานเข้าไปไหว้กราบทองประศรี
ขออภัยอย่าให้มีซึ่งโทษทัณฑ์
ให้แม่แค้นอย่างไรที่ไหนนั่น
สิ้นเวรกรรมกันเถิดแม่คุณ
ลมจับหกล้มลงจมฝุ่น
ภาวนาให้ครุ่นไว้ลูกอา
อย่าละเลยคุณพระจะดีกว่า
ไปหาเซี่ยนขันมาให้กรวดน้ำ
ทำกระบาลเสียผีเถิดจวนค่ำ
ทองประศรีบ่นพร่ำอยู่ร่ำไร
แกยกหลานใส่บ่าน้ำตาไหล
อุ้มชุมพลเข้าไว้ให้ดูดนม
อย่าร้องไห้อ้ายจ้อยกินขนม
จะเชยชมไม่เป็นสมประดีฯ

๏ ฝ่ายขุนช้างนั่งเหงาไม่เข้าใกล้
เสียใจไหลเล่อเพ้อพาที
พุดโซ่อยู่หลัดหลัดมาพลัดกัน
เนื้อหนังเจ้าจะพังลงเป็นจุณ
ลูกเต้าเจ็บไข้แม่ไปเยือน
เขาก็มาบอกเล่าเป็นเค้ามูล
ถึงลูกทูลเหตุผลดันปลาย
พระองค์ทรงชักว่ารักใคร
ให้การไหลหลงทรงโกรธเกรี้ยว
จะได้อยู่เรือนเหย้าเสาโดโด
แม่มาตายกลางดินเขานินทา
จะหาไหนเหมือนแม่แต่นี้ไป
เรือนเหย้าข้าวของถวายพระ
ถึงลูกคุณหลานหม่อมจะยอมเมีย
จะภาวนาให้หนักชักประคำ
ร้อยวษาพันวษาไม่ราวัน

๏ ทองประศรีได้ฟังคลั่งน้ำใจ
อ้ายชาติชั่วหัวล้านกระบาลลาย
ไม่เป็นอันฉันที่จะร้องไห้
พระหมื่นไวยขัดใจลุกออกมา
วาจาเหมือนหมาสะบัดขี้
ไม่ไปกูจะถองมึงลองดู
ขุนช้างร้องว้ายตะกายกลิ้ง
พระหมื่นไวยถองซ้ำคะมำมา
ขุนช้างลุกโผนโดนคนดู
ขุนช้างโดดออกมานอกวง
ร้องไห้หน้าขาวราวกับผี
คราวนี้ตายแน่แล้วแม่คุณ
โอ้แม่วันทองตายเพราะอ้ายขุน
เพราะอ้ายตุ่นโง่เง่าเข้ากราบทูล
ลูกคิดเชือนว่าแม่แร่ไปศูนย์
อ้ายหัวปูนผมเกลี้ยงขืนเถียงไป
ที่จริงหาได้ตายเพราะลูกไม่
แม่สองใจคิดยากหากเลโล
ถ้ารักช้างข้างเดียวขนมโก๋
แกงเทโพกินเล่นให้เย็นใจ
แม่ยอดฟ้าฝาบาตรกระจาดใหญ่
แม้นไม่ได้เช่นนี้ไม่มีเมีย
จะสละโกนหนวดไปบวชเสีย
มีเมียไปทำไมไม่เหมือนกัน
แต่หัวค่ำร่ำไปจนไก่ขัน
ฉันแต่นางทั้งห้ากว่าจะตายฯ
นั่นร้องไห้เยียใดอ้ายฉิบหาย
คนจะตายแล้วยังซนบ่นนินทา
ฝาบาตรกระจาดใหญ่ก็ร่ำว่า
อ้ายชาติข้าหัวล้านประจานกู
มึงกลัวกูจะตีมึงอย่าอยู่
ฉุดหูกระชากลากออกมา
ฉันรักจริงสุดใจพระไวยขา
อ้ายขี้ข้ายังไม่ออกไปนอกวง
หลีกหลบกันเป็นหมู่แล้วเตะส่ง
ส่งเสียงร้องว่าข้าไม่เคย

ข้ารักเมียของข้าข้าร้องไห้
ได้เล่นกันอีกหละไม่ละเลย
ไปฟ้องที่ไหนไสหัวไป
กลับเข้ามาแอบคนอยู่ลนลาน
อีแดแร่เข้าข่วนเอาข้างฉึก
ขุนแผนร้องว่าอย่าพ่อไวย

◎ ครานั้นจึงโฉมเจ้าหมื่นไวย
อาวรณ์ผ่อนคิดกับบิดา
ซึ่งจะเฝ้าร้องไห้พิไรว่า
พ่อจงอยู่รักษาข้าจะไป
จะวิงวอนผ่อนคลายให้พิโรธ
จะแทนคุณเมื่อจะศูนย์สิ้นชีวิต

◎ ครานั้นขุนแผนแสนสะท้าน
แต่ครั้นจับยามดูรู้แจ้งใจ
อัฐกาลพาลขัดอยู่หนักหนา
เจ้าจะไปทูลขอดูก็ตาม
เจ้าไปทูลขอโทษคงโปรดแน่
ดูหน้าหน้าก็นวลจวนบรรลัย
ขีดชาตาลงดูกับแผ่นดิน
เสาร์ทับลักขณากาจับโลง
ใครต้องยามนี้มิได้รอด
น้ำตาอาบหน้าลงรินริน
เคราะห์ร้ายตายเป็นก็เห็นหมด
จะขอแม่วันทองสักสองคำ
พ่อจงคุมอยู่ดูมารดา
ว่าแล้วเท่านั้นในทันใด
ถองได้เปล่าเปล่าชาวบ้านเอ๋ย
พระหมื่นไวยว่าเหวยอ้ายหัวล้าน
ขุนช้างว่าทำไมข้าจะไปบ้าน
เหยียบอีตานลูกอีแดร้องแซ่ไป
อ้ายหัวล้านมาอีกแล้วข้าไหว้
มาจูงลูกกลับไปในศาลาฯ
เศร้าใจด้วยแม่เห็นหนักหนา
ลูกว่าจะเห็นประการใด
เขาจะฆ่าเราจะคิดเป็นไฉน
เฝ้าไททูลองค์พระทรงฤทธิ์
ขอโทษแม่ตัวไม่กลัวผิด
ลูกคิดพ่อจะเห็นเป็นอย่างไรฯ
ฟังลูกคิดอ่านก็เห็นได้
จึงว่ากับพระไวยพ่อพลายงาม
พ่อว่าประหนึ่งจะชิงห้าม
ในยามว่าองค์พระทรงชัย
แต่แม่เจ้าหาพ้นจากตายไม่
จะใกล้ในเวลานี้เข้าสี่โมง
ก็ขาดสิ้นเคราะห์ร้ายเห็นตายโหง
ยามลิงล้วงโพรงจระเข้กิน
พระไวยเห็นตลอดอยู่เสร็จสิ้น
ผินหน้าว่ากับพ่อว่าตามกรรม
ลูกจะทดแทนคุณอุปถัมภ์
แล้วแต่บุญกรรมจะนำไป
อย่าเพ่อให้เขาฆ่าลงก่อนได้
ไปหาพระยายมแล้ววันทา

เจ้าคุณงดโทษจงโปรดเกล้า
ทูลขอโทษทัณฑ์ของมารดา
พระยายมดีใจไปเถิดพ่อ
ถ้านานเนิ่นเกินล่วงเวลาไป
พระไวยรับคำอำลาไป
ถึงวังนั่งพักผ่อนเวลา
อ่านมนตร์มหาละลวยเล่ห์
แป้งผงลงยันต์เทพนิมิต
แล้วตั้งสัตย์อธิษฐานพระพรชัย
พอได้ลมจันทร์สำคัญคอย
เห็นกำลังพระองค์ทรงพระโสมนัส
พระหมื่นไวยกราบงามลงสามลา
◎ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงเดช
เห็นพระไวยเข้ามาอัญชลี
ชิกระไรอ้ายนี่ช่างพากเพียร
จึงตรัสถามว่าอ้ายไวยไปไหนมา
◎ ครานั้นพระไวยวรนาถ
เห็นพระเวทขลังจริงไม่ชิงชัง
ขอเดชะพระองค์ผู้ทรงภพ
จะควรมิควรประการใด
ทรงชุบเกล้าชุบกระหม่อมเป็นหัวหมื่น
ผาสุกทุกวันนิรันดร์มา
มารดาข้าพระพุทธเจ้านี้
กำเริบราคมากใจไม่ตั้งตรง
ถ้าเพียงแต่พี่ป้าย่ายาย
นี่มารดาอุ้มท้องทรมาน
ดีฉันจะไปเฝ้าพระพันวษา
เมตตาอย่าเพ่อให้บรรลัย
อย่ารั้งรอรีบมาอย่าช้าได้
จะงดไว้ก็กลัวพระอาญา
รีบเร่งคลาไคลทั้งบ่าวข้า
ระงับใจบ่ายหน้าสู่บูรทิศ
เป็นเสน่ห์ผูกพันกระสันจิต
ปิดมือลูบไล้ไม่มีรอย
ขอพระทัยเคืองกลับขยับถอย
ก็คลานคล้อยเข้าพระโรงรัตนา
ประภาษตรัสสรวลสันต์หรรษา
ภาวนาหมอบชะม้อยคอยท่วงทีฯ
ปิ่นปักนัคเรศบุรีศรี
พระภูมีให้ทรงพระเมตตา
เขาฆ่าแม่มันยังเวียนเข้ามาหา
อีวันทองเขาฆ่าแล้วหรือยังฯ
ฟังพระราชบัญชาน้ำตาหลั่ง
ถวายบังคมกราบแล้วทูลไป
เลิศลบล้ำโลกทั้งน้อยใหญ่
ชีวิตอยู่ได้พระบาทา
ทุกวันคืนพระคุณปกเกศา
ยังมิได้ขายฝ่าบาทบงสุ์
มิดีแสนชั่วด้วยม้วหลง
ควรทรงพระพิโรธไม่โปรดปราน
จะทิ้งเสียให้ตายไม่สงสาร
ได้เกิดมาเป็นนานเพราะมารดา

สารพัดพระคุณไม่นับได้
อนึ่งตั้งแต่กำเนิดเกิดมา
ครั้งนี้ที่สุดถึงชีวิต
ให้เลื่องลือชื่อเสียงปรากฏไป
ชีวิตขอพระราชทานโทษ
ดรากตรำจำไว้ให้เวทนา
๏ ครานั้นสมเด็จนเรนทร์สูร
ชอบพระทัยให้เมตตาปรานี
เอ็งได้ทำดีมีความชอบ
แต่ยังมิถึงชอบที่ขอบใจ
ถ้าผิดจากมึงแล้วกูไม่ให้
เหวยอ้ายท้ายน้ำจงเร็วพลัน
บอกกับเจ้ากรมยมราช
กูยกโทษโปรดให้จมื่นไวย
๏ ครานั้นจึงพระจมื่นไวย
รับพระโองการกรานกราบลง
จึงปรึกษาว่ากับพระท้ายน้ำ
พระยายมจะฟันแม่บรรลัย
ได้แล้วขึ้นขี่คนละตัว
ขับควบผางผางกลางมรรคา
๏ ครานั้นท่านพระยายมราช
ผลกรรมวันทองจะต้องฟัน
พระไวยเดินไปด้วยบาทา
โบกธงหลังม้ามาแต่ไกล
แน่แล้วพระไวยเข้าไปทูล
พวกเราก็ไม่ดีที่ชักช้า
จะทิ้งไว้ไม่ควรเป็นหนักหนา
ยังมิได้พยาบาลประการใด
ขอพระองค์จงประสิทธิ์ประสาทให้
ว่าหมื่นไวยได้แทนคุณมารดา
โปรดแต่เฆี่ยนตีอย่าเข่นฆ่า
ให้สาสมกับที่ผิดประเวณีฯ
ฟังจมื่นไวยทูลเป็นถ้วนถี่
กูนี้สงสารอ้ายหมื่นไวย
กูก็ดอบแทนแล้วเป็นไหนไหน
จะยกโทษแม่ให้เป็นรางวัล
ใครขอก็จะพลอยมาอาสัญ
ออกไปด้วยกันกับหมื่นไวย
อย่าฟันฟาดวันทองให้ตักษัย
รีบไปอย่าให้ทันเขาฟันลงฯ
ดีใจชื่นชมสมประสงค์
ตรงหน้าพระที่นั่งแล้วรีบไป
เวลาเย็นจวนค่ำช้าไม่ได้
ร้องสั่งบ่าวไพร่ให้ผูกม้า
บ่าวไพร่พันพัวมาหนักหนา
เอาธงขาวโบกมาเป็นสำคัญฯ
เห็นประหลาดก็กลัวอยู่ตัวสั่น
จึงเผอิญคิดกันให้ผิดไป
นี่ใครขี่ม้ามาน่าสงสัย
มิใช่พระไวยที่กลับมา
นเรนทร์สูรกริ้วโกรธว่าไม่ฆ่า
เร็วเหวยเอามารีบฆ่าฟัน

เพชฌฆาตราชมัลเข้ายื้อยุด
เหลียวมาเรียกผัวกลัวเขาฟัน
ขบฟันกั้นกอดวันทองไว้
เพชฌฆาตดาบยาวก้าวย่างมา
ฉุดคร่าคว้ากันอยู่ดันดึง
ดาบยู่บู้พับยับเยินไป
ขุนแผนฮึดฮัดกัดฟันเกรี้ยว
เพชฌฆาตแกว่งดาบวาบวาบมา
ต้องคอนางวันทองขาดสะบั้น
พอพระไวยถึงโผนโจนม้าลง
ขุนแผนก็ล้มลงทั้งยืน
ขุนช้างล้มนิ่งกลิ้งอยู่ไกล
ทองประศรีกลิ้งเกลือกเสือกกายา
นางแก้วลงกลิ้งทิ้งลูกชาย
พวกคนมาดูอยู่อัดแอ
บ้างก็เข้านวดฟั้นคั้นคะยี
พระไวยพลายงามกับบิดา
น้ำท่าทาลูบให้ชื่นใจ

◎ ขุนแผนพระไวยนางลาวทอง

ทองประศรีนางแก้วกิริยา
ขุนแผนว่าโอ้เจ้าวันทอง
พี่พากเพียรปัดเป่าสักเท่าไร
พระไวยว่าลูกนี้มั่นหมาย
ขอได้รีบมาไม่ช้าที
นางแก้วกิริยาน้ำตาตก
ลาวทองโศกาเฝ้าจาบัลย์
ฉุดวันทองกลัวอยู่ตัวสั่น
ขุนแผนดันโดดข้ามผู้คุมมา
ขุนช้างร้องไปชิงไว้หวา
ขุนแผนโถมถาคร่อมเมียไว้
ฟันผึงถูกขุนแผนหาเข้าไม่
เข้ากลุ้มรุมฉุดได้ขุนแผนมา
บิดตัวเป็นเกลียววางกูหวา
ย่างเท้าก้าวง่าแล้วฟันลง
ชีวิตวับดับพลันเป็นผุยผง
ตรงเข้ากอดตีนแม่แน่นิ่งไป
ปิ้มจะไม่คงคืนชีวิตได้
บ่าวไพร่ใหญ่น้อยก็วุ่นวาย
สร้อยฟ้าศรีมาลาล้มคว่ำหงาย
ใครจะรู้สึกกายก็ไม่มี
บ้างล้มกลิ้งนิ่งแน่บ้างวิ่งหนี
แก้กันอึงมี่เป็นหมู่ไป
หมอหลวงเข้ารักษานัดยาให้
ต่างคนค่อยได้สติมาฯ
ลูกสะใภ้ทั้งสองละห้อยหา
ต่างโศกากอดศพเข้าร่ำไร
นิจจาน้องวอดวายดายจนได้
เวรกรรมทำไว้กระไรนี้
ว่าแม่จะไม่ตายไปเป็นผี
พูดโธ่เอ่ยถึงนี่ไม่ทันฟัน
โอ้อกน้องนี้ดังใครหั่น
ศรีมาลาน้ำตาลั่นละลุมลง

สร้อยฟ้ากลิ้งเกลือกเสือกสะอื้น
เสียงก้องร้องไห้อยู่ในวง
ด่างร้องด่างร่ำคร่ำครวญ
เลือดเปื้อนตัวแดงทุกแห่งไป
เห็นพ่อนึกพิโรธโกรธเกรี้ยว
ทิ้งกันเสียได้ไม่นำพา
จะอาลัยทำไมกับแม่ข้า
แม้นมีความเมตตาอาลัย
พ่อก็เรืองพระเวทวิทยา
ทั้งมนตร์จังงังก็ขลังครัน
ทำไมกับอ้ายเพชฌฆาต
เพราะพ่อไม่ช่วยจึงม้วยมุด
หากเห็นข้ามาจึงร้องไห้
ยิ่งว่ายิ่งแค้นแน่นอุรา
ที่สัญญาว่าไว้อย่างไรเล่า
กลัวเราจะมาทันรีบฟันฟาด
ชิงชังดังหนึ่งว่าโกรธเกลียด
ฟันผู้หญิงล้มตายสบายใจ
เมื่อข้าจะไปก็ได้ว่า
เผอเรอเออออวยด้วยดีบดี
เดี๋ยวนี้มารดาข้าบรรลัย
อวดกล้าว่าขยันเข้าฟันเอา
มิหนำซ้ำฟันเอาพ่อเรา
พ่อข้าโทษทัณฑ์เป็นฉันใด
เราพยาบาทท่านจนวันตาย
เอาเถิดคงได้ลือฝีมือกัน

ทองประศรีลุกยืนส่งเสียงหลง
ขุนแผนซบลงกอดศพไว้
ด่างซวนซุนล้มไม่ลุกได้
พระไวยคลั่งคลุ้มกลุ้มอุรา
ข้าให้พ่อเดียวอยู่รักษา
ว่าพ่อก็จะแค้นจะเคืองใจ
เมียของพ่อพร้อมหน้าอยู่ไสว
ไหนแม่วันทองจะต้องฟัน
ลาวหมื่นแสนมายังไม่พรั่น
ถึงคนร้อยคนพันก็ชวนทรุด
พ่อเป่าจังงังปราดมันก็หยุด
ฤๅว่าสุดสิ้นฤทธิ์ของบิดา
หาไม่เจียนพ่อจะเมินหน้า
เหลียวมาเห็นเจ้ากรมยมราช
ควรฤๅฟันแม่เราให้คอขาด
พยาบาทเราด้วยเหตุอันใด
มาเบียนเบียดแม่ข้าทำไมให้
จะสู้รบที่ไหนกับสัตรี
อย่าเพ่อฟันฆ่าให้เป็นผี
ทูลขอพระภูมีก็ให้เรา
ท่านจะว่ากระไรไปอีกเล่า
เห็นมือเปล่าถือตัวไม่กลัวใคร
หากว่าไม่เข้าจึงรอดได้
ฤๅว่ารับสั่งให้ท่านฆ่าฟัน
ความแค้นไม่วายที่หมายมั่น
ไม่ได้ฟันศัตรูกูยอมตาย

เหลียวเห็นเพชฌฆาตที่ฟาดฟัน
ฉวยดาบมาจะฆ่าเสียให้ตาย
ขุนช้างตกใจพระไวยถึง
พระไวยเตะผางเข้าหว่างคอ
๏ ขุนแผนแล่นยุดฉุดพลายงาม
ผลกรรมจึงจำให้บรรลัย
โดยไปคร่อมเจ้าวันทองไว้
มันกลุ้มรุมกันฉุดก็สุดฤทธิ์
๏ พระไวยฮึดฮัดปัดมือ
พ่อชิงอาวุธหลุดมือไป
โอ้ว่าเจ้าประคุณของลูกแก้ว
ลูกนี้มิได้คิดกับชีวา
พระองค์ทรงโปรดประทานให้
จะมีชื่อลือเลื่องเฟื่องฟูน
รีบเร่งมากับพระท้ายน้ำ
ที่แท้กรรมนำมาให้จำเพาะ
ร่ำพลางทางกอดเอาศพแม่
ยังรึกรึกสะทึกสะท้อนใจ
๏ คราน้นขุนแผนแสนสะท้าน
เห็นร้องไห้อาลัยถึงมารดา
จนซวนซบสลบลงกับที่
ขุนแผนตระหนกตกใจ
ครั้นพระไวยค่อยได้สติคืน
อันคนตายไหนเลยจะคืนมา
อุดส่าห์สงบใจเจ้าไวยเอ๋ย
ธรรมดาเกิดมาทุกรูปนาม
ลุกถลันเตะคว่ำคะมำหงาย
ผู้คนวุ่นวายวิ่งหนีปรอ
ยกมือร้องอึงฉันทำไมพ่อ
พระยายมกลัวงอขออภัยฯ
จงฟังพ่อห้ามอัชฌาสัย
พ่อนั่งอยู่ใกล้ก็ลืมคิด
จึงไม่ทันแก้ไขแต่สักหนิด
ชีวิตวันทองจึงบรรลัยฯ
คำรามฮือฉันจะฟันมันให้ได้
ล้มกลิ้งลงใกล้ศพมารดา
ลับแล้วทีนี้ไม่เห็นหน้า
ขืนพระราชอาญาเข้ากราบทูล
ดีใจว่าแม่ไม่ดับศูนย์
มิรู้ว่าจะอาดูรด้วยเนื้อเคราะห์
ขับม้าผ่าร่ำราวกับเหาะ
เห็นเขาเฉาะคอขาดกระเด็นไป
นิ่งแน่ไม่สมประดีได้
ล้มซบสลบไสลไม่เจรจาฯ
สงสารพระไวยเป็นหนักหนา
กอดศพโศกาอยู่ร่ำไร
จะรู้สึกสมประดีก็หาไม่
เข้าแก้ไขนวดฟั้นให้ลูกยา
ปลอบว่าเจ้าหมื่นฟังพ่อว่า
จะโศกาต่อไปไม่ได้ความ
อย่าร้องไห้ไปเลยฟังพ่อห้าม
เราท่านก็คงตามกันตายไป

อันบุรุษสัตรีมีชีวิต
ถึงมาตรแม้นดินฟ้าคงคาลัย
จะมามัวร้องไห้ไม่ต้องการ
เดี๋ยวนี้ศพยังค้างอยู่กลางวง

๏ พระไวยได้ฟังบิดาปลอบ
กลั้นกลืนโศกกลายวายน้ำตา
เอาผ้าขาวมาให้ดังใจหวัง
ตัดกระดานต่อโลงด้วยทันใด
ครั้นแล้วยกศพขึ้นใส่ไม้
เกณฑ์คนเฝ้าศพได้ครบครัน
ทั้งเคหาเยือกเย็นเป็นป่าช้า
เกรียมดรมระทมทุกข์อยู่ฟุ้นเฟือน

๏ ฝ่ายว่าเจ้าจอมหม่อมขุนช้าง
รีบรัดเรียกหาพวกข้าไท
เร่งตะบึงถึงบ้านพอตรู่ดรู่
หลบเหลื่อมเข้าในเรือนพลัน

๏ คราน้ันขุนแผนแสนสนิท
ครั้นอรุณรุ่งรางสว่างฟ้า
ไปบอกว่าวันทองน้องบรรลัย
ตัดทุ่งมุ่งมาถึงสุพรรณ
พอนางสายทองเดินออกมา
สายทองถามว่ามาทำไม
ว่าเวลากลางคืนวานซืนนั้น
ไปลอบลักหม่อมแม่วันทองมา
พระองค์ทรงพิโรธโปรดให้ฆ่า
สายทองได้ฟังดังไฟฟูน
เมื่อถึงพรหมลิขิตไม่อยู่ได้
เพลิงกาลผลาญไหม้ก็แหลกลง
จงคิดอ่านทำส่วนกุศลส่ง
คิดอ่านปลงศพแม่เถิดลูกอาฯ
เห็นชอบตามคำที่พ่อว่า
เบือนหน้ามาสั่งซึ่งข้าไท
จึงตราสังห่อศพหาช้าไม่
ก้านดองรองในเข้าฉับพลัน
ให้หามไปฝังที่ป่าช้านั่น
แล้วพากันร้องไห้กลับไปเรือน
เสียงแต่คนโศกากันกล่นเกลื่อน
เพื่อนบ้านร้านตลาดอนาถใจฯ
พอเห็นเขาฟันนางไม่อยู่ได้
ลงเรือทันใดไปสุพรรณ
กลัวแม่ยายจะรู้เรื่องฟ้องนั่น
สะอื้นอั้นน้ำตาลงพราวดาฯ
คิดถึงเมียรักเป็นหนักหนา
สั่งบ่าวให้ไปหาศรีประจัน
อ้ายสารีบไปขมีขมัน
เข้าบ้านศรีประจันด้วยทันใด
อ้ายสานั่งลงยกมือไหว้
ขุนแผนให้ฉันมาแจ้งแห่งกิจจา
พระไวยหุนหันเป็นหนักหนา
เจ้าขุนช้างโกรธาเข้ากราบทูล
แม่วันทองมรณาเสียดับศูนย์
อาดูรสลบล้มลงทั้งยืน

ดังดวงใจจะขาดอนาถนิ่ง
บ่าวไพร่แก้ไขมิใคร่ฟื้น
◎ ศรีประจันครั้นเห็นสายทองเข้า
ร้องถามไปพลันในทันที
ออสายทองล้มคะมำลงต้ำปุบ
อ้ายสาร้องบอกออกไปพลัน
ศรีประจันนั้นได้ยินว่าจะตาย
ลุกขึ้นบนข้าวผีตีข้าวพระ
นี่มันแจ็บเมื่อไรก็ไม่รู้
มาบอกให้อักอ่วนเมื่อจวนตาย
แปลกใจบันไดก็ชักเสีย
ปีนป่ายเข้าไปในหอกลาง
ศรีประจันครั้งเห็นหน้าลูกเขย
ขุนช้างบอกไปไม่รั้งรอ
เหตุเพราะพลายงามตามมาลัก
ลูกมิได้ฟ้องร้องกับเจ้านาย
ศรีประจันครั้นรู้ว่าลูกตาย
ขุนช้างแก้ไขไม่ไหวดิง
ทั้งหมอนวดหมอยามาพรั่งพร้อม
บ้างนวดฟั้นนัดยาบีบขาตะไกร
น่าสงสารท่านยายศรีประจัน
อาลัยลูกหลงเล่อเพ้อพาที
ขุนช้างนั่งรักษาอยู่กว่ายาม
ประคองเดินขึ้นบันไดมิใคร่ตรง
โอ้ว่าเจ้าวันทองของแม่เอ๋ย
ถ้าเจ็บไข้อยู่กับบ้านกับมารดา
ไม่ไหวดิงมีแต่สะอึกสะอื้น
พากันตื่นตกใจใช่พอดีฯ
ตัวแกสั่นเทาเทาดังลงผี
อ้ายนี่มึงทำอะไรมัน
มึงตีทุบฤาอย่างไรไฉนนั่น
หม่อมแม่วันทองตายนะเจ้าคะ
ตกใจนอนหงายจมกระบะ
เดชะขอให้รอดอย่าวอดวาย
ดูดู่ขุนช้างอ้ายฉิบหาย
แกวุ่นวายมาเรือนลูกเขยช้าง
ให้อ้ายเบี้ยเอาพะองพาดหน้าต่าง
เจ้าขุนช้างนั่งไหว้ร้องไห้งอ
เอ๊ะมันผิดแล้วเหวยตาปอหลอ
เจ้าวันทองไม่พอที่จะตาย
พระทรงศักดิ์กริ้วกราดเป็นมากหลาย
ท่านรู้เข้าฆ่าตายเป็นความจริง
นอนหงายลมจับลงพับนิ่ง
ให้บ่าววิ่งตามหมอสอสอไป
นั่งล้อมอัดแอเข้าแก้ไข
เป็นครู่ใหญ่จึงฟื้นคืนสมประดี
ตัวแกสั่นหน้าขาวราวกับผี
น้ำตารี่ไหลหลั่งละลุมลง
แล้วให้เอาเปลหามตามมาส่ง
เขาวางลงยังพิไรอยู่ไปมา
ไม่ควรเลยจะเข้าไปให้เขาฆ่า
ก็จะได้รักษาพยาบาล

เมื่อพ่อตายหมายจะอยู่เป็นเพื่อนแม่
เผอิญเนื้อเคราะห์กรรมนำบันดาล
ถ้ารู้ว่ามันจะเป็นถึงเช่นนี้
ถึงเงินทองกองให้ไม่เมามัว
ทั้งอ้ายแผนอ้ายล้านกระบาลใส
แย่งกันเหมือนหมาหมูกูไม่เคย
อ้ายลูกชายพลายงามเมื่อยามเด็ก
มิรู้ว่าเดิบใหญ่จะใจพาล
โอ้อกกูแก่เฒ่ามาเปล่าเปลี่ยว
จะอยู่ไยให้ยากลำบากกาย

๏ ครานั้นสายทองผู้เป็นพี่
คิดถึงน้องน้อยละห้อยใจ
จึงอำลาศรีประจันแล้วครรไล
มาถึงกรุงไกรด้วยใจจง
ครั้นถึงเข้าไปที่ในห้อง
ขุนแผนบอกว่าฝังวัดตะไกร
สายทองร้องไห้ลงจากเรือน
ครั้นถึงป่าช้ายิ่งจาบัลย์
ผู้คนข้าไทที่ไปด้วย
เป็นครู่หนึ่งจึงถอนลมหายใจ
ครวญคร่ำร่ำเรียกแม่วันทองเอ๋ย
แม่มานอนอยู่ไยในปัถพี
เสียแรงรักกันมาแต่ไร
สุขทุกข์ปรองดองไม่หมองมัว
วันทองน้องรักมาหนีไป
อันจะคงชีวานั้นอย่าคอย
จนเฒ่าแก่ไม่พรากไปจากบ้าน
ไปได้ผัวจัณฑาลให้ผลาญตัว
จะให้บวชเป็นชีที่ท่านขรัว
อันลูกผัวกูมิให้ผู้ใดเชย
ล้วนจัญไรได้มาเป็นลูกเขย
เอาจนเลยฉิบหายถึงวายปราณ
เห็นเล็กเล็กก็เอ็นดูอยู่ว่าหลาน
พลอยล้างผลาญมารดาชีวาวาย
ตัวคนเดียวลูกผัวก็ศูนย์หาย
แกฟูมฟายครวญคร่ำอยู่ร่ำไรฯ
ครั้นฟื้นสมประดีขึ้นมาได้
น้ำตาไหลหลั่งหลั่งละลุมลง
ลงเรือร่ำไห้อาลัยหลง
ตรงไปบ้านขุนแผนผู้แว่นไว
ถามว่าศพวันทองน้องอยู่ไหน
แล้วให้คนนำไปในฉับพลัน
ฟั่นเฟือนถ่อกายผายผัน
นางโศกศัลย์ชวนซบสลบไป
ต่างเข้าช่วยผันแปรแก้ไข
สายทองค่อยได้สมประดี
เจ้าช่างเฉยเสียได้ไม่ทักพี่
ตัดช่องน้อยหนีไปแต่ตัว
ร่วมเรือนร่วมใจแล้วร่วมผัว
พันพัวเลี้ยงกันมาแต่น้อย
เจ้าทิ้งพี่นี้ให้หวนละห้อย
จะตายตามน้องน้อยไปด้วยกัน

โอ้แต่นี้นับปีจะแลลับ นับเดือนจะวิโยกโศกศัลย์
จะคร่ำครวญหวนไห้ไปทุกวัน เมื่อไรนั้นจะได้ไปพานพบ
ว่าพลางกลิ้งเกลือกเสือกกาย ปิ้มประหนึ่งนางจะตายลงทับศพ
อัดอั้นสะอื้นอ้อนซอนซบ ระทวยทบทอดทุ่มอุราครวญ
อุดส่าห์ฝืนขืนจิตคิดระงับ มืดค่ำจำกลับมาโดยด่วน
เดินพลางโศกศัลย์ยิ่งรัญจวน กลับทวนมาบ้านพระหมื่นไวย
จึงสั่งพวกบ่าวข้ามาด้วยกัน ให้กลับไปสุพรรณหาช้าไม่
แต่ด้วยยับยั้งยังไม่ไป จะอยู่ช่วยพระไวยกระทำงานฯ

๏ ครั้นรุ่งสุริยาจำรัสแสง แจ่มแจ้งพิภพจบสถาน
ฝ่ายว่าพระไวยชัยชาญ คิดอ่านการศพของมารดา
จะทำให้ใหญ่โตฉะนี้เล่า จำจะเข้าไปทูลพระพันวษา
คิดพลางจัดแจงแต่งกายา เข้ามาเฝ้าองค์พระภูธรฯ

๏ จะกล่าวถึงพระองค์ผู้ทรงฤทธิ์ เสด็จสถิตแท่นสุวรรณบรรจถรณ์
สะพรั่งพร้อมสุรางค์นางนิกร งามงอนพริ้งเพริศเลิศละไม
แต่ละหน้าหน้านวลควรจะชม น้อมประนมทุกเหล่าเฝ้าไสว
เหล่าพวกนางบำเรอเสนอใน บ้างขับไม้บรรเลงเพลงดนตรี
เสนาะเสียงพิณพาทย์ระนาดฆ้อง แซ่ซ้องสังคีตดีดสี
ครั้นเวลาว่าขานการธานี พระภูมีออประทับพระโรงทอง
ข้าเฝ้าเข้าประจำราชกิจ ระวังผิดอยู่หมดสยดสยอง
กราบทูลถ้อยความตามทำนอง ไม่ขุ่นข้องราชการงานพารา
ทอดพระเนตรเห็นพระจมื่นไวย เอออย่างไรแม่มึงเมื่อวานหวา
ขอได้ดีใจไม่กลับมา พ่อมึงพูดจาว่าอย่างไรฯ

๏ ครานั้นจมื่นไวยวรนารถ ฟังพระราชบัญชาน้ำตาไหล
ประนมนิ้วทูลองค์พระทรงชัย ไปไม่ทันเห็นใจของมารดา
พอออกไปถึงเข้าเขาฟันฟาด คอขาดลงกับดินสิ้นสังขาร์
ทูลพลางสะอื้นให้อยู่ไปมา ตรงหน้าพระที่นั่งพระทรงชัยฯ

๏ ครานั้นภูเบนทร์นเรนทร์สูร ฟังทูลดังฟ้าฟาดปราสาทไสว
แข็งขึงอึ้งอั้นตันพระทัย ตะลึงไปมิได้ตรัสจำนรรจา
เป็นครู่หนึ่งจึงตรัสออกมาได้ กูสงสารจมื่นไวยเป็นหนักหนา
ขอแม่ได้ก็ไม่พ้นจากอาญา เป็นเวราของมันเท่านั้นเอง
อย่าทุกข์ไปกูจะให้ซึ่งเงินทอง เข้าของแต่งศพให้เหมาะเหมง
ทำให้หลายวันคืนให้ครื้นเครง อย่าได้เกรงต้องการสิ่งอันใด
เอ็งมาเอาข้าวของท้องพระคลัง กูจะสั่งพนักงานให้จ่ายให้
จัดแจงให้งามตามแต่ใจ จะต้องการสิ่งไรอย่าอำปลัง
มีทั้งโขนละครมอญรำ มวยปล้ำค่ำลงจงมีหนัง
ดีประโคมฆ้องกลองให้ก้องดัง ให้หีบตั้งใส่ศพให้ครบครัน
ร้านม้าเครื่องประดับสรรพเสร็จ การเล่นเบ็ดเตล็ดทุกสิ่งสรรพ์
ดอกไม้ไฟซ่องระทาสารพัน ทำให้ทันการของเอ็งอย่าเกรงใจฯ
๏ พระไวยได้ฟังรับสั่งโปรด ปราโมทย์ยินดีจะมีไหน
ก้มกราบบาทมูลแล้วทูลไป พระคุณใหญ่ยิ่งล้นพ้นประมาณ
ข้าพระพุทธเจ้านี้ยินดี ไม่มีที่จะเปรียบเสมอสมาน
จะเลื่องชื่อลือทั่วสุธาธาร ว่าโปรดปรานเกศาข้าหมื่นไวย
แต่บรรดาคนโทษที่ต้องฆ่า ใครไม่กล้าเพ็ดทูลขอร้องได้
หมายจิตว่าชีวิตจะบรรลัย ก็โปรดให้ด้วยพระกรุณา
หากไม่สมดังจิตที่คิดไว้ มารดามาบรรลัยสิ้นสังขาร์
ข้าพระบาทขอสนองคุณมารดา บังคมลาบวชตัวสักเจ็ดวันฯ
๏ ครานั้นสมเด็จนเรนทร์สูร ฟังทูลปรีดิ์เปรมเกษมสันต์
กูขอบใจออไวยเอ็งดีครัน กตัญญูรู้คุณเป็นพ้นใจ
จึงตรัสสั่งชาวคลังศุภรัต จัดผ้าไตรครองของกูให้
กุศลกูจะได้ชูช่วยส่งไป พระไวยก็ถวายบังคมลาฯ
๏ แล้วพร้อมกันจัดแจงแต่งเครื่องศพ ครั้นครบถ้วนถี่ดีหนักหนา
ให้ขนของรีบรัดไปวัดวา ญาติกาห้อมล้อมพร้อมเพรียงกัน

ท่านยายศรีประจันก็มาด้วย
เกือบจะบ่ายชายแสงพระสุริยัน
ยกศพใส่หีบพระราชทาน
ปี่ชวาร่ำร้องกลองชนะ
พลายชุมพลนุ่งขาวใส่ลอมพอก
พวกพ้องพี่น้องก็ร่ำไร
ศรีประจันมารดาน้ำตาพราย
ครั้นมาถึงโรงทึมเข้าทันที

◎ เครื่องศพตบแต่งอยู่ดาดดื่น
ใครไม่รู้ดูเห็นเป็นศิลา
เงื้อมเขาเง้าชะโงกเป็นโดรกธาร
ดรงเหลี่ยมผาเมขลาล่อมณี
ทำชะง่อนชะโงกเป็นโดรกดรอก
ทั้งเสือหมีสองสัตว์เข้ากัดกัน
มฤคีที่วิ่งกระโดดมา
ใส่หัวล่อล้อเดินเต่นกระเด็น
แล้วปั้นเป็นคนป่าทำตากลอก
โคกระทิงยืนนิ่งอยู่มากมี
ที่หว่างเวิ้งเชิงผาศิลาลาด
ประสานสีเขียวดำคล้ำแดง
บ้างก็ทำเป็นเป็นบ่อก่อเป็นเกาะ
ตะกุบตะกับเกะกะเป็นก้อนกอง
ที่เหวนั้นดูลึกเป็นหนักหนา
ใส่ปักษาทำท่าปีกกระพือ
ชั้นต้นหมดจดสดสะอาด
แล้วจัดแจงผูกแผงราชวัติ
แกมาช่วยปลงศพวันทองนั่น
ขุดศพนั้นอาบน้ำแล้วชำระ
เครื่องอานแต่งตั้งเป็นจังหวะ
นิมนต์พระให้นำพระธรรมไป
โปรยข้าวตอกออกหน้าหาช้าไม่
นุ่งขาวตามไปล้วนผู้ดี
เดินมากับท่านยายทองประศรี
อึงมี่ยกศพขึ้นร้านม้าฯ
ที่พ่างพื้นนั้นให้ผูกเป็นภูผา
รจนาแยบคายระบายดี
มีเชิงชานสำหรับใส่กุฏีฤาษี
อสุรีขว้างขวานทะยานยัน
มีซุ้มซอกใส่รูปอรหันต์
ยิงฟันผันผงะดละเป็น
พรานป่าแอบไม้มิให้เห็น
มองเขม้นมุ่งมาดมฤคี
ทะเลิกหลอกเล่นหน้าเหมือนท่าผี
บ้างทำทีกินหญ้าท่าพลิกแพลง
ตัดกระดาษให้สนิทแล้วปิดแผง
วงแวงมีมากทั้งนากทอง
ซอกเขาะสดสีไม่มีสอง
ทำเปลวปล่องเห็นพิลึกกึกกือ
มองลงมามืดคล้ำดำปืดปื้อ
นกทึดทือจับกระทุ่มเป็นพุ่มชัฏ
แลลาดตั้งกระถางต้นไม้ดัด
จามรฉัตรงามดีมณีแกม

บัวทองรองหีบเหมกุดั่น
ดอกไม้ร้อยห้อยพวงพู่กลิ่นแซม
ฝาผนังตั้งเขียนเรื่องอิเหนา
ม่านขาวปักทองละอองพราย
สี่มุมยกพื้นดูแยบคาย
เป็นระยะที่พระจะสวดเรียน
◎ ครั้นแสงสุริยันตะวันเย็น
มาโหมโรงแต่ค่ำย่ำสนธยา
ครั้นรุ่งแสงสุริยาฉานประมาณโมง
โขนละครมอญรำฉ่ำชูใจ
พวกหุ่นเชิดชักยักย้ายท่า
จำอวดเอาอ้ายค่อมเข้าด้อมเมียง
พวกงิ้วถือล้วนแต่ทวนง้าว
บ้างรบรุกคลุกคลีดีดุ้มโมง
นายแจ้งก็มาเล่นเต้นปรบไก่
รำแต้แก้ไขกับยายมา
เครื่องเล่นพร้อมพรักเป็นหนักหนา
ทั้งผู้ดีขี้ข้าและเข็ญใจ
พวกผู้หญิงสาวสาวชาวบ้านนอก
เดินสะดุดซุดเซเขาเฮฮา
พวกขี้เมาโมเยเดินเซซวน
ใครกีดทางขวางหน้าก็ด่าทอ
พวกเจ้าชู้ผู้ชายหลายพวกพ้อง
บ้างดัดผมสวยสั้นชันเป็นแปรง
แต่พอบ่ายชายแสงพระสุริยฉาน
ขึ้นต้นปลดผ้าลงวางไว้
สามชั้นสามยอดสล้างแหลม
แกมกับระย้าแก้วดูแพรวพราย
ที่ซุ้มเสาใส่กระจกกระจ่างฉาย
แล้วก็รายโคมแก้วทั้งแถวเทียน
เอาแผงบังตั้งรายระบายเขียน
เอาเสื่อสาดลาดเลี่ยนลออดาฯ
พนักงานการเล่นทุกภาษา
สาละพาเฮโลโห่เกรียวไป
ก็ลงโรงเล่นประชันอยู่หวั่นไหว
ร้องรับกรับไม้นั้นพร้อมเพรียง
คนเจรจาสองข้างต่างถุ้งเถียง
พูดจาฮาเสียงสนั่นโรง
หน้าขาวหน้าแดงแต่โอ่โถง
บ้างเข้าโรงบ้างออกกลอกหน้าตา
ยกไหล่ใส่ทำนองร้องฉ่าฉ่า
เฮฮาครื้นครั่นสนั่นไป
ชาวประชามาดูเดินออกไขว่
หลีกหลบกระทบไหล่กันไปมา
ห่มขาวมุ้งนุ่งบัวปอกแป้งผัดหน้า
หน้าตาตื่นเก้อเลินเล่อพอ
เห็นใครชวนชกกันทำขันข้อ
เขาผูกคอใส่คาทำดาแดง
เที่ยวเทียวท่องลอดเลาะเสาะแสวง
ทำกล้องแกลังเกี้ยวผู้หญิงทิ้งดอกไม้
ก็จัดแจงทิ้งทานหาช้าไม่
หยิบได้มะนาวโปรยโดยกำลัง

เสียดแทรกแขกไทยไปคอยชิง ทั้งชายหญิงวิ่งรับอยู่คับคั่ง
ไล่ตะครุบทุบถองกันดึงดัง บ้างหลบหลีกมาข้างหลังแถลบไป
ที่เรี่ยวแรงแข็งข้อล่อขยับ โจนประจบตบปับรับเอาได้
ถูกมือถือกำขยำไว้ อึกอักผลักไสกันไปมา
พอเพลาพลบค่ำลงรำไร จึงให้จุดดอกไม้ด้วยหรรษา
ไฟพะเนียงเสียงพลุช่องระทา พวกหนังเรียกหามาตั้งจอ
เหล่าเจ้าพวกหนังแขกแทรกเข้ามา พิศดูหูตามันปอหลอ
รูปร่างโสมมผมหยิกงอ จมูกโด่งโก่งคอเหมือนเปรตยืนฯ

◎ ฝ่ายพวกพ้องพี่น้องญาติกา ชวนกันมาเฝ้าศพสะอึกสะอื้น
ด้วยรักนางพ่างเพียงจะกลั้กลืน ไม่มีชื่นโศกเศร้าเฝ้าชวนซบ
ฝ่ายยายทองประศรีศรีประจัน แกร้องไห้โต้กันอยู่ข้างศพ
ทองประศรีว่าเหวยกูไม่เคยพบ เพราะมึงคบคิดให้กับไอ้ช้าง
ศรีประจันว่ามันเป็นเศรษฐี ชั่วดีก็ได้พึ่งมันหลายอย่าง
ทองประศรีว่าอีเฒ่ามันนอกทาง พึ่งช้างสิจึงลูกถูกแทงตาย
ศรีประจันว่ามาว่าข้าเปล่าเปล่า ลูกอีเฒ่าและทำมันฉิบหาย
พระหมื่นไวยร้องมาห้ามย่ายาย ทั้งสองเฒ่าฟูมฟายอยู่ร่ำไรฯ

◎ จะกล่าวถึงเจ้าจอมหม่อมขุนช้าง รู้ว่าทำศพนางไม่นิ่งได้
จะเข้ามาตรงตัวก็กลัวภัย พระไวยจะข่มเหงให้เกรงนัก
อ้ายแผนพ่อก็คอยพลอยประสม ถ้าเพลี่ยงลงคงระดมถึงแตกหัก
เมื่อสูญสิ้นวันทองน้องรัก จะไปพักเจ็บไยไม่ต้องการ
คิดพลางทางสั่งซึ่งบ่าวข้า ให้ไปถอยเรือมาที่หน้าบ้าน
จัดประทุกผ้าไตรไทยทาน เครื่องสการครบอย่างแล้ววางมา
ครั้นถึงจึงแวะวัดตะไกร จอดเรือเข้าไว้ที่ตีนท่า
ขึ้นไปหาสมภารแล้ววันทา ขรัวตาโปรดด้วยช่วยสักที
ดีฉันมาเผาเจ้าวันทอง เข้าของเตรียมมาเป็นถ้วนถี่
แต่เจ้าภาพอริมาหลายปี เกรงจะพาลทุบตีให้เสียการ

เจ้าคุณโปรดด้วยช่วยว่ากล่าว
ขอนิมนต์ชีดันเป็นหัวทาน
๏ คราน้ันจึงท่านอธิการ
ปลงศพศีลทานเป็นการบุญ
เอาเถอะจงไว้ธุระเข้า
ว่าพลางทางลุกลงบันได
ครั้นถึงจึงว่ากับพระไวย
ด้วยเรื่องที่อาระคะคาน
เจ้าก็จะทำบุญสุนธรรม
เป็นกุศลผลบุญแก่มารดา
มันยังขยาดไม่อาจมา
มันขอให้เมตตาการุญ
๏ คราน้ันจมื่นไวยวรนาถ
หลานก็เห็นแก่บุญไม่วุ่นวาย
ซึ่งเกิดเหตุเภทพาลด้วยมารดา
ให้เป็นยุติกันเท่าน้ันที
เจ้าคุณช่วยบอกนายขุนช้าง
ดีฉันไม่ขัดขวางแต่อย่างไร
๏ คราน้ันท่านสมภารวัดตะไกร
ว่าสาธุสุโขโมทนา
ครั้นถึงจึงบอกกับขุนช้าง
ได้ชี้แจงว่ากล่าวยาวรี
จะระงับดับเวรให้ผู้ตาย
อย่าให้เกิดราคีเป็นวี่แวว
๏ ขุนช้างได้ฟังท่านสมภาร
ว่าดีฉันจะระวังตั้งใจ
ไกล่เกลี่ยเรื่องราวที่ร้าวฉาน
นึกว่าฉานลูกเต้าเถิดเจ้าคุณฯ
ฟังขุนช้างว่าวานทอดใจครุ่น
จะดีรันกันให้วุ่นไปทำไม
ด้วยข้างโน้นศิษย์หาพอว่าได้
ตรงมาหาพระไวยที่โรงงาน
รำคาญใจรูปจะขอบิณฑบาตหลาน
กับอ้ายขุนหัวล้านมานานช้า
ให้สิ้นเวรสิ้นกรรมเสียดีกว่า
เดี๋ยวนี้ตัวมันมาจะทำบุญ
กลัวว่าเจ้าภาพจะว้าวุ่น
ว่าจะคิดถึงคุณไปจนตายฯ
อภิวาทตอบไปดังใจหมาย
อันความเก่าขอถวายในวันนี้
เดี๋ยวนี้ก็มรณาไปเป็นผี
อย่าให้มีเวราข้างหน้าไป
เขาจะทำบุญบ้างก็ทำได้
สุดแท้แต่น้ำใจจะศรัทธาฯ
ฟังตอบชอบใจหัวเราะร่า
แล้วก็กลับขึ้นมายังกุฎี
ข้าลงไปข้างล่างเมื่อตะกี้
เขาประนีประนอมยอมเลิกแล้ว
ข้างนายก็ปรองดองให้ผ่องแผ้ว
ให้เวรกรรมเลิกแล้วแต่นี้ไปฯ
กราบกรานยินดีจะมีไหน
มิให้เสียศรัทธาท่านอาจารย์

ว่าแล้วลงมาหาพระไวย
ขุนช้างบังสกุลทำบุญทาน
◎ ครั้นถ้วนคำรบครบสามวัน
จึงรื้อเครื่องประดับนั้นพับพิง
แล้วกำบังนั่งลงสำรวมจิต
ถ้วนคำรบจบเป่าน้ำมันงา
ครั้นทาทั่วผ้าผ่อนแลเกศา
ขึ้นนอนบนเชิงตะกอนนั้น
พวกพ้องพี่น้องมาช่วยเผา
ธูปเทียนดอกไม้จุดไฟวับ
ไฟลุกรุ่งโรจน์โชติช่วง
จุดประทัดโผงผางวางชนวน
บ้างว่าพระไวยนอนไฟเผา
ที่บางคนนั้นก็ว่าไม่เป็นไร
โลงโกงฟืนฟ่อยก็ย่อยยับ
ฝูงคนยืนดูอยู่เป็นวง
◎ ครั้นสำเร็จเสร็จพลันมิทันช้า
แล้วนิมนต์พระสงฆ์วัดตะไกร
เข้าโบสถ์พระสงฆ์ก็บวชให้
เจ้าขุนช้างนึกมาศรัทธามี
บอกว่าดีฉันจะบวชตัว
พระไวยบอกว่าข้าจนใจ
ขุนช้างวางมาจากพระไวย
ได้เอ็นดูแก่ฉันเถิดท่านครู
หลวงตาหนูแลดูเจ้าขุนช้าง
จะบรรพชาผ้าไตรก็ไม่มี
ก็ต้อนรับด้วยน้ำใจใสสานต์
ทั้งสองข้างต่างสมานไม่ค้านติงฯ
บังสุกุลสุนธรรม์เสร็จทุกสิ่ง
พระหมื่นไวยก็วิ่งเข้าป่าช้า
แน่สนิทแล้วก็อ่านพระคาถา
เดือดฉ่าทาตัวด้วยฉับพลัน
พระไวยลุกออกมาขมีขมัน
จึงให้ยกศพหันขึ้นวางทับ
จึงเอาท่อนจันทน์ฟื่นประดับ
ขุนแผนกับพี่น้องร้องไห้ครวญ
ปี่กลองทั้งปวงประโคมถ้วน
พวกผู้หญิงวิ่งสวนออกวุ่นไป
จะตายด้วยแม่เปล่าเปล่าก็เป็นได้
ประเดี๋ยวใจไฟลุกก็โทรมลง
พระไวยกลับออกมาน่าพิศวง
ชมว่าช่างอยู่คงทั้งฟืนไฟฯ
พระไวยผลัดผ้านุ่งห่มใหม่
พระหมื่นไวยปลงผมไม่ช้าที
ญาติกาข้าไทสาธุมี่
วิ่งรี่เข้าไปหาพระหมื่นไวย
ทูลหัวช่วยบวชเป็นเณรให้
พึ่งบวชใหม่สวดเรียนก็ไม่รู้
เข้าไปกราบไหว้หลวงตาหนู
บวชเณรเถรตู่ให้ฉันที
ผมยังมีอยู่บ้างประสกพี่
จงไปปลงเกศีเอาไตรมา

ขุนช้างได้ไตรแล้วปลงผม
ปากว่าตาพองร้องอุกา
แต่เวียนวนปนเปื้อนไม่จำได้
ฉันไม่เคยอุกาดาเอ็นดู
จบแล้วห่มดองครองผ้า
นอนค้างอยู่กุฏีที่วัดตะไกร

๏ ครั้นเสร็จงานปลงศพเจ้าวันทอง
บวชเรียนครบเสร็จได้เจ็ดวัน
พอเพลาพระองค์ผู้ทรงภพ
เสด็จออกยังท้องพระโรงชัย
ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาท
ข้าพระพุทธเจ้าได้บวชตน

๏ คราน้ันสมเด็จนเรนทร์สูร
จบพระหัตถ์ตรัสว่าโมทนา
พระทรงคิดกิจการในด้าวแดน
จะให้ครองกาญจน์บุรีลื้อยู่ไย

๏ คราน้ันจมื่นไวยวรนารถ
กลับบ้านจึงบอกขุนแผนพลัน
ให้ขึ้นไปอยู่เมืองกาญจน์บุรี
ขุนแผนทราบความตามกิจจา
แล้วจัดแจงธูปเทียนดอกไม้
ครั้นพลบค่ำย่ำยามราตรี
จึงมาบอกเนื้อความทองประศรี
ด้วยบัดนี้พระองค์ผู้ทรงชัย
เจ้าไวยไปเฝ้าเมื่อเช้านั้น
สงสารแม่ด้วยแก่ลงเต็มที
มือประนมอุ้มไตรเข้าไปหา
งันงกดกประหม่าอยู่พร่ำพรู
พ่อบอกให้ฉันเถิดหลวงดาหนู
ไตรชูบังหน้าว่าตามไป
รับศีลออกมาหาช้าไม่
ครบสามคืนสึกไปเมืองสุพรรณฯ
จึงฉลองพระไวยเกษมสันต์
ก็สึกพลันเข้าเฝ้าเจ้าเวียงไชย
ขจรจบในทวีปน้อยใหญ่
พระหมื่นไวยก็กราบลงบัดดล
ขอถวายพระราชกุศล
ตามจนฉลองคุณมารดาฯ
ฟังทูลทรงพระสรวลสำรวลร่า
แล้วประทานเสื้อผ้าพระหมื่นไวย
อ้ายขุนแผนพ่อมึงเป็นไฉน
อ้ายไวยเอ็งจงออกไปบอกกันฯ
รับพระราชโองการขมีขมัน
พระทรงธรรม์ให้เดือนท่านบิดา
เกลือกจะมีเหตุการณ์ข้างด่านหน้า
จึงกะหาคืนวันที่ฤกษ์ดี
จะเข้าไปประณตบทศรี
คิดไปให้มีความห่วงใย
ว่าลูกนี้วิตกเป็นไหนไหน
จะให้ลูกขึ้นไปกาญจน์บุรี
พระทรงธรรม์ตรัสสั่งเป็นถ้วนถี่
ลูกนี้จะไปให้รำคาญ

แล้วก็เป็นห่วงด้วยจมื่นไวย
แต่ห่วงแม่นั่นแลเหลือประมาณ
◎ ทองประศรีฟังว่าน้ำตาหลั่ง
จะขืนขัดทัดทานประการใด
ครั้นแม่จะตามเจ้าขึ้นไป
จะอยู่เดียวเปลี่ยวเปล่าเศร้าวิญญา
ห่วงลูกห่วงหลานปานอกหัก
จำเป็นเห็นจะอยู่กับเจ้าไวย
ตั้งแต่แม่ตายไม่หายเศร้า
ครั้นไม่ไปก็อาลัยชุมพลน้อย
โอ้เจ้าประคุณทูลหัวแม่
อย่าให้แม่ซอกซ้ำน้ำตาคลอ
เกรียมตรมจะได้ชมแต่หลานน้อย
แม่แก้วกิริยาอย่าอาลัย
◎ ครานั้นนางแก้วกิริยา
ให้อาลัยลูกยาด้วยการุญ
ท่านขอไว้จะมิให้กับคุณย่า
นางแข็งจิตเจรจาว่าตามใจ
ว่าพลางนางลุกอำลามา
พอสุริยนสนธยาเข้าราตรี
โอ้โอ่อนิจจาแก้วตาแม่
แต่กอดลูกร้องไห้ไม่หลับนอน
ขุนแผนตื่นพลันมิทันช้า
กินข้าวผลัดผ้าเรียกข้าไท
◎ จะกล่าวถึงพระองค์ผู้ทรงภพ
จึงตรัสสั่งขุนแผนแสนณรงค์
อกลูกราวกับไฟมาเผาผลาญ
ลูกคิดอ่านจะเชิญคุณแม่ไปฯ
นั่งนึกตรึกตราแล้วปราศรัย
ก็จนใจด้วยเกรงพระอาญา
ก็สงสารเจ้าไวยเป็นหนักหนา
กำพร้าสารพัดทุกสิ่งไป
ไม่รู้ที่จะยักไปทางไหน
ไม่มีใครก็จะซ้ำน้ำตาย้อย
พ่อจะจากอีกเล่าเหลือละห้อย
แกอ้อยสร้อยถอนจิตคิดรีรอ
จงเอ็นดูคนแก่เถิดนะพ่อ
ขอชุมพลให้แม่เถิดเป็นไร
จึงจะค่อยคลายทุกข์ที่หม่นไหม้
เอ็นดูกูไหว้แล้วแม่คุณฯ
ฟังคำคุณย่าแล้วว้าวุ่น
เนื้ออุ่นของแม่จะจากไป
ก็กลัวว่าจะขัดอัธยาสัย
คุณแม่จะเอาไว้ก็ตามที
น้ำตาไหลนองยิ่งหมองศรี
พาลูกเข้าที่กินนมนอน
จะห่างแหเจ้าไปใจคออ่อน
จนอัมพรแจ่มแจ้งแสงอุทัย
แล้วลุกมาล้างหน้าให้หมดใส
ก็เข้าในราชวังดังใจจงฯ
เฉลิมลบลำเลิศระเหิดระหง
เอ็งจงออกไปกาญจน์บุรี

ราชการบ้านเมืองเอาใจใส่
ตรวจตราด่านดงพงพี

◎ ขุนแผนรับพระพรใส่เกศา

ครั้นมาถึงเคหาสั่งข้าไท
เจ้าแก้วกิริยานางลาวทอง
เตรียมช้างบรรทุกทุกสิ่งอัน
รุ่งขึ้นเช้านั้นวันอาทิตย์
ชวนเจ้าแก้วกิริยาคลาไคล

◎ ทองประศรีตำหมากทิ้งสากผึง

ให้พรพึมพำทั้งน้ำตา
ให้อายุเจ้ายืนสักหมื่นปี
ให้เกิดลูกสักพันวันละคน
จะร้องไห้ตามแม่เขาไปไย
อยู่กับย่าย่าจะให้ดุ๊กดา
นางแก้วร่ำฝากซึ่งลูกรัก
คลอน้ำตาปรี่ปรี่ลงรี่ริน
ขุนแผนปลอบน้องประคองขวัญ
หนทางก็ไม่สู้จะใกล้ไกล
นางแก้วกิริยาคลายอาลัย
เป็นห่วงใยมิใคร่จะไคลคลา
ขุนแผนสั่งสอนพระหมื่นไวย
เอาฟ้าฟื้นยื่นให้ดังใจจง
ดบหน้าผากพระไวยแล้วให้พร
น้อมคำนับรับพรของบิดา
เจ้าสร้อยฟ้าศรีมาลาทั้งสองนาง
ฟูมฟายน้ำตายิ่งจาบัลย์
ระวังระไวขอบเขตบุรีศรี
เอ็งไปจงดีอย่ามีภัยฯ
เสด็จขึ้นกลับมาหาช้าไม่
บ่าวไพร่ให้เตรียมเสบียงพลัน
หาของเสร็จสิ้นทุกสิ่งสรรพ์
ข้างพวกเกวียนนั้นให้ล่วงไป
มหาสิทธิโชคอันผ่องใส
กับลาวทองกราบไหว้ลามารดาฯ
แลดะลึงเสียใจเป็นหนักหนา
ขออย่ามีโรคาทั้งสามคน
สวัสดีมีสุขสถาผล
ออชุมพลมาที่นี่สิพ่อมา
ไม่กลัวไอ้ลิงแสมตุ๊กแกป่า
ซื้อขนมส้มซ่าให้เจ้ากิน
โศกสลักเพิ่มพูนอาดูรดิ้น
ผินหน้ามาสั่งวังเวงใจ
จะครวญคร่ำรำพันไปถึงไหน
ระลึกถึงเมื่อไรจึงค่อยมา
อุ้มลูกส่งให้แก่คุณย่า
น้ำตานางไหลละลุมหลง
กับสองลูกสะไภ้ตามประสงค์
แล้วลงยันต์ฝ่ามือมิทันช้า
พระไวยอ่อนเศียรเกล้าด้วยหรรษา
วันทาแทบเท้าขุนแผนพลัน
ไหว้พ่อผัวพลางต่างโศกศัลย์
ต่างรำพันร่ำสั่งหลั่งน้ำตา

เจ้าแก้วฝากฝังพลายชุมพล ทั้งสองคนฝากน้องด้วยเถิดหนา
ผิดชอบขู่รู่เอาเถิดรา แม่อย่าได้ฉันทารังเกียจน้องฯ
๏ ร่ำสั่งกันแล้วก็ขึ้นช้าง สองนางขี่พังมาทั้งสอง
พระกาญจน์บุรีขึ้นขี่พลายจำลอง บ่าวไพร่เนืองนองตามกันไป
แฟ้มโพล่โย้โยนอยู่ยวบยาบ ยกหาบชวนเซเป่ไป่
ต้อนพลดันตรงเข้าพงไพร ชมพรรณมิ่งไม้มาตามทาง
เป็นหมู่หมู่ดูชอุ่มเป็นพุ่มชัฏ ใบระบัดช่อดอกออกสล้าง
สมอทะเลเพกาขานาง นกยางบินขยับจับพยอม
นกเขาจับข่อยแล้วขันคู แมลงภู่ตอมดอกประดู่หอม
ผลจันทน์ดกจริงจนกิ่งค้อม เหนี่ยวน้อมเด็ดชมภิรมย์ใจ
สัตว์สิงวิ่งพล่านในดานดง บ้างบุกชัฏลัดพงมาไสว
โคกระทิงวิ่งเบิ่งกระเจิงไป พยัคฆ์ใหญ่ย่องยอบแล้วหมอบมอง
มุ่งเขม้นหมายจะเล่นกระทิงถึก ออกสะอึกโจนสู้สองต่อสอง
เสือสะบัดกัดติดโลหิตนอง กระทิงร้องคนรู้จู่เข้าไป
เสือผงะปละปล่อยกระทิงทิ้ง วางวิ่งหนีหน้าเข้าป่าใหญ่
กระทิงเจ็บปวดครันแทบบรรลัย ด้วยเกรงภัยหนีออกวิ่งซอกซอนฯ
๏ รีบรัดตัดทางวางมา บุกแฝกแหวกคาหว่างสิงขร
พระสุริยาสายัณห์ลงรอนรอน ปักษินบินร่อนเข้ารังราย
นางชะนีเหนี่ยวไม้แล้วไห้โหย วิเวกโวยหวาดหวั่นฤทัยหาย
หวนคิดถึงเมียยิ่งเสียดาย ถ้าไม่ตายจะได้มาพนาลี
โอ้ป่านี้แลหนาเจ้าวันทอง พี่พาน้องมาเมื่อลักขุนช้างหนี
ชวนเจ้าเนื้อเย็นเล่นวารี เห็นที่แล้วยิ่งทุกข์ระทมใจ
โอ้เจ้าวันทองของพี่เอ๋ย เมื่อไรเลยงามชื่นจะคืนได้
เป็นเวรหลังได้สร้างไว้ปางใด จึงดลใจน้องนางจนวางวาย
ขวัวครูดูแน่เป็นแม่นมั่น พี่จดจำสำคัญกำหนดหมาย
ไม่หลีกเลี่ยงเที่ยงธรรม์เหมือนท่านทาย เจ้าจึงตายจริงจังประจักษ์ใจ

อุดส่าห์ฝืนขืนจิตคิดระงับ รีบขับช้างมาหาช้าไม่
แรมร้อนนอนป่าพนาลัย สามคืนเข้าในกาญจน์บุรี
เสบียงลงปลงช้างไว้เสร็จสรรพ กรมการต้อนรับอยู่อึงมี่
เกณฑ์ไพร่ตัดไม้ปลูกเรือนดี จัดแจงแต่งที่ไว้ครบครัน
แสนสำราญอยู่บ้านกาญจน์บุรี เปรมปรีดิ์เป็นสุขเกษมสันต์
ปรึกษาความสารพัดเป็นสัตย์ธรรม์ ทุกคืนวันแสนสุขสำราญเรือนฯ

ตอนที่ ๓๗
นางสร้อยฟ้าทำเสน่ห์

๏ จะกล่าวถึงโฉมเจ้าหมื่นไวย
ปราโมทย์โชติช่วงดังดวงเดือน
แต่โฉมเจ้าสร้อยฟ้าพานจะงอน
ผัวมานอนตละช้อนใส่ปากกลืน
อันชายหนุ่มเมียสองมักพร่องแรง
จึงเกิดเป็นเชิงชั้นกันในตัว
ข้างศรีมาลาผัวรักมักยิ้มเย้ย
เกรงอยู่แต่ท่านย่าระอาใจ
ราวกับเสือซ่อนเล็บเจ็บไม่รู้สึก
ถ้าใครเถียงเอาใหญ่ดังไฟเลีย

๏ วันเมื่อจะก่อเกิดกำเนิดเข็ญ
ที่หอนั่งลมเย็นเห็นสบาย
ชุมพลหยิบกระดานคลานมาพลัน
แพ้พี่ไวฉันจะให้ถอนขนดา
พระไวยว่าถ้าพี่นี้แพ้เจ้า
ขนมเบื้องแผ่นน้อยน้อยอร่อยใจ
สร้อยฟ้าศรีมาลาว่าเจ้าคะ
ต่อยไข่ใส่น้ำตาลที่หวานดี
ศรีมาลาละเลงแผ่นบางบาง
สร้อยฟ้าไม่สันทัดอึดอัดใจ
พลายชุมพลจึงว่าพี่สร้อยฟ้า
พระไวยตอบว่าหนาหนาดี
ลาวทำขนมเบื้องผิดเมืองไทย
แซะม้วนเข้ามาเท่าขาทบ
อิ่มเอิบกำเริบใจใครจะเหมือน
มิได้เคลื่อนรสรักสักวันคืน
หย่อนแต้มลงไม่ได้ให้สะอื้น
ถ้าผัวคลาดขาดคืนก็ขุ่นมัว
หม่อมเมียพานจะแข่งแย่งหม่อมผัว
ยิ่งใครเย้าตละยั่วให้หนักไป
ข้างสร้อยฟ้าก็เลยทะยานใหญ่
ใครใครแกไม่ละทั้งลูกเมีย
ถ้าได้ฮึกแล้วรุ่งก็รุ่งเสีย
เขานิ่งเสียแกก็โลดโดดตะกายฯ
พระหมื่นไวยนั่งเล่นตะวันบ่าย
กับเจ้าพลายชายชุมพลผู้น้องยา
เล่นหมากรุกพนันกันฤๅขา
ถ้าหากพี่แพ้ข้าจะว่าไร
จะให้เขาทำขนมมาเสียให้
ว่าแล้วสั่งไปในทันที
ตั้งกระทะก่อไฟอยู่อึงมี่
แป้งมีเอามาปรุงกุ้งสับไป
แซะใส่จานวางออกไปให้
ปามแป้งใส่ไล้หน้าหนาสิ้นดี
ทำขนมเบื้องหนาเหมือนแป้งจี่
ทองประศรีว่ากูไม่เคยพบ
แผ่นผ้อยมันกระไรดังด้ามกบ
พลายชุมพลดิ้นหลบหัวร่อไป

ฝ่ายนางศรีมาลาชายตาดู
อีไหมร้องว้ายข้อยอายใจ
ชุมพลร้องแซ่แก้ไม่รู้สิ้น
สร้อยฟ้าตัวสั่นอยู่งันงก
ทองประศรีร้องว่าอีห่าลาว
เทแป้งแกลังให้เปรอะเลอะทั้งเรือน
นางสร้อยฟ้าได้ยินท่านย่าด่า
ศรีมาลาเลิกเตาเข้าข้างใน

๏ พอค่ำลงลมรวยมาชวยชื่น
เดือนสว่างกระจ่างลิ่วปลิวเมฆา
หอมดอกพุทธชาติสะอาดกลิ่น
วาบหวามทรวงซาบอาบอาลัย
นั่งแนบแอบน้องประคองนวล
แสงประทีปส่องสว่างกระจ่างตา
ศรีมาลาจึงว่าช่างน่าอาย
พระไวยปลอบว่าเจ้าอย่างอน
ศรีมาลาว่าชะช่างร้อนจิต
เด็กเด็กมันยังตื่นครื้นทั้งเมือง

๏ ฝ่ายสร้อยฟ้าแว่วว่าขนมเบื้อง
วับดังดินประสิวปลิวถูกไฟ
จึงร้องไปว่านางช่างขนมเบื้อง
หม่อมนางช่างละเลงข้าเกรงกลัว
อุแม่เอ๋ยเจ้าไม่เคยบำรุงรส
แซะม้วนเท่าแขนได้แผ่นเดียว

๏ ศรีมาลาว่าโอ้พุทโธ่เจ้า
ที่เคยคันมันก็คันไปตามเคย
ทั้งข้าไทยิ้มอยู่ไม่นิ่งได้
ลืมไปคิดว่าทำขนมครก
นานไปก็จะปลิ้นเป็นห่อหมก
หกแป้งต่อยกระทะผละเข้าเรือน
ทำฉาวเจียวอีหมาขี้เรื้อนเปื้อน
กระทะกระท่อยต่อยเกลื่อนลาวจัญไร
ขัดใจแทบน้ำตาจะเล็ดไหล
ชุมพลไปเรือนย่ามิได้ช้าฯ
เริงรื่นจิตพระไวยให้หวนหา
คิดถึงศรีมาลาละลานใจ
ใส่กระถางวางประทิ่นสดไสว
เดินไปเข้าห้องศรีมาลา
ยียวนด้วยความเสน่หา
ชวาลาดับเสียชวนเมียนอน
ผู้คนทั้งหลายยังดื่นว่อน
ความรักพี่นี้ร้อนดังไฟเรือง
พระอาทิตย์ยังไม่ลับดับแสงเหลือง
ขนมเบื้องทำด้วยปากยากอะไรฯ
ให้แค้นเคืองปวดปอดตลอดไส้
เข้าใจว่าศรีมาลานินทาตัว
ช่างยกเรื่องอวดหม่อมเจ้าจอมผัว
เมื่อหยุดแล้วยังยั่วกันไปเจียว
มันจึงเปรอะเลอะหมดไม่มันเขี้ยว
ผัวจึงไม่กระเสียวกระซิกเลยฯ
มาโดนเอาเปล่าเปล่าแม่เจ้าเอ๋ย
สัญชาติเดยถึงจะงามก็หนามมี

เกิดกอเป็นดออยู่ริมคลอง เรือขึ้นเรือล่องต้องเสียดสี
อนิจจาข้าได้ว่าอะไรมี ไม่พอที่หุนหันจะคั้นคอ
เขาก็รู้อยู่ว่าต่อมันรานไฟ ข้าไม่พอใจไปที่รังต่อ
ทั้งคาวี้คารมเขาชมปรอ เหมือนดอออกมาขวางที่ทางเรือ
เป็นตระพังวังวนก้นกระทะ สวะสะว่อยลอยปะออกฟั่นเฝือ
เที่ยวแทรกไปทุกทางอย่างดีเกลือ ข้านี้เบื่อพูดมากน้ำหมากพรูฯ

◎ จริงคะข้าแหละมันเดยหนาม ใครพายเรือซุ่มซ่ามสำหรับถู
สมน้ำหน้าที่ตาไม่แลดู หูเหียงเพียงจะแตกแหกกระจาย
จริงแล้วข้าดีเกลือเจือทุกขนาน ถึงท้องยุ้งพุงมานก็รู้หาย
ถ้าไม่แทรกสักนิดจะปิดตาย ไข้หนักก็คลายเพราะดีเกลือ
ตำราข้าไม่ถึงขี้ผึ้งฝรั่ง ที่เปื่อยพังน้ำฝาดแลดีเหลือ
เข้าลูกเบญกานีสีเสียดเจือ เรียกเนื้อให้ชิดติดกระชับ
ถึงจะเป็นปรวดปวดอยู่ใน ก็ดูดสำรอกออกได้จนในดับ
หนองไหน่ไหลคันเป็นมันยับ ถ้ากระชับแล้วก็แน่นดังแผ่นดินฯ

◎ คราน้นจึงโฉมพระหมื่นไวย ฟังตามชอบใจหัวเราะดิ้น
เออเอาให้ระงมเพราะขนมกิน จนสุดสิ้นถึงลูกเบญกานี
ตำราหมอฝรั่งช่างสัประดน ของเขาฝนไว้ทาเป็นยาผี
ถ้าแลแผลพุพองเป็นหนองดี ฤาจะลองดูสักทีเจ้าสร้อยฟ้า
สร้อยฟ้าร้องเย่อเออหม่อมไวย ข้อยบ่อฮู้จักใส่อีสังว่า
บาดแผลข้อยนี้บ่มีมา บ่อยากเรียนตำราไม่ต้องการ
แม้นหม่อมพุพองเป็นหนองใน เอายาศรีมาลาใส่จะหายจ้าน
ยาของเขาดีดีมีมานาน ข้อยนี้ย่านหนักหนาตำราไทยฯ

◎ คราน้นท่านย่าทองประศรี ได้ยินเสียงอึงมี่ไม่นิ่งได้
แกเปิดหน้าต่างมองร้องว่าไป ตำรายาอะไรออสร้อยฟ้า
เหวยลาวเลยลาวไปแล้วเหวย แง่งอนกระไรเลยเป็นหนักหนา
ซอกซอนรู้สิ้นอีลิ้นลังกา หยูกยาข้างไหนกูไม่เคย

คนฟังเขานั่งอยู่ตาโหล
ผัวก็นั่งฟังได้กระไรเลย
อย่าเป็นจมื่นไวยเลยหลานเอ๋ย
ช่างไม่อายเพื่อนบ้านอ้ายซานซิ
◎ สร้อยฟ้าฟังย่าชักหน้าม่อย
คนนั้นว่าคนนี้ว่ามาระดม
น้ำไหลไยไม่ไหลไปที่ลุ่ม
ท่านย่าว่าเหม่มาเปรียบเปรย
ก็เพราะมึงอึงฉาวอีลาวโลน
อีเจ็ดร้อยหมาเบื่อมันเหลือรัก
สร้อยฟ้าได้ฟังท่านย่าด่า
ทองประศรีร้องแปร้นอีแสนงอน
◎ ครั้นอรุณรุ่งรางกระจ่างภพ
พระอาทิตย์เร่งรถมาไรไร
กระจิบกระจาบจอแจแกกา
ศรีมาลาตื่นตาล้างหน้าพลัน
ตั้งขันล้างหน้าไว้ท่าผัว
ทั้งพานผ้านุ่งผลัดจัดดิบดี
สายสว่างตื่นบ้างเถิดเด็กเอ๋ย
บ่าวลุกล้างหน้ามาทันใด
อีเม้ยลุกขึ้นมาร้องตามนาย
ศรีมาลาว่าไฮ้อีบัดซบ
พระไวยฟื้นตื่นลุกจากเตียงพลัน
หวีหัวทาแป้งแล้วแต่งกาย
สำรับตั้งนั่งลงกินอาหาร
ศรีมาลาใช้สอยคอยดักเตือน
ยิ่งกว่ารับเจ้าโตเสียอีกเหวย
เฉยเมยจริงจริงช่างนิ่งมิ
ไปไสเคยแม่กลองร้องขายกะปิ
ริมีเมียสองอ้ายหนองกรมฯ
ว่าคุณย่าละก็คอยพลอยประสม
ลมพัดไม่มีไปข้างไหนเลย
ช่างไหลชุ่มไปบนเขาเจ้าแม่เอ๋ย
เหวยอีลาวปากคอมันหนักนัก
ร้องตะโกนก้องบ้านอีคานหัก
ทำฮึกฮักมี่ฉาวอีลาวดอน
ม้วนหน้าล้มทับลงกับหมอน
ด่าเหนื่อยแล้วก็นอนกรนโครกไปฯ
แจ้งจบทั่วทวีปน้อยใหญ่
สกุณไก่กู่ก้องตะโกนกัน
บินถลาร่าร้องก้องสนั่น
แล้วจัดสรรของไว้ให้สามี
เครื่องแป้งแต่งตัวกระจกหวี
แล้วลุกรี่ออกมาเรียกข้าไท
กระไรเลยช่างนอนนิ่งเสียได้
เข้าครัวไฟข้าวปลาหาครันครบ
เฮ้ยมึงอย่านอนสายจะถูกตบ
ไม่เคยพบเป็นบ่าวเอาอย่างนาย
จับขันล้างหน้าให้ฝ้าหาย
เยื้องกรายออกมาข้างหน้าเรือน
สาวใช้หมอบคลานอยู่กลาดเกลื่อน
เจ้าสร้อยฟ้าหน้าเผื่อนไม่พูดจา

ครั้นถึงเวลาเช้าจะเข้าวัง พระไวยก็สั่งให้หยิบผ้า
ผลัดผ้านุ่งพลันมิทันช้า แล้วออกจากบ้านมายังวังใน
บ่าวไพร่เดินตามหลามถนน ผู้คนหลีกเลี่ยงอยู่ขวักไขว่
ด้วยยำเยงเกรงบุญพระหมื่นไวย จนเข้าในพระที่นั่งจักรพรรดิฯ

๏ จะกล่าวถึงพระจักรกฤษณ์วิษณุวงศ์ ผู้ดำรงอยุธเยศเกศกษัตริย์
ครั้นแสงทองส่องสว่างในปรางค์รัตน์ กระจ่างจัดทั่วหล้าสุธาธาร
เสด็จออกสู่ท้องพระโรงมาศ ดังเทวราชในทิพยพิมานสถาน
พร้อมด้วยเทพกันยาสุดามาลย์ ให้ชักม่านไขกว้างกระจ่างองค์
เสด็จนั่งยังแท่นมณีรัตน์ ภายใต้เศวตฉัตรลอยระหง
สังข์แตรแซ่ซ้องทั้งฆ้องวง ซอส่งประสานเสียงเสนาะใน
ขุนนางต่างประนมบังคมกราบ หมอบราบคอยรับสั่งสนองไข
พระจึงมีสีหนาทประภาษไป ว่ากระไรจีนทองร้องฎีกาฯ

๏ พระยารักษ์รับสั่งทูลสนอง ขอเดชะจีนทองให้การว่า
เดิมได้สู่ขอต่อมารดา ยกให้แล้วก็พาไปเรือนชาน
จีนทองเข้าหาเป็นห้าครั้ง อำแดงสังไม่ยอมทำหักหาญ
ครั้นเข้าปล้ำรำว่าด่าประจาน อายกับเพื่อนบ้านเป็นพ้นคิด
จึงเข้ามาฟ้องร้องฎีกา ให้ปรึกษาให้เห็นชอบแลผิด
ถ้าไม่สัตย์ขอถวายซึ่งชีวิต ขอพระองค์ทรงฤทธิได้เมตตาฯ

๏ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงภพ ฟังจบทรงพระสรวงสำรวลร่า
เจ็กอัปรีย์สิ้นที่จะเจรจา แต่เมียด่าก็มาฟ้องไม่ต้องการ
ฤๅเมืองจีนมันจะร้องฟ้องกันได้ ถองส่งออกไปเสียจากศาล
แล้วดำรัสถามทั่วถึงรั้วงาน ไม่กริ้วกราดราชการสิ่งอันใด
ครั้นเสร็จพระเสด็จลีลา จากพระโรงรัตนาอันผ่องใส
คืนเข้าพระที่นั่งข้างฝ่ายใน สำราญราชหฤทัยพระภูมีฯ

๏ ฝ่ายว่าเจ้าพระยาพระหลวง ทุกกระทรวงด่างลุกมาเร็วรี่
บ้างไปนั่งโรงศาลงานธานี ที่ใครว่างหน้าที่ก็กลับมา

ฝ่ายว่าพระไวยวรนาถ
ออกจากวังในแล้วไคลคลา
๏ จะกล่าวถึงโฉมเจ้าสร้อยฟ้า
ตื่นนอนร้อนจิตคิดเคืองใจ
พลุ่งพล่านดาลเดือดไม่เหือดหาย
คอยเวลาตาลอดสอดเมียงมอง
นางลงเท้าผึงผึงถึงนอกชาน
ช่างมุดหัวอยู่ในห้องต้องให้เดือน
แต่หัวค่ำร่ำกกไปจนสาย
มันน่าสับให้ระยำดังทำปลา
ลุกบ้างก็เป็นไรที่ในเรือน
ถาดโถโอแดกแหลกระยำ
เฝืองฝาหลังคาก็ยับปน
ช่างนอนนิ่งเสียได้ไม่ไล่มัน
มันไล่กันรันวิ่งมาโดนเสา
พรึงพรอดออดอ่อนกระฉ่อนไป
สองตามึงไม่ดูหูไม่ฟัง
ยามโปรดดังจะโดดขึ้นทั้งยืน
๏ อีไหมฟังนายด่ากระทบ
ลิ้นลมประสมว่าสารพัน
ฝันว่าพระราหูดูเท่าแขน
ลืมตาดูก็ไม่รู้ว่าอะไร
จนหม่อมเรียกหาผวาตื่น
จะขี้คายอย่างไรไม่แจ้งความ
๏ อีเม้ยรับได้ฟังคำอีไหม
พลอยเจ็บด้วยกับนายอายสิ้นที
เสร็จราชการพลันก็หรรษา
ตรงมาเคหาด้วยทันใดฯ
เมื่อสุริยาแจ่มแจ้งกระจ่างไข
ดังฟืนไฟสุมอกสักหกกอง
เหมือนเสือร้ายรังควานจับขยับจ้อง
ตามช่องเห็นพระไวยไปจากเรือน
ส่งเสียงฉานเรียกข้าด่าเลื่อนเปื้อน
อีไหมเชือนอยู่ไหนจึงไม่มา
ไม่มีอายสอพลอยอตัณหา
ช่างลอยหน้าเล่นทรงเป็นหงส์รำ
เมื่อคืนนี้ขันเชื่อนออกหกคว่ำ
แมวดำที่ไหนไล่กัดกัน
จากหล่นกลอนเลื่อนสะเทือนลั่น
อ้ายสีจันทร์ม้าลาก็ปล่อยไว้
เรือนเหย้าแทบจะพังกระทั่งไหว
น้ำท่าโอ่งไหไหวโครมครืน
อีสองชั่งนั่งเคล้าเฝ้าสะอื้น
พวกอีดื่นตัณหาตาเป็นมันฯ
ช่วยประจบเหน็บแนมแกมขยัน
ฉันนอนฝันมัวสบายจึงสายไป
ฉวยพระจันทร์รันแง้นอมไว้ได้
ลุกโพลงราวกับได้เสม็ดตาม
ยังสะอื้นด้วยสงสารจันทร์อร่าม
ฤๅจะปามไปจนค่ำทำท่วงทีฯ
ร้อนอกราวกับไฟเข้าจุดจี้
ช่างกาลีค่อนว่าสารพัน

จึงร้องว่าฮ้าเฮ้ยเหวยอีไหม
นายด่าข้าพลอยประสมกัน
๏ ศรีมาลาร้องเฮ้ยนางเม้ยรับ
ทำปากกล้าร่าร้องก้องกระทบ
จะด่าว่าสักเท่าไรทำไมเขา
อีส่ำสามราวกับหนามเที่ยวสะทาง
๏ สร้อยฟ้าฟังเรื่องให้เคืองขุ่น
ลุกออกมาจากห้องร้องคำราม
อย่าไปว่าเลยเจ้าเขาก็เห็น
จะว่าไรขึ้นไม่ได้เที่ยวไล่พาล
ข้าคางคกตกบ่อลงร่อนน้ำ
ยามคล่องก็จงล่องไปพลางพลาง
จริงแล้วเจ้านี่แลเสาโสงพางปัก
ช่างชะอ้อนวอนร่ำทั้งสำออย
๏ ศรีมาลานิ่งนั่งได้ฟังคำ
ว่าข้างนี้ไม่พอที่จะเป็นเลย
อนิจจาข้าไม่ว่าไรสักหน่อย
จริงละท่านข้ามันสั่นแต่วานนี้
เสาโบสถ์เสาวัดมายัดใส่
หม่อมมาก็มาคร่าเอาตัวทัน
เกิดเหตุเพราะขนมเมื่อเย็นวาน
ม้าลาว้าวุ่นจนดุ้นฟืน
เออใจของใครจะไม่เจ็บ
ยิ่งนิ่งยิ่งว่าสารพัด
ทำไมไม่เป็นเจ้าขึ้นในบ้าน
อย่าเพ่อเหยียบเสียให้ยับจนสับเงา
พระราหูที่ไหนเท่าแขนนั่น
ฝันอะไรกลางวันไม่เคยพบฯ
มิใช่การวานอย่างับจับประจบ
สั่นหรบไปเจียวเจ้าเสาโพงพาง
การของเจ้าฤๅจึงร่าเข้ามาขวาง
มิใช่การวานอย่าขวางให้เกิดความฯ
เดือนกระดุ้นใจเจ็บดังเหน็บหนาม
ข้าแหละหนามสะรั้วตัวโปรดปราน
สั่นรัวเป็นตัวเด้นเจนจัดจ้าน
เสาวิหารก็ไม่แน่นแม้นเสานาง
ทิ่มตำเอาเถิดเจ้าไม่ขัดขวาง
เชิญครองปรางผัดหน้าให้นวลลอย
จะเยื้องยักก็ไม่พ้นจึงโดนบ่อย
จึงปรอดปร้อยไม่รู้แห้งจุ๊บแจงเอยฯ
ดูฤๅกรรมตามเอาเฉยเฉย
เมื่อเจ้าเคยแล้วก็ทำไปตามที
มาคอยพาลเอาผิดไม่พอที่
ถ้าไม่แก้เสียสักทีไม่หายคัน
เลือกเล่นตามใจทำไมนั่น
ไปแก้คันไว้ในห้องสักสองคืน
จึงพลุ่งพล่านอึกทึกจนดึกดื่น
น้ำน่อยพลอยเป็นคลื่นซ่างยืนยัด
ช่างแนมเหน็บด่าว่านี่สาหัส
นี่จะชัดเสียให้หมดเจียวฤๅเรา
ใครขัดสนจะได้คลานมาพึ่งเจ้า
มิได้ดีเมืองเรามาเป็นน้อยฯ

๏ สร้อยฟ้าได้ฟังให้คลั่งจิต
เหมือนไฟลุกฟืนซุกเสือกตะบอย
ตบมือยักคอหัวร่อร่า
ตัวสั่นเทาเทาก้าวตะโกรง
เฮ้ยข้านี้แลมันสั่นทั้งตัว
ข้าไม่ฉุดเธอให้หลุดมาทำไม
จริงอยู่คะข้ามันเชลยเมือง
พอกองทัพไปถึงอึงเกรียวกราว
ทัพกลับก็จับเชลยซ้ำ
สงวนพรหมจารีมิด้องเดือน

๏ ศรีมาลาได้ฟังก็คลั่งใจ
ช่างลอยหน้าว่าเล่นออกครื้นเครง
ปากบอนค่อนขอดลอดนินทา
เมื่อผัวจะไม่เลี้ยงก็แล้วไป

๏ สร้อยฟ้าโผงผางวางเข้ามา
ชุมพลวิ่งเข้ายุดแล้วฉุดรุน
พลายชุมพลชักขาทำหน้าซีด
ทองประศรีวิ่งถลันมางันงง
เข้ามาใกล้ไต่ถามศรีมาลา
พลายชุมพลร้องไห้เลือดไหลพรู
ทองประศรีชี้หน้าแกด่าโผง
ทำหลานกูด้วยดังช่วยมา
ดูราวกับตำแยเที่ยวแหย่เพื่อน
ยกหัวเป็นกิ้งก่าอีหน้าเป็น
ราวกับช้างงาบ้าน้ำมัน
งาหักงวงยับจนอัปรีย์
ดังเอากริชเข้ามาตกที่คอหอย
ครั้นเอาฝอยเข้ามาปามก็ลามโพรง
หลกผ้าเกาก้นกระโดดโหยง
ขึ้นเสียงโผงชี้หน้าร้องว่าไป
หม่อมผัวจึงไม่พรากจากห้องได้
จงกำกุมเอาไว้ให้ได้คราว
อย่ายกเรื่องเลยเขาลืออกอื้อฉาว
ค่ำลงเขาจับฉาวที่ในเรือน
ช่างปิดงำความร้ายให้หายเงื่อน
พอดึกหน่อยก็ค่อยเคลื่อนเข้าไปเองฯ
ดังเอาไม้มาด่อยสักร้อยเผง
ขึ้นกูขึ้นเอ็งไม่เกรงใจ
ดบหน้าตบมึงเสียให้ได้
จะเมี่ยนดีสักเท่าไรก็ตามบุญฯ
ชักผ้าคาดนมกระโจมมุ่น
สร้อยฟ้าผลักหมุนตกล่องลง
ศรีมาลาร้องกรีดหวีดเสียงหลง
แกด่าส่งวุ่นวายตายแล้วกู
ขามันหักฤๅหวาหาอ้ายหนู
สร้อยฟ้ายืนอยู่ไม่พูดจา
อีตายโหงข่มเหงกูหนักหนา
ยังลอยหน้าหัวร่อคอเป็นเอ็น
ด่าเปื้อนไปทีเดียวเที่ยวเคี่ยวเข็ญ
เต้นเจ้าเซ็นมาแต่วานจนป่านนี้
เสยกำแพงแทงตะบันจนป่นปี้
อีกาลีกูจะดบให้ซบไปฯ

๏ สร้อยฟ้าได้ฟังคุณย่าด่า
คันปากอยากจะว่าให้สาใจ
จริงคะข้านี้ช้างน้ำมัน
หัวเดียวไม่มีทั้งพี่น้อง
หลานท่านวิ่งพันมายุดมือ
เมื่อตกล่องแล้วจะร้องเอากับใคร
๏ ทองประศรีด่าฉาวอีลาวดง
ผลักเด็กจนกระเด็นเห็นแก่ตา
มึงเอ่ยมึงถึงดีเสียจริงจริง
ดังคนทรงผีลงอยู่เทาเทา
๏ พอพระไวยเข้าไปถึงในบ้าน
ได้ยินเสียงสร้อยฟ้าออกร่าร้อง
สร้อยฟ้ามัวเถียงกับท่านย่า
ความกลัวตัวผิดคิดระคาง
พระไวยยืนเพ่งเขม็งตา
ยิ่งกลั้นยิ่งแค้นดังเพลิงพิษ
ถามคุณย่าว่านี่ทำไมกัน
เดิมทีวิวาทกันอย่างไร
๏ ท่านย่าร้องเบื่อกูเหลือเล่า
เต้นหยอยลอยหน้าท่ามันดี
มันเต้นผึงดึงดังดังสนั่น
ใครใครไม่ละปะเป็นโดน
เดิมทีวิวาทกับศรีมาลา
ชุมพลห้ามมันปามเอาจนร้อง
เป็นเหตุพระไชยเชษฐอยากขนม
กูก้อยพลอยสับยับระยำ
โมโหโกรธาหาเหือดไม่
บ่นพิไรร่ำว่าน้ำตานอง
ช่วยกันด่าเล่นเถิดคล่องคล่อง
ทุบถองเล่นให้สบายใจ
ซักยื้อฉุดคร่าไม่ปราศรัย
ฤๅข้าวานข้าไหว้ให้วิ่งมาฯ
มาแผดส่งเสียงร้องเอาจ้าจ้า
เป็นหนึ่งว่ากูแกล้งพาโลเอา
เต้นเหยงเป็นเพลงฉิ่งไปเจียวเจ้า
นี่พ่อหลวงฤๅเข้าเจ้าปากคลองฯ
เสียงฉานทะเลาะกันสนั่นก้อง
ย่างเท้าก้าวย่องถึงหอกลาง
เหลียวมาค้างปากกระดากขวาง
แข็งกระด้างไปทั้งกายก็คลายฤทธิ์
แลดูสร้อยฟ้าให้กลุ้มจิต
ยิ่งคิดยิ่งเคืองกระเดื่องใจ
เสียงสนั่นไปทั้งเรือนสะเทือนไหว
ตัวใครก่อเกิดเป็นโกลีฯ
เจ้าเข้ามันออกแล้วฤๅนี่
ถ้าเองมาเป่าปี่กูจะตีโทน
ราวกับตาบุญจันแกออกโขน
เป็นเรือโกลนออกมาขวางอยู่กลางคลอง
มันวิ่งร่ามาจนถึงประตูห้อง
ดกล่องลงไปคาขาระยำ
สุวิญชาตากลมจึงด่าพร่ำ
มันทิ่มดำเต้นออกมานอกชาน

เดิมว่ากระไรกันไม่ทันรู้
ของเอ็งมันเหลือเบื่อรำคาญ
๏ พระไวยถามพลันมิทันช้า
จึงฉาวไปทั้งเรือนเลื่อนเปื้อนครัน
ใจคอกระไรหนอช่างไม่คิด
ครั้นไม่ว่าจะชะล่าชะเลยใจ
๏ ศรีมาลาบอกความที่ถามไถ่
ออกจากห้องร้องด่าเป็นโกลี
สารพัดที่จะว่าด่าประจาน
แมวหมาด่าเปรอะออกเลอะเลือน
เสาโบสถ์เสาวัดมายัดให้
อีข้าก็พลอยระดมประสมนาย
ว่าไปทัพจับเชลยในเรือนนอน
เห็นหม่อมมาจึงราหยุดพยศ
๏ สร้อยฟ้าฟังความดังหนามยอก
จริงแล้วท่านฉันนี้มันจืดจาง
ตัวข้าหัวเดียวกระเทียมเน่า
ช่วยกันถมให้จมทุกด้านไป
เมื่อข้าว่าอีไหมที่ในเรือน
เคราะห์ร้ายหมอทายมากว่าปี
๏ อุเหม่อุแหม่อีแสนงอน
เขาถามกันก็ถลันเข้ารับเอา
แต่ต่อหน้ายังกล้ามาขึ้นเสียง
อีแสนงอนค่อนว่าสารพัน
แต่เด็กห้ามก็ยังปามเอาจนเจ็บ
ใจคอเหี้ยมโหดโฉดปัญญา
ถามศรีมาลาดูเถิดนะหลาน
นานไปเอ็งอ้อยก็เหมือนกันฯ
เดิมทีศรีมาลาอย่างไรนั่น
ทะเลาะกันเรื่องราวเป็นอย่างไร
ความอายสักนิดหามีไม่
ใครผิดก็จะได้ดูสักทีฯ
พอหม่อมลงเรือนไปก็อึงมี่
ฉันนี้ยังนั่งอยู่ในเรือน
เหลือจะทานทนได้ไม่มีเหมือน
ว่าเชี่ยนขันดกเกลื่อนแตกทำลาย
เสือกซ้ำดำใส่เอาง่ายง่าย
จันทร์อังคาธพาดปรายป่ายประชด
ขอดค่อนแคะประทานทุกอย่างหมด
เหลือจะอดอยู่แล้วคารมนางฯ
ชะหม่อมเมียช่างบอกเล่นด่างด่าง
ได้ทีนางแล้วก็ว่าให้สาใจ
ทีว่าเราใครหาได้ยินไม่
ครั้นเถียงบ้างก็จะไล่เข้าตบตี
ช่างกระเทือนถึงได้ไม่พอที่
อยู่ดีดีก็มาโดนเอาโดยเดาฯ
ช่างมาร่อนเสียงร้องออกเร่าเร่า
กูรู้เท่ามึงอยู่สิ้นทุกสิ่งอัน
ลับหลังใครจะเถียงได้ฤานั่น
ใครจะทันมึงเล่าเจ้ามารยา
แนมเหน็บเอาผู้ใหญ่ไม่คิดหน้า
ปากกล้าด่าคนไม่เกรงใคร

ศรีมาลาช่วยมากี่ดำลึง
มันเหลือเลี้ยงจะเลี้ยงเอาไว้ไย
ขวับขวับยับตลอดไปทั้งหลัง
สร้อยฟ้ากลัวเต็มทีวิ่งหนีมา
ศรีมาลาสงสารก็สิ้นแค้น
หม่อมดีนี่กระไรเป็นริ้วเรียว
ปิดประตูใส่กลอนด้วยความกลัว
เจ็บระบมตรมทั่วทั้งตัวไป
๏ โอ้ว่าอนิจจาตัวกูเอ่ย
จะถูกทั้งตีด่าประดาตาย
พ่อแม่อยู่ไกลไม่เหลียวเห็น
จะพึ่งผัวดังเอาตัวทุ่มอัคคี
โอ้พ่อร่มโพธิ์ทองของน้องแก้ว
กิ่งก้านเขารานเสียโรยรา
เมื่อแรกเห็นจะเป็นจิรังกาล
โอ้ชีวิตเห็นจะปลิดลงเป็นจุณ
เหมือนลอยคว้างอยู่กลางทะเลไหล
จะพึ่งตอตอหลักก็หักทรุด
โอ้พ่อตราชูทองของน้องเอ่ย
ยามร้อนเมียจะผ่อนไปพึ่งใคร
ทำไฉนจะให้รู้ไปถึงบ้าง
ครั้งนี้เห็นทีจะฝืดเคือง
มีแต่พวกพาลาพากันซ้ำ
กระเดือกดิ้นกว่าจะสิ้นชีวิตลง
ดังเพชรนิลบิ่นหลุดออกจากเรือน
จะมืดคล้ำดำไปไม่มีดี
กูมึงชี้หน้าว่าเล่นได้
ฉวยกระชากไม้ได้ไล่ตีมา
ลายกระทั่งทั่วตัวตลอดบ่า
ประทานโทษเมียราแต่ครั้งเดียว
วิ่งแล่นเข้ายุดฉุดไม้เหนี่ยว
สร้อยฟ้าดลบเลี้ยวเข้าเรือนใน
กลิ้งเกลือกเสือกดิ้นลงร้องไห้
นางพิไรร่ำพลางเพียงวางวายฯ
ไม่คิดเลยเมื่อพ่อพามาถวาย
แสนอายสุดอย่างแล้วครั้งนี้
จะได้ใครผ่อนเข็ญให้กูนี่
เขาขยี้เหยียบยับดังสับปลา
ร่มแล้วหล่นแดดออกแผดจ้า
ยังแต่ฆ่าตายเปล่าเจ้าประคุณ
มิรู้พาลพวกพกกระเชอนุ่น
จะสิ้นบุญปลดปลงลงม้วยมุด
จะว่ายไปพึ่งพิงดลิ่งสุด
จะต้องมุดดัวเร้นเป็นเรือดไร
กระไรเลยเอนเอียงหาเที่ยงไม่
ทั้งญาติวงศ์อยู่ไกลกันต่างเมือง
เห็นสิ้นอย่างสุดหล้าฟ้าเหลือง
ใครเลยจะกระเดื้องให้คืนตรง
เห็นจะจมมันก็ดำแล้วค้ำส่ง
อันจะคงคืนรอดเห็นเต็มที
ทลายแหลกแตกเปื้อนลงป่นปี้
สักกี่ปีจะได้คืนขึ้นเรือนรอง

คะนึงครวญป่วนจิตคิดระคาย ไม่เหือดหายหันหุนยิ่งขุ่นหมอง
ให้คิดแค้นศรีมาลาน้ำตานอง แต่ตรึกตรองตรอมใจไม่ไสยา
พอดึกนึกได้ในทันที ขรัวครูของเรามีดีหนักหนา
นานแล้วมิได้จะไปมา จะยังอยู่หรือว่าเที่ยวเชือนแช
จำจะเสาะแสวงให้แจ้งความ ว่าไปอยู่อารามแห่งไหนแน่
ได้เถนขวาดเป็นสมอารมณ์แท้ ถ้าพบแกครั้งนี้มิเป็นไร
คะนึงครวญจนจวนเข้ายามสาม ให้วาบหวามจิตปลงพะวงไหว
มือซ้ายก่ายหน้าตรึกตราไป จนหลับไหลสิ้นสมปฤดีฯ

◎ ครั้นแสงทองส่องสว่างกระจ่างฟ้า พระสุริยาแจ่มจำรัสรัศมี
เจ้าสร้อยฟ้าดื่นพลันทันที ยิ่งคิดก็ยิ่งมีความโกรธา
กลุ้มกลัดขัดแค้นให้เคืองใจ ด้วยพระไวยผัวรักเป็นหนักหนา
ไปเชื่อถ้อยฟังคำศรีมาลา มันยุยงเจียนฆ่าให้ม้วยมุด
แค้นคำที่สน่ำเสนอผัว ยกเนื้อยอตัวเป็นที่สุด
ถ้านิ่งให้คงกระหน่ำซ้ำจนทรุด เอาจนหลุดลอยลิ่วปลิวตามลม
กูก็ชาติเรือกุไลใบสลัด ถึงลมพัดก็คงเรียดเสียดประสม
จะฝ่าฝืนคลื่นไว้มิให้จม ถึงใบบ้อยจะระทมก็ตามที
เต็มจนก็จะทนลงทอดสู้ เมื่อจะอยู่หรือมิอยู่ให้รู้ที่
จำจะหาต้นหนที่คนดี มาช่วยชี้ทิศให้ในสายชล
เถนขวาดเธอฉลาดล้ำมนุษย์ พอจะยุดเหนี่ยวเถนเป็นต้นหน
มันทำแค้นกูก่อนให้ร้อนรน จะแก้แค้นแทนทนในครั้งนี้
คิดแล้วจึงเรียกอีไหมเหวย อย่าช้าเลยออเจ้าเข้ามานี่
กูเจ็บช้ำนี่กระไรใช่พอดี หรือจะโจทย์เจ้าหนีก็ตามใจ
นี่เจ้าคิดอย่างไรในใจเจ้า เห็นว่าเราเสียทีหรืออีไหม
จะเป็นพวกศรีมาลาหรือว่าไร จงบอกไปจริงจริงอย่านิ่งฟังฯ

◎ อีไหมฟังว่าน้ำตาย้อย ข้าน้อยก็เป็นข้ามาแต่หลัง
พระแม่เจ้าเลี้ยงไว้ที่ในวัง ตั้งแต่แม่ยังเป็นข้าไท

เจ้ายากจากเวียงเชียงใหม่มา
มาเห็นเขาข่มเหงไม่เกรงใจ
ถ้าวานนี้ช่วยได้ก็ไม่ฟัง
แม่จะคิดฉันใดในปัญญา
◎ ข้าคิดแล้วนางไหมอย่าได้พรั่น
ครูเราเจ้าหัวนี้ดัวยง
แม้นว่าใครดีผีก็อยู่
ให้เป็นก็เป็นสะดวกดาย
ชำนิชำนาญการเสน่ห์ก็ถนัด
เล่าความตามเข็ญที่เป็นมา
จงเห็นแก่พระปิ่นเชียงอินทร์นั้น
จะให้ทองห้าตำลึงให้ถึงใจ
◎ อีไหมว่าไฮ้อย่าว่าเจ้า
จริงแล้วเจ้าหัวตัวสำคัญ
ว่าแล้วเท่านั้นมิทันช้า
ลูกตัวหัวใส่น้ำมันตะนี
ผ้านุ่งพุ่งไหมตาตะราง
ส้มสูกเลือกสรรแต่กลั่นเกลา
◎ จะกล่าวถึงเถนขวาดราชครู
รู้วิชาสารพัดจัดเจนใจ
เมื่อทัพไทยไปประชิดดิดเชียงใหม่
พอรู้จะมาสู้ปัจจามิตร
เจ้าเชียงใหม่ให้สัตย์เสียเสร็จสิ้น
ครั้นเมื่อด้อนลาวลงอยุธยา
ด้วยเชื่อถือความรู้พระครูเฒ่า
เอากำลังอุปเท่ห์เล่ห์เวทมนตร์
ยังอุตส่าห์สู้ยากหาจากไม่
ลูกนี้ไม่วายแค้นสักเวลา
จะเฆี่ยนหลังเสียให้ตายก็ไม่ว่า
แก้แค้นศรีมาลาให้แหลกลงฯ
ขยี้มันให้เป็นแป้งระแนงผง
เพียงดังองค์ปู่เจ้าสมิงพราย
สู่ใครให้พบก็พบง่าย
ถ้าให้ตายก็ตายลงทันตา
เอ็งเร่งรัดเร็วรีบออกไปหา
แม้นเถนขวาดนับหน้าอย่านอนใจ
ผ่อนผันแก้แค้นให้จงได้
ตัวเองก็จะให้ถึงส่วนกันฯ
ข้อยบ่เอาสินจ้างเป็นอย่างซั่น
ดัวของฉันจะลาไม่ช้าที
วันทาลุกออกไปจากที่
ห่มสีนกกาลิงดูพริ้งเพรา
สอดซับในบางชมพูเข้า
กินข้าวเช้าอิ่มพลันก็ครรไลฯ
แต่เดิมอยู่วัดเวียงที่เชียงใหม่
ทั้งเวียงชัยขึ้นชื่อระบือฤทธิ์
ไปอยู่ป่าหาเหล็กไหลกายสิทธิ์
ไม่สมคิดเพราะไทยได้พารา
เถนเสียดายดังจะดินดับสังขาร์
เจ้าเชียงใหม่ให้มาเป็นเพื่อนดน
ไว้ปัดเป่าแก้วิบัติเมื่อขัดสน
ช่วยให้พ้นภัยปลอดรอดกลับไป

ครั้นว่าเจ้าเชียงใหม่ได้คืนหลัง
เธอห่วงลูกอาวรณ์ร้อนฤทัย
เผื่อจะเกิดขุกเข็ญเป็นอย่างไร
อย่าให้ใครล่วงรู้ดูท่าทาง
เถนขวาดรับคำแล้วทำตาม
แกไม่ทิ้งเพศลาวชาวลานนา
ไปลงโบสถ์เมามายทำวายวุ่น
ว่าเถนตู้ขี้เมาไม่เอาไว้
เถนก็เที่ยวซัดเซระเหระหน
จะหาวัดลับลี้หนีถ้อยความ
เห็นกุฎีมีร้างข้างป่าช้า
ก็เข้าอยู่อาศัยไปตามแกน
แต่เณรจิ๋วนั้นดีมีปัญญา
ว่าศักดิ์สิทธิ์ฤทธีภูตผีกลัว
พวกชายหญิงชาวบ้านร้านตลาด
บ้างมาขอเครื่องรางบ้างขอยา
ที่บ้างถูกคุณไสยมาไหว้บน
เขาถวายข้าวปลาธารณะ
แต่ลางวันพันเพลดาเถนเฒ่า
ต้องเลี้ยงหมาไว้เห่าเฝ้าบันได
สบเพลากินเหล้ายังเมามาย
ว่าท่านอาพาธไปให้มืนมัว
เพราะเณรจิ๋วรู้เช่นเห็นความชั่ว
อยู่ด้วยเพราะสมัครรักวิชา

◎ วันนั้นนางไหมไปดอนเข้า
พอหมาเห็นเห่าโฮกกระโชกไป
แต่สร้อยฟ้านั้นยังต้องอยู่ใต้
จึ่งสั่งให้ราชครูอยู่เพื่อนนาง
ให้เถนคอยแก้ไขเมื่อขัดขวาง
ให้เป็นอย่างพระธุดงค์ที่ลงมา
ไปอยู่วัดพระรามเกือบพรรษา
ฉันสุราเช้าค่ำอยู่ร่ำไป
จนเจ้าคุณพระพิมลไม่ทนได้
จึงขับไล่จากคณะวัดพระราม
กับเณรจิ๋วสองคนเที่ยวดั้นถาม
พยายามมาถึงวัดพระยาแมน
ทั้งพระเณรศิษย์หาไม่หนาแน่น
เที่ยวบิณฑบาตขาดแคลนพอเลี้ยงตัว
เที่ยวบอกเล่าข่าววิชาของท่านขรัว
รักษาใครหายทั่วทุกแห่งมา
ก็เกลื่อนกลาดดิดตามมาถามหา
บ้างขอผ้าประเจียดลงเป็นองค์พระ
ให้ปัดเป่าเอาน้ำมนตร์รดศีรษะ
ค่อยเปลื้องปละอดอยากลำบากใจ
ยังกินเหล้าข้าวค่ำหาทิ้งไม่
ใครจู่มาหมาไล่ให้รู้ตัว
เณรก็ช่วยเพทุบายให้ท่านขรัว
พอยังชั่วจะไปบอกให้ออกมา
ก็ไม่กลัวขรัวครูจะด่าว่า
จึงได้เป็นศิษย์หาด่างดาใจฯ
ถึงเข้าถามพระครูอยู่ฤๅไม่
ล้อมนางไหมไล่กระชั้นอยู่พันพัว

เณรจิ๋วร้องเฉดอ้ายเปรตหมา
นางไหมหนีหมาประหม่ากลัว
เณรจิ๋วไล่หมาคว้าข้อมือ
เคยรู้จักยักคิ้วทำหลิ่วตา
นางไหมปัดมือว่าฮือเจ้า
เณรจิ๋วว่าปลาหมอบ่ท้อใคร
นางไหมว่าไฮ้เจ้าเณรจิ๋ว
ว่าพลางย่างเท้าเข้ากุฎี
ก็ทรุดนั่งวางกระทายไหว้ท่านขรัว
ยกส้มสูกลูกไม้ไปประเคน
◎ เถนขวาดทักว่าสีกาไหม
ให้รูปคอยน้อยฤาทุกวันคืน
สีกาลงมาแต่เชียงใหม่
ห่มสอดสีรับสลับแกม
ถ้าอยู่เวียงเชียงใหม่ที่ไหนเล่า
ลงมาอยู่เมืองใต้ไทยเป็นครู
เจ้านายใช้มาเป็นหยังหั้น
ฤาว่าเกิดทุกข์โศกมีโรคภัย
◎ นางไหมไหว้ตอบขรัวดาขวาด
แสนลำบากยากจนพ้นกำลัง
อันลูกผัวตัวข้อยนี้แสนขลาด
นับเบี้ยก็บ่เป็นเหมือนเช่นไทย
ด้วยว่าหม่อมไวยผัวกับตัวนาง
ไปเชื่อถ้อยฟังคำศรีมาลา
เจ้าหัวโปรดด้วยไปช่วยกัน
ให้นอนด้วยองค์นางพอสร่างใจ
นั่นใครมาหาข้าฤาหาขรัว
ร้องเจ้าหัวจงช่วยข้อยด้วยรา
ลากรื้อขึ้นข้างบนให้พ้นหมา
ฉวยชายผ้าข้าขอเถิดเป็นไร
ปลาขอดแล้วยังกระดิกได้
ถึงเกล็ดลอกปอกไปใจยังดี
ฉังจ้าปลาชิวตามตอดขี้
เห็นดาชีเถนขวาดขัดสมาธิ์เอน
ว่าเจ้าตัวใช้ข้ามาหาเถน
เจ้าเณรรับถ่ายกระทายคืนฯ
ช่างนานมานานไปเหมือนคนอื่น
ไม่มีชื่นจนจะหง่อมลงงอมแงม
ค่อยสบายฤาไรดูเห็นแจ่ม
สองแก้มเป็นกระดิกน่าเอ็นดู
จะใส่ต่างวางเข้าจนกบหู
รูหูแคบเชือนเหมือนกับไทย
อยู่ดีด้วยกันฤาไฉน
นางไหมมีผัวแล้วฤายังฯ
ไร้ญาติบ่เห็นจะเป็นฉัง
อยู่ลำพังบ่าวนายไม่คลายใจ
แต่ตลาดก็บ่ออกไปเบิ่งได้
นี่เจ้าใช้มาดอกจึงออกมา
เริศร้างแรมรักเสียหนักหนา
เขายุให้ดีด่าดังข้าไท
เชิญขวัญหม่อมมาให้จงได้
ท่านจะให้ทองมาห้าตำลึงฯ

๏ เถนขวาดหัวร่ออ่อเท่านั้น
นอนกับนายของเจ้าได้เคล้าคลึง
ข้อธุระสีกามาหาเรา
แต่ความทุกข์หลวงตาประดาตาย
ว่ากันดัวต่อดัวแต่หัวที
เอาไว้อยู่คู่ชีวิตแทนศิษย์เรา
๏ นางไหมว่าไฮ้ขรัวตาขวาด
ตาจนเป็นน้ำข้าวมาเร้าเกน
หาคิดถึงดัวไม่อยากได้สาว
อายุเก้าสิบปีบ่มีฟัน
๏ เถนว่าดัวเราถึงเฒ่าแก่
นี่คนแก่ดอกมิใช่ลูกไม้งอม
อันมนุษย์นี้มันสุดที่ไหนเจ้า
ยังไม่เหม็นคาวปลาอย่าว่าไป
เป็นแต่ว่าเหนื่อยนักขี้มักหอบ
น้ำท่าหากินไปตามที
กระถดเข้ามานี่สีกาไหม
จริงหนาว่ากันให้มั่นคง
๏ เถนจิ๋วเยี่ยมหน้าคาประดู
ข้าบอกให้มิใช่จะช่วงชิง
จะเข้าเนื้อเข้าใจอันใดนั่น
วันนั้นไปบิณฑบาตยาจนา
เถนขวาดร้องว่าฮ้าอ้ายจิ๋ว
เพ้อเจ้อเข้าซี้ไม่มีอาย
เถนจิ๋วขัดใจไพล่ลุกมา
ไม่กลัวบาปกลัวกรรมทำหยำเยอะ
ให้เชิญขวัญหม่อมไวยมาให้ถึง
ความขึ้งเคียดนั้นจะพลันคลาย
จะช่วยเจ้าอย่าวิตกให้โศกหาย
เจ้านายโปรดบ้างจะบางเบา
ถ้าสิ้นทุกข์โศกดีจะขอเจ้า
พอหุงข้าวกลางวันให้ฉันเพลฯ
ข้าบ่ปรารถนาเว้าเอาผัวเถน
เดนแร้งถามข่าวทุกคราววัน
จะสึกห่อผ้าขาวฤๅไรนั่น
แมลงวันดัวเมียบ่บินตอมฯ
ก็ชอบชมสาวแส้แก้มหอมหอม
ถึงนกหกตามดอมไม่หล่นไป
ถึงแก่เฒ่าก็เผยอเอออวยได้
การงานทำได้เรี่ยวแรงมี
ต้องวางจอบนั่งพูดดูดบุหรี่
พอแรงมีลุกขึ้นจ้ำจนค่ำลง
วานเข้ามาให้ใกล้หยิบผ้าส่ง
ดูสบงบ้างเป็นไรสุดใจจริงฯ
ว่าขรัวครูอย่าไปเว้าเอาผู้หญิง
เห็นนอนนิ่งอยู่แต่วัดมาอัดรา
คอยเว้าเอาแต่ฝันเถิดดีกว่า
เกี้ยวสีกามันยังกัมถ่มน้ำลาย
อ้ายอัปรีย์ขี้ริ้วพูดง่ายง่าย
ตะวันบ่ายหาเพลเถิดเณรเคอะ
หลวงตานั่งเกี้ยวคนเดียวเถอะ
เถนด่าว่าอ้ายเดอะจะต้องดี

อย่าว่าให้ยืดยาวเลยสาวไหม
พรุ่งนี้ฤกษ์งามยามก็ดี
๏ นางไหมรับคำแล้วอำลา
ออกจากวัดลัดทางย่างเยื้องกราย
สร้อยฟ้าเห็นหน้าพยักยิ้ม
กระซิบเล่าความออกบอกตะบอย
ท่านขรัวเห็นแน่ว่าแก้ได้
พรุ่งนี้ให้ไปหาว่ากันดู
๏ คราวนั้นจึงโฉมเจ้าสร้อยฟ้า
นอนตรึกนึกสมอารมณ์ครัน
ไปอาบน้ำชำระราคี
เห็นรอยตีที่แขนยังแค้นใจ
เจ็บแผลแต่ไม่ถึงที่เจ็บใจ
ถึงร้อยไม้หายแล้วก็ไม่วาย
ผลัดผ้าลุกมาเข้าห้องนอน
หวีหัวผัดหน้าสียาฟัน
หยิบหีบหมากส่งให้อีไหมรับ
เข้าของสมควรล้วนดีดี
พอพระไวยไปเฝ้าเจ้าก็มา
ถึงวัดพระยาแมนเข้าทันใด
นั่งราบกราบกรานอาจารย์เจ้า
บ่าวไพร่ให้ไปพักอยู่ศาลา
สร้อยฟ้าวอนว่าพระอาจารย์
ด้วยหม่อมผัวทำโพยโบยรัน
ยุแยงแสร้งส่อทุกสิ่งไป
ละร้างห่างเหทุกเวลา
เจ้าเชิญให้สร้อยฟ้าออกมานี่
จงลอบหนีออกมาอย่าวุ่นวายฯ
พรุ่งนี้ข้อยจะมามิให้สาย
แลเห็นนายนั่งเยี่ยมหน้าต่างคอย
อีไหมกริ่มเข้าห้องย่องค่อยค่อย
ข้าน้อยไปหาขรัวดาครู
อย่าให้เสียน้ำใจจะช่วยอยู่
เจ้ากูจะทำให้สำคัญฯ
ฟังว่าปรีดิ์เปรมเกษมสันต์
ครั้นรุ่งแสงสุริยันขึ้นทันใด
ขัดสีนวลละอองให้ผ่องใส
หลังไหล่ลูบซ้ำระกำกาย
ไม่แก้แค้นมึงได้ก็ไม่หาย
ยังไม่ตายแล้วจะแก้ไม่แพ้มัน
ค่อนค่อนอกใจให้หวั่นหวั่น
ห่มสไบสองชั้นเข้าทันที
พลางขยับลุกเลื่อนออกจากที่
ส่งให้ทาสีที่ไว้ใจ
ใครหาทันสงกาสังเกตไม่
ขึ้นไปบนกุฏีด้วยปรีดา
ของข้าวประเคนให้หนักหนา
สร้อยฟ้ากับอีไหมอยู่ในนั้น
ความทุกข์ของหลานนี้สุดกลั้น
ให้น้อยน้ำหน้ามันศรีมาลา
พระไวยเชื่อฟังที่มันว่า
ปะดามีแต่ค้อนให้เคืองใจ

ทั้งท่านทองประศรีที่เป็นย่า
ขรัวปู่เอ็นดูให้พ้นภัย
ว่าพลางทางแก้ซึ่งถุงทรัพย์
ถ้าหม่อมไวยเธอมาอย่าอาวรณ์
◎ เถนขวาดนิ่งนั่งฟังสร้อยฟ้า
ถ้ารูปทำลงให้ไม่ถึงวัน
ว่าแล้วเท่านั้นมิทันช้า
หยิบขันสำริดประสิทธี
อึดใจเป่าไปก็พล่านพลุ่ง
ส่งไปให้เจ้าสร้อยฟ้านั้น
◎ ครานั้นจึงโฉมเจ้าสร้อยฟ้า
ขอพระเวทวิเศษประสิทธี
จงเข้าดลใจพระไวยผัว
แล้วชิงชังศรีมาลาอย่านึกปอง
ครั้นอธิษฐานเสร็จแล้วสระผม
นวลหน้าฝ้าจับกระจายไป
◎ ครานั้นเถนขวาดราชครู
หยิบขี้ผึ้งปากผีมามินาน
ลงอักษรเสกซ้อมแล้วย้อมถม
เป็นสองรูปวางเรียงไว้เคียงกัน
อีกรูปหนึ่งลงชื่อคือพระไวย
ปักหนามแทงตัวทั่วกายา
ซ้ำลงยันต์พันด้วยใบเต่ารั้ง
แล้วปั้นรูปสร้อยฟ้ากับพระไวย
เถนนั่งบริกรรมแล้วซ้ำเป่า
หันหน้าคว้ากอดกันพัลวัน
ระดมด่าเดี่ยวเข็ญหาเว้นไม่
ให้พระไวยนั้นกลับมาหลับนอน
นับให้ขวัญข้าวเจ้าหัวก่อน
จะขนคอนมาให้ทุกสิ่งอันฯ
แล้วตอบว่าทุกข์ไปทำไมนั่น
พระไวยก็จะหันมาคืนดี
จุดธูปเทียนบูชาเข้านั่งที่
ฤกษ์ดีดักน้ำมาเสกพลัน
เป็นฝอยฟุ้งฟองฟูขึ้นท่วมขัน
อธิษฐานเสียให้ทันที่ฤกษ์ดีฯ
รับทูนเกศาเกษมศรี
ให้ศูนย์สิ้นราคีที่ร้ายรอง
ให้มืดมัวลุ่มหลงลงมาห้อง
ต้องมนตร์พันพัวให้มัวใจ
ที่เกรียมตรมขุ่นหมองค่อยผ่องใส
สบายใจพูดจากับอาจารย์ฯ
พิเคราะห์ดูปรีดิ์เปรมเกษมสานต์
เอาเถ้าพรายมาประสานประสมพลัน
เป่าด้วยอาคมแล้วจึงปั้น
ชักยันต์ลงชื่อศรีมาลา
เอาหลังติดกันไว้ให้ห่างหน้า
แล้วผูกตราสังมั่นขนันไว้
ให้เณรจิ๋วไปฝังป่าช้าใหญ่
เอาใบรักซ้อนใส่กับเลขยันต์
พอต้องสองรูปเข้าก็พลิกผัน
เอาสายสิญจน์เข้ากระสันไว้ตรึงตรา

รูปนี้จงฝังไว้ใต้ที่นอน ไม่ข้ามวันก็จะร่อนลงมาหา
แล้วเสกแป้งน้ำมันจันทน์ทา ประสมด้วยว่านยาน้ำมันพราย
ครั้นเสร็จส่งให้เจ้าสร้อยฟ้า ไปเถิดสีกาดะวันสาย
พรุ่งนี้ถ้ากระไรได้แยบคาย ให้นางไหมขยายมาส่งเพลฯ
๏ เจ้าสร้อยฟ้าตอบว่าอย่าร้อนใจ ขอให้สมคิดเถิดคะเถน
ว่าแล้วอำลาทั้งเถนเณร ออกบริเวณวงวัดลัดกลับไป
พอถึงเคหาพยายาม ทำตามเถนสั่งหาช้าไม่
ครั้นพลบค่ำร่ำคอยละห้อยใจ ทอดตัวลงในที่นอนครวญฯ
๏ ครานั้นจึงโฉมเจ้าหมื่นไวย นอนอยู่ในห้องฝันให้ปั่นป่วน
ว่าสาวน้อยสร้อยฟ้ามาเชิญชวน ให้ไปนอนแนบนวลที่ห้องนาง
หลงพูดพึมเพ้อละเมอหา ตื่นขึ้นเห็นศรีมาลาอยู่เคียงข้าง
ให้ร้อนวาบปลาบใจดังไฟฟาง พลิกกระด้างกระเดื่องดูไม่เต็มตา
สว่างแสงอัจกลับวะวับห้อง ละเมอมองเงาฉงนชะโงกหา
พระพายพัดเกสรขจรมา หวั่นวาบวิญญาสยองใจ
พระจันทร์แจ่มกระจ่างสว่างดวง โซดิช่วงดาวอร่ามวามไสว
เที่ยวค้นหาน้องในห้องใน ต่อเข้าใกล้จึงรู้ว่าผิดคน
คิดว่าเจ้ามิรู้เงาพฤกษชาติ ให้หวั่นหวาดหนังพองสยองขน
ฤๅผีร้ายมันลองคะนองตน แต่เพ้อพกมาจนถึงเรือนนาง
เข้าแอบฟังข้างฝาสงัดเงียบ ไม่ไหวเกรียบประทีปไฟไสวสว่าง
ผลักบานดาลดึงอยู่กึ่งกลาง เคาะเคาะคอยพลางจะดูทีฯ
๏ ครานั้นจึงโฉมเจ้าสร้อยฟ้า ไม่พูดจาจามไอให้อึงมี่
เห็นเดชะพระเวทวิเศษดี ด้วยเถนชีสั่งไว้ทุกสิ่งพร้อม
ถ้าแม้นผัวมาหาอย่ากลัวผิด ให้ลองฤทธิพระครูดูใจหม่อม
จะเกรี้ยวกราดเหมือนแต่ก่อนฤๅหย่อนยอม ใครมาด้อมอยู่นี่ผีฤๅคน
ช่างไม่เกรงน้ำใจพระไวยผัว ดัวข้อยสร้อยฟ้านี้ยับปน
ต้องโบยตีเหลือที่จะทานทน ฤๅผีปู่สู่ดนจะบนบวง

ยังอุตส่าห์มาเยียนต้องเมี่ยนดี
คงจะให้แก่เจ้าบ่เว้าลวง

◎ โอ้ว่าสร้อยฟ้าแก้วตาพี่
ดวงจิตเจ้าอย่าคิดอนาทร
เจ้าหวาดหวั่นวันดีเมื่อต้องโทษ
มาจะจับขวัญน้องประคองควร
งามแช่มแม่จะแย้มใบดาลรับ
จงคลายโศกเสื่อมทุกข์สุขสบาย

◎ หม่อมดอกฤๅฉันไม่ทันรู้
นี่หม่อมมาได้ลาแล้วฤๅไร
ถ้าหล่อนฟื้นตื่นขึ้นไม่พานพบ
จะตามหาท่านผู้ชายร้องวายเวย
เชิญกลับไปห้องอย่าหมองมัว
สารพัดชั่วช้าทุกสิ่งอัน
หลังน้องพองพังไปทั้งกาย
รอยไม้ลายทั่วทั้งตัวไป
ยังจะมาก่อกรรมให้ซ้ำเสีย
แต่กระนี้ยังไม่วายจะอายคน

◎ โอ้ว่าแก้วแววดาของพี่เอ๋ย
พี่รักเจ้าเท่าเทียมกับดวงใจ
ผิดพลั้งมั่งก็ดีกันซีเจ้า
เจ้าขึ้นเสียงเปรี้ยงชี้ไม่พริบตา
เป็นเหตุเพราะเจ้าห้าวหาญนัก
คลายแค้นก็ยังแสนจะปรานี
ผัวผิดคิดมั่งเมื่อครั้งรัก
จงเสื่อมโศกสร่างเศร้าให้เบาใจ
พรุ่งนี้จะเชิญไปกินขวง
อย่าเป็นห่วงมาห้องน้องจะนอนฯ
มิใช่ผีสางดอกมาหลอกหลอน
ขวัญอ่อนเจ้าอย่าอาลัยครวญ
ขวัญแม่โลดผาดผันจึงปั่นป่วน
ให้คืนเข้าร่างนวลสนิทกาย
อย่าหวนหับห้องเมินเชิญขยาย
เหือดหายที่โทษบรรเทาใจฯ
ฉันคิดอยู่ว่ามาจะไม่ได้
ไม่เกรงใจแม่ศรีมาลาเลย
จะเต้นหลบอยู่แล้วแก้วแม่เอ๋ย
นิจจาเอ๋ยก็จะชวดที่ชมกัน
ฉันคนชั่วดอกมิใช่สาวสวรรค์
เถิดเท่านั้นเมื่อแล้วก็แล้วไป
หารู้ที่สบายด้วยหม่อมไม่
เจ็บทั้งในนอกเนื้อก็เหลือทน
หน่อยหม่อมเมียจะมาด่าเล่นจ้นจ้น
จะก่อกวนให้เขาก่นกระไรไปฯ
อย่านึกเลยพี่หาเป็นเช่นนั้นไม่
มิได้วายรักสักเวลา
ฤๅเปล่าเปล่าผัวพาลพาโลว่า
โกรธาดอกจึงถึงทุบตี
ฮึกฮักไม่เกรงน้ำใจพี่
จะถือโทษประหนึ่งพี่จะเด็ดไป
จะหาญหักเคียดขึ้งไปถึงไหน
อย่าตัดไมตรีพี่นี้จริงจริงฯ

◎ อย่าพักวอนให้อ่อนไม่หายแค้น เหลือแสนฝังใจไว้ทุกสิ่ง
ยามดีมีแต่จะชังชิง คุณหม่ายิ่งยั่วให้หยามใจ
หม่อมด่าสารพัดจะตัดรอน แคะค่อนขอดว่าไม่ปราศรัย
รอดด้วยพ่อซุมพลจึงพ้นภัย ไม่หลบเข้าห้องได้ก็วายปราณ
แต่กระนั้นยังขยับจับกระบี่ หม่อมศรีมาลาซ้ำเอาฉานฉาน
ด่าให้เมียฟังตั้งประจาน เพื่อนบ้านเบื่อฟังกำลังมัว
ไม่หนำใจใส่ความว่าทะเลาะ ฉวยดาบจะมาเฉาะกะลาหัว
ว่าเล่นว่าได้จะให้กลัว เพราะหม่อมหญิงหล่อนยั่วให้ยวนใจ
เออเมื่อกอดจูบกันทำหยันเย้ย หัวอกใครไหนเลยจะอดได้
มากล่าวแต่ลมลวงให้ลืมไป ฉันเข้าใจไม่มีเปล่าทุกเช้าเย็น
ถึงกรางทองให้กินไม่ยินดี ตั้งแต่นี้ต่อไปไม่ขอเห็น
ผู้ชายปราบปรามเมียก็ไม่เป็น เอ็นลิ้นสิ้นดีแต่เล่ห์กลฯ
◎ เออน่าฟังน้อยฤาถ้อยคำ ช่างจะร่ำไรเรื่องแต่เบื้องต้น
เมื่อขึ้นเสียงย่อนย่อนไม่ผ่อนปรน เจ้าก่อก่อนแล้วมาบ่นเอากับใคร
ผัวห้ามเจ้ายั้งมั่งแล้วฤๅ กลับดื้อดึงเอาเสียอีกหาหลีกไม่
กระทบกระเทียบเปรียบปรายมากมายไป คือว่าใครได้สลัดถึงดัดรอน
ผัวห้ามก็ยิ่งพกโมโหฮึก กลับสะอึกเข้ามาเถียงเอาย่อนย่อน
ผัวมาหากลับว่าเป็นแง่งอน ความที่ร้อนรักนุชนี้สุดทน
พี่เรียกหาแก้วตาไม่เปิดรับ ยังมากลับว่าพี่จนปี้ป่น
ว่าพลางทางร่ายพระเวทมนตร์ สะเดาะกลอนถอนหล่นลงทันทีฯ
◎ สร้อยฟ้าผลักกรานใบดาลเปิด ดูเอาเถิดหม่อมไวยอะไรนี่
แกล้งกวนโมโหเป็นโกลี ประเดี๋ยวนี้เป็นไรก็เป็นไปฯ
◎ ชิต้าฉาแต้เจ้าแม่เอ๋ย คารี้คารมกระไรเลยหาเหือดไม่
คันมือเถิดฤาให้สมใจ ทำเป็นคว้าหาไม้จะตีเอาฯ
◎ กล้าดีดีชิไม่ฟังกัน หุนหันหดมือไปไหนเล่า
มิข่วนให้เลือดพรูก็ดูเอา ทำผลักไสไม่ให้เข้ามาไยดีฯ

๏ ชะกระไรใจน้องดื้อจริงหนอ
อุ้มขึ้นที่นอนวอนพาที
น้องเอ๋ยเลิกทีที่ขุ่นเคือง
ว่าพลางสอดคล้องทำนองใน
๏ ครั้นแสงทองส่องฟ้าเวหาเหลือง
แดดส่องเข้าช่องหน้าต่างกลาง
ลุกจากเตียงชวนกันบ้วนปาก
ปะตาสร้อยฟ้าให้ตากัน
ผลัดผ้าคว้าร่มลงจากเรือน
คิดถึงสร้อยฟ้าพะว้าพะวัง
เจ้าพระยาพระหลวงแลหมื่นขุน
ปางพระองค์ผู้ดำรงภพไตร
พระจึงมีสีหนาทประภาษถาม
ดูหน้าตาฝ้าคล้ำไม่มีดี
หรือเมียมึงหึงหวงจ้วงจาบ
ใครมีเมียสองมักหมองใจ
ถ้าแม้นมีสามสี่เสียดีกว่า
แน่ะกูว่าแล้วเอ็งตรองดูให้ดี
๏ พระหมื่นไวยบังคมก้มเกล้า
ไม่สว่างสร่างมนตร์ที่ดลใจ
สพ้านคอเอนเอียงลงกับที่
ผัวไม่ดีให้เจ้าช้ำระกำใจ
จะกระเดื่องกระดากดิ้นผินไปไหน
สำราญใจจนหลับไปกับนางฯ
อร่ามเรืองเหนือใต้ไสวสว่าง
พระไวยนางสร้อยฟ้าก็ตื่นพลัน
อีไหมคลานเอาพานหมากมาตั้งนั่น
ฝ่ายพระไวยผายผันจะเข้าวัง
ทนายหนุ่มกลุ้มเกลื่อนมาตามหลัง
จนกระทั่งท้องพระโรงเข้าทันใด
ว้าวุ่นเข้าเฝ้าอยู่ไสว
สำราญราชหฤทัยเปรมปรีดิ์
อ้ายพลายงามเป็นกระไรจึงหมองศรี
เอ็งนี้ไม่สบายด้วยอันใด
หยามหยาบเกินเลยหรือไฉน
จะหาความสบายได้มิใคร่มี
ต้องตำราว่าเป็นสุขเกษมศรี
มันจะเป็นราคีข้างหน้าไปฯ
ให้มัวเมาหมกมุ่นไม่ทูลได้
จึงมิได้กราบทูลพระกรุณาฯ

ตอนที่ ๓๘
พระไวยถูกเสน่ห์

◎ จะกลับกล่าวถึงลาวนางสาวไหม พอพระไวยเดินออกนอกเคหา
กรุ้มกริ้มยิ้มละไมอยู่ไปมา กระซิบถามสร้อยฟ้าไปทันใด
วันนี้เห็นทีค่อยแช่มชื่น มาเมื่อคืนยังว่าฤๅหาไม่
ฤๅดีแล้วเหมือนแต่ก่อนร่อนชะไร ฉันนอนหวั่นพรั่นใจไม่หลับเลยฯ
◎ สร้อยฟ้ายิ้มเมินสะเทิ้นอาย ที่ดุร้ายหายแล้วละเอ็งเอ๋ย
กูปรักปรำหลายคำไม่เถียงเลย มีแต่ปลอบชอบเชยให้ชื่นใจ
คุณท่านขรัวดับเข็ญเห็นทันตา จะหักอีศรีมาลาให้จงได้
จะพาโลเอาด่อหน้าพระหมื่นไวย ยุให้ผัวเฆี่ยนให้เจียนตาย
อีไหมหัวเราะว่าเหมาะจริง ทีนี้เจ้าจอมหญิงหยิ่งจะหาย
กำลังลมชักใบให้สบาย แด่หมายหมายมาก็สมได้ลมดีฯ
◎ ครานั้นจึงพระไวยวรนารถ เสด็จขึ้นอภิวาทลุกจากที่
ให้คิดถึงสร้อยฟ้านารี ทุกนาทีรำพึงถึงแด่นาง
ให้ขุ่นเคียดเกลียดชังศรีมาลา มันจะคิดริษยาอย่างไรบ้าง
กลับถึงเคหามาหอกลาง สองนางออกนั่งอยู่พร้อมกัน
ศรีมาลากำลังยกพานผ้า สร้อยฟ้าแกล้งเสียดเบียดถลัน
ทำเซซวนม้วนล้มลงฉับพลัน เออกระนั้นซิคะหม่อมเจ้าจอมดู
เอาแขนกั้นไว้ไม่ให้เข้า ถ่มน้ำลายรดเอาเปื้อนหัวหู
กระซิบด่าอ้าปากน้ำหมากพรู ถีบให้ผัวดูเล่นตามที
พระไวยเมินไปไม่ทันดู ได้ยินเสียงร้องอยู่ออกอึงมี่
เหลือบเห็นสร้อยฟ้านารี ล้มอยู่เคียงที่ศรีมาลานั้น
ให้พิโรธโกรธใจดังไฟวับ ยืนขยับระรัวตัวสั่น
ดูดู๋ทำได้ใจฉกรรจ์ ถีบยันเขาเล่นเช่นข้าไท
ช่วยมากี่ชั่งตั้งข่มเหง จะกลัวเกรงสักนิดก็หาไม่
ถ่มถุยทิ่มดำเอาตามใจ ยิ่งกว่าเจ้าได้เชลยมา

ศรีมาลาว่าฉันไม่ได้ทำ
เสแสร้งแกล้งพาลมารยา
เอะเถียงอีกเล่าอีเจ้าเล่ห์
ยังพาโลโกหกไม่ตกคำ
เห็นอยู่กับตาว่าไม่รับ
จับเช่นได้สิ้นลิ้นกะลาวน
วันเมื่อวิวาทกับสร้อยฟ้า
ยุแยงแกล้งร้องจนต้องดี
วันนี้ยังมาพาโลอีก
แม้นมิทำบ้างเลยจะเคยใจ
ขวับขวับยับแตกตลอดหลัง
ทองประศรีร้องอึงมึงอย่ามา
แปรดแปร้นแสนถ่อยน้อยไปฤๅ
ผัวว่ากลับเถียงเปรี้ยงเปรี้ยงดี
แกผลักไสว่าออไวยเอาอีกเหวย
ลุกถลันกั้นพี่ศรีมาลา
ตีถูกศรีมาลาก็หลายหน
ศรีมาลาวิ่งร้องเข้าห้องรับ
พลางอุ้มชุมพลมาด่าอึงบ้าน
เมียมึงหึงกันสนั่นไป
อ้ายชาติชั่วกลัวเมียเสียน้ำหน้า
หลับหูหลับตาอ้ายบ้าเฟอะ
ฟักฟูมอุ้มหลานมาอาบน้ำ
อ้ายจองหองดีน้องประชดเมีย
อุ้มหลานเข้าห้องยิ่งหมองช้ำ
แกปลอบเช็ดน้ำตาพลางทาไพล
ฟ้าผ่าเถิดวิบากกรรมเป็นหนักหนา
ทำล้มลงแล้วก็ว่าข้าถีบทำ
เมื่อถีบสร้อยฟ้าเซคะมำคว่ำ
อีมุสาระยำสบถลน
สับปลับไม่น้อยนางสร้อยสน
แต่ต้นก็หมายว่ามึงดี
สารพัดจะว่าเป็นถ้วนถี่
แต่เพียงนั้นยังไม่มีจะหนำใจ
จะให้ฉีกแล่เนื้อไปถึงไหน
ฉวยไม้ตีต้อนตลบมา
ศรีมาลาแอบบังข้างคุณย่า
ปากกล้าไม่กลัวจนผัวตี
น่ามัดมือโยงเฆี่ยนให้เป็นผี
ถีบทำย่ำยีออสร้อยฟ้า
ชุมพลว่าอย่าเลยคุณพี่ขา
พระไวยไล่หวดมาจนย่อยยับ
ถูกชุมพลน้องชายก็หลายขวับ
ทองประศรีเต้นหรับระงมไป
มาตีหลานหลานกูทำไมให้
ไยไม่ดีกันอ้ายจันเคอะ
อ้ายบ้าโสมมอ้ายจมเปรอะ
งมเงอะเปล่าเปล่าอ้ายเมาเมีย
ช่างระยำหลังไหล่ดังไก่เขี่ย
น้ำตาเรี่ยบ่นพร่ำแกร่ำไร
ดูชุมพลระยำทั้งหลังไหล่
แล้วพาขึ้นเตียงใหญ่เข้านิทราฯ

๏ ครานั้นเจ้าพลายชายชุมพล ขึ้นบนเตียงนอนกับท่านย่า
พอพลบค่ำย่ำแสงสนธยา นิ่งนึกตรึกตราให้ตรอมใจ
โอ้ว่าพี่ไวยของน้องเอ๋ย ไม่เห็นเลยว่าจะเป็นเช่นนี้ได้
เข้ากับพี่สร้อยฟ้าพาเชือนไป เขาใส่ไคล้กล่าวเท็จทุกสิ่งอัน
ไม่ถามไถ่ไปเชื่อแต่คนผิด น้องนี้คิดสงสัยให้นึกพรั่น
เห็นจะถูกเสน่ห์เล่ห์กลมัน ดูหน้าฝ้านั้นออกมอมมัว
อนึ่งพี่ศรีมาลายาใจ พี่ไวยรักใคร่มิใช่ชั่ว
ยังถูกหวายออกลายไปทั้งตัว คุณย่าก็ช่างยั่วให้ดีรัน
แต่เมียรักเขายังสักเอาด้วยหวาย เป็นน้องหรือจะไม่ลายตลอดสัน
แล้วก็ใช่พี่น้องท้องเดียวกัน เขาจะรักเรานั้นสักเพียงไร
ถ้าขืนอยู่คงเป็นหมูสำหรับแล่ จะไปหาพ่อแม่ให้จงได้
สองคนกับกุมารจะซานไป คงเดินไพรให้ถึงกาญจน์บุรี
คิดพลางทางกลั้นซึ่งโศกไว้ ทำกอดจูบลูบไล้ทองประศรี
เนื้อคุณย่าอ่อนละมุนดังสำลี วันนี้หลานรักจักไสยา
ดูน่าชมสมบุญขึ้นล้ำเลิศ เล่านิยายไปเถิดคุณย่าขา
ทองประศรีหัวร่อพ่อนี่นา นอนเถิดย่าจะเล่าให้เจ้าฟัง
เอาเรื่องไชยเชษฐ์เถิดฤๅเหวย เป็นกระไรมิรู้เลยลืมไปมั่ง
กูจำได้แต่เมื่อไปอยู่ป่ารัง เมียออกลูกข้างหลังกลายเป็นแมว
เอ๊ะผิดแล้วพ่อต่อจะมิใช่ กูหลงเล่อเพ้อไปแล้วหลานแก้ว
ไม่ได้ดูเขาเล่นงานมานานแล้ว จะเป็นแมวหรือท่อนไม้ไม่รู้เลย
พลายชุมพลหัวร่อยอคุณย่า เพราะหนักหนาย่าเล่าแม่เจ้าเอ๋ย
ทองประศรีกอดจูบลูบชมเชย แล้วก็เลยหลับกรนอยู่บนเตียงฯ

๏ เจ้าพลายน้อยนอนระวังฟังสดับ เห็นย่าหลับเงียบเชียบสงัดเสียง
ค่อยเขยื้อนเลื่อนลุกขึ้นมองเมียง แสงตะเกียงแก้วกระจ่างสว่างดา
ให้โศกแสนเสียใจจะไปจาก น้ำตาพรากพร่างพรายทั้งซ้ายขวา
ถอดปะหล่ำกำไลสร้อยเสมา ที่คุณย่าจัดแจงให้แต่งตัว

กำไลเท้าสองข้างง้างเสียสิ้น
พิศดูสิ่งของยิ่งหมองมัว
เอาสิ่งของกองกับปลายดีนย่า
โอ้มีกรรมจำเป็นจะจากไป
จะพึ่งบุญคุณย่าอยู่ที่นี่
จึงจำจากดั้นเดินดงกันดาร
เจ้าประคุณทูลหัวของหลานแก้ว
ไม่เห็นหายก็จะฟายฟูมน้ำตา
จนแซ่เสียงไก่ขันกลั้นสะอื้น
ลงจากเตียงเมียงมองมาห้องใน
กระหมวดจุกผูกผ้าประเจียดรัด
ถือกริชน้อยค่อยย่องไม่เหยียบแรง
เข้าในเรือนพี่ศรีมาลา
จะปลุกขึ้นอำลาจะช้านาน
เจ้ากราบตีนศรีมาลาน้ำตาตก
โอ้มีกรรมจำใจจะจากจร
สงสารพี่อยู่เดียวจะเปลี่ยวจิต
จะซูบผอมตรอมตรมระกำใจ
โอ้รู้สึกจะสะอึกสะอื้นหา
เขาโบยตีพี่น้องยังเป็นแนว
ถึงอยู่ด้วยช่วยพี่ก็มิได้
แล้วอัดอั้นกลั้นสะอื้นกลืนน้ำตา
เห็นขนมนมเนยในพานน้อย
จะได้กินกลางทางในกลางไพร
ฝ่ายผีที่ชื่อกุมารทอง
ฟ้ากระจ่างแจ่มแจ้งด้วยแสงเดือน
แล้วถอดปิ่นปักจุกออกจากหัว
แม้นติดตัวไปเดี๋ยวนี้จะมีภัย
ซบหน้าลงแล้วก็ร้องไห้
ด้วยเจ็บใจเหลือที่จะทนทาน
พี่ไวยโบยตีข่มเหงหลาน
ขึ้นไปกาญจน์บุรีบอกบิดา
ตื่นขึ้นแล้วก็จะหลงร้องเรียกหา
เจ้าก็กอดตีนย่าสะอื้นไป
กลัวจะรู้สึกตื่นไม่หนีได้
ประจงใส่เสื้อสีกากเกงแดง
คาดเข็มขัดผูกเครื่องดูเข้มแข็ง
แอบแฝงย่องออกมานอกชาน
เห็นนิทราหลับไหลให้สงสาร
ค่อยแหวกม่านนั่งเคียงบนเตียงนอน
ระกำอกสะอึกสะอื้นอ้อน
ค่อยอยู่ก่อนเถิดหนาจะลาไป
เขาพาลผิดตีด่าไม่ปราศรัย
น้องจะไปลับพี่วันนี้แล้ว
ด้วยได้เคยเห็นหน้าแต่น้องแก้ว
น้องคิดแล้วแสนแค้นแน่นอุรา
จะรีบไปบอกพ่อลงมาหา
ลุกออกมาห้องกลางสว่างไฟ
ชะรอยพี่ศรีมาลาหาไว้ให้
แล้วหยิบใส่ใต้ออกมานอกเรือน
เดินเรียงเคียงน้องไปเป็นเพื่อน
ลงจากเรือนรีบรัดเดินลัดแลง

มาถึงหนทางที่กลางทุ่ง
ต้องละอองน้ำค้างที่กลางแปลง
กุมารทองนำน้องเข้าในป่า
เจ้าพลายน้อยค่อยคลายสบายใจ

◎ ขอเงื่อดงดบทพลายชุมพลก่อน

หลับสนิทนิทราในราตรี
แกฝันว่าเสือใหญ่ไล่กระโชก
สะดุ้งดิ้นโดนเดียงเสียงดังดัง
แกลืมตาขึ้นดูรู้ว่าฝัน
เหลียวซ้ายแลขวาหาหลานชาย
ลุกขึ้นมาร้องเรียกพลายชุมพล
แกบ่นพลางทางแลเห็นกำไล
เห็นข้าวของกองกับปลายตีนเตียง
ชะรอยหลบหนีไปพ่อไม่ลา
แล้วแกเที่ยวค้นคว้าหาไม่เห็น
แกลุกลงจากเตียงเสียงโผงไป
เหวยอีมีอีเม้าอีเฒ่าโด
เอามาเฆี่ยนเสียมั่งให้หลังลาย
พวกข้าไทได้ยินเสียงท่านย่า
ลุกขึ้นกึกกักชักลิ่มกลอน
ทองประศรีชี้หน้าด่าเสียงแซ่
พลายชุมพลหนีไปก็ไม่รู้
ข้าคนอลหม่านทั้งบ้านช่อง
บ้างวิ่งไปไต่ถามตามวัดวา
ทองประศรีตีอกสะอื้นไห้
ข้าไทชายหญิงวิ่งวุ่นวาย
พอย่ำรุ่งพระอุทัยเธอไขแสง
ค่อยมีแรงรีบเดินดำเนินไป
ร่มพฤกษายางยูงสูงไสว
ก็หมายไปยังบ้านกาญจน์บุรีฯ
จะกล่าวกลอนถึงท่านย่าทองประศรี
พอไก่ตีปีกขันสนั่นดัง
มันโดดโฮกเข้าดบขบเอาหลัง
ร้องโอยดังขึ้นทั้งหลับกลับฟื้นกาย
ยังนึกกลัวตัวสั่นมิใคร่หาย
ไม่เห็นพลายน้อยนึกอนาถใจ
นี่มันลุกซุกซนไปข้างไหน
กับใบไม้ปิ่นซ่นสร้อยเสมา
ตกใจพ่างเพียงจะสังขาร์
โอ้พ่อทูนหัวย่านี่อย่างไร
ฤาตื่นนอนซ่อนเร้นอยู่ที่ไหน
ร้องเรียกข้าไทอยู่วุ่นวาย
ทั้งอ้ายโพแม่มึงช่างนอนสาย
อ้ายฉิบหายตายโหงโก้งโค้งนอน
ตื่นตกใจคว้าหาผ้าผ่อน
ยังมัวนอนเยี่ยมหน้าออกมาดู
ชกโคตรแม่มึงยังออกมายืนอยู่
ไปเที่ยวหาหลานกูเร็วเร็วมา
บ้างก็ร้องตระโงนตะโกนหา
ไม่พบแล้วกลับมาบอกกับนาย
แกเสียใจเป็นลมจนล้มหงาย
เข้าแก้ไขให้คลายฟื้นกายมาฯ

๏ ฝ่ายสร้อยฟ้าพระไวยนอนในห้อง เสียงคนร้องกรีดกราดหวาดผวา
คิดว่าไฟไหม้ชิดติดหลังคา ลุกขึ้นคว้าข้าวของร้องอึงไป
พ้นวันกันออกนอกประตู แลดูหาเห็นไฟไหม้ไม่
เห็นคนบนนอกชานวิ่งพล่านไป ถามว่าใครเป็นไรวิ่งวุ่นวายฯ
๏ ทองประศรีชี้หน้าด่าพระไวย อ้ายอัปรีย์อีจัญไรนอนจนสาย
เพราะเมียมึงหึงหวงกันวุ่นวาย พลอยออพลายต้องตีจึงหนีไป
ยังจะแค่นมีหน้าออกมาถาม โคตรแม่มึงไปตามมาให้ได้
ไม่ได้หลานกูมาอย่านึกไป กูจะต่อยหัวให้ลงเป็นเบือ
แล้วบ่นด่าหลานสะใภ้พิไรร่ำ มันก่อกรรมเพราะอีลาวอีชาวเหนือ
ท้าคารมแปรันเปรี้ยงจนเสียงเครือ ล้วนหน้าเนื้อใจเสือไม่เชื่อเลย
แล้วครวญคร่ำร่ำไห้พิไรบ่น โอ้พ่อพลายชุมพลของย่าเอ๋ย
พ่ออยู่บ้านปานฉะนี้ได้ชมเชย กลางวันเคยวานไหว้ให้ปั้นวัว
เคยวิ่งเล่นเย็นเช้าเสียงแจ้วแจ้ว วันนี้เงียบเสียงแล้วพ่อทูนหัว
ย่าจะอยู่ไปไยให้หมองมัว แกทอดตัวกลิ้งเกลือกกลางนอกชานฯ
๏ คราน้นจึงโฉมพระหมื่นไวย เห็นย่าร้องไห้ก็สงสาร
จึงจับยามตามตำราพระอาจารย์ วันอังคารเศษเสาร์เข้ายามจันทร์
จะไปดีมาดีมิเป็นไร จะพานพบท่านผู้ใหญ่เกษมสันต์
จึงเข้าไปไหว้ย่าแล้วว่าพลัน พ่อพลายนั้นหลานเห็นไม่เป็นไร
พิเคราะห์ดูฤกษ์ยามตามตำรา ในฝอยว่าจะไปอยู่กับผู้ใหญ่
หล่อนร่ำลึกถึงแม่นั้นแน่ใจ เห็นจะไปยังบ้านกาญจน์บุรี
สิบห้าวันนั้นแลจะรู้ข่าว จะอื้อฉาวไปไยไม่พอที่
ใครจะทำอะไรได้นั้นไม่มี ไม่ช้าทีหน่อยหนึ่งก็กลับมาฯ
๏ ทองประศรีนิ่งนั่งฟังพระไวย ค่อยคลายใจเห็นจริงแล้วจึงว่า
เอ็งสิรู้ดูยามตามตำรา แม้นเหมือนว่าจะค่อยหายวายทำวน
ถ้าสับปลับกับกูดูไม่แน่ โคตรแม่มึงจะลงเป็นห่าฝน
หลานกูยังเด็กเล็กกว่าคน ไปดั้นดันเดินดงสันโดษเดียว

เสือสางกลางดงมันปีบป๊าบ
ที่ทุ่งนาหญ้าดกออกรกเรี้ยว
แกบ่นพลางทางกลับเข้าในห้อง
เอาเชือกน้อยร้อยเบี้ยเข้าบนบาน
จงพิทักษ์รักษาหลานข้าเจ้า
ศีรษะหมูคู่หนึ่งไม่ล่อลวง
เช้าเย็นเป็นทุกข์ถึงหลานน้อย
พระสุริยาสายัณห์ลงรอนรอน

◎ จะกล่าวถึงเจ้าพลายชายชุมพล
พอเข้าเขตบุรีศรีสุพรรณ
ชวนพูดเล่นเป็นเพื่อนพลายชุมพล
พระสุริยฉายบ่ายแสงลงอ่อนคล้อย
โอ้สงสารท่านย่านิจจาเอ๋ย
ที่ในบ้านปานนี้จะมีอึง
โอ้เอ็นดูแต่พี่ศรีมาลา
โอ้เอ็นดูแต่พี่ศรีมาลา
ชาวบ้านปานฉะนี้จะเยี่ยมเยือน
เคยอาบน้ำทาขมิ้นให้กินอยู่
ถึงเป็นพี่สะใภ้ไม่ฉันทา
กรรมเอ๋ยกรรมจำพรากให้จากพี่
จะแลลับนับวันจากกันไป

◎ กุมารทองเห็นน้องโศกสะอื้น
ต้นตุมกากาฝากฝูงกาลง
โน่นไม้คางข้างเขาล้วนเหล่าค่าง
ตะลิงปลิงลิงวิ่งไล่ลิงมา
จะหวั่นวาบวังเวงไม่วายเสียว
ทั้งงูเงี้ยวชุมชุกทุกประการ
เห็นเข้าของก็ยิ่งให้อาลัยหลาน
ทุกโรงศาลผีสางสิ้นทั้งปวง
ทั้งเป็ดไก่เหล้าข้าวจะบวงสรวง
แล้วทำบ่วงห้อยเบี้ยไว้หัวนอน
ยิ่งเศร้าสร้อยสวมสอดกอดแต่หมอน
แกอาวรณ์ร้องไห้ไม่วายวันฯ
ดั้นด้นเดินป่าพนาสัณฑ์
กุมารนั้นก็กลายเป็นเด็กน้อย
ทั้งสองคนเดินตามกันร่อยร่อย
เจ้าพลายสร้อยเศร้าโศกแสนคะนึง
จะวายเวยร้องไห้อาลัยถึง
โกรธขึ้งถุ้งเถียงกันทั้งเรือน
น้องจากมาแล้วจะได้ใครเป็นเพื่อน
น้องจากมาแล้วจะได้ใครเป็นเพื่อน
พี่เคยเตือนเกล้าจุกทุกเวลา
ความเอ็นดูน้องรักเป็นหนักหนา
เหมือนมารดาเลี้ยงน้องถนอมใจ
ขณะนี้เห็นจะนั่งน้ำตาไหล
เดินร้องไห้ครวญครางมากลางดงฯ
แกล้งชวนชื่นชมไม้ไพรระหง
กาหลงกามองร้องกากา
บ้างเกาคางห่มคางบ้างถ่างขา
ลิงถลาโลดโผนไม้ลางลิง

หมู่ไม้ใหญ่ยางยูงสูงระดะ
บ้างกลมเกลียวเกี่ยวกันขันจริงจริง
กุมารทองชวนน้องขึ้นนั่งเล่น
กินขนมนมเนยเลยชื่นใจ
เห็นไก่ป่าพากันสกัดวิ่ง
พอพลบค่ำน้ำค้างพร่างกระเซ็น
ดาวกระจายรายรอบเรืองระยับ
กุมารทองนำน้องดำเนินมา
ดูพระจันทร์นั่นแน่น้องเธอทรงกลด
พ่อโตใหญ่ไปข้างหน้าหาแม่เรือน
เจ้าพลายว่าข้าจะเป็นสังฆราช
มีเมียงามแล้วผู้ชายมันหมายชิง
ต่างหัวร่อต่อกันทั้งสองข้าง
ครั้นจะร่ำพรรณนาจะช้าที
กุมารทองนำน้องมาตามถนน
เห็นจวนท่านกาญจน์บุรีชี้บอกพลาง
เรือนแม่แก้วกิริยาพ่อขุนแผน
บอกแล้วหายไปมิได้ช้า
ตรงขึ้นเรือนใหญ่มิได้ยั้ง
วิ่งเข้ากราบไหว้ร้องไห้พลาง

◎ ครานั้นขุนแผนแสนศักดา
พลางเข้าสวมสอดกอดลูกชาย
คุณย่าขอพ่อไว้ในกรุงศรี
จึงแกล้วกล้าสามารถมาเดินไพร

◎ ครานั้นเจ้าพลายชายชุมพล
คุณย่าเลี้ยงลูกไว้ไม่ชิงชัง
ดูเกะกะเถาวัลย์ขึ้นพันกิ่ง
บ้างเป็นชิงช้าป่าน่าแกว่งไกว
ลมพัดเย็นเย็นร่มไม้ใหญ่
แล้วรีบไปจากนั่นตะวันเย็น
เอาดินทิ้งไล่ทุบตะครุบเล่น
เดือนเด่นดวงสว่างกระจ่างตา
คาดประดับในละแวกพระเวหา
แล้วพูดจาชวนชี้ให้ชมเดือน
ดูเหมาะหมดไม่มีสิ่งใดเหมือน
ให้ดวงหน้าเหมือนอย่างเดือนแล้วดีจริง
ไม่อยากปรารถนาหาผู้หญิง
ต้องยุ่งยิ่งหยุกหยิกไม่อยากมี
ค่อยเสื่อมสร่างโศกเศร้าที่หมองศรี
มาถึงบ้านกาญจน์บุรีพอรุ่งราง
เห็นผู้คนบ้านช่องทั้งสองข้าง
ที่เรือนใหญ่ไม้กระถางตั้งอ่างปลา
จำให้แม่นมั่นคงตรงไปหา
พลายชุมพลเดินมาตามหนทาง
เห็นพ่อแม่ออกมานั่งอยู่หอขวาง
ช่างทิ้งขว้างลูกไว้ให้ได้อายฯ
กับนางแก้วกิริยาก็ใจหาย
ดูพ่อพลายบุกป่ามาทำไม
เออนี่มิเคืองเข็ญเป็นไฉน
อย่าร้องไห้บอกพ่อจะขอฟังฯ
เล่าความแต่ต้นมาจนหลัง
ท่านรักดังดวงตาไม่อาธรรม์

มาเป็นเหตุเพราะนางลาวเจ้าเสน่ห์
พี่สร้อยฟ้าศรีมาลาทะเลาะกัน
โบยตีศรีมาลาถึงสาหัส
ลูกขอโทษศรีมาลาเขาว่าพลอย
ลูกสุดแสนแค้นใจในเท่านี้
เพราะพี่ไวยคุณย่าพากันแช
อันเกิดเหตุเภทภัยนั้นใหญ่อยู่
เอาไว้ช้าข้าเห็นไม่เป็นคน
◎ ครานั้นขุนแผนแสนสงคราม
ทุดอ้ายหมื่นไวยมิใช่ชาย
ความรู้กูก็ให้ไว้ทุกสิ่ง
แล้วยังซ้ำโบยตีศรีมาลา
เมื่อกูจะมาจากได้ฝากฝัง
อีสร้อยฟ้าเจ้ากรรมทำอย่างไร
◎ ผีกุมารได้ฟังขุนแผนถาม
สร้อยฟ้าให้อีไหมไปหาครู
ชื่อเถนขวาดอาคมของเขาขลัง
จึงเกิดเข็ญเป็นเรื่องให้เดืองแค้น
◎ ครานั้นขุนแผนแสนสะท้าน
ออไวยไม่พอที่นี่อย่างไร
จำจะลงไปหาว่ากล่าวเสีย
จะจับอ้ายคนร้ายให้ได้ตัว
แต่ตรองตรึกนึกสะท้อนถอนจิต
แต่บรรดาข้าไทก็จัดแจง
ขุนแผนชวนเมียกับลูกแก้ว
ลุกลงไปนั่งยังศาลา
ทำโว้เว้ว้าวุ่นให้หุนหัน
พี่ไวยนั้นไปเข้าข้างเมียน้อย
สารพัดหลังไหล่ก็ยับย่อย
หวดเอาหลังยังเป็นรอยอยู่นี่แน
จึงดันหนีขึ้นมาหาพ่อแม่
ไม่มีใครที่จะแก้ให้คลายมนตร์
กุมารทองเขารู้ซึ่งเหตุผล
มันเป็นต้นเพราะอีลาวทั้งบ่าวนายฯ
ได้ฟังความแค้นใจมิใคร่หาย
ช่างงมงายโง่เง่าเหมือนเด่านา
ยังแพ้รู้ผู้หญิงให้ขายหน้า
พระพิจิตรบิดาจะน้อยใจ
น้อยหรือยังมาเป็นเช่นนี้ได้
กุมารทองไปไหนไม่บอกกูฯ
เข้ากระซิบบอกความที่ริมหู
เป็นเถรอยู่ที่วัดพระยาแมน
มันปั้นรูปรอยฝังทำเหลือแสน
ขอเชิญพ่อขุนแผนรีบลงไปฯ
ให้สงสารศรีมาลาน้ำตาไหล
ประมาทใจให้มันทำจนเมามัว
แก้กระทำยำเยียให้ยังชั่ว
ทูลให้ไปตัดหัวตะแลงแกง
พระอาทิตย์ส่องฉายขึ้นสายแสง
ต้มแกงแต่งสำรับแล้วยกมา
กินข้าวปลาเสร็จแล้วก็หรรษา
กรมการพร้อมหน้าปรึกษาความ

อ้ายพวกขโมยควายผู้ร้ายซัด
ที่หลบลี้หนีหายให้ดิดตาม
◎ ครานั้นนางแก้วกิริยา
ทั้งจุกไรก็มิได้ทาน้ำมัน
ให้อาบน้ำทาขมิ้นกินข้าวของ
เจ้ามาแม่สบายคลายอารมณ์
เมื่อแรกย่าว่าขอเจ้าไปเลี้ยง
แต่พ่อเจ้าเขาให้ก็จนใจ
◎ ครานั้นจึงโฉมเจ้าชุมพล
อันพี่น้องพวกพ้องของบิดา
อันญาติพวกพ้องของคุณแม่
หรืออยู่ต่างถิ่นฐานบ้านเมืองไกล
◎ โอ้ลูกเอ๋ยยังอุตส่าห์มาไต่ถาม
แม่นี้ลำบากด้วยยากจน
คุณตาเป็นพระยาสุโขทัย
เขาจำไว้ในทิมที่ริมคลัง
เอามารดามาขายขุนช้างไว้
เขาช่วงใช้ตรากตรำทำสะดึง
อันพี่น้องของแม่เป็นไหนไหน
แม่รำลึกนึกอยู่ทุกเวลา
◎ ครานั้นเจ้าพลายชายชุมพล
นิจจาเอ๋ยตกยากมามากมาย
ค่ำวันนี้จะหนีขึ้นไปหา
แล้วแกล้งทำพูดจาให้น่ารัก
ทำชะอ้อนวอนว่าลูกเปรี้ยวปาก
ฉันจะขับเสภาว่าให้เพราะ
ไม่ได้สัตย์ผูกเข้าแล้วเมี่ยนถาม
ปรึกษาความสารพัดเป็นสัตย์ธรรมฯ
เห็นหน้าตาพลายน้อยนั้นโศกศัลย์
นางรับขวัญลูกแก้วแล้วเชยชม
พาเข้าไปในห้องแล้วเกล้าผม
จะได้ชมลูกชายสบายใจ
แม่เกี่ยงอยู่หาใคร่จะให้ไม่
ต้องจำให้จึงพรากจากเจ้ามาฯ
เห็นได้ช่องชอบกลแล้วจึงว่า
อยู่กรุงศรีอยุธยายังเต็มไป
ไม่มีแต่สักคนนี่เป็นไฉน
หรือว่าไม่มีแล้วแต่สักคนฯ
เพราะไม่แจ้งเนื้อความตามเหตุผล
จะเล่าเรื่องเบื้องต้นให้เจ้าฟัง
ต้องเร่งเงินพินัยห้าสิบชั่ง
ได้ส่งไปแล้วยังสิบห้าตำลึง
ต้องลำบากยากไร้อยู่ปีครึ่ง
พ่อเจ้าจึงช่วยไถ่ได้แม่มา
แต่อยู่เมืองสุโขทัยไกลหนักหนา
ถึงคุณยายคุณตาของพ่อพลายฯ
ฟังแม่เล่าความต้นก็ใจหาย
ต้องแยกย้ายจากญาติอนาถนัก
ให้คุณยายคุณตาท่านรู้จัก
ขึ้นนั่งตักพร่ำพลอดฉอดฉอเลาะ
ช่วยเคี้ยวหมากให้สักคำทำปะเหลาะ
ต่างหัวเราะชอบใจกันไปมา

ครั้นพระสุริยาลงลับไม้
นอนบนเตียงเคียงกันกับมารดา
จนดึกดื่นเดือนเที่ยงเสียงไก่ขัน
เรียกกุมารมาพูดกันซุบซิบ
แล้วกราบเท้ามารดาน้ำตาพราก
จะบอกแม่กลัวแต่จะขืนใจ
โอ้ว่าเจ้าประคุณของลูกแก้ว
ลูกไม่ไปไหนจะพบคุณยายตา
ชวนกุมารร่วมใจมาไปเถิด
ลงมากลางบ้านกุมารเคียง
เดินลัดตัดทางถึงกลางทุ่ง
อันสิงห์เสือเนื้อถึกไม่นึกกลัว

๏ ฝ่ายท่านผู้หญิงแก้วกิริยา
เสียงนกร้องพร้องเพรียกสนั่นไพร
กอดแต่หมอนอ่อนอุ่นอกประทับ
พอตื่นขึ้นแลเหลียวเปลี่ยวอุรา
หายทั้งเสื้อผ้าศาสตราวุธ
นางลุกเดินออกมาถามข้าไท
กลับเข้าห้องในใจคอหาย
คืนนี้ลูกชายพลายชุมพล

๏ ขุนแผนฟังเมียให้หวาดจิต
จึงจับยามตามเคยสังเกตใจ
ในตำราว่าอำมฤคโชค
จะพานพบท่านผู้ใหญ่ในวงศ์วาน
พิเคราะห์พลางทางบอกกับเมียแก้ว
กุมารทองให้ไว้ไปด้วยกัน

พระจันทร์ไขแสงสว่างกลางเวหา
ทำหลับตานิ่งไปไม่กระพริบ
คนทั้งนั้นหลับเงียบไม่เกรียบกริบ
ขยับหยิบกริชน้อยมาเหน็บไว้
ลูกจะจากแม่แล้วยังหลับไหล
จึงจำเป็นหนีไปไม่ทันลา
ตื่นแล้วจะโศกเศร้าเฝ้าโหยหา
ก็หักใจไคลคลามาจากเตียง
ค่อยเปิดประตูย่างออกทางเฉลียง
ค่อยหลีกเลี่ยงลอดออกมานอกรั้ว
พอย่ำรุ่งเช้ามืดขมุกขมัว
เย้ายั่วหยอกกับกุมารไปฯ
ครั้นเวลารุ่งแจ้งขึ้นแสงใส
วิเวกใจแว่วหวาดในวิญญา
กำลังหลับคิดว่าลูกเสน่หา
ไม่เห็นหน้าพลายน้อยอนาถใจ
เอ๊ะผิดแล้วพ่อพลายหายไปไหน
ใครใครก็ไม่รู้ทุกผู้คน
ไปปลุกท่านผู้ชายแจ้งเหตุผล
นอนอยู่บนเตียงแล้วก็หายไปฯ
เอ๊ะนี่ผิดแล้วหล่อนจะไปไหน
คืนนี้ไปยามจันทร์วันอังคาร
ไม่มีโศกจะเป็นสุขสนุกสนาน
ไม่ช้านานก็จะมาเห็นหน้ากัน
พี่จับยามดูแล้วอย่าโศกศัลย์
สารพันเภทภัยไม่แผ้วพาน

บุราณว่าชาติเชื้อเนื้อแถว
เดิบใหญ่เห็นจะได้ราชการ
พี่คะเนในใจเห็นไม่ช้า
พลางหัวเราะเยาะหยอกยั่วเย้า

◎ จะกล่าวถึงเจ้าพลายชายชุมพล
แสนระลึกนึกถึงบ้านกับมารดา
ในทางมาป่าไม้ล้วนไพรชัฏ
เจ้าเดินพลางวังเวงวิเวกใจ
ชะลูกเลี้ยวเกี้ยวกอดกิ่งอุโลก
ต้นยูงสูงใหญ่ไทรมะทราง
นกหคบินสล้างในกลางเถื่อน
นกแก้วป้อนลูกบนต้นซงโค
ดูแม่นกแล้วคะนึงถึงคุณย่า
ฝูงนกเอี้ยงเรียงจับต้นแกแล
เห็นนกเปล้าจับเจ่าเปล่าเปลี่ยวอก
ต้องเดินเดี่ยวเปลี่ยวใจไม่เสบย
กุมารทองเข้าประคองปลอบน้องรัก
โน่นลูกจันทน์ดกจริงจนกิ่งค้อม
ครั้นจะร่ำไปนักก็ซักช้า
ครั้นสายัณห์หยุดหย่อนลงนอนค้าง
สามวันครั้นถึงเมืองสุโขทัย
แลเห็นจวนเจ้าพระยาฝากระดาน
เรือนที่แขวนกรงนกหกเจ็ดหลัง
เรือนคุณดาคุณยายพ่อพลายนั้น
บอกแล้วหายไปมิให้เห็น
เจ้าพลายขึ้นนอกชานกุมารบัง
คงเป็นแนวน้ำเนื้อเชื้อทหาร
อย่าเป็นภารธุระทุกข์ถึงลูกเรา
ก็จะพาลูกสะใภ้มาให้เจ้า
ให้นางแก้วสร้างเศร้าถึงลูกยาฯ
สองคนกับกุมารมาในป่า
เดินน้ำตาคลอคลอให้ท้อใจ
กิ่งก้านแกว่งกวัดกระหวัดไหว
ขืนอารมณ์ชมไม้มาตามทาง
ซึกซากโศกสนสร้อยแคฝอยฝาง
ด้นยางโยนเยนอยู่ยวบโย้
บ้างพาเพื่อนเที่ยวคะนองบ้างร้องโด้
แล้วบินโผพูดจ้ออยู่จอแจ
เคยพูดเล่นเจรจาประจ๋อประแจ๋
เหมือนหม่อมแม่เคียงเราเฝ้าชมเชย
โอ้โอ๋นกเหมือนข้านิจจาเอ๋ย
ทุกสิ่งเคยผาสุกมาทุกข์ตรอม
อย่าโศกนักเลยพ่อพลายจะผ่ายผอม
ชวนน้องน้อมเด็ดดมชมมาพลาง
ด้วยผีพารีบรัดไม่ขัดขวาง
ในกลางทางเภทภัยไม่แผ้วพาน
เสียงชาวเหนือเกื่อไก่ไปทุกบ้าน
ผีกุมารบอกพลายชุมพลัน
ลับแลตั้งเปิดประตูดูขึงขัง
ไปหากันเถิดสิพ่ออย่ารอรั้ง
กลับเป็นแต่เงาเข้าตามหลัง
คนที่นั่งแลไปไม่เห็นกาย

เห็นยายตานั่งอยู่บนหอขวาง ขยับร่างรีรอใจคอหาย
ผีที่มาเป็นเพื่อนเตือนเจ้าพลาย คลานเข้าไปไหว้คุณยายกับคุณตาฯ
◎ ครานั้นท่านผู้รั้งสุโขทัย คิดว่าลูกความใครลอบมาหา
จะดูให้แน่ใจใส่แว่นตา มองเขม้นเห็นหน้าพลายชุมพล
ไม่เห็นของกำนัลทำหันหุน ฉวยไม้หมุนเข้าไปหวดเอาสองหน
ทุดอ้ายลูกหัวจุกนี้ซุกซน ขึ้นมาจนบนเรือนกูทำไม
ท่านผู้หญิงวิ่งไปยึดไม้ห้าม ตาถามดูให้แน่มาแต่ไหน
ผิดกับเด็กเมืองเราชาวสุโขทัย มันซื่อเรียงเสียงไรไล่เลียงดู
ท่านตาเฒ่าคุกคามถามเสียงอึง พ่อแม่มึงชื่อไรเฮ้ยอ้ายหนู
บ้านช่องอยู่ไหนจะใคร่รู้ ไม่บอกกูกูจะให้เขาใส่คาฯ
◎ เจ้าพลายกลัวด้วงอร้องขอโทษ เจ้าคุณโปรดเถิดจะเล่าไม่มุสา
หม่อมแม่ฉันท่านชื่อแก้วกิริยา ที่ยายตาไปขายขุนช้างไว้
เดี๋ยวนี้พ่อขุนแผนแสนฤทธิ์ ให้เงินส่งพันข้าเขามาได้
จึงเกิดหลานอยู่ที่บ้านวัดตะไกร หม่อมแม่ฉันให้ชื่อพลายชุมพล
ด้วยบิดาได้กินเมืองกาญจน์บุรี หลานจึงถามความนี้แจ้งเหตุผล
ว่าคุณตาเป็นพระยาอยู่เมืองบน หลานจึงดั้นเดินดงสันโดษมา
ไม่รู้จักมักจี่อยู่ที่ไหน เห็นเรือนชานโตใหญ่เข้ามาหา
แม้นเจ้าคุณมิใช่เป็นยายตา อย่าโกรธาหลานเลยขอโทษตัวฯ
◎ ท่านพระยาสุโขทัยยายเพ็ญจันทร์ รับขวัญว่าอ่อพ่อทูนหัว
นี่แหละเรือนยายตาพ่ออย่ากลัว อนิจจาตานี้ชั่วจริงจริงแล้ว
ไม่ซักไซ้ไต่ถามให้ถ้วนถี่ มาทำโพยโบยดีเอาหลานแก้ว
น้อยหรือหลังยังเห็นอยู่เป็นแนว รับขวัญแล้วอุ้มพามาในเรือน
ร้องเรียกหาข้าไททั้งชายหญิง อึมิ่งอึมีแล้วอ้ายเหมือน
ไปข้างไหนไม่เห็นหน้าพากันเชือน พวกผู้คนกล่นเกลื่อนมาพร้อมกัน
จึงใช้ให้ข้าไทเย็บบายศรี ลูกหลานมาถึงนี่จะทำขวัญ
บรรดากรมการในบ้านนั้น มาพร้อมกันถามข่าวทุกคนไปฯ

◎ ครั้นพระสุริยนสนธยา
ท่านผู้เฒ่าเจ้าเมืองสุโขทัย
ทำขวัญหลานชายพลายชุมพล
ท่านยายสุกยายสายกับยายเชียง
ขวัญเอ๋ยขวัญพ่อพลายชายชุมพล
จะอ้างว้างวังเวงวิเวกใจ
แต่ล้วนผีโป่งป่าคาแขมรก
ขวัญมาอยู่เรือนเถิดให้เพลิดเพลิน
อายุยืนหมื่นปีหนาพ่อหนา
เป็นสังฆราชบาตรแก้วจีวรกรอง
แล้วพี่น้องพ้องญาติสิ้นทั้งหลาย
ค่อยอยู่เย็นเป็นสุขทุกคืนวัน
ค่อยซักไซ้ไต่ถามถึงความหลัง
เจ้าพลายว่าย่าสอนพอถึงเกย
ท่านยายว่าตาช่วยไปฝากวัด
แล้วสอบถามหลานรักเฝ้าซักไซ้
เจ้าพลายว่ากระนั้นขยันยิ่ง
ฉันจะใคร่ไปบวชเอาส่วนบุญ
ท่านยายตาว่าจงเป็นสังฆราช
ตาจะให้อ้ายพุกลูกอ้ายจัน
ให้หาธูปเทียนข้าวตอกดอกไม้
แล้วอาบน้ำทาแป้งแต่งหลานชาย
ยายเพ็ญจันทร์นั้นนุ่งตะรางไหม
เจ้าขรัวตานุ่งผ้าปูมประทาน
ชวนหลานชายพลายน้อยออกเดินทาง
บ่าวถือพานทองรองตะบัน
พอโพล้เพล้เพลาจะเข้าได้
กับญาติวงศ์น้อยใหญ่อยู่พร้อมเพรียง
พวกผู้คนโห่ลั่นสนั่นเสียง
เข้านั่งเคียงเรียกขวัญรำพันไป
ที่อยู่ดันไม้ยูงสูงไม้ใหญ่
ขวัญอย่าไปอยู่เขาลำเนาเนิน
ทั้งนกหกหงส์ห่านทะยานเหิน
ขออัญเชิญขวัญพ่อชมเงินทอง
จงอยู่ด้วยยายตาอย่าเศร้าหมอง
ถือไม้เท้ายอดทองเที่ยวเทศน์ธรรม์
เอาเงินตราผ้าลายมาทำขวัญ
ตายายนั้นรักใคร่กระไรเลย
รู้หนังสือหรือยังพ่อพลายเอ๋ย
เพียงละเลยเสียก็เฟือนออกเปื้อนไป
จะได้หัดอ่านเขียนเรียนไปใหม่
เจ้าอยู่วัดยังจะได้หรือพ่อคุณ
เป็นความจริงฉันคิดอยู่ครุ่นครุ่น
มาเทศนาให้เจ้าคุณฟังทุกวัน
ได้โปรดญาติให้ไปสวรรค์
ไปอยู่วัดด้วยกันกับพ่อพลาย
กับหมากพลูจะได้ไปถวาย
ให้นุ่งลายห่มแพรม่วงดวงพุดตาน
ห่มปักตะนาวใหม่สมภูมิฐาน
แล้วหยิบส่านมาห่มสมตัวครัน
ต่างกางร่มปีกค้างคาวกั้น
ตามกันออกไปวัดกระพังทอง

ถึงกุฎีที่ท่านสังฆราชา
ท่านยายตาพาหลานถือพานทอง
◎ ครานั้นท่านสังฆราชา
จึงร้องถามไปด้วยใจจง
ท่านผู้รั้งฟังถามหัวเราะคัก
ท่านสมภารดกใจใส่แว่นตา
ข้างหลังนั่นท่านผู้หญิงแล้วสินะ
อาตมาขาแข้งมันขัดไป
ท่านทั้งสองผ่องแผ้วไม่เจ็บป่วย
รูปพิศดูโฉมโยมพระยา
◎ ท่านสุโขทัยได้ฟังนั่งหัวร่อ
แต่ท่านยายหึงไม่หยุดเป็นสุดทน
แล้วผินหน้ามาเรียกให้เจ้าพลาย
ฉันจะเอาหลานยามาฝากไว้
เออนี่ลูกใครที่ไหนเล่า
ท่านสุโขทัยไหว้กราบแล้วแจ้งการ
เมื่อโยมต้องเร่งเงินพินัยนั้น
ขุนแผนเพื่อนักใคร่ให้เงินดรา
จึงเกิดพลายชุมพลคนนี้
เดี๋ยวนี้เจ้าขุนแผนผู้แว่นไว
◎ ท่านสมภารว่าอ่อออทองแก้ว
เมื่อกระนั้นท่านพามากุฎี
เมื่อรูปไปบ้านท่านคราวแล้ว
ดูคืนวันมันกระชั้นเข้าจริงจริง
นี่ฤาโยมพระยากับข้าเจ้า
แล้วลูบหลังลูบหน้าว่าออพลาย
ถามเจ้าเณรบอกว่าอยู่ในห้อง
ค่อยย่างย่องเข้าไปไหว้กราบลงฯ
แลมามั่นจิตว่าศิษย์สงฆ์
ชีต้นคงหรือเป็นไรไม่เข้ามา
ไม่รู้จักผมหรือเจ้าคุณขา
อ่อโยมพระยาดอกหรือคิดว่าใคร
กินหมากคะโยมขยดมาให้ใกล้
จึงมิได้บิณฑบาตยาจนา
ดูกระชุ่มกระชวยอยู่หนักหนา
เหมือนจะหาได้อีกสักสองคนฯ
จะอีกนั้นก็พอไม่ขัดสน
ทั้งสามคนหัวร่ององอไป
เอาธูปเทียนไปถวายแล้วกราบไหว้
จงโปรดให้เรียนธรรมให้ชำนาญ
จึงโยมเจ้าพระยาว่าเป็นหลาน
ขอประทานลูกแก้วกิริยา
ไปยากอยู่เมืองสุพรรณเป็นหนักหนา
พากันมาอยู่บ้านวัดตะไกร
เมื่ออาสาไปตีเมืองเชียงใหม่
โปรดให้ไปกินเมืองกาญจน์บุรีฯ
มันมีลูกผัวแล้วเจียวฤานี่
ใส่ตุ้มปี่ลงไม่รอดมันถอดทิ้ง
เห็นออแก้วมันยังผูกกระจับปิ้ง
ช่างโตเร็วเจียวยิ่งทั้งหญิงชาย
มันจะมิแก่เฒ่าน่าใจหาย
ลูกผู้ชายหน้าตาน่าเอ็นดู

เอ็งอุตส่าห์ร่ำเรียนทั้งเขียนอ่าน เป็นทหารเหมือนพ่อเถิดออหนู
จะให้นอนห้องในใกล้กับกู จะได้ดูมันด้วยช่วยระวังฯ

๏ ท่านพระยาสุโขทัยยายเพ็ญจันทร์ ต่างรำพันพูดจาแล้วฝากฝัง
จนจวนสวดมนต์ค่ำย่ำระฆัง ก็อำลามายังที่บ้านเรือนฯ

๏ จะกล่าวถึงนารีศรีมาลา นางโศกาดรอมใจใครจะเหมือน
แต่พลายน้อยจากไปไม่ถึงเดือน เจ้าอยู่เรือนอกร้อนเหมือนนอนไฟ
เพราะพระไวยไปอยู่กับเมียน้อย ย่าก็พลอยด่าว่าไม่ปราศรัย
จนซูบผอมดรอมดรมระทมใจ ร้องไห้ถึงเจ้าพลายชายชุมพล
โอ้น้องเอ๋ยเคยอยู่เป็นเพื่อนพี่ จะร้ายดีพ่อก็แจ้งซึ่งเหตุผล
เห็นเขาดีพี่แล้วเป็นทำวน ช่วยฝนไพลให้ทาน้ำดาคลอ
ความรักพี่นี้แสนสุดสวาดิ จึงสามารถบุกป่าไปหาพ่อ
จะแจ้งความตามที่เขาด่าทอ พี่ห้ามเจ้าเจ้าไม่รออารมณ์เลย
น่าสงสารปานฉะนี้เจ้าพลายน้อย จะเศร้าสร้อยมัวหมองแล้วน้องเอ๋ย
ไปเดินทางกลางป่าเจ้าไม่เคย น้ำค้างเปรยดกต้องจะหมองมอม
ทั้งจุกไรใครเล่าจะเกล้าสาง ที่สำอางกลิ่นอายจะหายหอม
จะเปลี่ยวอกไปดระกรกดระกรำตรอม ถึงบ้านพ่อก็จะผอมลงผิดตา
โอ้พ่อคุณขุนแผนของลูกแก้ว รู้แล้วน่าจะรีบลงมาหา
นี่คอยหายหลายวันไม่เห็นมา ฤๅพ่อลืมศรีมาลาแล้วกระมัง
อยู่เดียวเหลียวหาใครไม่แลเห็น เขาเดี่ยวเข็ญดีโบยระบมหลัง
ทั้งเรือนนี้มีแต่เขาชิงชัง ทุกวันยังแต่ชีวิตจะวางวาย
ทั้งแม่พ่อเล่าก็อยู่ถึงพิจิตร โอ้คิดคิดขึ้นมาน่าใจหาย
สะอื้นอ้อนอ่อนทอดระทวยกาย ไม่เว้นวายวันทุกข์ทรมานฯ

๏ จำจะให้ไปบอกถึงแม่พ่อ ลงมาด่าว่ากันให้แตกฉาน
แม้นหม่อมไวยไม่รักทำหักราน จะก้มหน้าไปบ้านบวชเป็นชี
นางจึงเรียกข้าเก่าชาวพิจิตร อ้ายทิดเอ๋ยอยู่ไหนเข้ามานี่
อ้ายทิดขานเจ้าขามาทันที หม่อมแม่ศรีมาลาเรียกฉันทำไม

ศรีมาลาว่ากระถดมาให้ชิด
เอ็งเอ็นดูข้าด้วยช่วยขึ้นไป
ว่าข้านี้เจ็บไข้ใจจะขาด
ช่วยลวงล่อพ่อแม่ให้ลงมา
๏ อ้ายทิดสงสารนายร้องไห้ด้วย
ทั้งดีด่าสารพัดไม่ยำเกรง
ลูกจะลอดขึ้นไปมิให้วุ่น
แล้วเดินมาข้างนอกไม่บอกใคร
ทั้งหมากพลูบุหรี่มีทุกอย่าง
ครั้นเสร็จสรรพแล้วจับหอกละว้า
ขัดเขมรจังกาตามุ่งหมาย
ออกทุ่งโพธิ์สามต้นดันป่าไป
ครั้นเช้ากลับลงมาหาห้วยหนอง
แต่พอปลงหม้อข้าวเผาปลาทู
ครั้นแดดร้อนผ่อนพักชักตุ้งก่า
เสียงแกรกกรากก็กลัวจนตัวงอ
เดิมสามวันครึ่งถึงพิจิตร
มันแกล้งทำไขหูไม่ดูใคร
พระพิจิตรนั่งชิดกับบุษบา
เข้าไปทั้งย่ามถุงพะรุงพะรัง
๏ ครานั้นจึงท่านพระพิจิตร
แกด่าว่าน่าเฆี่ยนสักแปดร้อย
นี่อะไรในถุงอ้าวตุ้งก่า
มันช่างเมายังค่ำทำหยำเยอะ
ทำไมมึงจึงไม่อยู่กับมุลนาย
เขาจับได้ฤๅหวาทำหน้าทุกข์
กระซิบบอกอ้ายทิดแล้วร้องไห้
บอกพ่อแม่แก้ไปตามปัญญา
ที่วิวาทดีรันนั้นอย่าว่า
เนื้อความใหญ่ไว้ข้าจะบอกเองฯ
หม่อมแม่เหมือนเขาช่วยมาข่มเหง
ดีฉันเองผัวเมียพลอยเสียใจ
บอกเจ้าคุณสองรามาให้ได้
จับถุงย่ามใหญ่ใส่ข้าวปลา
ลายฉลางคาดพุงหม้อตุ้งก่า
เอาย่ามใหญ่ใส่บ่ารีบคลาไคล
หนทางขโมยควายมันจำได้
ค่ำนอนบนต้นไม้ไหว้คุณครู
เอาฟืนกองก่อไฟตั้งหม้อหนู
กินอยู่แล้วก็ไปไม่รั้งรอ
เมากัญชางกเงิ่นเดินหัวร่อ
ใบไม้สวบควบห้อตะบึงไป
เพื่อนทักว่าว่าอ้ายทิดจะไปไหน
ตรงขึ้นเรือนใหญ่ไม่รอรั้ง
เห็นพูดจากันจ้อที่หอนั่ง
กราบแล้วนั่งก้มหน้าทำตาปรอยฯ
เห็นอ้ายทิดขึ้นทำหน้าจ๋อย
ดูโคลนคล่อยช่างพาขึ้นมาเลอะ
อ้ายทิดสูบกัญชาจนตาเปรอะ
นี่เที่ยวเซอะมาทำไมอ้ายขี้คุก
มึงมาเที่ยวขโมยควายหมายสนุก
ให้เขาเอาเข้าคุกสาแก่ใจฯ

๏ อ้ายทิดนิ่งนั่งฟังนายด่า
อันวัวควายฉันไม่หมายขโมยใคร
ด้วยเดี๋ยวนี้แม่ศรีมาลาเจ็บ
ไม่มีสุขจุกเสียดเป็นคราวคราว
หมอหลวงหมอราษฎร์ออกกลาดเกลื่อน
ข้าวปลาไม่กินเห็นสิ้นบุญ

๏ พระพิจิตรบุษบาน้ำตาตก
พ่อทิดเอ๋ยพ่อทิดแม่ผิดใจ
แล้วเรียกหาข้าคนอลหม่าน
ไปถอยเรือกัญญาออกมาที
ผู้คนอลหม่านทั้งบ้านช่อง
บ้างฉวยได้พายถ่อวิ่งสอมา
มาจอดท่าหน้าบ้านสะพานใหญ่
ล้วนชาวเหนือเรือแพไม่เคยพาย
พวกผู้หญิงริงเรือหอบเสื่อสาด
ข้าวสุกข้าวสารเชิงกรานไฟ
พระพิจิตรบุษบาละล้าละลัง
อยู่รักษาเรือนเหย้าเฝ้าวัวควาย
สั่งพลางทางลงจากเรือนใหญ่
ครั้นถึงท่าลงเรือไม่รอรั้ง
อ้ายทิดโบกมือบอกให้ออกเรือ
ยังไม่เคยเลยพ่อพายอย่างไร
คนหนึ่งยาวคนหนึ่งไล่ไม่ถนัด
น้ำเพรื่อเรือโคลงอยู่โงงเงง
อ้ายทิดนั่งยองยองร้องเกนเกน
พระพิจิตรถือหวายกรายหวดมา
ทำเกาหัวขยี้ตาแล้วร้องไห้
นายผู้หญิงท่านใช้มากราบท้าว
เนื้อเย็นเป็นเหน็บสะท้านหนาว
ให้ลงมดลงเท้าว่าถูกคุณ
มาแน่นเรือนรักษากันว้าวุ่น
เชิญฝ่าเท้าเจ้าคุณรีบลงไปฯ
ดือกผางผางพลางร้องไห้
เป็นอะไรจึงมาเป็นถึงเช่นนี้
เหวยอ้ายปานอ้ายเป้าอ้ายเฒ่าศรี
จะลงไปกรุงศรีอยุธยา
ที่ไม่อยู่กู่ก้องตะโกนหา
ลงถอยเรือกัญญาอยู่วุ่นวาย
เอาแคร่ใส่ผูกพนักจักตอกหวาย
เกี่ยงกันถือท้ายเอะอะไป
ทั้งโต๊ะถาดถ้วยชามรามไห
ขนส่งลงไปใส่ข้างท้าย
กำชับสั่งบ่าวไพร่สิ้นทั้งหลาย
ทั้งหญิงชายชวนกันหมั่นระวัง
อ้ายทิดถือชุดไฟเดินตามหลัง
ท่านพระพิจิตรนั่งเอกเขนกไป
พลพายชาวเหนือเสียงเกื่อไก่
ทำขวักไขว่เกะกะกีดกันเอง
ข้างหัววาดท้ายคัดตุหนัดดุเหน่ง
ไม่เป็นบทเป็นเพลงโก้งเก้งมา
พลพายเหลือเถนคุณเจ้าขา
อ้ายลูกหมามึงไม่วาดหัวลงไว้

พวกบ่าวเห็นนายถือหวายจ้อง
อ้ายทิดลุกชะเง้อเออนั่นเป็นไร
โขนพนักหักพับกัญญาย่น
ลุกขึ้นนิ่วหน้าด่าเสียงอึง
แล้วเปลี่ยนผลัดหัดกันมากลางน้ำ
รีบเร่งเร็วรุดไม่หยุดพาย
ลุกขึ้นนั่งยองยองขยุ้มใหญ่
ประเดี๋ยวโดนกอไผ่เข้าตำตึง
พระพิจิตรล้มก้นกระแทกผึง
อ้ายทิดลุกทะลึ่งไปถือท้าย
กว่าจะพร้อมทั้งลำจนเที่ยงสาย
ล่องน้ำตามสบายมากรุงไกรฯ

ตอนที่ ๓๙
ขุนแผนส่องกระจก

◎ จะกล่าวถึงขุนแผนแสนสนิท
ได้กินเมืองกาญจน์บุรีไม่มีภัย
ลาวทองกับเจ้าแก้วกิริยา
คลึงเคล้าเช้าเย็นไม่เว้นวาง
ด้วยอีสร้อยฟ้ามันทำเข็ญ
นิ่งฉะนี้น่าที่ออหมิ่นไวย
คิดแล้วจึงเรียกเจ้าลาวทอง
แต่งตัวแล้วเรียกแก้วกิริยา
สัปคับประดับกูบละไม
ออกจากบ้านบากตรงเข้าดงราม
สามวันครึ่งก็ถึงอยุธยา
แลไปใครหนอคุณพ่อเรา
จึงถามความพลันในทันใด
ทั้งคุณพ่อคุณแม่บุษบา

◎ คราน้ันพระพิจิตรบุษบา
เจ็บหนักเจียนจักถึงบรรลัย
ขุนแผนบอกว่ามิใช่ไข้
จะได้รู้ร้ายดีศรีมาลา
ทั้งพระพิจิตรบุษบาข้าคน
พระไวยเห็นพ่อมาระอาใจ

◎ คราน้ันศรีมาลานารี
รู้ว่าพ่อแม่ทั้งสองมา
กราบเท้าบิดาและมารดา
เล่าความตามจริงทุกสิ่งไป
เรื่องฤทธิลือจบพิภพไหว
สมสนิทพิศมัยด้วยสองนาง
ปฏิบัติวัดถาไม่ห่างข้าง
แต่ระคางขุ่นข้องให้หมองใจ
คบเถนทำให้ลูกกูหลงใหล
จะเสียคนป่นไปเป็นชาติกา
สั่งน้องเจ้าจงอยู่ดูเคหา
มาขึ้นช้างงาสง่างาม
บ่าวไพร่พรั่งพร้อมล้อมหลาม
ข้ามทุ่งธารแถวแนวลำเนา
พอพระพิจิตรบุษบามาถึงเข้า
ปลงช้างวางเข้าไปวันทา
มีธุระสิ่งไรนะเจ้าขา
ลงมาจะประสงค์สิ่งอันใดฯ
บอกว่าศรีมาลาเจ้าเป็นไข้
ใช้อ้ายทิดขึ้นไปจึงได้มา
เชิญคุณพ่อขึ้นไปบนเคหา
ว่าแล้วก็พากันขึ้นไป
สับสนอยู่ที่หอนั่งใหญ่
ออกไปไหว้บิดาแลมารดาฯ
หมองศรีเศร้าสร้อยละห้อยหา
ก็ไคลคลาจากห้องด้วยหมองใจ
นางโศกาสะอึกสะอื้นไห้
เหลือใจแล้วที่ลูกจะทานทน

ดูเถิดหลังพังแล้วล้วนแนวไม้ เป็นริ้วรอยลายไปทุกแห่งหน
ว่าเป็นชู้กับน้องชายพลายชุมพล พระไวยเชื่อคำคนเขาเจรจา
แม้นเขาว่าแก้วเกิดขึ้นในท้อง ก็จะต้องแหวะออกเหมือนเขาว่า
อย่างนี้น่าที่จะมรณา ว่าพลางโศกาสะอื้นไปฯ

๏ พระพิจิตรบุษบาได้แจ้งการ แสนสงสารไม่กลั้นน้ำตาได้
น้ำตาคลอตาพลางว่าไป เป็นไฉนฉะนี้นะลูกอา
เพราะข้ารักขุนแผนแว่นไว จึงยินยอมยกให้เสนหา
แต่แรกเริ่มเดิมนั้นได้สัญญา ว่าลูกข้ามันไม่สู้รู้อะไร
ด้วยเป็นชาวบ้านนอกคอกนา กิริยาพาทีหาดีไม่
ถึงจะผิดพลั้งบ้างเป็นอย่างไร เจ้าก็ไม่ด่าตีศรีมาลา
ด้วยคำมั่นสัญญาว่าดังนี้ ไยจึงตีด่าเล่นเป็นหนักหนา
ดังเชลยตีทัพจับได้มา เสียแรงข้ารักเจ้าเป็นเท่าไร
ส่วนพ่อแม่ของเจ้าเมื่อเราเลี้ยง กล่อมเกลี้ยงมิให้หมองน้ำใจได้
ลูกข้าข้าก็รักเพียงดวงใจ แต่ริ้นไรก็มิได้ให้ตอมตัว
ถึงจะโบยตีมิให้หนัก จนลูกรักเติบใหญ่ได้มีผัว
ยกให้หมายใจจะฝากตัว กลับมาชั่วช้าได้ให้อายคนฯ

๏ ครานั้นพระหมื่นไวยพลายงาม ฟังความคั่งแค้นทุกขุมขุน
กระทบกระแทกแดกดันให้บัดดล ฉันนี้จนไม่รู้ที่จะเจรจา
อันมีเมียสองก็ต้องห้าม ตามคำโบราณท่านย่อมว่า
มักเกาะแกะเกินก้ำเป็นธรรมดา ใช่ว่าจะไม่เลี้ยงให้เที่ยงธรรม
ศรีมาลาข้าก็ให้เป็นเมียหลวง ข้าไททั้งปวงไม่เกินก้ำ
ถึงสร้อยฟ้าหล่อนก็ว่าอยู่ในคำ ทั้งให้ถือน้ำทุกปีมา
เงินทองของเข้าเท่าใดใด ก็มอบไว้ให้หมดทั้งเคหา
ครั้นว่าเห็นสิ่งไรไม่ชอบตา ฉันว่าหล่อนก็เถียงขึ้นเสียงดัง
ทำเป็นโกรธบ่าวข้าด่าประชด เหลือจะอดลูกนี้จึงดีมั่ง
ทำแต่พอให้หลาบปราบพอฟัง ใช่จะดั้งเดี่ยวเข็ญดังเจรจา

เจ้าชีวิตชุบเลี้ยงถึงเพียงนี้ มีเมียไม่ดีก็ขายหน้า
เพื่อนขุนนางทั้งสิ้นจะนินทา ใช่ว่าจะไม่รักหล่อนเมื่อไร
ฤๅคุณพ่อกับคุณแม่บุษบา หารู้ทะเลาะตีด่ากันบ้างไม่
ประเพณีมีมาแต่ก่อนไร มิใช่ใจใครจะลุถึงโสดา
ธรรมดาว่ามนุษย์บุถุชน ยิ่งมักหมิ่นมืดมนด้วยโมหา
จะให้หมดโมโหโกรธา สุดปัญญาที่ลูกจะผ่อนปรน
คุณพ่อดูแต่ลิ้นอยู่กับฟัน กระทบกันก็ไม่รู้ว่ากี่หน
จะไม่ให้ตีรันฉันก็จน พ่อแม่ก็จะปันเป็นหว่านไปฯ

๏ ครานั้นพระกาญจน์บุรีศรีสงคราม ได้ฟังความลูกว่าไม่นิ่งได้
อย่าพักพูดเลยเจ้าพอเข้าใจ สารพัดที่จะได้มารู้ความ
เพราะรักดอกจึงรีบลงมาหา จะได้เห็นประจักษ์ดาว่าเสี้ยนหนาม
พ่อดูหน้าเจ้าเป็นฝ้าเหมือนทาคราม มีเมียสองต้องห้ามแต่ไรมา
เหมือนนิทานท่านท้าวยศวิมล มเหสีสองคนเป็นซ้ายขวา
ชื่อว่าจันทร์เทวีกับจันทา ทั้งสองรานั้นร่วมมารดากัน
แต่พี่น้องท้องเดียวยังทำได้ คบอีเฒ่าจัญไรโกหกนั่น
ทำเสน่ห์เล่ห์กลทุกสิ่งอัน จนท้าวนั้นลุ่มหลงปลงฤทัย
นางจันทร์เทวีไม่มีผิด มันเสียดส่อข้อคิดให้ขับไล่
อันเรื่องนี้เจ้าก็รู้อยู่แก่ใจ เป็นไฉนจึงประมาทนะลูกอา
คนดีอยุธยาหาสิ้นไม่ เจ้าอย่าถือตัวไปฟังพ่อว่า
พ่อรู้แน่แล้วว่าลูกนี้ถูกยา เจ้าไม่เชื่อบิดาจะเสียคนฯ

๏ สร้อยฟ้ากับอีไหมอยู่ในห้อง ได้ฟังหัวพองสยองขน
เปิดหน้าต่างลอยหน้าว่าลนลน ใครทำเวทมนตร์เอาตัวมา
ข้างนี้รู้อยู่แล้วว่าพระไวย ต้องยาแฝดแปดไปจนมืดหน้า
ทุกเช้าค่ำร่ำละห้อยคอยบิดา เมื่อไรจะลงมาได้จับมัน
บัดนี้คุณพ่อมาน่าดีใจ จะได้จับอ้ายคนมนตร์ขยัน
รูปร่างอย่างไรได้เห็นกัน อย่าช้าเลยตะวันจะค่ำไปฯ

◎ พระกาญจน์บุรีชี้หน้าด่าอึง อุเหม่มึงอย่าท้าอีหน้าไพร่
อีเม้ยเฮ้ยอย่าช้าเอ็งจงไป หยิบกระจกที่ออไวยเขาส่องมา
อีเม้ยรับกลับเข้าในห้องใน หยิบกระจกบานใหญ่กระหลาป่า
เทศแท้เที่ยงดีมีราคา เอาออกมาให้ขุนแผนผู้แว่นไว
ขุนแผนผินรับจับกระจก พลางหยิบยกกระดานชนวนใหญ่
มาขีดเขียนเลขยันต์ในทันใด แล้วลบผงลงใส่กระจกพลัน
โอมอ่านมนตร์ครบจบศีรษะ ขอเดชะพระเวทวิเศษขยัน
ถ้าใครทำมนตร์ยาใจอาธรรม์ จงปรากฏเห็นกันให้ทันตา
ก็เกิดเป็นรูปนิมิตติดกระจก อกต่ออกอิงแอบเข้าแนบหน้า
ใบรักรัดกระสันกันสองรา ขุนแผนฮาดังลั่นนั่นเป็นไร
พระพิจิตรบุษบากับข้าคน ต่างเห็นมนตร์สัจจังทั้งเรือนใหญ่
ขุนแผนหยิบยื่นให้หมื่นไวย เอ็งดูดู่นี่อะไรให้ว่ามาฯ
◎ พระหมื่นไวยเมินหน้าหาดูไม่ ข้าเข้าใจอยู่นักไม่พักว่า
ถ้าทำมั่งก็เป็นเช่นบิดา ใช่ตัวข้าโง่เง่าไม่เท่าทัน
แม้นไม่ดีที่ไหนจะพ้นโทษ เมื่อทรงโปรดให้ไปตีเชียงใหม่
จึงได้มีความสุขทุกคืนวัน เพราะพ่อนั้นรักที่ศรีมาลา
ถึงจะทำความผิดสักเท่าไร พ่อก็เข้ากันไปมิได้ว่า
ข้าทำไม่ได้เช่นใจของบิดา ใครผิดก็ต้องว่าตามจริงไปฯ
◎ ขุนแผนชี้หน้าด่าอึง อุเหม่มึงลำเลิกพ่อเล่นได้
ลุกฉวยดุ้นแสมแร่เข้าไป พระหมื่นไวยวิ่งหาย่าช่วยทีฯ
◎ ทองประศรีตะแกโกรธกระโดดโหยง ทุดอ้ายบ้าลำโพงดายโหงผี
ข่มเหงหลานกูไยอ้ายอัปรีย์ มึงอวดว่าตัวดีมีวิชา
จองหองว่าส่องกระจกได้ เข้าใจว่ายิ่งยวดพูดอวดหมา
มึงทำเป็นกูเห็นอยู่อัตรา กูไม่ปรารถนาจะเชื่อใคร
ทำไมกับเล่นกลให้คนดู อ้ายแขกตรังกานูก็เล่นได้
มันโยนลูกทองคลีเป็นสี่ใบ อมฟืนอมไฟได้แดงแดงฯ

๏ พระพิจิตรบุษบาก็ตกใจ
ฉุดชายกระเบนรั้งกำลังแรง
ขุนแผนยั่งหยุดให้สุดคิด
บุษบาจึงว่ากับพระไวย
อลักเอลื่อเหลือทนด้วยท้องไส้
จะตั้งเคี่ยวเข็ญกันรันดี
๏ ครานั้นหมื่นไวยเจ้าพลายงาม
กระทบกระแทกแดกดันให้ทันใด
จัดแจงเงินทองของเจ้า
ไปอยู่เมืองพิจิตรกับบิดา
จึงมาอยู่กับเราเหมือนเก่าก่อน
ไปเถิดแก้วตาแม่หน้ามน
๏ บุษบาว่าหม่อมเจ้าจอมเขย
กระทบกระแทกแดกดันให้มารดา
ใช่เรานี้จะลงมาว่าขาน
อีเฒ่าเข้าใจเป็นไรมี
เจ้าเป็นพระนายแม่ยายจน
คิดมั่งแต่หลังก็เป็นไร
ถึงจะไม่คิดคุณอีเฒ่าบ้าง
หัวหงอกออกอร่ามดามกันมา
บ้านเมืองของกูกูก็อยู่
มึงแกล้งใช้ให้อ้ายทิดนั้นขึ้นไป
ถ้ากูรู้ว่าวิวาทกันกับผัว
ตั้งแต่วันนี้ไปกูไม่มา
เจ็บไข้ก็อย่าให้ไปบอกกู
ถึงมึงจะอยู่ดึกให้ครึกครัน
ร้องห้ามลูกไปจนเสียงแห้ง
บุษบาคร่าแย่งเอาไม้ไป
ด้วยเกรงพระพิจิตรเป็นผู้ใหญ่
จะขอลาลูกไปเสียสักปี
เมื่อคลอดลูกแล้วจะให้มาอยู่นี่
หน้าที่ศรีมาลาจะบรรลัยฯ
ฟังความแค้นคั่งดังเพลิงไหม้
ช้าอยู่ไยเล่าหม่อมศรีมาลา
เร็วเข้าขนลงไปตีนท่า
ต่อคลอดลูกออกมาสักห้าคน
หม่อมแม่ท่านจะสอนให้เป็นผล
ขนของลงบรรทุกเรือกัญญาฯ
ช่างแง่งอนกระไรเลยเป็นหนักหนา
มิให้ไปก็ว่ากันโดยดี
ห้าวหาญฮึกฮักให้อึงมี่
ลำเลิกว่าข้านี้ก็เข้าใจ
ทิ่มดำร่ำประดนแดกดันให้
เว้นไว้แต่ไม่คลอดเจ้าออกมา
เหลียวดูข้างข้างนี้เถิดหนา
เพราะอีศรีมาลาจึงเจ็บใจ
ใครหาข่มเหงกูเช่นนี้ไม่
บอกว่าเป็นไข้จึงลงมา
เคืองหัวแม่ตีนกูไม่ดูหน้า
ตามแต่วาสนาเถิดขาดกัน
ผีสางกูไม่ดูเป็นแม่นมั่น
กูจนก็จะดั้นไปตามจน

เสียแรงหมายใจจะได้พึ่ง แต่งมึงก็ไม่เห็นจะเป็นผล
มันกลับเป็นไพรีเข้าดีตน จะกังวลด้วยมึงไปทำไม
แต่เลือดในตัวมันชั่วช้า ยังควักออกเสียหาอาลัยไม่
กูนึกว่าอ้ายพม่ามันพาไป สิ้นอาลัยลืมกันจนวันตายฯ
◎ เออก็ดูเอาเถิดเจ้าจอมแม่ เซ็งแซ่นี่กระไรน่าใจหาย
ใครเล่าเขาไม่นับว่าแม่ยาย จึงว่าเปรียบเทียบทายทุกอันไป
ดีชั่วผัวเมียเขาดีกัน เขาหาฆ่าฟันกันเสียไม่
หายโกรธก็จะดีด้วยกันไป เป็นผู้ใหญ่ควรแต่จะปรองดอง
นี่กลับหาเป็นเช่นนั้นไม่ จะกระชากลากไปเสียจากห้อง
แกล้งมายุเด็กให้ใจคะนอง แล้วมาร้องแปร้นแปร้นแสนรำคาญ
นิ่งอยู่ไยเล่าเจ้าศรีมาลา ไม่ส่งเสียงเถียงว่าให้ฉานฉาน
หม่อมแม่ท่านอยู่เป็นกระทู้การ ไม่เหมือนน้ำใจท่านจึงโกรธา
ข้ากลัวเจ้าแล้วแต่นี้ไป ถึงล่วงเกินอย่างไรก็ไม่ว่า
จงเป็นเครื่องเคืองในใต้บาทา มารดาแค้นขัดจะดัดรอน
เมียกลัวผัวอยู่ไม่ดูแคลน หม่อมแม่เถียงแทนอยู่ย่อนย่อน
ลูกสาวนิ่งเฉยไม่เคยงอน ท่านแม่มาสอนให้งอนงด
กระทบกระแทกแดกดันทุกอันไป ก็ใครใจโสดาจะได้อด
มันน่าดอบแทนดูให้รู้รส หากอดด้วยว่าเห็นเป็นแม่ยาย
คุณพ่อเป็นไรไม่ว่าขาน ช่างกระไรไล่พาลกันง่ายง่าย
ด่าลูกสาวกระทบกระเทียบเปรียบปราย ป่ายถึงอ้ายพม่ารามัญ
สู่ขอพ่อแม่ก็ยกให้ แต่แรกเป็นไรไม่เลือกสรร
โกรธแล้วค่อนว่าสารพัน แดกดันร่ำว่าให้สาใจ
ข้าเจ้านี้แลเผ่าพวกพม่า แต่แรกนั้นท่านหารู้จักไม่
ด้วยว่าข้าดัดผมเสียเป็นไทย จึงหลงยกให้ลูกสาวมา
เดี๋ยวนี้รู้ว่ามิใช่ไทย จะกระชากลากไปเสียต่อหน้า
เขาไม่ให้ไปจึงโกรธา อย่าว่าแต่มาสักเพียงนี้

ถึงจะยกกันมาสักห้าพัน
สู้กันจนตายวายชีวี
◎ ครานั้นขุนแผนแสนสนิท
เอ๊ะอ้ายไวยกระไรกล้าต่อหน้ากู
ชี้ข้ามหัวพ่อเป็นดอไม้
นับมึงไม่ได้อ้ายใจดำ
ทั้งนี้มึงเห็นว่ายากทรัพย์
ข่มเหงแม่ยายขายประจาน
มึงไซร้ก็ได้แจ้งเนื้อความหลัง
เมื่อลักแม่มึงหนีขุนช้างมา
จะพากันฉิบหายตายโหงเสีย
มึงกลับมาขู่รู่ทำดูเบา
เป็นแต่จมื่นไวยยังเพียงนี้
เป็นไรเป็นไปจะได้ดู
พ่อดาก็เป็นพระพิจิตร
อ้ายจองหองจะถองดูสักที
◎ ทองประศรีกั้นกางขวางไว้
อ้ายหน้าด้านทะยานใจไม่เข้ายา
งุ่นง่านการงานอะไรของตัว
จองหองจะถองไม่มีอาย
กูถนอมกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงไว้
อ้ายชาติข้าสองดามึงไม่ดู
ออไวยไปขอจึงออกได้
ไปกินกาญจน์บุรีไม่มีทุกข์
มึงจะเป็นผู้ดีสักกี่ชั้น
เป็นเจ้าเมืองกาญจน์บุรีพอมีบุญ
เดี่ยวเข็ญเล่นกันให้ปันปี้
ใครดีก็มาพาไปดูฯ
แค้นคิดตาเพ่งเขม็งอยู่
ข่มขู่ขยี้เล่นเป็นผักยำ
แคะได้ว่าเล่นไม่เป็นสำ
ถ้อยคำหยาบช้าสามานย์
จึงไม่นับน้ำหน้าว่าขาน
ท่านก็พ่อแม่ของกูมา
กูได้เล่าให้ฟังเป็นหนักหนา
ไม่พึ่งพาท่านได้ก็ดูเอา
มึงจะได้มีเมียที่ไหนเล่า
อ้ายขี้เค้าคนอกตัญญู
ถ้านานไปได้ดีจะครันอยู่
กูก็เป็นถึงพระกาญจน์บุรี
จะชอบผิดอย่างไรให้รู้ที่
ว่าแล้วลุกรี่ตรงเข้ามาฯ
แกขัดใจฉวยสากดำหมากง่า
เขาว่ากันลูกเขยกับแม่ยาย
ประสมหัวพลอยเห่าเอาง่ายง่าย
ร้องด่าท้าทายแต่หลานกู
แต่อายุออไวยยังเด็กอยู่
มุดหัวคุดคู้อยู่ในคุก
ขึ้นไปดีเชียงใหม่ได้เป็นสุข
กลับมาหาญราญรุกผู้มีคุณ
เมื่อกระนั้นเขาก็เรียกว่าอ้ายขุน
ลืมคุณออไวยไปขอมา

มึงไม่ไปเสียให้พ้นเรือน
มือเหน็บชายกระเบนร้องเกนมา
◎ พระไวยแอบย่าร้องว่าไป
เกรียวโกรธโกรธาด่าทอ
เมียผัวชั่วดีก็ดีกัน
จะเอาแต่ใจคนไปคนเดียว
ลูกสาวชั่วช้าไม่ว่าเลย
สารพันดันแดกกระแทกดำ
ด่าลูกสาวเปรียบแล้วมิหนำ
สุดที่จะด้านทานทน
ถ้าแม้นช่วยมายกเป็นลูกเขย
จะทนทานด้านหน้าทั้งดาปี
นี่ก็หาได้ช่วยมาไม่ดอก
จะขึ้นเสียงเปรี้ยงด่าดังข้าไท
แต่ศึกเสือเหนือใต้ยังไปรบ
คนอื่นหมื่นแสนจะแทนฤทธิ์
◎ ขุนแผนร้องแปรันเจ้าลูกชาย
อวดอิทธิฤทธาว่ามากไป
จะสู้ทนจนยับไม่กลับถอย
ว่าไม่งอนง้อขอใครกิน
เป็นขุนนางโดใหญ่ที่ไหนเล่า
คุณย่ายิ่งตามใจยิ่งได้ที
ถ้ากูบรรลัยอย่าไปเผา
ผีมึงกูก็ไม่ไปกล้ำกราย
ฟ้าฟื้นของกูที่เอาไว้
มีศึกเมื่อไรได้เล่นกัน

กูมิด่อยให้เปื้อนก็จึงว่า
กล้าดีก็มาอย่ารั้งรอฯ
ไม่พอที่เลยอะไรนี่คุณพ่อ
ให้เพื่อนบ้านเขาหัวร่อเล่นเกรียวเกรียว
แม่ยายมาเถียงดันอยู่เกรี้ยวเกรี้ยว
เคี่ยวเข็ญให้อยู่ในถ้อยคำ
มาว่าแต่ลูกเขยเล่นพล่ำพล่ำ
ใจใครไม่ช้ำก็ใช่คน
ยังซ้ำล้ำเลิกออกปี้ปัน
ถึงเลขชาวทรพลไม่เช่นนี้
ก็หาเถียงไม่เลยให้จู๋จี้
ถึงด่าแม่ออกมีไม่เจ็บใจ
ข้าหาเป็นลูกครอกของใครไม่
อันจะละเลยให้อย่าพึงคิด
มิได้หลบลูกปืนแต่สักหนิด
เว้นแต่เจ้าชีวิตแลจนใจฯ
พ่อตาแม่ยายหากลัวไม่
ใครใครไม่กลัวทั้งแผ่นดิน
กูก้อยไม่กลัวเสียหมดสิ้น
ดูหมิ่นกันเล่นแต่ปานนี้
จะเหยียบหัวอ้ายเฒ่าเสียป่นปี้
ตั้งแต่นี้ขาดกันจนวันตาย
ถึงชีวิตออเจ้าจะศูนย์หาย
หมายแต่จะเอาชีวิตกัน
เร่งเอามาให้ขมีขมัน
ถ้าไม่ให้จะไล่ฟันเอาเดี๋ยวนี้ฯ

๏ พระไวยวิ่งกลับเข้าในห้อง ร้องว่าคุณพ่อไม่พอที่
มาพลอยโมโหเป็นโกลี ถึงจะดีดบด่อยไม่น้อยใจ
ราวกับคนอื่นมาขืนค่อน มาสลัดตัดรอนอย่างนี้ได้
จับดาบทูนหัวกลัวสุดใจ ออกไปกลัวพ่อจะฟาดฟัน
คุณย่าเจ้าขาเข้ามานี่ ทองประศรีรับเอาขมีขมัน
ถือดาบกระดกงกงัน ร้องด่าดาชันอื้ออึ้งไป
กูคิดว่าคนดีอ้ายผีเปรต ให้แล้วกลับเพศมาคืนได้
ฟันหักหัวหงอกกลับกลอกไป ใครจะเจรจาได้เหมือนเช่นมัน
ไหนกระไรหนักหนาค่ากี่เฟื้อง ราวกับค่าควรเมืองเจียวหรือนั่น
ทุดไสหัวไปให้เห็นตะวัน ฟันปลาก็ไม่เข้ามึงเอาไป
อ้ายคนบัดสีไม่มีจริง ว่าแล้วก็ทิ้งฟ้าฟื้นให้
อ้ายขี้ตรวนกวนได้แต่ออไวย เข้าด้วยลูกสะใภ้เป็นตัวดีฯ
๏ ขุนแผนแค้นหยิบเอาดาบมา จบทูนเกศาลุกจากที่
นางแก้วกิริยาตามสามี ศรีมาลาบุษบาก็คลาไคล
พระพิจิตรก็ตามขุนแผนมา อาลัยศรีมาลาน้ำตาไหล
ถึงท่าเรือจอดพลันทันใด พูดจาปราศรัยกันไปมา
พระพิจิตรบุษบาจึงว่าไป พ่ออาลัยห่วงหลังเป็นหนักหนา
ส่วนเจ้าก็จะไปเสียไกลตา ไม่รู้ว่าศรีมาลาจะอย่างไร
พระไวยเห็นหน้าก็ชิงชัง หาเหมือนแต่เมื่อหลังมาแล้วไม่
เชื่อถือสร้อยฟ้าทุกดาไป มันจะยุยงให้แต่ด่าดี
จะได้พึ่งคุณย่าก็หาไม่ พลอยซ้ำเสือกไสไปถ้วนถี่
จะหันหน้าพึ่งใครก็ไม่มี พ่อนี้อาลัยด้วยไกลตา
ขุนแผนกราบเท้าว่าเจ้าคุณ อย่าหมกมุ่นไปเลยฟังลูกว่า
จะเป็นไรมีกับศรีมาลา ดังดวงชีวาของลูกชาย
กลับไปใช่ลูกจะเลยละ คงจะแก้ไขให้จนหาย
มิให้นางอยู่เปลี่ยวผู้เดียวดาย จะให้พลายทั้งสองอยู่ป้องกัน

อ้ายไวยมัวหมองต้องยาแฝด
จึงหลงเชื่อฟังไปข้างมัน
ที่เคืองใจนั้นไว้ธุระลูก
จะจับทั้งอ้ายคนทำมนตร์ยา
◎ พระพิจิตรบุษบาจึงว่าไป
ซื่อตรงคงคดเจ้าไม่มี
ค่อยอยู่จงดีศรีมาลา
มิใช่ไม่รักเจ้าเมื่อไร
ครั้นปลอบลูกแล้วก็ลงเรือ
ศรีมาลาฟูมฟายฝ่ายน้ำตา
◎ คราน้นขุนแผนแสนสนิท
ถอดดาบฟ้าฟื้นยืนแกว่งไกว
พวกบ่าวพระไวยตกใจวิ่ง
ขุนแผนแค้นใจใช่พอดี
เด็ดขาดกันไปใช่พ่อแม่
เป็นตายร้ายดีกูคงฟัน
หลบหัวไปไหนไม่ลงมา
เป้งเป้งหลายทีไม่มีเบา
ทองประศรีเยี่ยมหน้านัยน์ตาชัน
แต่น้อยคุ้มใหญ่กูไม่เคย
ขุนแผนแค้นแม่ไม่นิ่งได้
ทองประศรีร้องว้ายกูตายวา
◎ คราน้นนางแก้วกิริยา
ปลอบผัวโลมเล้าเอาใจ
ขุนแผนฟังว่าก็คลาไคล
ถึงป่าช้าพลันมิทันนาน
เปื้อนแปดไปทั้งคุณย่านั่น
สิบห้าวันแล้วลูกจะกลับมา
ไม่แก้ไขให้ถูกแล้วจึงว่า
แก้หน้าเจ้าคุณให้คืนดีฯ
ข้าเห็นใจเจ้ามาแต่ก่อนกี้
นับปีมาแล้วแต่เชื่อใจ
ฟังคำพ่อว่าอย่าร้องไห้
อยู่ได้ก็จะอยู่ด้วยลูกยา
ยังอาลัยลูกเหลือละห้อยหา
พระพิจิตรบุษบาก็คลาไคลฯ
พระพิจิตรลับตาหาช้าไม่
กลับเข้าไปในบ้านด้วยทันที
ทั้งผู้ชายผู้หญิงหลบหน้าหนี
เฮ้ยอ้ายไวยมานี่มาเล่นกัน
ถึงกูเฒ่ากูแก่ก็ไม่พรั่น
เมียม่อยมึงด้วยกันก็ดูเอา
ฉวยก้อนอิฐปาหัวนอนเข้า
พระไวยเข้าเรือนเงียบไม่เกรียบเลย
ขโมยปล้นกลางวันเจ้าข้าเอ๋ย
เด็กเหวยไปบอกกรมเมืองมา
เอาอิฐเพ่นเข้าไปที่ริมฝา
ปิดประตูร้องด่าอื้ออึงไปฯ
เห็นวุ่นวายหนักหนาไม่นิ่งได้
ใกล้ค่ำแล้วอย่าช้าน่ารำคาญ
ศรีมาลาตามไปจนนอกบ้าน
กราบกรานขุนแผนผู้บิดา

เจ้าประคุณทูลหัวของลูกเอ๋ย
ลูกจะพึ่งบุญใครด้วยไกลตา
พระไวยเหมือนไฟกำเริบแรง
เอาฟืนฝอยใส่ซ้ำทั้งน้ำมัน
ตัวลูกคนเดียวเฝ้าเกรี้ยวกราด
ร่ำพลางข้อนอุราโศกาลัย

◎ ครานั้นขุนแผนแสนอาลัย
พ่อจะให้นางพลายทั้งสองรา
ขึ้นไปจะยกกระบวนทัพ
จึงจะได้แก้แค้นที่แน่นใจ
มันทำเจ้าเท่าไรจะทดแทน
จะฉีกแล่แผ่เนื้อเอาเกลือทา
เจ้าจะเที่ยวอยู่ในป่าช้าผี
ปีศาจกราดคะนองว่องแวว
ศรีมาลาวันทาแล้วลาพ่อ
เดินเดียวเหลียวหลังยังอาลัย
กับนางแก้วกิริยาคลาไคล
ร้องเพลงไก่ป่ามาตามทาง
สามวันครึ่งถึงเมืองกาญจน์บุรี
บ่าวไพร่พร้อมกันไม่ทันช้า
ฝ่ายพระกาญจน์บุรีอยู่ที่จวน
แค้นด้วยลูกชายพระนายไวย
แต่อึดอัดขัดใจเจียนจะคลั่ง
เฝ้าแต่ตรอมตรมระทมทุกข์

◎ จะกลับกล่าวถึงเจ้าพลายชุมพล
ตายายรักใคร่ใครจะทัน
จะละเลยลูกไว้ไม่เห็นหน้า
สร้อยฟ้าเสียดแสร้งสารพัน
มันคอยเข้าแยงอยู่เจียวนั่น
นับวันนับจะไหม้เป็นจุณไป
ไหนจะมีชีวาตม์อยู่ไปได้
กลิ้งเกลือกเสือกไปกับบาทาฯ
เอาใจปลอบลูกเสนหา
อยู่รักษาลูกแก้วอย่ากลัวภัย
ลงมาจับอ้ายไวยให้จงได้
ชักไซ้เอาจริงอีสร้อยฟ้า
ให้หายแค้นแสนสมกับน้ำหน้า
เวลานี้ก็จวนจะค่ำแล้ว
คนเดียวไม่ดีนะลูกแก้ว
ลูกแก้วฟังพ่อจงคืนไป
น้ำตาคลอคลอสะอื้นไห้
ขุนแผนทอดถอนใจมาขึ้นช้าง
บ่าวไพร่ตามพรูดูสล้าง
ขุนแผนขี่พลายกางขับช้างมา
ช้างประทับกับที่ขึ้นเคหา
นางแก้วกิริยาเข้าห้องใน
ปั่นป่วนหาหายโมโหไม่
ใหร้อนรุ่มกลุ้มใจดังไฟลุก
นอนนั่งเช้าเย็นไม่เป็นสุข
คิดจะผลาญรานรุกอยู่ทุกวันฯ
ที่ดั้นด้นไปอยู่สุโขทัยนั่น
ตัวนั้นบวชเข้าเป็นเณรนาน

เล่าเรียนขอมไทยว่องไวดี
เช้าเย็นเณรเอากราดไปกวาดลาน
วันหนึ่งเณรเอากราดกวาดมลทิน
มือถือลานทองของวิชา
ผุดขึ้นที่ระหว่างกลางบริเวณ
ชุมพลแก้ไขได้ฉับพลัน
เรียนวิชาในลานชำนาญใจ
อยู่คงสารพัดศาสตรา
กำลังรุ่นหนุ่มน้อยแน่งสนิท
อายุสิบห้าปีเปี่ยมคะนอง
◎ คืนหนึ่งเณรตื่นขึ้นแต่ดึก
พลิกกลับไม่หลับลงสักนิด
หวนจิตคิดคะนึงถึงท่านย่า
เราหลบลี้หนีมาน้ำตานอง
นานแล้วแต่พรากจากพ่อแม่
คุณย่าน่าจะหง่อมลงเต็มที
ครั้นจะไปเยี่ยมเยือนก็ทางไกล
ให้ตื้นตื้นตันใจไปทุกตา
อดิเรกแอร่มแจ่มศรี
แซ่เสียงปักษาทิชากร
ลงจากกุฏีแล้วเดินมา
แข้งขาข้อลำกำยำครัน
แล้วมัดไม่ไผ่เป็นตะบอง
ครั้นสำเร็จเสร็จสรรพด้วยฉับไว
ดินสอดำซ้ำเขียนเป็นอักษร
พับผนึกมิดชิดสนิทดี
แปลคัมภีร์เปรื่องปราดออกฉาดฉาน
แสนสำราญเป็นสุขทุกเวลา
ยังมีขอมดำดินเมืองหงสา
หมายจะถามปริศนาของรามัญ
ถามปริศนาเณรชุมพลนั่น
ลานนั้นขอมให้ก็ได้มา
ล่องหนหายตัวได้ดังปรารถนา
ดำพสุธาก็ได้ดังใจบ่อง
อิทธิฤทธิลือดีไม่มีสอง
สุโขทัยสยองแสยงฤทธิ์ฯ
อกสะทึกให้สะท้อนถอนจิต
เณรนอนนิ่งคิดรำพึงตรอง
ทั้งบิดามารดายิ่งหม่นหมอง
แต่คราวต้องโพยภัยพี่ไวยดี
จะแก่เฒ่าลงอย่างไรไม่รู้ที่
แปดปีเศษแล้วแต่เรามา
แต่อาลัยครุ่นจิตคิดหนักหนา
จนสุริยาเยี่ยมยอดยุคันธร
ปักษีแจ้งจำรัสประภัสสร
เณรลุกจากที่นอนล้านหน้าพลัน
มัดหญ้าเป็นยักษ์โตถงั่น
ปากปั้นเขี่ยวขบเข้าติดไว้
สอดใส่ในสองมือยักษ์ใหญ่
ขึ้นบันไดหยิบกระดาษเข้ากุฏี
ถึงบิดรได้ถามความถ้วนถี่
รีบรี่เดินออกมานอกชาน

จัดแจงสารพัดบัตรพลี
วงด้ายสายสิญจน์วิชาการ
ถ้วนคำรบจบคาบชัดข้าวสาร
ทะลึ่งโลดโดดสำแดงแผลงศักดา
เอาหนังสือผูกคอกระชับมั่น
เอ็งจงรีบถือหนังสือไป

◎ ยักษ์รับกราบลาทะลึ่งโลด
ยูงยางหักระเนนเป็นธุลี
วิ่งกลมดังลมเพชรหึง
พังครืนครื้นครั่นสนั่นมา
ข้ามละหานธารท่าป่าทุ่ง
ตะวันรอนอ่อนแสงพระสุริยง
ชาวเมืองรู้ทั่วต่างกลัวยักษ์
ตกใจไม่เป็นสมประดี
เสียงอะไรดึงดังดังหนักหนา
แลเห็นยักษ์พลันในทันใด
จึงเสกผ้าขาวบางแล้วขว้างไป
ยักษ์กับลิงวิ่งเข้าประจัญบาน
ลิงล่อยักษ์ไล่ทะลึ่งโลด
ยักษ์ตีลิงไล่ตระบองมา
ลิงผลักยักษ์เซพอเหห่าง
ยักษ์เตะลิงรับจับดีนทัน
ยักษ์มนตร์ดนน้อยศักดาเดช
ยักษ์ร้ายกลายกลับเป็นหญ้าฟาง

◎ ขุนแผนแลเห็นแผ่นกระดาษ
อักษรบวรลักษณ์วิไล
ลุกลงจากกุฎีมาปลูกศาล
แล้วเสกซ้ำปลุกมารด้วยมนตรา
ยักษ์ทะยานสูงเยี่ยมเทียมภูผา
ตวาดว่าให้นั่งลงทันใด
ซ้ำสั่งหุ่นนั้นหาช้าไม่
ให้พ่อกูที่กาญจน์บุรีฯ
ข้ามโขดเขาเขินคีรีศรี
เหยียบเสือช้างบี้ด้วยบาทา
ดึงดึงดีนเตะเข้ายอดผา
พสุธาสะท้านสะเทื้อนดง
หมายมุ่งทิวไม้ไพรระหง
ยักษ์ก็ตรงเข้าเมืองกาญจน์บุรี
พรั่นนักจะพาลูกเมียหนี
ทั้งพระกาญจน์บุรีก็ตกใจ
ลงจากจวนมาหาช้าไม่
ก็แจ้งใจว่ายักษ์วิชาการ
เป็นลิงใหญ่ไล่โลดโดดสังหาร
คนผู้ดูพล่านทั้งพารา
ลิงโดดยักษ์เงื้อดระบองง่า
ลิงกัดยักษ์คว้าต้นคอคั้น
ลิงง้างตระบองยักษ์หักสะบั้น
ยักษ์ล้มลิงถนันคั้นไม่วาง
ลิงเวทย์มัดซ้ำด้วยลำหาง
ลิงก็หายกลายร่างเป็นผ้าไปฯ
เอ๊ะประหลาดคลี่ดูหาช้าไม่
ของลูกแด่สุโขทัยธานี

แต่พลัดพรากพ่อแม่ไม่แลเห็น
อนึ่งองค์ทรงธรรม์พระพันปี
ยังสำราญราชการพระเป็นเจ้า
อนึ่งพี่ศรีมาลากับพี่ไวย
คุณย่าอยู่หลังยังเป็นสุข
แต่ลูกพรากจากมาก็ช้านาน
แม่แก้วกิริยาแม่ลาวทอง
ลูกนี้ให้เป็นห่วงบ่วงใย
อันตัวลูกอยู่ดีศรีสวัสดิ์
ได้พึ่งบุญคุณยายกับคุณตา
พ่อแม่พี่ย่าบรรดาญาติ
ครั้นอ่านทราบเสร็จพลันในทันใด

◎ ขุนแผนเฝ้าคะนึงถึงสารา
คิดถึงลูกผูกใจอาลัยครวญ
โอ้ตัวกูนี้มีลูกชาย
อ้ายไวยรักใคร่ดังแก้วตา
เพราะเย่อหยิ่งยศศักดิ์เสียเหลือแสน
ชุมพลพ่อเห็นต่อจะเต็มดี
แต่เล็กเล็กเท่านี้ยังมีใจ
จึงเขียนหนังสือพลันมิทันช้า
เอาสายเชือกกระหวัดรัดมั่น
กลับปลุกยักษ์ลุกทะลึ่งไป
แต่ละก้าวยาวโยชน์โดดปลิว
ลุยน้ำข้ามป่าท่าเกวียน

◎ ครู่หนึ่งถึงสุโขทัยพลัน
เณรเห็นยักษ์หญ้ามาแต่ไกล
จะอยู่เป็นสุขทุกข์ไม่รู้ที่
ยังดีฤๅกริ้วบ้างเป็นอย่างไร
โรคภัยบางเบาฤๅไฉน
ดีร้ายกันอย่างไรไม่แจ้งการ
ฤๅเจ็บไข้ได้ทุกข์ถึงตัวท่าน
จะคลายทุกข์ถึงหลานบ้างฤๅไร
ทั้งสองอยู่ดีฤๅไฉน
อยู่ที่ในแม่แก้วกิริยา
ไม่เคืองขัดทุกวันก็หรรษา
ลูกศรัทธาบวชเข้าเป็นเณรใน
ขอประสาทแผ่ส่วนกุศลให้
พับไว้กลับคืนขึ้นบนจวนฯ
เข้าเคหาห้องน้อยละห้อยหวน
ปั่นป่วนเปี่ยมปิ้มปริ่มน้ำตา
ที่มั่นหมายก็ไม่สมปรารถนา
มันกลับมาลบหลู่เอากูนี้
กลัวอ้ายแผนนี้จะพึ่งให้เผาผี
ฝากผีได้แล้วเจ้าแก้วตา
เห็นจะพอพึ่งได้ไปภายหน้า
มาผูกคอยักษ์หญ้าในทันใด
ผูกพันสะพายแล่งที่หัวไหล่
ลุยไม้ไล่ล้มระทมเตียน
แล่นลิ่วลมพัดฉวัดเฉวียน
เร็วเจียนจะเหาะระเห็จไปฯ
ยักษ์นั้นเข้าวัดหาช้าไม่
ดีใจแก้ยักษ์ในทันที

เห็นกระดาษที่สายตะพายบ่า
จะได้ข่าวพ่อแผนแสนยินดี
อักษรบวรลักษณ์มงคล
ซึ่งเจ้าให้ยักษ์มนตร์ดันอรัญ
ได้ทราบข่าวลูกยาว่าสุขสวัสดิ์
ทั้งยินดีที่เจ้าบรรพชา
แต่ซึ่งเจ้าไต่ถามความทุกข์สุข
เพราะอ้ายไวยหยาบช้าทารุณ
เจ้าก็รู้อยู่เรื่องมันถูกเสน่ห์
เข้าไปในกรุงศรีอยุธยา
ว่ากล่าวเตือนมันฉันผู้ใหญ่
มันกลับโกรธขึ้นยิ่งดึงดัน
ลำเลิกเบิกชาว่าเอาพ่อ
ประจานให้คนฟังนั่งเต็มไป
ถ้าวันนั้นท่านย่าไม่มาขวาง
เพราะย่าย่อยพลอยหลงไม่มีดี
พ่อกลับมากาญจน์บุรีไม่มีสุข
ไม่แก้แค้นสมประสงค์ก็คงตาย
เจ้าก็เรืองฤทธาวิชาการ
จงคิดผูกหุ่นพลสกลไกร
กรากดรงเข้าประชิดติดเดิมบาง
ให้เลื่องลืออื้ออึงถึงอยุธยา
คงเกณฑ์พ่อไปด้วยให้ช่วยมัน
ห้ำหั่นมันเสียให้บัดซบ
แต่ผู้อื่นมิใช่อ้ายไวยนั้น
เห็นกับพ่อขอให้พลายชุมพล
ก็รู้ว่าพ่อดอบอักษรศรี
หยิบหนังสือมาคลี่ออกอ่านพลัน
ถึงพ่อเณรชุมพลคนขยัน
ถือหนังสือสำคัญถึงบิดา
ทั้งพ่อแม่โสมนัสเป็นหนักหนา
โมทนาคำนับรับส่วนบุญ
พ่อนี้มีแต่ทุกข์ให้หมกมุ่น
มันลืมคุณพ่อแล้วนะแก้วตา
พ่อจะแก้เล่ห์กระเท่ห์จึงอุตส่าห์
พระพิจิตรบุษบามาพร้อมกัน
ส่องกระจกชี้ให้เห็นข้อขัน
ขึ้นเสียงเถียงสนั่นไม่เกรงใคร
ว่ามันขอจึงพ้นจากคุกได้
จึงสุดแสนแค้นใจในครั้งนี้
ก็คงล้างอ้ายไวยให้เป็นผี
อ้ายไวยได้ทีจึงแรงร้าย
ระทมทุกข์เช้าเย็นไม่เห็นหาย
เป็นลูกชายช่วยพ่อบ้างเป็นไร
ถึงผูกหุ่นยักษ์มารใช้มาได้
ปลอมเป็นมอญใหม่ยกลงมา
ไม่สู้ห่างสุพรรณนั้นหนักหนา
พระพันวษาคงจะใช้อ้ายไวยรบ
เราช่วยกันให้ดีดีประจบ
แล้วตัวเจ้าจึงหลบไปเมืองบน
อย่าฆ่าฟันผู้ใดให้ปี้ป่น
เจ้ารีบผูกหุ่นยนต์ยกลงมาฯ

๏ สิ้นสารอ่านเสร็จสำเร็จเรื่อง
คิดคิดสงสารพ่อคลอน้ำตา
ลบหลู่ดูถูกถึงบิดา
เมื่อหน้าหาไหนจะไยดี
เราก็เรืองพระเวทวิทยา
เสียดายหนอทุ่งกว้างหนทางไกล
ให้เคืองขุ่นมุ่นหมกในอกช้ำ
เข้าห้องหับก็ไม่หลับสนิทดี

๏ ครั้นรุ่งเช้าเจ้าเณรพลายชุมพล
ห่มดองครองรัดกับกายา
จึงแจ้งกิจจากับดายาย
บิดามารดาข้าอยู่ไกล
เจ้าขรัวผัวเมียก็ตามใจ
ผัดหลานให้รอพอแล้วนา
ชุมพลดอบคำเจ้าขรัวดา
จะขอแต่ม้าดีพอขี่ไป

๏ ตาว่าเห็นได้แต่อ้ายกะเลียว
ต้องผูกกราดทอดหญ้าทั้งตาปี
กัดลูกอีแป้นแทบแขนขาด
เจ้าสิประสิทธิ์ฤทธิไกร

๏ ชุมพลฟังตาก็ลาไป
ถึงโรงกะเลียวเลี้ยวเข้ามา
ลูบหลังอาชาแล้วว่าไป
พี่ต้องดรากดรำจำทน
กะเลียวหลังเหล็กได้ฟังว่า
ชุมพลแก้ม้าไม่ช้าที
ชุมพลเคืองแค้นใจเป็นหนักหนา
ชะด้าพี่ไวใช่พอดี
สาอะไรกับเราเท่าแมลงหวี่
จะนับพี่น้องกันไปทำไม
จะแทนคุณบิดาให้จงได้
ถ้าเหาะได้ก็จะไปในเดี๋ยวนี้
จนพลบค่ำสิ้นแสงพระสุริศรี
เฝ้าดรองดรึกนึกที่ทุกข์บิดาฯ
ร้อนรนรำคาญใจเป็นหนักหนา
เข้ามาบ้านพลันด้วยทันใด
ว่าหลานชายนี้หาสบายไม่
รำลึกถึงสุดใจจะขอลา
ลาอาจารย์สึกให้เหมือนหลานว่า
ตาจะจัดบ่าวข้าให้เจ้าไป
ว่าหลานมาคนเดียวยังมาได้
ที่ว่องไวเคล่าคล่องทำนองดีฯ
มันประเปรียวหนักหนาอ้ายม้าผี
ใครขึ้นขี่ม้ามันหกชกสุดใจ
ยังเป็นคุดทะราดหาหายไม่
จะขี่ได้ก็ดูเอาเถิดราฯ
ถอนหญ้าเสกใส่ด้วยคาถา
ยื่นหญ้าแล้วก็เสกด้วยเวทมนตร์
น้องรักจักให้พี่เป็นผล
พ้นทุกข์เสียเถิดในวันนี้
รับหญ้ายืนร้องอยู่ก้องมี่
วางเบาะอานดีแล้วผูกพัน

โกลนแผงแต่งพร้อมละม่อมละมุน
กระทืบส่งลงแซ่เป็นสำคัญ
แคล่วคล่องว่องไวดังใจนึก
ถูกน้อยรอยเรียบระเบียบกระบวน
ดีใจเด้นหรบดบมือ
เรียกหลานขึ้นมาดาชอบใจ
ดาบนี้แต่ครั้งเจ้าคุณปู่
จึงให้ชื่อว่าชนะไพรี
ดานี้แก่เฒ่าเฝ้าห่วงใย
ทุกวันนี้ก็ไม่มีลูกผู้ชาย
๏ ชุมพลรับดาบแล้วกราบลา
ครั้นสิ้นแสงสุริยาในราตรี
กับบ่าวไพร่ยกไปที่ป่าช้า
จัดธูปเทียนชัยขึ้นใส่พาน
ได้ฤกษ์แล้วเบิกโขลนทวาร
แล้วหยิบเอาข้าวสารมาหว่านซัด
บรรดาภูตผีที่ถ้ำหนอง
ต่างกู่ก้องร้องเรียกกันอลวน
ต่างรับเครื่องเซ่นไม่เว้นตน
เอาแต่โหงพรายร้ายราวี
พวกออเจ้ามาเข้ากระบวนทัพ
โหงพรายต่างรับด้วยฉับพลัน
๏ ครั้นพวยพุ่งรุ่งแสงสุรีฉาย
กราบลาเจ้าขรัวสุโขทัย
แล้วอาบน้ำชำระกายา
ขัดเข็มขัดรัดแน่นสนิทดี
โจนผลุนขึ้นม้าขมีขมัน
ม้าผันผกผยองทำนองทวน
สะอึกไล่เรี่ยวแรงดำแหงหวน
มาถึงจวนคุณดาฮาก้องไป
ลูกเสือแล้วหรือจะไม่ได้
หยิบดาบยื่นให้ในทันที
ท่านฟันหมู่มอญพม่าพากันหนี
เป็นของดีสืบมาจนตายาย
กลัวว่าสิ้นบุญไปจะศูนย์หาย
พ่อพลายเอาไว้ให้จงดีฯ
ให้บ่าวเอาม้าไปไว้ที่
จัดแจงบายศรีพลีการ
ผ่าไม้ไผ่ปักเป็นเสาศาล
ซักสายสิญจน์โยงผ่านป่าช้าซัฏ
โอมอ่านพระเวทวิเศษจัด
เร่งรัดเรียกผีทุกตำบล
ห้วยคลองป่าไม้ไพรสรฑ์
ด้วยกลัวมนตร์รีบมาไม่ช้าที
ชุมพลเซ่นเสร็จแล้วเลือกผี
พรุ่งนี้กูจะไปยังสุพรรณ
ไปกำกับหุ่นมนตร์พลขันธ์
ชุมพลนั้นกลับบ้านสำราญใจฯ
เจ้าพลายเข้าไปในเรือนใหญ่
ทั้งตายายอวยชัยประสิทธิ์
นุ่งผ้าใส่เสื้อสำอางศรี
สอดสวมเครื่องมีฤทธิไกร

ประจงจบจับดาบของคุณตา
ฤกษ์ดีขี่ควบอาชาไนย
ฝูงพรายรายล้อมพร้อมมา
กำลังม้าร่าแรงราวี

◎ ครั้นถึงกึ่งกลางมรรคา
ลงยันต์เท้าม้าด้วยอาคม
ครั้นแล้วเกี่ยวหญ้ามาฉับพลัน
ชัดข้าวสารเสกประสิทธิ์
สองมือถือเครื่องศาสตราวุธ
ด่างนบนอบหมอบไหว้พลายชุมพล
แล้วสั่งหุ่นมนตร์พลไพร่
ให้โห่เสียงมอญใหม่ไปกราวเกรียว
อันพวกเหล่าชาวประชาราษฎร
สั่งแล้วเสร็จสรรพฉับพลัน
ข้ามธารทางท่าป่าทุ่ง
ชาวบ้านตื่นแตกแหกเข้าไพร
บ้างอุ้มลูกจูงหลานคลานเข้ารก
งันงกหกล้มลงจมกัน
ถึงเดิมบางพลันมิทันช้า
สงบทัพยับยั้งระวังระไว

◎ คราวนั้นผู้รั้งเมืองสุพรรณ
เกณฑ์คนขึ้นประจำใบเสมา
รั้วขวากลากมาสนามเพลาะ
ด่านทางวางรอบเป็นขอบวง
แล้วรีบจัดแจงแต่งใบบอก
พอรุ่งถึงกรุงอยุธยา
แล้วเผ่นขึ้นอาชาหาช้าไม่
ออกจากสุโขทัยด้วยทันที
ยกทัพโยธาแต่ล้วนผี
ขับขี่ดังจะปลิวไปตามลมฯ
หยุดม้าเข้านั่งที่บังร่ม
พรมน้ำมันพระเวทวิเศษดี
ผูกหุ่นถ้วนพันไว้กับที่
หุ่นก็มีชีวิตขึ้นเป็นคน
อุดลุดอึงป่าโกลาหล
เจ้าขึ้นนั่งยังบนหลังกะเลียว
จะยกไปเป็นทัพขับเคี่ยว
กำชับสั่งคำเดียวเป็นสำคัญ
เพียงดีต้อนอย่าฆ่าให้อาสัญ
ขับม้าผายผันผยองไป
ฝุ่นฟุ้งโห่โหมกระโจมไล่
ตกใจกองทัพรับไม่ทัน
ผ้าผ่อนล่อนหลกไปตัวสั่น
พวกชาวบ้านป่วนปั่นทุกแห่งไป
ให้ตั้งค่ายในป่าไว้กว้างใหญ่
ด้วยใกล้สุพรรณเพาราฯ
ได้ทราบข่าวหวาดหวั่นเป็นหนักหนา
รักษาป้อมค่ายไว้มั่นคง
มั่นเหมาะค่ายคูดูระหง
ให้ม้าใช้สืบส่งคดีมา
ขุนแผ่งออกควบม้ามาในป่า
ตรงเข้าไปศาลาลูกขุนใน

วางบอกนายชำนาญด้วยการทัพ นายเวรรับต่อยตราหาช้าไม่
นำความเรียนเจ้าคุณมหาดไทย แล้วคัดเขียนความในใบบอกมาฯ
◎ ครานั้นท่านเจ้าคุณมหาดไทย ร้อนใจตรองตรึกแล้วปรึกษา
ลูกขุนเห็นพร้อมกันมิทันช้า เข้ามาเฝ้าองค์พระทรงธรรม์ฯ

ตอนที่ ๔๐
พระไวยแตกทัพ

๏ จะกล่าวถึงพระองค์ผู้ทรงศักดิ์
สถิตเหนือแท่นแก้วแพรวพรรณ
ขับกล่อมซ้อมเสียงประสานซอ
เบิกบานสำราญราชหฤทัย
สระสรงทรงเครื่องเรืองบวร
ข้าเฝ้าเจ้าพระยาและพระยา
๏ คร้านั้นท่านเจ้าคุณมหาดไทย
ขอเดชะพระองค์ผู้ทรงธรรม์
บัดนี้มีบอกพระสุพรรณ
ว่ายังมีโจรบกยกมา
ตีไล่ไพร่บ้านพลเมือง
ให้ไปสืบดูรู้แยบคาย
ผู้รั้งตั้งรับอยู่พารา
พระสุพรรณครั้นจะออกไปชิงชัย
ถ้าฉวยเสียนายไพร่ในสงคราม
ใคร่ครวญดูกระบวนที่ยกมา
ด้วยยกมาแต่ตัวหัวเดียว
ครั้นจะว่าเหล่าโลนพวกโจรไพร
๏ คร้านั้นพระองค์ผู้ทรงเดช
ใบบอกอึ้งอ้ำเป็นสำนวน
ถ้าทัพศึกอื่นไกลหาไหนมา
ได้ทีก็จะตีเข้าติดพัน
นี่อ้ายพระสุพรรณไม่ออกรบ
ครั้นจะว่าโจรไพรไพล่เข้ามา
ปิ่นปักนัคเรศเขตขัณฑ์
พระกำนัลแน่นหน้าสนมใน
ล้วนละอองละอองผ่องใส
ครั้นพระสุริย์ใสสว่างฟ้า
เสด็จออกพระบัญชรข้างฝ่ายหน้า
หมอบกลาดดาษดาอยู่พร้อมกันฯ
บังคมไหว้ทูลคดีขมีขมัน
ชีวันอยู่ใต้พระบาทา
กรมการพร้อมกันถ้วนหน้า
โยธาประมาณสักพันปลาย
แตกวุ่นขุ่นเคืองมากหลาย
ว่าตั้งค่ายเดิมบางอยู่กลางไพร
แต่หายกเข้ามาประชิดไม่
เห็นยังไม่ได้ทราบพระบาทา
ก็เกรงความผิดชอบเป็นหนักหนา
จะว่าเป็นกองทัพก็ผิดไป
จะรบรับขับเคี่ยวก็มิใช่
เห็นพลไพร่มากอยู่ดูไม่ควรฯ
ดำริเหตุพระองค์ทรงพระสรวล
เดิมบางทางก็จวนถึงสุพรรณ
ทำไมตั้งรั้งราอยู่ที่นั่น
ตั้งค่ายรายมั่นเอาพารา
ก็นิ่งหลบซ่อนตัวอยู่แต่ป่า
กล้านักเห็นผิดจริตไป

อ้ายผู้รั้งเมืองสุพรรณมันขี้ขลาด
ทำบอกแก้ตัวด้วยกลัวภัย
จงสั่งให้ไอ้แผนออกไปดู
อ้ายสุพรรณนั้นให้เป็นลูกกอง

◎ ท่านเจ้าคุณผู้ใหญ่ได้รับสั่ง
ให้แต่งดราพลันในทันใด
กระบอกหนึ่งพันเภาเอ็งเอาไป
พันเภารับกระบอกออกเรือพลัน

◎ คราน้ันขุนแผนแสนศักดา
กรมการพร้อมกันในทันที
ทราบความตามเรื่องก็เข้าใจ
บอกพันเภาไปมิได้ช้า
จะสู้รบตบมือได้ถึงไหน
ถ้ามันกล้ารั้งรออยู่ต่อดี
จับเชลยมาใช้ให้หนักหนา
จะหาสาวมอญใหม่ไว้ผมมวย
ว่าพลางทางสั่งหลวงปลัด
ให้พร้อมกันรีบรัดจัดรี้พล

◎ หลวงปลัดยกกระบัตรกรมการ
ตารางเกณฑ์กะลงส่งบัญชี
ที่ใครหลบเลี่ยงหลีกหนี
ให้รวบรวมวัวต่างช้างม้า

◎ ฝ่ายว่านางแก้วกิริยา
เสบียงเรียงแต่งไว้ครบครัน
เรียกแก้วกิริยากับลาวทอง
เจ้าทั้งคู่อยู่หลังอย่าดกใจ
จึงหาอาจจะออกไปรบไม่
กูเข้าใจอยู่สิ้นอ้ายลิ้นทอง
ครู่เดียวก็จะจับเอาคล่องคล่อง
สั่งสรรพหับห้องพระแกลชัยฯ
ออกมาจากวังหาช้าไม่
กระบอกหนึ่งส่งให้ไปสุพรรณ
ให้พระกาญจน์บุรีขมีขมัน
สามวันถึงเมืองกาญจน์บุรีฯ
รับรองท้องดราพระราชสีห์
เปิดคลี่แล้วอ่านซึ่งสารตรา
ขุนแผนยิ้มละไมอยู่ในหน้า
ทำไมกับโจรป่ามาเท่านี้
กลัวแต่เราไปจะไพล่หนี
ทำไม่มีเสร็จศึกนึกว่ารวย
ทั้งช้างม้าเงินทองของมันด้วย
ที่สวยสวยเผื่อนายให้หลายคน
ยกกระบัตรสัสดีนั้นเป็นต้น
จะยกไปประจญในพรุ่งนี้ฯ
อลหม่านตระเตรียมกันอึงมี่
สัสดีเรียกเร่งมิได้ช้า
เฒ่ยนดีมี่ไปไม่เลือกหน้า
ทั้งศาสตราอาวุธทุกสิ่งอันฯ
รู้ว่ามีศึกก็จัดสรร
ขุนแผนผายผันเข้าห้องใน
ทั้งสองเข้ามาแล้วปราศรัย
ไปทัพครั้งนี้จะนานมา

ชุมพลลูกเราดอกเจ้าแก้ว
แค้นใจจึงแกล้งให้แปลงมา
๏ ครานั้นนางแก้วกิริยา
โกรธลูกผูกเจ็บมาจองภัย
ชั่วดีดีต่อยเอาตามผิด
จงเห็นกับวันทองผ่องโสภา
กำพร้าแม่ได้แต่จะพึ่งพ่อ
บอกชุมพลให้กลับซึ่งทัพชัย
๏ ขุนแผนฮึดฮัดกัดฟัน
ร้อนใจอะไรกับท่านยาย
เห็นอ้ายแผนมันแก่แต่จะตาย
ใจเจ้าแต่ไหนแต่ไรมา
เฝ้าเตือนมาแต่ไรให้ดีด้วย
เลยหลงรักลูกเต้าเข้าประคอง
อย่าห้ามเลยข้าหาฟังไม่
ถ้าหากข้าตายล้มลงจมดิน
๏ นางแก้วตอบไปไฮ้คุณตา
ห้ามด้วยสงสารร่ำคาญใจ
มิไปฆ่าฟันกันเสียไย
จะว่าไรใส่ร้ายทั้งดาปี
กลัวปากแล้วไม่อยากจะทะเลาะ
เสบียงเรียงพร้อมทั้งข้าวปลา
๏ ครานั้นขุนแผนแสนศักดา
แต่งตัวคาดเครื่องเยื้องย่างไป
กรมการตามหลังสะพรั่งมา
โห่สนั่นลั่นฆ้องกระแตดี
เจ้ารู้เรื่องอยู่แล้วเป็นหนักหนา
หวังจะลวงเข่นฆ่าอ้ายหมื่นไวยฯ
ฟังว่าหน้าเสียไม่นิ่งได้
เลือกเนื้อในไส้หาไหนมา
ไม่คิดถึงชีวิตจะเข่นฆ่า
วันเมื่อมรณานางฝากไว้
ยังจะต่อตามทำไปถึงไหน
อย่าได้เคืองขุ่นให้วุ่นวายฯ
กูนี้กี่ร้อยวันมันจะหาย
ห้ามหวงลูกชายด้วยเมตตา
จะเอาคุณพระนายไว้ดูหน้า
เจ้ารักหนักหนานางวันทอง
จึงเอออวยรับพามาไว้ห้อง
ถึงจองหองว่ากระไรไม่ได้ยิน
กูกับอ้ายไวยนี้ศูนย์สิ้น
เจ้าจงปลิ้นไปพึ่งเจ้าจอมไวยฯ
อย่ามาพูดใส่หน้าให้มันไส้
เมื่อไม่ฟังแล้วก็ตามที
อย่ามาพักพ้อใส่ให้จู้จี้
อย่าเซ้าซี้ขี้คร้านจะเจรจา
รีบเหาะไปเถิดไม่อยากว่า
ไปเข่นฆ่ากันเล่นสนุกใจฯ
สะบัดหน้าลุกเข้าในเรือนใหญ่
ขึ้นสีหมอกพอได้เวลาดี
โยธาอัดอึงคะนึงมี่
ออกจากกาญจน์บุรีรีบยกไปฯ

๏ ฝ่ายผู้รั้งสุพรรณครั้นแจ้งดรา
คอยท่าขุนแผนผู้แว่นไว
ครั้นถึงนางบวชก็โบกธง
สนามเพลาะพูนรอบเป็นขอบคัน
๏ ครานั้นชุมพลรณรงค์
กำเริบฤทธิ์เชี่ยวชาญชำนาญใจ
จึงให้พลายเพชรกุมารทอง
ปลอมเป็นชาวบ้านเมืองสุพรรณ
กำชับสั่งกิริยาจะว่าขาน
ว่าเราให้ถือหนังสือไป
ถ้าเขาสืบสาวราวเรื่องไซร้
แล้วสืบว่าผู้ใดใครยกมา
ครั้นถึงหน้าค่ายพระกาญจน์บุรี
พวกพลเห็นคนมาแต่ไกล
๏ ฝ่ายว่าพลายเพชรกุมารทอง
ชาวบ้านดอกใช่หาไหนมา
เขาใช้ให้ถือหนังสือนี้
ต้องมาสองคนด้วยจนใจ
อ้ายพวกกองทัพจับสองแขน
พาเข้าไปแถลงแจ้งคดี
พวกไพร่เรียนพลันมิทันช้า
ครั้นถามพูดจาภาษาไทย
พันเภากับผู้รั้งเมืองสุพรรณ
มีงอยู่บ้านไหนมันได้มา
๏ ครานั้นหุ่นมนตร์คนผี
ว่าลูกอยู่บ้านป่าท่าด้นไทร
ก็ตระเตรียมโยธาทั้งนายไพร่
ยกทัพขับไปประจบกัน
ตั้งค่ายรายลงเป็นเหล่าหลั่น
แล้วจัดสรรกองตั้งระวังระไวฯ
เห็นตั้งค่ายรายลงไม่หวาดไหว
จัดหุ่นรายไว้ให้ป้องกัน
เข้าอยู่ในท้องสองหุ่นนั่น
รีบไปค่ายนั้นในทันใด
ทำให้เหมือนชาวบ้านที่จับได้
ให้แก่นายใหญ่ที่ยกมา
บอกว่าทัพมอญใหม่เมืองหงสา
กุมารลารีบถือหนังสือไป
ทำทีเป็นกลัวไม่เข้าใกล้
ประหลาดใจก็กรูกันออกมาฯ
ทรุดนั่งยองยองแล้วร้องว่า
กองทัพจับพาเอาตัวไป
มาที่ตัวท่านแม่ทัพใหญ่
ข้าไหว้ช่วยพาข้าไปที
มัดแน่นไม่รู้ว่าหุ่นผี
พระกาญจน์บุรีถามมาว่านั่นใคร
จับได้ว่ามาแต่มอญใหม่
ได้ทั้งหนังสือที่ถือมา
ช่วยกันขู่ซักเป็นหนักหนา
รี้พลโยธามันเท่าใดฯ
ทำเป็นกลัวดียกมือไหว้
หนีไปไม่ทันมันจับมา

อันพวกพหลสกลไกร
มันพูดกันฟังดูรู้กิจจา
บัดนี้ให้ถือหนังสือมา
ขุนแผนใส่แว่นเข้าทันใด

◎ ตัวกูผู้จอมโยธา

อยู่แว่นแคว้นหงสาธานี
เป็นเจ้าโยธาประสาตัว
กูก็ไม่หยาบช้าสามานย์
รู้ข่าวว่าชาวอยุธยา
สร้างกรรมทำชั่วทุกตัวคน
เห็นทำผิดคิดไปให้เวทนา
จึงยกมาหวังว่าจะทรมาน
กูไม่ฆ่าฟันให้บรรลัย
ถ้าแม้นไม่ยอมแพ้ทำแง่งอน
อันพวกท่านนี้ยกมาตั้งอยู่
หรือจะยอมก็ว่าออกมาพลัน

◎ ขุนแผนทำแค้นทิ้งหนังสือ

นี่มันอยู่เมืองไกลมันไม่เคย
หมาน้อยไม่เคยได้กลิ่นเสือ
อวดดีว่ามีฤทธิไกร
จึงตอบไปให้ยกมาแต่เช้า
ให้แปดพันกูจะฟันไม่เว้นตัว

◎ หุ่นมนตร์คำนับรับหนังสือ

ถึงชุมพลพลันมิทันช้า
ฝ่ายว่าพลายเพชรกุมารทอง
บอกว่าขุนแผนผู้แว่นไว
ประมาณได้สักพันหนึ่งกว่ากว่า
ว่าเป็นชาวหงสามาแต่ไกล
ว่าแล้วก็ส่งหนังสือให้
คลี่สารอ่านไปตามคดีฯ
ชื่อสมิงมัดราเรืองศรี
มิได้เป็นข้าราชการ
คนกลัวฤทธากล้าหาญ
ตั้งอยู่ในการเมตตาคน
หยาบช้าฆ่าดีกันปี้ปัน
เมืองเชียงใหม่อยู่บนก็รุกราน
จะหลับตาจมลงในสงสาร
ถ้ารู้การงอนง้อไม่ต่อกร
หมายใจแต่จะตั้งสั่งสอน
กูจะด้อนพลกลุ้มเข้ารุมฟัน
มาจะสู้ก็ว่าให้แม่นมั่น
อย่ามานะจะฟันไม่เหลือเลยฯ
ดบมือว่าชิอ้ายมอญเอ๋ย
มันจึงพูดเฉยชะล่าใจ
ใครบอกมันจะเชื่อเขาที่ไหน
เหมือนแมลงเม่าเข้าไฟไม่รู้ตัว
มัวขี้เซาจะไปสับกะลาหัว
อย่าเมามัวว่าจะปลอดรอดชีวาฯ
ชูถือล่าแล่นเข้าไปป่า
หุ่นหญ้าล้มลงด้วยทันใด
ทั้งสองจึงส่งหนังสือให้
เป็นแม่ทัพใหญ่ยกออกมาฯ

๏ ครานั้นเจ้าพลายชายชุมพล
ค่ำวันนี้กูจะดีค่ายบิดา
กันเอาแต่ท่านกาญจน์บุรี
สั่งแล้วเตรียมกันทันใด
สองทัพกำชับพลขันธ์
จันทรร่อนสว่างกระจ่างดง
อาการประมาณสักสิบทุ่ม
ชุมพลเห็นฤกษ์พาเวลาควร
แล้วผูกกะเลียวลงยันต์
ดั้นดัดลัดพงดรงเข้าไป
ย่องเหยียบมิให้เกรียบกรอบดัง
โห่เกรียวฟันค่ายทลายมา
หลับอยู่ไม่รู้สึกตน
ลุกขึ้นชุลมุนวุ่นกันไป
เอาด้ามหอกหวดปวดร้องโอย
วิ่งหนีล้มลุกเที่ยวซุกซอน
๏ ผู้รั้งสุพรรณตัวสั่นงก
เรียกคุณปู่ย่าคุณตายาย
ผ้าผ่อนล่อนโล่งโก้งโค้งคลาน
พันเภายองยองขึ้นมองดู
พันเภาเอาหอกกรอกแทง
ลูกตายแล้วหนอล้มคอพับ
ใครขี้ขลาดขยาดถอยถด
ขับม้าผ่าพลสกลไกร
โห่กลับจับดาบกระหนาบรัน
ปืนเปรี้ยงเสียงโห่เป็นโกลา
จึงสั่งพวกหุ่นมนตร์ไว้ถ้วนหน้า
เอ็งอย่าฆ่าใครให้บรรลัย
มาส่งกูนี้ให้จงได้
พอพระสุริย์ใสก็พลบลง
ลั่นฆ้องก้องสนั่นไพรระหง
เรไรร้องก้องส่งสำเนียงครวญ
ลมกลุ้มพัดกลับพยับหวน
จัดกระบวนหุ่นพลันในทันใด
ผาดผันขึ้นม้าหาช้าไม่
ครั้นใกล้ให้สงบซึ่งโยธา
กระทั่งค่ายขุนแผนข้างด้านหน้า
พวกกองทัพก็พากันตกใจ
แต่สักคนไม่คว้าอะไรได้
พวกหุ่นหมุนไล่ตะลุมบอน
แบนดาบลงโบยเอาไม้ค่อน
เตะต่อยค่อยผ่อนมิให้ตายฯ
พลัดตกท่อร่อนลงนอนหงาย
คุณเจ้าคุณนายมาช่วยกู
เข้ามุดในใต้ร้านคุดคู้อยู่
พวกหุ่นหมุนกรูเข้าในทัพ
หุ่นแย่งหะเหะปะเตะจับ
ขุนแผนร้องว่ารับอย่าหนีไป
กูจะฟันให้หมดหาไว้ไม่
พวกพลก็ได้สติมา
ยิงแย้งแทงฟันกันหนักหนา
เฮฮาโหมฮึกครึกโครมไป

ฟันพลาดฉาดเปล่าไม่เข้าหุ่น
หม้อดินใส่ชุดเอาจุดไฟ
ขุนแผนขับม้าเข้าฝ่าฟัน
ถลันไล่ไปกระทั่งถึงลูกยา
ฝูงคนย่นแยกแตกมา
วิ่งหนีกลับหลังพังไป
กูดาฟางนักพยักพเยิด
พันเภาฮึดฮัดวัดเหวี่ยงเอา
ต่างคนต่างกลัวเอาตัวรอด
ขุนแผนแสนสะท้านกับลูกชาย
เซ้งแซ่แห่ห้อมพร้อมสะพรั่ง
ออกทุ่งมุ่งตรงอยุธยา
ชาวบ้านร้านช่องอยู่ใกล้ทาง
แตกดื่นทุกบ้านซานซมไป
ขุนแผนลูกชายพลายชุมพล
ถึงดาลานพลันด้วยทันที
พวกชาวดาลานทิ้งบ้านเรือน
ขุนแผนกับลูกชายสบายใจ

◎ คราน้ันพันเภาผู้ทัพแตก
เซทรุดมุดรกอยู่งกงัน
มีบ่าวสองคนติดก้นมา
ล้าเลื่อยเหนื่อยบอบหอบหายใจ
ครั้นถึงเรือนพลันทันใด
นางเมียตกใจจุดได้มา
นางเมียส่องได้มาให้ผัว
ผ้านุ่งแต่สักนิดไม่ติดเลย
มันกลับหมุนโลดโผนกระโจนใส่
ทิ้งไปหุ่นฮือกระพือมา
พวกหุ่นหนุนก้นมาหนักหนา
เห็นหน้ากันเข้าก็ดีใจ
มิใช่คนหวาสู้ไม่ได้
พระสุพรรณอยู่ใกล้กับพันเภา
ให้กูขี่ไปเถิดอ้ายพ่อเจ้า
ดาเฒ่าจะมาพากูตาย
มุดลอดป่าไม้ไปศูนย์หาย
เรียกภูตผีพรายกับหุ่นมา
โห่ดังเกรียวกราวฉาวป่า
ล่วงสุพรรณพารามาทันใด
ละเหย้าเรือนร้างไม่อยู่ได้
ตกใจไม่เป็นสมประดี
ยกพวกหุ่นมนตร์กับฝูงผี
ตั้งค่ายไว้ที่ริมชายไพร
สะเทือนหนีเข้าป่าไม่อยู่ได้
ทีนี้อ้ายไวยได้เห็นกันฯ
วิ่งแหกป่ากลัวจนตัวสั่น
เสียงแกรกกรากพรั่นไม่ไว้ใจ
พักเดียวดั้นป่าหาหยุดไม่
ใกล้รุ่งก็ถึงอยุธยา
เรียกเมียแต่ไกลรับด้วยหวา
พันเภาร้องว่าอย่าจุดเลย
น่ากลัวจริงจริงพ่อคุณเอ๋ย
พันเภาร้องเฮ้ยกูแทบตาย

ฉวยผ้าพันพุงพอรุ่งเช้า ตรงเข้าศาลามิให้สาย
เรียนความเจ้าขุนมุลนาย ตกใจวุ่นวายเป็นโกลา
เสด็จออกบอกกันเข้าไปเฝ้า พันเภาเก้กังเหมือนดังบ้า
ฝ่ายว่าพระองค์ทรงศักดา เห็นพันเภาเข้ามาก็ถามไป
อย่างไรเฮ้ยอ้ายพันเภากลับ อ้ายแผนจับโจนได้ฤๅหาไม่
หน้าตาซีดอยู่ดูอย่างไร ทำไมอ้ายแผนจึงไม่มาฯ
◎ พันเภาได้ฟังรับสั่งถาม ถวายบังคมงามสามท่า
ขอเดชะพระองค์ทรงศักดา ข้าพระพุทธเจ้าเชิญตราไป
พระกาญจน์บุรีพระสุพรรณ ยกพลประจบกันเป็นทัพใหญ่
ถึงนางบวชพลันทันใด พอตั้งมั่นมันให้หนังสือมา
บอกว่าเป็นสมิงอยู่เมืองมอญ แว่นแคว้นแดนนครเมืองหงสา
ชื่อว่าสมิงมัดรา ยกมาจะกำราบปราบพวกไทย
พระกาญจน์บุรีตอบท้าให้มารบ วันนั้นพอพลบจะเข้าได้
งดทัพยับยั้งระวังระไว ครั้นใกล้รุ่งสงัดลงบัดดล
มันลอบเข้ามาไม่ทันรู้ กรูเข้าแหกค่ายทลายปล้น
แล่นไล่ห้ำหั่นฟันผู้คน แตกป่นทุกค่ายกระจายไป
พระกาญจน์บุรีออกรบรับ คุมไพร่พลกลับเข้าได้ใหม่
ฟาดฟันกันลงในพงไพร มันมีฤทธิไกรมหึมา
ล้วนคงกระพันฟันไม่เข้า ไพร่เราเสียลงเป็นหนักหนา
แต่พระกาญจน์บุรีมีฤทธา ขับม้าไล่ฟันถลันไป
มันกลุ้มรุมจับไม่กลับมา จะฆ่าฤๅฆ่าหาทราบไม่
จงทราบบาทบงสุ์พระทรงชัย ชีวิตอยู่ใต้พระบาทาฯ
◎ ครานั้นพระองค์ได้ทรงฟัง กริ้วสุรเสียงดังเป็นฟ้าผ่า
กระทืบบาทดลวดก้องโกลา ฟังว่าดูเป็นไม่เจนทัพ
จนแลเห็นค่ายอยู่ใกล้กัน ยังมัวไว้ใจมันมุดหัวหลับ
มันย่องมาฆ่าฟันไม่ทันรับ ดับหมดคบไฟไม่ส่องดู

แต่ก่อนไรไม่เห็นเหมือนเช่นนี้
นานไปก็จะพลัดเป็นศัตรู
ตัวอ้ายพันเภาเข้ามาก่อน
ไม่พอที่โตใหญ่ไปมากมาย
คิดคิดขึ้นมาก็น่าแค้น
กูเสียดายทหารชาญชัย
เสียทีด้วยอ้ายนี่มันแก่เฒ่า
ทุดอ้ายขี้ปิ้งจะยิงฟัน
มันคงตามติดประชิดมา
เรียกอ้ายไวยมาจะช้าไย

◎ ฝ่ายตำรวจในได้รับสั่ง

ครั้นถึงจึงบอกพระไวยพลัน
พระไวยได้ฟังเป็นการเร็ว
รู้ข่าวการทัพขยับใจ
นุ่งสมปักลนลานคลานเข้าไป
ฝ่ายว่าพระองค์ผู้ทรงธรรม์
คิดคิดขึ้นมากูน่าแค้น
ให้เป็นแม่ทัพบังคับพล
เสียทีให้มันจับเอาไปได้
อ้ายมอญด้อนเข้ามาจนดาลาน
พระองค์เห็นพระไวยอาลัยพ่อ
ยอดทหารผลาญย่อยมาร้อยแดน
บัดนี้อ้ายสมิงมัตรา
เร่งเกณฑ์กองทัพไปจับมัน

◎ พระไวยรับราชบัญชา

กระหม่อมฉันคิดคิดให้ผิดใจ
ดูเป็นทีนอนใจไม่คิดสู้
คิดกันเล่นกูให้วุ่นวาย
ชอบแต่ค่อนเมี่ยนซ้ำสักสองหวาย
มันได้ใจจะหมายมากรุงไกร
ที่มันจับอ้ายแผนกูไปได้
หาไหนไม่มีเหมือนมัน
ถ้าเหมือนแต่ก่อนเก่าที่ไหนนั่น
เราเสียทีให้มันกำเริบใจ
ด้วยคิดว่าคนดีหามีไม่
กูจะให้ไปจับอ้ายรามัญฯ
วิ่งออกจากวังขมีขมัน
รับสั่งทรงธรรม์ให้เข้าไป
ฉวยผ้าพันเอวหาช้าไม่
บ่าวไพร่ตามหลังเข้าวังพลัน
บังคมไหว้ก้มหน้าอยู่ที่นั่น
ผันพระพักตร์ดำรัสไปบัดดล
ผิดด้วยอ้ายแผนนั้นเป็นต้น
เลินเล่อลืมตนจนเสียการ
เสียนายเสียไพร่เสียทหาร
จะได้ใครไปต้านไปตอบแทน
น้ำพระเนตรคลอคลอถึงขุนแผน
กริ้วแค้นตรัสสั่งพระไวยพลัน
ฆ่าอ้ายแผนพ่อมึงอาสัญ
รุ่งวันพรุ่งนี้เองยกไปฯ
ตรึกตราแล้วทูลเฉลยไข
มอญมีฤทธิไกรกระไรมา

ถึงชนะคนอื่นก็ตามที
ไม่ควรที่ย่อยยับอัปรา
ถึงสุดสิ้นกำลังจะรั้งรบ
บิดามรณาจะอยู่ไย
ทูลแล้วเท่านั้นมิทันช้า
ให้เตรียมทัพสรรพเสร็จสำเร็จการ
สั่งเสบียงจัดวางทั้งช้างม้า
ว่าบัดนี้มอญใหม่ใจทมิฬ

๏ ทองประศรีดีอกเข้าต้ำผาง
กลิ้งอยู่เหมือนตายไม่หายใจ
โอ้พ่อขุนแผนของแม่เอ๋ย
จิตใจแม่ให้ระริกรัว
กำพร้าบิดามาแต่เล็ก
ไปกินเมืองกาญจน์บุรีแม่ดีใจ
กลับหนีแม่ไปเสียอีกเล่า
มาตายด้วยมอญใหม่ไกลตา
ลูกตายหลานหายไม่เห็นหน้า
เช้าเย็นเห็นหน้าแต่ออไวย
โอ้สงสารออไวยน่าใจหาย
จะหันหน้าหาใครก็ไม่มี
บิดามอญฆ่าเสียมอดม้วย
ยังเป็นเด็กเล็กอ่อนจะสอนไว้
ถ้ายกออกไปให้สืบก่อน
ถึงทัพจงพิจารณา
ถ้าเห็นกำลังศึกนั้นฮึกหาญ
กระบวนรบครบตั้งระวังภัย
ที่ดรงพระกาญจน์บุรีเห็นเกินหน้า
ด้วยพระเวทวิทยานั้นเจนใจ
คงจะหายตัวหลบเข้ามาได้
กระหม่อมฉันจะไปประจัญบาน
ถวายบังคมลากลับมาบ้าน
ล้วนทหารที่เคยไปเชียงอินทร์
แล้วไปเล่ากิจจาแก่ย่าสิ้น
ฆ่าพ่อแผนเสียสิ้นชีวาลัยฯ
ตกจากหอกลางไม่ลุกได้
แก้ไขช้านานจึงฟื้นตัว
ละเลยแม่แล้วพ่อทูนหัว
สิ้นตัวทองประศรีแต่นี้ไป
เด็กอยู่แม่เลี้ยงเจ้าจนใหญ่
หมายจะได้ฝากผีของมารดา
ถึงกระไรได้เผาก็ไม่ว่า
เสียสง่าราศีทุกสิ่งไป
ยังแต่ย่านี้จะอยู่ไปถึงไหน
จะยกไปไม่รู้ว่าร้ายดี
น้องชายก็มัวเอาตัวหนี
ย่านี้ไปได้ก็จะไป
หามีใครจะช่วยเจ้ารบไม่
ท่านขุนไกรตัวปู่เป็นครูบา
จะหยุดนอนระวังให้หนักหนา
พอจะเข้าไล่ฆ่าก็เข้าไป
ดากระดานรับไว้ให้จงได้
ถ้าล้อมได้ก็อ้อมล้อมไพรี

ถ้าเห็นหนักซักซ่องให้ออกไป
เอาดาบบั่นฟันด้อนเข้าราวี
ด้วยว่าขุนไกรปู่เป็นครูเฒ่า
พ่อจงไปสวัสดีให้มีชัย
เข้าห้องสั่งสอนสายสวาท
เป็นผู้ใหญ่ให้ดีศรีมาลา
ผิดมั่งพลั้งนิดอย่าด่าว่า
สร้อยฟ้าเป็นลาวชาวดงดอน

๏ สร้อยฟ้าศรีมาลายกมือไหว้
จะถนอมกล่อมใจกันให้งาม
แต่พ่อขุนแผนยังแพ้เขา
สังเกตพระเวทที่ทนคง

๏ พระไวยเสร็จสั่งทั้งสองนาง
จับดาบเคยปราบซึ่งไพรี
แล้วอ่านพระเวทวิเศษประสิทธิ์
เอาโสรจสรงองค์นารายณ์อวตาร
เป่าสังข์บูชาวราฤทธิ์
รดน้ำมนตร์ที่สรงองค์นารายณ์

๏ ศรีมาลาสงสารรำคาญใจ
พ่อแผนแค้นขัดเป็นศัตรู
พระไวยใหลหลงเจ้าสร้อยฟ้า
ถ้าหลงไปรบบิดาจะฆ่าตาย
ขอเดชะความสัตย์บริสุทธิ์
ร่ำพลางใจนางระริกรัว

๏ พระไวยได้ฤกษ์ให้เลิกทัพ
ช้างม้าอัดแอแจจรร
ถ้าไพร่เราแตกตายกระจายหนี
ดูทีก่อนจะล่าอย่าตกใจ
ขวัญเจ้าจงจบกระหม่อมใส
พระไวยกราบแล้วก็ลุกมา
อย่าเกรี้ยวกราดฟังคำพี่ร่ำว่า
เจ้าสร้อยฟ้ามิใช่คนแง่งอน
ให้พี่กลับมาถึงบ้านก่อน
ช่วยสั่งสอนงามปลื้มอย่าลืมความฯ
ไปเถิดน้องมิให้เป็นเสี้ยนหนาม
คร้ามแต่หม่อมจะเข้ารณรงค์
พ่อเจ้าระวังระไวอย่าให้หลง
ปลงอารมณ์ข่มไว้ให้จงดีฯ
ยังชำเลืองเยื้องย่างออกจากที่
ขึ้นที่หอพระนมัสการ
ขันสำริดน้ำหอมย้อมว่าน
แล้วโอมอ่านคาถาเรียกภูดพราย
เสร็จกิจนุ่งห่มดูเฉิดฉาย
แล้วเยื้องกรายเดินมาน่าเอ็นดูฯ
นี่ศึกใครผัวรักจักไปสู้
น่าจะรู้จะเห็นเป็นอุบาย
ยังมึนมัวมนตร์ยาไม่เหือดหาย
พ่อพลายของเมียไม่รู้ตัว
จงชักพาอาวุธให้พ้นผัว
ให้กลัวท่านบิดาจะฆ่าฟันฯ
พวกพลโห่รับเสียงสนั่น
พระไวยแสนกระสันถึงสร้อยฟ้า

โอ้เพื่อนพิศมัยมาไกลอก
กริ่งใจทางนี้ศรีมาลา
ผัวอยู่คอยดูทุกเช้าค่ำ
ที่นี้อยู่เดียวเปลี่ยวเปล่าใจ
แม้นมิกลัวพระองค์ผู้ทรงธรรม์
แล้วหวนคิดกลับแค้นแสนทวี
มันดีละจะเล่นให้เห็นกัน
ชักสีนวลเร่งไปไพร่พรั่งพรู

◎ ให้พวกไพร่หุงข้าเผาปลา
ผูกหุ่นครบพลันในทันใด
หุ่นพลิกกระดิกดิ้นอยู่ไม่ลุก
จึงขยับกลับลุกขึ้นเป็นคน
พระไวยหวาดไหวให้ใจหาย
จับยามดูพลันในทันที
ยามจันทร์ถลันเข้าอยู่กลาง
ในตำราว่ามิใช่คนอื่นไกล
บริกรรมซ้ำซัดข้าวสารไป
พอแสงเดือนเด่นฉายพรายพรัน

◎ จะกล่าวถึงวันทองที่ต้องโทษ
เมื่อขาดใจอาลัยถึงลูกยา
วันนั้นพระไวยจะไปศึก
เกรงฤทธิ์บิดาจะฆ่าตาย
ผิวผ่องละอองพักตร์ปลั่งเปล่ง
ประมาณชันษาสิบห้าปี
ผ้ายกดานีนุ่งพุ่งทอง
กรองนอกดอกฉลุดวงละไม
จะวิดกเศร้าสร้อยละห้อยหา
จะทำแก้วแววตาประการใด
เขายังทำเจ้าถึงอย่างนั้นได้
ข้าไทมันจะกลุ้มรุมกันตี
จะเลิกทัพกลับหันเข้ากรุงศรี
อ้ายมอญใหม่ฆ่าตีบิดากู
ฮึดฮัดกัดฟันจะต่อสู้
ถึงวัดลาดหยุดหมู่พลไกรฯ
กินแล้วเวลาจะเข้าได้
พระไวยเสกซัดข้าวสารมนตร์
ต้องเสกปลุกข้าวปรายเป็นหลายหน
ซ้ำพิกลอาวุธก็ไม่มี
กูจะตายด้วยอ้ายมอญหรือไรนี่
วันนี้วันพุธเป็นอุดใน
เศษเสาร์เข้าขวางเป็นศึกใหญ่
เนื้อไขเขม้นจะเล่นกัน
หุ่นก็ได้อาวุธครบมือมั่น
ให้ยกเลิกพลขันธ์สนั่นมาฯ
พระองค์ทรงโปรดให้เข่นฆ่า
เวรพาเป็นอสุรกาย
นางนึกสำคัญมั่นหมาย
กลับกลายเพศเพี้ยนเป็นนารี
ดังดวงจันทร์วันเพ็ญประไพศรี
ท่วงทีมายาทดังนางใน
สอดสองซับสีดูสดใส
เส้นไหมย้อมม่วงเป็นมันยับ

ก้านแย่งโคมเพชรเจ็ดเหลี่ยม
ชัดแสดสอดสีทับทิมทับ
เฉิดโฉมประโลมลานสวาท
สร้อยสังวาลสุวรรณพรรณราย
สองเต้าดูมเต่งเคร่งครัด
กรองร้อยสร้อยสนกระสันทรวง
พัดชาช้าลูกหลวงหวนละห้อย
สักวาดอกสร้อยละห้อยใจ

◎ พระไวยขับม้ามาถึงนั่น
เสียงเสนาะเพราะชัดเป็นสัตรี
ลงจากม้าพลันในทันใด
แฝงไม้แลไปเห็นโฉมนาง
ผิวปลั่งดังทองทาระทวย
งามระบอบรอบไรเจ้าเรียบริม
หวานอ่อนร่อนเสียงเสนาะดง
แสนสวาทนาฏน้องไม่พริบตา

◎ คราน้ันนางเปรตอสุรกาย
แซ่มซ้อยร้อยกรองพวงมาลัย
ทำเดินเก็บดอกไม้ไม่สงกา
กระทั่งถึงต้นไม้พระไวยพลัน
ทิ้งพวงดอกไม้กรองร้องดระหนก
แอบพุ่มพฤกษาประหม่าใจ

◎ คราน้ันจึงโฉมพระหมื่นไวย
กระหยิ่มยิ้มยุรยาตรนาดมา
แก้วตาอย่าประหม่ากมลหมอง
เสียดายผิวจะเผือดอย่าเดือดใจ
กรวยเชิงช่อเอี่ยมดังแบบจับ
นางแกล้งแต่งประดับประดิษฐ์กาย
ชะอ้อนอ่อนเอวสะอาดสะอิ้งสาย
แต่ละเม็ดเพชรกระจายกระจ่างดวง
ดอกไม้ทัดทั้งห่อผ้าห่มหวง
ร่ำร้องเสียงล่วงรำพันไป
น้ำค้างย้อยตะวันตกนกไห้
เสียงหวานวิเวกในพนาลีฯ
พอพระจันทร์เพ็ญผ่องละอองศรี
ก็หยุดยั้งโยธีอยู่กลางทาง
เยื้องยุรยาตรไปไม่เกรียบกร่าง
ทรงบางดละหล่อออกจากพิมพ์
มือสวยสิบนิ้วดูนุ่มนิ่ม
พร้อมพริ้มเพราทั่วทั้งกายา
ดังเสียงหงส์เหาะเหินในเวหา
แฝงพฤกษาสอดแลดะลึงไปฯ
แยบคายทำหาเห็นพระไวยไม่
สำราญร้องเรื่อยในพนาวัน
ถอยหลังละเลิงมาไม่ผินผัน
สะดุ้งหวีดหวาดหวั่นผวาไป
ประคองอกอ่อนวิ่งมิใคร่ไหว
แกล้งใส่เล่ห์ล่อให้ละลานตาฯ
แสนสำราญบานใจเป็นหนักหนา
ชะอ้อนเอื้อนโอภารำพันไป
จะหวีดร้องจรดลไปหนไหน
ขวัญจะโบยบินไกลกำลังกลัว

มานี่เถิดพี่จะรับขวัญ
ให้คืนเข้าร่างน้องประคองตัว
อยู่เดียวเปลี่ยวอกในอารัญ
ยามหนาวเจ้าจะนอนในกลางไพร
กุศลส่งพี่ตรงมาพบน้อง
จะอยู่ด้วยน้องน้อยสักร้อยปี
ปลอบพลางทางย่างขยับเยื้อง
ขยับมือมาแม่อย่าเมินไป

◎ ครานั้นนางเปรตอสุรกาย
เห็นลูกชายและเลียมเทียมคะนอง
ดวาดมาว่าเหวยพลายงามลูก
ลุ่มหลงโลภว่าประสาใจ
ชื่อว่าวันทองที่ต้องโทษ
ตายไปใจผูกด้วยลูกยา
ตัวเจ้าจะยกออกไปทัพ
ศึกนี้หนักหนาสง่ามี
รอรั้งระวังให้จงดี
ว่าแล้วเผ่นโผนโจนทะยาน
ศูนย์หายกลับกลายไปตามเพศ
ไม่มีหัวตัวทะมึนยืนยัน

◎ พระไวยหวั่นหวาดอนาถนัก
สยดสยองพองหัวกลัวมารดา
โอ้แม่เจ้าประคุณของลูกแก้ว
ลูกทำบุญส่งให้ไปมากมาย
เอาเพศเป็นเปรตอสุรกาย
สั่งสอนวอนบอกให้ลูกจำ
ซึ่งผาดผันโผนไปในไพรทั่ว
เจ้าอย่าประหม่ามัวให้หมองใจ
เพื่อนพูดจาสารพันหามีไม่
ไม่มีใครโอบอุ้มให้อุ่นดี
ขอประคองเคียงกายไม่หน่ายหนี
แก้วพี่อย่าสะทกสะเทินใจ
ชายชำเลืองโลมเลียมเข้าไปใกล้
ขอดอกไม้สักหน่อยที่ร้อยกรองฯ
แยบคายเชิงดีไม่มีสอง
ก็โผนผาดแผดร้องระงมไพร
มาดูถูกข่มเหงหาเกรงไม่
กูไซร้สาธารณ์คือมารดา
พระกริ้วโกรธสั่งให้ไปเข่นฆ่า
ตามมาจะบอกซึ่งร้ายดี
น่าจะยับเยินย่อยถอยหนี
ไพรีเรี่ยวแรงจะรุกราน
จะเสียทีอย่าโหมเข้าหักหาญ
เสียงสะท้านทั่วท้องพนาวัน
เป็นเปรตสูงเยี่ยมเทียมสวรรค์
เหียนหันหายวับไปกับตาฯ
เห็นประจักษ์ว่าแม่แน่หนักหนา
น้ำตาพรากพรากลงพร่างพราย
สิ้นซากศพแล้วไม่ศูนย์หาย
ยังไม่วายความชั่วที่ตัวทำ
กลับกลายตามมาเวลาค่ำ
มีพระคุณเช้าค่ำแต่เป็นคน

แม่ตายหายลับไปหลายปี พึ่งมาเห็นวันนี้ในไพรสณฑ์
ห้ามลูกมิให้ไปประจญ จะเสียตนตายด้วยฝีมือมอญ
ท่านขุนแผนพ่อก็ตายแล้ว สุดที่ลูกแก้วจะผันผ่อน
ถึงคืนทัพกลับเข้าพระนคร พระทรงธรรม์บั่นรอนก็บรรลัย
ชาติชายเป็นตายไม่ย่อท้อ จะแก้แค้นแทนพ่อให้จงได้
แม่อย่าเป็นห่วงบ่วงใย พลางกราบไหว้สะอื้นกลืนน้ำตา
แล้วมาขึ้นม้าพาพวกพล ดั้นด้นตัดทุ่งมุ่งป่า
พอแสงเดือนเคลื่อนดับลงลับฟ้า ยกมาถึงบางกระทิงพลัน
ตัดไม้ตั้งค่ายสนามเพลาะ หอรบครบเหมาะทุกสิ่งสรรพ์
รั้วขวากปักซ่องป้องกัน ให้ม้าใช้ไปพลันเอาเหตุมาฯ

๏ ครานั้นชุมพลรณรงค์ เสียงโห่ร้องก้องดงสนั่นป่า
ตรึกตรองสองคนกับบิดา จะรบราพระไวยให้ได้ที
สืบรู้ว่ามาตั้งบางกระทิง ด้วยเกรงล่วงช่วงชิงเอาชัยศรี
ขุนแผนแสนฤทธิราวี แต่งเครื่องบัดรพลีพลีการ
ธงกระดาษราชวัติเฉวียนปัก จับสายสิญจน์ชักทุกเสาศาล
ธูปเทียนจุดจรัสชัชวาล เครื่องอานดาบประจุประจงดี
ขุนแผนเสกซัดข้าวสารส่ง ชุมนุมองค์เทวาทุกราศี
อสุรยักษ์ครุฑาวาสุกรี ฝูงผีภูตโขมดมารยา
ทั้งฤๅษีสิทธิ์วิทยาธร ทวยเทพนิกรถ้วนหน้า
เชิญรับเครื่องสังเวยวัฒนา แล้วปลุกเครื่องศาสตราในทันใด
เครื่องอานบันดาลสะดุ้งโดด ดาบกระดิกพลิกโลดดังลูกไก่
แกว่งกวัดฉวัดเฉวียนเวียนระไว แล้วดิดไฟชุบย้อมให้ลูกยา
ไฟดับกลับพรมด้วยน้ำว่าน กายแข็งทนทานขึ้นหักหนา
อยู่คงสารพัดศาสตรา มิ่งม้าก็ลงให้คงทน
เสร็จแล้วจึงแต่งแปลงเจ้าพลาย ให้ดูคล้ายมอญใหม่ให้ฉงน
เป่าซ้ำด้วยพระเวทวิเศษมนตร์ แล้วเตรียมตนจะไปช่วยยุทธนาฯ

๏ ครั้นฟ้าขาวดาวประกายพรึกขึ้น สองทัพโห่ครื้นสนั่นป่า
ออกจากค่ายพลันทันเวลา โยธาทั้งสองคะนองฤทธิ์
พระไวยขับม้าพาทหาร โอมอ่านคาถาประกาสิต
ชุมพลชักม้ามาประชิด ขุนแผนแอบมิดจะดูที
พอทัพต่อทัพเข้าถึงกัน ยิงแย้งแทงฟันกันอึงมี่
สองข้างด่างมุ่งเข้าราวี มิได้มีย่อท้อต่อณรงค์
พลหุ่นหมุนมุ่งเข้าสู้กัน แทงฟันดอบโต้แล้วโห่ส่ง
ทะลวงโลดโดดประจญทนคง ดีต่อยตะบันลงไม่ละกัน
พวกทหารสามสิบห้าไม่ราถอย หอกสอยดาบร่ำเข้าห้ำหั่น
พวกหุ่นหมุนร่าเข้าฝ่าฟัน คนขยั้นย่นย่อรอระอา
ฮึดฮัดขัดใจไล่พิฆาต ไม่ไหวหวาดอ้ายมอญนี่หนักหนา
พระไวยเห็นพลร่นลงมา มือขวาคว้าซัดข้าวสารไป
พอข้าวมนตร์หล่นต้องหุ่นชุมพล กลายเป็นหญ้ายับปนไม่ทนได้
ชุมพลชักม้าผ่าพลไกร เป่าไปด้วยพระเวทวิทยา
ต้องพวกหุ่นมนตร์พลพระไวย ก็ย่อยยับกลับไปเป็นฟ่อนหญ้า
สองนายบ่ายห้ามโยธา ก็รั้งราหยุดรบประจัญบานฯ

๏ พระไวยเพ่งไปเห็นมอญน้อย กะจ้อยร่อยเอวกลมสมทหาร
แปลกน้องต้องมนตร์ให้บันดาล พึ่งรุ่นพานยังไม่พบฝีมือกู
เย่อหยิ่งยกตัวไม่กลัวใคร ทะนงใจจองหองจะปองสู้
จะฟังคำทำนองมันลองดู ความรู้มันจะมีสักเพียงไร
จึงร้องมาว่าเหวยอ้ายมอญน้อย กะจ้อยร่อยใจกำเริบเดิบใหญ่
ตัวเด็กเล็กน้อยไม่สนใจ ซื่อไรบอกความไปตามจริง
พระสงฆ์องค์ใดเป็นครูบา สอนวิชามาให้สักกี่สิ่ง
เข้าสู้รบกับเราเข้าจริงจริง แล้วจะวิ่งวุ่นหลบไม่พบตัว
บิดรมารดาเอ็งซื่อไร อยู่เมืองไหนบอกกูให้รู้ทั่ว
องอาจประมาทใจช่างไม่กลัว ใครยั่วให้มึงยกมาทำไม

มึงมาฆ่าฟันท่านขุนแผน
หรือกวนมึงถึงเมืองให้เคืองใจ
◎ ครานั้นเจ้าพลายชายชุมพล
กูหรือชื่อสมิงมัตรา
ชื่อสมิงแมงตะยากะละออน
เลื่องชื่อลือฟุ้งทุกกรุงไกร
พระครูกูเรืองฤทธิเวท
จะมาลองฝีมือไทยให้ระอา
อันสมบัติในศรีอยุธยา
ขุนแผนยกพลมาชิงชัย
เอ็งนี้มีนามกรใด
พระองค์ใดได้เป็นพระอาจารย์
ทั้งชื่อมารดาก็อย่าพราง
ฤทธากล้าหาญประการใด
◎ เฮ้ยอ้ายมอญสมิงมัตรา
ฤทธิเดชอย่างไรคงได้รู้
อันความรู้กูมิได้เป็นศิษย์สงฆ์
ชื่อว่าขุนแผนแสนสะท้าน
แม่กูชื่อว่านางวันทอง
ชื่อว่าพลายงามแต่เดิมมา
มึงอย่าทะนงองอาจ
หากแก่เฒ่าแรงน้อยถอยไป
◎ ชุมพลดบขาแล้วว่าไป
กูเข้าใจมิใช่คนอื่นฤๅ
กูได่ถามได้ความมาแต่หลัง
ว่าลูกชายคนหนึ่งพึ่งรุ่นมา
ขัดแค้นท่านทำอะไรให้
ไปไล่จับพ่อแม่ของมึงมาฯ
แยบยลพูดเพี้ยนเป็นหงสา
บิดากูผู้เรืองฤทธิไกร
ในเมืองมอญใครไม่รอต่อได้
แม่ไซร้ชื่อเม้ยแมงตะยา
พระสุเมธกะละดงเมืองหงสา
ถ้าใครกล้ากูจะฟันให้บรรลัย
กูหาปรารถนาสิ่งใดไม่
กูจับได้จึงฟันหั่นประจาน
เจ้าไทยเลี้ยงเป็นยอดทหาร
อนึ่งท่านบิดานั้นชื่อไร
บอกบ้างให้กูสิ้นสงสัย
อาจใจออกมาต่อฝีมือกูฯ
กูกล้าจึงยกมาต่อสู้
ซึ่งสูถามถึงพระอาจารย์
เพราะพ่อกูเชื้อวงศ์พงศ์ทหาร
ท่านให้ความรู้แก่กูมา
ชื่อของกูนี้ไม่มุสา
ชื่อดั่งนั้นว่าจมื่นไวย
ประมาทว่าจับขุนแผนได้
กูนี้ไม่กลัวมึงเท่าเล็บมือฯ
มึงพูดนี้ไซร้ไม่สัตย์ซื่อ
คือท่านขุนแผนแกบอกมา
ต่อแกเล่าให้ฟังแล้วจึงฆ่า
เป็นลูกแก้วกิริยาชื่อชุมพล

หนีไปแห่งไรมิได้รู้
ว่าลูกเลี้ยงยังมีอยู่อีกคน
มารดาชื่อว่านางวันทอง
เป็นลูกอ้ายขุนช้างจัญไร
ขนอกรุงรังกระทั่งคาง
เอ็งหากอายใจไม่บอกกัน

◎ พระไวยขัดใจดังไฟฟอน
โมโหฮัดฮึดมืดมัวตา
แกว่งดาบตัวสั่นถลันโลด
เข้าห้ำหั่นฟันฟาดพลายชุมพล
เสียงดาบต่อดาบฟันกันฉับฉาด
พวกหุ่นหมุนโลดโดดทะยาน
หุ่นต่อหุ่นทิ่มแทงแย้งยุทธ
ปล้ำรัดฟัดกันสนั่นไป
สู้หุ่นสิ้นแรงเพลงพลิก
เอาสันหอกดอกรันตัวสั่นรัว
ชุมพลกับพระไวยไล่พิฆาต
พลันปล้ำกันอยู่งันงก

◎ ขุนแผนแค้นใจดังไฟฟ้า
กู่ก้องร้องไปแต่ไกลกัน
พระไวยแลไปพอเห็นพ่อ
ขับม้าวิ่งวางกำลังเกรง
ถูกอักหอกหักหาเข้าไม่
ขุนแผนแค้นใจไล่ทแยง
พวกไพร่สามสิบห้าผ้าผ่อนหลุด
ความกลัวหนีชุกไปทุกคน
แกบอกกล่าวเล่ากูมาแต่ต้น
เจ้าดนดั้งให้เป็นหมื่นไวย
จะเป็นลูกของแกนั้นมิใช่
พ่อมึงนั้นไซร้อยู่สุพรรณ
กระหม่อมบางผีขอดตลอดขวัญ
พันพึ่งขุนแผนว่าบิดาฯ
เหม่อ้ายมอญค่อนแคะมุสาว่า
ไม่ทันว่าคาถาพระเวทมนตร์
กำลังโกรธขับม้าโกลาหล
ฉาดฉับรับประจญประจัญบาน
ม้าต่อม้าผ่าผงาดเข้าต่อต้าน
เข้าไล่รานรุกพหลพลไกร
กระชากฉุดชิงหอกกรอกไล่
พวกไพร่สามสิบห้าระอาตัว
พวกหุ่นหมุนขยิกเข้าจิกหัว
ดิ้นหลุดมุดตัวเข้าแฝงรก
แพลงพลาดกอดซิดเข้าติดอก
ดาบตกกอดติดกันพัวพันฯ
ขับม้าวิ่งวางดังกังหัน
ชุมพลจับให้มั่นพ่อฟันเอง
ผละคอน้องโลดกระโดดเหยง
เสียเพลงทวนท่าชุมพลแทง
พระไวยขับม้าออกจากแหล่ง
พวกหุ่นหมุนแทงที่ไพร่พล
มุดแฝกแหวกป่าโกลาหล
หนามเหนี่ยวเกี่ยวป่นไปทั้งตัว

เสียงแกรกเข้าไม่ได้ไปปะเลง
พลบค่ำย่ำคลุ้มชอุ่มมัว
๏ พระไวยขับม้าผ่าทองทุ่ง
หน้านิ่วหิวบอบหอบหายใจ
คนเห็นพระไวยดกใจวิ่ง
พระไวยแดกทัพยับเยินมา
มิได้รู้ศัพท์สัญญา
ผู้คนอลหม่านวิ่งพลานไป
๏ ครานั้นสมเด็จพระพันวษา
ได้ยินเสียงชาวบ้านสะท้านดัง
เอ๊ะอะไรอื้ออึงกันหนักหนา
เฮ้ยใครไปดูให้แจ้งใจ
ครั้นถึงประนมก้มกราบกราน
หน้านิ่วหิวหอบบอบครัน
๏ ครานั้นสมเด็จพระพันวษา
พระจึงมีสีหนาทประภาษไป
๏ ครานั้นจมื่นไวยวรนาถ
จวนตัวด้วยกลัวพระอาญา
ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาท
ขอประทานชีวิตโทษผิดครัน
ยกไปหมายว่าข้าศึกมอญ
ครั้นห้ำหั่นมันตายกลายกายา
แม่ทัพกับหม่อมฉันตัวต่อตัว
ไม่ทราบว่าน้องชายพลายชุมพล
ร้องกำชับให้จับกระหม่อมฉัน
หนีได้จึงไม่มรณา
ร้องขอโทษตัวเองพ่อทูนหัว
รอดตัวแล้วอ้ายพ่อแล่นต่อไปฯ
หมายมุ่งตรงมาหาช้าไม่
ตรงไปข้ามวัดธรรมา
ฉิบหายตายจริงเจียวสิหว่า
ชาวพาราดื่นทั่วทั้งเวียงชัย
ว่าศึกเสือนั้นมาแต่ข้างไหน
พระไวยมาถึงประตูวังฯ
เสด็จออกเสนาอยู่คับคั่ง
ทรงฟังไม่แจ้งว่าเหตุใด
อ้ายไวยแดกทัพมาฤาไฉน
พอพระไวยลงม้าเข้ามาพลัน
สะทกสะท้านความกลัวจนตัวสั่น
นิ่งอั้นอยู่ไม่ว่าประการใดฯ
เห็นพระไวยเข้ามาหาทูลไม่
มึงได้การอย่างไรจึงกลับมาฯ
ครั่นคร้ามขามขยาดเป็นหนักหนา
เงยหน้าขึ้นทูลพระทรงธรรม์
องค์หิริรักษ์ราชรังสรรค์
ชีวันอยู่ใต้พระบาทา
เขารบรอต่อกรเป็นหนักหนา
เป็นหุ่นหญ้าจึงแจ้งว่าแต่งกล
ก็พันพัวฟาดฟันกันหลายหน
จนเห็นท่านขุนแผนแล่นออกมา
บิดาหมายมั่นจะฟันฆ่า
พระราชอาญาไม่พ้นไป

อันเจ้าพลายชุมพลคนนี้
เป็นลูกแก้วกิริยายาใจ
◎ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงเดช
ทรงดำริดริไตรอยู่ไปมา
อ้ายแผนมันทำมาทั้งนี้
มันก็ถือสัตย์ธรรม์เป็นมั่นใจ
มาตรแม้นทุจริตคิดเช่นนั้น
ไฉนตัวมันจะพลัดเป็นศัตรู
อันตัวกูเป็นหลักปถพี
เทวดารักษาซึ่งราไชย
มันเป็นแต่ข้าฝ่าละออง
ถ้าเขม้นจะเล่นอยุธยา
ชะรอยอ้ายนี่คงมีแค้น
ฤๅมึงโวหารประการใด
แม้นมันทุจริตคิดเป็นพาล
นี่ใครใครก็ไม่มรณา
◎ ครานั้นจมื่นไวยวรนาถ
พระเคลือบแคลงแหนงจริงทุกสิ่งเจียว
คิดแล้วบังคมบรมนาถ
เมื่อเริ่มแรกเดิมเหตุจะเกิดมี
ตีกันอลวนชุมพลห้าม
ก็ต้องชุมพลก็โกรธา
บอกท่านขุนแผนผู้บิดา
ว่าสร้อยฟ้าทำเล่ห์เสน่ห์ดี
บิดาโกรธว่าไม่เชื่อ
หากวันนั้นหนีทันไม่บรรลัย
มิใช่เป็นน้องร่วมท้องไส้
ท่านขุนแผนก็ได้เป็นบิดาฯ
ฟังเหตุตามคำพระไวยว่า
แล้วมีพระบัญชาไปทันใด
หารู้ที่จะว่าอย่างไรไม่
ไม่เห็นที่จะเป็นกบฏกู
ทองประศรีแม่มันก็ยังอยู่
กูคิดดูเห็นผิดจริดไป
ถึงใครมีฤทธิ์เดชไม่สู้ได้
ก็แจ้งใจกันทั่วทั้งพารา
ไหนจะปองพิภพนาถา
ปานนี้ก็จะมาถึงกรุงไกร
อ้ายแผนมันหาเป็นกบฏไม่
มันแค้นใจจึงทำเป็นกลมา
ไพร่บ้านพลเมืองคงเข่นฆ่า
อ้ายพ่อลูกไล่ฆ่ามึงคนเดียวฯ
อภิวาทนิ่งนึกตรึกเฉลียว
จะเลี่ยงเลี้ยวไม่ทูลก็ใช่ที
ขอเดชะพระบาทปกเกศี
กระหม่อมฉันนั้นดีศรีมาลา
ความโกรธไม่ทันจะดูหน้า
ดั้นป่าหนีไปกาญจน์บุรี
ลงมาว่ากล่าวอึงมี่
กระหม่อมฉันยังมีความแคลงใจ
เงือดเงื้อฟ้าฟื้นทะลึ่งไล่
ขัดใจจึงทำเป็นกลมาฯ

๏ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงเดช
กูดูมึงมัวหมองเหมือนต้องยา
ถ้าแม้นถุ้งเถียงกันเพียงนั้น
ไม่สมควรที่จะฆ่าราวี
จะให้ไปรับมันเข้ามา
จะให้ใครไปรับเกลือกกลับกลาย
๏ ครานั้นพระไวยวรนาถ
กราบทูลไปพลันในทันที
แต่ครั้งเมื่อขุนเพชรกับขุนราม
ครั้งนี้หาคนที่ชอบใจ
เห็นแต่ศรีมาลาลูกสะใภ้
ขอพระองค์ทรงพระกรุณา
พระองค์ทรงสดับก็ตรัสสั่ง
นายจงวิ่งตรงไปทันใด
นางนบนอบหมอบเฝ้าพระภูธร
ถอยกระถดลดเลื่อนให้ห่างกัน
๏ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงเดช
เห็นพระไวยเป็นทีกับศรีมาลา
ท่วงทีดูอย่างไรไม่ปรกติ
อีนี่ท่วงทีมันดีครัน
เอ็งเร่งไปรับอ้ายสองคน
เล่าให้มันฟังกูสั่งไป
๏ ศรีมาลาประนมก้มเกศา
ขอพระเดชป้องกันอันตราย
เกล้ากระหม่อมก็ประหวั่นพรั่นใจ
อันสัตรีนี้ไม่มีวิทยา
ได้ฟังเหตุตามพระหมื่นไวยว่า
พ่อมึงบ้าหลังไปเมื่อไรมี
จะเกิดรบพุ่งกันนั้นใช่ที่
ความจริงยังจะมีอยู่มากมาย
ปรึกษาตัดสินเสียให้หาย
เอ็งคิดเพอุบายให้จงดีฯ
รับพระราชบัญชาเหนือเกศี
เห็นไม่มีผู้ใดจะออกไป
ออกไปตามยังเกิดเป็นศึกใหญ่
จึงจะได้พ่อลูกนั้นเข้ามา
ผิดชอบอย่างไรท่านไม่ว่า
โปรดหามาใช้ให้ออกไป
ดำรวจวังเรียกมาอย่าช้าได้
ได้ตัวศรีมาลาเข้ามาพลัน
เห็นพระไวยเคืองค้อนอยู่คมสัน
ผินผันหลบเลี่ยงไม่แลมาฯ
ทอดพระเนตรผันแปรทั้งซ้ายขวา
จึงตรัสเรียกเข้ามาให้ใกล้กัน
ดำริแล้วก็ทรงพระสรวลสันต์
กับอีสร้อยฟ้านั้นเป็นกระไร
ทั้งอ้ายแผนกับชุมพลมาให้ได้
กูไม่เอาโทษให้ถึงตายฯ
ซึ่งทรงพระกรุณาให้ผันผาย
ให้พ่อแผนลูกชายคลายโกรธา
แต่พระไวยยังวิ่งตลอดป่า
แข็งใจอาสาด้วยทรงใช้

ทูลแล้วก็ถวายบังคมลา
เดินพลางนางสะเทินเขินใจ
ย่างเท้าก้าวขึ้นบนเคหา
แลไปไม่รู้ว่าร้ายดี

๏ พระไวยบอกย่าน้ำตาไหล
แค้นน้ำตาหลั่งลงถั่งตา
กับลูกชายพลายชุมพลคนคะนอง
หนีได้จึงไม่ม้วยชีวี
รับพ่อขุนแผนกับชุมพล
ว่าพลางขัดแค้นแน่นใจ

๏ ครานั้นท่านย่าทองประศรี
เด้นหรบขบเหงือกเหลือกตา
คิดว่ามอญใหม่ที่ไหนมา
ลูกหลานเป็นหอกแหลนน่าแค้นใจ
หากว่าหนีทันไม่บรรลัย
ชวนกันข่มเหงไม่เกรงกู
จะต่อยหัวให้ยับเป็นสับปลา
เหวยนางศรีมาลาว่าอย่างไร
นางสร้อยสุดสวาทของพ่อผัว
ยุยงส่งก้นพันปัญญา
รู้เห็นเป็นใจด้วยกับมัน
ถ้าหนีไม่ทันมันฟันยับ
ไปรับเจ้าจอมมาพร้อมเพรียง
น้ำลายฟูมปากดำหมากไป
พระไวยออกหน้าหาช้าไม่
พอถึงบ้านพระไวยเข้าทันที
ฝ่ายว่าท่านย่าทองประศรี
ออไวยไยหนีตาทัพมาฯ
คิดว่าศึกใครเล่าคุณย่า
บิดาควรฤๅเป็นได้เช่นนี้
หมายปองจะฆ่าให้เป็นผี
รับสั่งให้ศรีมาลาไป
สองคนเข้ามาให้จงได้
อัดอั้นกลั้นไว้ไม่เจรจาฯ
ได้ฟังคดีหลานชายว่า
แปร้นด่าเสียงอึงคะนึงไป
มิรู้ฆ่ากันเองก็เป็นได้
เมื่อออไวยคนเดียวไม่เอ็นดู
เข้ากลุ้มรุมกันไล่อ้ายหมาหมู่
ถ้าไปได้ไม่อยู่กูจะไป
โคตรแม่มึงน่าน้ำตาไหล
ไปไหนไม่เห็นซึ่งหน้าตา
เล่นเนื้อเล่นตัวขึ้นหนักหนา
ได้หน้าสักแขนแล่นไปรับ
หากออไวยหนีทันจึงได้กลับ
นางลูกพ่อก็ขยับจะดีใจ
หัวมิเสี่ยงเพราะกูก็มิใช่
ยกสากถลากไถลลืมใส่ปูนฯ

ตอนที่ ๔๑
พลายชุมพลจับเสน่ห์

๏ ครานั้นสร้อยฟ้านารี
นางวิตกอกใจดังไฟฟูน
โอ้ว่ากรรมทำไว้ไฉนหนอ
ว่าศึกมอญฤๅมาย้อนเป็นศึกไทย
ถ้าปล่อยอีศรีมาลาลูกสะใภ้
ด้วยมันรู้แยบคายว่าร้ายดี
คิดพลางนางเรียกขนานอ้าย
เอ็งเร่งหาข้าเราสักสิบคน
คอยดักอีศรีมาลาไปรับทัพ
หยิบเงินห้าชั่งให้ดังใจ
๏ ขนานอ้ายรับว่าอย่าวิตก
ได้เพื่อนคู่ใจแต่ไรมา
ออกหัวแหลมเลี้ยวทางไปข้างขวา
พอเพลาพลบค่ำน้ำดึง
๏ ฝ่ายพรายรักษาศรีมาลา
ก็ช่วยกันปล้ำปลุกคุกคำราม
เรือนางพายมาเวลาค่ำ
ฝีพายไล่ขยุ้มสุ่มส่งไป
ล่วงลัดตัดทางบางโผงเผง
ถึงบางกระทิงใกล้รุ่งมุ่งพายมา
๏ ฝ่ายพระกาญจน์บุรีกับลูกชาย
แลเห็นเรือกัญญาปรึกษากัน
ที่นั่งกลางมองเขม้นเป็นผู้หญิง
เห็นเม้ยรับพับเพียบหน้ากัญญา
รู้ว่าคดีไม่หายศูนย์
ให้อาดูรหวาดหวั่นพรั่นฤทัย
ไม่พอที่จะมาเป็นเช่นนี้ได้
มิใช่ใครคือกาลกิณี
ไปรับกันมาได้จะอึงมี่
ท่วงทีเห็นจะเกิดจลาจล
มาบรรยายเรื่องความตามเหตุผล
เตรียมตนให้พร้อมด้อมออกไป
เอ็งจงจับฆ่าเสียให้จงได้
เอ็งอย่าให้มันรับกันกลับมาฯ
แล้วลงเรือรีบยกออกจากท่า
อาวุธครบมือไม่อื้ออึง
ผ่านวัดท่ารีบไปจะให้ถึง
จึงเข้าแอบเกาะมหาพราหมณ์ฯ
รู้ว่าอ้ายลาวอยู่ปากง่าม
มัดศอกติดตามกันเต็มไป
ผีทำร้องว่าอย่าเข้าใกล้
ร้องเพลงปรบไก่เรียดทางมา
บ่าวไพร่ครื้นเครงอยู่ฉาวฉ่า
พอสว่างถึงท่าตาลานพลันฯ
กำลังออกเลียบค่ายเกษมสันต์
พระทรงธรรม์ทีจะใช้ให้ใครมา
ประหลาดจริงเมียใครนี้ใจกล้า
ศรีมาลาแน่แล้วลงมาเรือ

ครั้นถึงจึงถามเนื้อความไป
เวทนาร้อยชั่งมานั่งเรือ

◎ ศรีมาลากราบลงกับตีนพ่อ
บัดนี้พระองค์ทรงศักดา
พระไวยแตกทัพกลับไปทูล
กับน้องชายหมายจะฟันให้บรรลัย
พระไวยทูลว่าวิวาทกัน
ให้รับพ่อกับน้องทั้งสองรา

◎ ครานั้นท่านพระกาญจน์บุรี
ชิชะอ้ายไวยอ้ายใจพาล
มารบหลบหนีหาที่พึ่ง
จองหองฟ้องหาเอากูนี้
พระก็ยังไม่ประหารผลาญล้าง
จริงเท็จคงจะเห็นเป็นแน่นอน
ว่าแล้วขุนแผนแสนศักดา
ให้แก้มนตร์พลหุ่นเสียทันใด
ศรีมาลาก็มาในลำเรือ
พอถึงกรุงไกรได้เวลา
จวนเวลาเฝ้าองค์พระทรงชัย
พระไวยไพล่แอบเอาเสากัน
พอเห็นพ่อพลิกกลับขยับลุก
พระกาญจน์บุรีชี้หน้าว่าหลอกกู

◎ ครั้นว่าตะวันบ่ายชายลง
เสด็จออกเสนาประหม่ากลัว
ทรงเห็นพ่อลูกมาหมอบเฝ้า
ดูทีพี่น้องทั้งสองคน
ออกมาไยท้องไส้อลักเอลื่อ
เนื้อความเป็นอย่างไรจึงออกมาฯ
บอกข้อความไปไม่มุสา
โปรดให้ข้ามารับพ่อเข้าไป
เค้ามูลว่าพ่อนี้ล้อมไล่
ทรงซักไซ้เรื่องเริ่มแต่เดิมมา
พระทรงธรรม์ไม่เชื่อจึงสั่งข้า
ซึ่งโทษานุโทษนั้นโปรดปรานฯ
ฟังคดีเคืองขุ่นอยู่งุ่นง่าน
ช่างคิดอ่านเพ็ดทูลเอาแต่ดี
เล่นกันซึ่งซึ่งเป็นไรนี่
เป็นทีว่าอ้ายแก่นั้นยอกย้อน
คงจะถามกูบ้างสักคำก่อน
พระภูธรไม่เลี้ยงก็จนใจ
สั่งลูกชายมาหาช้าไม่
แล้วชวนลูกลงในเรือกัญญา
พลพายพายเผือมาฉาวฉ่า
ตรงมายังท้องพระโรงพลัน
ขุนนางน้อยใหญ่ก็อยู่นั่น
หวาดหวั่นไหว้บิดานัยน์ตาดู
พระไวยโดดปุกดังลูกหนู
พระไวยว่าไม่สู้ขอโทษตัวฯ
ฝ่ายพระองค์ปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
สะท้านทั่วทั้งขุนแผนพลายชุมพล
พระเป็นเจ้าเพ่งพิศคิดเหตุผล
ชอบกลละม้ายคล้ายคลึงกัน

อ้ายพลายชุมพลคนน้องชาย
ทั้งสองนี้หน้าตาสง่าครัน
จึงดรัสขู่ดูก่อนอ้ายกาญจน์บุรี
เที่ยวไล่ฟันฝ่าประชาชน
มึงนี้คิดเห็นเป็นไฉน
ลืมละพระพิพัฒน์วารี
ว่าอ้ายมอญจับมึงเอาไปฆ่า
อ้ายไวยจะแก้แค้นแล่นออกไป
กูหมายว่าจะยกพลไกร
จึงให้หามายังพระนคร
เป็นกระไรบอกความไปตามจริง
จนเลี้ยงให้ไปกินกาญจน์บุรี
◎ ครานั้นขุนแผนแสนสะท้าน
เชื่อเวทวิเศษด้วยคุณครู
ขอเดชะพระองค์ผู้ทรงเดช
จะกราบทูลความจริงทุกสิ่งอัน
ทุกเย็นเช้าเอาพระคุณไว้เหนือเกล้า
มิได้ขบถคดโท่พระกรุณา
เมื่อครั้งต้องจองจำเป็นสาหัส
ครั้งนี้ที่ทำเป็นกลใน
เดิมพิโรธโกรธขึ้งศรีมาลา
ซ้ำดีน้องชายพลายชุมพล
กระหม่อมฉันพระพิจิตรบิดา
หยาบช้าท้าทายใช่พอดี
กระหม่อมฉันเห็นผิดจริตอยู่
ก็แจ้งใจว่าออไวยต้องมนตร์ยา
ก็แยบคายท่วงทีดีขยัน
ละม้ายเหมือนพ่อมันทั้งสองคน
บังอาจยกโยธีมาเกลื่อนกล่น
ด้วยถือว่าเวทมนตร์ของมึงดี
หมายจะชิงกรุงไกรได้ฤๅนี่
กูนี้หลงรักสักเท่าไร
กูเป็นกลั้นน้ำตามิใคร่ได้
อ้ายพ่อลูกกลับไล่ตะลุมบอน
ก็เข้าใจเสียว่ามึงคงเร้นซ่อน
จะถามก่อนมึงแก้ให้จงดี
ถ้าสับปลับกลับกลิ้งจะเป็นผี
ถึงเพียงนี้ฤๅยังคิดขบถกูฯ
กราบกรานก้มหน้าภาวนาอยู่
โน้มน้อมจิตสู่พระทรงธรรม์
ปิ่นปักนัคเรศทุกเขตขัณฑ์
ชีวันถวายไว้ใต้บาทา
ข้าพระพุทธเจ้าไม่มุสา
อันสัจจาถือมั่นมาแต่ไร
ก็ยังหาละสัตย์ให้เสียไม่
เพราะความแค้นจมื่นไวยนั้นเหลือทน
ทั้งด่าทั้งตีจนปี้ป่น
หนีด้นป่าไปกาญจน์บุรี
ลงมาว่ากลับฮึกเอาอึงมี่
มิได้มียั้งจิตว่าบิดา
พิเคราะห์ดูหน้าคล้ำดำเป็นฝ้า
ครั้นบอกกลับว่าไม่เชื่อใคร

ลำเลิกสบประมาทประกาศว่า
กระหม่อมฉันเหลือแค้นแสนเจ็บใจ
แต่หากมารดามาขวางไว้
สองคนกับชุมพลจึงคิดกัน
ด้วยคาดว่าออไวยคงไปรบ
ออไวยตายหมายรับพระอาญา
ข้าพระพุทธเจ้าจะอาสา
อันวิชากล้าหาญชาญชัย
◎ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงเดช
จึงตรัสไปเฮ้ยไอ้กาญจน์บุรี
ซึ่งมึงทำเป็นกระบวนทัพ
กูเห็นความจริงไม่กริ่งใจ
หุนหันดันดุเอาผู้ใหญ่
ว่าเล่นมันก็เป็นถึงบิดา
ไม่ควรจะลำเลิกเบิกความ
ดูซมเซอะเคอะครันทุกวันไป
นี่มันถูกน้อยแต่เพียงนี้
เฮ้ยอ้ายขุนแผนแสนศักดา
ด้วยมันถูกยาแฝดแปดเปื้อน
มันก็ถือว่าวิชามันเกรียงไกร
ถึงถามมันเดี๋ยวนี้ก็คงเถียง
คิดให้ได้ตัวคนทำมนตร์มา
ถ้าหากจับได้อ้ายคนคด
ใครผิดกูจะทำให้หนำใจ
◎ ครานั้นเจ้าพลายชายชุมพล
ขอเดชะพระองค์ผู้ทรงธรรม์
ว่าขอจากคุกมาจึงออกได้
จะใคร่ฟันเสียแต่วันนั้น
จึงจำใจเงือดงดอดกลั้น
ผูกหุ่นครบพันแล้วยกมา
พอได้พบสมใจจึงไล่ฆ่า
ถ้าเบื้องหน้าเกิดศึกมาทางใด
เอาชุมพลลูกยาถวายให้
กับออไวยพอเล่นกันเต็มทีฯ
ฟังเหตุใคร่ครวญถ้วนถี่
กูนี้เชื่อมึงมาแต่ไร
ก็หาจับผู้คนเข่นฆ่าไม่
อ้ายไวยองอาจอหังกา
อาจใจจองหองเป็นหนักหนา
คุณของมันมีมาเป็นเท่าไร
หาเกรงขามคิดกลัวผู้ใหญ่ไม่
ช่างไม่ส่องกระจกดูหน้าตา
นานไปอ้ายนี่จะเป็นบ้า
มึงอย่าเคืองแค้นอ้ายหมื่นไวย
หาเหมือนแต่ก่อนแต่ไรไม่
ที่ไหนมันจะต้องซึ่งคุณยา
จงทำให้เห็นเที่ยงกันต่อหน้า
รูปรอยให้รู้ว่าอยู่แห่งไร
ความก็จะปรากฏหมดสงสัย
มิให้เป็นสินไหมพินัยกรรม์ฯ
ฟังยุบลทูลไปมิได้พรั่น
กระหม่อมฉันขอรับไปจับมา

ขอพระราชทานพยานไป
จะให้ได้ตัวคนมาทำมนตร์ยา
◎ ครานั้นพระองค์ทรงสรวล
จะได้ใครไปเป็นสักขีพยาน
จะต้องให้เป็นกลางหว่างพี่น้อง
เอ็งออกไปหวาอย่าช้าที
◎ ครานั้นพระหมื่นศรีพลายชุมพล
รับสั่งแล้วถวายบังคมลา
ก็คิดกันจัดแจงแต่งตน
ทำทีแขกชวามาอยู่ไทย
นุ่งยกพอปกลงถึงเข่า
เหน็บกริชดูดีทีชวา
สอดแขนดรึงแน่นเพียงข้อศอก
ไม่เพี้ยนเพศแขกชวามลายู
ก็ล้วนแกล้งแต่งตัวปลอมเป็นแขก
ทำทีกะลาสีเข้าพารา
พร้อมสิ้นกล้องฝิ่นแลเหล้าเข้ม
ไม่พูดไม่จาภาษาไทย
พวกสาวสาวชาวตลาดผาดเห็น
สะสวยท่วงทีกิริยา
อยู่ไหนไม่เห็นเลยสักวัน
บ้างถามเป็นแยบคายขายสิ่งใด
เอออะไรเป็นแขกช่างแปลกเพศ
หรือของตกมาใหม่ในสำเภา
ครั้นมาถึงวัดพระยาแมน
บอกชุมพลพลันมิทันช้า
พอเป็นสักขีไว้ให้แน่นหนา
ทั้งรูปรอยนำมาไม่ช้าการฯ
อ้ายนี่ถี่ถ้วนควรเป็นทหาร
ที่ว่องไวชัยชาญฉลาดดี
ดูทำนองเหมาะดีจมื่นศรี
ช่วยจับอ้ายคนดีมีวิชาฯ
สองคนประนมก้มเกศา
กลับมาเคหาด้วยทันใด
สองคนเป็นแขกน้อยใหญ่
สอดใส่สนับเพลาดูเพราตา
เจียระบาดคาดเข้างามหนักหนา
เสื้อสวมกายาอินทรธนู
ศีรษะพอกพันผ้ามาทั้งคู่
บ่าวไพร่ตามพรูสะพรั่งมา
ด้วยฤทธิมนตร์คนแปลกไปทั่วหน้า
ทั้งน้ำตาลกัญชาพาเอาไป
ใส่เต็มขวดเหลี่ยมเปี่ยมใส
เข้าในตลาดเดินนาดมา
เขม้นแขกแปลกใจเป็นหนักหนา
สองตาสอดส่ายคล้ายกับไทย
มากำปั่นหรือว่ามาแต่ไหน
หัศรีมีอะไรมาให้เรา
ค้าเครื่องเทศแต่มือถือขวดเหล้า
ชาวตลาดหยอกเย้าเฝ้าพูดจา
พรายกุมารวิ่งแล่นไปข้างหน้า
นั่นกุฎีขรัวตาที่ทำมนตร์

มีเณรศิษย์ติดมาแต่เมืองลาว
วิชาแคล่วคล่องทั้งสองคน
◎ เจ้าพลายชุมพลได้ฟังพราย
ตัวสำคัญมันอยู่กุฎีนี้
ว่าแล้วก็อ่านพระคาถา
ผีเถนเณรเลี้ยงไว้เชี่ยวชาญ
แขกปลอมก็พากันเดินมา
หัศรีเรียกเณรร้องเกนไป
เณรจิ๋วเยี่ยมหน้ามาเห็นแขก
เปิดประตูรับแขกขึ้นกุฎี
◎ สองแขกเข้าไปนั่งไหว้เถน
เถนขวาดว่ากูไม่รู้คำ
แขกว่าวันนี้ขึ้นปีใหม่
เป็นของแขกแปลกมาในสำเภา
ถ้าใครเจ็บไข้ไม่สบาย
เถนว่าอย่าพูดให้เช้าซี้
สองแขกขยับจับดุ้งก่า
สูบคนละจ้าหลิ่มทำยิ้มเมา
กูจะขอลองรสหมดหรือยัง
สองแขกก็ยัดกัญชาส่ง
แสบคอเป็นจะตายหงายหน้าไป
สองแขกรับดุ้งก่าเอามาไว้
เถนขวาดแลเพ่งเขม็งตา
จุดไฟใส่ดูดเสียงดังเผลาะ
ลุกขึ้นวุ่นวายน้ำลายพรู
สองแขกบอกว่าอีนี่ดี
คนออกชื่อลือฉาวทุกแห่งหน
คิดอ่านผ่อนปรนให้จงดีฯ
บ่ายหน้ามากระซิบพระหมื่นศรี
ไม่ได้ท่วงทีจะเสียการ
ขับพรายของขรัวตาให้หนีพล่าน
อลหม่านโดดกุฎีรีบหนีไป
หมาเห็นเห่าโฮกกระโชกไล่
เจ้าเณรอยู่ไหนดูหมาที
เอาอิฐปาหมาแตกไปจากที่
วันนี้ได้กินอินตะผาลำฯ
ยกของประเคนว่ามะหะหร่ำ
จะเอารำมาให้กูไม่เอา
ฉันหาของมาให้ขรัวตาเจ้า
ได้ยินเขาโจษกันว่าท่านดี
มาหารักษาหายไม่เป็นผี
เอ็งมีอะไรมาให้เรา
จ้าหลิ่มยัดกัญชาไฟจุดเข้า
เถนขวาดว่ามันทำเป็นอีฉัง
หยิบไฟเก้กังมาทันใด
เถนชักคอก่งไม่ทนได้
กูไม่เอาแล้วอย่าส่งมา
เอากล้องฝิ่นส่งให้หัวเราะร่า
ร้องว่านั่นอะไรมาให้กู
เลียปากเจาะเจาะว่าขมอยู่
แลดูนั่นไหอะไรวา
แก้เชื่อมเมื่อตะกี้หลวงตาขา

เปรี้ยวเปรี้ยวหวานหวานน้ำตาลยา
เถนขวาดดื่มเฮือกเสือกโอมา
ส่งมาใส่เข้าเมาสุดใจ
สองแขกรินเหล้าเอาส่งให้
เวียนหัวใจหายน้ำลายพรู
จับดุ้งก่ามาชักเข้าอิกที
หยิบสากดำหมากลากลนลาน
เถนว่าเมามายจะตายโหง
นั่งลงเจรจาลูกดาชัน
สองแขกสรวลเสอยู่เฮฮา
กูจำได้หัวละมานเมื่อราญรอน
ถือไม้คนละอันยืนหันง่า
โปงมางโปงครุ่มเป็นกลุ่มพรู
กูขอบใจอ้ายแขกแปลกภาษา
แต่กูมาอยู่ในเมืองไทย
มึงเจ็บไข้เป็นไรหรืออ้ายหนู
ทางนอกกูก็ได้ทางในก็ดี
◎ แขกว่าข้าพเจ้านี้มาหา
ทิ้งพ่อแม่เสียมีเมียไทย
อยู่ด้วยกันไม่ทันจะถึงปี
แม่ยายพ่อตาพาโลเอา
รุมด่าว่าอ้ายแขกหัวกะลา
เข้าเรือนไม่ได้ไล่ตีรัน
จึงชวนกันมาหาหลวงปู่
ให้กลับโอนอ่อนเหมือนก่อนไร
เอาโอคว้าดักลงส่งเข้าไป
อิกสักห้าหกโอหาพอไม่
ในขวดนั่นอะไรเอามาดู
ถูกเข้าไปเต็มจอกลมออกหู
แลดูหลังคาเป็นปลาวาฬ
มือปัดฝาละมีอยู่งุ่นง่าน
ทะยานเหยียบเถรจิ๋วว่ารบกัน
เถนว่ากูนายโรงถือพระขรรค์
ทศกรรฐ์ลักนางอุทุมพร
เถนขวาดยกขาท่าแผลงศร
จะเป็นโขนหรือละครก็ไม่รู้
ร้องอีหลัดถัดทากูเห็นอยู่
อ้ายพ่อกูวันนี้สนุกใจ
รู้จักหาของดีมีมาให้
ยังไม่ได้หวานมันเหมือนวันนี้
จึงได้มาหากูถึงที่นี่
บอกไปอย่าได้มีความเกรงใจฯ
ด้วยร้อนรนหนักหนาไม่ทนได้
ให้เงินมันกินสิ้นสำเภา
มันกลับไล่รุมตีเอาอิกเล่า
อีเมียก็พลอยเข้าไปด้วยกัน
อ้ายนอกศาสนามากำปั่น
ทุกวันนี้แสนยากลำบากใจ
เอ็นดูฉันด้วยช่วยแก้ไข
ได้แล้วเงินทองจะกองมา

ทำกุฎีเก้าห้องท้องกระดาน
ส่งเพลส่งเช้าทั้งข้าวปลา
◎ เถนขวาดหัวร่ออ้อเท่านั้น
ได้บากหน้าว่าวอนอย่าร้อนรน
กูให้โกรธกันไปได้แปดปี
จมื่นไวยสร้อยฟ้าศรีมาลา
กูทำให้เมี่ยนตีศรีมาลา
สร้อยฟ้าสำราญบานใจ
เถรจิ๋วได้ยินก็ดกใจ
จวนเพลนิมนต์ฉันข้าวปลา
เถนขวาดดวาดว่าอ้ายหมา
เพลผอกมาบอกกูทำไม
◎ ครานั้นชุมพลคนขยัน
พยักหน้าบอกไพร่ให้เป็นที
บ้างฉวยได้ไม้ค้อนก้อนอิฐ
เร็วหวาคว้าดัวมาให้ทัน
เถนขวาดเห็นผิดปิดประตู
ขึ้นมาพัลวันด้วยทันใด
ดักน้ำใส่ขันมิทันช้า
อ้ายจิ๋วมึงอย่ากลัวอ้ายศัตรู
พวกไพร่เข้าไปในกุฎี
ชุมพลร้องว่าอย่าดกใจ
กองไฟใส่เข้าที่ได้ถุน
เถนทนไม่ได้ไพล่ออกมา
เถนขวาดดวาดดังฟ้าผ่า
พวกไพร่งกงันตัวสั่นรัว
เฝืองฝานอกชานให้แน่นหนา
ถวายตัวเป็นข้าทั้งสองคนฯ
มันราวกับขี้ฟันของกูหล่น
แก้จนกันสิเสียแรงมา
ถ้าไม่กลับคืนดีแล้วจึงว่า
ทำไม่ทันพริบดาก็เป็นไป
ทองประศรีอย่าก็หลงใหล
กับอ้ายไวยเป็นสุขทุกเวลา
ทำไถลร้องเตือนหลวงดาขา
พูดจาอื่นเกลื่อนให้เชือนไป
สอดปากมาว่ากับผู้ใหญ่
ไสหัวมึงไปในกุฎีฯ
เห็นถ้วนถี่สารพันทั้งหัวผี
บ่าวกรูขึ้นกุฎีไปพร้อมกัน
กระโดดผลับจับผิดสะบัดหัน
บ้างยืนกั้นประตูกรูเข้าไป
ทุดอ้ายบ้ายี่หนู่เชือดคอไก่
ปิดประตูเข้าไว้ทำไมกู
เสกปาหัวเถรลงซู่ซู่
กอดบั้นเอวกูหายดัวไป
หาเห็นมีตาเถนเจ้าเถรไม่
ปิดประตูเข้าไว้ให้แน่นวา
เผาพริกควันกรุ่นขึ้นหนักหนา
เอาหวานั่นแน่แลเห็นดัว
เฝืองฝาเลื่อนลั่นสนั่นทั่ว
ความกลัวโดดกุฎีรีบหนีลง

ครั้นว่าพวกไพร่นั้นไพล่หนี
ยืนยักบั้นเอวเล่นอยู่เป็นกง
เหวยเหวยอ้ายแขกแหกฝ่ามอง
มึงมาทำจู่ลู่ร้อะไร
อีหล่าต้าหล่าบ้ายี่หนู่
อ้ายจองหองลองฤทธิ์ทศกรรณ์

◎ ชุมพลร้องตวาดอ้ายชาติข้า

ชัดซ้ำข้าวสารหว่านปราย
เสกจังงังซ้ำเข้าเป่าตวาด
ทุดอ้ายขี้ครอกมาหลอกกู
เถนเมาเหลือกำลังลงนั่งราก
พวกไพร่พรั่งพรูกรูเข้าไป
เถนขวาดถูกถองร้องดาปลิ้น
จับเถนเณรได้ไม่รั้งรอ
เถนถูกผูกคอแล้วรัดศอก
ชุมพลซักถามเนื้อความพลัน
ทำพระไวยอย่างไรเร่งบอกมา
เถนขวาดตาแดงดังแสงไฟ
ชุมพลโกรธนักซักกระบี่
เลือดไหลปรี่ปรี่รี่ลงมา
ถึงป่าช้าวัดพระยาแมน
พบรูปศรีมาลากับพระไวย
พวกทนายขัดใจว่าอ้ายถ่อย
อิฐปูนหล่นแล่งแดงทั้งตัว
คุมมาบ้านพระไวยมิได้ช้า
โหงพรายบอกนายแต่เบาเบา
ได้ทีเถนขวาดดวาดส่ง
ข้าวสารหว่านวงกุฎีไว้
อ้ายหัวกะลาตาพองทำใครได้
ดีแต่จะฆ่าไก่กินทุกวัน
น้ำตาลมึงยังอยู่ขออีกขัน
อ้ายชาติชั่วหัวควั่นจะพลันตายฯ
เอาให้ตาปริบปริบอ้ายฉิบหาย
เรียกพรายมาล้อมเข้าพร้อมพรู
เถนขวาดแข็งขึงตะลึงอยู่
กรูขึ้นไปเถิดหวาจะช้าไย
อ้าปากไม่อ่านอาคมได้
รวบไหล่ถองทุบตะครุบคอ
เอาเหล้าให้กินข่มเหงพ่อ
เอาเชือกปอผูกรัดมัดด้วยกัน
หายใจไม่ออกจนตัวสั่น
มึงฝังรูปเลขยันต์ไว้แห่งใด
มึงเดินหน้านำขุดมาให้ได้
ร้องว่าจะทำไมกูไม่พา
ฟันลงตรงที่หว่างแสกหน้า
ขรัวดาเจ็บช้ำก็นำไป
ขุดลงสักแขนก็พอได้
หนามไหน่เสียบสะพรั่งไปทั้งตัว
เอาก้อนอิฐด่อยกะลาหัว
หัวเหนียวนี่กระไรไอ้ขี้เค้า
ไหนรูปรอยสร้อยฟ้าพระไวยเล่า
ให้ขุดเข้าตรงใต้ที่นอนพลัน

ได้รูปพระไวยกับสร้อยฟ้า
ขุนแผนท่านย่าพร้อมหน้ากัน
อีเม้ยรับเห็นจับรูปรอยได้
หูดากลับกลอกบอกศรีมาลา
สร้อยฟ้าดระหนกอกสั่น
หลบเข้าเคหานัยน์ตาปรอย
อีไหมปลอบว่าอย่ากลัวแม่
ยังหลีกเลี่ยงเถียงมันได้มากมาย

◎ ครานั้นทองประศรีผู้เป็นย่า
หมดมลทินสิ้นร้ายหายตามัว
ทุดอีสร้อยฟ้าออกมานี่
ทำรูปทำรอยน้อยเมื่อไร
จนพ่อลูกจะไม่ได้ดูผี
มันทำศรีมาลาจนหน้าม้าน
พระไวยห้ามคุณย่าอย่าเพ่อก่อน
เนื้อความข้างหน้าจะว่ากัน
พระกาญจน์บุรีหัวร่ออ่อพระไวย
จนรู้แน่ในระแบบแยบคาย

◎ พระหมื่นศรีฟังไปไม่ได้การ
ก็ลาไปโดยด่วนจวนเวลา
พอเพลาพลบค่ำย่ำลง
แจ้งข้อความเล่าให้เข้าใจ
สร้อยฟ้าให้ทำเอาพระไวย
ครั้นจะทูลมิควรจวนเวลา

◎ ครานั้นนายเวรพระตำรวจ
เอาโซ่ดรวนขื่อคามาทันใด
หันหน้ากอดกลิ้งอยู่ที่นั่น
พระไวยนั้นก็เห็นอยู่เต็มตา
ดีเนื้อดีใจหัวร่อร่า
นายขาเขาได้ทั้งรูปรอย
เห็นได้รูปเลขยันต์ทำหน้าม่อย
เถนถ่อยชาติข้ามันพาตาย
ไม่ยักยอมแพ้มันง่ายง่าย
เบี่ยงบ่ายบานบนให้พ้นตัวฯ
เสื่อมคลายคุณยาค่อยยังชั่ว
แกลุกขึ้นเต้นรัวหรบหรบไป
อีลาวกาลีไม่เลี้ยงได้
ให้ออไวหลงงมออกซมซาน
ออซุมพลก็หนีไปจากบ้าน
กูจะเสี่ยงกระบาลไม่ไว้มัน
จะอึงมี่ดีด้อนเขาไยนั่น
ผิดจริงแล้วจะฟันเสียให้ตาย
มันช่างหลงนี่กระไรน่าใจหาย
ยังสอดส่ายจะสงวนแม่สร้อยฟ้าฯ
มันจะเกิดรำคาญขึ้นต่อหน้า
บ่าวข้ามัดมือเถนเณรไป
เอาส่งไว้ที่ทิมตำรวจใหญ่
รับสั่งใช้ให้เราไปจับมา
รูปรอยก็ได้มาหนักหนา
หมายมาส่งฝากตำรวจไว้ฯ
เร็วรวดสั่งผู้คุมหาช้าไม่
ประทุกเถนเณรใส่ไว้เพียงคอ

จำครบห้าประการแล้วล่ามแหล่ง
ตำรวจฟังนายว่าไม่รารอ
◎ ครานั้นฝ่ายว่าเจ้าเณรจิ๋ว
เขาจำห้าประการรำคาญใจ
น้ำตาลกัญชาปาเข้าไป
เมาเปรอะพูดเลอะไม่แลดู
อวดดีบอกเขาว่าเจ้าเสน่ห์
เขาเฆี่ยนแต่ตัวขรัวเมื่อไร
เถนขวาดเจาะเจาะกระเดาะปาก
กูเมาน้ำตาลส้มเสียงมงาย
◎ ครั้นถึงเวลาดึกกำดัด
เถนขวาดรำพึงถึงคุณครู
โอมอ่านคาถามหาสะกด
พิเคราะห์ใคร่ครวญดูราหูจร
ก็บันดาลขื่อคาสารพัด
แล้วสะเดาะโซ่กุญแจแปรปรวน
จึงเสกปูนพลูด้วยรู้แม่น
ย่องเหยียบเกรียบกริบไปตามกัน
จะเป็นคนด้นหนีไปบนบก
ลงน้ำเป็นจระเข้ว่ายเร่ไป
◎ ครั้นพวยพุ่งรุ่งสางสว่างพลัน
เห็นเถนเณรนอนนิ่งทั้งสองรา
เขาตื่นออกกลุ้มยังคลุมโปง
มือฉวยได้หวายป่ายลงไป
เตะสีข้างซ้ำเข้าต้ำผึง
นั่งลงเลิกผ้าเห็นน่ากลัว
กว่าจะแจ้งอย่าไว้ใจนะไอ้พ่อ
ก่อไฟจุดตะเกียงเสียงอึงไปฯ
หน้านิ่วไหวตัวมิใคร่ได้
บ่นไปกูห้ามไม่ฟังกู
สมคะเนมันใส่เอากบหู
กูว่ากลับด่ากูอึงไป
ทำโลเลฟังเฆี่ยนเล่นไม่ไหว
กูจะเสียเบี้ยใบ้ไปพลอยตาย
ลำบากเข้าไม่ได้ไอ้ฉิบหาย
ถ้าดีแล้วอย่าหมายจะได้กูฯ
เงียบสงัดแสงได้ริบหรี่อยู่
ระงับจิตลงสู่ให้แน่นอน
ผู้คนหลับหมดดังไม้ท่อน
ปลอดเปลาะสะเดาะกลอนถอนโซ่ตรวน
หลุดพลัดจากที่ลงถี่ถ้วน
ตรวนเณรจิ๋วร่วงลงฉับพลัน
เป็นเณรเถนนอนแทนอยู่ที่นั่น
ล่องหนด้นดั้นประดู่ไป
นึกวิดกกลัวเขาจะจับได้
เณรนั้นให้เป็นลูกเกาะหลังมาฯ
ผู้คุมตื่นจับขันขึ้นล้างหน้า
เฮ้ยฮ้าลุกขึ้นบ้างเป็นไร
อ้ายดายโหงมึงจะนอนไปถึงไหน
ช่างทนได้ไม่พลิกกระดิกตัว
เอ๊ะอย่างไรนอนขึงยังคลุมหัว
ร้องบอกกันทั่วให้มาดู

พร้อมทั้งนายเวรปลัดเวร
ต่างคนตกใจไปพรั่งพรู
๏ จะกล่าวถึงพระองค์ผู้ทรงภพ
ชำระสระสรงพระคงคา
ข้าเฝ้านอบน้อมอยู่พร้อมหน้า
ดาษดาในหน้าพระลานชัย
๏ คร้านั้นจมื่นศรีเสาวลักษณ์ราช
ขอเดชะพระองค์ทรงธรณี
ได้ตัวเถนขวาดเณรจิ๋วนั้น
เถนขวาดบอกว่าสร้อยฟ้าใช้
ขุดรูปฝังไว้ได้สองแห่ง
จะกราบทูลอนุสนธิ์พ้นเวลา
๏ คร้านั้นพระองค์ผู้ทรงภพ
เออช่างได้เร็วพลันทันอกใจ
๏ คร้านั้นท่านจางวางตำรวจใน
ขอเดชะพระองค์ทรงพระกรุณา
ด้วยพระนายศรีกับพลายชุมพล
รูปรอยเลขยันต์ทั้งนั้นไซร้
เมื่อคืนนี้ทั้งเถนและเณรนั้น
ได้แจ้งด้วยกันทั้งศาลา
๏ คร้านั้นสมเด็จพระพันวษา
ชะอ้ายเถนเณรนี้ดีกระไร
ชิงตายเสียก่อนไม่ทันผูก
ยังแต่สร้อยฟ้าอีกาลี
จึงดำรัสตรัสสั่งจมื่นศรี
กูจะได้ไต่ถามความสำคัญ
เห็นเถนเณรนอนหงายตายกลิ้งอยู่
ร่ำเรียนให้รู้ทั้งศาลาฯ
ครั้นรุ่งสางสว่างจบทุกทิศา
เสด็จออกข้างหน้าด้วยทันใด
ทุกกระทรวงเสนาทั้งน้อยใหญ่
สำราญราชหฤทัยพระภูมีฯ
อภิวาททูลความไปตามที่
เมื่อวานนี้กระหม่อมฉันชุมพลไป
รูปรอยเลขยันต์ก็จับได้
ได้ทำเอาพระไวยจึงจับมา
ตกแต่งเลขยันต์ไว้หนักหนา
จึงปรึกษากันส่งตำรวจในฯ
ฟังจบชอบพระอัชฌาสัย
เหวยตำรวจเร็วไวเอาตัวมาฯ
จนใจบังคมก้มเกศา
พระอาญาเป็นพ้นล้นเกล้าไป
เอาเถนเณรสองคนมาส่งให้
ให้ผู้คุมจำไว้อย่างดรึงตรา
เกิดเป็นปัจจุบันดับสังขาร์
จงทราบบาทาพระทรงชัยฯ
ตบพระเพลาตรัสมาหาช้าไม่
รู้ตัวกลัวภัยจะเมี่ยนดี
อ้ายลูกรู้หนีหน้าไปเป็นผี
ครั้งนี้จะได้เห็นเท็จจริงกัน
เอาอีสร้อยฟ้ามาให้มั่น
ถ้าจริงแล้วจะให้ฟันเสียวันนี้ฯ

◎ ครานั้นจมื่นศรีได้รับสั่ง
สั่งตำรวจพลันในทันที
ว่าพระองค์ทรงธรรม์นั้นให้หา
จงเลือกตัวกลั่นสรรออกไป
◎ ตำรวจในได้ฟังขัดรั้งวิ่ง
ขึ้นเรือนให้เรียกนางสร้อยฟ้า
ว่าทั้งเถนเณรนั้นกลั้นใจหาย
รับสั่งให้หาอย่าได้นาน
◎ สร้อยฟ้าได้ฟังตำรวจใน
รีบผลัดผ้าพลันในทันที
ตำรวจในนำหน้ามาจากบ้าน
ผู้คนเห็นหน้าพากันดู
พระหมื่นศรีจึงพาสร้อยฟ้าเฝ้า
พระโองการให้หาสร้อยฟ้านั้น
◎ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงเดช
จึงมีสีหนาทประภาษมา
กูก็ชุบเลี้ยงมึงถึงขนาด
ทำเสน่ห์เล่ห์กลซนอัปรีย์
ไปลอบคบเถนเณรจนถึงวัด
ฝังรูปฝังรอยน้อยเมื่อไร
ขุดได้จนในใต้ถุนมึง
ใส่ใบรักสักด้ายแล้วผูกพัน
ส่วนรูปอีศรีมาลากับอ้ายไวย
ฝังกับผีป่าช้าดูน่ากลัว
โบยตีศรีมาลาพลายชุมพล
ให้เขาผิดพี่น้องพ้องพาน
บังคมแล้วถอยหลังออกจากที่
ไปแจ้งคดีสร้อยฟ้าจงเร็วไว
ถ้าขืนขัดฉุดคร่ามาให้ได้
ให้ทันรับสั่งอย่านั่งช้าฯ
เร็วจริงรีบตะบึงถึงเคหา
ออกมาเล่าแจ้งแถลงการณ์
ประเดี๋ยวนี้วุ่นวายอยู่อลหม่าน
เชิญท่านไวไวไปเดี๋ยวนี้ฯ
เร่าร้อนอกใจดังไฟจี้
มานี่อีไหมไปกับกู
ลนลานเร่งรุดไม่หยุดอยู่
มาถึงผู้รับสั่งนั่งไหว้พลัน
ก้มเกล้าทูลไปทันใดนั่น
บัดนี้มาอภิวันท์พระบาทาฯ
ทอดพระเนตรให้นึกชังน้ำหน้า
ไฉนอีสร้อยฟ้าจึงกาลี
ทั้งสกุลรุนชาติก็ส่งศรี
มึงโลภประเวณีนี่เหลือใจ
สารพัดเลขยันต์เขาจับได้
เขาเอามาให้อยู่ครบครัน
ปั้นรูปขี้ผึ้งกอดกันมั่น
ให้สมัครรักกันแต่ข้างตัว
เอาหนามไหน่ใส่แต่ตีนดลอดหัว
จนอ้ายผัวสมมมออกซมซาน
หนีด้นซนซุกไปจากบ้าน
เป็นเหตุการณ์เพราะมึงทำมลทิน

จึงเกิดศึกฮึกฮักมาทั้งนี้
ข้นขุ่นวุ่นวายทั้งแผ่นดิน
อ้ายแผนกับลูกชายพลายชุมพล
เอาอ้ายไวแตกทัพยับเยินมา
ต่อหาอ้ายพ่อลูกมาซักถาม
กูให้เขาจับได้อ้ายคนดี
ให้เถนเณรที่มันทำไปนำจับ
แต่มึงทำอย่างนี้กี่ปีมา

◎ สร้อยฟ้าได้ฟังรับสั่งถาม
เถนเณรสิ้นชีวีไม่มีใคร
ขอเดชะข้าแต่ละอองบาท
ทรงธรรม์มหันตไพบูลย์
ความสัตย์หาเป็นเช่นนั้นไม่
เดิมชุมพลคนนี้กับศรีมาลา
หม่อมฉันรู้เหตุผลชุมพลหนี
ว่าเอายาแฝดใส่พระไวยนั้น
ฝ่ายพระกาญจน์บุรีมิทันคิด
เข้ามาด่าทอเป็นเท่าไร
กระหม่อมฉันก็ท้าว่าให้ทำ
ท่านก็ส่องกระจกยกดูเงา
ท่านย่ามาดูว่าไม่เห็น
กระทืบเท้าโผงผางวางกลับไป
ให้พ่อแผนไปรบก็สบเพลง
ดีแต่ไพร่พลแตกกร่นมา
ครั้นโปรดให้พระไวยออกไปรบ
จะฆ่าฟันพระไวยให้ม้วยมรณ์
ผู้คนแตกหนีไปทุกถิ่น
อ้ายไวยปิ้มจะสิ้นถึงชีวา
ไล่ประจญโรมรันฟันฆ่า
สาเหตุกูพึ่งรู้เมื่อวานนี้
มันบอกความจึงรู้เป็นถ้วนถี่
หัวผีโหงพรายก็ได้มา
ได้ตำรับรูปรอยเป็นหนักหนา
อีสร้อยฟ้ามึงบอกแต่จริงไปฯ
ใคร่ครวญข้อความหาคร้ามไม่
คิดได้แล้วประนมบังคมทูล
องค์หริรักษ์ราชนเรนทร์สูร
จะขอทูลตามจริงทุกสิ่งมา
เขาชวนกันเสกใส่มุสาว่า
ลอบรักคบหาเป็นชู้กัน
ไปบอกท่านกาญจน์บุรีแกล้งเสกสรร
ให้ดีรันศรีมาลาว่าวุ่นไป
ปลงจิตเชื่อลูกไม่สงสัย
ว่าจะจับให้ได้ให้ดูเอา
ชอบผิดจะปิดงำไว้ไยเล่า
ว่าเห็นรูปข้าพเจ้ากับพระไวย
ก็กลับเดือดเข่นเขี้ยวเอาผู้ใหญ่
นัดให้พลายชุมพลยกทัพมา
พ่อลูกกันเองไม่เข่นฆ่า
แกล้งทำมารยาว่าศึกมอญ
ช่วยกันดีกระทบจนแตกว่อน
นี่หนีบุกซุกซ่อนจึงรอดตัว

ทำอุบายถ่ายเททุกอย่างไป
แล้วมาแก้ความผิดไม่คิดกลัว
พระหมื่นศรีผู้กำกับเป็นพ่อเกลอ
ชะรอยเอาหัวผีที่ป่าช้า
ครั้นจะสอบเถนเณรให้เห็นจริง
เห็นเป็นลาวชาวป่าพากันทูล

◎ คร้านั้นสมเด็จพระพันวษา
ช่างประจบต้นปลายขยายความ
มิเสียทีเป็นลูกพระยาลาว
ยกโทษโจทก์จับได้ฉับไว
แต่พื้นผู้ใหญ่เคยใช้สอย
เพราะเหตุไม่มีสักขีพยาน
จะให้มันรับว่าจริงยิ่งยากนัก
มาจับงูข้างหางผิดอย่างไป
ต้องให้แพ้ทานบนจนพยาน
ต้องเรียกศรีมาลามาว่ากัน
เหวยตำรวจจงรีบออกไปหา
ครั้นได้ตัวศรีมาลามาทันใด

◎ คร้านั้นพระองค์ดำรงโลก
ถามศรีมาลาพลันมิทันนาน
ว่าทำชู้กับอ้ายพลายชุมพล
เป็นสาเหตุเรื่องราวที่ฉาวอึง
เนื้อความข้ออื่นกูไม่ว่า
จะสมคำมันหาฤาว่าไร

◎ นางศรีมาลากราบทูลไป
เมื่อชุมพลด้นไปหาบิดา
แปลงเป็นมอญใหม่มิใช่ชั่ว
ไปจับเถรเถนขรัวที่ไหนมา
จึงทูลซ้ำสน่ำเสนอให้หนักหนา
กับเลขยันต์เขียนมาเข้ากราบทูล
ว่าล้มหายตายกลิ้งเป็นเสร็จศูนย์
ขอทรงพระอนุกูลในทางความฯ
ดรัสว่าอีสร้อยฟ้าว่าเข้าง่าม
เหมือนลากหนามสะจุกทุกซ่องไป
เหน็บแนมแกมกล่าวเอาจนได้
ดิดใจทั้งตำรวจดระลาการ
ช่างตะบอยท้วงติงเอาจริงจ้าน
จึงว่าขานแก้เกี้ยวเลี้ยวลดไป
จะซ้ำซากข้างเดียวก็ไม่ได้
มันจึงว่าได้ทุกสิ่งอัน
จึงจะว่าขานได้แม่นมั่น
ให้เห็นว่าสัตย์ธรรม์ข้างผู้ใด
เรียกอีศรีมาลามาให้ได้
ก็เข้าไปบังคมก้มกราบกรานฯ
ชะโงกดรัสคดีอยู่มี่ฉาน
อีสร้อยฟ้าว่าขานกล่าวโทษมึง
อีสร้อยฟ้ารู้กลมึงโกรธขึ้ง
จนถึงจะฆ่าอ้ายหมื่นไวย
ที่ทำชู้สู่หาเป็นข้อใหญ่
จริงฤาหาไม่ให้ว่ามาฯ
จะจริงหามิได้พระเจ้าข้า
ยังเด็กนักชันษาเพียงเจ็ดปี

ใครห่อนจะสอนซึ่งเด็กได้
ข้างลาวเคยทำบ้างฤๅอย่างนี้
แกล้งเอาความร้ายมาป้ายเขา
ถ้าจริงแล้วเลี้ยงไว้ขายบาทา
จะนิ่งไว้ใครเลยจะเล็งเห็น
ขอให้หมดมลทินสิ้นภัย

๏ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงศักดิ์
ทรงฟังคำทูลเป็นมูลมา
ดูก่อนเจ้าพระยาเสนามาตย์
ถ้อยคำแก้เกี้ยวเลี้ยวติดพัน
ความใครไม่มีซึ่งพยาน
จะพิจารณาว่าฉันใด

๏ ครานั้นข้าเฝ้าเจ้าพระยา
ขอเดชะพระองค์ผู้ทรงธรรม์
เมื่อครั้งความขุนช้างบังอาจใจ
เป็นเหตุกลางไพรในพนา
ทั้งสองฝ่ายมีคำสำนวนพูด
จึงดำน้ำถวายกับพลายงาม

๏ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงภพ
พระจึงถามศรีมาลาไม่ช้าที
จะต้องหาความจริงด้วยสิ่งสัตย์
กูเห็นดีแต่ที่น้ำกับไฟ

๏ ครานั้นนารีศรีมาลา
ข้าแด่พระองค์ดำรงวัง
แม้นแพ้แก่ข้างนางสร้อยฟ้า
ทำชั่วแล้วตัวจะอยู่ไย
มาใส่ไคล้เจรจาน่าบัดสี
สอนเด็กให้กาลีดังเจรจา
ทีตัวเจ้าชั่วเองสิไม่ว่า
ควรโปรดให้ฆ่าให้บรรลัย
ทั้งผัวเล่าก็จะเป็นที่สงสัย
ชีวิตอยู่ใต้พระบาทาฯ
เป็นปิ่นปักหลักโลกนาถา
จึงตรัสปรึกษาไปฉับพลัน
กูฟังเรื่องดูประหลาดเป็นความขัน
กฎหมายก่อนนั้นเป็นอย่างไร
ตระลาการเอาจริงยังไม่ได้
ที่จะให้เห็นจริงทุกสิ่งอันฯ
ปรึกษากันแล้วทูลทันใดนั่น
อันชีวันอยู่ใต้พระบาทา
พาพระหมื่นไวยไปเข่นฆ่า
ก็ไม่มีใครมาจะรู้ความ
ได้ปรึกษาให้พิสูจน์รูดลองถาม
ครั้งนี้ตามแต่จะทรงพระปรานีฯ
ฟังจบเค้ามวลเป็นถ้วนถี่
เฮ้ยมึงนี้จะว่าประการใด
ฤๅจะขัดว่าพิสูจน์นั้นไม่ได้
นั่นแลจะได้เห็นจริงจังฯ
ก้มกราบทูลมาด้วยใจหวัง
หม่อมฉันหวังตั้งจิตคิดลุยไฟ
จงประหารชีวาให้ดักษัย
ขอลุยไฟให้เห็นประจักษ์ตาฯ

๏ ครานั้นพระองค์ได้ทรงฟัง ทรงพระสรวลดังอยู่เริงร่า
ได้ยินฤาไม่อีสร้อยฟ้า อีศรีมาลาขันรับจะลุยไฟ
ถ้าจริงของมึงมึงจึงสู้ เท็จแล้วบอกกูจะผ่อนให้
มึงอย่ากั้มหน้าอยู่ว่าไร จะสู้มันฤาไม่ให้ว่ามาฯ
๏ นางสร้อยฟ้าฟังพระโองการ สะทกสะท้านหัวพองสยองฉ่า
จะรับผิดคิดกลัวพระอาญา แข็งใจเงยหน้าขึ้นทูลไป
ซึ่งว่าทำเสน่ห์เล่ห์กล มนตร์ดลจนผัวนั้นหลงใหล
คบเถนเณรทำเอาพระไวย จะลุยไฟให้เห็นเป็นสัจจาฯ
๏ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงศักดิ์ ปิ่นปักหลักโลกนาถา
ครั้นสองนางต่างทูลเป็นมูลมา พระผ่านฟ้าทรงฟังเห็นบังควร
จึงสั่งให้ขุดรางหน้าที่นั่ง ตำรวจในรับสั่งเป็นการด่วน
เกณฑ์เจ้าพนักงานการทั้งมวล ถี่ถ้วนเร่งรัดจัดแจงพลัน
พระสั่งเสร็จเสด็จขึ้นข้างใน พวกขุนนางต่างออกไปเป็นเหล่าหลั่น
ผู้คุมคุมคู่ความไปตามกัน มาถึงทิมดาบนั้นเข้ามณฑล
พวกตำรวจนั่งพิทักษ์รักษา มิให้ใครไปมาเดินสับสน
ให้นุ่งขาวห่มขาวทั้งสองคน เครื่องมณฑลจัดวางอย่างบุราณ
ข่าตะไคร้พริกขิงทุกสิ่งเสร็จ ไก่เป็ดหมากมะพร้าวข้าวสาร
หม้อข้าวหม้อแกงแลเชิงกราน จัดการเสร็จสิ้นทุกสิ่งอัน
รางไฟตำรวจก็เร่งขุด บ้างตรวจตราอุตลุดอยู่ตัวสั่น
บ้างขนฟืนแบกหามมาตามกัน ดินนั้นมอมแมมเปื้อนแก้มคาง
บ้างถกเขมรแบกงันตัวสั่นงก บ้างอ้าปากตาประหลกหกล้มผาง
ลุกขึ้นลุกลนขนเดินพลาง ขุดรางแล้วเสร็จสำเร็จพลันฯ

ตอนที่ ๔๒
นางสร้อยฟ้าศรีมาลาลุยไฟ

๏ จะกล่าวถึงพระจอมจักรพรรดิ ครองสมบัติอยุธยามหาศวรรย์
เนาในปราสาทแก้วแพรวพรรณ พระกำนัลกราบก้มประนมกร
ทรงรำพึงถึงเมียจมื่นไวย ได้สั่งให้ลุยไฟไว้วันก่อน
กูจะต้องดูแลให้แน่นอน เสด็จออกพระบัญชรด้วยทันใด
พรั่งพร้อมข้าเฝ้าเจ้าพระยา เสนาอำมาตย์ผู้น้อยใหญ่
พระกาญจน์บุรีชุมพลจมื่นไวย ก็หมอบเฝ้าอยู่ในหน้าพระลานฯ

๏ ฝ่ายว่าท่านย่าทองประศรี แจ้งคดีโกรธวุ่นอยู่งุ่นง่าน
ทุดอีลาวเจ้ากรรมทำจัณฑาล แกลนลานลงบันไดรีบไคลคลา
งกเงิ่นเดินมาตามถนน ผู้คนกล่นเกลื่อนเป็นหนักหนา
โจษกันระเบ็งเซ็งแซ่มา ไปดูเล่นเถิดหวาเขาลุยไฟ
ทั้งเจ๊กจีนแขกฝรั่งมังค่า รู้เข้าต่างมาไม่ช้าได้
ผู้คนล้นหลามสนามใน ทองประศรีเข้าไปกราบบังคม
พระองค์ทรงเห็นก็ดรัสทัก มันแก้มดอบฟันหักเป็นสองผม
เมื่อยังสาวไหล่ผายท้ายกลม น่าสงสารซานซมไปคลับคล้าย
เมื่อกระนั้นมันเป็นข้าหลวงเก่า กูนึกขึ้นมาเล่าก็ใจหาย
คิดถึงอ้ายขุนไกรให้เสียดาย ต้องรับอาญาตายแต่ก่อนมา
แล้วพระองค์ทรงดรัสไปบัดดล อ้ายแผนชุมพลหมื่นไวยหวา
อย่าให้เขาสงสัยในวิญญา สาบานเสียต่อหน้าอย่าเข้าใคร
ขุนแผนพระไวยพลายชุมพล ทั้งสามคนสาบานถวายให้
ถ้าแม้นว่าข้าพเจ้าเข้าข้างใด ให้ตกนรกหมกไหม้ในโลกันต์
จะตั้งจิตให้ตรงจงแท้เที่ยง ไม่ลำเอียงนึกร้ายหมายมั่น
ทั้งสร้อยฟ้าศรีมาลาไม่อาธรรม์ ทูลแล้วบังคมคัลลงบัดดลฯ

๏ พราหมณ์ตรวจบาดแผลที่เท้านาง ทั้งสองข้างบริสุทธิ์ไม่ขัดสน
ให้นั่งข้างรางไฟทั้งสองคน พฤฒาจารย์อ่านมนตร์กันกระทำ

ส่งข้าวตอกดอกไม้ให้สองนาง พราหมณ์ทั้งสองข้างบูชาร่ำ
บายศรีบัตรพลีพลีกรรม เสกซ้ำสังเวยซึ่งเทวา
โอมองค์พระสยมภูวญาณ องค์บรมพรหมานนาถา
พระจักรกฤษณ์ฤทธิรงค์ทรงศักดา พระคงคาพระเพลิงเถกิงฤทธิ์
พระคเณศร์พระขันทกุมาร มัฆวานทั้งพระพายกายสิทธิ์
โลกบาลบริหารทั้งสี่ทิศ ขอเชิญมาสถิตทัศนา
ทั้งเทวารักษากำพุฉัตร ปฏิบัติบำรุงพระศาสนา
เสื้อเมืองทรงเมืองเรืองฤทธา พระหลักเมืองอยุธยาวราฤทธิ์
เชิญมารับกระยาสังเวย อย่าเข้าด้วยโจทก์จำเลยอันคนผิด
ถ้าใครเท็จให้ไฟไหม้เป็นพิษ จงประจักษ์ศักดิ์สิทธิ์แก่ตาคน
แล้วให้สองนางตั้งอธิษฐาน ศรีมาลาชูพานดอกไม้บ่น
ถ้าร่วมรู้ทำชู้กับชุมพล ขอให้เพลิงไหม้ลนจนพังพอง
ถ้าตัวข้าสัตย์ซื่อต่อสามี อย่าให้พิษอัคคีนั้นถูกต้อง
ขอเชิญเทวามาคุ้มครอง ให้เหยียบย่องอย่างน้ำเย็นฉ่ำไป
เทวาจงรักษาซึ่งความสัตย์ ถ้าวิบัติให้ม้วยด้วยเพลิงไหม้
นางมิได้ครั่นคร้ามขามใจ หน้าตาผ่องใสดังบัวบาน
ฝ่ายนางสร้อยฟ้านั้นหน้าดำ ชูพานพึมพำอธิษฐาน
ไหลเล่อเพ้อพกอยู่ลนลาน เออผีสางปรางควานมาช่วยดอม
พวกพราหมณ์หัวเราะฮาดูน่าขัน อธิษฐานอย่างนั้นฤๅขาหม่อม
ทองประศรีร้องด่าอีหน้ามอม อธิษฐานลอมปอมให้เห็นตัว
นางสร้อยฟ้าจึงอธิษฐานใหม่ ถ้าข้าทำคุณไสยกับเถนขรัว
ทำให้พระไวยหลงใหลมัว ไปฝังรูปสระหัวกับเถนลาว
ข้อหนึ่งพลายชุมพลกับศรีมาลา ไม่ทำชู้สู่หาเหมือนข้ากล่าว
ขอให้ไฟไหม้พองทั้งสองท้าว ตัวสั้นดาขาวให้หนาวใจฯ

◎ ขุนแผนหมื่นไวยทองประศรี พลายชุมพลนั่งที่ริมรางใหญ่
จตุสดมภ์กรมเมืองนั่งเนืองไป พวกตำรวจนอกในก็ครบครัน

ฝูงคนยัดเยียดเบียดเสียดเถียง
เอะอะปะทะล้มลงจมกัน
อ้ายข้างนอกไม่เห็นเด้นเข้ามา
ลูกกระจอมอแมติดแม่พัว
อ้ายเจ๊กขายขนมล้มปั่นเป่
ไอ้ย่าลั่นเจี้ยวอย่าเหนี่ยวกู
อีมอญเจ้าข้าวเกรียบเหยียบเอาขา
อีมอญด่าด๊อกย่ายอ้ายจัญไร
ตำรวจในรายรอบขอบสนาม
ผู้คนสะพรั่งนั่งพร้อมเพรียง
จึงองค์สมเด็จพระพันวษา
เรียกสร้อยฟ้าศรีมาลามาไวไว
ฝ่ายว่าพระสนมนางกำนัล
สอดดาดามซี่มู่ลี่มา

◎ ครานั้นสร้อยฟ้าศรีมาลา
เข้าคนละข้างหัวรางไฟ
เขาโบกปัดพัดไฟให้ถ่านแดง
ศรีมาลาเพราพริ้มยิ้มแย้มมา
ลีลาศดังราชเหมหงส์
นางมิได้หวาดหวั่นพรั่นฤทัย
เทวดารักษาด้วยความสัตย์
ต้องนางอย่างทิพวารี

◎ สร้อยฟ้ากระดากอยู่ปากราง
ให้ครั่นคร้ามกลัวไฟจะไหม้พอง
เหยียบไฟลงได้สองสามก้าว
โจนจากรางไฟมิได้ช้า
บ้างวัดเหวี่ยงผลักรุนกันหุนหัน
บ้างผลักไสพัลวันตัวสั่นรัว
จนฝุ่นฝ่าฟุ้งฟูมขึ้นกลุ้มหัว
บ้างขี่บ่าจิกหัวชะโงกดู
อ้ายพวกโลนเสเพลเหนี่ยวหางหนู
ลงหมอบมุดคุดคู้ไม่เข้าไป
อ้ายเจ๊กร้องไอ้ย่าลุกขึ้นได้
จะดูเขาลุยไฟมาเบียดเคียง
คอยห้ามปรามมิให้ใครถุ้งเถียง
สงัดเสียงแซ่กันลงทันใด
ตรัสสั่งลงมาหาช้าไม่
ลุยไฟให้เห็นเป็นสัจจา
พากันเยี่ยมพระแกลแลหา
ดูสร้อยฟ้าศรีมาลาจะลุยไฟฯ
ได้ยินตรัสสั่งมาไม่ช้าได้
ถวายบังคมไปมิได้ช้า
นางสร้อยฟ้าแสยงเป็นหนักหนา
บังคมแล้วไคลคลาเข้ารางไฟ
เยื้องย่างเหยียบลงหาร้อนไม่
ลุยมาลุยไปได้สามที
พระพายชายพัดอยู่เรื่อยรี่
เสียงคนชมมี่ไปทั้งกองฯ
เปลวไฟร้อนนางยืนจดจ้อง
แข็งใจเยื้องย่องชมซานมา
ตัวสั่นท้าวท้าวไหม้ดีนฉ่า
อีสังเอ๋ยร้อนหวาจะขาดใจ

อีไหมเข้าคร่าพาลากถู
ผู้คนฉาวฉ่าฮาก้องไป
เอาเท้าป่ายสีข้างเข้าดังผลุง
พระไวยว่าไว้ทำไมนา

◎ ขุนแผนแสนสงสารศรีมาลา
มันเฝ้าแต่เบียนเบียดเสียดแทง
เพราะคนอื่นเขาไม่รู้จึงสงสัย
ทีนี้แลจะสิ้นที่นินทา
ทองประศรีความแค้นนางสร้อยฟ้า
ฉวยได้ดุ้นแสมแร่มาพลัน
ทุดอีเจ้ายาแฝดแปดยาช้าง
ร้อนหรือเอาพิมเสนมาแก้พิษไฟ
ทำตัวผัวแล้วยังมิหนำ
คบเถนเณรอุบาทว์ชาติอัปรีย์
ชุมพลวิ่งพวยฉวยชายผ้า
ทองประศรีโกรธหนักผลักมือไป
เป็นไรเป็นไปกูไม่ฟัง
เหมือนเขาเล่นซักส้าวคนฉาวฮา
ชุมพลกราบตีนพี่ศรีมาลา
มาถึงสร้อยฟ้าร้องด่าพลัน
พี่ศรีมาลาเขารักกูเหมือนลูก
อีลาวป่าหน้ามึงไม่มีอาย
แล้วกดคออีไหมใส่ศอกถอง
ฉวยมือสร้อยฟ้าแล้วคร่าดึง
พระหมื่นศรีจูงมือชุมพลมา
ฝูงคนพรั่งพร้อมล้อมดูแดง
ดีนแดงเป็นลูกหนูเจียวข้าไหว้
พระหมื่นไวยขบฟันตัวสั่นมา
ขุนนางห้ามยุ่งว่าอย่าอย่า
เอาไปฆ่าเสียหัวตะแลงแกงฯ
ไม่ควรเลยสร้อยฟ้ามันกลั่นแกล้ง
พ่อแจ้งอยู่แล้วแต่ไรมา
เจ็บช้ำน้ำใจเป็นหนักหนา
ประจักษ์หน้าพระที่นั่งพรั่งพร้อมกัน
แกขบเหงือกเหลือกตาด่าตัวสั่น
กูจะต่อยหัวมันให้พอใจ
มานอนอ้าขากางครางอยู่ได้
ให้สาใจเจ้าเสน่ห์เล่ห์กลดี
ซ้ำว่าชุมพลนั้นเอาพี่
ร้องอี๋อี๋ซี้ขาอยู่ว่าไร
อย่าทำวุ่นคุณย่าเถิดข้าไหว้
จะต่อยให้หัวฟกถกเขมรมา
พวกผู้คุมรุมรั้งทั้งหลังหน้า
ลงทรุดนั่งยังด่าตาเป็นมัน
มือเช็ดน้ำตาแล้วหุนหัน
อีช้อนตะแกรงแกล้งกันให้ได้อาย
มาดูถูกมุสาว่าง่ายง่าย
มานอนหงายครางร่นคนดูอึง
มึงคู่คิดปิดป้องกูรู้ถึง
จะฟันมึงเสียที่หัวตะแลงแกง
เจ้าฟังพ่อว่าอย่าใจแข็ง
ด่าแช่งสร้อยฟ้าทุกหน้าไปฯ

๏ ครานั้นสมเด็จพระพันวษา
คราวนี้รู้เช่นได้เห็นใจ
ทำยาแฝดใส่อ้ายไวยผัว
จนเสื่อมเวทเสื่อมฤทธิ์วิทยา
ยังยุให้ลูกพ่อก่อวิวาท
จะให้ล้างผลาญกันให้บรรลัย
แล้วคิดร้ายอ้ายชุมพลศรีมาลา
คิดอ่านสารพัดเป็นศัตรู
ฮ้าเฮ้ยเหวยพระยายมราช
ผ่าอกด้วยขวานประจานไว้
๏ พระยายมรับพระราชบัญชา
ฉุดมือสร้อยฟ้าคร่าขบฟัน
ดีฉันจะบรรลัยไปเป็นผี
จะต้องษมาลาโทษศรีมาลา
ทะลวงฟันเข้าปีกทั้งสองข้าง
กราบย่ากราบผัวกราบทั่วไป
ยกเอาเท้านางขึ้นทูนหัว
แม่คุณทูนหัวลูกชั่วช้า
ให้สิ้นเวรสิ้นกรรมทำบุญเถิด
ถึงบาปกรรมทำชั่วติดตัวไป
เพราะว่ากรรมนำไปให้ใจชั่ว
เอาอิจฉาพยาบาทมาเป็นเกณฑ์
แล้วมิหนำซ้ำว่าแม่เป็นชู้
ใส่ไคล้จะให้เจ้านายชัง
ลูกนี้หินชาติอุบาทว์เมือง
อัปยศอดอายขายหน้าตัว
กริ้วนางสร้อยฟ้าดังเพลิงไหม้
อีจัญไรเจ้ากลมารยา
ให้เมามัวหลงเล่ห์เสนหา
จะเป็นบ้าแล้วยังไม่พอใจ
ดูบังอาจกำเริบเดิบใหญ่
พ่อมันนั้นจะได้มาเล่นกู
แกล้งใส่ไคล้จะให้ฆ่าอีกทั้งคู่
ดูเป็นกบฏแท้เห็นแน่ใจ
จะเอาไปฟันฟาดให้ตักษัย
อย่าให้คนผู้ดูเยี่ยงมันฯ
เรียกทะลวงฟันมาขมีขมัน
นางวอนไหว้ว่าท่านได้เมตตา
จะขอลาสามีกับท่านย่า
อย่าให้เป็นเวราเมื่อบรรลัย
พานางแวะมาหาช้าไม่
แล้วร้องไห้ไปที่ศรีมาลา
กลิ้งเกลือกเสือกดัวไม่เงยหน้า
แม่จงรับษมาอย่าจองภัย
ลูกจะได้ไปเกิดในชาติใหม่
พอจะได้คลายร้อนด้วยผ่อนเวร
จึงเมามัวคบหากับเณรเถน
ไม่แลเห็นโทษผิดช่างปิดบัง
ร่วมรู้กับชุมพลแต่หนหลัง
โกหกโอหังด้วยเมามัว
จะฟุ้งเฟื่องคนผู้เขารู้ทั่ว
รู้ว่าชั่วสิเป็นถึงเช่นนี้

เทวดาอารักษ์ท่านแล้งเห็น
ควรท่านจะประหาญผลาญชีวี
ไม่มีผิดจะติดตายไปด้วย
ยังไม่ได้เห็นเดือนเห็นตะวัน
โอ้แม่เจ้าประคุณของลูกเอ๋ย
เอาไว้ใช้เป็นข้ากว่าจะม้วย
◎ ทองประศรีฟังว่าน้ำตาตก
ต่อฟ้าเคืองสันหลังจึงรำพัน
กูสั่งสอนเท่าไรไม่ใส่หู
ช่างเย่อหยิ่งนี่กระไรกูไม่เคย
เห็นกับย่าเถิดศรีมาลาเอ๋ย
มันทำเจ้ากับผัวถึงชั่วดี
◎ ศรีมาลาฟังคำที่ร่ำว่า
เห็นสารภาพผิดคิดอาวรณ์
เกลือกว่าวาสนามิเคยม้วย
ไม่หมายเอาตอบแรนแทนคุณ
อย่านึกเลยว่าข้าพยาบาท
นางตั้งอธิษฐานด้วยทันใด
ปรารถนาจะให้พ้นจากสงสาร
จะช่วยสัตว์ให้พ้นมรณา
ถึงหน้าพระที่นั่งก็บังคม
จะควรมิควรประการใด
บัดนี้สร้อยฟ้าซึ่งต้องโทษ
จะพาบุตรพระไวยไปวายปราณ
กระหม่อมฉันมีจิตคิดสงสาร
ขอพระราชทานโทษโปรดสร้อยฟ้า
ว่าทำเข็ญจึงให้ไปเป็นผี
มาปรานีแต่ลูกที่ในครรภ์
ได้เจ็ดเดือนมาม้วยพลอยอาสัญ
ไม่ทันรู้ว่าชายหญิงจะชิงม้วย
อย่าผูกเวรลูกเลยช่วยขอด้วย
นึกว่าช่วยลูกน้อยที่ในครรภ์ฯ
อียาจกใครทำให้มึงนั่น
กูนี้กลั้นน้ำตามิได้เลย
เอาคารมข่มกูเสียอีกเหวย
มากอดเกยตีนว่าน่าปรานี
เจ้าละเลยเสียก็เห็นจะเป็นผี
จงปรานีลูกน้อยในอุทรฯ
น้ำตาหลั่งไหลด้วยใจอ่อน
จะผันผ่อนทูลขอดูตามบุญ
กุศลส่งคงจะช่วยมาอุดหนุน
จะเอาบุญช่วยกู้ชีวิตไว้
อย่าประมาทภาวนาเอาใจใส่
ขอเดชะข้าได้ทำบุญมา
เอาทางพระนิพพานภายภาคหน้า
นางตั้งสัจจาแล้วคลาไคล
ประนมกรกราบทูลเฉลยไข
ชีวิตอยู่ใต้พระบทมาลย์
รับสั่งโปรดเกล้าให้ไปประหาร
ด้วยมีครรภ์ประมาณเจ็ดเดือนมา
จะติดมารดาม้วยด้วยเข่นฆ่า
กับบุตรที่มีมาได้รอดตายฯ

๏ ครานั้นจึงองค์นเรนทร์สูร ฟังศรีมาลาทูลพระทัยหาย
ไม่รู้มันจะมาพาลูกตาย เสื่อมคลายกริ้วลงด้วยทรงธรรม์
วาสนาสร้อยฟ้าจะไม่ม้วย กุศลศรีมาลาช่วยค้ำชูนั่น
ทั้งบุญบุตรในท้องนั้นป้องกัน บันดาลให้ไภยันต์นั้นพ้นไป
จึงตรัสว่าขอบใจอีศรีมาลา มึงนี้หาอาฆาตจองเวรไม่
อยู่ในสัตย์ธรรมล้ำเหลือใจ หากว่าอีจัญไรมันใจพาล
มึงขอโทษก็จะโปรดชีวิตให้ แต่จะเลี้ยงมันไว้อุบาทว์บ้าน
นานไปมันจะทำให้รำคาญ กูขี้คร้านจะดูมึงลุยไฟ
ตรัสพลางสั่งพระยายมราช อีสร้อยฟ้าอุบาทว์ไม่เลี้ยงได้
ศรีมาลามาขอชีวิตไว้ ก็ขับไปให้พ้นจากพาราฯ

๏ ครานั้นท่านเจ้ากรมยมราช อภิวาทถอยหลังมาสั่งว่า
โปรดประทานชีวิตนางสร้อยฟ้า ให้ขับพ้นพาราในสามวันฯ

๏ ครานั้นสมเด็จพระพันวษา ปรานีศรีมาลาจะทำขวัญ
ดำรัสไปให้สั่งคลังในพลัน ให้จัดสรรเงินทองของนานา
เงินสองชั่งทั้งผ้าสองสำรับ แหวนก้อยพลอยประดับขันล้างหน้า
หีบหมากลายเทพประนมถมยา พระราชทานศรีมาลาเป็นรางวัล
อีกทั้งปะวะหล่ำกำไลทอง ประทานลูกในท้องเป็นของขวัญ
อีศรีมาลาครั้งนี้มึงดีครัน ความชอบมึงนั้นกูตอบแทน
ที่ได้อ้ายแผนชุมพลมา เพราะมึงไปพูดจากับอ้ายแผน
หาไม่ไหนอ้ายเฒ่าจะหายแค้น ผิดนักก็จะแล่นเดลิดไป
แล้วจึงดำรัสตรัสกำชับ อ้ายแผนกับอ้ายชุมพลอย่าเขวไขว
เลิกวิวาทบาดทะเลาะกับอ้ายไวย ที่แล้วแล้วกันไปกูขอที
พระกาญจน์บุรีพระไวยพลายชุมพล ทั้งสามคนรับสั่งใส่เกศี
เสด็จขึ้นออกมาไม่ช้าที ตามกันจรลีจากวังใน
อีเม้ยรับว่ากับนางสร้อยฟ้า คิดถึงคุณนายข้าอย่าลืมได้
ศรีมาลาเคืองข้องร้องด่าไป ทุดอีมอญจัญไรอย่าเจรจา

ชาวบ้านร้านตลาดต่างชมเชย แม่ศรีมาลาเอ๋ยดีหนักหนา
ไม่ผูกกรรมซ้ำทูลขอสร้อยฟ้า จะหาเหมือนแม่นี้นี่ยากครัน
ลางคนว่าถ้ากูแล้วที่ไหน จะให้ตัดหัวเสียบเสียที่นั่น
นางสร้อยฟ้าเจ็บเท้าค่อยก้าวยัน นิ่วหน้าพากันมาถึงเรือน
เกาะหลังอีไหมเข้าในห้อง พิษไฟปวดพองรองปันเปื้อน
ข้อยอยู่เถิดหนาจะลาเฮือน เข้าของกองเกลื่อนต้องทิ้งไว้ฯ

◎ ครั้นรุ่งเช้าสร้อยฟ้านารี เข้าไปหาสามีแล้วร้องไห้
กราบกรานขอประทานซึ่งโทษภัย ลูกได้ทำชั่วใส่ตัวเอง
งดโทษเถิดหนาจะลาแล้ว จะคลาดแคล้วห่างไกลไปเท้งเต้ง
ได้พึ่งบุญอุ่นอกจะวังเวง เจ้าประคุณคุ้มเกรงแต่ลงมา
ทั้งพ่อแม่ได้พึ่งเมื่อดกไร้ พ่อกราบทูลแก้ไขให้หนักหนา
หาไม่เชียงใหม่ทั้งพารา ก็จะมาเป็นจุณวิจุณไป
จนโปรดให้ลูกมาเคียงคู่ ถึงผิดชอบก็เอ็นดูหาว่าไม่
เป็นกรรมหนหลังมาบังไว้ จึงให้คิดผิดเผอิญเป็น
จากเมืองพึ่งพ่อพอเห็นหน้า กลับคืนพาราจะห่างเห็น
เช้าค่ำร่ำไห้อกใจเย็น แสนเข็ญบุกป่าไปแต่ตัว
เมื่อลงมาข้าคนก็มากมาย จะกลับเดี่ยวเปลี่ยวดายแล้วทูนหัว
ป่ากว้างช้างเสือก็น่ากลัว แรดร้ายควายวัวคะนองทาง
ไหนห้วยเหวเปลวปล่องต้องเลาะไป หนามไหน่รกชัฏอยู่รอบข้าง
เมื่อลงมาบิดาให้ขี่ช้าง นี่จะต้องเดินทางด้วยเท้าไป
ข้าวของใครจะต้องมาหาบถือ ต้องซัดเซตัวฤาก็ท้องไส้
แดดลมจะระทมให้ตรมใจ แสนห่วงใยแต่ลูกก็ในครรภ์
จะต้องทนลำบากตรากตรำ ทั้งข้าวน้ำวิปริตผิดผัน
จะเป็นหญิงฤาชายอย่างไรนั้น จะตายเป็นไม่เห็นกันกับบิดา
ค่ำลงจะต้องนั่งบังร่มไม้ ฟืนไฟใครเลยจะช่วยหา
ต้องหนุนขอนนอนแนบพสุธา ภาวนากลัวสัตว์ที่ในไพร

จะฟังแต่เนื้อนกวิหคโหย
ไหนจะคิดถึงตัวด้วยกลัวภัย
นางยกเท้าผัวทูนหัวไว้
ร้องไห้ใจจะขาดลงเป็นจุณ
อนิจจาเวรกรรมจำวิบาก
ถึงจะต้องดกลำบากยากไร้
พ่อเจ้าดูเมียเสียยังแล้ว
ตั้งแต่นี้มิได้เห็นดังเช่นเคย

◎ ครานั้นพระไวยเจ้าพลายงาม
คิดแสนสงสารเมียเสียน้ำใจ
แข็งใจปลอบโยนนางสร้อยฟ้า
อันทุกข์สุขมีทั่วทุกหญิงชาย
เจ้ารักษาอย่าให้ครรภ์อันตราย
อย่าตีตนก่อนไข้ให้หมองมัว

◎ นางสร้อยฟ้าได้ฟังคำพระไวย
คำพ่อสอนสั่งสิ้นทั้งนั้น
แต่น้ำใจอาลัยด้วยความรัก
น้ำตาไหลนองสองมือฟาย
พ่อเจ้าประคุณของเมียแก้ว
พ่ออยู่ดีอย่ามีซึ่งโรคา
ลาแล้วครวญคร่ำร่ำร้องไห้
เจ้าประคุณคุณย่าได้ปรานี
ให้แม่ศรีมาลามาขอไว้
จะใคร่อยู่แทนคุณจนวอดวาย
ค่อยอยู่เถิดใจบุญเจ้าประคุณเอ๋ย
เหมือนตายจากคุณย่าจะลาไป
ชะนีโวยหวีดร้องก้องป่าใหญ่
ไหนจะเฝ้าเศร้าใจถึงพ่อคุณ
ความอาลัยดันอกให้หมกมุ่น
จนดาขุ่นแดงเดือดเป็นเลือดไป
เมียจะจากพ่อไปอย่างไรได้
ถ้าอยู่ได้แล้วไม่จากพระคุณเลย
พ่อทูลกระหม่อมแก้วของเมียเอ๋ย
จะลับเลยสุดสิ้นชีวาลัยฯ
ได้ฟังความสะท้อนถอนใจใหญ่
น้ำตาไหลรีบเช็ดด้วยความอาย
จงดับความโศกาให้เหือดหาย
ยามเคราะห์ร้ายก็ต้องยากลำบากตัว
ถ้าสืบไปไม่ตายคงพบผัว
รักษาตัวไว้เถิดคงพบกันฯ
ค่อยคลายใจที่วิโยคโศกศัลย์
จะจำไว้ให้มั่นจนวันตาย
ยิ่งหักก็ยิ่งพรั่นยิ่งขวัญหาย
สยายผมลงเช็ดกับบาทา
จะจากวันนี้แล้วไม่เห็นหน้า
ให้ชันษาอายุพ่อพันปี
เข้าไปกราบไหว้ทองประศรี
ชั่วดีไม่ทิ้งให้หลานตาย
หลานรักจึงไม่ม้วยฉิบหาย
ไม่เหมือนหมายรับสั่งให้ขับไป
ที่ไหนเลยจะได้กลับมาเมืองใต้
ทางไกลตายเป็นไม่เห็นกันฯ

๏ ทองประศรีได้ฟังนางสร้อยฟ้า
กูก้อยพลอยรำคาญสงสารครัน
ยิ่งว่ายิ่งเป็นเล่นยาแฝด
จนความตายจะถึงจึงได้คิด
กูอยู่กับผัวจนตัวเฒ่า
มิรักแล้วไปไม่พรั่นพรึง
๏ สร้อยฟ้าประนมก้มกราบไหว้
หลานนี้ชั่วจนตัวปิ้มวายปราณ
ยกเอาเท้าย่าขึ้นทูนหัว
ขอษมาลาโทษโปรดอภัย
ไปกราบขุนแผนผู้แว่นไว
ลูกทำชั่วจนตัวจะมรณา
ลูกนี้โง่เง่าเฉาโฉด
เอาอิจฉาพยาบาทมาเป็นเกณฑ์
ทั้งพ่อพลายชุมพลจงอยู่ดี
ให้มีสุขสมปองอย่าหมองมัว
๏ ฝ่ายว่าขุนแผนพลายชุมพล
เอ็นดูอยู่ดีดีมิฟังคำ
จนเลื่องลือทั้งบ้านสะท้านเมือง
ไม่พอที่อึงมี่ทั้งแผ่นดิน
จะผูกเวรกันไยไปเถิดเจ้า
เหมือนหนึ่งสัตว์พลัดตกลงนรก
นางสร้อยฟ้าได้ฟังทั้งสองว่า
กราบขุนแผนพลันตัวสั่นรัว
๏ จึงเข้าในห้องศรีมาลา
ครั้งนี้มีกรรมจะจำไกล
น้ำตาไหลรั่วอยู่ตัวสั่น
มึงหุนหันทำได้ช่างไม่คิด
ร้องแปดปากคอไม่ต่อติด
เป็นสุดฤทธิ์ที่กูจะช่วยมึง
ยาแฝดยาเมาไม่คิดถึง
เป็นมึงกูไม่ทำให้รำคาญฯ
คุณย่าหวังจะให้เป็นแก่นสาร
กรรมของหลานเองแล้วจะโทษใคร
ตัวสั่นรัวรัวร่ำร้องไห้
กราบไหว้ย่าแล้วก็ลามา
คุณพ่อได้งดโทษโปรดเกศา
ให้บิดาเดือดร้อนอย่าผูกเวร
อารามโกรธไปฟังถ้อยคำเถน
กรรมเวรลูกสร้างมาล้างตัว
วันนี้พี่จะลาพ่อทูนหัว
พี่ชั่วแล้วจะลาไปตามกรรมฯ
ได้ฟังยุบลก็บ่นพร่ำ
มาทำกรรมใส่ตัวกลั้วมลทิน
ฟุ้งเฟื่องเขาดำหนิติฉิน
ไม่ประดิ่นวินชาอุลามก
อันความเก่าเจ้าอย่าได้วิตก
เรายกให้แล้วเจ้าอย่ากลัว
สมควรแล้วเจ้าข้าพ่อทูนหัว
แล้วลาน้องผัวมาทันใดฯ
กอดเอาบาทาร่ำร้องไห้
แม่ข้าไหว้ค่อยอยู่ให้จงดี

แม่เจ้ามีคุณทูลขอไว้
คุณของแม่หนอในข้อนี้
วันนี้แล้วแม่จะแลลับ
ข้าวของน้องนี้มิเสียดาย
ถ้ารอดไปได้ถึงเมืองเชียงใหม่
มาคิดอยู่แต่แม่มีคุณ
แม้นว่ามิดายไปภายหน้า
ลูกจะได้ก้มหน้ามาทดแทน
๏ ครานั้นฝ่ายนางศรีมาลา
แม้นข้าคุมแค้นแน่นใจ
จะแทนบุญคุณไปทำไมมี
สงสารลูกในท้องของสร้อยฟ้า
ข้าวของที่อุทิศจะทำให้
จอกขันข้าวของอยู่นองเนือง
สร้อยฟ้าฟังนางศรีมาลา
พระคุณแม่เป็นล้นพ้นไป
ถ้าแม้นทำได้ให้ส่วนบุญ
อภัยโทษโปรดเถิดจะขอลา
ที่ลูกทำวุ่นให้ขุ่นเคือง
แต่วันนี้จงระงับดับเวร
ศรีมาลารับแล้วขอษมา
สร้อยฟ้ารับขมาแล้วว่าไป
๏ ครานั้นจึงโฉมนางสร้อยฟ้า
ครวญคร่ำร่ำไรไปเรือนนาง
เรือนเจ้าเอ่ยเคยอยู่มาหลายปี
เครื่องแป้งแต่งตั้งไว้ครบครัน
หาไม่จะประลัยไปเป็นผี
จะใส่ในเกศีคุ้มวันตาย
ไปแล้วฤาจะกลับมาได้ง่าย
ช่วยถวายพระสงฆ์ส่งส่วนบุญ
พี่น้องก็จะได้ช่วยอุดหนุน
ได้พึ่งบุญแล้วมิได้จะทดแทน
คงจะกลับลงมาเป็นมั่นแม่น
อย่าคุมแค้นลูกเลยจะลาไปฯ
ตอบคำสร้อยฟ้าหาช้าไม่
ที่ไหนจะไปทูลขอมา
ข้านี้มิได้ปรารถนา
ข้าจะเอาแต่บุญไม่ขุ่นเคือง
ผ้าขาวนั้นไซร้จะย้อมเหลือง
จะเป็นเครื่องบริขารเจือจานไป
ยกมือโมทนาแล้วกราบไหว้
ไม่ผูกภัยก่อกรรมที่ทำมา
ครึ่งหนึ่งอุดหนุนแทนตัวข้า
ผิดพลั้งแต่หลังมาอย่าเป็นเวร
เป็นเรื่องลงมาจนตาเถน
นางประเคนพานข้าวตอกดอกไม้
ส่งให้สร้อยฟ้าหาช้าไม่
แม่ปลงใจเถิดหนาอย่าแคลงคลางฯ
ษมานางศรีมาลาแล้วเยื้องย่าง
ทอดตัวลงกลางที่นอนพลัน
ล้วนของดีสารพัดได้จัดสรร
ฉากกั้นเตียงที่นอนอ่อนละไม

คิดถึงผัวคิดถึงตัวจะตกยาก จะจำจากเปลี่ยวจิตคิดหวั่นไหว
คิดถึงเคยเชยชื่นกับหมื่นไวย ยิ่งคิดไปเพียงจะดิ้นสิ้นชีวิต
นางแข็งขืนกลืนโศกกำสรดไว้ จะอยู่ช้าไม่ได้ด้วยกลัวผิด
เพราะโทษทัณฑ์ตัวนั้นถึงชีวิต ต้องจำจิดจำจากจะพรากไป
จึงจัดแจงเงินทองของดีดี เอาลงใส่ในที่กระทายใหญ่
อีกทั้งผ้าผ่อนท่อนสไบ ที่เด็มรักจึงได้เลือกเอามา
จัดแล้วออกมาสั่งข้าไท ไปถอยเรือมาไว้ที่หน้าท่า
ขนานอ้ายรับคำแล้วอำลา เอาเรือประทุนสามวามาจอดไว้
อีไหมขนของขลุกบรรทุกเรือ พริกเกลือเชิงกรานข้าวสารใส่
เครื่องครัวสิ่งของสำรองไว้ สร้อยฟ้าคลาไคลลงเรือพลันฯ

◎ พระไวยเปิดหน้าต่างข้างตีนท่า แลเห็นสร้อยฟ้าเจ้าโศกศัลย์
ขนานอ้ายกับอีไหมไปด้วยกัน ถอยหัวเรือหันออกแจวไป
รื้อคิดความหลังด้วยยังรัก สงสารนักนางน้องเจ้าท้องไส้
จะลำบากยากเย็นเข็ญใจ ต้องเดินดงพงไพรไกลกันดาร
ได้ยินเสียงร้องไห้ไปแจ้วแจ้ว สนั่นแนวคงคาน่าสงสาร
โอ้ว่ากรรมเราทำแต่ก่อนกาล มาประหารให้กำจัดจึงพลัดพราย
แม้นไม่เกรงอาญาฝ่าธุลี ไหนแก้วพี่จะจากไปง่ายง่าย
ถึงเจ้าผิดก็ยังคิดแสนเสียดาย โอ้ว่าสายสุดสงวนไม่ควรเป็น
เหลียวชะแง้แลตามเจ้าทรามเชย จนเรือเลยลับแหลมแลไม่เห็น
น้ำตาตกอาบซาบกระเซ็น ตั้งแต่นี้จะไม่เว้นวายคะนึง
หับหน้าต่างย่างเข้ามาในห้อง ลงนอนดรองดรมจิตเฝ้าคิดถึง
ให้อัดอั้นตันใจดังใครกรึง แต่รำพึงจนม่อยผอยหลับไปฯ

◎ จะกล่าวถึงสร้อยฟ้าขนานอ้าย บ่าวนายสามคนกับอีไหม
รีบแจวมาตามแนวชลาลัย เลยบ้านป้อมไปหัวสะพาน
อยู่อ่างทองสองคืนกับสองวัน แล้วพากันผ่านพ้นตำบลบ้าน
ถึงบางแก้วแจวมาไม่ช้านาน พอสุริย์ฉานเย็นยั้งอยู่บางแมว

ชาวเรือเหนือใต้ครั้นใกล้ค่ำ
หุงข้าวต้มแกงแสงไฟแวว
ว่ามีจระเข้ยาวราวเส้นเศษ
เมื่อจะขึ้นคลื่นลมระดมดึง
แม้นเรือใครพลบค่ำไปลำเดียว
กัดตะกูดแจวหักเสียหนักมา
◎ นางสร้อยฟ้าจอดเรืออยู่ริมเขา
ร้องไห้โฮว่าโอ้ข้อยนี้จน
เรือที่ขี่มาก็เล็กนัก
โอ้ครั้งนี้หน้าที่จะวอดวาย
◎ ครานั้นเจ้าเณรกับเถนขวาด
เป็นจระเข้เที่ยวเร่ในวารี
ครั้นค่ำก็ทำสีหนาท
นัยน์ตาลุกเป็นไฟอยู่ไวแวว
คับคั่งจอดดูอยู่ท้ายคุ้ง
จะฟังข่าวสร้อยฟ้าว่าอย่างไร
ก็รู้เที่ยงว่าเสียงเจ้าสร้อยฟ้า
แล้วกลายเพศจระเข้เดินเซซัง
จึงร้องเรียกไปนางไหมเอ่ย
กูคือเถนกับเณรทั้งสองรา
◎ นางไหมแลไปบนดลิ่ง
ลุกขึ้นถอนหลักแล้วชักพาย
เถนเณรย่างลงในเรือพลัน
จึงเล่าความตามดันจนปลายไป
ล่องหนออกพ้นที่จองจำ
ฟังข่าวราวเรื่องเจ้าสร้อยฟ้า
ก็จอดเรียงเคียงลำเป็นทิวแถว
ครั้นสุกสิ้นกินแล้วเล่ากันอึง
สำแดงเดชลอยขวางกลางน้ำขึง
อีกตัวหนึ่งนั้นยาวสักเก้าวา
ปะที่เปลี่ยวแล้วเข้าไล่เอาซึ่งหน้า
แต่มิได้เห็นว่ากินผู้คนฯ
ได้ยินเล่าหัวพองสยองขน
ไหนจะพ้นจระเข้จะขบตาย
แต่คลื่นหนักก็จะล่มลงจมหาย
นางกลิ้งเกลือกเสือกกายไม่สมประดีฯ
องอาจล่องหนเที่ยวด้นหนี
อยู่ที่หัวย่านบ้านบางแมว
ขึ้นผุดผาดลอยล่องเล่นคล่องแคล่ว
เรือแจวออกกลาดไม่อาจไป
เห็นเรือมุงแกก็เมียงเข้ามาใกล้
พอได้ยินร้องให้เข้าไปฟัง
แกว่ายมาดำด้นขึ้นบนฝั่ง
เจ้าเณรจิ๋วตามหลังตรงลงมา
อย่าช้าเลยถอยเรือรับเร็วหวา
หนีมาได้รอดไม่วอดวายฯ
เห็นจริงจำได้ด้วยเดือนหงาย
วาดท้ายเข้ารับด้วยฉับไว
เห็นนางสร้อยฟ้านั้นนั่งร้องไห้
รูปรอดตัวมาได้ด้วยวิชา
ลงน้ำเป็นจระเข้มาคอยท่า
จะมรณาฤๅรอดตลอดไป

เสียงร้องไห้จำได้ขึ้นมาหา
ต้องเป็นโทษนี่โปรดประการใด
◎ สร้อยฟ้าได้ฟังเถนขวาดถาม
ว่าเดิมพระภูมินทร์ปิ่นประชา
ว่าข้าคบกับเณรเถนเฒ่า
ข้าให้การแก้เกี้ยวเลี้ยวท้วงติง
ร่วมรักทำชู้ข้ารู้แน่
ไม่มีพยานด้วยกันทั้งสองรา
เพราะเราทำชั่วจึงแพ้เขา
กีดเพราะลูกในครรภ์ไม่บรรลัย
ก็ตั้งจิตคิดจะขึ้นไปเชียงใหม่
ได้เป็นเพื่อนเหมือนช่วยชื่งชีวา
ว่าพลางทางสั่งขนานอ้าย
เถนเณรก็ไปในเรือนั้น
เถนขวาดหวาดหวั่นพรั่นวิญญา
อีกทั้งพวกด่านทางวางร้านไฟ
จึงไปชักหักกิ่งหิงหายผี
ปักหัวเรือไปมิได้นาน
ผ่านปากน้ำบางพุทราคลาเคลื่อน
ไม่มีใครทักทายสบายใจ
เดือนหนึ่งมาถึงเมืองระแหง
ขึ้นบกต่อไปในพนา
นางไม่เคยยาตราในป่ากว้าง
ต้องแดดแผดลมระงมไป
สนั่นเสียงสิงห์เสือเนื้อกวาง
ชะนีบ่างค่างลิงวิ่งปะเลง

เหตุไฉนจึงมาถึงนี่ได้
จะไปไหนสามคนซุกซนมาฯ
ก็เล่าความตามสัตย์ไม่มุสา
ให้หาไปถามเอาความจริง
ทำให้ผัวมัวเมาต้องยุ่งยิ่ง
ว่าความจริงชุมพลกับศรีมาลา
จึงไปยุพ่อแม่มากล่าวหา
พระพันวษาจึงสั่งให้ลุยไฟ
พระปิ่นเกล้าสั่งให้ฆ่าให้ตักษัย
จึงโปรดให้ไล่เสียจากพารา
ดีใจพบพระคุณบุญหนักหนา
เจ็บไข้จะได้มาเห็นหน้ากัน
ให้คัดท้ายถอยเรือมาจากนั่น
ช่วยกันแจวถ่อต่อขึ้นไป
เห็นเรือตำรวจตรวจตราขึ้นล่องไขว่
เขาจับได้ครั้งนี้มิเป็นการ
เสกด้วยเวทฤาษีปลอมแปลงสาร
ให้ชาวด่านเห็นเป็นคนอื่นไป
เลยเลื่อนข้ามย่านบ้านน้อยใหญ่
ค่ำหยุดเช้าไปไม่รั้งรา
เอาเรือจอดเกยแห้งไว้หน้าท่า
น่าสงสารสร้อยฟ้านั้นสุดใจ
ค่อยค่อยย่างเยื้องย่องด้วยท้องไส้
เจ้าหวั่นไหววิเวกอยู่วังเวง
ฝูงช้างหักพงอยู่โผงเผง
โดดเหยงลงดินดิ้นงักงัก

เลียงผาโผนผกตกภูเขา
หมาในวิ่งไล่ตามพยัคฆ์
ถึงช่องแคบพอตะวันนั้นเย็นลง
เอาใบไม้มาซ้อนแล้วอ่อนเอน
พระจันทร์กระจ่างกลางอากาศ
รอบเดือนเกลื่อนกลาดดารากร
ต้องพรรณดอกไม้ที่ในป่า
หอมระรื่นลมชายค่อยคลายท้อ
คิดถึงพระไวยอาลัยนัก
ถนอมน้องมิให้หมองในอารมณ์
น้อยใจใจชั่วนี้เหลือแสน
เพราะตัวผิดแทบชีวิตจะวางวาย
แต่ร้องไห้ไม่หลับจนรุ่งเช้า
กับเณรจิ๋วหิ้วบาตรไปยาจนา
มาก็นานข้าวสารเสบียงสิ้น
แต่พากันเดินไปด้วยใจปอง

◎ มาข้าจะกล่าวบทไป
ท้องแก่จะคลอดซึ่งลูกยา
ท่านย่าท้องประศรีบนผีสาง
เรียกหาข้าไทอยู่งกงัน
เร็วเข้าเขาจะคลอดมึงอย่าช้า
เด็กเอ่ยตั้งหม้อก่อเตาไฟ
ขมิ้นส้มมะขามน้ำมันดิบ
ออไวยไปไหนไม่เห็นมา

◎ พระไวยเสกน้ำให้เมียกิน
เดชะพระเวทวิเศษดี
น้ำลายเลียเข้าก็หายหัก
หมายจักกินเนื้อที่เหลือเดน
อัสดงฟ้าแดงดังแสงเสน
ตาเถนภาวนาพากันนอน
ดูโอภาสจำรัสประภัสสร
น้ำค้างปรายรายร่อนอ่อนละออ
กลีบผกาเบิกบานตระการช่อ
แต่ใจคอห่วงหลังยังตรอมตรม
เสียดายรักร่วมจิตสนิทสนม
ไม่พอที่จะนิยมให้ยากกาย
มาผูกแค้นทำเขาเฝ้ามั่นหมาย
ให้กลัดกลุ้มฟุมฟายฝ่ายน้ำตา
เถนเฒ่าตื่นลุกขึ้นล้างหน้า
ตามบ้านป่าได้ข้าวเหนียวมาเจียวท้อง
ต้องหากินตามยากจากบ้านช่อง
พอได้สองเดือนครึ่งถึงพาราฯ
ถึงศรีมาลายาใจเสนหา
ญาติกาห้อมล้อมอยู่พร้อมกัน
ได้ยินศรีมาลาคร่างแกตัวสั่น
อ้ายนั่นออนี่อึงมี่ไป
ฟืนต้องซื้อมาเอาไว้ไหน
น้ำร้อนต้มไว้อย่าได้ช้า
สูหยิบมาดำขยำหวา
อย่าช้าเสกน้ำสะเดาะทีฯ
แล้วเอารินรดใส่ในเกศี
ลูกที่ในครรภ์ก็คลอดมา

เป็นชายเฉิดโฉมประโลมลักษณ์ อวบอ้วนน่ารักเป็นหนักหนา
ย่าทวดทองประศรีรับรี่มา อาบน้ำแล้วทาขมิ้นพลัน
เรียกบ่าวเอาผ้าที่เนื้อดี ทำกระโจมทันทีขมีขมัน
เบาะเมาะวางรองป้องกัน ใส่กระด้งลงพลันกล่อมให้นอน
ส่วนข้างนางศรีมาลาแม่ ท่านย่าแกก็ให้เข้าไฟก่อน
ขมิ้นแห้งฝนทากินยาร้อน ให้ลูกอ่อนกินนมแล้วชมไป
สามเดือนโกนหัวให้ลูกชาย ญาติกาทั้งหลายทำขวัญให้
เสมาปะวะหล่ำทั้งกำไล ขุนแผนเอามาให้แก่หลานยา
พระไวยว่ากับพระกาญจน์บุรี จะให้ชื่อไรดีคุณพ่อขา
ให้สมกับเค้ามูลตระกูลมา ท่านทวดว่าชื่อแก้วแลแววไว
ขุนแผนจึงให้ชื่อว่าพลายเพชร เอาเคล็ดนามปู่เป็นผู้ใหญ่
ญาติวงศ์ยินยอมพร้อมใจ ก็อยู่ได้เป็นสุขสนุกสบายฯ

◎ จะกล่าวถึงฝ่ายข้างนางสร้อยฟ้า ท้องแก่หนักหนาเจ็บใจหาย
ญาติวงศ์พร้อมหน้ามารอบกาย คลอดง่ายเป็นชายงามโสภา
ประพิมพายคล้ายกับพระหมื่นไวย พระเจ้าดารักใคร่เป็นหนักหนา
นางนมพี่เลี้ยงประทานมา ให้พิทักษ์รักษาทุกราตรี
แล้วจัดแจงแต่งของจะทำขวัญ เครื่องกระยาสารพันทั้งบายศรี
ให้ประโคมดุริยางคดนตรี พราหมณ์ชีพฤฒามาอวยชัย
จึงสั่งให้โหราพฤฒาจารย์ เร่งคูณหารดวงชะตาหาฤกษ์ให้
จะตั้งนามตามวงศ์ตระกูลไทย ฤกษ์ดีวันไรให้บอกมา
ครั้นถึงวันดีเป็นศรีวัน พระญาติวงศ์พร้อมกันมาถ้วนหน้า
เจ้าเชียงใหม่ให้นามแก่นัดดา ให้ชื่อว่าพลายยงพงศ์นพรัฐ
แล้วประทานข้าไทให้ใช้สอย เพชรพลอยเครื่องประดับสำหรับกษัตริย์
ทั้งเงินทองของเล่นสารพัด ชมเชยเสวยสวัสดิ์ทุกวันไปฯ

ตอนที่ ๔๓
จระเข้เถนขวาด

◎ จะกล่าวถึงเถนขวาดฉลาดเวท
แต่รับนางสร้อยฟ้ามาเวียงชัย
ด้วยเจ้าลาวยกย่องสนองคุณ
เป็นที่สังฆราชามลาว์วงศ์
ถวายเครื่องยศอย่างสังฆราช
ล้วนปักหักทองขวางสำอางงาม
เจ้าเชียงใหม่ให้ลาวเป็นเลขวัด
สานุศิษย์ใหญ่น้อยสักร้อยคน
อยู่กุฎีสี่หลังดังตำหนัก
อัฒจันทร์ชั้นตั้งเครื่องบูชา
กระจกใหญ่ใส่เสาเข้าทุกทิศ
เตียงจีนตีนตั้งสิงโตทอง

◎ วันหนึ่งจึงพระสังฆราชเถน
สานุศิษย์หมอบกลาดดาษระเบียง
ยกหมอนขวานอิงพิงกับอก
เลือดฝาดขึ้นหน้าเป็นนวลละออง
เหลือบแลเห็นแผลหน้าผากยับ
ฉุนโกรธขึ้นมาพลันในทันที
จะลงไปกรุงศรีอยุธยา
ผุดลุกจากเตียงเหวี่ยงหมอนพลัน
จับจีวรห่มดองแล้วครองผ้า
เณรพรมฉวยร่มกับพัชนี
พวกเลขวัดจัดวอมารอท่า
ขึ้นวอหลังคาสีตะลีตะลาน
กระเดื่องเดชเชียงอินทร์แผ่นดินไหว
เปรียบดังไกรสรราชที่อาจอง
มีบุญยิ่งกว่าบรรดาสงฆ์
ดำรงวัดพระธาตุราชอาราม
ตลกบาตรตาลิปัตรพัดย่าม
ขี่เรือม่านคานหามกั้นสัปทน
เปลี่ยนผลัดเข้าเดือนอยู่เกลื่อนกล่น
แต่เณรจิ๋วนั่นเป็นต้นต่างหูตา
ตละตึกคึกคักแน่นหนา
ล้วนเครื่องแก้วกะหลาป๋าปากเลี่ยมทอง
หน้าต่างติดกระจกซุ้มคันฉ่อง
เครื่องประดับสำหรับห้องก็พร้อมเพรียงฯ
ฉันเพลแล้วออกไปในเฉลียง
เอนตนลงบนเตียงพนักทอง
หยิบกระจกกะหลาป๋าเอามาส่อง
ผิวผ่องเปล่งปลั่งกำลังดี
รอยเมื่อชุมพลจับสับด้วยกระบี่
มึงดีละจะเล่นให้เห็นกัน
จับมันเข่นฆ่าให้อาสัญ
งกงันเข้าไปในกุฎี
ร้องเรียกศิษย์มาอยู่อึงมี่
เณรสีตะพายย่ามตามอาจารย์
เถนขวาดยาตรามาองุ่นง่าน
หามลัดดัดบ้านเข้าวังใน

ถึงประตูหูช้างที่ข้างหน้า
ขึ้นบนตำหนักพลันด้วยทันใด
◎ ครานั้นสร้อยฟ้ายาใจ
เลี้ยงบุตรสุดสวาดิไม่คลาดคลา
พอสาวใช้ไปแถลงแจ้งคดี
ก็จูงลูกพลายยงตรงออกไป
ถวายเภสัชตะบันแล้ววันทา
มานี่ด้วยมีกิจธุระ
◎ เถนขวาดถอนใจถวายพร
ทุกวันนี้ภายนอกดอกเป็นใย
จะขบฉันอันใดก็เต็มกลืน
ถ้าเป็นอย่างนี้ไปไม่บรรเทา
รูปมาหมายจะลาองค์เจ้าแม่
อย่าห้ามไว้ให้ชีวันอันตราย
◎ ครานั้นจึงโฉมนางสร้อยฟ้า
ฉันถวายตัวมาก็ช้านาน
ที่ห้ามปรามแต่หลังเคยรั้งเหนี่ยว
จะแก้แค้นขุนแผนกับพระไวย
ด้วยกลัวลูกยากำพร้าพ่อ
ถ้ามิให้พระไวยนั้นปลดปลง
◎ ครานั้นท่านสังฆราชา
ค่อยกระถดเข้าไปให้ใกล้ชิด
ยังแค้นใจอ้ายชุมพลมิรู้สิ้น
แต่เกิดมายังมิให้ใครดูเบา
ถ้ามิได้ทดแทนให้แค้นหาย
จึงหมายว่าจะแกล้งแปลงอินทรีย์
ลงจากกวอเดินมาหาช้าไม่
แล้วสั่งให้ไปทูลเจ้าสร้อยฟ้าฯ
อยู่ในตำหนักจันทน์หรรษา
จนลูกยาพลายยงเจริญวัย
พระครูบามาที่ตำหนักใหญ่
นิมนต์ให้สังฆราชนั่งอาสนะ
เจ้าคุณอุตส่าห์มาสาธุสะ
ฤๅว่าจะประโยชน์สิ่งอันใดฯ
ว่าทุกข์ร้อนรูปนี้มีข้อใหญ่
แต่ภายในชอกช้ำทุกค่ำเช้า
ผวาตื่นนอกใจให้ร่อนเร่า
เห็นจะเข้าอติสารอาการตาย
ไปคิดแก้ทุกข์ร้อนพอผ่อนหาย
โฉมฉายได้เมตตาแก่อาจารย์ฯ
ได้ฟังเถนขวาดว่าก็สงสาร
มีเหตุการณ์จงเล่าให้เข้าใจ
ก็ครั้งเดียวเมื่อจะลงไปเมืองใต้
ห้ามไว้เพราะสงสารเจ้าพลายยง
จึงได้ขอร้องห้ามความประสงค์
จะลงไปก็ตามแต่ความคิดฯ
ได้ฟังนางว่าก็สมจิต
กระซิบว่าข้านี้คิดอยู่ค่ำเช้า
มันดูหมิ่นมากมายให้อายเขา
จะให้มันทำเปล่าก็เต็มที
จะชอกช้ำจำตายไปเป็นผี
เป็นกุมภีล์ลงไปในอยุธยา

จะทำเสียให้วุ่นขุ่นทั้งกรุง
อันคนดีที่ไหนใครจะมา
จะล่อมันลงน้ำให้ถนัด
ถ้าได้เสร็จสมหมายวายวล
อันตรงที่พระนายของพลายยง
เข้ามาหวังว่าจะลาไป

◎ ครานั้นสร้อยฟ้ามารศรี
ด้วยอาฆาตชุมพลแต่ไรมา
ถ้าคุณฆ่าอ้ายชุมพลคนนี้ได้
คุณจะเอาสิ่งใดจะให้ปัน
แต่ตัวคุณนั้นชราอย่าประมาท
ครั้งมันแกล้งแปลงมารบพระไวย
เจ้าอุบายถ่ายเทก็ใช่เล่น
หากคุณเป็นอย่างยอดจึงรอดตัว

◎ เถนขวาดตอบว่าแม่อย่าพรั่น
ถึงตัวแก่อย่างนี้แลสีกา
คราวนั้นไม่รู้ตัวมัวกินเหล้า
ถ้าคนอื่นหมื่นพันก็บรรลัย
ได้เล่นกันซึ่งหน้าแล้วอย่าพรั่น
จะทำเสียให้เห็นเป็นภัสม์ธุลี
พรุ่งนี้อาตมาจะลาไป
จะรีบดรงลงไปอยุธยา

◎ ครานั้นสร้อยฟ้านารี
ให้คุณเรืองฤทธิไกรชัยชาญ
ขอให้ปราบศัตรูหมู่ร้าย
ประสงค์ใดให้สมอารมณ์คิด
เอาให้ยุ่งถึงสมเด็จพระพันวษา
คงอาสาแต่อ้ายพลายชุมพล
ขบกัดตามสบายให้ตายปัน
จะได้อยู่เมืองบนสบายใจ
รูปหาคิดปลิดปลงชีวิตไม่
จงอวยชัยให้สำเร็จเจตนาฯ
ฟังเถนยินดีหัวเราะร่า
พอเถนว่าก็เหมือนเกาเข้าที่คัน
จะขอบคุณเหมือนให้ไปสวรรค์
เว้นแต่ดาวเดือนตะวันแลจนใจ
อ้ายชุมพลเก่งกาจเป็นไหนไหน
มันยังไล่บุกป่ามาแต่ตัว
เคยเห็นเมื่อมันปลอมล้อมท่านขรัว
ถ้าชั่วก็คงยับไม่กลับมาฯ
มิให้มันทำร้ายให้ขายหน้า
แต่ฝ่ายข้างทางวิชายังว่องไว
มันจึงเข้ามาตะครุบเอาไปได้
ถึงรูปพลาดพลั้งไปไม่เสียที
ต่อให้มันขี่คอทั้งพ่อพี่
ถ้าไม่ดีแม่อย่ารับเอากลับมา
ด้วยว่าได้ฤกษ์เก้าเป็นเสาร์ห้า
ไม่ช้าคงจะเสร็จสำเร็จการฯ
อัญชลีอวยพรสุนทรสาร
ใครใครอย่าได้ทานกำลังฤทธิ์
แพ้พ่ายบรรลัยได้ดังจิต
สำเร็จกิจกลับมาอย่าช้านานฯ

๏ เถนขวาดรับคำแล้วอำลา
ผุดลุกจากที่ตะลีตะลาน
ศิษย์ถือร่มย่ามมาตามปร่อ
ครู่หนึ่งมาถึงกุฎีพลัน
ผลัดผ้าไตรกองครองผ้าเก่า
เอ็งคอยดูศิษย์หาต่างตาใจ
ไปแก้แค้นแทนทดอ้ายซุมพล
สมคิดแล้วจะมาไม่ช้าที
อยู่หลังกูจะสั่งให้เสร็จสรรพ
ถ้าเห็นการนานเนิ่นเกินสัญญา
๏ ครานั้นเณรจิ๋วคนฉลาด
นี่อย่างไรพระครูดูดีดี
คิดพลางทางตอบพระอาจารย์
อ้ายซุมพลคนคะนองมันว่องไว
ฤทธิเดชเวทมนตร์กลใดใด
คนดีมีไม่สิ้นอยุธยา
เมื่อแก่เฒ่าเข้าเรือนแปดสิบปลาย
จะอยู่ไปได้อีกสักกี่ปี
นั่งกินนอนกินจนสิ้นชีวิต
จะไปไยให้ยากลำบากกาย
๏ เถนขวาดฟังว่านั่งหน้านิ่ว
ถืออ้ายพลายฝ่ายเดียวเจียวเจ้าเณร
ถึงมีฤทธิ์เรี่ยวแรงแข็งเป็นเหล็ก
มันจะรู้ลึกซึ้งถึงเพียงใด
เพราะมึงขลาดพลาดให้มันจับตัว
หากกูเมางัวเงียเสียอารมณ์
ค่อยอยู่เถิดสีกากับพลายหลาน
ออกทวารขึ้นวอจรจรัล
เลขวัดหามวอขมีขมัน
ขึ้นอัฒจันทร์เยื้องย่องเข้าห้องใน
ร้องเรียกเจ้าเณรจิ๋วเข้ามาใกล้
กูจะไปอยุธยาธานี
จะทำเสียให้ป่นจนเป็นผี
ในสิบห้าราตรีจะกลับมา
คอยระวังนั่งนับวันไว้ท่า
อย่าช้าตามไปให้ทันทีฯ
ฟังเถนขวาดนึกพรั่นขวัญหนี
จะวิ่งรี่ตั้งหน้าไปหาภัย
จะฮึกหาญไปอย่างนี้หาดีไม่
เราเคยได้เห็นชัดถนัดตา
ที่พระครูทำได้มันไวกว่า
อย่าชะล่าใจนักจักเสียที
แสนสบายยศศักดิ์ก็ถึงที่
ถึงเพียงนี้ไม่รู้จักรักสบาย
ไม่ควรคิดพยาบาทมาดรหมาย
อยู่ดายในเชียงใหม่ได้เข้าเมรุฯ
ทุดอ้ายจิ๋วขี้ขลาดประมาทเถน
กูไม่จัดชัดเจนหรืออย่างไร
มันก็เด็กเล็กลูกกะหำใส
ปากไอยังไม่สิ้นกลิ่นน้ำนม
เลยหดหัวกลัวมันเป็นกุ้งต้ม
ว่าคาถาอาคมจึงฟั่นเฟือน

ถ้าดีอยู่อย่างนี้แล้วที่ไหน
เอ็นอยู่ดูกุฏีสักครึ่งเดือน
◎ เณรจิ๋วขนพองสยองหัว
ประนมมืออวยพรอ่อนตาม
ไชยะให้ชนะพลายชุมพล
ให้ฟุ้งเฟื่องเรืองฤทธิ์ประสิทธิ
◎ พระครูเถนฟังเณรอนุญาต
ด้วยคราวนั้นเถนขวาดขาดชะดา
จึงหยิบเครื่องรณรงค์ยงยุทธ์
มงคลคุ้มเสนียดประเจียดแพร
ยัดใส่ย่ามน้อยห้อยหัวไหล่
ห่มดองแล้วคาดราดดดพัน
จับไม้เท้าก้าวเยื้องขยับกาย
นกแสกแถกเสียดศีรษะมา
เอ๊ะอย่างไรท่าทางเป็นลางร้าย
หลับตาร่ายคาถาแก้นิมิต
ก้าวลงอัฒจันทร์ถึงชั้นล่าง
แผ่แม่เบี้ยขวางหนทางจร
กอดอกยกเมฆดูนิมิต
จะยกต่อคอแขนไม่ติดกาย
ครั้นจะถอยสร้อยฟ้าจะว่าขลาด
กัดฟันกลั้นใจแล้วไคลคลา
ขัดสมาธิ์สมาธิสติมั่น
ครั้นสำเร็จเสร็จแสร้งแปลงอินทรีย์
สองเท้าถีบดินบินกระโชก
ปากมุ้มมู่ทู่สองหูแดง
จะฟันให้คอขาดลงกลาดเกลื่อน
ถ้าเห็นช้าอย่าเชือนรีบไปตามฯ
นึกกลัวเถนขวาดไม่อาจห้าม
ให้สมความคิดไว้ไปเถิดซิ
ให้เล่ห์กลสมหวังดังดำริ
ฉันจะอยู่ดูกุฏิต่างหูดาฯ
ถูกใจสังฆราชหัวเราะร่า
ให้นึกว่าได้ทีไม่มีแพ้
สายตะกรุดประคำทองของเก่าแก่
ปรอทแร่เครื่องรางอย่างสำคัญ
ผลัดสบงทรงสไบเข้าให้มั่น
ตรงเข้าที่อัฒจันทร์วันทาลา
เห็นจิ้งจกตกตายลงตรงหน้า
หลวงตานิ่งขึงตะลึงคิด
ระงับกายกลับนั่งลงตั้งจิต
ขยับยืนยักทิศไปอุดร
งูเห่าลางเลื้อยฟู่ซูหัวร่อน
เถนเห็นสังหรณ์เป็นลางร้าย
ก็วิปริตเป็นรูปคนหัวหาย
เถนสำคัญมั่นหมายไม่คืนมา
เป็นชาติลูกผู้ชายตายดาบหน้า
ตรงเข้าป่าช้าด้วยทันที
ปลุกเสกเลขยันต์น้ำมันผี
รูปตาชีก็หายกลายเป็นแร้ง
หางโบกหัวเกลี้ยงเหนียงแกว่ง
ลมแรงร่อนมุ่งกรุงอยุธยาฯ

๏ โผตรงลงเหนือเมืองอ่างทอง พอเยื้องคลองบางแมวเป็นแนวป่า
แร้งหายกลายรูปเป็นหลวงดา ลงนั่งนิ่งภาวนาร้อยแปดที
เสกไม้เท้าต่อหางที่กลางตัว แล้วเอาบาตรสวมหัวเข้าเร็วรี่
เผ่นโผนโจนผางกลางนที ก็กลายเป็นกุมภีล์มหิมา
เขี้ยวขาวยาวออกนอกปากโง้ง ฟาดโผงร้องเพียงเสียงฟ้าผ่า
โตใหญ่ตัวยาวสักเก้าวา ขึ้นวิ่งร่าหลังน้ำด้วยลำพอง
ท่านผู้ฟังถ้วนหน้าอย่าสงสัย เดิมจะได้ตั้งย่านเป็นบ้านช่อง
เพราะเถนขวาดแปลงกายร้ายคะนอง จึงเรียกบ้านจระเข้ร้องแต่นั้นมา
เดี๋ยวนี้มีหลักแหล่งแขวงอ่างทอง บ้านช่องปึกแผ่นยังแน่นหนา
ตั้งนามตามนิทานเพราะขรัวตา จึงได้ปรากฏตำบลจนทุกวันฯ

๏ คราน้นกุมภาหลวงดาขวาด เอาหางฟาดเฟือยฝั่งดังสนั่น
ใหญ่ยาวราวพระยาชาละวัน ครื้นครั่นสนั่นก้องลำพองกาย
เหล่าจระเข้เก่าเป็นเจ้าถิ่น บ้างมุดดินซ่อนตัวซุกหัวหาย
บ้างลงหนองหนีตัวด้วยกลัวตาย บ้างตะกายขึ้นบกมุดรกไป
พ้นบ้านตลาดกรวดรวดเร็วมา ควายช้างขวางหน้าเข้าไม่ได้
ฟาดฟันกัดตายก่ายกันไป เลยไล่ล่องน้ำร่ำลงมา
ครู่หนึ่งถึงหน้าเมืองอ่างทอง โบกหางคร่างร้องคะนองร่า
พอชาวบ้านลงตะพานมาล้างปลา เข้าคาบคร่าลงน้ำแล้วดำทวน
โบกหางวางทะลึ่งขึ้นครึ่งกาย ชูศพขึ้นถวายพระอิศวร
คาบผีรี่มาที่หน้าจวน ฟันฟาดขาดด้วนกระเด็นไป
รั้วแขวงกรมการชาวบ้านช่อง วิ่งร้องตัวสั่นอยู่หวั่นไหว
เห็นจระเข้คาบคนบนบันได เอาออกไปฟาดผางกลางคงคา
ฝูงคนบนดลิ่งวิ่งสอสอ มดหมออยู่ที่ไหนก็ไปหา
หมอที่ไม่มีครูงูปลาปลา น็กจะมาแทงเล่นอย่างเช่นเคย
ที่หมอเก่าเข้าใจไปห้ามกลุ้ม เมินเสียเถิดเจ้าหนุ่มเหล่านี้เอ่ย
จระเข้นี้ใหญ่อย่าไปเลย เอาคางเกยก็จะล่มจมน้ำไป

เหมือนอย่างคำบุราณท่านย่อมว่า ถ้าสามวาแล้วมีฤทธิ์นิมิตได้
นี่มันเกินสามวากว่าขึ้นไป เวทมนตร์เห็นจะไม่ถึงใจมัน
อ้ายลางคนเห็นจริงวิ่งกลับมา ได้ยินว่านึกกลัวจนตัวสั่น
ลางคนเชื่อฝีมือยังดื้อดัน ถึงชาละวันก็เล่นจะเป็นไร
ถือชนักหยักรั้งนั่งหัวเรือ คนข้างท้ายพายเผือหาหยุดไม่
จระเข้ท่องฟ่องฟูคอยดูใจ พอเข้าใกล้เพื่อนก็พุ่งผลุงกระท้อน
ซ้ำใส่เข้าอีกเล่มให้เต็มแรง จระเข้แว้งเอาชนักหักสองท่อน
สิ้นชนักชักหอกดอกกระดอน จระเข้ย้อนกลับมาอ้าปากแดง
เรือหมอพายมาสามวาปลาย กับคนพายห้าเล่มล้วนเข้มแข็ง
จระเข้งับปับเดียวด้วยเรี่ยวแรง ทั้งเรือคนปันเป็นแป้งเข้าปากไป
เรือคนหกนายพายห้าเล่ม ยังไม่เต็มแก้มดีกุมภีล์ใหญ่
เอาไปดำสำรอกเสียทันใด ถดลงไว้ได้น้ำดำเลยมา
ผู้คนบนดลิ่งวิ่งสอสอ เห็นจระเข้กินหมอเสียหนักหนา
ต่างคนย่นย่อไม่รอรา ฉาวฉ่าไปทุกแห่งแขวงอ่างทอง
เขมรมอญลาวชาวป่าดอน ลือกระฉ่อนไปทั้งหมดสยดสยอง
ไม่อาจลงอาบน้ำในลำคลอง จระเข้ล่องเลยมาในสาครฯ

◎ ถึงที่เปลี่ยวเหลียวดูไม่เห็นเรือน ค่อยค่อยเลื่อนลอยไปเหมือนไม้ขอน
ถ้าเห็นบ้านเรือนคนที่บนดอน ก็ทำอิทธิ์ฤทธิรอนเข้ารุกราน
พอจวนรุ่งเที่ยวมาหาที่เปลี่ยว เถนขึ้นเที่ยวบิณฑบาตที่บนบ้าน
ได้จังหันฉันแล้วตะลีตะลาน โจนลงชลธารเป็นกุมภา
ถ้าบ้านไหนเถนได้บิณฑบาต บ้านนั้นเป็นอันขาดไม่เข่นฆ่า
ไม่รีบรัดค่อยค่อยลอยล่องมา ปรารถนาจะให้เรื่องนั้นเลื่องลือ
ถึงบ้านแหแร่ร้องก้องกระหึม รางควานพึมพูดกันสนั่นอื้อ
ครั้นมาถึงหัวย่านบ้านสะดือ ก็มุดน้ำดำที่ออยู่ใต้น้ำ
พอชาวบ้านเลิกนากลับมาเรือน ลงล้างเปื้อนที่ตีนท่าอยู่คลาคล่ำ
เถนก็ผุดผุดโผล่ขึ้นจากน้ำ ตะกายย่ำขึ้นบนโคลนโจนกระโจม

เข้าไล่คนปากกัดหางฟัดฟาด ทำอำนาจราชศักดิ์เข้าหักโหม
ได้สามคนคาบตรงลงน้ำโครม ถาโถมถีบดำล่องน้ำไป
ทำอำนาจฟาดฟัดกัดขบ ซ่อนศพเสียทั้งสิ้นหากินไม่
ขบกัดขัดเสียที่รากไทร แล้วเลยไล่ล่องน้ำร่ำตะบึง
เที่ยวท่องล่องโร่มาโพธิ์สระ ปะหลวงตาบิณฑบาตฟาดดังผึง
ขบกัดสะบัดเถรขึ้นเลนตึง บนตลิ่งวิ่งอึงทั้งหญิงชาย
เรือแพใหญ่น้อยถอยเข้าคลอง ไม่อาจล่องลอยน้ำระส่ำระสาย
พ่วงกันพันพัวด้วยกลัวตาย จระเข้ร้ายถึงย่านบ้านระกำ
มาถึงนั่นตะวันพอตกบ่าย เขาไล่ควายลงท่าออกคลาคล่ำ
จระเข้ท่องล่องลอบมาใต้น้ำ ดำลอดไปทะลึ่งขึ้นกึ่งกลาง
ควายเปลี่ยวเลี้ยวขวิดด้วยเขาขวับ จระเข้งับคอขาดฟาดด้วยหาง
คาบควายว่ายวู่ชูลูกคาง สะบัดขว้างขึ้นบนบกตกบนโคลน
คนบนบกหกล้มลงจมเลน จระเข้เถนขึ้นบนบกทำผกโผน
เข้าไล่คนบนดลิ่งวิ่งออกโซน ถึงท้ายคุ้งพุ่งโจนลงน้ำครืน
ทำอำนาจฟาดหางอยู่กลางน้ำ โผมุดผุดดำน้ำเป็นคลื่น
คนบนบกหกล้มลงทั้งยืน กำลังดื่นวิ่งทะลึ่งออกดึงดังๆ

◎ มาถึงบางเทวาท้ายป่าโมก จระเข้โบกหางหันเข้าแฝงฝั่ง
ที่นั่นน้ำลึกนักตระพักพัง เข้าเฟือยฟังแยบคายอยู่ท้ายวัด
เป็นเทศกาลชาวบ้านมาไหว้พระ เสียงเอะอะเรือแพออกแออัด
แข่งกันไปมาอยู่หน้าวัด บ้างซัดเพลงปรบไก่ใส่เพลงเรือ
นางสาวสาวโอ่อวดประกวดกัน ห่มสีสันม่วงไหมล้วนใส่เสื้อ
เอาโตกตั้งทั้งคู่อยู่ท้ายเรือ บ้างปูเสื่อปูหนังตั้งหมอนอิง
เจ้าหนุ่มหนุ่มรักสนุกมาทุกบ้าน ดาดเพดานตลอดลำทำสุงสิง
ปูเสื่ออ่อนหมอนวางมาตั้งอิง พายเที่ยวเกี้ยวผู้หญิงรอบรอบไป
เรือเจ้าพวกขี้เมาขวดเหล้าวาง โต๊ะจีนตั้งกลางเอาแกล้มใส่
เอาดอกดาวเรืองร้อยห้อยหูไว้ ล้วนแต่ดัดผมใหม่ใส่ขาวม้า

เจ้าเณรพระสงฆ์ลงเรือโขน
ยังพวกนางสาวสาวชาวแม่ค้า
ขายกล้วยทอดส้มขนมจีน
ผู้คนบนวัดก็อัดแอ
พวกหัวไม้ลอยชายออกกรายกรีด
เข้าในวัดยัดเยียดเบียดตะเบ็ง

◎ ครานั้นกุมภาหลวงตาขวาด
ออกจากเฟือยเลื้อยดำใต้น้ำมา
ตีนตะกายปากกัดหางฟัดฟาด
เกรียวกรีดหวีดวิ่งออกอลวน
ปะแม่ค้าขนมจีนฉวยตีนลาก
โดดขึ้นบนดลิ่งวิ่งร้องเกน
จระเข้ตรงเข้าในวงเพลงครึ่งท่อน
สิ้นสติลืมตัวด้วยกลัวตาย
พวกเจ้าเพลงผู้ชายก็วายวุ่น
อารามกลัวโทงเทงปุเลงมา
หญิงล้มชายคะมำคว่ำลงไป
หญิงดิ้นชายดันกันตะบึง
จระเข้คาบได้นางแม่ค้า
อมแต่หัวตัวออกไว้นอกฟัน
จระเข้คาบผู้หญิงวิ่งแหวกว่าย
เห็นแต่คนกันขาวเท้าแกว่งไกว

◎ จระเข้ล่องมาทางบางโผงเผง
ผุดดำร่ำมาในสาชล
นางสาวสาวชาวบ้านมาอาบน้ำ
หวีดผวาผ้าหลุดมุดเข้ารก
ยาวโยนเกรียวกราวอยู่ฉาวฉ่า
ผัดหน้ากันไรใส่เสื้อแพร
เอาโตกดีนช้างตั้งไว้แด่งแง่
เรือพ่วงกันเป็นแพออกแซ่เซ็ง
เหน็บมีดขวานคร่ำทำก๋ำเก่ง
สาวสาวกลัวนักเลงลงนาวาฯ
เห็นเรือดาษไปทั้งแดนออกแน่นหนา
ทะลุถลาโลดโผงผางขึ้นกลางคน
ตัวขาดคอพับลงยับย่น
โจนประจญเรือล่มจมระเนน
มันเคยปากร้องว้ายควายดาเถร
ลุยเลนผ้าหลุดฉุดแต่ชาย
ผู้หญิงทิ้งผ้าผ่อนล้มนอนหงาย
เวยวายวิ่งเม้าเป็นเต่านา
โดดผลุนวิ่งแต้ทั้งแก้ผ้า
โดนเอานางเต่านาเข้าต๋ำปึง
ผลักไสเหวี่ยงวางอยู่ผางผึง
รู้สึกกายอายทะลึ่งไปจากกัน
ทำศักดาโดดดำแม่น้ำลั่น
คนบนบกอกสั่นทุกคนไป
ชูถวายพระอิศวรทวนน้ำไหล
จนใจไม่อาจแก้แต่สักคนฯ
เห็นฝูงเป็ดฟาดเป้งลงตายป่น
จนกระทั่งบ้านกุ่มซุ่มในรก
ขรัวตาดำเข้าไปโผล่โผผงก
เอามือปกเป็นจับปิ้งวิ่งขึ้นตะพาน

จระเข้ไม่ทำดำต่อมา
ล่องเลยลงมาหน้าบางบาล
อ้ายมะเดื่อเงื้อถ่อขึ้นแทงปราด
อีเม้ยโดดดิ้นแหยวแจวหลุดมือ
ถึงหัวตะพานกบเจาเข้าบ้านตึก
ลงลุยเลนเบนว่ายกระจายกระจุย
ความกลัวกุมภาประดาเสีย
ข้างเจ้าผัวกลัวเมียจะล้มตาย
๏ ตั้งแต่อ่างทองสองฟากท่า
เรือแพก็ขยาดไม่อาจจร
มดหมอมาดูก็สั่นหัว
แต่ชั่วปู่ชั่วย่ามาแต่ไร
โจษกันจอแจออกแซ่ซ้อง
ฟาดฟัดกัดคนเป็นภัสม์ธุลี
แล้วเลยลงมาหน้าบ้านป้อม
ขบกัดขัดเสียที่รากไทร
คนเห็นภุมภานั้นกล้าหาญ
ถึงแพเจ๊กจอดหน้าท่าการ้อง
อ้ายผัวร้องไอ้ย่าวิ่งมาช่วย
จนผ้าผ่อนล่อนลุ่ยจากพุงพัน
จระเข้เถนเห็นเจ๊กมันร้องไห้
พอปากอ้าเจ๊กคร่าไม่รารอ
จระเข้ลงจากแพแร่เร็วมา
พอร้องเหนอผุดเถ่อขึ้นข้างท้าย
เรือนางญวนยืนแจวแหยวแหยวมา
แว้งผางหางฟาดลงกลางลำ
คนระอาออกซื่อลือทุกบ้าน
ตรงเข้าบ้านผีมดกดเอากระบือ
จระเข้ฟาดหัวเด็ดกระเด็นปรื๋อ
ร้องอึงอื้ออุยย่ายตะกายตะกุย
ไล่สะอึกเอาผู้หญิงวิ่งผ้าลุ่ย
โคลนมันดูดปรูดปรุยเปรอะทั้งกาย
ปลกเปลี้ยดีนอ่อนลงนอนหงาย
มือตะกายเสือกกันขึ้นบนดอนฯ
กลัวกุมภาทั่วหมดสยดสยอน
ลือกระฉ่อนชาวบ้านสะท้านใจ
ด้วยเห็นตัวกุมภานั้นโตใหญ่
ก็ยังไม่เคยเห็นเหมือนเช่นนี้
เถนก็ล่องมากระทั่งถึงกรุงศรี
ชาวบุรีเล่าลืออื้ออึงไป
แกคอยต้อมดอดฉวยเอาคนได้
แล้วเลยไล่เรือมาภูเขาทอง
ชายหญิงวิ่งพล่านทุกบ้านช่อง
ขึ้นคาบเมียเจ๊กจ่องเจ้าน้ำมัน
จระเข้ฉุดเจ๊กฉวยบั้นเอวมั่น
อ้ายผัวหันหน้าจ้องร้องไห้งอ
นึกขันกลั้นไม่ได้ก็หัวร่อ
เมียก็พอหลุดได้ไม่ถึงตาย
พบแม่ค้าคอนของมาร้องขาย
ตีนตะกายปากกัดฟัดระยำ
จระเข้คว้าแจวปับงับขย้ำ
ญวนคะม้าล้มอักคร่อมหลักแจว

ทะลุมิดติดหลักชักไม่ไหว
อ้ายเจ้าผัวดกประหม่าตาแบ้งแบว
ชาวเรือแพชุลมุนวุ่นวาย
ใครไม่อาจค้าขายลงพายเรือ
จระเข้เถนเห็นคนพากันกลัว
แว้งหางกลางน้ำทำคะนอง
พวกข้าราชการสะท้านใจ
ริมดลิ่งเยียดยัดอยู่อัดแอ
บ้างตรงมาที่ศาลาลูกขุน
ว่ามีกุมภากล้าเหลือใจ
มันยาวใหญ่ได้ประมาณสักสิบวา
เที่ยวกินสัตว์กัดคนจนเป็นเบือ

๏ คราน้ันท่านเจ้าคุณอธิบดี
กระทำฤทธิ์กินคนจนพารา
คิดพลางทางนุ่งผ้าสมปัก
เข้าท้องพระโรงพลันอัญชลี
ขอเดชะพระองค์ผู้ทรงเดช
บัดนี้เกิดมีซึ่งกุมภา
แต่ศีรษะยาวกว่าห้าศอกเศษ
เข้ามาลอยล่องลำพองกาย

๏ คราน้ันพระองค์ผู้ทรงฤทธิ์
เที่ยวกินสัตว์กัดคนป่นเป็นเบือ
ละไว้ไพร่บ้านพลเมือง
จึงดำรัสตรัสสั่งอธิบดี
ทั้งหมอหลวงเชลยศักดิ์ให้หนักหนา
ใครจับได้กูจะให้ซึ่งรางวัล
เลือดไหลรินรินลงดิ้นแด่ว
ร้องแต่แจ้วกำจุ่นหมุนอยู่ในเรือ
จระเข้ฉิบหายร้ายกว่าเสือ
เรือเหนือใหญ่น้อยถอยเข้าคลอง
ขึ้นลอยตัวผ่านมาหน้าบ้านช่อง
ลอยล่องเลยมาหน้าตำหนักแพ
เจ๊กลาวแขกไทยก็เซ็งแซ่
ตำรวจแร่วิ่งเหย่าเข้าวังใน
ไปกราบเรียนเจ้าคุณท่านผู้ใหญ่
มาเที่ยวไล่นาวาหน้าโรงเรือ
ลือข่าวเล่าว่ามาแต่เหนือ
เห็นโตเหลือเกินขนาดชาติกุมภาฯ
ได้ยินว่ากุมภีล์นั้นเหลือกล้า
ต้องกราบทูลพระกรุณาฝ่าธุลี
ชักผ้ากราบพันขมันขมี
กราบทูลพระภูมีมิได้ช้า
ปิ่นปักนัคเรศนาถา
ลงมาแต่เหนือว่าเหลือร้าย
ทำฤทธิ์เดชกินคนเสียมากหลาย
ขึ้นว่ายทวนคงคาหน้าโรงเรือฯ
สำคัญคิดว่ากุมภามาแต่เหนือ
มันใหญ่เหลือขนาดชาติกุมภีล์
จะขุ่นเคืองยับยุ่งทั้งกรุงศรี
ให้หาหมอกุมภีล์ที่สำคัญ
ช่วยกันจับกุมภามาห้ำหั่น
อย่าให้มันหนีได้ไปเดี๋ยวนี้ฯ

๏ ท่านเจ้าคุณผู้ใหญ่ได้รับสั่ง
สั่งกรมเมืองพลันในทันที
กรมเมืองรีบมาเที่ยวหาหมอ
ดีใจอยากได้ซึ่งรางวัล
เอาเครื่องคาดพุงนุ่งสนับเพลา
มงคลสวมศีรษะทะมัดทะแมง
พร้อมกันทันทียี่สิบลำ
ประนมมือถือชนักนั่งจังกา
๏ ครานั้นกุมภาหลวงตาขวาด
ดูหมอมันจะมาทำท่าไร
พวกหมอออกขยาดไม่อาจใกล้
เขี้ยวงอกกลอกตาดูน่ากลัว
กูพุ่งเอ็งพุ่งเสียงผลุงผลัง
เปลี่ยนลำพุ่งซ้ำกระหน่ำไป
หมอเห็นจระเข้นิ่งยิ่งเข้าใกล้
ไม่เข้าหนังสักนิดผิดใจนัก
๏ ครานั้นกุมภาหลวงตาเวท
แว้งวัดฟัดขย้ำด้วยกำลัง
ซุลมุนหมุนกลมดังลมกรด
แว้งผางหางฟาดขาดระยำ
ฝูงคนบนดลิ่งทั้งหญิงชาย
สยดสยองพองหัวทุกตัวคน
พวกขุนนางน้อยใหญ่ที่ไปดู
บ้างก็วิ่งมาเฝ้าเจ้าชีวิต
๏ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงเดช
มดหมอมากมายก็วายปราณ
บังคมคล้อยถอยหลังออกจากที่
ให้หาหมอกุมภีล์ที่สำคัญ
สอสอหมอมาขมีขมัน
สำคัญว่ากุมภีล์ที่เคยแทง
ราตคดคาดเข้าให้เข้มแข็ง
ถือชนักกวัดแกว่งลงนาวา
เหนือน้ำใต้น้ำขนานหน้า
ภาวนาสาดน้ำร่ำเข้าไปฯ
ไม่ขยาดอาคมหาจมไม่
แกล้งลอยฟูดูใจไม่ไหวตัว
เห็นยาวใหญ่ให้ขยั้นสั่นหัว
บ้างโย้ตัวเยื้องพุ่งแต่ไกลไกล
กระทบหนังกระท้อนเปล่าหาเข้าไม่
เถรแกล้งนิ่งไว้ให้สิ้นชนัก
ชักหอกแทงไปจนกั่นหัก
ราวกับพุ่งซุงสักสิ้นกำลังฯ
สำแดงเดชโดดปราดฟาดปั้งปั้ง
เรือแตกพังระทมล่มทุกลำ
พวกหมอมดทั้งหลายลงว่ายคล่ำ
ตายระทมจมน้ำสิ้นทุกคน
เห็นพวกหมอทั้งหลายตายเกลื่อนกล่น
จระเข้ไม่ฟังมนตร์เห็นพ้นคิด
ก็เด้นอยู่บนตะพานสะท้านจิต
กราบทูลมูลกิจพระโองการฯ
ทราบเหตุว่ากุมภานั้นกล้าหาญ
ดูอาการวิปริตผิดท่วงที

จระเข้อะไรใหญ่นักหนา อาจองลงมาจนถึงนี่
สิ้นมือหมอมดหมดธานี ไม่เคยเห็นเช่นนี้แต่ก่อนมา
กวักพระหัตถ์ตรัสเรียกจมื่นไวย เฮ้ยอย่างไรกุมภีล์นี้เหลือกล้า
เอ็งสิเป็นคนดีมีวิชา จะคิดอ่านเข่นฆ่ามันอย่างไรฯ
◎ ครานั้นพระไวยวรนารถ ชาญฉลาดตรึกตราหาช้าไม่
จระเข้นี้มีฤทธิ์เห็นผิดใจ จะมิใช่ภุมภาที่สามัญ
อย่าเลยจะกราบทูลฉลอง เปิดช่องให้ชุมพลคนขยัน
ให้ได้มีความชอบประกอบครัน คิดแล้วเท่านั้นก็ทูลไป
ขอเดชะพระองค์ทรงธรณี จระเข้จริงเช่นนี้หามีไม่
ทำศักดากล้าหาญชาญชัย ทั้งโตใหญ่เกินขนาดชาติกุมภา
จะเป็นจระเข้มนตร์ของคนร้าย จึงฆ่าหมอล้มตายเสียหนักหนา
จะให้พลายชุมพลผู้น้องยา ไปพิเคราะห์กุมภาดูสักทีฯ
◎ ได้ทรงฟังรับสั่งมาบัดดล เออออ้ายพลายชุมพลเข้ามานี่
แต่ถวายตัวมาก็หลายปี ยังไม่มีธุระจะได้ใช้
มึงก็เป็นพงศ์เผ่าเหล่าทหาร ดูลาดเลาเอาการจะใช้ได้
คราวจับเถนทดลองก็ว่องไว เมื่อพ่อให้ก็บอกว่ามึงดี
อ้ายกุมภากล้าคนพันประมาณ ไล่สังหารผู้คนเสียป่นปี้
อย่านอนใจลงไปดูสักที ว่ามันเป็นกุมภีล์ชนิดไรฯ
◎ ชุมพลรับโองการคลานถอยหลัง รีบออกจากวังหาช้าไม่
มาถึงดำหนักแพแลลงไป เห็นจระเข้โตใหญ่มหิมา
ฟูฟ่องล่องลอยอยู่หลังน้ำ ทำทีอาการเห็นหาญกล้า
เจ้าพลายเพ่งพินิจพิจารณา เห็นผิดเพศกุมภาตามธรรมเนียม
เหมือนชาติไก่กับงูดูดีนเห็น เป็นจระเข้วิชาการจึงหาญเหี้ยม
เข้าใจว่าใครไม่รู้เทียม ทีเลียมมาจะเล่นอยุธยา
ครั้นแจ้งประจักษ์ดระหนักใจ ก็รีบไปทูลองค์พระพันวษา
ขอเดชะพระองค์ทรงฤทธา เห็นมิใช่กุมภาในวารี

มันเป็นจระเข้มนตร์คนมารยา
จึงมิได้ย่อท้อหมอกุมภีล์
ถ้าทรงพระกรุณาข้าพระบาท
จะขอรับอาสาฝ่าบาทบงสุ์
๏ ครานั้นพระองค์ได้ทรงฟัง
กระนั้นสิอ้ายชุมพลคนวิชา
ถ้าจับได้อ้ายจระเข้ตัวสำคัญ
อ้ายพี่ชายอย่าช้าพากันไป
ช่วยกันเตรียมเครื่องอานการรบสู้
เล่นมันให้ลือเลื่องเฟื่องฟุ้ง
๏ ครานั้นพี่น้องทั้งสองนาย
บ่าวไพร่ตามหลังมาพรั่งพรู
ครั้นถึงจึงแจ้งข้อรับสั่ง
เดี๋ยวนี้มีกุมภากล้าฤทธี
มดหมอเท่าไรที่ไปทำ
แล้วขบกัดฟัดตายเสียเป็นเบือ
ได้ช่องน้องชุมพลจึงอาสา
โปรดให้บอกคุณพ่อช่วยขอแรง
๏ ครานั้นขุนแผนแสนสนิท
แล้วชวนลูกว่าอย่าช้าที
ครั้นถึงจึงสั่งศรีมาลา
เครื่องอานเรียกหาเอามาพลัน
ที่ในห้องหอพระจมื่นไวย
มีดหมอเปลี่ยนปลอกหอกชนัก
ให้ชุมพลซำระสระสนาน
ลูบไล้ว่านยาทาน้ำมัน
แปลงมาลองทหารในกรุงศรี
เห็นจะเป็นคนดีมามั่นคง
อนุญาตโปรดตามความประสงค์
ลงไปรบรับจับมันมาฯ
ทรงพระสรวลร่วนดังอยู่เริงร่า
ต้องอาสาทำชอบน่าขอบใจ
กูจะให้รางวัลเป็นไหนไหน
พ่อมันนั้นไซร้ก็อยู่กรุง
ไปคอยกูที่แพแต่ย่ำรุ่ง
พรุ่งนี้กูจะลงไปดูฯ
กราบถวายบังคมลามาทั้งคู่
ออกประตูไปบ้านพระกาญจน์บุรี
เล่าให้พ่อฟังเป็นถ้วนถี่
มาไล่คนจนที่หน้าโรงเรือ
มันฟาดล่มจมน้ำไม่มีเหลือ
ชุมพลดูรู้เชื่อว่าคนแปลง
รับจะจับกุมภาที่กล้าแข็ง
ตกแต่งชุมพลไปราวีฯ
ทราบรับสั่งนั่งคิดเป็นถ้วนถี่
มาไปที่บ้านพระไวยไปด้วยกัน
ให้จัดหาบัตรพลีทุกสิ่งสรรพ์
แป้งน้ำมันกระแจะเจิมเฉลิมพักตร์
ให้จัดธูปเทียนไว้ดอกไม้ปัก
พร้อมพรักเรียบเรียงไว้เคียงกัน
ขุนแผนอ่านคาถาเสกอาถรรพณ์
คงกระพันเขี้ยวงาสารพัด

พอแสงทองพวยพุ่งจะรุ่งเช้า
นั่งนิ่งบริกรรมทำอาพัด
เดชะพระเวทวิทยาการ
ชุมพลเห็นประสิทธีก็ปรีดา
ขุนแผนพระไวยพลายชุมพล
ตรงมาตำหนักแพไม่แชเชือน

◎ จะกล่าวถึงพระองค์ผู้ทรงฤทธิ์
สถิตแท่นแม้นมหาเวชายันต์
สาวสุรางค์นางบำเรอเสนอนาฏ
นางสำหรับขับเพลงบรรเลงพิณ
ครั้นรุ่งเช้าเสร็จทรงสรงสนาน
ทรงระลึกนึกถึงเรื่องกุมภา
ดูชุมพลมันประจญจับกุมภีล์
พระสั่งเสร็จเสด็จลงสู่แพ
ถึงประทับกับเกยเลยลีลาศ
ขุนนางราบกราบกั้มบังคมควร
พวกท้าวนางต่างพากันลงไป
พระวงศาข้าละอองรองบาทา
จึงตรัสว่าฮ้าเฮ้ยจมื่นไวย
พระไวยให้เรียกชุมพลพลัน
รับสั่งถามเป็นกระไรอ้ายชุมพล
ขอเดชะพระองค์ผู้ทรงชัย
เออกระนั่นสิว่าให้น่าฟัง
ถ้าแม้นมึงฆ่ากุมภาตาย

◎ พลายชุมพลคำนับรับสั่ง
ให้ถอยแพเข้ามาที่ท่าพลัน
ชุมพลเข้าหอพระที่สงัด
อัดใจเป่าปลุกเครื่องศาสตรา
สะเทื้อนสะท้านด้วยฤทธิ์พระคาถา
จึงแต่งตัวลงมาที่หน้าเรือน
ทั้งสามคนรีบมาข้าตามเกลื่อน
อยู่ริมเขื่อนคอยองค์พระทรงธรรม์ฯ
ประจามิตรเกรงเดชทุกเขตขัณฑ์
เสมอชั้นบัณฑุกัมพล์อัมรินทร์
บำรุงราชรู้เชิงบันเทิงถวิล
บำเรอปิ่นปถพีให้ปรีดา
นางอยู่งานตั้งเครื่องกันพร้อมหน้า
ดำรัสว่าวันนี้จะลงแพ
นางพวกนี้จะไปอย่าให้แซ่
ดำรวจแห่สองข้างทางกระบวน
ขึ้นสู่อาสน์พระองค์ทรงพระสรวล
ทุกถ้วนล้วนเหล่าท้าวพระยา
พวกนางในพร้อมหมดไม่ขาดหน้า
ทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในไปพร้อมกัน
อ้ายชุมพลอยู่ไหนอย่างไรนั่น
คลานมาอภิวันท์ข้างพระไวย
จะจับจระเข้มนตร์ได้หรือไม่
ถ้าไม่ได้เกล้ากระหม่อมก็ยอมตาย
มึงทำให้ได้ดังที่มาดหมาย
อ้ายพลายเป็นรวยด้วยรางวัลฯ
ถอยหลังลุกมาขมีขมัน
อภิวันท์กราบงามลงสามลา

อธิษฐานนมัสการพระเป็นเจ้า
คุณพระธรณีพระคงคา
ก้าวลงแพคนแลละลานจิต
ที่ผู้ใหญ่ให้พรออกแซ่ซ้อง
◎ ครานั้นโฉมเจ้าพลายชุมพล
โหงพรายรายรอบทั้งกายา
อ่านคาถาพระสยมภูวนาถ
โปรดกำหราบสาปให้อยู่เมืองคน
โอมอ้ายนักกะผุดอย่านิ่งนาน
พระอิศวรท่านใช้ให้กูมา
โอมอ้ายนักกะผุดตัวไหนกล้า
เสกข้าวสารปรางควานแล้วซัดไป
พรายใดที่ได้อยู่รักษา
เสกน้ำซ้ำสาดไปทันที
◎ ครานั้นกุมภาขรัวดาขวาด
เห็นชุมพลบนแพแลขึ้นไป
อ้ายชุมพลมาให้ดังใจคิด
แกผุดฟองล่องลอยหลังนที
ผู้คนบนแพห้ามไม่หยุด
ที่ข้างในโขลนไล่ตะลีตะลาน
เมื่ออยากดูแล้วก็นั่งจงฟังห้าม
ดูยิ่งห้ามยิ่งกล้าว่าไม่ฟัง
◎ ครานั้นชุมพลคนกล้า
ผุดเหนือน้ำมันจะทำอันตราย
จึงเสกด้ายสายสิญจน์เข้าสามเส้น
มีดหมอเหน็บมั่นกับกายา
จงปกเกล้าคุ้มภัยให้แก่ข้า
คุณบิดรมารดาจงคุ้มครอง
ต่างคิดกลัวหมดสยดสยอง
ที่สาวแส้แลจ้องไม่วางตาฯ
ฤทธิรณเหลือดีมีสง่า
ให้ปล่อยแพออกมาที่กลางชล
ลำเลิกชาติกุมภามาแต่ต้น
แล้วประทานพระมนตร์ปราบกุมภา
กูหรือคือพระกาพจะมาฆ่า
ผลาญเอาชีวามึงขึ้นไป
จงเร่งผุดขึ้นมาอย่าช้าได้
มึงกบดานอยู่ทำไมอ้ายกุมภีล์
อย่าช้าถอยไปให้พ้นที่
พรายเถนต่างหนีลี้หลีกไปฯ
แกไม่อาจกบดานนิ่งอยู่ได้
จริงเหมือนนึกตรึกไว้ก็ยินดี
กูจะเอาชีวิตให้เป็นผี
พระพันปีแลตะลึงเป็นช้านาน
มันถอยรุดลงมาจนหน้าฉาน
ช่างหน้าด้านนี่กระไรไม่มีฟัง
รูปงามงามสันจะลายเสียดายหลัง
นางชาววังเหล่านี้ไม่มีอายฯ
เห็นกุมภาผุดขึ้นดังใจหมาย
อ้ายแสนร้ายนี่มันรู้ว่ากูมา
ขะมักเขม้นพันมือไว้คอยท่า
ถือชนักตั้งท่าจะชิงชัยฯ

๏ คร้านั้นขรัวตาวิชาดี
แพชุมพลดังจะล่มจมลงไป
เสียงช่าคนแช่แพแทบหัก
พวกจ่าโขลนร้องด่าอีหน้าเป็น
ชาวประชามาดูอยู่สลอน
ญวนกระเหรี่ยงเจ๊กฝรั่งยังไม่เคย
นางทวายอายเอียงเสียงแปร่งแปร่ง
เจ้ามอญว่าอาละกูลทิ้งปูนพลู
ผู้คนมากมายหลายภาษา
เจ๊กกับแขกมันทะเลาะกันเพราะพริ้ง
เจ้าแขกว่าเมาะโมหะโยเปาะ
พอจระเข้ขึ้นก็ดิ้นพรู
๏ คร้านั้นเจ้าพลายชายชุมพล
เห็นกุมภามาใกล้ก็ได้ที
จระเข้เถนถูกแทงก็แว้งหาง
ชุมพลตกจากแพคนแช่ไป
ดำรัสร้องว่าอ้ายไวยอย่างไรหวา
พวกขุนนางตกใจใช่พอดี
ชุมพลไม่แพ้แก่กุมภา
พวกขุนนางต่างนึกไม่ไว้ใจ
สงสารสาวคราวรักชุมพลนั้น
บ้างซ่อนหน้าร้องไห้ใจคะนึง
๏ คร้านั้นโฉมเจ้าพลายชุมพล
ชักมีดหมอต่อสู้กับภุมภา
เอาหางฟาดฉาดรับด้วยมีดหมอ
เถนกดชุมพลกอดต้นคอพลัน
ได้ทีโถมมาหาช้าไม่
ระลอกใหญ่แต่ละลูกถูกกระเด็น
คึกคักตั้งตาคอยเขม้น
ช่างทะเล้นนี่กระไรไม่ลี้นเลย
เขมรมอญพวกพม่าเสียงหวาเหวย
ไทยว่าเฮ้ยมึงกล้าก็มาดู
แมงขะแวงเฉมะราฉามะหลู
ลาวบ่ฮู้บ่หันข้อยยั่นจริง
บ้างยืนนั่งตั้งดาริมตลิ่ง
เสียงหนุงหนิงหนอหนาน่าเอ็นดู
เจ๊กทะเลาะอั๊วละไหม่ไอ้มู่ทู่
ยัดเยียดเบียดดูริมวารีฯ
ฤทธิรณสามารถดังราชสีห์
แทงกุมภีล์ดังฉาดเลือดสาดไป
เสียงโผงผางแพป่นไม่ทนได้
พระทรงภพตกพระทัยพันทวี
อ้ายกุมภาทับชุมพลลงกับที่
พระไวยกราบสามทีแล้วทูลไป
สักประเดี๋ยวคงคร่าขึ้นมาได้
พวกข้างในเสียงแซ่แลดะลึง
ให้พรั่นพรั่นหวั่นไหวอาลัยถึง
พ่อพลายเมื่อไรจึงจะขึ้นมาฯ
มุดน้ำดำทนด้วยคาถา
ข้างขรัวตาหักโหมโจมประจัญ
แกแว้งขบหลบล่อแล้วห้ำหั่น
เถนผุดชุมพลรันขึ้นขี่คอ

พระทรงภพดบพระเพลาเอาสิหวา
เอาให้มันสัจจังอย่ารั้งรอ
ขุนแผนนั่งตั้งตากับพระไวย
เสียงคนฮาลั่นสนั่นชล
พวกข้าหลวงต่างมองแล้วร้องมี่
บ้างก็ว่าน่ากลัวมันสุดใจ
ฝ่ายโขลนจ่ามาห้ามมิให้แซ่
ดูอะไรเขาให้ดูแต่ตา

๏ ครานั้นเถนขวาดชาติกุมภีล์
แกแว้งเหวี่ยงเบี่ยงสะบัดด้วยขัดใจ
ฉับฉับยับย่อยล้วนรอยแทง
จระเข้เถนเหลือทนเห็นพ้นคิด
อ่านคาถาถ้วนคำรบร้อยแปดที
ชุมพลหายกลายเป็นสกุณา
คนที่ดูพรูดื่นยืนสะพรั่ง
พระสนมกำนัลพวกขันที
ฝ่ายว่าพระองค์ผู้ทรงศักดิ์
อย่างไรนั่นมันหายทั้งสองคน
พระไวยตาจ้องดูน้องชาย
จึงทูลว่าไพรีแปลงหนีไป
พอขาดคำก็เห็นเถนแปลงใหม่
ขึ้นไล่คนแตกมาดูน่ากลัว
ตามขึ้นบนดลิ่งวิ่งไล่ช้าง
ช้างสะบัดเสือกระเด็นแผ่นมาทัน
พวกคนดูบ้างกลัวมัวจะหนี
เสือเกาะได้ถนัดกัดที่คอ
ให้มันกล้าอย่างนี้สิลูกพ่อ
พวกขุนนางต่างหัวร่อพลายชุมพล
พวกข้างในวิ่งดูอยู่สับสน
ผู้ดีปนกับขี้ข้าไม่ว่าไร
พ่อชุมพลหล่อนช่างขี่จระเข้ได้
ทั้งยาวใหญ่ดูราวสักเก้าวา
นี่แน่ะแม่อึงไปเขาจะด่า
อย่ามาฮาอยู่ที่นี่รีบหนีไปฯ
ชุมพลขี่อยู่บนหลังหาลงไม่
ชุมพลได้ทีแทงด้วยแรงฤทธิ์
จนน้ำแดงดาดไปด้วยโลหิต
พลางนิมิตด้วยพระเวทวิทยา
เพศกุมภีล์ก็กลับเป็นมัจฉา
เที่ยวดำดิ่นค้นปลาในวารี
ตำหนักแพเพียงจะพังลงกับที่
อึงมี่แซ่ซ้องริมท้องชล
รับสั่งซักพระนายเป็นหลายหน
อ้ายชุมพลแพ้ชนะประการใด
รู้แยบคายไม่พะวงสงสัย
ชุมพลนั้นแปลงไล่ไปติดตัว
เป็นช้างงาดัวใหญ่มิใช่ชั่ว
ฝ่ายชุมพลแปลงตัวเป็นเสือพลัน
โดดผางเกาะงวงเข้าไว้มั่น
พอช้างหันเสือปุบตะครุบคอ
บ้างยืนดูอยู่กับที่ไม่ย่นย่อ
จนช้างงองวงร้องออกก้องไป

พวกขุนนางต่างพากันฮาลั่น
เสือหรือช้างข้างเราหาออไวย
เสือกัดช้างปันจนยืนนิ่ง
ชุมพลก็แกล้งแปลงกายา
ฝ่ายพวกคนดูรู้ว่าแปลง
ใครหนอแปลงเป็นลิงทำสิงคลี
ลิงสู้งูขบทบกระหวัด
ลิงก็หายกลายเป็นขรัวตาครู
สองมือรวบรัดมัดเถนขวาด
แล้วพามาหน้าที่นั่งในทันใด

◎ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงศักดิ์
เห็นได้ตัวเถนมาหน้าพระลาน
เออมันน่าขอบใจอ้ายชุมพล
ความชอบครั้งนี้มีเต็มประดา
แล้วทรงขัดเดืองชำเลืองแล
นี่มันเป็นชีบาประสาไร
ตั้งหน้ามาเล่นเอากรุงไกร
คงเป็นพวกทรยศคดประทุษฐ์
ฮ้าเฮ้ยจมื่นศรีเสาวรักษ์
อย่ากลัวบาปติดไม่ใส่ขื่อคา
จะมีใครใช้สอยมันมาแน่
ตัวของมันชื่อเรียงเสียงไร
สั่งแล้วเบือนพระพักตร์มาทักว่า
อ้ายลูกชายพลายชุมพลคนนี้
มันรู้เท่าเจ้าเล่ห์ที่แปลงมา
ได้เห็นฤทธิ์ด้วยกันมันพอดู
พระทรงธรรม์ยังพะวงสงสัย
ขอรับใส่เกล้ากระหม่อมพยัคฆา
ช้างหายกลายเป็นลิงไปต่อหน้า
กลายเป็นงูเห่ากล้าเข้าราวี
ต่างแทรกแซงจะดูอยู่ไม่หนี
ถึงมันดีก็ไม่พ้นชุมพลงู
งูรัดเอาลิงลงกลิ้งอยู่
ชุมพลหายจากงูเป็นคนไป
อ้ายอุบาทว์นึกว่ามาแต่ไหน
บังคมไหว้คอยสดับรับโองการฯ
ปิ่นปักอยุธยามหาสถาน
ดบพระหัตถ์ฉัดฉานประภาษมา
ช่างกล้าหาญทานทนเป็นหนักหนา
เอาเถิดหวาจะให้มึงให้ถึงใจ
ทุดอ้ายแก่โกโรคโหยกเหยกใหญ่
เที่ยวกัดกินคนได้ผิดมนุษย์
ดูกำเริบเดิบใหญ่เป็นที่สุด
อุดหนุนกันให้แกล้งจำแลงมา
เอาอ้ายเถนไปซักให้หนักหนา
เอาให้ได้ความว่ามาทำไม
บ้านช่องช่องแขวมันอยู่ไหน
เหตุใดจึงแกล้งแปลงอินทรีย์
ดูราพระกาญจน์บุรีศรี
ไม่เสียทีเลี้ยงไว้ให้กับกู
แล้วอาสากล้ารับไปต่อสู้
พอเป็นคู่กับอ้ายไวยใช้การงาน

ตรัสเสร็จพระเสด็จลีลาศ จากอาสน์คืนเข้าพระราชฐาน
พวกนางในเสนาข้าราชการ ก็เข้าวังกลับบ้านสำราญใจฯ

๏ ฝ่ายเหล่าชาวประชาพากันกลับ คั่งคับโจษกันสนั่นไหว
ชมซุ่มพลคนดีออกมี่ไป ช่างกระไรฤทธิ์เดชวิเศษครัน
อ้ายเถนเฒ่าที่แกล้งจำแลงมา มันก็ตัวครูบาที่กล้ากลั่น
เอามดหมอถ่อพายตายดั้งพัน เขาขยันมัดกลิ้งเป็นลิงทโมน
บ้างว่าดูเพลินจนลืมลุก ช่างสนุกจริงจริงยิ่งกว่าโขน
บ้างว่าเห็นงูกูเกือบโจน มันเพนโพนมาใกล้ไม่ถึงวา
ฝ่ายพวกแขกฝรั่งทั้งจีนจาม ก็เดินชมกันตามเพศภาษา
ไม่เคยเห็นที่ไหนแต่ไรมา แต่เจ๊กว่าเมืองจีนนั้นเคยมี
เมื่อครั้งเกียงจูแหยแก๊กลศึก ก็รบกันครั่นครึกกระบวนผี
แต่เป็นการนานช้ากว่าพันปี เราได้เห็นครั้งนี้เป็นบุญดา
ฝ่ายข้างพวกผู้หญิงริงเรือ บ่นว่าเบื่อรบพุ่งยุ่งหนักหนา
ให้เสียวไส้ไม่ดูได้เต็มตา เวทนาแต่เจ้าพลายชายชุมพล
รูปทรงบอบบางเหมือนอย่างเหลา กลัวอ้ายเฒ่าเจ้ากรรมจะทำปน
บ้างก็ว่าเป็นห่วงถึงบวงบน ให้หล่อนพ้นไภยันต์อันดราย
ที่สาวสาวนิ่งให้ผู้ใหญ่ว่า เดินก้มหน้ากรุ้มกริ่มยิ้มไม่หาย
จะพลอยพูดจาด้วยก็ขวยอาย ใจคะนึงถึงเจ้าพลายจนมาเรือนฯ

๏ คราน้นจมื่นศรีเสาวรักษ์ราช ชาญฉลาดว่องไวใครจะเหมือน
มาจากตำหนักแพไม่แชเชือน ร้องเตือนหลานชายพลายชุมพล
จงระวังเถนเฒ่าเจ้ามารยา คุมมาอย่าให้ใครสับสน
แล้วสั่งตำรวจในให้ไล่คน มาจนที่นั่งหลังโรงเรือ
ให้เอาตัวขรัวตาเข้ามาถาม มึงบอกความตามจริงอย่าฟั่นเฝือ
ไยจึงมาฆ่าคนจนเป็นเบือ ใครไว้เนื้อเชื่อใจใช้มึงมาฯ

๏ คราน้นขรัวตานั่งหน้าเศร้า แถลงเล่าเสกแสร้งแกล้งมุสา
ไม่มีใครใช้สอยอาตมา นึกอยากดูอยุธยาก็มาเอง

พระหมื่นศรีว่าอ้ายนี่ไม่บอกจริง
ดูพาราฆ่าคนออกครื้นเครง
คงจะมีผู้ใดใช้ลงมา
ตำรวจหน้าพากันวิ่งเป็นสิงคลี
ทั้งโซ่ตรวนขื่อคาเอามาครบ
ผูกเถนขวาดเข้าไว้เร่งไม้พลัน
๏ จึงพระหมื่นศรีผู้ปรีชา
จงแจ้งตามความจริงอย่านิ่งไว้
๏ เถนเจ็บแจ้งจริงทุกสิ่งสิ้น
เดิมเป็นบ่าวสาวน้อยเจ้าสร้อยฟ้า
ครั้นลงมาอยู่วัดพระยาแมน
เขาจะฆ่าฟันให้บรรลัย
จะมีใครใช้มาหามิได้
จึงได้แกล้งแปลงตัวเป็นกุมภา
ด้วยคาดว่าถ้าใครไม่ต่อสู้
ถ้าหลงกลล่อลวงได้ท่วงที
อันที่พระองค์ผู้ทรงยศ
เป็นความสัตย์ทุกสิ่งจริงในใจ
๏ คราวนั้นพระหมื่นศรีมีศักดิ์
มึงโกรธแค้นชุมพลคนวิชา
มิรู้ฤๅกำหนดบทพระอัยการ
มึงบังอาจทรยศขบถใจ
แล้วสั่งให้เสมียนเขียนคำเถน
เสด็จออกกราบทูลพระกรุณา
๏ คราวนั้นพระองค์ผู้ทรงเดช
อ้ายนี่ไหนว่าตายเสียหลายปี
มันกลอกกลิ้งพูดโกงทำโฉงเฉง
อ้ายแสนเพลงไยไม่ตรงมาดีดี
ตำรวจเอาหลักคาเข้ามานี่
ปักหลักลงตรงที่โรงเรือพลัน
พวกตำรวจเด้นหรบอยู่ตัวสั่น
ห้อมล้อมหลายชั้นทั้งนอกในฯ
ดั้งกระทู้ถามมาหาช้าไม่
มึงอยู่ไหนใครใช้ให้มึงมาฯ
ข้าอยู่เมืองเชียงอินทร์พระเจ้าข้า
ชื่อว่าเถนขวาดจงแจ้งใจ
ชุมพลลูกขุนแผนจับมาได้
จึงหนีไปเชียงอินทร์ถิ่นอาตมา
แค้นใจพลายชุมพลคนจับข้า
มากรุงศรีอยุธยาในคราวนี้
ชุมพลรู้คงอาสามาเร็วรี่
จะกดจมวารีให้บรรลัย
ข้าหาได้คิดคดขบถไม่
อันโทษทัณฑ์ฉันใดได้เมตตาฯ
หัวร่อคักว่าอ้ายแก่แก้หนักหนา
ก็กินคนปนมาด้วยเหตุใด
ฆ่าคนท่านประหารให้ดักษัย
แก้ไขป่วยการล้วนมารยา
พอจวนเพลก็เข้าพระโรงหน้า
ให้ทราบตามวาจาของดาชีฯ
ทราบเหตุใคร่ครวญเป็นถ้วนถี่
เออเดี๋ยวนี้ทำไมไพล่กลับมา

ฮ้าเฮ้ยพระยาอนุชิต
ว่าเถนเณรครั้งนั้นมรณา
ท่านจางวางตำรวจไม่เงยหน้า
กระหม่อมฉันโฉดเขลาเบาใจ
ก็วางใจไม่พินิจพิจารณา
ถ้ามิโปรดโทษมีถึงที่ตาย
๏ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงภพ
แต่นี้ไปให้ตั้งเป็นแบบบรรพ์
ให้หมายบอกมหาดเล็กแลตำรวจ
พร้อมกับกลาโหมมหาดไทย
แล้วจึงตรัสสั่งเจ้ากระทรวง
ปรึกษาโทษเถนเฒ่าเจ้ามารยา
ฝ่ายลูกขุนศาลาแลศาลหลวง
เถนขวาดโทษมหันต์อันธพาล
พระองค์ทรงฟังคำปรึกษา
อ้ายนี่เจ้ามารยาอย่าไว้ใจ
สั่งเสร็จพระเสด็จขึ้นข้างใน
หมายบอกรับสั่งพระทรงธรรม์
๏ ครานั้นพระไวยวรนารถ
อ้ายเถนเฒ่านี้ขลังทั้งเวทมนตร์
ขุนแผนส่งฟ้าฟื้นให้ลูกชาย
เจ้าจงเป็นเพชฌฆาตฟาดฟัน
เมื่อเสียบไว้ให้ผู้คุมคอยรักษา
ให้ระวังนั่งยามตามอัคคี
ชุมพลรับสั่งไม่ยั้งหยุด
นำหน้าพาเถนตระเวนไป
ช่างปกปิดปดกูได้ต่อหน้า
เดี๋ยวนี้กลับเป็นมาจะว่าไร
เกรงพระราชอาญาจนเหงื่อไหล
ด้วยผู้คุมยามในว่าวอดวาย
ให้ไปทิ้งป่าช้าด้วยมักง่าย
ทูลแล้วก็ถวายบังคมคัลฯ
ฟังจบตรัสไปทันใดนั่น
ถ้าหากคนโทษนั้นจะบรรลัย
ออกไปตรวจเสียก่อนอย่าขาดได้
แล้วจึงให้เอาศพไปป่าช้า
ทั้งลูกขุนศาลหลวงจงพร้อมหน้า
ว่ามาตามกำหนดบทพระอัยการ
ทุกกระทรวงปรึกษาว่าขาน
ควรประหารให้สิ้นชีวาลัย
พระโองการสั่งมาหาช้าไม่
จงมอบให้อ้ายชุมพลเอาไปฟัน
นครบาลรีบไปขมีขมัน
เถนนั้นมอบให้พลายชุมพลฯ
พยาบาทขรัวตามาแต่ต้น
แน่ะชุมพลอย่าได้วางใจมัน
ทั้งสองนายสั่งกำชับคับขัน
แล้วหัวนั้นเอาไว้ให้จงดี
ทุกเวลาอย่าประมาทคลาดจากที่
พวกมันมีมันจะมาพากันไป
รีบรุดลามาหาช้าไม่
นครบาลนายไพร่ก็คุมตาม

ผู้คนพลเมืองนั้นดาษดื่น แตกตื่นกันดูอยู่ล้นหลาม
ตำรวจตรวจตราว่าห้ามปราม คอยห้ามมิให้ใครเข้าใกล้เคียง
ครั้นถึงตะแลงแกงก็ยั้งหยุด อุตลุดผู้คนไม่ขาดเสียง
ปักหลักมัดเถนนั่งเอนเอียง ชุมพลเหวี่ยงดาบฉาดคอขาดไป
พวกคนผู้มาดูเขาเข่นฆ่า จะมีใครเวทนาก็หาไม่
บ้างว่าสมน้ำหน้าสาแก่ใจ พระเถนอะไรมันกินคน
ที่เป็นญาติพี่น้องของคนตาย ก็ด่าว่าวุ่นวายอยู่เกลื่อนกล่น
แล้วต่างคนคืนสถานบ้านเรือนตน ฝ่ายชุมพลสั่งผู้คุมคอยระวัง
ศีรษะเสียบรักษาอย่าประมาท เผื่อคนดีมันจะอาจเข้ามามั่ง
จงพิทักษ์รักษาอย่าได้พลั้ง กำชับสั่งเสร็จสรรพแล้วกลับมาฯ

◎ จะกล่าวถึงพระองค์ผู้ทรงฤทธิ์ ทศทิศกลัวแสยงทั้งแหล่งหล้า
สถิตในแท่นที่ศรีไสยา พระสนมดาษดาดังดาวราย
บ้างโบกปัดพัดถวายให้สำราญ บ้างอยู่งานนวดเคล้นพระเส้นสาย
บ้างร้องรับขับเสียงจำเรียงราย ทรงสบายเบิกบานสำราญฟัง
ครั้นรุ่งแสงสุริยาภาณุมาศ สกุณชาติแซ่ซ้องดังเสียงสังข์
เสด็จจากที่สุวรรณบัลลังก์ พระสนมหมอบสะพรั่งประนมกร
ทรงซ้ำระสระสรงแล้วทรงเครื่อง อร่ามเรืองนวรัตน์ประภัสสร
ออกข้างหน้าว่าขานการนคร ประทับที่บรรจถรณ์บัลลังก์ทรง
พวกขุนนางต่างกราบอยู่พร้อมหน้า งามสง่าดังท้าวครรไลหงส์
พร้อมเสนาอำมาตย์พระญาติวงศ์ พระองค์ทรงรำพึงถึงชุมพล
ด้วยมันปราบกุมภีล์มีความชอบ ควรประกอบยศศักดิ์เป็นพักผล
จะเอาไว้ใช้สอยอีกสักคน แยบยลมันก็คล้ายกับอ้ายไวย
ดำริพลางทางมีสีหนาท ตรัสประภาษสั่งมาหาช้าไม่
อ้ายชุมพลทำชอบกูชอบใจ อาสาไปไม่เห็นแก่ชีวิต
ความชอบครั้งนี้มีหนักหนา ถ้าไม่ได้กุมภาก็จะผิด
ให้มันเป็นที่หลวงนายฤทธิ์ จะเอาไว้ใช้ชิดอยู่กับกู

กรมเมืองทหารในไปจัดการ หาที่บ้านปลูกเรือนให้มันอยู่
อ้ายไวยเอ็งไปช่วยแลดู มันหนุ่มนักจักไม่รู้เรื่องเรือนชาน
แล้วจึงตรัสสั่งชาวคลังใน จัดผ้าสมปักไหมสไบส่าน
ทั้งเงินตราห้าชั่งตั้งใส่พาน พระราชทานแล้วเสด็จขึ้นข้างในฯ
๏ ครานั้นหลวงนายได้ประทาน แสนสำราญยิ้มย่องผ่องใส
ให้ข้าคนขนของไปทันใด พระนายไวยนำหน้าออกมาพลัน
ถึงบ้านบอกบิดาหาช้าไม่ ต่างดีใจปรีดิ์เปรมเกษมสันต์
ทั้งวงศ์ญาติชื่นบานสำราญครัน อยู่เป็นสุขทั่วกันแต่นั้นมาฯ

จบ

ISBN 978-616-314-414-9

๑๙๖๑๓๑ | ๑๑๔๘๒๔ | ๑

สงวนลิขสิทธิ์-ยังไม่ได้ลง

พิมพ์ครั้งที่ ๑๐๐ จำนวนพิมพ์